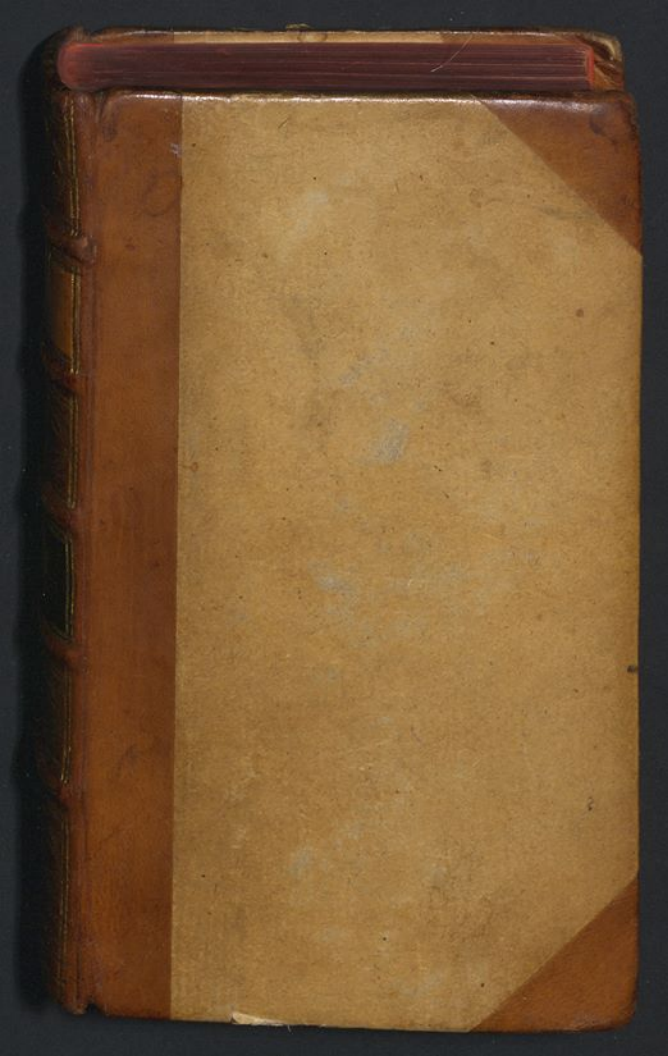
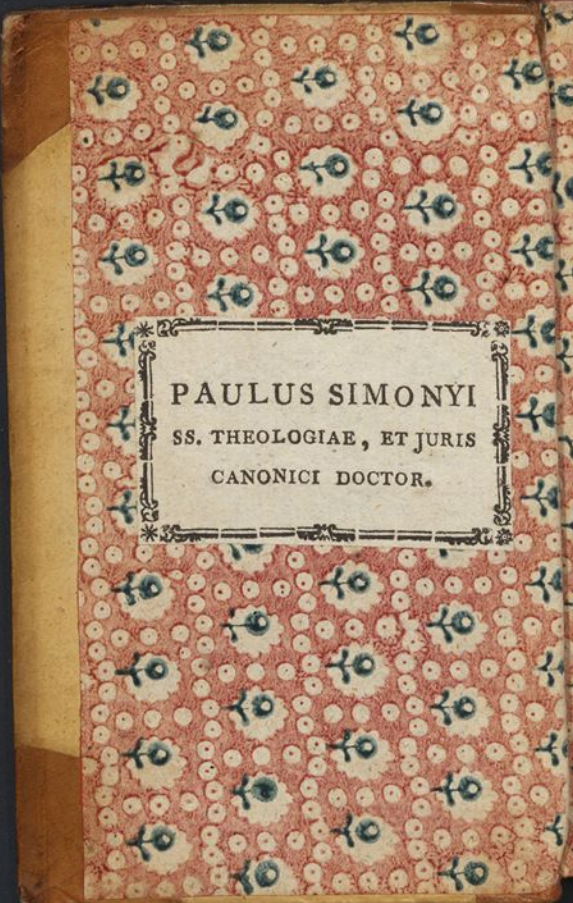

PAULUS SIMONYI
SS. THEOLOGIAE, ET JURIS
CANONICI DOCTOR.

Elek all

55 126

5 126

55 126

65 0 709446/I

55826.

($\frac{266}{3}$)

TETRATEUCHUS
EVANGELICUS
SIVE
COMMENTARIUS
IN
QUATUOR EVANGELIA
JESU CHRISTI.

OPUS
CORNELII JANSENII
LEERDAMENSIS,
*Sacrae Theol. Doct. & Profess. Lovaniensis,
Episcopi Iprensis.*

PARS PRIMA.

Cum Permissu Cæs. Reg. Majestatis.

LABACI
Litteris & sumptibus IGNATHI MERK.
M. DCC. XCII.

2021 13294

PRÆFATIO
ORIGINALIS EDITIONIS.

AD

LECTOREM.

TETRATEUCHUM Evangelicum
Reverendissimi Domini CORNELII
JANSENII , quem DEUS nuper
ineffabili consilio , ut terris eum
tantum ostenderet , ad Episcopa-
tum Iprensensem evexit , & subito
retraxit , tibi Lector , damus.

Opus , fateor , non in typos
ab Auctore destinatum , sed Scho-
lasticis tantum dictatis concinna-
tum. Verum discipulorum ardor ,
& incomparabilis Viri eruditio ,
tot aliis jam scriptis probata , &
hic sibi par , expressit , ut typis
evulgarem. Aliorum Commenta-
rii mole fortassis ampliores , sed
fallor , si doctrina & veræ pieta-
tis

6S 0 709446/I

55826.

($\frac{266}{3}$)

TETRATEUCHUS
EVANGELICUS
SIVE
COMMENTARIUS
IN
QUATUOR EVANGELIA
JESU CHRISTI.

OPUS
CORNELII JANSENII
LEERDAMENSIS,
*Sacrae Theol. Doct. & Profess. Lovaniensis,
Episcopi Ipresis.*

PARS PRIMA.

Cum Permissu Cæs. Reg. Majestatis.

LABACI
Litteris & sumptibus IGNATHI MERK.
M. DCC. XCII.

2021 13294

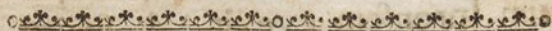
PRÆFATIO
ORIGINALIS EDITIONIS.

AD
LECTOREM.

TETRATEUCHUM Evangelicum
Reverendissimi Domini CORNELII
JANSENII, quem DEUS nuper
ineffabili consilio, ut terris eum
tantum ostenderet, ad Episcopa-
tum Iprensensem evexit, & subito
retraxit, tibi Lector, damus.

Opus, fateor, non in typos
ab Auctore destinatum, sed Scho-
lasticis tantum dictatis concinna-
tum. Verum discipulorum ardor,
& incomparabilis Viri eruditio,
tot aliis jam scriptis probata, &
hic sibi par, expressit, ut typis
evulgarem. Aliorum Commenta-
rii mole fortassis ampliores, sed
fallor, si doctrina & veræ pieta-
tis

tis fructu, quem illi cum cortice suo, multisque ad ornatum magis quam ad gustum foliis, totamque arborem præbent; noster purumputum nucleum, sine putaminum supervacuis. Inspice, ipse etiam mecum dices, & astrictam brevitatem tam opulentam, & (quod rarissimum) luculentam admiraberis.

APPROBATIO CENSORIS.

Commentarius hic Reverendissimi & Eximii D. *Cornelii Jansenii* in sancta *Jesû Christi* Evangelia genuinum Scripturæ Sacræ sensum exponit, & summam eruditionem, doctrinamque solidissimam, ex Sanctorum Patrum scriptis potissimum depromptam complectitur. Quamobrem prælo dignissimum censeo. Dat. Lovanii anno 1639. die 10. Maii.

JACOBUS PONTANUS

*Sacræ Theol. Doctor,
Apostolicus, ac Regius Librorum Censor.*

CORNELII JANSENII
IN SANCTA
JESU CHRISTI
EVANGELIA
COMMENTARIUS.

P R Æ F A T I O.

EVANGELIUM Græca vox est, læ-
tum, faustumque nuntium significans.
Apud Homerum, & alios, etiam pro
præmio, quod lætum adferenti nuntium,
dari solet, usurpatur: apud Xenophon-
tem pro sacrificio ob lætum nuntium
oblato. Verum significationis istius pri-
mæ generalitas usu Ecclesiastico ita con-
tracta est, ut per excellentiam tantum
usurpetur pro illo nuntio, quo nullum
lætius, optabilius, ac jucundius huma-
no generi adferri potuit, de incarnato
Dei Filio & nato Salvatore mundi, qui
damnatam humanam naturam ab æter-
na morte liberando, salutem æternam
ei sua morte procuravit. Sæpe tamen
non pro ipsa re, sed pro doctrina seu
historia, tale nuntium complectente,
sumitur: quæ usurpatio huic loco pro-
pria

pria est. Ut merito Eusebius, l. i. Preparat. Evangel. cap. i. dixerit, *Evangelium* vocari, quod faustam cælestium, maximorumque bonorum, amicitiae scilicet divinae, omniumque cæterorum inde dependentium præsentionem per Christum allatam humani generis universitati annuntiat. Unde suavissimis epithetis passim dicitur *Evangelium Regni*, Matth. 4. v. 23. *Evangelium Gratiae*, Act. 20. v. 24. *Evangelium pacis*, ad Rom. 10. v. 15. *Evangelium gloriæ beati Dei*, 1. ad Timoch. 1. v. 11.

Evangelista vero quamvis dicatur ab *Evangelio*, usus tamen Ecclesiasticus obtinuit, ut qui in Scripturis *Evangelistæ* dicuntur, ii vulgo numquam, & contra, qui in Scripturis numquam, ii vulgo semper *Evangelistæ* nominentur. Scriptura quippe *Evangelistas* vocat eos, qui Evangelium istud supradictum prædicando nuntiarunt: unde Act. 21. v. 8. Philippus Evangelista dicitur, & Paulus hortatur Timotheum 2. Tim. 4. v. 5. *opus fac Evangelistæ*. Vulgo vero eos Evangelistas tantum vocamus, qui Evangelicam historiam, Spiritu sancto calamum dirigente, scripserunt.

Multi quidem, ut Lucas initio Evangelii sui testis est, olim conati sunt res a Christo Domino gestas, & Evan-
ge-

gelium istud scripto hominibus patefacere : hinc est enim Evangelium secundum Apostolos , apud August. lib. 1. contra Adimantum c. 17. Manichæis familiare , & aliud Nazaræorum , secundum Petrum , apud Theodoret l. 2. Hæretic. fabularum : itemque secundum Andræam , secundum Jacobum , secundum Thomam , secundum Matthiam , de quibus Innocentius Epist. 3. & Ambros. Præf. in Lucam : nec non secundum Ægyptios , quo Clemens Alexandrinus usus est , ut ipsemet testatur lib. 3. Stromat. cap. 6. item secundum Hebræos , apud Theodoretum supra : secundum Judam Iscariotem , apud eundem lib. 1. Hæreticar. fabul. denique secundum Philippum , secundum Bartholomæum , &c. Scripsit & Basilides Evangelium , apud Ambros. supra. Sed ex tanto Evangeliorum numero , Ecclesia non nisi quatuor probavit , quia non nisi quatuor divino spiritu scripta reperit : nam , ut August. ait lib. 1. de consensu Evangelist. cap. 1. Scriptores illi suis temporibus non tales erant , quibus narrantibus credi oporteret. Quædam etiam scriptis suis fallaciter indiderunt , quæ Catholica atque Apostolica regula fidei & sana doctrina condemnat. Ut idcirco merito dixerit Ambr. *Ecclesia , cum quatuor Evangelii libros habeat , per universum mundum Evan-*

geliis redundat: hæreses, cum multa habeant, unum non habent.

Atque hujus quidem quaternarii numeri ratio tametsi a divina voluntate præcipue pendeat, quia tamen naturas ipsas rerum in mysteriorum dispensatione solet attendere, hinc est, quod apposite numerum istum observatum fuisse notet Irenæus lib. 3. c. 11. & post ipsum Aug. c. 2. lib. citat. Cum enim quatuor sint partes orbis terræ, per hujus universitatem, Evangelii gloriam & Christi Ecclesiam dilatandam esse ipso sui numeri sacramento quodammodo declararunt. Hinc est, quod illustris ille currus gloriæ Dei, quo divina Majestas apud Ezechielem vehabatur, a quatuor animalibus tractus fuit, & ab iisdem illis quatuor animalibus Dei gloria Apoc. c. 4. celebratur. Quæ ad hoc ipsum a Deo ostensa & adhibita fuisse, ut quatuor istos Evangelistas, tamquam quadrigam Dei, Verbi incarnati gloriam per universum orbem venturos esse significarent, a plerisque antiquis Patribus unanimi consensu animadversum est, ut videre licet apud Irenæum, loco cit. Aug. lib. 1. De consensu Evangel. cap. 6. Hieron. Prolog. in Matth. Gregorium Homil. 3. in Ezech. & alios.

Et quamvis fere Græci per aquilam
ve-

velint significatum esse Marcum, & per leonem, Joannem, quia hæreticis timorem incutit: verisimilior tamen Gregorii & aliorum sensus est, qui hominem tribuunt Matthæo, quia ab humana Christi generatione cœpit; leonem Marco, quia per clamorem Joannis in deserto rugientis, exorsus est; Lucæ vitulum, quia a sacrificio Zachariæ; aquilam Joanni, quia a divinitate Verbi. Merito tamen Aug. lib. 1. De consensu Evang. c. 6. notat, in hac animalium & Evangelistarum comparatione non tam initia librorum, sicut hic factum cernimus, quam totam scribentium intentionem ac scopum fuisse ponderandum. Itaque longe rectius sentit, per leonem, tamquam regiae dignitatis indicem, Matthæum significatum esse, quia regiam Christi personam maxime commendavit. Nam & leonis de tribu Juda statim generationem texit, & Magi eum tamquam Regem quæsierunt, & Herodes tamquam Regem occidere voluit: per vitulum, Lucam; nam & a sacerdote Zacharia incipit, & cognationem Mariæ atque Elisabeth commemorat, & sacerdotii primi sacramenta, circa infantem impleta describit: per hominem, Marcum, quia cum neque stirpem regiam, neque sacerdotalem operationem, cognationem, aut consecrationem enarra-

verit, tamen, in humanis Christi operibus recensendis occupatus fuit: per aquilam, Joannem, quia totus pæne in inculcanda Christi divinitate versatur, & super nubila, inquit, humanæ infirmitatis volans, lucem incommutabilis veritatis acutissimis ac firmissimis oculis intuetur.

Ex his duo tantum fuerunt Apostoli, primus & ultimus, qui scripserunt ea, quæ viderunt; duo Apostolorum discipuli, & ideo tamquam filii amplectendi, ut velut in medio constituti utroque ab iis latere munirentur, ut August. ibid. c. 2. qui eis propterea scribendi Evangelii auctoritatem divina providentia tributam esse notat, cum non nisi audita scripserint; ut intelligeremus, ad percipiendum, annuntiandumque Evangelium nihil interesse, utrum Dominum in carne apparentem discipulatu famulante secuti sint, an ex aliis comperta crediderint.

Causas autem scribendi alias alii habuerunt. Generales fuerunt omnibus. Una, ut auditoribus esset quasi commonitorium eorum, quæ viva voce perceperant, ne vel a bonis oblivioni traderentur, vel a malis corrumperentur, aut secus quam dicta fuerant, exponerentur. Hanc adfert Lucas c. 1, vers.

vers. 4. *Ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Nam sicut necesse fuit ad confirmationem fidei, Evangelium prædicari, ita contra hæreticos scribi, inquit D. Thomas, Præfat. Catenæ. Altera fuit, ut non tantum præsentibus vivi, sed & absentibus mortui, maximeque posteris, scripto prædicarent. Singulorum proprias causas in singulis daturi sumus, sicut & annos, quibus scripserunt. Hic nosse satis est, eo scripsisse eos ordine temporis, quo collocati sunt, primum Matthæum, mox Marcum, inde Lucam, ultimo Joannem.

EVANGELIUM JESU CHRISTI SECUNDUM MATTHÆUM.

PRÆFATIO.

MATTHÆUS, ex Publicano Apostolus, Evangelium scripsit sermone Hebraico; sic enim tradidit Papias, Apostolicis temporibus vicinissimus, apud Euseb. lib. 3. Historiæ Eccles. cap. ult. & mox Irenæus l. 3. cap. 1. & post illos plerique alii, Athanas. in Synopsi, Cyrillus Catechesi 14. Aug. lib. 1. De conf. Evang. cap. 2. Hier. multis in locis: nam libro de Scrip- toribus Ecclesiasticis, post Euseb. lib. 5. c. 10. testatur Pantænium, Stoicæ sectæ Philosophum, in Indiam prædicandi causa profectum, reperisse Evangelium secundum Matthæum, Hebraicis litteris scriptum, & Alexandriam secum detulisse: & ibidem, in Matthæo, asserit ipsum Hebraicum haberi usque ad suam ætatem in Cæsariensi bibliotheca, quam Pamphilus martyr studiosissime confecerat, & sibi ipsi a Nazaræis, qui in Bercæ urbe Syriæ hoc volumine utuntur, describendi facultatem fuisse concessam. De quibus Nazareis & Epiphanius in fine He-

resis 29. Est, inquit, penes Nazaræos Evangelium secundum Matthæum Hebraice scriptum, & quidem absolutissimum. hoc enim certissime prout Hebraicis litteris initio scriptum est, in hodiernum tempus usque conservant. Hæc Epiphanius. Ex qua constanti veterum sententia constat, quam immerito hoc nonnulli recentiores in dubium revocent, eo potissimum argumento nixi, quod ipsa nomina Hebraica hic exponantur, ut Emauel, id est, nobiscum Deus: Eli, Eli, lama sabachtani, id est, Deus meus, &c. Idem enim videmus factum in veteri Testamento, ut Genesis 35. v. 18. & Exodi 16. v. 15. nec tamen propterea negandum est illa esse scripta Hebraice: nam non auctoris scribentis, sed interpretis, huiusmodi interpretationes esse solent: nec ullum absurdum est, unum verbum obscurum aliis clarioribus etiam in eadem lingua explicari. Prodiit præcedenti sæculo idem Evangelium Hebraice a Sebastiano Munstero, tamquam a Judæis acceptum, itemque aliud a Joan. Tilio, Episc. Briocensi, sed apud peritos merito suspecta sunt. Tertium edidit Elias Hutterns in suo novo Testamento dodecaglotto, sed ab ipsomet ex Græco versum fuit, sicut & Evangelium secundum Marcum. Quis autem Evangelium Matthæi in Græcam linguam verterit, non constat. Athanasius in Synopsi putat Apostolum Iacobum versionis illius auctorem. Theophylactus Præfat. in Matth.

authorem facit Joannem ; sed August. libi
1. De consensu c. 2. rectius istud incertum
esse tradit.

Scripsit illud Matthæus ante omnes alios
Evangelistas, ut apud omnes in confesso est,
suis potissimum popularibus, Judæis videlicet,
non solum exposcentibus, ut Chrysostom. in
Matthæum tradit, sed etiam injungentibus
eidem id ipsum Apostolis, ut Epiphan. Hæresi
51. cum scilicet jam brevi profecturus esset
ad gentes Evangelio imbuendas: quod anno 8.
post Christi Ascensionem contigisse volunt.

CAPUT PRIMUM.

EVANGELIUM JESU CHRISTI SECUND. MATTH. Id est Historia Evangelica, seu de Evangelio per Christum annuntiato, prout a Matthæo scripta est. Non enim per hujusmodi verba significatur, aliud esse Evangelium quod a Matthæo; aliud, quod a Marco scriptum est: sed alium scriptoris seu contextus historici auctorem ejusdem Evangelii. Deus enim a pluribus rem tanti momenti scribi voluit, ut hoc ipsum, quod plures diversis temporibus atque locis, non congregati, neque mutuo colloquentes, uno quasi ore cuncta pronuntiant; sit maxima veritatis demonstratio, ut ait Chrysost. Homil. i. in Matth. Neque eam impedit nonnulla in parvis quasi dissonantia, sed maxime juvat. Nam si ex toto & in omnibus consonarent, & cum nimia diligentia atque cura, usque ad tempus & locum, & singula æqualiter verba concurrerent, nemo inimicus credidisset umquam, quin communi ad decipiendum consilio congregati, Evangelium quasi ex humana quadam conspiratione condidissent. Porro titulos istos non ab auctoribus, sed ab Ecclesia appositos esse, indicat tum similitudo titulorum in omnibus quatuor,

tuor, tum dissimilitudo in lingua Græca ac Latina, tum quod sacri Scriptores non soleant extra textum titulos apponere, sed textui subinde per modum præfationis aliquid simile adligere, ut videmus factum in Isaia, Marco, & Apocalypsi; præter quæ tamen alii tituli adjecti sunt. Nec vero hoc auctoritatem Evangelii detrahit: nam neque scribentibus se hoc divinitus scripsisse crederemus, nisi nos Ecclesiæ attestantis moveret auctoritas, de quo videte August. adversus Manichæos lib. contra Epistolam fundamenti cap. 3. & 4. & De utilitate credendi cap. 14.

ψ. 1. *Liber Generationis*, id est catalogus, seu enarratio genealogiæ aut seriei majorum Christi. *Liber* enim Hebræis generaliter significat scripturam, qua quid enarratur. Unde tribuitur epistolis, 3. Reg. 21. v. 8. libello repudiij Denter. 24. v. 1. & instrumento emptionis, Jerem. 32. v. 10. quorum nullus est liber. Est itaque hæc brevis epigraphæ seu inscriptio non totius Evangelii, quasi ab initio historiæ totum librum ita nominasset, sed ejus tantum, quod proxime dicturus est, præfatiuncula, cui similis est Gen. 5. v. 1.

Jesus est proprium nomen Verbi Incarnati: *Christi*, cognomen est, non di-

dignitatis, Græce idem plane significans quod Hebraice *Messias*, & Latine *Unctus*; quo cognomine vocatus est, tum ut distingueretur ab aliis, eodem nomine *Jesu* olim vocatis; tum ut significaretur esse ille antonomastice *Christus* dictus, seu *Unctus*, quem & Reges, & Sacerdotes, & nonnulli Prophetae sua unctione, veluti quadam dedicatione, ad sua officia, tamquam summum Regem, Sacerdotem atque Prophetam præfigurarunt. Unde factum est, ut illud cognomen *Christi* nostro *Jesu*, qui oleo justitiæ & Spiritu sancto præ omnibus participibus suis singulariter unctus est, ita soli competat, ut nemo nisi ille intelligatur, quando nude exprimitur.

Filii David, Filii Abraham. Id est nepotis, Hebraismo usitatissimo. Maluit tamen *filium* quam *nepotem* dicere, quia propter David & Abraham Christus ex aliis natus est, non contra. Unde etiam illorum duorum dumtaxat meminit, quod his potissimum duobus promissio esset facta de Christo ex ipsis nascituro. Davidem præposuit, quod recentior, & honorificentior, celebrior, Judæisque gratior esset Davidicæ promissionis memoria, ut Chrysost. & ejus discipuli. Regni enim perpetuitas Christo, tamquam successori Davidis erat addicta.

Un-

Unde passim, & cœcorum, & vulgi & puerorum acclamantium more, filius David vocabatur, ut patet Matthæi 1. & 21. & alibi. Illud autem *filii* secundo loco referri potest, vel ad Christum, ut significetur utriusque esse filius; vel ad Davidem, ut significetur David, & consequenter etiam Christus, esse filius Abraham. Quod posterius Hebræorum consuetudini congruit, qui in texendis genealogiis solent nomen *filii* ad proximum referre. Vide 1. Reg. v. 1. & passim.

2. *Abraham genuit Isaac.* Ab Abraham incepit, prætermisiss anterioribus, quia Abraham primo promissiones de posteritate gentis Israeliticæ, & de Christo datæ sunt. Unde prætermittit Ismaël, cæterosque filios Abraham, sicut & Esau, filium Isaac: & tamen dicit Jacob genuisse *Judam & fratres ejus*, quia fratres erant simul parentes totius populi Israelitici, & capita populi Dei, & columnæ regni Christi.

3. *Judas genuit Phares & Zaram.* Meminit utriusque, eo quod illustriorem duorum populorum figuram gererent, Judaici & gentilis, ex quibus regnum Christi coalesceret, de quo vide dicta ad c. 38. Gen. quod in Esau locum non habuit; nam ille venditis primis
ge-

genitis se ultro a populo Dei segregavit, & potius carnalium, ac reproborum figuram gessit

4. *De Thamar.* Excepta Maria Virgine, quæ prætermitti non poterat, quatuor tantum fæminas intexuit huic genealogiæ, quæ vel meretrices, vel adulteræ, vel incestæ vel alienigenæ erant: idque tum ne populus gentilis & peccatores cuiquam contemnendi & a Christi populo alieni viderentur, ex quibus ipse nasci voluisset; tum quia illas tantum tangendas judicavit, quæ novo accidente, ideoque figura ad assumptionem populi gentilis & peccatoris pertinente, viris suis fuissent conjunctæ, omissis matrimoniis ordinariis: quas figuras breviter explicatas vide apud Theophylactum.

5. *Salmon autem genuit Booz de Rhaab.* Illa ipsa scilicet, quæ ante meretrix fuerat, etsi tum desiisset. Nam quod quidam Rabbinii, quos etiam aliqui novatores studio contradictionis imitati sunt, pro meretrice vertunt hospitam seu cauponariam, contra proprietatem linguæ Hebraicæ faciunt, ubi *Zonach* semper meretricem significat: & ita verterunt Septuag. & Apostolus ad Hebr. II. v. 31.

Obed genuit Jesse : alias *Isai* , ut alibi vocatur ; est enim idem nomen. Ita abjectæ conditionis fuit , ut David filius ejus ex contemptu vocaretur a Saule filius Isai , 1. Reg. 28.

Jesse genuit David Regem. Emphatice bis consequenter Regem vocat , & quidem inter omnes solum , quia scopus ejus erat ostendere Christum , juxta promissâ Prophetarum & Gabrielis Archangeli , esse heredem Regni illius perpetui , quod primo omnium Davidi promissum fuerat. Porro inter Salomonem & David non intercedunt nisi tres personæ , Booz , Obed , Jesse : sic enim numerantur quoque libro Ruth cap. ult. & 1. Paralip. 2. ac denique Lucæ 3. Ut merito reprehendendus videatur Liranus qui hic interferit tres Booz ejusdem nominis , eo motus argumento , quod a capta Iericho usque ad nativitatem Davidis fluxerint anni 366. ut liquet ex 3. Regum 3. vers. 1. ubi dicuntur fluxisse quadringenti octoginta anni ab egressu ex Ægypto usque ad quartum annum Salamonis. Dedrahe enim ab initio quadraginta annos vagationis in deserto , & quatuor annos Regni Salomonis , & septuaginta vitæ David ; restabunt 366. anni , quos putat Liranus nimis multos esse , quam ut a quatuor illis viris confice-

licerentur. Sed in ista longævitate quoniam Moyses, Aaron, Maria vivebant usque 120. annos, Caleb anno 80. vitæ ita vegetus erat, ut in juventute; nihil mirum, eos sero generare potuisse.

6. *David autem Rex genuit Salomonem, ex ea, quæ fuit Uriæ.* Fuerat ante Uriæ uxor, tunc autem sua. Quod quidem ita duabus de causis expressit: una, ne Salomon ex adulterio natus crederetur: altera, ne propter adulterium Davidis, & homicidium Uriæ suspicaretur quis rescissam esse promissionem Davidi factam.

Joram genuit Oziam: Qui *Ozias* & *Azarias* dictus est. Verum istud quidem est, sed eo sensu, quo Christus dicitur Filius David, multis scilicet interjectis. Nam iste Joram genuit immediate Ochoziam, Ochozias Joam, Joas Amaziam, Amazias denique genuit hunc Oziam, seu Azariam, ut ex diversis locis libri 4. Regum patet, & breviter 1. Paralip. 3. v. 11. & seqq. Tres itaque prætermissi sunt, non quod cæteros hic expressos impietate superaverint: peiores enim fuerunt Salomon & Manasse, imo Joas & Amazias inter bonos numerantur: sed partim quod Evangelistæ certi mysterii causa propositum fuerit tres generationum tessera decades texere, ut Hieron. & Auctor operis imperfecti. a.

pud Chrysoſt. tetigerunt; partim quod Joram vxorem duxiſſet, filiam Achab, cui Deus per Eliam prædixerat omnem ejus poſteritatem eſſe delendam. Unde filii ejus, ex ſemine Achab nati, uſque ad quartam generationem, non quidem morte naturali, ſed civili condemnati, ex ſerie parentum Chriſti ejiciuntur. Purgata vero labe familiæ gentilis & maledictæ ad interitum, inquit Hilarius, in quarta generatione conſequenter origo numeratur.

II. *Jofias genuit Jechoniam.* Confuſio aliqua eſt in nominibus hujus *Jechonice* & fratrum ejus. Sciendum igitur, *Jechoniam* iſtum vocatum fuiſſe vero nomine a parentibus *Eliacim*; ſed cum Pharaon Necho Jofiam, patrem ejus in Mageddo occidiſſet, & reperiſſet Joachaz, fratrem juniorem hujus *Eliacim*, eſſe a populo conſtitutum Regem loco Jofię, depoſuit eum, & loco illius conſtituit Regem hunc *Eliacim*, tanquam ſeniores, & vocavit nomen ejus *Joachim* (per K. & M) ut hæc patent 4. Reg. 23. in fine, & 2. Paral. 36. in principio. Habuit itaque varia nomina, *Eliacim*, *Joachim*, & *Jechonias*, quod tamen non poteſt inveniri niſi hoc loco. Hic igitur *Eliacim*, *Joachim* ſeu *Jechonias* (rectius *Jekonias*) habuit filium nomine *Joachim* (per CH. & N) qui patri poſt undecim annos ſucceſſit
in

in regnum. Quod cum ipse tenuisset per tres menses ac decem dies, abductus est a Nabuchodonosor in Babylonem. Hic vocatur etiam Jekonias, 1. Paralip. 3. vers. 16. & aliquoties in Jeremia.

Et fratres ejus. Fratres istius primi Jechoniæ seu Eliacim fuerunt *Joachaz*, qui alio nomine dictus est *Sellum*, ut Hieronym. in Trad. Hebraicis super Paralip. ac ductus est a Pharaone captivus in Ægyptum; regnavitque ut diximus pro Josia, patre suo. Alter fuit *Mathanias* qui 4. Regum 24. v. 17. vocatus est *Sedecias*, ac regnavit post Eliacim seu Joakim, & filium ejus Joachin. Tertius denique omnium primogenitus *Johanam*, qui videtur esse mortuus ante Josiam, patrem omnium, & non regnasse, de quo 1. Par. 3. v. 15.

In transmigratione, id est sub, seu circiter transmigrationem *Babylonis*. Nam omnes ante transmigrationem nati sunt & adulti, sive primam intelligas, post occisum Joakim; sive secundam sub filio ejus Joachin, tribus mensibus post; sive tertiam, sub Sedecia post undecim annos: quæ tres transmigrationes indicantur 2. Paralip. 36. v. 6. 10. & 18.

12. *Et post transmigrationem Babylonis*, id est postquam transmigrassent, *Jechonias* genuit *Salathiel*. *Salathiel* enim in ipsa captivitate, non post illam solu-

tam, genitus est. Porro Jechonias qui hic secundo loco nominatur, non est idem ille, qui primo loco, sed filius prioris, ut sentit Ambros. in Lucam & Hieron. Vocatusque fuit, ut diximus, Joachin, ac per tres menses tantum ante transmigrationem regnavit: sed abductus in Babylonem post annos triginta septem ex carcere eductus & honorifice habitus est, teste Jeremia cap. ult. v. 31. quo tempore Salathielem gignere potuit. Ex his constat suppressam hic esse unam generationem: debuisset enim interferi Jechonias, vel rectius Jekonias (id est Eliacim seu Joakim) genuit Jechoniam (id est Joachim) quod Epiph. hær. 3. quæ est Epicureorum, n. 8. putat esse factum scriptorum vitio, Aug. vero libro 2. De cons. Evang. cap. 4. certi mysterii causa.

Salathiel autem genuit Zorobabel. Idem asseritur Esdræ 3. v. 2. & 8. itemque Aggæi 1. v. 1. & 12. Unde quod 1. Paralip. 3. v. 19. Zorobabel dicitur esse natus ex Phadaia fratre Salathielis, de alio Zorobabel intelligi debet, qui ibidem habet alios & patrem, & filios, quam ille, de quo hic agitur. Quod sane verius est quam id, quod Hieronymus in traditione super Paralip. dicit Phadaia & Salathiel ibi esse idem nomen: nam Phadaia expresse numeratur, tamquam persona distincta a Salathie-

thiele. Unde non est mirum, quod uterque habuerit filium nomine Zorobabel.

16. *Jacob genuit Joseph, Virum Mariæ:* id est maritum, non concubitu, sed nexu matrimonii, seu affectu, ut August. 23. contra Faustum cap. octavo. *De qua,* seu ex qua, *natus est Jesus, qui vocatur,* seu cognominatur, *Christus,* seu Messias: nempe non quilibet, sed qui antonomastice & simpliciter Messias seu Christus dicitur, tamquam proprio cognomine.

Sed hinc emergit gravis difficultas, quomodo recte exsecutus sit Evangelista id, quod sibi proposuerat, librum seu catalogum generationis Christi, cum genealogia Joseph ad ipsum non pertineat, sed *Mariæ*. Respondet Hieronym. hic & Ambros. initio libri 3. in Lucam, & fere omnes veteres, eo ipso, quo Josephi genealogia textitur, etiam *B. Mariæ* Virginis stirpem, & consequenter Christi, sufficienter indicari: cogeatur enim ex lege viro de eadem tribu nubere. Quod intelligendum est non de lege generali conjugii in populo Judaico; manifestum est enim viros etiam justos sæpius duxisse uxores alterius tribus, quo modo David duxit Michol, filiam Saul, de tribu Benjamin, & Joiada Pontifex duxit Josabeth filiam Regis de tribu Juda, 2. Paralip. 22. &

omnes tribus Israel jurarunt, Judic. 21. se non datu-
 ros filias suas Benjamitis, quasi ante fuisset hoc usitatum: sed in-
 telligendum est de speciali lege, quæ statuit Num. ultimo, ut fœminæ hære-
 des, hoc est, quæ carent fratribus, de eadem tribu maritos accipiant, ut sic hæreditates tribuum non permisceren-
 tur. Jam vero B. Virginem caruisse fratribus, & hæredem patris fuisse, etsi ex nulla canonica Scriptura constet, tunc tamen notum vulgatumque esse potuit. Cui quidem responsioni multi acquiescunt, sed revera non plene solvit nodum. Esto enim, non potuerit extra suam tribum virgo nubere, hinc non concluditur, eam, vel prolem ejus Christum, esse filium David, quod sibi Matthæus initio proposuerat: nam potuit nubere in eadem quidem tribu, sed in alia familia, quam David. Itaque dicendum est, B. Virginem vi legis, Num. ult. nubere coactam fuisse viro non tantum ejusdem tribus, sed & familiæ, hoc est cognato ejusdem tribus: sic enim lex ista expressa est, in textu Hebraico, Num. ult. v. 7. *Omnis filia hereditans hæreditatem, id est hæres patris, propter defectum fratrum, uni de familia tribus patris sui erit in uxorem.* Ratio quoque legis adjuncta, v. 8. *ut hæreditas permaneat in familiis*, idem aperte conficit. Nam in prima terræ promissæ

ſæ distributione, quam Joſue fecit, hæ-
 reditates non ſolum ſecundum tribus,
 ſed etiam ſecundum familias distributæ
 fuerunt. Hinc enim toties repetitur in
 libro Joſue, quod hæc fit promiſſio cu-
 juſque tribus per cognationes & fami-
 lias ſuas, ut videre licet c. 15. v. 1.
 & 2. & ſeqq. capitib. paſſim. Unde & fi-
 liæ Salphaad nupſerunt filiis patruſui ſui,
 id eſt, propinquiffimis cognatis, &
manſit, inquit Scriptura, *poſſeſſio*, quæ
 erat illis attributa, in tribu & familia patris
 earum. Cum ergo Matthæus profiteatur
 ſe catalogum generationis *Jeſu* texere,
 & perducit eam uſque ad Joſeph, eum-
 que nominat virum Mariæ, de qua na-
 tus fit *Jeſus*, & non tamen ex Joſeph:
 ſatis inſinuat Joſephum jure propinqui-
 tatis fuiſſe maritum Virginis, adeoque
 cognatum ex eadem tribu atque fami-
 lia David, prout aperte aſſerit Theo-
 philus; imo ſe non amplius recedere a
 majoribus *Jeſu*, quam necelle ſit ad
 hoc, ut ex juſtis cauſis loco Mariæ re-
 cenſeat Joſeph, hoc eſt ſolum patrem
 Joſeph, ſcilicet Jacob, eſſe diverſum.
 Neque enim poterant Joſeph & Maria
 eſſe frater & ſoror, lege vetante tale
 matrimonium: avum autem Mathan
 eundem eſſe utriusque, hoc eſt eſſe
 cognatos proximos ſeu patruelles, ne-
 potem & neptem.

Cur ergo, inquires, non recensuit a-

perte majores matris ejus, cum propter ipsam solam Christus dicendus sit ex semine David? Causæ justæ fuerunt: una, quia, ut Hieronymus ait, non est consuetudinis Scripturarum, ut mulierum in generationibus ordo texatur; unde, ut Aug. 23. contra Faustum, c. 8. propter virilem sexum erat mariti honoranda persona. Sed quia extant exempla, etsi rara in contrarium, ut patet 1. Par. 2. v. 15. & 16. de genealogia Joab & fratrum ejus, hinc alia ratio fuit, ne justa daretur causa rejiciendi Christum, dum putarent eum, quem publica opinione patrem ejus credebant, non esse de familia David, ex qua Christus erat nasciturus. Denique ut constaret Jesum non solum Dei promissione aut donatione, sed jure successionis esse legitimum Regni Davidici hæredem. Christus enim erat proles Joseph, non quidem ex eo genita, vel adoptata, vel sola vulgi opinione, sed revera, ut pote ex propria uxore, tanquam carne sua & proprio fundo, virtute Spiritus sancti nata.

17. *Omnes itaque generationes*, id est, omnes personæ generantes ac genitæ, ab Abraham, *Usque ad David*, inclusive, *quatuordecim*. Nam generationes seu actus generandi non sunt nisi tredecim, ut ex repetitione verbi *genuit* patet. *Et a David*, exclusive (jam enim

se.

femel numeratus fuerat) *Usque ad transmigrationem Babylonis*, id est, Jechoniam patrem, seu Joakim, inclusive, generationes seu personæ quatuordecim: & a transmigratione Babylonis, id est a Jechonia filio, seu Joachin, patre Salathielis (nam pater ejus jam numeratus fuerat in 2. tessaradecade) *Usque ad Christum*, inclusive, generationes seu personæ quatuordecim. Subduxit tam accurate summam generationum, ut significet se non oblivione, sed destinato consilio aliquos exclusisse ex ista serie, neque quidquam a quoquam esse addendum vel detrahendum, simulque, juxta Chrys. Hom. 4. initio, & Theophylactum, ut triplicem populi Judaici statum indicaret, sub Judicibus, sub Regibus, & sub Ducibus seu Sacerdotibus: sub quibus omnibus cum nihil profecerit in virtute, opportune post omnes filium Dei venisse, ad alium populi statum inchoandum; idque congruenter ad ipsas naturas rerum decima quarta generatione, quia decimus quartus dies est Medicis maxime criticus, ad magnas mutationes indicandas.

18. *Christi autem Generatio*, seu conceptio; sic erat. Non est epilogus præcedentium, ut quidam, sed præfatio sequentium, ne quis ratione Joseph putaret Christum esse filium David.

Cum esset desponsata Mater ejus: id est

promissa tanquam sponsa, inquiunt quidam, quibus favet proprietas verbi Græci, & acceptio conjugis, de qua vers. 20. Sed rectius *desponsata* dicitur tanquam sponsa tradita & recenter nupta: nam & Lucæ 2. vers. 5. dicitur Joseph ivisse cum *Maria desponsata sibi uxore* in Bethleem, & hic vers. 20. vocatur *conjux*, prout hoc urget August. lib. 1. De nuptiis cap. 11. Et sane nisi eo tempore, quo jam gravida nosci poterat, fuisset vera conjux, atque ita tradita viro, ut sine infamiæ nota cognosci potuisset, non satis fuisset consultum honori & famæ Virginis, ne stupri, in domo patris perpetrati rea putaretur, & juxta legem Deuter. 22. v. 22. lapidaretur; nec auctoritati Christi, ne tanquam spurius a Judæis rejiceretur; nec Joseph idoneus fuisset custos, ac testis integritatis Virginis, cui tanquam marito, adeoque zelotypo in causis istis, pro uxore maxime creditur. Nam præter adjutorium in educanda prole, istæ præcipuæ erant illius conjugii causæ, ab Hieron. & Ambros. initio lib. 2. in Lucam, & aliis passim, notatæ. Unde pulchre Ambros. Maluit Christus, inquit, aliquos de suo ortu, quam de matris pudore, dubitare; sciebat enim teneram esse Virginis & lubricam famam, nec putavit ortus sui fidem matris injuriis ad-

stru-

fruentam. Satiſ quippe erat Joſephi filium, quam inhoneſtæ mulieris, videri. Alia ab iisdem cauſa & pene ab omnibus tangitur: Orig. Homil. I. in diverſos, Baſil. Hom. De humana Chriſti generat. ut myſterium conceptus & partus diabolum lateret: quæ deſumpta eſt ex Ignatio, epiſtola ad Ephēſios, quomodo autem vera ſit, non ſatis liquet.

Antequam convenirent: non in domum propter cauſas jam dictas, ſed conventionē maritali, quæ ſic honeſte & verecunde denotata eſt. Datur enim ratio, cur dimmittere voluerit. Ergo, inquit Helvidius apud Hieronym. poſtea convenerunt, & hinc illi, qui dicuntur fratres Chriſti; ſed imperite. Nihil aliud ſignificat Evangeliſta, quam gravidam fuiſſe ante conventionem ſeu concubitum, qui more naturali præcedere ſolet: ut ſic indicaret novitatem myſterii, intactum interim relinquens, quid poſtea conſecutum ſit. Ita recte dicitur virga Aaronis ante plantationem floruiſſe, cum tamen poſtea plantata non fuerit. Nam ut Ambroſ. libro De inſtitut. virginis cap. 5. Conſuetudo Scripturæ eſt, ut cauſam quæ ſuſcepta eſt, adſtruat, incidentem differat.

Inventa eſt, id eſt, inopinate reperta eſt a Joſepho, qui maritali cura omnia obſervabat.

In utero habens, id est esse gravida, Græca phrasi: quod cum observari non possit, nisi aliquot mensibus post conceptum, omnino manifestum est, post reditum ex domo Elisabeth hoc contigisse.

De Spiritu sancto, id est non viri, sed Spiritus sancti opera. Quod referendum est ad solum verbum *habens*, non ad, *inventum est*: nondum enim Joseph hoc invenerat. Tribuitur autem Spiritui sancto ille conceptus, non Patri aut Filio, etsi non minus cooperati fuerint, quia fuit ingens bonitatis, beneficentiæ, & fecunditatis, seu vivificationis opus, cujusmodi Spiritui sancto appropriari solent.

19. *Joseph autem vir ejus, cum esset justus*: id est quia erat justus, non illa justitia vulgari, quæ quarta virtus est cardinalis, nam illa salva traducere potuisset: sed illa justitia, quæ virtutes omnes maximeque charitatem, benignitatem, & mansuetudinem comprehendit.

Et nollet eam traducere, non e parentum domo in suam, ut quidam; hoc enim supra rejecimus, sed *traducere*, id est Græce, in exemplum statuere, publicæ scilicet infamiæ per accusationem, vel criminis divulgationem.

Voluit occulte dimittere eam, id est a suo consortio ac domo ablegare. Cau-
sam

fam reddunt Orig. homil. 1. in diversos, Basil. & alii nonnulli post illos, quod se ejus consortio censeret indignum, quam de Spiritu sancto concepisse invenerat. Rectius dicerent, dimittere voluisse, quod hinc propter sanctissimos Virginis mores, inde propter indubitata prægnantis indicia hæsitares de re, cujus mysterium nesciebat, ut insinuat Hieron. & aperte docet Auctor operis imperfecti. Sed longe verius est dimittere voluisse, quod nihil aliud quam adulteram crederet, vel certe oppressam, cui se noverat non esse commixtum, ut loquitur August. epist. 45. & repetit Serm. 10. de verbis Domini: quod idem aperte sentit Chrysost. Dimittere ergo talem voluit, ne forte adulteram fovendo, vel criminis particeps, vel certe nimis stulte patiens videretur: occulte tamen, ut ejus famæ consulere: quamvis enim accusare licuisset, non tamen tenebatur. Nam ut Ambros. Ser. 7. in Psalm. 118. etiam ab accusationis severitate justi persona aliena est: & ideo commendatur ejus justitia, quod nihil penitus ex furiosa illa passione zelogypia tentaverit; ut pulchre expendit Chrysostomus.

20. *Hæc autem eo cogitante*, id est, eum hæc animo solum volveret curam pleno: quo ipso indicatur magnitudo

tudo virtutis ejus , quod ne quidem cuiquam mœroris causam indicaverit , nec adversus uxorem in verba querelasque vel facta proruperit. Nec vero virgo ipsa suspicionem dissipat , quia quis maritus de tali innocentia uxoris , nisi Deo monente , credidisset ? Itaque ecce rem , scilicet novam , quod fere illa voce in Scripturis indicari solet. *Ecce Angelus Domini apparuit* : significari videtur per species imaginationi impressas , quasi modo corporeo colloquentem , apparuisse. *In somnis* : tunc enim mens ab externarum rerum tumultu ac distractione libera magis idonea est ad cœlestes revelationes accipiendas. Hoc autem Deus ita facit , ut simul homo intelligat , esse non fatagentis animi cogitationem , sed divinam illuminationem , quod sapore quodam , qui verbis explicari non potest , discerni testatur S. Monica libro 6. Confess. cap. 13.

Dicens , colloquendo scilicet cum eodem more hominum , inquit Aug. in Enchiridio c. 59. hoc est non vocibus in aure , sed vocum similitudinibus in imaginatione formatis.

Joseph Fili David. Blandientis est & consolantis , quia suspicio justa fuerat : & simul Davidis meminit , ut attentior fieret ad id quod de Messia ex familia David nascituro diceretur. *Noli time-*

re. Timuerat enim, ne adulteram retinendo, Deum vel sapientum iudicia offenderet.

Accipere Mariam conjugem. Græce, assumere, scilicet constanter, ac retinere in vitæ societate: jam enim, ut Chrysost. ait, eam mente repudiaverat.

Quod enim in ea natum est, id est quod conceptum atque formatum est. Per id tamen, quod *natum* dicit, Basiliius insinuat, quod Christi caro non, ut cæterorum paulatim fingendo formata, sed statim absoluta fuerat.

De Spiritu sancto est. Græce, *ex Spiritu sancto est*, id est non de substantia Spiritus sancti, sed ex operatione potestatis ejus: qui proinde non ejus pater, sed creator est, ut latius August. in Enchiridio cap. 38. & 39. Et propterea cum *natum in ea* dicit, virginem id egisse in ordine naturæ significat, quod matris est: cum *de*, vel, *ex Spiritu sancto*, miraculo suppletum esset, quod patris est, atque adeo non timendum sibi esse, sed gratulandum. Et hæc de præteritis: mox autem prædicat futura, ut ex eorum eventu præterita vera esse credat.

21. *Pariet autem Filium.* Vera mater non ut canalis, per quem transeat, sicuti aliqui hæretici nostri, & olim Valentinus apud Tertul. libro de carne Christi, c. 20. ex eo colligebant, quod
di-

diceretur in ea natus. Sed nasci in aliqua significat veram conceptionem ; ex aliqua, verum partum.

Et vocabis nomen ejus JESUM : cælitus impositum, ut etiam cælitus conceptum & mirabilem futurum intelligas, inquit Chrysoſt. Nam quibus a Deo nomen ante nativitatem impositum fuit, semper admirabiles inventi sunt, ut Isaac, Salomon, Cyrus, Baptista.

Ipsè enim salvum faciet populum suum : nempe omnes prædestinatos in vitam æternam, seu omnes filios promissionis, qui ipsum fide & charitate tanquam Regem ac Dominum complexuri sunt. Salvabit autem non ab imperio gentium, & ab hostibus visibilibus, sed a peccatis eorum, tam quæ fecerant, quam quæ facturi essent, ne faciant, & consequenter ab omnibus causis peccatorum, diabolo & concupiscentia eis dominante, & effectis eorum morte, mortalitate, omnique miseria. Per hæc ergo verba significat filium istum non tantum hominem, sed & Deum futurum, qui solus talem salutem a peccatis adferre potest. Ex qua nominis istius *Jesus* etymologia, quam ipse Angelus tradit, manifestum est, nomen illud significare salutem vel salvationem, ac proinde falsum esse commentum Osiandri, qui voluit nomen *Jesus* esse idem cum nomine Dei *te-*
tra,

anagrammato, inserta littera Schin,
 & scribendum esse *Jeheschou*: nomen
 enim istud fictitium est, neque prorsus
 quidquam significat. Nomen ergo *Je-*
sus idem est cum nomine *Jehoschuagh*,
 quod Græci LXX. Philo, Josephus per
Jesus tradiderunt, Latini *Josue*; & Sal-
 vatorem significat. Sed post Babylo-
 nicam captivitatem, quando lingua He-
 braica in usu vulgari esse desiit, & Sy-
 riaca inolevit, pronuntiatio ejus mu-
 tata fuit, & loco *Jehoschuagh* Hebrai-
 ce, dici vulgo cæpit *Jeschuagh*. Quod
 ex eo apertissimum est, quod *Jesus* il-
 le, filius Josedech, typus veri nostri
Jesu, cum ab Aggæo c. 1. v. 1. &
 Zacharia semper vocetur *Jehoschuagh*,
 tamen in libro Esdræ & Nehemiæ, qui
 in eodem vixerunt sæculo, semper vo-
 catur *Jeschuagh*, ut patet Esdræ 2. v. 2.
 & c. 3. v. 2. 8. & 9. item Nehemiæ
 7. v. 1. & in eodem libro sæpius. Imo
 & *Josue*, filius Nun, alter clarissimus
 typus Salvatoris, qui sexcenties vo-
 catur in Scriptura *Jehoschuagh*, tamen
 Nehemiæ 8. v. 17. dicitur *Jeschuagh*.
 Nimirum hi libri post captivitatem Ba-
 bylonicam scripti sunt. Ex quo usu
 Syriaco factum est, ut Salvator noster
 etiam vulgo non *Jehoschuagh* sed *Je-*
schuagh vocaretur: sic enim etiam in
 titulo Crucis, qui Romæ adlervatur,
 etiamnum scriptum est, ut oculatus

testis Pagninus tradit. Quod ergo Judæi Salvatorem nostrum nominant *Jeschu* sine L. *Ajn*, in fine, duabus ex causis fit partim ex contemptu, ne Salvatorem ipso nomine fateantur, ut declarat Elias in Thilbi; partim ex usu linguæ Thalmudicæ, in qua, *Ajn*, pronuntiatio difficillima sæpe facilitatis causa absorbetur: partim denique fit a recentioribus Judæis ad blasphemandum Salvatorem. Nam isti tres characteres (*Jod*, *Schin*, *Vau*,) per abbreviationem apud ipsos significant, *ijmmach* *schema* *vezichro*: *Deleatur nomen ejus & memoria ejus.*

22. *Hoc autem totum factum est.* Verba sunt non Angeli, ut vult schola Græcorum, sed Evangelistæ. *Ut adimpleretur, quod &c.* non quasi res istæ contigerint propter prophetias, cum prophetiæ potius præmissæ fuerint, quia Deus res istas facere constituerat, sed quia, postquam Deus easdem res per Prophetas prædixerat, simul fidem suam ipso rerum eventu volebat liberare.

23. *Ecce Virgo in utero habebit*, id est uterum geret seu concipiet. Virgo autem hic in Hebræo vocatur emphatice duplici titulo, tum quod *Almah* (prim. lit. per *Ajn*) significet non solam virginitatem, sed simul ætatem, quæ scilicet & virgo sit, & viris abscondita, & non modo corpore, sed & aspectu casta

Ita sit, ut latius ostendit Hieron. in Tradit. Hebr. super Genes. & in c. 7. Isaiaë, tum quod *He* demonstrativum præfixum gerat, quo significetur illa singularis virgo, quam universæ generationes respiciunt. Conantur quidem hunc locum eludere Judæi, quod scilicet virgo ex viri congressu conceptura dicatur, quod loquatur de filio Achaz nascituro, Ezechia scilicet; sed absurde. Cum enim Propheta signum liberationis Achaz se daturum promittat, adeoque novum & inauditum, hinc tamquam ridiculum hoc exploserunt antiqui patres Hieron. & Chrysost. tum hic, tum in Isaiam. Ezechias autem filius Achaz jam tum natus erat, cum Isaias hoc prædiceret, ut ex ætate, qua regnare cœpit, & annis, quibus regnavit pater, facile colligitur, 4. Reg. 16. v. 2. & ibid. c. 18. v. 2. Prædicat ergo, promittitque Isaias non tam soli Achaz, quam domui David, quæ hoc expertura erat suo tempore, & tunc tamquam a Deo veracissimo & immutabili promissum, certum tenere & credere debebat, non minus ac si signum fuisset oculis præsens, virginem scilicet manendo virginem, esse concepturam filium.

Et vocabunt. Hebraice & vocabis, tu scilicet virgo, vel domus David, quæ quia universam Christi Ecclesiam com-

prehendit, merito mutavit Matthæus numerum: nam, ut ibidem Hieron. non tam verborum ordinem, quam sensum Scriptores sacri in citando sequi solent.

Nomen ejus Emanuel, id est *nobiscum Deus*: quo significatur, filium istum non solum benevolum nobis, & propitium futurum peccatis nostris, neque etiam in umbris tantum arcæ ac tabernaculi aut templi adfuturum, ut olim; sed per incarnationis mysterium Deum in humana carne appariturum, & cum hominibus conversaturum, ut notat Chrysost. *Vocari* ergo usitata Scripturæ phrasi usurpatur pro, *esse*: quomodo Isaïæ 9. v. 6. dicitur: *Vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus, &c.* ut significet, quod re vera erit talis. Et de Ecclesia dicitur Isaïæ 62. v. 4. *Non vocaberis derelicta, sed vocaberis voluntas mea in ea.*

24. *Exurgens autem Joseph &c.* id est mox paruit Angelo. Significatur ergo directe prompta Josephi obedientia, ad solam monitionem in somnis factam; indirecte magnitudo virtutis Virginis, de qua tam cito crederet rem tam incredibilem, quod concepisset ex Deo.

25. *Et non cognoscebat eam.* Hebraica est, & honesta phrasis, carnalem commixtionem ab eis removens, cujus-
mo-

modi est Genes. 4. v. 1. 17. 25. & a-
libi passim. Ut alienior sit expositio
Epiphanii Hæresi 72. rejecta a D. Hie-
ron. qui putavit, quod non cognosce-
bat sanctitatem Virginis.

Donec peperit filium suum. Ergo, in-
quit Helvidius, cognovit eam, post-
quam peperit: sed bene & ex professo
ostendit Hieron. lib. adversus eum con-
dito, & Chrysost. hic, hujusmodi ad-
verbia, *donec, usque, & similia*, id,
quod dubium est, exprimere; id, quod
certum, relinquere, quia ad propo-
situm non pertinent. Dubium enim es-
se poterat, utrum cognovisset statim a
desponsatione, quando conjugum fer-
vet amor. Hoc negat, per illud insi-
nuans, multo minus postea virum ju-
stum attigisse templum Dei, Spiritus
sancti sedem, Domini sui matrem. Sic
Isaïæ 46. v. 4. *Usque ad canos ego por-
tabo: &c. 22. v. 14. Si, hoc est non,
dimitte tur iniquitas hæc vobis, donec moria-
mini.* Vide ad Corinth. 25. & 2. Reg. 6.
v. ult. *Primogenitum*, id est, qui primo
ei natus fuit, seu ante quem nullus
alius, etsi simul sit unigenitus, id est
etsi nulli alii subnascentur: nam ex
primo genito non sequitur, alios esse
secundo vel tertio genitos, ut volebat
idem Helvidius, & manifestum est ex
lege de primogenitis Deo offerendis:
nec enim usque ad secundo genitos

expectatur: de quo latius ibidem Hieron. Primogenitum autem dicere maluit, quam unigenitum, ut ex hoc ipso consecratus esse Deo intelligeretur.

C A P U T II.

CUM ergo natus esset Jesus in Bethleem Juda: Græce Judæas, Judææ. Utrumque accipiendum proprie & stricte, sicut v. 22. est enim & alia Bethleem in tribu Zabulon, Josue 19. v. 15.

In diebus Herodis: illius, qui dictus est Herodes primus, magnus Ascalonita, Antipatri scilicet filius, natione Idumæus, religionem profelytus.

Regis: fuit enim & alius Herodes, non Rex, sed Tetrarcha Galilææ, hujus filius, Antipas dictus, occisor Baptistæ, & irrisor Christi in Passione, de quo & infra c. 13. v. 1. & Lucæ 3. v. 1. Vocat autem absolute Regem, scilicet non solum Judææ, sed & omnium regionum ei adjacentium; quia fuit & tertius Herodes, Agrippa dictus, nepos hujus, Rex tantum Tracoenitidis, Galilææ & Iturææ, qui Jacobum Apostolum occidit, Act. 12. Accurate igitur loci nativitatis Christi ac temporis meminit, ut indicet impletas esse Prophetias Micheæ de loco, de quo

quo v. 6. & Patriarchæ Jacob de tempore; cum scilicet ablatum esset sceptrum de Juda, & translatum ad Herodem alienigenam, de quo diximus Genes. 49.

Ecce Magi venerunt: qua connexionem & voce, *ecce*, indicat statim ab ortu Salvatoris Magos advenisse; unde etiam adhuc in Bethleem eum invenerunt. Ut mirum sit, Epiphanium Hæresi 30. num 29. statuere adventum eorum post biennium a natali. Porro *Magus* ex propria vocabuli significatione distinguitur a *Malefico*. *Magi* enim sunt, ut Hieron. in c. 2. Danielis, qui de singulis philosophantur. *Malefici*, qui sanguine utuntur, & victimis, & sæpe contingunt corpora mortuorum. Qui igitur naturalis Philosophiæ apicem afsecuti erant, *Magi* dicebantur. Sed paulatim gliscente curiositate, & ad vanitates superstitionesque delabente, nomen *Magi* in malam partem accipere cœpit: sicut etiam contigit in nomine Sophistæ, Astrologi, Tyranni. Fuit autem sapientibus Persis peculiare, ut *Magi* dicerentur; sicut apud Græcos dicebantur *Philosophi*; apud Indos *Brachmanes*; aut *Gymnosophistæ*; apud Babylonios *Chaldei*; apud Ægyptios *Hierophantæ*; apud Gallos *Druïdæ*. Hinc, teste Cicerone lib. 1. De divinat. apud Persas Rex esse nemo poterat, nisi

qui Magorum disciplinam, scientiamque ante percepisset. Quia igitur stella duce usi sunt, & honoris causa videntur Magi vocari, hinc verius est, non fuisse ex infami illo maleficorum genere, ut videntur voluisse quidam: sed, ut Hieron. sup. suæ gentis philosophiæ maximeque astrologiæ dediti.

Unde autem venerint magna disceptatio est. Evangelium dicit venisse ex *Oriente*. Hinc tota Græcorum schola, Clemens Alexand. lib. 1. Stromat. Basiliius Hom. De humana Christi generat. Chrysostr. & Theophylactus hic, Cyrillus lib. 4. in Isaiam, & alii, sentiunt ex *Perside* venisse; quibus favet nomen Magi, quod Persis proprium, & modus adorandi cum muneribus: valde autem repugnat regionis distantia ad trecenta circiter milliaria, & temporis brevitates. Hinc alii verisimilius tradunt ex *Arabia* venisse, Justin. contra Triphonem, Tertull. contra Judæos. c. 9. & Epiph. in doctrina compendiaria: quidquid rideat hic Calvinus, qui dicit eos ex occidente & meridie fecisse orientem. Nam Tacitus & Chorographi passim statuerunt Judæam ab Oriente respicere Arabiam: & Scriptura testis est Genes. 25. Abraham separasse filios concubinarum ad plagam orientalem, qui tamen in Arabia habitaverunt. Nec multum abierunt ab hac
sen-

sententia, qui ex Chaldæa venisse volunt. Moti sunt partim loci propinquitate, & muneribus illis thure, myrrha & auro, quibus abundat Arabia, partim loco Psalmi: *Reges Arabum & Saba dona adducent*. Ubi Reges Arabum videntur indicare orientem, Insulæ occidentem, Æthiopes meridiem, Tharsis septentrionem. Ex quo eodem loco videtur manasse communis multorum Patrum sententia, quod Reges, hoc est Reguli seu principes, & Primores gentis suæ fuerint. Ita enim sentiunt Theophil. Basil. locis cit. & alii posteriores multi. Quò faciunt thesauri & adoratio novi Regis, quasi legatio ad ipsum; hæc enim Principum tantum esse solent.

2. *Ubi est, qui natus est Rex Judæorum?* id est qui non factitius ex hominum electione, sed nativitate ipsa Rex est. Ita multi. Simplicius videtur: ubi est ille celeberrimus & ex vaticiniis expectatus Messias Rex (ut patet ex v. 4.) qui jam natus est? Non enim ut dubii, sed de re certa loquuntur; neque ignarum hoc nuntium fore suspicabantur.

Causam autem suæ scientiæ indicant: *Vidimus enim stellam ejus*, hoc est certum indicem nativitatis ejus. Cum ergo ex ea jam natum esse colligant, certe non apparuit, nisi ipso natali ejus die. Cum-

que non dicant, *Vidimus stellam quamdam novam*, &c. sed, *Vidimus stellam ejus*, colligitur eos loqui de astro aliquo noto, quod ex antiqua traditione Judaici Regis nascituri vel nati, esset insigne. Unde Græce significantissime est, *istud astrum ejus*: quod videtur supponere, non esse Judæis ignotum, quod sibi innotuerat. Itaque merito plerique veteres senserunt, eos fuisse instructos ex prophetia Balaam, quæ non solum in Judæa, sed in Oriente, unde ipse oriundus erat, traditione percrebuerat, imo, ut Orig. etiam scripto ab ipso tradita perseverat. Prædixerat enim Num. 24. v. 17. *Orietur stella ex Jacob*. &c. Ita docet Orig. Hom. 13. & 15. in Num. Ambr. lib. 2. in Luc. Euseb. lib. 9. De demonstrat. Evangel. c. 1. Basil. sup. & alii non pauci. Cum ergo astrorum contemplationi, tamquam Philosophi essent dediti, stellaque, ut ait Leo Sermone 1. de Epiphania, illustrior cæteris, pulchriorque sideribus, intuentium in se oculos animosque converteret, & quemadmodum supra Bethleem, ita tunc juxta Eusebium, perpendiculariter Judææ immineret, Deo intellectum juvante intellexerunt hanc esse stellam illam celebrem, quam prædicari audiverant.

In Oriente: non quod stella fuisset fixa in oriente, sed nos in Oriente

constituti vidimus eam, & propterea de nativitate certissimi, *Venimus adorare eum*, id est ut honoremus eum cum gratulatione, submissione, muneribus, sicut erga tantum Regem decet, qui juxta prophetiam de ista stella, salvabit omnes filios Seth, id est universum orbem.

3. *Audiens autem Herodes*, talem adventus causam, *turbatus est*, suspicatus regnum a se invasum periclitari. Fuit enim zelosissimus pro regno suæ familiæ servando; ut quem Josephus testatur, omnes de stirpe regia, id est Machabæorum fustulisse. *Et omnis Hierosolyma*, maxima scilicet pars, *cum illo*. Quo indicari videtur, eam non lætitia, ut par erat, aut rei tantum novitate turbatam; sed simili turbatione atque Herodes, ut scilicet carnali adulatione ei complacerent, quia recenter eum in legitimum Regem acceptaverant.

4. *Et congregans omnes Principes Sacerdotum*. Ita vocantur etiam 2. Paralip. 36. v. 14. qui tamen 1. Paralip. 24. vocantur *Principes sanctorum* & *Principes familiarum sacerdotum*, scilicet viginti quatuor, secundum numerum familiarum: & Num. 3. v. 32. Eleazar simplex Sacerdos vocatur *Princeps Principum Levitarum*. Quod signum est, non ideo hic vocari Principes Sacerdotum, quod

quod tempore Herodis pene annui essent Pontifices, & ita essent plures functi summo Pontificatu.

5. *Et Scribas.* Istos subinde vocare solent legis peritos: nam quem Marcus c. 12. v. 28. *Scribam* nominat, Matthæus c. 22. v. 35. vocat *Legis doctorem*, seu legis peritum, Græce *nomikon*. Et Esdras, qui sapissime dicitur *Scriba*, idem lib. 1. c. 7. v. 6. vocatur *Scriba velox*, id est exercitatus & promptus in lege Dei; & v. 11. *Scriba eruditus in sermonibus & præceptis Domini, & caeremoniis ejus in Israel*; adeoque *Scriba legis Dei cæli doctissimus*. Ex quo patet, *Scribas* istos dictos esse non a scribendo, quod essent Scriptores, seu Notarii publici, sed potius a Scripturis sacris, quod eorum esset professio Scripturas, aliaque scripta Ecclesiastica adfervare, scrutari, populo lectitare, exponere, dubia solvere. Unde Esdræ *Scribæ* officium ibidem explicatur v. 10. quod parasset cor suum, ut faceret, & doceret in Israel præceptum & judicium: & Matth. 17. v. 20. ac Marci 12. v. 35. attribuitur *Scribis*, quod docerent Eliam venturum, & Christum esse filium David; Christusque ipse ad eorum officium alludens, vocat Matth. 13. v. 52. *Scribam doctum in regno cælorum*. Ex quo liquet, cur dicat hic *Scribas populi*; quia populum docebant legem

gem Dei. Unde eadem de causa Herodes *sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur*, id est nasci deberet juxta Scripturarum oracula: & ipsi respondent, *in Bethleem Judæ*, eo quod Michæas propheta diceret:

6. *Et tu Bethleem*, &c. Magna est dissensio Prophetæ & Evangelistæ in hoc testimonio recitando. Quam enim Propheta vocat *Bethleem Ephrata* & parvulam, Matthæus nominat *terram Judæ* & nequaquam minimam inter duces, quos ille nominat. Hieron. in Michæam accusat ignorantiam & negligentiam Scribarum, et Evangelistam vult posuisse, ut illi recitant. Alii volunt memoria lapsos esse subinde Evangelistas in testimoniis allegandis. Sed Evangelistæ accusatio impia est, Scribarum supervacanea. Itaque rectius dixerimus, quod Evangelista Scribarum verba recitet, qui Regi imperito non verba Prophetæ obscuriuscula protulerint, sed sensum. Propheta enim dixit, *Et tu Bethleem Ephrata*, quia alio nomine *Ephrata* vocabatur, ut clare dicitur Genes. 48. v. 7. Scribæ vero explicationis causa, *Et tu Bethleem terra Judæ*, quia erat & alia Bethleem in tribu Zabulon, ut supra. Propheta dixit, *Parvula seu minima es*, quod Scribæ intelligentes vel per interrogationem esse dictum, vel per ironiam, clarissimo sen-

sensu expreſſerunt, *Nequaquam minima eſt*: Pro, *in millibus*, hoc eſt chiliadibus, in quas diſiſa erat quæque tribus jam a temporibus Moyſis, juxta conſilium Jethro, Exod. 18. Scribæ poſuerunt, *in principibus*, quia vox Hebraica utrumque ſignificat, inquit Janſenius et Maldonatus. Sed uterque fallitur: numquam enim *Eleph*, id eſt *Mille*, ſignificat Principem, ſed *Alluph*. Alii Principes civitatis intelligunt, ſed genus maſculinum in Græco repugnat. Itaque Scribæ reddiderunt Principes, ſeu Chiliarchas pro chiliadibus, ſeu millibus, quibus præſunt, claritatis ſcilicet cauſa per metonymiam, ut ita tangerent radicem, cur non ſit minima, nempe natalibus Principum, ſeu Chiliarcharum, qui jam ex ipſa prodierant multi, Abſan, Booz, Iſai, David, ſed maxime ipſe Meſſias. Unde hoc explicantes Propheta & Scribæ addunt, *Ex te enim exiet Dux*, ille videlicet expectatus, quem Meſſiam expreſſit Chaldaeus, *qui regat*, Græce *pimani*; nempe uti Paſtor gregem, non inodo cum benignitate, ſed et poteſtate: quod Propheta dixerat *Mofchel*, dominator, ſeu qui dominetur *Populum meum Iſrael*, ſcilicet univerſum, non tantum carnalem Iſrael, ſed maxime ſpiritualem, ſeu omnes electos.

7. *Tunc Herodes clam vocatis Magis:*
clam,

clam, ne quisquam conscius esset, quid ex eis quæreret, et sic infidiæ patefcerent, ac puer absconderetur.

Diligenter didicit ab eis tempus stellæ, quæ apparuit, id est perquisivit, quo tempore apparere cœpisset, ut Syrus explicat, ut scilicet ita ex notitia tam loci, quam temporis puerum deprehenderet, si forte a Magis falleretur.

8. *Et mittens ipsos in Bethleem.* Committens e suis nullos addidit, tum quod perfecte Magorum sinceritati simplicitatique fideret, tum ne qua fraudis suspicio oriretur parentibus pueri (passim enim tamquam tyrannus timebatur) et fidentius eum peregrinis proderent.

9. *Et ecce stella, quam viderant in Oriente,* id est quam ipsi in oriente constituti viderant. Ex quo colligitur, in reliquo itinere non apparuisse, multo minus itineris fuisse ducem; hoc enim in primis fuisset vel supra Herodi, vel hic lectori insinuaturn. Chrysost. tamen & Basilus, locis supra citatis, & plures veteres, stellam toto itinere præcessisse volunt, et Hierosolymis disparuisse, ut Judæos consulere cogerentur, et consulendo res publice innotesceret.

Antecedebat eos: tamquam viæ dux, a Septentrione in Austrum progrediendo.

Usque dum veniens staret supra, ubi erat Puer:

Puer : loco nativitatis imminens , et immobili suo statu eum indicans , ne in ipso loco operose inquirere , et rem omnibus propalare cogherentur. Ex quibus aperte sequitur , non fuisse astrum istud unum ex cæteris astris , in cœlo constitutis , contra Nyssen. Hom. 1. De Christi incarnat. non fuisse cometam communem : fuisse terræ valde vicinum , habuisse motum valde irregularem. Unde Theophylactus stellam vocat virtutem divinam : alii Angelum fuisse putant. Credibile est habuisse formam stellæ , et ab Angelo motum , et statum ei inditum.

10. *Itaque gavisī sunt gaudio magno valde* , id est maximo , quod repene desperata itineris labor non esset irritus.

11. *Et intrantes domum* : nempe speculuncam seu stabulum. Nam in eodem illo terræ foramine , ut Hier. Epist. 17. cælorum conditor natus est , visus a pastoribus , demonstratus a stella , adoratus a Magis : et hæc communior est antiquorum doctrina , etsi Theoph. dissentiat.

Invenērunt puerum cum Maria matre ejus. Quo indicari videtur nullos præterea adfuisse , neque Joseph quidem , ne forte eum Christi patrem putarent , Christum omni satellitio fuisse destitutum , Virginemque , tamquam quæ sine infirmitate pepererat , nutricis aut alte-

terius ope domi non indiguiffe. Itaque non obftante tanta omnium rerum abiectione et folitudine, *procidentes*, id eft, humi prostrati, ut mos eft Orientalibus, *Adoraverunt eum*. Neque hoc honore contenti, *apertis thefauris fuis*, feu thefaurorum thecis, quos de industria hanc ob caufam fecum tulerant, *Obtulerunt ei munera*, quia Orientales fine mune-ibus accedere aut adorare Reges non folent, ficut etiamnum apud nonnullas gentes in ufu eft: *Aurum thus & myrrham*; finguli omnia, et quidem dona, quibus patria eorum affluebat: nam ut Poeta Georgic. c. 2. *Solis eft thurea virga Sabeis*.

Idem testatur Plinius, libro 12. Natur. hiftor. qui tantam in Arabia aromatum ubertatem tradit, ut vix alia ibi ligni genera in ufu fint, quam odorata, quibus et ignem vulgo foveant. De auri argentique copia res notiffima eft; quæ confirmatur ab Ezechiele cap. 27. verfu 22. Non fine myfterio tamen ifta munera fuiffe oblata, quidquid rideat folita impudentia hoc loco Calvinus, unanimi confenfu a veteribus omnibus animadverfum eft, five Magi hoc divinitus illustrati intellexerint, ut verifimile eft, five non. Breviter id expreffit Juvencus a S. Hieron. commendatus.

*Thus, aurum, myrrham Regique, homi-
nique, Deoque — Dona ferunt.*

Aurum enim, quod Regibus tributum penditur, Regiæ dignitati convenit: *thus* apud omnes gentes (exceptis hæreticis nostris) adoletur Deo: *myrrha* condiuntur corpora mortuorum, ne putrescant: unde humanitatem mortis participem, corruptionis expertem indicabat. Tropologice, *Aurum* offerimus, opes omnes pro Christo calcando; *Myrrham*, membra passionesque mortificando; *Thus*, ea quæ sursum sunt, sapiendo, ut Bernardus Sermone 3. de Epiphania. Gregorius vero Hom. 10. in Evang. *auro* sapientiam, *thure* orationem, *myrrha* mortificationem significari tradit.

12. *Et responso accepto*; nempe divino oraculo, ut ex Græco patet. Neque enim ex responso sequi putes, quod Magi ante dubitantes simile quid petierint. Unde pulchro ordine paulatim ad altiora provecti sunt. Nam dum spectandis fideribus vacabant, fidere ad cognitionem Christi manu ducti sunt: mox Prophetarum instructi vaticiniis per homines; denique, post oblata munera, eruditi sunt ab ipso Deo. *Ne redirent ad Herodem*; ut & se ipsos & puerum periculo eximerent. *Per aliam viam reversi sunt in regionem suam.* Non enim propter itineris commoditatem, sed

SECUND. MATTH. Cap. II. §2

sed ex promisso rediissent Jerosolymam. Ubi plerique veteres significatum notant, per aliam disciplinam, quam qua venimus, redeundum esse ad patriam cælestem: de quo Gregor. hom. citata. Late vero & apposite ad mores differit de tota hac historia Adamus Sasboldus in quadam Homilia, seu Concione de hac re.

13. *Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini, &c.* Non statim a discessu apparuit, sed interjecta tota historia purificationis, imo reversionis in Nazareth, ut videtur indicare Lucas c. 2. v. 39. Unde recte notat D. Aug. l. 2. De conf. Evang. c. 5. sic unumquemque Evangelistam contexere narrationem suam, ut tamquam nihil prætermittentis series digesta videatur. Tacitis enim iis, quæ non vult dicere, sic ea quæ vult dicere, illis, quæ dicebat, adjungit, ut continuo sequi videantur. Non tamen negat alia intercessisse.

Surge & fuge in Ægyptum: ut ibi esset extra Herodis imperium, & ut per Christi præsentiam Ægyptus, diis falsis deditissima, & in ea tota gentilitas, jam tum ad veram pietatem præpararetur. Et sic intelligendum videtur, quod ait Cyrillus Catechesi 10. & Athanas. Serm. contra omnes hæreses, Christum in Ægypto idola manufacta dissolvisse, & demolitum idololatriam:

non autem quod idola casu corruerint, ut multi fabulantur : de quo Hieron. initio cap. 19. in Isaiam. Significatur autem hac fuga, regnum Dei a Judæis ad gentes transferendum, & in fine mundi a gentibus ad Judæos reversurum. *Futurum est enim &c.* Fuga igitur periculum declinare vult, non omnipotentia dissipare, ut sic ostenderetur assumptæ naturæ veritas, ut servaretur decretæ dispensationis ordo, quo venerat cedere, non resistere malo : ut exemplum & auctoritatem fugæ præberet justis. Fugit itaque, inquit Fulgentius Serm. 5. non fortitudine humana, sed dispensatione divina : non necessitate, sed potestate, ut cedat tempori, non Herodi.

14. *Qui surgens accepit puerum nocte :* eadem scilicet, qua oraculum acceperat. Ut ex eo doceretur, quanta promptitudo et obedientia ac simplicitas divinis mandatis, cum de illis constat, præstanda sit : & quanta paupertas eorum fuerit, quibus nec sarcinæ multæ componendæ, nec repetenda debita, nec opes aut res familiaris committenda, utpote qui omnibus istis oneribus erant liberi.

15. *Et erat ibi :* habitans, ut traditur intra Heliopolim, & Babylonem Ægyptiam, hoc est Cairum : ubi locus etiamnum apud Saracenos celebris est.

De cujus fonte et arbusculis balsami, et cæteris, vide Brocardum in fine Descrip. Terræ sanctæ et Adrichomium fol. 47. in descriptione Engaddi.

Usque ad obitum Herodis. Quot annos valde incertum; aliis quinque, aliis sex, aliis novem, aut pene decem tribuentibus: sed hæc pendent ab anno nativitatis ejus, de quo alibi.

Ut adimpleretur. Ut, eventum, non causam significat: nec enim in Ægyptum fugit, ut prophetia impleretur, sed ex fuga evenit, ut impleretur prophetia Osæ II.

Ex Ægypto vocavi filium meum. Tribus modis Prophetia impleri dicitur: Primo, cum fit id, quod ad litteram significatur, qui modus non habet hic locum: certum est enim Prophetam litteraliter loqui de populo Israël, quem Deus eduxit ex Ægypto. Secundo, quando fit id, quod sensu mystico per litteram seu historiam figuratur: sicut ea quæ litteraliter dicuntur de Salomone 2. Reg. 7. v. 14. et de agno Exodi 12. *Os non comminuetis*, &c. implentur vere in Christo allegorice per illa significato. Tertio, quando fit aliquid plane simile, de quo non minus apte Prophetia dicitur, quam de quo revera dicta fuit: sicut diceremus in patre filium diligente, impleri illud Maronis:

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Hunc ultimum modum putant aliqui hic maxime locum habere ; sed revera secundus non minus proprie locum habet, ut Hieron. late in illum locum Osee. Fuit enim populus Israël, tamquam filius primogenitus dilectus a Deo, verus typus filii naturalis Christi Domini, non solum filiatione, patrisque dilectione; sed et nativitate in terra Chanaan, fuga in Ægyptum, peregrinatione & educatione in Ægypto, reditu in Judæam; ut immerito Julianus Augustus fraudis arguerit Evangelistam, quasi Christo tribuentem, quod de Israël dictum fuerat.

16. *Tunc Herodes*, post purificationem & fugam in Ægyptum, *Videns*, quoniam illusus esset a Magis: per novos scilicet rumores de nato Messia, & iis, quæ in die purificationis Hyerololymis contigerant, forsan excitatus. Ante enim non advertit sibi impositum, si-ve quod aliis implicaretur negotiis, si-ve quod huc usque credidisset, ipsos ipe frustratos, præ pudore non fuisse ausos regredi. Itaque fraude deprehensa, simulata pietas in apertam erupit crudelitatem. *Occiditque omnes pueros*, nempe masculos: neque omnes omnino, sed a *Bimatu*, id est, a pueris duorum annorum, ut Syrus transfert, incipiendo, *et infra*, qui scilicet minoris essent ætatis, quam duorum annorum;

eos.

cosque non omnes iterum, sed *secundum tempus quod exquisierat a Magis*; hoc est natos usque ad diem apparitionis stellæ, quam Magi expresserant. Quo indicat, non esse occisos illos, qui recenter a triginta vel a quadraginta diebus essent nati. Stella enim indicium erat Messiae jam nati, ut etiam Magi dixerant, non nascituri. Itaque per hanc expositionem evanescit difficultas quæ multos torfit. Putaverunt enim illud, (*secundum tempus*) referendum esse ad bimatum, & inde compulsi sunt dicere, stellam ante biennium circiter apparuisse Magis, vel Magos post biennium a Christo nato venisse, quod videtur placuisse Epiphanio. Sed utrumque est inconveniens: referendum est enim ad verba, & *infra*.

Cur ergo, inquires, occidit bimulos, si stella a quinque aut sex septimanis tantum apparuerat? Respons: majoris cautionis & severitatis causa tempus extendi, ne forte ante exortum stellæ esset natus Messias, vel grandior esset cæteris. Nam eadem de causa etiam locum extendit, occidendo omnes, qui erant in omnibus finibus Bethleem.

17. *Tunc adimpletum est, quod dictum est, &c.* Multi hoc impletum volunt juxta tertium modum supra positum, scilicet quia tunc hoc apte dici potuit de istis pueris, quod ad litteram dictum

Etum erat de decem tribubus, vel certe de duabus Judæ & Benjamin, in captivitatem abducendis. Sed rectius dixerimus secundum adimpletionis modum hic indicari, quia calamitas illa figura fuerit illius calamitatis, quæ pueris istis, imo quæ omnibus Christi Martyribus evenit, quos Rachel, id est, Ecclesia mater, deplorat. Itaque

18. *Vox*, scilicet ploratus & ululatus magni, *Audita est in Rama*. Interpres Græcus & Latinus juxta Septuaginta accepit, ut nomen proprium: est enim civitas in tribu Benjamin, juxta Gabaa, in confinio tribus Judæ et Benjamin, Judic. 19. versu 13. ut significetur luctum utrique tribui, quæ postea confusæ fuerant, fuisse communem, & eo usque auditum ululatum. Hieron. accepit ut appellativum, significans, *in excelsu*, id est, vox alta audita est, sicut clamor ire in cælum dicitur.

Rachel plorans filios suos. Rachel mater fuit Benjamin, & in Bethleem sepulta. Termini autem tribus Judæ & Benjamin circa Bethleem concurrunt, & utraque illa tribus post captivitatem mixtim habitavit, ut patet 2. Esdræ cap. 11. Itaque metonymice per Rachel, prolium suarum amantissimam, significatur tota regio Bethleem, seu matres Bethlemiticæ & Benjamiticæ. Quod autem mortua mater plorans inducitur,

pro-

profopopœja est, Prophetis & Poetis familiaris, & ad affectus movendos efficacissima, qui in Tragœdiis suis mortuorum, aut diversarum urbium manes lamentantes inducunt.

Et noluit consolari, id est consolationem accipere super filiis suis, propter doloris magnitudinem: *quia non sunt*, id est, quia non inveniuntur, hinc scilicet sive captivitate in externas Regiones, sive morte translati, in sinum Abrahamæ. Nam Veteres omnes, qui de istis infantibus tractant, summo consensu eos Martyres Christi faciunt, Iren. lib. 3. cap. 18. Greg. Homil. 4. in Psal. 36, circa med. & Homil. 3. in diversos, Hilar. Theoph. & alii, in Commentariis: & ita sentit Ecclesia, quæ eos *flores Martyrum* nuncupat. Fuisse numero quatuordecim millia legunt Athiopes in Missa, quam sibi relictam a S. Matthæo dicunt, et Græci notant in Calendario.

19. *Defuncto autem Herode*, interna febris, voracitate, intestinorum exulceratione, prurigne corporis intolerabili, colica, podagra, ventriculi inflammatione, verendorum putredine, vermibus, scædissima lentigine, nervorum contractione, asthmate, foetore denique intolerando, ut testis est Josephus libro 1. de bello Jud. cap. 21. et maxime 17. Antiquit. cap. 18. *Appa-*

ruit Angelus : aliquot mensibus tamen a morte Herodis. Nam Archelaus, qui hic dicitur regnasse in Judæa, non obtinuit Judææ præfecturam, nisi postquam Cæsar de testamento Herodis constitisset, et ipse Roma esset reversus.

20. *Defuncti sunt enim.* Pluralis pro singulari; nam de solo Herode loquitur, ut patet ex v. 19. *Qui quærebant animam pueri*, id est, vitam ejus auferre. Itaque Joseph, accepto puero & matre ejus,

21. *Venit in terram Israel*; in ejus scilicet limites, seu in fines tribus Simeonis ac Dan, qui Ægypto proximi sunt.

22. *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Judæa*, id est, in sorte tribus Juda & Benjamin, in qua est Bethleem: distinguitur enim a Galilæa et a terra Israel. Regnasse porro dicitur, id est, præfuisse regia potestate, non tamen regio nomine, & quia statim a morte Herodis a militibus saltem Rex salutatus fuit. Nam Herodes testamento quidem reliquerat Archelao regnum, sed Cæsar Augustus, cujus beneplacito testamentum subjecerat, constituit eum Ethnarcham, (id est gentis Principem) dimidiæ partis Regni Herodis, hoc est Judææ, Idumææ, & Samariæ, Regnum etiam pollicitus, quam primum tali honore se dignum redderet. Alterum di-

dimidium regni in reliquos duos filios Herodis partitus est, Antipam scilicet, qui & postea Herodes cognominatus est, creans Tetrarcham Galilææ et Petrææ: Philippum vero Batamææ, Traconitidis, et Auranitidis, cum parte domus Zenodori; ut vocabatur, quemadmodum horum testis est Josephus 17. Antiquit. cap. 3. Itaque Joseph

Timuit eo ire; in Judæam scilicet ac Bethleem, territus, ut videtur regio nomine, quod Archelaus affectabat, & crudelitate ejus, propter quam Vienne Galliæ a Cæsare relegatus fuit, ut Joseph. ibid. c. ultimo: denique ne ex habitatione Bethleem refricaretur Archelao facti memoria. Itaque *secessit in partes Galilææ*, inferioris, in qua est Nazareth, quia Antipas, cui illa cesserat, mitioris erat ingenii.

23. *Et veniens habitavit.* Pleonasmus sunt, Hebræis familiares, ut cum dicunt, *surgens abiit, respondit dicens*, & similia. *In Nazareth.* Oppidum in monte situm, Lucæ 4. v. 29. in tribu Zabulon, prope montem Thabor, ad occidentem, ubi Christus conceptus, et educatus est. *Ut adimpleretur*, id est, ex quo factum est, ut adimpleretur. *Quod dictum est per Prophetas.* Pluraliter loquitur, ut Hieron. observat, quia apud nullum Prophetam reperitur hoc testimonium, *Quoniam Nazareus voca-*
bi.

bitur; sed tantum res illo testimonio significata, hoc est sicut idem Hieron. hoc nomen exponit, quia sanctus Dominus futurus, & ab omni pollutione separatus, prædictus est, quod significatur nomine *Nazaræi* seu *Nazir*, ut exposuimus Num. 6. Sed difficultatem adfert, quod Christus *Nazareus* vulgo dictus est, prout in medio scribitur, per *Tzade*, non per *Saim*, hoc est *Notzeri*, ut testatum facit titulus Crucis, teste Pagnino; et ita nomen *Nazareth* debere scribi ex veterum Hebræorum Commentariis probat: unde & Græce scribitur *Nazôreos*, non *Nasareos*. Itaque rectius dixerimus *Nazareum* vocandum Christum, quia, prædictus est ab Isaia futurus flos seu germen, c. 11. v. 1. Hebraice *Netzer*, unde civitas vocatur *Netzareth*; Syriace *Natzerath*. Ex quo loco Isaïæ, teste Hieron. ibidem, eruditi Hebræorum testimonium illud desumptum putant: vel etiam quia Christus passim humani generis custos, & servator prædictus est, a *Natzar* custodire. Unde et illud *Netzer*, de quo supra, id est, flos seu germen aut planta tenera, quæ ita vocatur, quod accurate ab injuriis custodiatur. Itaque Evangelista voluit odium istius nominis, propter quod Christus, Joan. 1. v. 46. & Joan. 7. v. 41. & Christiani postea contempti sunt, in honorem

rem convertere; nec impedire debere, quo minus Messias crederetur, etiam si a Galilæa & Nazareth, tamquam habitationis loco venerit, eo quod hoc ipsum sit Prophetiis maxime consonum.

C A P U T III.

I. **I**N diebus autem illis, quibus habitabat adhuc Christus in Nazareth. Contigit autem hoc facile viginti, & amplius annis post historiam proxime narratam, reditum scilicet ex Egypto. *Venit Joannes Baptista*: ita dictus ab officio divinitus delegato baptizandi poenitentes, & præparandi ad Christum Dominum, ut esset ejus præcursor, ne, si subito Christus et inexpectatus populo imparato se objecisset, facile repudiaretur. *Prædicans*, poenitentiam scilicet et baptismum: *in deserto Judææ*, id est in regione saltuosa, in qua habitabat Zacharias, inquit Beza in hunc locum, ut ita odio Eremitarum desertum Joannis in locum habitatum convertat. Sed errat: tum quia desertum hoc erat circa Jordanem, ut Evangelistæ indicant: habitatio autem Zachariæ erat in montanis, in civitate Judææ,

dæ, Lucæ 1. quæ montana a Jordane remotissima sunt. Unde Jerem. 33. vers. 13. opponuntur montana Judææ campestribus, scilicet circa Jordanem, ut occidens orienti, tum quia tota antiquitas tradidit, Joannem in vera eremo solitariam duxisse vitam, et prædicasse, ideoque Eremitaram esse Principem, de quo Chrysost. Hom. de Joanne Baptista, et Hom. 1. in Marcum, & Hieron. Epist. ad Eustoch. & ex solo victu ac vestitu ejus satis manifestum est.

2. *Et dicens*, id est, componens prædicationem suam in hanc summam totius Evangelii secuturi: unde & Christus idem prædicavit. *Pœnitentiam agite.* Græce *metanoite*, quod Beza vertit *resipiscite*, ut significet dolorem tantum, quo corrigatur, quod perperam factum est, & excludatur omnis pœnalis actio pro delendis omnibus peccatis. Sed contrarium indicat passim Scriptura, ut infra cap. 11. vers. 21. in cinere & cilicio *pœnitentiam egisset*. Vide 1. ad Corinth. 9. v. 10. & 11. Jonæ 3. Unde & hic præter dolorem & vitæ mutationem, etiam confitentur peccata, & baptizantur.

Appropinquavit enim Regnum Cælorum, id est, in proximo jam est non regnum terrenum, quod hætenus affectatis et expectatis, sed felicissimum reg-

num cœlorum, seu cœleste, cujus nemo sine pœnitentia particeps fit. Hoc regnum est idem, quod regnum Dei, seu Christi vel Messiae in homines: nec est aliud, quam quo Deus, seu Messias per doctrinam Evangelii, & Spiritum sanctum cordibus infusum, hoc est per cognitionem & amorem destructo diaboli dominio, perfecte regnat in animis omnium electorum. Itaque unum et idem est hujus vitæ et futuræ, sed ibi per felicitatem æternam completur, quod hic inchoatum est. Nova igitur atque hæctenus inaudita fuit hæc prædicatio, & prædicationi veteris Testamenti prorsus opposita. Ibi enim vestimentorum mutatione & lotionem jubentur se præparare, Exodi 19. hic animi mutatione, & pœnitentia: ibi omnia terrorem, mortisque comminationem spirant, hic amorem & rei felicissimæ promissionem: ibi bona carnalia, regnumque terrenum, hic spiritualia & regnum cæleste. Nam quamvis et vetus Scriptura præceptis morum sanctissimis plena sit, finis tamen, quo referantur, occultus est, inquit Aug. 19. contra Faustum c. ult. hoc est, ut ibidem explicat, quamvis, et ibi non solum sanctitatis, sed et præmii ejus, resurrectionis scilicet mortuorum, et æternæ vitæ fiat mentio, hoc tamen non solum non fuit præ-

animum veteris Testamenti, sed potius novi. Quod etiam non fuit aperte revelatum, & prædicatum, nisi in novo: nam ori illius, & præcursoris ejus, nominandum servabatur, quem Regem ad regendos, et Sacerdotem ad sanctificandos fideles suos universus ille apparatus veteris Testamenti parturiebat esse venturum, ut ibidem August. Idem aperte docet Hieron. Epist. 129. ad Dardanum, & Chrysost. hic.

3. *Hic est enim*, qui non suo pte impetu, et præsumptione ad prædicationem illam profiliit, sed *qui dictus est*, seu prædictus, per *Isaiam dicentem: Vox clamantis*, scilicet, Dei, auditur in deserto: ita scilicet, ut Joannes sit ipsa vox clamantis Dei. Nam ipse Joan. 1. v. 23. dicit: *Ego vox clamantis*, &c. Et ita communiter observant antiqui, Joannem esse vocem Dei, verbi scilicet prænuntiam, sicut ipse Christus est Verbum Dei, ut Epiphani. Hæresi 69. & Ambros. in Lucam. Posset tamen intelligi *Vox clamantis*, scilicet præconis, auditur, vel etiam juxta Hebræa, *Vox clamans*, palam scilicet & liberissime auditur. Adfert hoc Isaias, velut probationem, ac signum, quod tempus consolationis Jerusalem jam advenisset, quia scilicet jam auditur vox præconis, qui Regem consolatorei præcedit. *Parate viam Domini*, id est
ex-

expeditam reddite, omnia tollendo impedimenta, ne quid adventum ejus impediatur. *Rectas facite semitas ejus*, viarum scilicet obliquitates, & asperitates ad rectitudinem, æqualitatemque redigendo, ut Regibus adventantibus fieri solet. Est enim continua metaphora, ab humano more sumpta, quo sicut paratur Regibus via, auferendo saltus, & impedimenta, & fordes, & ornando tapetibus, ita Christo paranda dicitur, tollendo veteris vitæ peccata, ac vitia, & novæ vitæ virtutibus absque hypocrisi animum imbuendo. Eo enim tendit tota prædicatio Joannis: Pœnitentiam agite, & facite fructus dignos pœnitentiæ, tamquam quibus paretur via Christo venienti. Quod ut non solum voce, sed & factis, totaque vitæ compositione prædicaret, ut verum Christi præconem decet,

4. *Habet vestimentum*, non pellem cameli, sed vestem de pilis camelorum contextam, adeoque vilem, asperam & rudem, pœnitentiæ congruam: quam Anselmus hic vocat *cilicium camelinum*. A quo, sicut ab omni austerioris vitæ instituto, cum hæretici, tamquam a colubro abhorreant, nolunt hic aliquid particulare Joanni adscribi: sed Magdeburgenses volunt fuisse usitatum vestimenti genus hominis montani; David Chrytræus fuisse undulatam ve-

E

stem,

stem, similem ei, quam dicimus a camelis *Camelot*. Sed eos refutat Christus ipse, minime delicatum & mollem vestitum ejus commendans, Matt. 11. vers. 8. et 9. & zonam pelliceam, id est, non pretiosam, sed coriaceam, ut spiritu ita & habitu Eliam referens. *Circa lumbos suos*. Quo significatur partim libidinis refrægnatio: partim accinctio, seu præparatio ad opus, juxta illud, *Sint lumbi vestri præcincti*. Unde & apud Ethnicos discinctum esse, mollis, ignavi solutique hominis indicium erat.

Esca autem ejus locustæ. Græce *akrides*, quas aliqui olim apud Theophylactum nuces, aut poma silvestria esse voluerunt: probabilius alii esse summitates herbarum, Græcis etiam *akrides* dictas, quod acriter tuetur Isidorus Pelusiota libro 1. Epist. 132. Sed longe est verius id, quod veteres tradunt, fuisse veras locustas, scilicet insecta illa nota, quæ nisi fuissent in cibos usurpata, non ponerentur inter animalia munda, Levit. cap. 11. Unde Hieron. Lib. 2. contra Jovinianum, *Orientales*, inquit, & *Libyæ* populos, quia per desertum & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est. Et Plinius lib. 6. cap. 30. addit Æthiopes quosdam locustis tantum vivere, fumo & sale duratis in annua alimenta. Ut absurda merito videri debeat quorundam

dam hæreticorum audacia, qui ex locustis caneros marinos fabricant, quibus, licet contra legem, Evangelica libertate uteretur.

Et mel silvestre, id est, quod in filvis, in arborum truncis, & rupibus ab apibus agrestibus fieri solet, & satis magnam fuisse copiam Samsonis & Jonathæ exempla, Judic. 14. v. 8, & 1. Reg. 14. vers. 26. probant. Amarissimum fuisse tradit Isidorus loco cit. sed qui probaverunt, verisimilius hoc negant: est enim insipidius quidem, dulce tamen ut mel. Vestitus ergo asperrimus, et victus erat vilissimus, pœnitentiæ, cælestisque regni prædicatori congruus.

5. *Tunc exhibat ad eum Jerosolyma*; mira ista vitæ sanctitate, pœnitentiæ exemplo, promissionis novitate, & miraculis in nativitate ejus in memoriam revocatis, excitata: plus enim, ut Chrysost. resonabat ejus conversatio, quam vox. *Et omnis*, id est tota, *Judea*, magna scilicet ejus pars. *Et baptizabantur ab eo*, tamquam profitentes hoc signo se similiter intus a peccatis ablui velle per pœnitentiam, quam prædicabat. Unde disponebantur hoc signo quodam præcursorio ad baptismum Christi facile recipiendum. *Confitentes peccata sua*, id est, non tantum confitentes se esse peccatores, ut fere hæretici volunt, sed exponentes sigillatim

peccata sua : hoc est enim confiteri peccata , sicut & Act. 19. vers. 18. fecisse leguntur , nempe in signum veræ poenitentiae , quæ sigillatim damnat crimen , & damnando quasi expuit , & animum revelat. Unde ritus ille particularis hujusmodi confessionis fuit etiam in veteri Lege usitatus , ut clare colligitur ex Numer. 5. vers. 7. & Levit. 5. v. 5. & 18. ut illis locis notavimus.

7. *Videns autem multos Phariseorum & Sadduceorum.* Tres erant præcipuæ sectæ apud Judæos , ut Josephus libr. 2. de bello Judaico c. 7. *Esseni* , omnium probissimi , *Pharisei* & *Sadducei*. *Phariseos* dictos quidam volunt quasi *Porescim* , id est Interpretes legis. Sed illi potius dicuntur *Scribæ* , qui non omnes erant *Pharisei*. Dicuntur ergo *Pharisei* , quasi divisi a cæteris , propter vitæ sanctimoniam asceticam & superstitionem , sive hoc deducas a *Parátz* , ut Hieronymus in Quæst. Hebraicis in cap. 38. Genes. sive potius a *Parasch* , ut Epiphan. initio Panarii : dicuntur enim Hebraice *Peruscim*. Hieronym. in cap. 8. ver. 11. Isaïæ auctorem *Phariseorum* facit Hillel , sicut Scribarum Sammai , qui , inquit non multo prius quam Christus Dominus nasceretur , orti sunt in Judæa. Sed de Scribis res certa est , longe fuisse antiquiores , imo jam
ab

ab Esdræ temporibus viguisse , ut supra dictum est. *Phariseos* autem & *Sadduceos* constat jam inde a tempore Machabæorum fuisse sectas formatas, ex Josepho 13. Antiquit. cap. 9. & 18. Dicti sunt autem, sive a *Tsadoc*, sectæ principe, sive quasi *Tzaddikim*, id est, *iusti*, quod de justitiæ perfectione gloriarentur. Inter eos hæc erat differentia, teste Josepho, locis cit. & 18. Antiq. cap. 2. quod *Pharisei* certiores legalium rituum notitiam profiterentur, traditionibus viverent, factum admitterent, ita tamen, ut libertatem in plerisque non destruerent: animam sentirent esse immortalem: bonas in alia migrare corpora, malas perpetuis plecti pœnis. *Sadducei* contra nihil fato tribuebant, omnia hominis libertati: animarum præmia & pœnas, corporum resurrectionem, ac spiritus omnes, itemque traditiones negabant. *Sadducei* pauci erant, sed fere ditiores. Unde & divites *Sadducæis* adhærebant, populus *Pharisæis*, apud quem tanta erat eorum authoritas, ut quamvis obloquerentur Pontifici, aut Regi, fidem tamen iis haberet. Nam quidquid ad solemnes preces & cultum divinum pertinebat, juxta eorum præscriptum fieri solebat: usque adeo, ut cum *Sadducei* magistratum, licet inviti susciperent, mox *Pharisæorum* de-

cretis assentirentur; nisi facerent, non ferendi a populo. Istæ igitur sectæ confluebant ad baptismum Joannis; magis fortasse, ut populo suum sanctitatis studium probarent, quam Deo. Ita enim solent hypocritæ se sanctis adjungere; quibus proinde Joannes dicebat:

Progenies viperarum. Vipera serpentum nocentissima est, ut ex Act. 28. liquet, de cujus natura multi multa philosophantur. Plinius lib. 10. cap. 62. Arist. lib. 5. c. ult. Hist. animal. miscet & fabulosa quædam: Ambros. lib. 5. in Hexaem. cap. 7. ex Basil. Hom. 17. in Hexaem. Unde alii respici putant ad invidiam, & calliditatem, ut Augustin. & Gregor. alii ad animum homicidam, eo quod viperæ fœtus matres suas, uterum perrumpendo, occidant, ut faciunt mali Doctores, maxime hæretici. Generaliter itaque *progeniem viperarum* vocat Hieron. in cap. 30. Isaïæ pessimorum parentum pessimos filios, homicidarum scilicet homicidas, invidorum invidos. Non enim est hæc laus a pœnitendi prudentia petita, ut putavit Ambros. lib. 2. in Lucam, sed gravissima est increpatio. *Quis demonstravit vobis, &c.* id est, quomodo fieri potest, cum viperæ potius quam homines sitis, justorumque persecutores, & justitiæ simulatores, ut aliquis vobis monstraverit, seu persua-

se-

ferit, ad remedium a pœnis æternis, quas vel non creditis, vel iustitiæ præsumptione non timetis, huc esse vobis recurrendum? Admirantis enim verba sunt rei novitatem, ac difficultatem. Sed si tamen vero pœnitentiæ dolore tacti sitis,

8. *Facite fructum dignum pœnitentiæ*, seu *pœnitentia*, hoc est qui decet veram pœnitentiam, seu animi resipiscentiam. Fructus illi sunt peccatorum detestatio, lachrymæ ex corde expressæ, affectuum malorum, morumque correctio, & in primis virtutum studia peccatis contraria, ut Greg. Hom. 20. in Evang.

9. *Et ne velitis dicere intra vos*, id est, Nolite cogitare & stulta ista cogitatione, ac fiducia vos seducere: *Patrem habemus Abraham*, id est, ut Joan. 8. dicunt, vers. 32. *Semen Abrahæ sumus*: & vers. 39. *Pater noster Abraham est*; cui scilicet a Deo promissio facta est, & hæreditas salutis filiis danda: hoc enim adfertur velut causa securitatis contra venturam iram, cum Deus non frangat fidem suam. Errabant, eo quod de carnalibus filiis hoc intelligerent, cum filii Abrahæ fiant imitatione fidei, contra cujusmodi cogitationes etiam agit Apost. ad Rom. 9. vers. 6. & sequentibus.

Dico enim vobis, quoniam Deus est potens de lapidibus istis, quos coram cer-
ni-

nitis, *suscitare filios*: sicut olim Adamum ex terra, Evam ex eius latere, Isaac ex emortuis corporibus Abraham & Saræ, qui ratione sterilitatis, Isaïæ 51. vers. 1. comparantur Petræ, unde Judæi excisi sint. *Abrahæ*: Dativus est, id est, quos Abraham promisit, ut iis conferendo promissam benedictionem, liberet fidem suam vobis pereuntibus. Verisimile tamen est alludi simul ad vocationem gentium, quæ duræ erant instar lapidum, & colendo lapides lapidibus factæ erant similes: sic enim intellexerunt magno consensu veteres, Hieron. Ambr. Theoph. in hunc locum, post Iren. lib. 4. cap. 16. Clem. Alexand. serm. ad Gentes, Orig. Homil. 6. in Exod. & 4. in Jerem.

10. *Jam enim securis*. Securim intelligit Hieron. Prædicationem Evangelicam, Gregor. Christum, qui constat ex humanitate, velut manubrio; divinitate, ut ferro. Sed cum tota oratio sit tropica, totus potius contextus intuendus est, quam singulæ partes. Itaque excludit alterum emendationis impedimentum, spem scilicet differendi supplicii. Jam enim securis posita est, non ad ramos, ut superflua decidendo levius castigentur, sed ad ipsam radicem arborum, ut funditus excidantur & pereant. Significat enim jam imminere cervicibus extremum & irre-

reparabile excidium, non solum Judæis inferendum per Titum et Vespasianum, vel per translationem Evangelii ad Gentes, ut quidam intelligunt, sed etiam singulis hominibus infligendum per æternam damnationem. Hoc enim est, quod sequitur:

Omnis ergo arbor, seu homo, etiamsi nepos, aut filius carnalis fuerit Abrahæ, si sterilis bonorum operum, *excidetur*, jamjam (Græce est, *exciditur*,) ex hac vita scilicet per mortem. *Et in ignem mittetur inextinguibilem*, v. 12. seu supplicii æterni. Dicitur hoc jam post adventum Christi fieri magis, quam ante; quia nunc palam cœpit in toto mundo prædicari. Scripturæ autem phrasi res tunc fieri dicitur, cum palam innotescit. Hinc antea ignorantia & infirmitas magis veniam, supplicii-que diminutionem, ac dilationem merebantur.

II. *Ego quidem baptizo &c.* Non coherent hæc immediate præcedentibus, sed dicta sunt a Joanne, ut responderet populo cogitanti eum esse Christum, ut patet Lucæ 3. vers. 15. & 16. negat enim hic se esse Christum, asserendo se tantum esse præcursores ejus, qui ei paret viam.

Ego enim baptizo vos in aqua: id est, nudo elemento tango corpus, nec ad animum penetro, ut remissionem pec-

catorum conferam : non tamen profana lotionem , sed , in *pœnitentiam* , id est , in professionem pœnitentiæ , quod scilicet pœniteamini de peccatis vestris , & abluionem eorum desideratis.

Qui autem post me venturus est. Græce, venit, tempore præsentis, ut etiam est Latine apud Marcum : id est, Ille, cui ut Lucifer orienti soli viam paro, et qui jam jam post me in proximo adest, *forti r me est*; id est, virtute et efficacia me longe præstantior, utpote qui ipsa corda penetrabit, et auferendo peccata salutem dabit. Distantiæ vero magnitudinem indicans, addit : *cujus non sum dignus, si scilicet naturæ conditionem spectes, calceamenta portare.* Sanctiorem enim locum ingressuri solebant Judæi calceamenta deponere. Exodi 3. vers. 5. & Josue 3. vers. 15. sicut & hodie Turcæ; Græce est, *hypodémata*, quod multi *sandalia*, seu *soleas* interpretantur plantis subligari solitas. Alii Evang. dixerunt *corrigiam calceamentorum solvere.* Sed idem exprimunt diversa comparatione; nempe indignum esse, cui vel extremum & vilissimum ministerium ejus committatur. Nam, ut sæpissime inculcat August. in libris de Consensu Evangelist. apicibus verborum non est liganda veritas, quasi iisdem omnino verbis, quo res dicta fuerit, narrari debeat; cum in omnibus signis verbo-

bo-

borum non sit nisi ipse animus inquirendus. Nam ex hac ipsa Evangelistarum diversitate salubriter discimus, nihil aliud esse quærendum, quam quid velit ille, qui loquitur, ut ait libr. 2. cap. 12.

Ipse vos baptizabit: id est, tinget largiter, non solum corpus, sed animam; nec sola aqua, sed ipso Spiritu sancto, cordibus infuso. Cum autem sit bonorum omnium fons Spiritus sanctus, hoc nomine, ut Chrysost. hic notat, insinuantur omnes illi magnifici effectus ejus, peccatorum remissio, regeneratio, renovatio, justificatio, adoptio, jus cœlestis hæreditatis: ut ita intelligamus, quanta est differentia inter corpus & animam, aquam et Spiritum sanctum, apparatus rei & rem ipsam, tantum esse discrimen inter baptismum Joannis et Christi.

Et igni. Illud (&) videtur esse exegeticum, seu explicativum, non copulativum, q. d. hoc est igni, sive Spiritu sancto, qui igni similis est vi et efficacia, consumens peccata, illuminans tenebras, accendens amore charitatis, & sursum rapiens. Unde Christus: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi ut accendatur?* Simul tamen alludit ad visibilem ejus apparitionem, in Pentecoste futuram, ut Cyril. Catech. 17. Hieronym. hic, et alii

com-

communiter: imo ut satis indicat ipse Christus, Actor. 1. vers. 5. Proinde qui per *ignem* intelligunt ignem judicii, seu examinis divini, ut Hilarius, vel gehennæ futuræ, ut Theoph. Antioch. lib. 1. et Basil. libr. 5. contra Eunom. vel purgatorium, ut Hieronym. hic et Gregor. vel tribulationem, minus videntur textui congruere.

12. *Cuius ventilabrum in manu sua.* Promiserat Christum fore Salvatorem, nunc prædicit et Judicem. *Ventilabrum* est vannus. Augustin. in Psalm. 92. vocat *Palam*, instrumentum scilicet, quo, vi agitationis et venti, paleæ a frumentis secernuntur. Hinc Iren. libr. 3. cap. 28. et Tertull. libr. de fuga in persecut. cap. 1. volunt significari persecutionem, quæ *aream* Dominicam, id est, Ecclesiam, seu consulum acervum fidelium eventilat & purgat, non faciens, sed indicans *paleas*, id est eos, qui instar palarum leves sunt, et ex Ecclesia vi hujusmodi tempestatis evolant. Sed rectius per *ventilabrum* intelligas discretionem illam extremi judicii, ut August. in Psal. citat. et alibi sæpius, qua separabuntur etiam corporali loco boni et mali. *Et congregabit triticum*, id est eos, qui fuerint humilitate depressi, sinceritate candidi, virtutibus fecundi, pietate et constantia contra ventos tentationum et persecutio-

tionum graves , *in horreum* , five regnum cœlorum. *Paleas autem* , id est , malos Ecclesiæ , ex eodem scilicet semine verbi et baptismo natos , eadem pluvia doctrinæ alitos , iisdem Sacramentis colligatos , sed virtutis inanes , operibus bonis steriles , quique , ut ap- te Basil. in Regulis brevioribus resp. 257. instar palearum non sibi , sed frumento Domini utiles sunt , *comburet igni inextinguibili* , hoc est æterno : quo indicat simul & pœnarum , et punito- rum æternitatem.

13. *Tunc* , cum scilicet ita Joannes homines sua prædicatione et baptismo ad pœnitentiam et ad ipsum Christum , jam jam propinquum , præparasset , *venit Jesus a Galilea* , nimirum Naza- reth , natali loco , ubi hætenus priva- tus vixerat , *in Jordanem* , id est , eam regionem Jordanis ac Judææ , ubi bap- tizabat Joannes : *Ut baptizaretur* ab eo , et hac occasione ipse Christus manife- staretur in Israel , in tanta hominum affluentia (quam causam dat ipse Jo- annes sui baptismi , Joan. 1. v. 31.) et ut magisterium ejus erga genus hu- manum coram tanta turba cœlesti voce declararetur.

14. *Joannes autem prohibebat eum* : id est arcebat , vel baptizare renuebat , idque tum propter personæ excellen- tiam , tum ne putaretur indigere pœ-

nitentia, sicut cæteri. *Dicens, Ego a te debeo baptizari*: non debito præcepti, sed indigentia. Græce est enim *chrianechi*, id est indigeo, opus est mihi baptizari, non baptismo aquæ, quem nec-dum temporis ratio postulabat, sed Spiritus sancti et ignis, quem supra prædicaverat, idque quia illo baptismo ab originali labe ablui indiguerat, & a quotidianis ablui indigebat. *Et tu venis ad me.* Emphatice legendum, *tu ad me?* nempe Dominus ad præcursores? Agnus sine macula ad peccatorem?

15. *Jesus autem dixit, &c. Sine modo*: id est, permitte me baptizari: quo verbo, *sine*, non tam improbat, quam approbat recusationem Joannis: sed addens, *modo*, significat hoc fieri debere temporaria quadam dispensatione, ut observat Nazianzen. Orat. 39. Causam autem subjecit: *sic enim*, cedendo scilicet delatis honoribus, inferioribus nos submittendo, & in similitudine signorum similitudinem carnis peccati magis magisque adimplendo, *debet nos*, Græce, *decorum est*, seu convenit nobis justitiæ scilicet magistris, (se enim & Joannem videtur comprehendere, nisi malis de se solo pluraliter loqui) *at-implere*, non solum docendo, sed in primis faciendo *omnem iustitiam*, id est, quidquid justum, virtuti consentaneum, Deoque gratum, etiamsi non debeat,
id

id est, non necesse sit fieri. Fuit autem hoc justum, seu justitiæ virtutique consentaneum, multis ex capitibus. Primo, ut sic exemplo suo humilitatem quam efficacissime commendaret, quod passim a Patribus notatum est: ut aquas purificatione sua purificaret, inquit Nazianzen. Oration. 34. & eis vim regenerandi daret, ad baptismum scilicet eas destinando: ut medicus ægris similis factus, ægrotis eo esset gravior, quo familiarior: ut homines ad suum baptismum invitaret: ut Joannis baptisma tamquam a Deo institutum comprobaret: ut testimonium de cœlo in baptismo ei redderetur: denique ut per descensum columbæ Spiritus sancti adventum in baptismo fidelium significaret, inquit Hieronymus.

16. *Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua.* Illud, *confestim*, referendum est magis ad illud, & ecce aperti, &c. quam ad, *ascendit*: ut sit sensus, statim, cum a baptismo ascendit, vidit cœlos apertos. Indicat id Marcus, cum dicit, *Statim ascendens de aqua vidit.*

Et ecce, rem scilicet admiratione dignam, *aperti sunt ei cœli.* Ei, scilicet Christo, tum quia propter ipsum aperti, tum quia ipse Christus est, qui vidit cœlos apertos, ut aperte dicit Marcus. Ipse quoque est, qui vidit Spiritum descendentem, ut hic Matth. juxta In-

terpretem nostrum, qui vertit, *super se*: nimirum ut ipse Christus redderetur certus signo externo de sua ad munus Evangelicum vocatione. Cæli ergo ei aperti sunt, id est, scissi, *chizamenti*, ut est Græce apud Marcum, non revera, quia fuisset superfluum, nec sola intellectuali visione, ut late Origen. lib. contra Celsum, nec sola imaginaria, sicut, juxta Hieron. hic, Ezechiel cælos apertos vidit, sed sensibili visione, sicut columba, & vox fuerunt sensibiles, quia scilicet in supremo aëre, vel æthere similitudo profundi hiatus visa est, idque ut e cælo omnia proficisci viderentur.

Et vidit, Christus scilicet, ut ex Marco diximus. Non tamen negatur etiam vidisse alios. Nam & Joannes vidit, quia hoc ei signum datum fuerat, Joan. 1. versu 33. & cæteri etiam adstantes, ut illo signo auctoritas Christi & magisterii ejus propalaretur. *Spiritum Dei descendentem sicut columbam*: id est, corporali specie columbæ, ut ait Lucas. Quo potius videtur significari corporalis similitudo columbæ, quantum ad figuram ac descensum, ut communiter auctores sentiunt, quam veram columbam, ut videtur putasse August. libr. De agone Christi cap. 22. tametsi aliis locis docere videatur fuisse columbæ speciem. Nam adhibita tantum-

mo-

modo fuit ad significandum, (ad quod sufficit columbæ species) sicut & linguæ igneæ in Pentecoste. Unde simili phrasi dicuntur apparuisse non veræ linguæ igneæ, sed linguæ tamquam ignis. Descendit ergo Spiritus, sicut columba, non quod loco motus fuerit, qui est ubique, vel Christum tunc tantum inhabitare cœperit, qui eo semper plenus fuit: sed ut eo symbolo præsentia Spiritus sancti in Christo & in baptismo fidelium significaretur. Per columbam autem ad exprimendas columbinas proprietates ipsius Spiritus sancti, quas in Christo & baptisatis operatur. Exprimit eas Cyrillus late Catech. 17. breviter Tertull. lib. de Baptismo cap. 8. quia animal est simplicitatis & innocentiae, quod etiam corporali, inquit, felle caret. Latius hæc deducit. Cyprian. lib. De unitate Ecclesiæ. Adde quia mundum, benignum, mansuetum, fœcundum, summo affectu pullos prosequens. Denique sicut in figura olim in aquis diluvii per columbam reconciliatio humano generi annunciata est, ita & nunc in aquis baptismi eandem ob causam apparuit, ut observavit ibidem Tertullian. & Ambr. hic

17. *Et ecce vox de cælis.* Unde & columba: ut utrumque symbolum alterius significationem juvaret: vox quidem

indicando, quid sibi vellet columba; columba vero, ad quem spectaret vox: unum oculis, alterum auribus, ut filius Dei auditu conspectuque monstraretur (inquit Hilarius can. 2.) quia fide dignissimus, qui audivit & vidit. Adde ut sic Trinitatis mysterium inciperet in baptismo aperiri: Pater in voce, tanquam Verbi genitor, Filius in carne, Spiritus sanctus in columba, ut annotarunt Ambros. & alii, qui contra Arianos scripserunt.

Dicens, Hic est filius meus dilectus: Græce per articulos emphaticos, ille filius meus, ille dilectus. Nam primo significat se loqui de filio, non quovis, sed naturali, unico, æterno, coæquali, ut expendit S. Leo Serm. de transfigurat. Secundo vero esse dilectum, tanquam unigenitum, hoc est charissimum, ut vertitur Marci 9. vers. 6. *In quo mihi complacui.* Græce, *in quo complacui.* Phrasis est Scripturæ propria & frequens, ex Hebræo, *ratzâh*, orta. Nec aliud significat quam affectum benignum ac propensum erga alium: quasi dicat clarius, qui mihi singulariter placet et acceptus est, in quo nihil displicet; ita scilicet, ut amor meus ab ipso, & propter ipsum, etiam in alios diffundatur, utpote per quem mihi alii placere poterunt, et ego aliis placari.

CAPUT IV.

TUNC *Jesus ductus est.* Marcus expulsum, Lucas actum dicit, quo indicatur impetus & efficacia Spiritus agentis filios Dei. *A Spiritu*, sancto scilicet, ut addit Syrus, quia ille præcesserat, & quia cum articulo & absolute Spiritus dicitur. *In desertum*, tamquam locum tentationi commodissimum ac destitutum humano subsidio, quo machinæ tentationum dissipentur. Fuit autem desertum Judææ, quod postea hinc *Quarentana* dictum est a Christianis. *Ut tentaretur a diabolo.* Tentare proprie est experiendi causa explorare, ut sciat vel ipse, qui tentat, vel qui tentatur, vel alii. Ita tentare solet Deus, ut aliquoties ex Aug. diximus. Diabolus ulterius habet scopum inducendi ad peccatum: unde ipsius tentatio est sollicitatio ad peccandum. Utroque modo Christus tentari voluit, qui sciebat se superari non posse. Causæ non ipsum, sed nos spectabant. Primo, ut nobis diabolum vinceret, & discipulis conculcandum traderet, inquit Hieronym. Epist. 8. ad Demetriadem. Unde August. in Psalm. 90. p. 2. Ideo tentatus est Christus, ne vincatur a tentatore Christianus: & Christus ipse hac de causa dicit, *Confidite, ego vici mundum.*

dum. Secundo, ut modum vincendi traderet jejunio, oratione, Scripturarum meditatione. Tertio, ut ostenderet, inquit. Ambros. 4. in Lucam, diabolum ad meliora tendentibus invadere; & tunc magis est cavendum, ne mysterii gratiam deferat mentis infirmitas. Quarto, ut doceret, eos, qui alios debent instituere, sibi a tumultu conversationis carnalis esse recedendum, & precibus vitæque puritati insistendum.

2. *Et cum jejunasset quadraginta diebus & XL. noctibus*: hoc est quadraginta dies integros & naturales. *Noctium* fit mentio, ut a Judæorum jejunio distingueret, qui illud noctu solvebant: *quadraginta* autem, ne novi Testamenti legislator Moyse, & reipublicæ collapsæ renovatore Elia esset inferior, quorum uterque quadraginta dies jejunaverat. Non excessit quadragenarium numerum, eo quod numerus ille serviat pœnitentiæ & afflictioni præsentis vitæ, ut declarat August. libr. 2. de consensu Evangel. cap. 4. & mysticum aliquid continere tradit Ambros. libr. 4. in Luc. Unde & quadraginta dies placuit sub Noë, quadraginta annos Israëlita pœnas luerunt in deserto, quadraginta dies exploratur terra promissionis, Numer. 13. quadraginta dies a resurrectione Christus in terra manet. Plura vide apud

Ambrosium. Hinc est, quod ex Apostolica traditione Ecclesia etiam hunc numerum jejunio consecravit, non quidem, ut totos quadraginta dies omni cibo abstinenceamus, sed juxta Nazianz. Or. in sanctum lavacrum, ad virtutum nostrarum modulum jejunium attemperando.

Et postea esuriit. Non igitur antea, divinitate naturæ humanæ infirmitatem sustentante. Postea vero esuriit, non necessitate, sed voluntate eadem, quæ & passus est: idque ut hominem verum & infirmum intelligamus, inquit Iren. lib. 5. cap. 21. Deinde, inquit, esuriit, ut haberet diabolus, ubi congrederetur objecta infirmitate naturæ. Sic enim et nos non solum per concupiscentias, sed & per naturales necessitates tentare solet. Fames itaque Domini pia fraus fuit, ut in quo diabolus majora metuens jam cavebat, famis specie lactatus tentaret ut hominem, inquit Ambros. libro 4. in Lucam.

3. *Ecce accedens tentator.* Ille scilicet, cujus officium est tentare. Accessisse autem corporea forma, eaque humana, suadent tum verbum *accedendi*; tum illa cum Christo colloquia. Indicatur consequenter, foris non intus illas fuisse Christi tentationes, sicut & primi hominis.

Dixit: Si Filius Dei es. Notant communiter antiqui, dubitasse diabolum, utrum iste esset Christus filius Dei. Chrysostomus cum suis putat alluisse ad vocem, quam audisset supra in baptismo, *Hic est filius meus, &c.* Alii aliunde suspicatum hoc esse, ut ex vitæ sanctitate, ex prodigioso jejunio, Joannis testimonio, vocibus Prophetarum: sed quia superbissimus erat, quidquid de ejus divinitate opinatus fuerat ipso fastu superbiæ, in dubium venit ex tantæ naturæ infirmitate. Itaque quasi consulens ejus necessitati, & simul adulando pungens, *Si filius Dei es*, cur sic tamen affligeris, cum sit remedium ad manum? *Dic*, id est, jube solo imperio tuo omnipotenti, non precibus, *Ut lapides isti panes fiant*; convertendo eos scilicet non in cibum delicatum, sed in panes, ut necessitati succuras. Quod si fecisset, certum putabat indicium, eum esse Deum: si in tanta necessitate non fecisset, sive nolendo, sive quia non posset, non esse Deum. Ubi pulchre Ambros. Artificem diaboli disce astutiam: sic tentat, ut exploret; sic explorat, ut tentet. E contra Dominus sic fallit, ut vincat; sic vincit, ut fallat. Nam si convertisset creaturam, proderet creatorem, & simul in varia peccata laberetur. Nam propter famem dissidere divinæ providentiæ, & ita morem gerere diabolo,

ut potentiam suam intempestive ostendet, nulla Dei gloria vel proximi utilitate id postulante, gulæ simul & vanitatis vitium est. Nihil enim, inquit Ambros. pro diaboli arbitrio, nec contemplatione panis faciendum est. Quod Christus significare volens respondit:

4. *Scriptum est*: nempe in Scriptura illa divinitus inspirata, quæ per excellentiam intelligitur in similibus locutionibus. *Non in solo pane vivit homo*: id est, non solo pane vitam sustinere potest homo quilibet, multoque magis filius Dei. *Sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei*; id est, sed quacumque tandem re Deus voluerit ac iusserit sustentari, utpote cujus voluntate & jussu etiam ipse panis alit. Alii enim sine pane, ut Moyses & Elias; alii novo cibo, ut manna; alii aliter a Deo sustentati sunt. Itaque his verbis Christus eludit dæmonem, neque asserens, neque negans se filium Dei, vincitque eum non potentia sed prudentia; non ut filius Dei, sibi succurrendo, sed ut homo infirmus, fiduciam in Deo collocando; tentationi non cedens, sed ei velut clypeum Scripturas objiciens: Simulque docet ita domitam esse oportere cupiditatem voluptatis, ut nec fami cedendum sit, inquit Augustin. lib. De vera religione, cap. 38.

5. *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem*: id est Jerusalem, ut Lucas, quæ propter templum, & olim arcam, &

verum Dei cultum ibi vigentem, *sancta* dicitur.

Et statuit eum super pinnaculum templi : id est, super fastigium, quod erat peribolus quidam, seu lorica circumdans tectum superius planum, ne quis decideret, quemadmodum de omnibus tectis præscribitur Deuteron. 22. v. 8. Græce dicitur *pterigion*, id est, pinna, seu ala, quia ab ædificiis extabat instar alæ.

6. *Et dixit ei: Si Filius Dei es, mitte te deorsum :* ut scilicet non solum sic pateat te esse Filium Dei, sed etiam in populo-fa civitate homines te videntes sine casu volare, credant esse Filium Dei sibi promissum. Ubi observant Hieronym. & Ambros. semper diaboli voces eo tandem tendere, ut sicut ipse superbia cecidit, etiam homo deorsum præcipitetur. *Scriptum enim est.* Quia Scripturis & fiducia in Deum se Christus defenderat, ex utroque capite laqueum ei struit: qu. d. Quia ita pendes a Dei providentia ex Scripturis concepta, ut ne fame quidem urgente te adjuvandum dubites sine pane, ecce præcipita te hinc, ut ostendas te Dei providentiæ & verbis fidere. Ipse enim dixit: quia *Angelis suis mandavit de te*, id est, præcepit custodiam tui. *Et in manibus tolent te :* quasi gestando manibus, quemadmodum res caras solemus; ne forte impingas in aliquem lapidem & cadas. Abutitur Scriptura: promittit enim Spi-
ri-

ritus sanctus securitatem & custodiam a malo justis, hoc est in justitia ambulantibus, non autem tentantibus Deum, & ipsa mala sibi accersentibus. Itaque rursum Christus, dissimulans se esse Filium Dei, perversamque Scripturæ interpretationem (quam, ut Ambros. lib. 4. in Lucam, August. & alii Patres passim notant, Hæretici a diabolo didicerunt) vera redarguens, ait :

7. *Non tentabis Dominum Deum tuum:* Experimentum volendo capere potentiæ, bonitatis, fidelitatis, sapientiæ, aut alterius attributi divini, non ut in necessitate, prois alicui, sed inde ut scias. Contingit hoc, cum quis sine necessitate, præsumendo de Dei auxilio, se periculo exponit, vel ex periculo per miraculum educi cupit, quando aliter potest. Oritur hoc peccatum ex radice curiositatis: tentare enim est, velle experiri seu cognoscere; quamvis simul possit adesse affectus vanæ gloriæ vel alius malus finis. Unde hæc secunda tentatio Christi non fuit propriæ vanitatis, aut ostentationis, aut ambitionis, tametsi multi recentiores hoc velint, sed curiositatis, ut August. libr. De vera Relig. c. 38. Non enim inquit, ut se de fastigio templi præciperet, urgebat, nisi causa tantum aliquid experiendi, scilicet an Deus esset habiturus curam ejus.

8. *Iterum assumpsit eum diabolus in mor-*

tem excelsum valde. Montem Quarentanæ, non multum a Jerosolymis diffitum, nonnulli fuisse asserunt, qui inde *Mons diaboli* dictus sit. Porro Auctor Sermon. de tentationibus Christi & jejuniis apud Cypr. putat hanc assumptionem, sicut & secundam, contigisse in spiritu, sicut Ezechiel fuit in Jerusalem; sed verius alii communiter volunt corporaliter contigisse, non quasi pedibus Christus iverit, ut nonnulli sentiunt, sed quod vere corporaliter translatus fuerit, ad eum modum, quo Habacuc in Chaldæam, Philippus in Azotum. Qui enim se crucifigi voluit a membris diaboli, non est mirum, si se ab ipso diabolo permisit transferri, ut Greg. Hom. 16. in Evang. Et hoc postulat verbum *assumendi & statuendi.*

Et ostendit ei omnia regna mundi; non imaginaria visione; indignum enim videtur, quod diabolus sensus internos Christi commoverit: sed visione corporali; ad hoc enim delectus fuit mons excelsus valde, ut latissime pateret prospectus. Ostendit ergo digito demonstrando pleraque regna & singulas mundi plagas, ut Auctor operis imperfecti. Et quia Lucas addit, *In momento temporis,* videtur indicari simul fuisse modum ostendendi diabolo proprium, ut scilicet arte quadam species distantissimarum rerum apparere fecerit, quod & homines instrumentis quibusdam faciunt, vel præstigio oculis

repræsentaverit. Nam simul etiam ostendit *Gloriam eorum*: id est, qua re unumquodque regnum excelleret, objiciendo scilicet, quasi in theatro opes & magnificentiam uniuscujusque, vires, populorum frequentiam, Regum pompas et fastum, adorantium obsequia, et similia.

9. *Et dixit ei: Hæc omnia tibi dabo. Addit Lucas, quia mihi tradita sunt, & cui volo, do illa.* Qui enim extorquere non poterat, an esset Filius Dei, seipsum fingit Filium Dei, ideoque tamquam hominem jam utcumque deprehensum impudentius tentat. Unde nec addit aperte, *si Filius Dei es*, tametsi occulte eodem tendat, nempe ut, si forte Filius Dei sit, rei absurditate percussus se prodat; sin autem non sit, gravissima omnium tentatione superbiæ ad peccatum gravissimum idolatriæ perducatur. *Si cadens*, in faciem scilicet, adorantis ritu, *adoraveris me*, veluti tantorum regnorum et gloriæ largitorem.

10. *Tunc*, cum aperte divinitatem cum Dei Patris injuriâ affectaret, *dicit ei: vade Satana*; id est apage hinc adversarie omnis justitiæ: simul enim imperat & increpat, declarando aperte, quis sit. Est autem Hebraice, *Satan*, Syriace *Satana*, Græce *Satanâ*, idem quod adversarius: quo nomine antonomastice vocatur spiritus malignus, quando palam oppugnat; quando autem fraude ac dolis, fere vocatur *diabolus*.

Scrip-

Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis: nempe curvatione, vel casu corporis, sicuti petis. Hoc enim sibi proprie vult hæc adoratio verbo Hebraico: sed quando Deo tribuitur, involvit simul interiorem adorationem Deo dignam. In Deuter. c. 6. vers. 3. est, tira, timebis: unde sensum, non verba citat, quia postulabat Satanæ petitio. Adde, quod timoris & reverentiæ pars magna sit adoratio: & in Scripturis sub timore Dei omnis ejus cultus comprehenditur. Et illi soli servies: Græce, latreusis, servitute scilicet, qua Deus solus colitur, & quam tu flagitas: hoc enim significat Græca vox, si non significatione saltem usu Scripturæ, ut notavit August. 15. contra Faustum c. 9. et lib. 16. de Civitate c. 1.

11. *Tunc reliquit eum diabolus: repulsus illo imperio, et detectis insidiis cognitus tamquam Satan. Reliquit autem, magis ambiguus ex illa responsionum moderatione, quam ante.*

Et ecce Angeli accesserunt, visibili specie, & ministrabant ei: cibum suppeditando, aliaque exhibendo ministeria, quæ a servis domino, in magna rerum necessitate, et locis inviis constituto adferri poterant. Angeli autem dicit, non Angelus, qui ministerio suffecisset, ad excellentiam Christi indicandam, cui Angeli serviunt.

Porro in hisce Christi tentationibus notan-

tanda sunt. Primo, illas eo ordine contigisse, quo Matthæus recenset, non quo Lucas, qui tentationem præcipitii ponit tertiam. Nam Matth. utitur particulis ordinem indicantibus, *Iterum*, &c. *Tunc reliquit eum*: et ipse ordo tentationum diaboli talis esse solet, ut levioribus graviores succedant; iisque verbis, *Vade Satana*, verisimile est diabolum discessisse, quæ tamen non nisi in monte dicta sunt. Secundo, tribus istis tentationibus omnium criminum fontes; hoc est, omne tentationum genus comprehendi. Unde Lucas ait, consummatam fuisse omnem tentationem, ut notavit Ambrosius: fines enim tentationum sunt fines cupiditatum, quia causæ tentationum, inquit, causæ cupiditatum sunt. Sed non omnes eodem modo hoc explicant. Ambros. libr. 4. in Lucam putat his tribus tentationibus indicari concupiscentiam carnis, jactantiam & ambitionem; alii communius concupiscentiam carnis, ambitionem, & avaritiam. Sed rectius August. lib. de vera Relig. cap. 38. & alibi sæpius, vult indicari tres vitiorum omnium fontes, concupiscentiam carnis, id est, quæ in carne, seu quinque sensibus carnis perficitur, curiositatem, quæ in intelligentia, et superbiam, quæ in voluntate: quibus iisdem et primi parentes tentati et dejecti sunt; & indicantur breviter ab Apostolo Joanne, dum illam generali-

tatem exprimens dicit : *Omne quod est in mundo , aut concupiscentia carnis est , aut concupiscentia oculorum (qui principatum habent in cognoscendo) aut superbia vitæ.* Tertio , datur hic in capite typus temptationum & modi resistendi membris : nam , juxta Apostolum , Jacobi 4. si resistunt diabolo , fugiet ab eis , ut mox asperis læta succedant. Ne autem torpescant securitate , recte addit Lucas , *recessit usque ad tempus* , quia diabolus semel victus , instaurata pugna redire solet.

12. *Cum autem audisset Jesus , quod Joannes traditus esset : non ab Herode in carcerem , sed ipsi Herodi a Phariseis.* Signum hujus est , quod Christus hac causa *secessit* , scilicet ex Judæa , ubi Pharisei magna præstabant auctoritate in Galileam ; quæ erat ditionis Herodis , tam superior scilicet Galilæa , quam inferior , ut ex Josepho constat. Non ergo fugit Herodem , cum potius ad ipsum magis accesserit , sed Phariseos. Illi enim invidia stimulati gloriæ ejus , videntur suggessisse Herodi , jam contra Joannem exacerbatum , ut eum extra ditionem suam caperet ; prætextu perturbationis Reipublicæ , ut Josephus 18. Antiquit. cap. 7. Nam Phariseos cooperatos esse neci Joannis indicat clare Christus infra c. 17. v. 12.

13. *Et habitavit in Capharnaum : sæpius ibi conversando.* Fuit autem Capharnaum emporium celeberrimum , ab Oriente

cinctum Jordane; a Meridie mari, seu lacu Genesaret; unde vocatur *Maritima*: hominibus affluentissimum, luxu diffluens; in finibus Zabulon & Nephtalim. Non quod pertineret ad utramque Tribum, sed quia apud Mare illud Galilææ concurrebat terminus meridionalis tribus Nephtalim, in qua sita erat Capharnaum, & orientalis tribus Zabulon.

14. *Ut adimpleretur, per prædicationem ejus, prophetia Isaïæ.*

15. *Terra Zabulon, & terra Nephtalim via Maris: id est, quæ est via, seu in qua est via, juxta Mare Galilææ, & versus Mare Mediterraneum.* Refertur enim hoc ad tribum Zabulon, quæ tota terminabatur, ab Oriente Mari Galilææ, & ab Occidente Mediterraneo. *Trans Jordanem*: respectu scilicet Orientalium Populorum Arabum & Chaldæorum, adeoque respectu tribus Ruben & Gad: nam respectu Palæstinæ potius erat cis Jordanem *Galilæa gentium*. Refertur hoc ad tribum Nephtalim, quæ Galilæa Superior, itemque Gentium dicta fuit, quia in ea Hiram Regi Tyri Salomon viginti Civitates dederat: sive, ut indicat Josephus lib. 3. De bello Judaico cap. 2. quod multis alienigenis gentibus esset cincta, tamquam extrema terræ promissæ.

16. *Populus, scilicet ille jam dictus utriusque Galilææ, superioris & inferioris; omnia enim ista per appositionem tamquam*

quam unus nominativus sunt: *Qui sedebat in tenebris*, ignorantiae rerum divinarum & peccatorum: *Vidit lucem magnam*, ipsum Deum in carne versantem, & prædicationem Evangelii, inde radios incipientem spargere per totam Judæam, ut Judæi conqueruntur, Luc. 23. v. 5. Idem autem Hebraico more repetit sequenti hemistichio, in quo *umbra mortis*, Hebraice uno verbo, *ghalmaveth*, significat tristissimam rerum, & quasi impendentis mortis imaginem.

17. *Exinde*, a tempore scilicet Joannis traditi, cum præcursor jam suo esset functus officio, *cæpit Jesus prædicare*, palam scilicet, assidue, ubique: nam et ante per intervalla non nihil prædicaverat. *Penitentiam agite*, &c. de quo supra. Utitur autem eadem formula, ut confirmaret prædicationem Joannis, utpote qui tanquam legatus non suo, sed alieno nomine prædicaverat.

18. *Ambulans autem Jesus*, &c. *vidit duos Fratres*. Ter vocatos esse Petrum & Andream nonnulli volunt: primo quidem Joan. 1. vers. 39. & 42. Ubi non ad inhærendum Christo, sed tantum ad videndum ubi habitaret, vocati sunt, ut August. Tract. 7. in Joannem. Deinde vocati sunt, Lucæ 5. vers. 10. & 11. ubi tamen nolunt aliqui esse vocatos proprie, sed tantum eos, *relictis omnibus*, id est non abdicatis, sed desertis.

tis, quemadmodum mulier Samaritana reliquit hydriam, postea reditura, secutos fuisse Christum reverentiæ causa ad certum spatium. Sed hoc durius videtur: unde rectius dixerimus, hanc tertiam vocationem Matthæi esse eandem cum ea, quam describit Lucas: sic tamen, ut Matthæus, itemque Marcus omittant miraculum captorum piscium, Petrumque & Andream attonitos vocaverit Christus post discessum filiorum Zebedæi. Itaque Jesus *Vidit eos mittentes rete in mare*. Non vidit inter ambulandum, sed postquam in navi Petri docuisset, ut narrat Lucas. Pro *Reti* autem Græce est *amphiblestron*, quod est rete jaculum, seu jaculatorium, quod scilicet se in jactu circumquaque in rotundum spargit.

19. *Et ait illis*, attonitis de captura piscium: *venite post me*, id est, sequimini me; ita scilicet, ut relicto piscationis officio, ad quod subinde reverti soletis, ad sustentationem vitæ, indivulso disciplinæ meo inhæreatis. Jam enim ante crediderant, Joan. 1. sed in Apostolos formandi erant.

Et faciam vos fieri piscatores hominum: id est, formabo vos quantumvis rudes & impolitos, ut idonei sitis piscandis hominibus, ut scilicet e mundo procelloso veluti mari, qui per affectus immerfi sunt, doctrina veluti reti, in Ecclesiam veluti navem, & inde in Cælum custodi-

endi transferantur, ut latius explicat hanc allegoriam Christus Matth. 13, vers. 43. Solet enim Salvator, occasione captata a corporalibus rebus ad spirituales, a terrenis ad cœlestia sermonem, & mentes hominum attollere, ut in Samaritana quoque contigit.

20. *At illi continuo* : ad auditam vocantis vocem. Nam ante miracula quidem viderant, docentem audiverant, sed non vocantem, *relictis retibus*, sub quibus comprehenduntur omnia, quæ officii sunt piscatorii, utpote ad quæ & quorum usum reliqua omnia instrumenta referuntur, *secuti sunt eum*, indivulso ei adhærendo, ut ex ejus præscripto viverent.

21. *Et procedens inde*: pusillum scilicet ut Marcus : nam paululum Jacobus & Joannes discesserant a Petro & Andrea, a quibus vocati fuerant ad adjuvandum, ut narrat Lucas : *vidit alios duos Fratres reficientes retia sua*, vel usu trita, vel ex illa quoque captura piscium rupta : quamquam illa potius videantur fuisse retia Petri. Quia autem allegorica fuit ista piscatio, sic & hæc refectio retium : significatur enim, primum quidem fuisse missum rete Evangelicum in Mare a Petro, ut totus Orbis fide Christi caperetur : sed quia ex piscium copia hæreses & scissuræ erant secuturæ, alios fuisse necessarios, qui retia reficerent, & contra hæreses Ecclesiam defenderent. Unde & Joannes

nes ad farciendam Ecclesiæ integritatem Evangelium suum scripsit.

22. *Et circuibat Jesus totam Galileam*: quia hominibus frequentissima erat, ut Josephus lib. 3. de bello Jud. c. 2. dicit: Civitates in Galilæa crebræ sunt, & ubique multitudo vicorum propter opulentiam populosa, ut, qui sit minimus, supra quindecim millia colonorum habeat. *Docens in Synagogis eorum*, id est, locis ad circumcisionem, legis explanationem, concionem, precesque destinatis. Unde distinguuntur a *Templo*, quod Sacrificiis dedicatum, et unicum tantum erat Jerosolymis; *Synagogæ* vero in singulis Civitatibus, ut est Act. 15. v. 21. Imo in una erant plures, ita ut quidam dicant Jerosolymis, propter populi affluentiam, fuisse quadringentas octoginta. Hinc Judæi, destructo Templo, & consequenter ablatis Sacrificiis, nunc non habent nisi Synagogas, sicut et Hæretici.

23. *Prædicans Evangelium Regni*, tanquam faustum appropinquantis Regni nuntium, ut dictum est c. 3. v. 2. & *sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem*: Græce est, *pasan noson kē pasan malakian* hoc est, omnem morbum & languorem; *malakia* enim, quam noster vertit *infirmitatem*, significat ægritudinem, qua aliquis subinfirmus est, languendo potius quam decumbendo. Sanavit igitur omnia Christus, ut ita simul corporibus & animis mederetur, &

maxime ut, quemadmodum Chrysoſt. ait, Evangelium & Legem novam adferens, auctoritatem ſibi legationique ſuz conciliaret claritate ſignorum. Hinc igitur

24. *Abiit opinio ejus.* Græce, *akoe*, auditio ſeu fama ejus, vulgata eſt: *In totam Syriam*, quæ comprehendit multas vaſtas Regiones, Idumæam, Palæſtinam, Cæleſyriam, Phœniciam, Syriam Damafci, Syriam Antiochiæ, Meſopotamiam, & alias, ut latius Plinius. Nam termini ejus ſunt ab Oriente Babylonia, ab Occidente Mare Mediterraneum, ab Aquilone Cilicia, a Meridie Ægyptus. Unde *Obtulerunt ei*, undique ſcilicet ex tota Syria, exciti fama, *Tormentis comprehenſos*, id eſt, torminibus ſeu maximis cruciatibus obnoxios: unde indicant ſæviſſimos illos morbos, qui maximis affligunt doloribus: *et Lunaticos*, id eſt, qui certis Lunæ mutationibus male habent, quales fere epileptici, cui morbo ſubinde ſe dæmones miſcent: & *Paralyticos*, id eſt, qui membrorum paralyſi, ſeu diſſolutione laborant. Tangit Evangelium non omnes morbos ſigillatim, ſed aliquos eorum, qui fere incurabiles ſunt. Itaque

25. *Sequebantur eum Turbæ de Galilæa, & Decapoli.* Regio eſt decem comprehenſens Civitates, quarum maximam vocat Joſeph. lib. 3. de bello Judaïco c. 10.

Scythopolim, seu Bethsan. Partim autem ultra, et maxime cis Jordanem sita erat, quia præcipuæ ejus Urbes erant in Galilæa. *Et de Judæa*, stricte accepta, prout comprehendit terram tribus Judæ et Benjamin: *Et de trans Jordanem*, Regionibus scilicet tribus Ruben, Gad, & dimidiæ tribus Manassis trans Jordanem sitis. Itaque enumeratione designat universam terram, quæ Filiis Israël a Josue tradita fuit.

CAPUT V.

V *Idens autem Jesus Turbas, afeendit in Montem.* Multi putant diversum esse sermonem istum ab eo, quem cap. 6. describit Lucas, propter apparentem multarum circumstantiarum differentiam; sed rectius Ambr. in Lucam, Chrysoft. Theophylactus, & alii, eundem fuisse putant, a quo non abhorret August. lib. 2. De consensu Evangelist. cap. 19. in fine. Itaque hic videtur ordo fuisse rei gestæ, ut scilicet juxta Matthæum Christus videns Turbas, ut eas declinaret, in montem ascenderit, & ibi noctem orando transegerit; mane vero facto multos discipulos ad se vocaverit, et ex eis duodecim Apostolos constituerit, prout narrat hæc Lucas dict. cap. 6. v. 12. & sequen-

tibus. Deinde descendens cum illis e vertice montis, stetit in loco ejusdem montis *campestri*, ut Lucas, hoc est aliquanto inferiori & magis æquabili, turbarum capaci, ubi post edita rursus signa curationum quidē sedit, ut Matth. & partim ad discipulos, ut hic initio dicitur, partim ad turbas concionem istam habuit: ut ex cap. 7. v. 28. patet. Itaque *ascendit in montem*, turbas vitandi, orandi, Apostolos creandi causa, ac denique ut altissimam perfectionem vitæ Christianæ traderet. *Et cum sedisset*, pro dignitate magistri, *acceperunt ad eum discipuli*, id est, propius cinxerunt, quam cæteri.

2. *Et aperiens os suum*, quasi reclusis sapientiæ cælestis fontibus, tamquam magna & seria, & divina mysteria, quæ hætenus tacuerat, prolixè traditurus. *Docebat eos*, quidquid scilicet ad perfectum Christianæ vitæ modum pertinet, ut August. lib. 1. De sermone Domini in monte. Est enim hic sermo summa perfectionis Evangelicæ seu novæ Legis.

3. *Beati*. Aptissimum exordium Doctori sapientiæ, tradere, in quo sita sit beatitudo. Hanc enim velut finem omnium omnes omnino appetunt, sed in quo sit sita, & quibus mediis obtineatur, miserrime hallucinantur. Porro beati hic infra pronuntiantur, non qui re ipsa, sed spe beati sunt, quia rectissima via ad beatitudinem tendunt. Qua de causa ratio lin-

gulis subiecta futuram vitam spectat: quamvis verum sit, quod præmia singularum beatitudinum etiam in hac vita inchoentur.

Pauperes spiritu. Duæ interpretationes hic celebres sunt. Una per *Pauperes spiritu* intelligit humiles, qui non habent inflatum spiritum, quasi vacui & inopes præsumptione atque inflatione: superbi enim dicuntur inflati, quasi vento seu spiritu distenti. Ita August. libro 1. De sermone Domini in monte cap. 2. et alibi sæpius, & ante ipsum Tertullian. lib. de patientia, cap. 11. Hilar. can. 2. Chrys. Theophil. in Matth. & alii non pauci. Secunda exponit *Pauperes*, ut sonant, inopes scilicet divitiarum, non tamen quoslibet; non enim pauperes sola necessitate, vel etiam qualibet voluntate, qua et Crates Philosophus abiecit divitias: sed *spiritu*, id est, voluntate a sancto Spiritu afflata, seu voluntate spirituali, non carnali. Ita S. Bernardus Serm. De Festo omnium Sanctorum. Unde Basil. in Reg. breviorib. resp. 205. *Pauperes spiritu* dicit esse, qui pauperes facti sunt propter doctrinam Domini, dicentis: *Vade, vende omnia*, &c. vel qui paupertatem quomodocumque oblatam ex voluntate Dei moderantur. Quibus addi potest & tertium genus pauperum, qui, etsi affluant divitiæ, cor iis non apponunt: sed affectu pauperes divitias non amant, sed administrant,

parati omnibus exui propter Dominum. Hæc interpretatio magis textui congruit, tum quia vox Græca *ptochi*, proprie *Mendicos* significat; tum quia Lucas eis opponit *divites habentes consolationem suam*. Utraque tamen sibi valde vicina est: nam ut August. proprius vermis divitiarum est superbia, quæ ex iis fere oriri solet. Ex quo fit, ut merito tales pauperes spiritu, etiam simul humiles esse intelligantur. Et hinc est, quod Hieronym. & Hilar. utramque expositionem conjunxerunt. Qui enim ex animo & profunde imbibit se pauperem esse, hoc est, ut Hilarius, nihil petitus, non solum externas divitias, sed nec corpus, nec animum esse suum, sed Dei, ille profecto simul spiritu pauper seu humilis est. *Quoniam ipsorum est*: scilicet etiam nunc in præsentia, eo quod certa spe jure quodammodo ac debito mox persolvendo possident. *Regnum Cælorum*: quod præter divitias quandam eminentiam gloriosam omnium & abundantiam complectitur: & ideo recte opponitur depressioni & paupertati. Nam quamvis Regnum Cælorum comprehendat præmia omnium beatitudinum, diversis tamen nominibus exprimitur pro exigentia cujusque beatitudinis.

4. *Beati mites*: id est mansueti, seu alieni a vindicta, rixis, et contentionibus, quæ ex jactura bonorum hujus mundi concitari solent, Beati ergo pronun-

tiant.

tiantur mites, ita scilicet, ut in judiciis divinis sustinendis non obmurmurent Deo, & placita morum suavitate hominum improbitatibus cedant, ut Augustinus. *Quoniam ipsi possidebunt terram.* Chrysostom. terram hujus vitæ intelligit, quæ contentionibus amitti solet: sed quia futuram vitam spectant hæc omnia, rectius intelligas cum August. stabilitatem hæreditatis perpetuæ, seu terram novam futuræ vitæ: quæ quidem eadem est cum regno Cælorum, sed hic *terra* vocatur varietatis causa, & quia congruit mitibus, qui hac terra excludi solent. Terra vero cælestis non est bellatorum spoliū, sed longanimiter & mansuete omnia tolerantium sperata hæreditas, ut Basil. in Psal. 33.

5. *Beati qui lugent:* Posset et hic addi *spiritu*, id est luctu sancto, non carnali, deflendo sua et aliena peccata, contemptum Dei, fratrum periculum, ut Basil. in Regulis brevioribus resp. 194. vel etiam et maxime *qui lugent*, id est qui non in prosperis, vel voluptatibus, sed in calamitatibus hujus mundi patienter vivunt, egentes, angustiiati, afflicti, quemadmodum Paulus se vixisse dicit *in labore & ærumna, in vigiliis multis, in frigore, & nuditate*, &c. *Quoniam ipsi consolabuntur:* nempe in futuro, quando absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, et fugiet dolor, ac gemitus. Luctuosus enim ille rerum presentium status non

tam est beatitudo, quam via ad beatitudinem, quia prosperis plures quam adversis franguntur.

6. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam.* Lucas dicit simpliciter: *Beati qui nunc esuritis*; et mox: *Væ vobis, qui saturati estis.* Quæ omnino intelligenda videntur de esurie et satietate corporali. Et tamen Matth. addendo *iustitiam*, intelligit esuriem metaphoricam, id est, ardens desiderium omnis iustitiæ et virtutis. Et ita intelligunt Matthæum omnes veteres interpretes hujus loci, Hilar. Ambr. Hieron. August. Unde vero sensu videtur utrumque posse conjungi, ut Lucas esuriem, Matth. causam eius exprefferit; quasi Christus dixisset: *Beati*, qui propter iustitiam veram famem & sitim tolerant, sive voluntariis se jejuniis macerando, sive ab aliis illatam amore iustitiæ tolerando. Unde Paulus 2. ad Cor. 11. v. 12. de fame & siti, & jejuniis multis se commendat, sicut & 1. ad Cor. cap. 4. vers. 11. *Quoniam ipsi*, in futuro, *saturabuntur*; expleta fame ac siti corporali, quam passi sunt, & expleta illa esurie, ac siti iustitiæ, propter quam passi sunt, quia in cœlo plena ex omni parte iustitia donabuntur. Hanc saturitatem pulchre describit Isaias c. 65. v. 17.

7. *Beati Misericordes*: id est, qui ex animo miseriis alienis, sive corporalibus, sive spiritalibus, condolent & sub-

veniunt : quasi diceret : Contra mundi opinionem , beatius est magis dare , quàm accipere. *Quoniam ipsi Misericordiam consequentur* : gratuita scilicet Dei bonitate , ab omnibus vicissim mileris , ac malis in cœlo liberati.

8. *Beati mundo corde* : Græci Chrysoft. ac Theophil. & alii ferè intelligunt commendari puritatem à venereis , quæ cor maxime hebetant & inquinant : Hilarius & August. aptius omnem ab omnibus vitiis puritatem , atque simplicitatem , utpote quibus purgatur oculus cordis , seu mentis , ut purissimum illud lumen æternæ veritatis contemplari possit. Hoc enim tamquam præmium promittitur : *Quia ipsi Deum videbunt*. Unde August. tam in hanc quàm sequentem beatitudinem putat esse effectum virtutum præcedentium , quia & mundant cor ad videndum Deum , & tumultus concupiscentiarum sedando reddunt pacificum.

9. *Beati pacifici* : Græcè , *irenopi* , id est , *pacem facientes* , non solum in se ipsis , qui scilicet omnes animi motus rationi subiectos habent , & edomitas carnales concupiscentias , ut exponit Aug. sed etiam , & in primis in aliis , hoc est , qui eos , qui à se vel inter se , vel à Deo dissident , sibi , aliis , Deo conciliare student : q. d. qui paci conciliandæ operam dant. *Quoniam filii Dei vocabuntur*. Non est enim Deus dissensionis sed pacis , utpotè qui
per

per Christum pacificavit sibi omnia. Unde peculiariter Deus dicitur ab Apostolo *Deus pacis*, Christus ab Isaia *Princeps pacis*. Duplex autem Hebraismus est, *filii*, pro *similes*, ut patet infra v. 5. & *vocabuntur*, pro, *erunt*: non tamen simpliciter erunt, sed ita manifesté, ut hoc etiam ab omnibus cognoscatur, & prædicetur, quod propriè est futuri sæculi. Sumus enim nunc quidem filii Dei, sed nondum apparuit quid erimus, Joan. 3. v. 2. Quia verò is, qui moribus ita dissimilis est aliis, hoc est, mundo, ferè in eorum offensionem incidit, hinc ultimo addit Christus:

10. *Beati qui persecutionem patiuntur*, non quomodolibet: nam & latrones, & hæretici gravissimam patiuntur: sed propter *justitiam*. Cum enim faciat Martyrem non pœna, sed causa, mors sceleratorum non est fidei gloria, sed pœna perfidiæ, ut August. Præcedentes itaque beatitudines in actione, hæc in passione consistit, ideoque perfectissima est. Facilius est quippe iusta agere, quàm propter justitiam etiam persecutionem pati. Hoc enim præter malorum tolerantiam etiam constantissimam justitiæ persecutionem denotat. Quoniam ipsorum est regnum cælorum. Nihil enim aptius, quàm ut iis, qui instar peripsematis conculcati sunt, detur regni, & quidem celestis exaltatio. Idem autem regnum promittitur primis

& ultimis : sed primis , hoc est , pauperibus, propter divitias regni: ultimis, propter exaltationem & gloriam. Aug. autem idcirco in octava beatitudine ad caput rediri putat , per iteratam promissionem regni cælestis , quia persecutio consummatum perfectumque ostendit & probat. Breviter itaque & clarè omnes istæ beatitudines ita in summam contrahi possent : Beati , qui spretis mundi divitiis , honoribus , voluptatibus , atque commoditatibus mundi , justitiam misericordiam , cordis munditiam , ac pacem cum Deo & hominibus sectantur & faciunt. tanto animi ardore , ut omnes persecutiones hac de causa toleratas æquanimiter ferant: consequenter enim , ac jure hæreditatis stabiliter possidebunt regnum cælorum , perfusi gaudio , pleni ac saturi omnibus bonis , liberi ab omnibus malis , facie ad faciem videntes Deum , tanquam filii ejus cum Patre suo regnantes. Ex his patet , sicut paulatim crescunt virtutes beatitudinibus designatæ , ita & crescere præmia : omnes esse concatenatas , omnes quoque ad salutem necessarias ; atque ita esse omnes in certo gradu præcepti , & non tantum consilii: idem denique præmium pro diversis gradibus varie nominari. Quo modo autem respondeant donis Spiritus sancti , vide late Augustin. lib. 1. De sermone in monte c. 3. & 4.

II. *Beati estis.* Non est nova hic beatitudo, sed applicatio superiorum ad præsentes discipulos. *Cum maledixerint:* Græce *onidiosin*, id est probris, convitiis, & contumelia præsentes affecerint. *Et persecuti vos fuerint:* non verbis, sed factis inferendo vim. *Et dixerint omne malum adversum vos:* absentium famæ & honori detrahendo. Ita hæc tria membra distinguit Augustin. lib. 1. cap. 5. *Mentientes:* si enim vera dicantur, non sunt beati, sed dupliciter miseri. *Propter me.* Referendum est non ad, *mentientes*, sed ad tria persecutionum genera jam dicta. Utrumque autem &, *mentientes*, & *propter me*, addi propter hæreticos, notat ibid. Augustin. utpote qui volunt, de persecutionibus & famæ turpitudine gloriari, cum & vera dicantur, quando de illorum errore dicuntur, nec propter Christum ista patiantur: non enim, inquit, sequitur Christum, qui non secundum veram fidem & catholicam disciplinam Christianus vocatur.

12. *Gaudete et exultate*, &c. id est non solum animo non frangamini, sed etiam ita gaudete, ut etiam exterius per exultationem erumpat. *Quoniam merces vestra copiosa est:* quia sicut fides omnem rationem superat, ita merces pro persecutionibus fidei reddenda omnem captum rationis excedit. Sic enim, tribus scilicet modis supra dictis, *persecuti sunt*
Pro-

Prophetas, qui fuerunt ante vos. Hoc addit, ut ne novum quid sibi accidere putent: ut se talibus viris præmio, sicut & persecutione, æquandos intelligant: ac denique, ut in eorum locum se successuros in prædicanda veritate sciant: quorum officium, ut proinde explicet, adjungit:

13. *Vos estis*, seu esse debetis, quemadmodum Prophetæ, *Sal terræ*, id est, vice salis toti orbi. Salis autem est rebus insipidis saporem dare, et a corruptione servare, absumendo humores noxios. Unde est symbolum sapientiæ, quæ partim in intelligentia, partim in affectu, seu moribus sita est. Itaque significat eos totius orbis insulsam, corruptissimamque vitam condire debere doctrinæ, sapientiæ, & maxime morum exemplo. Quod si sal, cujus est condire omnia, evanuerit, id est fatuum factum fuerit, amissa illa acrimonia, in quo salietur? id est, quo alio sale sal condietur? non enim datur sal salis; q. d. Si vos totius humani generis Magistri erroribus mundi & cupiditatibus rerum sæcularium infatuati fueritis, amissa illa ignea sapientiæ & charitatis vi, qua instar salis urere debetis, per quos tandem alios poterit vobis doctrinæ veritas & morum integritas reparari? *ad nihilum valet ultra*: hoc est, ut clarius Lucas, nec in terram, nec in sterquilinum utile est; quia sal corrumpit sterquilinum, et terram reddit sterilem;

lem, cum aliæ res corruptæ ad ultimum valere soleant. *Nisi ut mittatur foras, scilicet in plateas: & conculcetur ab hominibus: quibusvis prætereuntibus.* Optimi enim corruptio pessima, prout optime & simili sensu declaratur Ezechiel. 15. de ligno vitis. Unde Augustin. doctores hæreticos, qui maxime omnium sunt sal infatuatum, cimicibus comparat, quia vivi pungunt, mortui foetent.

14. *Vos estis lux mundi.* Eodem tendit comparatio *Lucis* et *Salis*. More enim Syrorum, ut a S. Hieronym. in cap. 18. Mat. manifestius est, multas ejusdem rei similitudines congerit. Utraque vero respicit doctrinam & mores: *Sal* tamen præcipue mores, *Lux* doctrinam. Vos ergo *estis lux mundi*: ad dispellendas, ut Hilar. ignorantiae tenebras, et ad scientiæ divinæque cognitionis lumen invehendum. *Lux* autem estis, non natura sua lucens, quomodo Christus se *Lucem mundi* vocat, Joan. 8. vers. 12. et Joannes negatur esse lux, Joan. 1. v. 8. sed lux ab alio accensa, instar lucernæ, ut hic statim sequitur.

Non potest civitas abscondi supra montem posita. Tertia similitudo, Scripturis frequens, qua Ecclesia, cujus præcipua & lucidissima pars Apostoli sunt et præpositi ejus, comparatur civitati constructæ in monte: de qua vide Isaïæ 60. vers. 14. & maxime Ezech. 40. vers. 2. & sequentibus.

Ita-

Itaque deest hic prima pars similitudinis, videlicet, Vos estis, seu esse debetis similes civitati supra montem positæ. *Quæ abscondi non potest*: hoc est quæ occultari non debet: imo etiamsi velit, non potest. Non enim tam laudat discipulos hisce comparationibus, quam eos sui officii admonet, ut declarat Hilar. in Psalm. 118. Significat itaque eos non debere, siue desidia, siue persecutionum metu, suo deesse officio, veritatis prædicationem subtrahendo tenebris hujus mundi, sed doctrina, prædicatione, & morum exemplo hominibus ita debere prælucere, ut ab eis doctrinæ veritatem & morum integritatem hauriant: propterea quod eo fine in tam alto statu collocati sint, ut omnium oculi in eos conjiciantur. Explicant & applicant istas similitudines accuratius duo versus sequentes.

15. *Neque accendunt lucernam.* Declarat hic, cujusmodi lux sint. Sancti enim maximeque prædicatores *Lucerna* dicuntur, quia non ex seipsis lucent, uti Deus, sed aliunde, a Deo scilicet, accenduntur, & extingui possunt, inquit Aug. Epist. 120. c. 3. Non accendunt autem lucernam & ponunt eam, id est ut ponatur, sub modio, seu vase occultanda, & nemini luceat, sed potius super candelabrum, in edito scilicet loco, ut omnibus lucem præbeat. Proinde cum vos hujusmodi

lux mundi & lucerna sitis, & hujusmodi civitas in monte conspicua:

16. *Sic luceat lux vestra*, doctrina scilicet Evangelii a vobis divulganda, ut non tantummodo voces sonantes audiant, sed *ut videant opera vestra bona*: doctrinæ consona, id est, ut cernant vos sibi præluere non tantum verbo & lingua, sed opere & veritate. Proinde illud, *ut*, eventum vel consequentiam, non finem intentionis significat; vel si finem, certe non ultimum (hoc enim vetatur cap. 6. v. 11.) sed per quem transeat ulterius. Nam ne videretur finem constituisse in laudibus hominum, ut gloriam ab eis captent, addit ulterius, & *glorificent patrem vestrum*, &c. ut hoc ipsum, inquit August. quod homo per bona opera placeat hominibus, non ibi finem constituat, ut hominibus placeat, sed referat hoc ad laudem Dei: ut propterea placeat hominibus, ut in illo glorificetur Deus, qui auctor est bonorum operum. Itaque hisce duobus versibus condemnantur tria hominum genera: primo otiosi, qui abscondunt talentum suum: secundo qui verbis, non factis prædicant: denique, qui suam ex prædicatione gloriam quærunt. Ut autem eos doceat, qui debeant docere, & quomodo moribus præluere, superando scilicet Scribas & Phariseos tam legis observatione, ut v. 20. & passim toto capite, quam

quam interpretatione, ut v. 21. & 27. 31. & alibi, hinc utitur apta præoccupatione exempli sui.

17. *Nolite putare, quoniam veni solvere legem aut Prophetas: id est, ut eas solvam; sive transgrediendo mandata, sive prorsus abolendo doctrinam legis. Sumitur autem Lex pro quinque libris Moyſis, maximeque pro lege morali, quam toto hoc capite explicat. Non veni solvere, sed adimplere.* Adimplevit autem eam quadrupliciter. Primo, non solum eam docendo, ut Pharisei, sed etiam faciendo. Tangitur hic modus v. 19. Secundo, legem interpretando, & quod minus habet addendo: unde toties dicit. *Ego autem dico vobis, &c.* Utrumque modum adimplendi tradit hic August. & Basil. in Moral. reg. 43. Tertio, adimplevit legem, gratiam adimplendi legem hominibus dando: plenitudo enim legis est dilectio sine qua impleri nullo modo potest. Dilectionem autem seu charitatem Christus diffudit per Spiritum sanctum in cordibus nostris. Tradit hunc modum sæpius August. maxime lib. 17. contra Faustum cap. ultimo. Quarto, adimplevit legem & Prophetas, exhibendo per adventum suum ea, quæ per utrosque figurata & prophetata fuerant. Lex enim ceremonialis tota erat figura futurorum: unde futura exhibendo, præsentia non tam abolevit, quam implevit.

Ita hic Hilarius & August. libr. 19. contra Faustum cap. 7. & 8. Uterque hic adimplendi modus breviter indicatur a Christo, 1. Joan. *Gratia & veritas per Christum facta est.* Gratia enim pertinet ad charitatem, veritas ad prophetiarum impletionem.

18. *Amen quippe dico vobis*: id est vere seu in veritate dico. *Amen* enim est vox Hebræa, significans *Vere*, hoc est non jurationem, sed affirmationem simplicem, seu asseverationem eorum, quæ dicenda sunt, quando præponitur orationi, sicut hic & alibi frequentissime; vel confirmationem eorum, quæ dicta sunt, quando postponitur, idq. sive simpliciter, sive per modum optantis, ut c. 6. vers. 13. Unde LXX. pro eo dicunt subinde *genito*, id est, *fiat*. Evangelistæ Græce scribentes, & omnes Interpretes, Syriacus, Latinus, Arabs eam vocem retinuerunt. Ob sanctiorem enim auctoritatem servata est antiquitas, inquit August. 2. De doctrina Christiana cap. 11. Vide plura in cap. 27. Deuteron. vers. 15. ex Hieron. Epist. 137. *Donec transeat*, id est, pereant seu dissolvantur in consummatione sæculi firmissimæ orbis partes: *Cælum & terra. Iota unum*, quæ minima est alphabeti littera, *Aut unus apex*: id est, unum punctum seu etiam summum litteræ alicujus fastigium, *Non præteribit a lege*, id est neglectum & infectum non peribit

ex lege, *Donec*; id est, quin, *omnia fiant*, & impleantur, quæ scilicet ante mundi consummationem adimpleri debent. Quo tropico loquendi modo ostendit, inquit August. ad effectum etiam minima quæque perducere, siue promissa, siue prædicta; siue figurata, siue præcepta. Et quod de Lege idem de Prophetis intelligi debet.

19. *Qui ergo solverit*, id est, transgressus fuerit perfecta transgressionem mandati, *unum de mandatis istis minimis*, id est, etiam si minimum fuerit. August. refert ad superiora mandata, scilicet legis: Chrysostom. & alii commodius ad inferiora, quæ scilicet mox ex lege traditurus est: hoc enim probat ratio versu 20. subiecta: sub illis tamen & alia similia intelligi debent. *Et docuerit sic homines*, sicut ipse solvit, inquit hic Augustin. hoc est, qui solvendum docuerit, exemplo scilicet & verbo alios transgressionem docens, quemadmodum Pharisei docebant; *minimus vocabitur in regno celorum*: id est, nullius pretii erit in Ecclesia, siue potius in cœlo, quia ab eo excludendus est. *Qui autem fecerit*, non addit *unum de istis minimis*, sed *fecerit* mandata scilicet omnia, quæ traditurus sum, & simul ea *docuerit*: hic non solum in regno erit, sed in eo *magnus vocabitur*, seu erit, quia maior eo, qui docet, & non facit, vel qui facit & non docet, vel qui nec facit, nec docet.

20. *Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra: id est, nisi vestra mandatorum observatio accuratior fuerit ea, quam sive docent, sive præstant Scribæ & Pharisei, etsi habeantur illi doctores peritissimi legisque observantissimi, non poteritis esse salvi. Excessus autem iste justitiæ ad tria fere capita revocari potest: primo, ut non tantum opus externum, sed & affectus internus conformetur legi. Nam, ut Iren. lib. 4. cap. 27. Lex per corporalia erudiebat animam, consequentur scilicet docens etiam interna reformanda: Christus autem contra, per interna etiam corpus emendari docuit: secundo, ut etiam ea, quæ lex necessitate permittit, v. g. repudium, caveamus: tertio, ut lex non tantum secundum verborum corticem, sed secundum legislatoris intentionem observetur: quæ tria ex subjecta Christi interpretatione colliguntur.*

21. *Audistis quia dictum est, id est, quod præceptum fuerit, antiquis Patribus legem accipientibus a Deo: non occides, quo nihil amplius vetari intelligebant Pharisei, quam verum externumque homicidium; & hæc erat Scribarum & Phariseorum justitia.*

Qui autem occiderit, reus erit judicio. Ut totus hic locus plene intelligatur, sciendum est, tria genera judiciorum seu tribunalium fuisse apud Hebræos: unum tri-
um-

um-virum seu trium Judicum, alterum viginti-trium, tertium septuaginta virorum, quod hic dicitur Græce *Synedrion*, & voce in Syriacam deflexa, *Sanedrin*. Primum de causis minoribus judicabat, ut de furtis, rapinis, &c. secundum de capitalibus: tertium de rebus gravissimis, ut de Republ. de falsa doctrina, de summo Pontifice. Ita distinguunt Judæi in libro *Sanedrin* cap. 1. atque ejus rei vestigia extant apud Joseph. 14. Antiquit. c. 17. & alibi. Ad hæc duo postrema membra judiciorum Christum alludere manifestum est. Itaque *reus erit judicio*, id est reus erit, ut in judicio causa ejus discutiatur, inquiunt multi, utrum scilicet sciens, an casu prepetraverit. Illi enim volunt hanc esse differentiam *Judicii*, & *Consilii*, & *Gehennæ*, quod in *Judicio* daretur locus defensionis, ideoque incerta esset tam damnatio, quam damnati pœna: in *Concilio*, quia majoribus causis reservatur, certam volunt significari damnationem; etsi incertum adhuc supplicium: in *Gehenna* vero damnationem & supplicium esse certa. Ita fere August. & multi post ipsum. Sed certum est hæc tribunalia non fuisse distincta certitudine reatus, aut pœnarum, sed utriusque gravitate. In omnibus siquidem tribunalibus discussio criminis necessaria est, eoque accuratior, quo causa est major: non enim accusatio dam-

nando reo sufficit. Rectius ergo, *reus erit iudicio*, id est reus erit, ut iudicetur, seu condemnetur. Poena quippe Mortis certissima multis legibus homicidæ, Exodi 21. & Levit. 24. constituta est, quæ a iudicibus mutari non poterat.

22. *Ego autem dico vobis.* Non minori auctoritate quam Moyses, dico vobis, tamquam legislator novæ legis, & verus interpretes veteris. Non enim se opponit hic, vel Moyfi, vel Deo, sed Scribis & Phariseis, legem interpretantibus, quorum interpretationem hic rejicit non tamquam falsam, sed tamquam imperfectam. Nam, ut August. 19. contra Faustum c. 23. quia non intelligebant homicidium nisi peremptione corporis humani, per quam vita privaretur, aperuit Dominus, omnem iniquum motum ad nocendum fratri in homicidii genere putari, quod clare patet ex versu 27. & vers. 28. ubi simili plane modo declarat etiam concupiscentiam mulieris esse mœchiam. Itaque ego dico vobis: *Quia omnis, sive læsus, sive non læsus, qui irascitur fratri suo, ira scilicet illa vulgari, quæ nude tendit in vindictam, ex malevolentia expetendam, reus erit iudicio*, id est, capitis erit reus, iudicio non humano, sed divino. Vult enim significare, etiam iram, seu solam voluntatem nocendi, seu occidendi esse tantum crimen, tantaque dignum poena, quanta Pha-

Pharisei putabant homicidium. Itaque nihil opus est addere id, quod Græcus & multi Interpretes addunt ad, *irascitur*, scilicet *ikē*, id est, *sine causa*. Nam quantumque fuerit irascendi causa, seu injuria, numquam licet irasci fratri, seu homini, hoc est ei male velle; sicut nec licet umquam velle mœchari. Non enim agitur hic vel de primis motibus iræ, sed de deliberata; vel de ira, qua quis irascitur vitio fratris: hæc enim dilectionis est, non acerbitatis, ad corrigendum, non ad nocendum ab omnibus Sanctis, Apostolis, ipsoque Christo adhibita.

Qui autem dixerit, supple iratus ira jam dicta. Explicat enim Christus gradus iræ, seu motuum tendentium ad homicidium. *Raca*: nonnulli apud Augustin. putant deduci a Græco *hrakos*, id est, *pannus*, ut significet pannosum. Ipse Augustin. verisimilius putat esse interjectionem, qua indignantis animi motus exprimitur. Sed *Raca* vox est Syriaca, quæ in Thalmud scribitur per Jod & pronuntiatur, *Rica*, vel *Reca*, deducta ab Hebraico, *Rick*, id est, *vacuus*, inanis scilicet fortunarum, vel cerebri. Unde est genus convitii levioris, quo exprobratur alicui, vel inanitas, seu levitas morum, ut vult Basil. in Regulis brevioribus §1. vel potius fortunarum. Et ideo Judic. 11. vers. 3. *Recim*, vocantur inopes, & 2. Reg.

6. vers. 20. *scurræ*. Ita sentit Angelus Caninius & Hieron. hic. Hanc vocem Evangelistæ noluerunt vertere, non tam quod esset interjectio, quam quod, vel esset usitatissima, vel gratiam vertendo amitteret. *Reus erit concilio*. Græce *synedriò*, id est, Concilio Sanedrin, septuaginta scilicet Senatorum, seu maximo. Loquitur accommodate ad consuetudinem juris Iudaici & Scribarum, significans tantum esse crimen divino iudicio, ut a tribunali gravissimo & pœna in eo usitata castigari mereatur.

Qui autem dixerit, iratus, *fatue*, fatuitate illa naturali, sed maxime morali: quo modo in Scripturis omnes peccatores vocantur *fatui*, & sal supra dicitur *infatuari*. Et hoc magis proprie est esse fatuum, & Græce *mòron*, ut patet 1. ad Corinth. 1. v. 20. Significatur ergo convitium gravissimum in moribus. *Reus erit* divino iudicio, *gehennæ ignis*, id est, supplicii æterni, cui pœnæ nullam æqualem infligit ullum Concilium humanum. Porro *Gehenna* dicitur Hebraice *Ge Hinnòm*, vel plene, ut est Josue 15. vers. 8. & ibid. cap. 18. vers. 16. *Ge ben Hinnòm*, id est, *Vallis filii Ennon*, a possessore scilicet, contracte vero *Gehenna*. Vallis enim erat, ut scribit Hieron. in vers. 28. cap. 10. Matt. prope Jerusalem, ad radices montis Moria, aquis Siloë irrigua, & nemorosa, in qua erat idolum Baal,

Baal, seu Moloch, cui filios suos comburendo immolabant. Ne autem vagitus exaudiretur, pulsabant tympanum, quod Hebraice dicitur *Thoph*, unde locus est etiam dictus *Tophet*, Isaiaë 30. v. ult. Hinc propter dirum illud puerorum supplicium, & quia locus erat abominabilis, & jam a temporibus Josiæ contaminatus, ut est 4. Reg. 23. v. 10. pro pœnis æternis usurpari cœpit, vel primum a Christo Domino, ut videtur velle Hier. vel potius etiam ante: jam enim tempore Christi videtur appellatio ista fuisse usitata. Ex hac ergo peccatorum pœnarumque gradatione manifestum relinquit Christus, quantum delictum sit, quantaque pœna dignum homicidium re ipsa perpetratum, verbera & minæ: & quantopere Christianorum justitia plusquam justitia Scribarum & Pharisæorum abundare debeat. Hoc ut plenius exequatur, non solum non irascendum fratri, sed nec ullam animi ægritudinem adversus fratrem, id est proximum, servandam tradit, idque ex vi ejusdem præcepti, *Non occides*. Addit itaque:

23. *Si ergo offers munus, tuum*: q.d. Cum tanta sit habenda cura fraternæ dilectionis, ut neque verbulo, neque ullo interno motu violanda sit, si contingat te esse offerendo sacrificio accinctum (neque enim sacrificium jam inchoatum abrumpi jubet:) & ibi, etiam stans co-

ram

ram Deo, & proximus altari, *recordatus fueris*, quia frater tuus habet aliquid *adversum te*, causam scilicet justam conquere-
 rendi & expostulandi tecum, hoc est quod fratrem in aliquo offenderis, di-
 cendo ei, vel *Raca*, vel *fatue*, vel si-
 mile quid: nam si ipse te offendit, jam
 non frater habet aliquid adversum te,
 sed tu aliquid habes adversus fratrem, ubi
 non est opus ab eo veniam postulare,
 sed tantum dimittere. Ita Augustinus.

24. *Relinque ibi munus tuum ante altare*:
 id est, abrumpe omnem moram, etiam
 ante oblationem sacrificii, multo magis
 ante omnia alia negotia. *Vade prius re-*
conciliari, &c. id est cura, ut prius in gra-
 tiam cum fratre redeas, & eo facto of-
 fer sacrificium tuum Deo, quia jam ei
 gratum erit. Intellige hæc quidem præ-
 standam re ipsa, sed juxta naturam præ-
 cepti affirmativi, cum scilicet prudentiæ
 ratio tempus & locus ita permittunt. A-
 lioquin cum ita fieri, vel non expedit,
 vel non potest, tunc animi præparatione
 scilicet non motu corporis, sed dilecti-
 onis affectu idipsum præstandum est, ut
 latius Augustinus.

25. *Esto consentiens adversario tuo*. *Ad-*
versarius iste multis modis exponitur.
 Plerique antiqui, ut Clemens Alexan-
 drin. 4. Stromat. Tertull. libr. De anima
 cap. 25. & alii intelligunt diabolum: idem
 Tertull. ibidem ethnicum, Basil. in Regg.
 bre-

brevioribus resp. 222. eum, qui nobis conatur aliquid tollere: alii conscientiam, alii carnem, alii Deum, alii legem Dei, quod Augustini est & multorum aliorum. Spectando scopum præsentis loci, verisimillime videtur dici cum S. Hilario & Hieronymo, quod Christus pergat in inculcando concordie studio, adhibendo parabolam hominum coram iudice litigantium. Ubi expeditissimum est, maximeque consultum, ut qui offendit alterum, cum eo statim etiam in via ad iudicem pergendo transigat, antequam ad eum veniat: nam ille ex officio nulla est usus misericordia, sed tantum iustitia. Itaque *esto consentiens, seu compone, transige, cum adversario*, Græce *antidicò*, id est cum colligatore tuo, quem offendisti, & qui habet aliquid adversum te, *dum es in via cum eo*, id est, dum res adhuc in hac vita pendet: *ne forte*, vitæ scilicet cursu finito, *tradat te adversarius iudici*, Deo scilicet, hoc est ne propter ipsum in manus Dei viventis incidas; & *iudex tradat te ministro*, executori sententiæ diabolo, & Angelis ejus, *et in carcerem mittaris*, locum supplicii; sive infernum sive purgatorium, pro qualitate delicti.

26. *Non exies inde, donec solvas novissimum quadrantem.* Quadrans dicitur quarta pars assis: Lucas autem cap. 12. vers. ult. vocat novissimum minutum, cum tamen mi-

minutum sit dimidia pars quadrantis, quia quadrans continet duo minuta, ut est Marci 12. v. 42. Sensus tamen eodem reddit: Parabolice enim significat, quod ibi summo juris rigore sit agendum, & ut August. quod nihil relinquetur impunitum, siue culpa illa pœnas æternas postulet, de quibus explicat hoc August. siue tantum temporales, de quibus Cyprian. Epistola 52. Neque enim asserit Christus ultimum illum quadrantem unquam persolvi posse, nec etiam negat.

27. *Audistis, &c. Non machaberis.* Quo præcepto mœchiam, hoc est illegitimum concubitus tantum opere perpetratum vetari, non desiderium ejus putabant Scribæ & Pharisei. Aperte enim dicit Josephus 12. Antiquit. cap. 13. loquens de Antiocho Epiphane: Voluisse tantum, ac non etiam perfecisse sacrilegium, non videtur res digna supplicio. Hæc ergo erat justitia Phariseorum minor: perfecit eam Christus, declarando etiam internos motus eo præcepto prohiberi.

28. *Quia omnis, qui viderit mulierem, quamcumque non suam, siue uxorem alterius, siue non.* Sub visu autem, tamquam frequentiore peccati illius porta (quia ut Græce *ek tu horan to eran*) omnis sensus intelligitur. Nam, ut Clemens Alexand. lib. 3. Pædag. cap. 11. ante totum corpus corrumpuntur oculi. Lascivis enim aspectibus & versatilibus ac tanquam

quam conniventibus oculis intueri nihil est aliud, quam oculis mœchari, cum per eos cupiditas prima ineat pugnae præludia. Nec tamen simpliciter vidisse culpa est, sed *ad concupiscendum eam*, id est, inquit Augustin. hoc fine, hoc animo, ut eam concupiscat: quod jam non est vel videre, vel titillari delectatione carnis, sive in anima, sive etiam in corpore, sed plene consentire libidini: talis enim concupiscentia deliberata, affectata, & procurata est. Unde *jam mœchatus est eam in corde suo*, id est, jam animo commisit adulterium seu flagitium (species enim pro genere ponitur) & coram Deo, ubi voluisse est fecisse, stupri reus est. Et quasi auditor quæreret, quid ergo de oculis faciendum, quorum aspectu tam facilis ad concupiscendum lapsus est? Respondet Christus:

29. *Quod si oculus tuus dexter*, eoque charior, magisque necessarius, *scandalizat te*, id est, offendiculo tibi fuerit, seu occasio, ut impingas & cadas in peccatum; scandalum enim est proptie impedimentum in via, quo impingitur: *erue eum*, id est etiam erue, si necesse fuerit, potius, quam te in peccatum pertrahat. Est enim elegans exaggeratio a Chirurgis desumpta, qui unum membrum malunt præscindere, quam totum corpus perire. Sed scandalum aliter semper vitari potest, membra scilicet

licet non eruendo vel abscindendo, sed a suis operibus continendo. Hac igitur parabolica exaggeratione docet, nihil homini ita delectabile, charum ac necessarium esse debere, quin, si occasio ruinæ fuerit, abjici & contemni debeat, siue fuerint ipsi usus oculorum ac manus dexteræ, ut quidam recentiores significari volunt, siue consiliarius monstrans iter in rebus divinis, tanquam oculus, & adjuvans tanquam manus, ut August. siue quicumque nos arctissima familiaritate contingunt, quamvis utilissimi & maxime necessarii, amici, parentes, liberi, uxor, &c. ut Hieron. in Comment. Hilar. Can. 4. in Matth. Athanas. & alii communiter: cujus abscissionis doctrina pulchre traditur Deuter. 13. v. 9. & sequentibus.

31, *Dictum est autem*; Non addit, *antiquis*, quia in eodem præcepto mœchiæ explicando pergit, quatenus respicit etiam uxorem propriam. *Quicumque dimiserit uxorem*. Quo loquendi modo indicat, legem nemini præcepisse, sed potius permisisse dimissionem. Præcipit autem, ut in illo casu *det illi libellum repudii*, id est, scedulam, seu instrumentum, quo testetur se eam repudiasse, seu dimisisse, ut consequenter alteri posset nubere. Formula apud Romanos erat; *Res tuas tibi habeto, Res tuas tibi agito, Conditione tua non utar.*
 Apud

Apud Judæos fere talis: *Ego N. ex animi mei consensu, & sine ulla coactione repudiavi, ut fiat libera, & domina sui ipsius, ad abeundum & nubendum omni viro, cui voluerit, &c.* Causa permittendi hanc dimissionem erat, ne alioquin uxores occiderent: libelli vero, ut in dissidium animus præcepti libelli conscriptione refractus absteret. Hæc enim mora temperabat furorem viri, dum cogitaret, eam jam libere posse alteri nubere, nec ad se posse reverti. Deinde ut hac occasione illi, qui libellum scriberent, concordiam suaderet: quas causas dat Aug. 19. contra Faustum cap. 26. & lib. 1. de serm. Domini in monte. Alia causa fuit, ut petulantia mulierum frænaretur, & libertas virorum, ne vel illæ fugientes se dimissas dicerent, vel hi passim dimitterent, & mox reciperent.

32. *Ego autem dico: quia omnis, qui dimiserit uxorem, id est, a toro & habitatione in perpetuum separaverit, siue aliam duxerit, siue non, facit eam mæchari.* Non ait *mæchatur*, quia nuda talis dimissio non est mæchia, sed est uxori causa, quantum in se est, ut mæchetur, eo quod dimissæ sit facilis in mæchiam lapsus, quia manet uxor dimittentis. *Excepta fornicationis causa.* Nam fornicariam dimittens, non facit eam mæchari, sed ipsa se fecit mæcham, & privavit jure conjugii. Et quamvis aliæ

nonnullæ repudii causæ sint, recte tamen Christus solam exceptit fornicationis causam, quia illa est propria causa divortii respectu matrimonii: reliquæ sunt generales, & Christianum a quavis societate liberant. Illa semel perpetrata causa perpetua est, etiam post poenitentiam: (sit enim repudium in poenam, & non tantum in correctionem uxoris:) hæ sunt tantum temporales, quamdiu durant.

Et qui dimissam duxerit. Repetendum hic putant id, quod præcessit, *excepta fornicationis causa*: quasi illa, quæ juste propter fornicationem dimissa fuerit, possit ab altero viro duci. Sed absurdum hoc est: sic enim ejus conditio esset melior, quam quæ injuste esset dimissa. Itaque hoc nullo modo repetendum est, sed generaliter sensus est: Qui quacumque ex causa, sive justa, sive injusta, duxerit dimissam, *adulterat*, quia permanet uxor illius, qui dimisit. Hac ergo lege perfecit Christus veterem: primo, quod omni tempore repudium, quo sive potestas, sive permissio nubendi alteri traditur, prorsus tollat: secundo, quod uxorem adulteram non occidi jubeat, ut lex vetus, sed dimitti sinat: tertio, quod dimissio permittatur non qualibet vulgari ex causa, si quoquo modo displiceret viro, ut olim, sed sola causa fornicationis.

33. *Iterum audistis, &c. Non perjurabis:*
five

five falsum jurando, five non complendo quod juraveris. Aliud præceptum perficit, quod illis verbis in Decalogo non habetur, sed videtur respicere ad versum 12. cap. 19. Levitici. Ad sensum vero etiam in Decalogo comprehensum est, ubi generaliter vetatur, ne assumant nomen Domini Dei sui in vanum: quo præcepto videntur Scribæ censuisse, quod nihil nisi perjurium vetaretur. *Reddes autem domino juramenta tua*: id est, id quod juramento promiseris, five homini, five Deo, *reddes Domino*, id est, in honorem Domini, tanquam Domino debitum, cui fidem tuam obstrinxisti. Putant aliqui esse deuterofin Scribarum & Phariseorum, sed satis aperte habetur sensus hujus mandati Num. 3. v. 3.

34. *Ego autem dico vobis, non jurare omnino*, nempe neque falsum, neque verum; supple, quantum in te fuerit, seu sine necessitate, assumendo scilicet nomen Dei per juramentum in vanum. Videtur enim explicare sensum istius secundi præcepti Decalogi, declarando per illud non solum perjurium, sed & superfluum juramentum prohiberi. Et ita præcepti est ipsa explicatio: non enim est juramentum aliquod ex se bonum, quasi ad honorandum Deum, sed assumendo dumtaxat, ut necessarium, ut Augustinus hoc loco. Unde idem libr. de mendacio, cap. 5. Intelligendum est, in-

quit, illud, quod positum est, *omnino* & ad hoc positum, ut quantum in te est, non affectes, non ames, ut quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas iusjurandum, scilicet nullis aliis circumstantiis id vestiendo. Sic enim nude per se jurare velle, etiam verum, malum est. Rationem idem reddit hoc loco, & alibi sæpius, ne assiduitate jurandi ad perjurium per consuetudinem delabaris. Ita & Ambros. Serm. 14. in Psalm. 118. Voluit te non jurare, ne perjures; & Basilius in Psalm. 14. Sed hæc ratio cautelæ convincit potius esse consilii quam præcepti. Quomodo autem etiam præceptum sit, & tamen non incidatur in errorem Anabaptistarum, & Pelagii apud August. Epistola 88. & 89. qui iuramentum omnino illicitum putabant, jam supra indicavimus.

Neque per cælum: supple, *juraveris*, ut sequitur. Hæc est explicatio illius *omnino*, scilicet nullo genere iuramenti, non tantum per Deum, sed neque per creaturas. Unde Hilarius can. 4. Hieron. Theophil. & alii hoc loco, putant etiam præcedentibus verbis iuramenta per creaturas, tamquam superstitiosa, ac Deo injuriosa, prohiberi: sed oppositio vers. 37. aliud postulat. Itaque verius est, aliam Phariseorum corruptelam hic referri, contemnentium iuramenta per creaturas, ut patet infra cap. 23. vers. 16.

18. & 22. & ex rationibus, quæ tum hic, tum illo capite afferuntur a Christo: omnes enim eo tendunt, ut ostendant non superstitionem talium juramentorum, sed potius religionem eorum, quod scilicet jurando per creaturas, etiam per Deum juretur. Itaque *neque per cælum, quia thronus Dei est*, id est, veluti thronus gloriæ ejus, *et terra scabellum*, id est, veluti scabellum ejus. Atque ita refertur ad Deum juramentum, & per Deum illi insidentem fit, quod declarat Christus infra cit. cap. 23. Locus autem, quem hic citat Christus, est Isaia 66. v. 1. quo significatur non sessio Dei corporalis, sed metaphorica ista locutione significatur immensa ejus, & incomprehensibilis magnitudo ac præsentia, implens cælum & terram, & regens omnia.

35. *Neque per Ierosolymam, quia civitas est magni regis*, qui illam sibi peculiari-ter in locum adorationis, & cultus sui delegit.

36. *Neque per caput tuum juraveris*: quasi hoc magis esset tuum quam cælum & terra, aut Ierosolyma. Hoc juramenti genus forsan a Latinis & Græcis, inter quos versabantur Judæi, didicerant: nam apud hos usitatissima jurandi formula est, per caput *Mov tav kephaló*. Per caput hoc juro. ut est apud Virgil. *Æneid. 9*. Quibus formulis caput in pignus

fidei deponitur, in quod Deus vindictam exerceat, si fallat, tanquam in rem, quæ maxime sit ipsius jurantis. Hanc falsam opinionem tollit, dicendo: *quia non potes unum capillum facere album aut nigrum*; producendo scilicet capillum album aut nigrum, vel rectius, ut Hilar. & Chrysost. mutando album in nigrum, aut contra. Hoc enim quamvis artificio, & applicando activa passivis ab homine fieri possit, non tamen nuda hominis potestate aut arbitrio, sed subsidio creaturarum, & maxime ipsius Dei: quasi diceret, quia caput nullo modo tuum est, sed Dei, ut pote qui summam in eo habet potestatem creandi, vivificandi, mutandi colores capillorum per ætates: unde rem alienam in pignus deponere, & devovere non potes.

37. *Sit autem sermo vester; est, est, non non.* Multis modis hæc verba exponuntur. Alii enim volunt hic commendari, ut semper vera loquamur, ut August. in Enchiridio cap. 17. & 22. nimirum, ut sic non jurantibus credatur: q. d. *Sermo vester est*, id est affirmativus, sit: *est*, seu verus; & negativus sit: *non*, seu talis, qualis negatur. Alii intelligunt de promissionibus: q. d. Cum aliquid affirmaveritis, non fiat: & sic dedocebitur, vel mendacium, vel inconstantia. Sed certum est, improbari hic juramenta. Itaque verisimilius est præscribi, ut, cum
aliquid

aliquid afferendum est, simpliciter dicatur, *Est, est*, id est etiam, etiam, & cum negandum, *Non, non*, sine adjectione ullius juramenti; & duplicatio serviat solum pro majori assertionis, vel negationis fide. Vel certe juxta Apostolum Jacobum c. 5. v. 12. hæc verba intelligenda sunt. Ille enim hanc Christi doctrinam iisdem pene verbis inculcat, sed hoc modo, juxta textum Græcum: *Sit vestrum Etiam etiam, & vestrum, Non, non*; hoc est, vester sermo affirmativus sit, seu exprimatur simpliciter, sine juramento per: *Etiam*, & vester negativus per: *Non*, ut sic, quemadmodum ait Aug. hic, se non jurationibus crebris, sed morum probitate commendat, & sermo noster omni juramento credibilior habeatur.

Quod autem his abundantius est: id est, juramentum, quod simplici affirmationi, & negationi adjicitur. Non enim agit hic de verbis fere æquivalentibus, *Vere, Certe, In veritate, Amen, &c. A malo est*. Non dicit *malum est*; quia ut August. notat, juramenti bonus usus esse potest: sed *a malo*, scilicet infirmitate ejus, cui cogimur jurare; vel generalius, *a malo*, id est, a vitiis hominum originem habet, qui mendaces experti, vel sine juratione non credunt, vel jurandi consuetudine se volunt fide dignos reddere. Si enim defuissent mendacia & fallaciæ,

nullo opus esset juramento in hominibus. Per hoc ergo, quod a malo est juramentum, insinuatum voluit, ne quisquam, inquit Aug. sicut bonum (seu per se) appetat juramentum, sed refrænet se, quantum potest, ut non eo utatur, nisi necessitate. Itaque legem hic Christus non solvit, sed adimplet, quia admonitio non jurandi, conservatio est a peccato perjurii, inquit idem 19. contra Faustum cap. 25.

38. *Audistis, quia dictum est, oculus pro oculo*, supple, *erues, &c.* Lex talionis hæc est, omnium gentium iudicio æqua, quia per eam statuitur iusta vindicta. Fuit enim, ut August. ibid. lex ista non fomes, sed limes furoris, ne quis scilicet ampliorem vindictam expeteret, quam jure deberetur: ita ut sensus quodammodo legis esset: Non injuste vindicabis. Itaque Phariseorum justitia minor erat, & pacis quædam inchoatio, non excedere vindictæ modum, ut plerumque fieri solet. Sive autem Pharisei hoc ita intellexerint, ut quidam volunt, quasi liceret cuique privato homini hujusmodi vindictam lege moderatam animo ulciscendi se expetere (cum tamen prohibitum esset, Levit. 19. v. 18.) sive quod nihil de pacifica injuriarum perpeffione docerent; perficit hanc legem Christus ipsas radices omnis om-
nino

nino vindictæ, & dissolvendæ concordie
exscindendo.

39. *Ego autem dico vobis, non resistere malo*; id est animo tam esse alieno a vindicta etiam iuste expetenda, ut ne quidem resistatis malo, scilicet homini inferenti injuriam, vel, ut August. malo, quod inferitur, quo minus aliud irrogetur. Hoc est enim, quod sequitur, ut idem notat: *sed si quis te percusserit*, Græce *Ropisi*, id est, palma seu aperta manu percusserit. *In dexteram maxillam*, id est, *in alteram*, ut habet Lucas: nulla est enim vis in dextera, nisi quod sequatur consuetudinem loquendi, non cædendi, cum sinistra sit magis ictui exposita. Nisi forte per dexteram, quæ ictu averso, ideoque magis contemptibili percuti solet, majorem injuriæ gravitatem indicet, *præbe illi et alteram*; id est animo paratus sis etiam alteram potius obvertere, quam alapam reddere aut vindicare. Ita legem patientiæ legi talionis opponit, ut hæc injuriam pro injuria illata reddat, illa accipiat.

40. *Et ei, qui vult tecum judicio contendere, et tunicam tollere*; id est qui tibi litem intendit, ut vestem interiorem tollat. *Dimitte ei pallium*, id est, exteriorem, Lucas commodiori ordine dicit: *Qui aufert tibi vestimentum* (Græce pallium) *etiam tunicam noli prohibere*. Quo indicatur, sensum hic & ibi esse: qui unam vestem

tibi vult tollere, dimitte ei & alteram. Sub quo membro intelliguntur omnia, de quibus iudicio contendere potest, ut a nostro jure in jus illius transeant, qui contendit. Docet enim, ut quidlibet temporale, etiam necessarium, ut sunt vestes, potius auferri nobis sinamus, quam pro eo lite contendamus. Quod idem tradidit apertissime Paulus 1. ad Corinth. 6. v. 7. *Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis patimini?* Ratio est, quia jactura temporis, tranquillitatis animi, pacis, & charitatis, quæ libitibus amarissimis amitti solet, omni detrimento temporali gravior est.

41. *Et quicumque te angariaverit mille passus*: id est, qui coegerit te ire secum unum milliare. *Angariare* enim a Persis manasse dicitur, apud quos *Postæ* seu *Cursores Angari* dicebantur, quibus jus erat, sicut & nunc Turcis, quoslibet sive equos sive homines ad cursum rapere, persoluta mercede. Unde *Angariare* est cogere ad currendum, vel ferendum. *Vade cum illo et alia duo*, scilicet millia passuum, seu milliaria duplum nimirum pro simplo reddendo. Nam ut observat Augustin. Christus in his exemplis gradatim videtur progredi. Minus est enim in sinistra quam dextra percuti: æquale, unam vestem tollenti alteram dimittere: gravius, cum cogente ad unum milliare, duplum ire. Quo indicatur, sive ali-

quan-

quanto minus quam jam fuit, five tantundem, five amplius quisque improbus in te esse voluerit, æquo esse animo tolerandum.

Porro sub his tribus injuriæ generibus omnes omnino comprehenduntur. Sub primo omnia, quæ corpori ignominiose inferuntur, adeoque etiam omnes contumeliæ, & honorum jacturæ: sub secundo omnia opum dispendia: sub tertio omne genus tyranicæ coactionis & servitutis. Ex his quædam restitui possunt, quæ Christus negligenda præscripsit; alia non possunt, sed in his vindictæ solatium quæri solet. Alapam enim reddendo nihil homini restituitur, sed, ut hic August. tumidus animus talia fomenta desiderat; sanum autem firmumque ista non juvant. Itaque hac doctrina sua vult Christus animum hominis esse infractum, & omnibus incommodis temporalibus superiorem: idque eo fine, ut in dilectione fraterna immobilis manens nullis injuriis vel jacturis ab ea divellatur. Ex hac ergo regula metienda sunt exempla hic prolata, ut videlicet hæc præcepta patientiæ semper in præparatione cordis servantur, non semper in facto. Sic enim animo præparati & compositi esse debemus, ut non solum nullam vindictam expetamus, sed hæc omnia, imo longe graviora æquanimiter patiamur, si proximi tamquam infirmi

salus

salus ita postulet: exterius autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus bene velle debemus, ad operandam in eis correctionem atque concordiam, ut loquitur, & latius docet August. Epistol. 5. ad Marcellinum. Hinc nec Christus, nec Paulus in maxilla percussi præbuerunt alteram sed potius prohibuerunt. Servarunt enim ista præcepta in corde, non opere; eorum scopum, non litteram: sicut & servat pater castigans filium, & Respublica occidens malos. Multi enim mali benigna asperitate plectendi sunt, ut fiant boni, & velut ægroti etiam inviti dolore sanandi sunt. Unde hic locum habere posset generaliter illud Augustini: Dilige, & fac quod vis. Et hæcenus quidem præcepta innocentiae: nunc sequuntur beneficentiae. Nam, ut August. lib. De moribus Eccles. cap. 6. iustitia erga proximum duobus perficitur, si nemini noceas, & quibuscumque potueris, consulas. Itaque

42. *Qui petit a te, da ei:* hoc est, quisquis ille fuerit, qui petit, ut patet ex Luca, qui dicit: *Omni petenti te tribue*, id est, omni vere indigenti, siue amicus fuerit, siue inimicus; siue cognatus, siue alienus, siue studio scrutandi, ut est apud Clementem Romanum in Constit. Apostolicis lib. 3. c. 4. Vetat itaque personarum, non vetat paupertatis & charitatis haberi retionem: nam & chari-

tas non est inordinata. Unde & hoc præceptum ex scopo charitatis, - cuius promptitudo petitur, metiendum est, ut scilicet detur, cum vel necessarium proximo vel expediens fuerit, & justum id, quod petitur. Unde August. Omni petenti te dabis, quamvis non semper id, quod petit, dabis, sed aliquando aliquid melius dabis, cum petentem injuste correxeris. *Et volenti mutuari a te*, id est, a volente mutuum petere, etsi forte præ verecundia nondum audeat petere. *Ne avertaris*, id est, ne avertas, voluntate aut vultu tetricum aut difficilem te exhibendo; benignitatem enim saltem & facilitatem postulat, si forte re ipsa mutuum dare non possis.

43. *Audistis quia dictum est, diliges proximum tuum.* Præceptum hoc habetur Levit. 19, ubi Hebraice *Reagh*, transfertur *amicus*. Unde Judæi videntur sub eo solum intellexisse Judæum, tamquam sanguine proximum, & cum quo eis erat ejusdem Reipublicæ legum & religionis communicatio, & esse debet amicitia. Hinc a contrario inferebant, *et odio habebis inimicum tuum.* Sub quo vel quemlibet inimicum intelligebant, vel, ut aliqui malunt, alienigenam, eo quod inimicos Judæos satis expresse juberentur diligere, Exodi 23. versu 47. indicatur eos fratribus, id est, Judæis, signa di-

le

lectionis exhibuisse. Utrovis modo Pharisei hoc intelligerent, hoc nusquam lex dicit, inimicos generaliter, vel etiam alienigenas esse habendos odio, tametsi erga illos nominatim signa amicitiae non postularet. Corrigit itaque hunc intellectum Christus, praescribens etiam inimicos quoscumque diligendos: & Lucæ 10. v. 29. & 37. declarat etiam alienigenas sub proximis comprehendere, de quo vide dicta Levit. 19. v. 18. August. tamen passim vult etiam posteriorem partem, de habendis odio inimicis, vere in lege contineri. Et juxta hunc sensum dicendum erit hanc esse vocem non jubentis justo, sed permittentis infirmo, ut respondet libro 1. De serm. Domini in monte capite 21. Et ita Christus adimplet legem, addendo præceptum de diligendis inimicis; vel potius dicitur tunc, sicut & nunc, præceptum fuisse, ut imitando Deum, cui quidam odibiles sunt, odio habeamus inimicos, nempe quatenus tales, hoc est odio habemus id, quod in eis malum est & inimicum, seu iniquitatem ejus. Hoc cum Pharisei male intelligerent, ferebantur in odium hominis, non vitii. Unde Christus intulit id, quod omnino non noverant.

44. *Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros: ut scilicet sic eos cogeret intelligere, quomodo possent unum eundemque hominem & odire propter culpam*

pam, & diligere propter naturam: ut scilicet illud, quod in eo recte odimus, arguamus, id est, vitium, quo possit illud, quod in eo recte diligimus, id est, humana natura, emendato vitio liberari, ut latius Augustin. 19. contra Faustum cap. 24. Et hoc est, quod Psal. 138. versu 22. dicit, *Perfecto odio oderam illos*: quod odium est, inquit ibid. August. ut nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas. Tali ergo dilectione *diligite inimicos vestros*, nempe quia & illi proximi sunt, ejusdem scilicet naturæ rationalis societate, & beatitudine seu societatis æternæ capacitate. Nec satis est animo diligere, sed *benefacite his, qui oderunt vos*: opere ea beneficia præstando, quæ in vestra sunt potestate. Neque hoc satis adhuc, sed *orate pro persequentibus et calumniantibus vos*: lingua scilicet & precibus conferendo ea beneficia, quæ in aliena sunt potestate. Ita perfecte implebitur illud 1. Joan. 3. *Non diligamus verbo neque lingua, tantum scilicet, sed opere & veritate.*

45. *Ut sitis filii patris vestri*: ut hic operibus declaretis, vos esse filios, non degeneres: nemo enim inimicos diligit, nisi jam adoptione sit filius; vel certe Hebraismus est, *ut sitis filii*, id est, ut sitis similes operibus, sicut statim declaratur. Et hæc est filiatio imitationis, qua & nos dicimur filii Abraham. *Qui*

foa

solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos: id est, amicos & inimicos suos maximis illis afficit beneficiis, quæ omnium temporalium beneficiorum fontes sunt. Ut hinc admoneamur, inquit hic August. quanta liberalitate inimicis ex præcepto eius ea præstare debeamus, quæ nos non creavimus, sicut ipse, sed de muneribus eius accepimus.

46. *Si enim diligitis eos, qui vos diligunt: id est, amicos tantum, quæ particula exprimitur versu sequenti; quam mercedem habebitis? id est, quid præclari facitis, ut mercedem habeatis? scilicet apud Deum; ille enim utrosque diligendos præcipit. Unde qui inimicos excipit, declarat se non genuino charitatis amore diligere etiam amicos, sed sicut publicani se diligunt, ex naturali scilicet indiligentes propensione, vel propter se ipsos quia se sentiunt ab iis diligi. Unde addit: nonne et publicani hoc faciunt? Genus hominum lucri propriique commodi ita studiosum, ut omnem exuisse videatur humanitatem, adeoque a promerenda, scilicet a Deo, mercede omnium iudicio alienissimum. Erant autem Publicani conductores publicorum vectigalium: apud Romanos similes equitum Romanorum, & ornamentum Reipublicæ, ut loquitur Cicero, Oration. pro Plantio; apud Judæos vero infames,*

avari, populo invisi, & pro publicis perditisque peccatoribus passim habiti, eo quod nulla religionis habita ratione suam operam locarent alienigenis Romanis, non tam conducendo ab eis vectigalia, quam colligendo ea, quæ Romani conduxerant; atque ita tyrannice illius oppressionis erant adjuutores, cum Judæi se liberos prorsus putarent. Unde Christo proposuerunt odiosissimam illam questionem: Utrum liceret Cæsari tributum solvere.

47. *Et si salutaveritis*; verbo, complexu, osculo, ut erat moris: quæ omnia verbo Græco *aspasyssthe* significantur, & sub illis synecdochice omnia officiosa humanitatis signa comprehenduntur. *Fratres vestros tantum*, id est, consanguineos; nam *Fratrum* nomine omnes Hebræos vocabant, ut patet Rom. 9. vers. 3. *quid amplius facitis?* quam scilicet cæteri, quibus præstare debetis; vel quid amplius, id est quid eximium præstatis? *nonne et ethnici Gentes*, a Dei cultu & legibus alienæ, *hoc faciunt?* Non ex charitatis quidem, sed ex naturæ bonæ nondum extinctæ penitus reliquiis: per quæ indicat, legem Dei a filiis Dei aliquid amplius postulare.

48. *Estote ergo vos*, a Gentibus scilicet a Deo selecti, ut sitis gens sancta, & qui Publicanis virtute & mercede præstare debetis, *perfecti*, ista dilectionis & beneficentiæ amplitudine, quæ amicos &

inimicos, gratos & ingratos, fratres & alienos, complectitur. Non enim agit de consiliis Evangelicis, sed de illa perfectione charitatis jam dicta, quæ magna ex parte præcepti est. *Sicut et pater vester cælestis perfectus est. Sicut*, similitudinem significat, non æqualitatem. Neque enim Dei perfectio præscribitur homini, sed tanta, quantam meditatione & exercitatione bonorum operum assequi possunt homines, inquit Basil. lib. I. contra Eunomium.

C A P U T VI.

III Actenus de ipsis operibus justitiæ: nunc de fine operum, ut in utroque abundet justitia discipulorum Christi, plusquam justitia Phariseorum, qui peste humanæ laudis corrupti, omnium bonorum operum fructum & mercedem amittebant. Itaque

I. *Attendite*, id est, merito attendite, quia homini jam bene viventi difficile est, inquit hic Augustin. non surrepere fordes aliquas de his rebus, quæ ipsas nostras bonas actiones comitari solent, velut est laus humana. *Ne justitiam vestram faciatis*, id est, opera justitiæ: Græ-

ce eleemosynam. Sed rectius cum August. lib. De perfect. justitiæ cap. 17. acceperis generaliter, ut deinde tres justitiæ illius generalis partes, Jejunium, Eleemosynam & Orationem exequatur. *Coram hominibus, ut videamini ab eis; id est, hoc animo, hoc fine, ut ab eis videamini, seu ut hominibus placeatis, ibi scilicet finem propositi vestri collocando.* Nam bene vivere, ut homines videant opera nostra bona, & inde glorificent Patrem nostrum, qui in cœlis est, ipsemet Christus præcepit cap. præcedenti vers. 16. Quo sensu & Paulus, qui dixerat; *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem: idem* 1. ad Corinth. c. 16. dicit: *Ego per omnia omnibus placeo, sed ut salvi fiant, hoc est, inquit August. loco citato: in hac opera, qua hominibus placeo non hominibus, sed Deo placeo; quia hoc non appeto, ut hominibus placeam, sed ad id refero, ut me imitentur, quos salvos fieri volo. Nam ipse Deo placere non posset, qui non se iis, quos salvos fieri vellet, præberet imitandum. Imitari autem illum, qui sibi non placuerit, nullo pacto quicumque potest. Itaque vetat hic, ne humanam laudem, velut finem, seu velut pro operum nostrorum mercede quæramus, Hinc enim addit, alioquin mercedem non habebitis apud patrem: tum quia Patri non placet nisi vera justitia; justitia au-*

tem tali inanitate vitiata non est iustitia, sed vanitas. Tum quia propter illum non laborastis: æquum est autem, ut cui quisque laborat, ab eo mercedem accipiat. Itaque huiusmodi opera non dicit esse damnatione plectenda, sed fructu caritura, quia, ut Aug. alia quæcumque iniquitas in malis operibus exercetur, ut fiant; superbia vero etiam bonis operibus insidiatur, ut pereant.

2. *Cum ergo facis eleemosynam.* Sub qua comprehendit omnem benevolentiam vel dandi vel cognoscendi; sicut sub jejuniis universam corporis castigationem, & sub Oratione omnes regulas sancti desiderii, ut August. lib. De perfect. iustitiæ, capite 8. *Noli tuba canere ante te: id est: noli sic velle innotescere.* Sive quod ille tunc esset mos Pharisaicus, tuba pauperes convocare; quod cum recte fieri posset, ipsi ostentationis causa faciebant: sive quod alludat generaliter ad morem congregandi tubis populum, cum aliquid publice faciendum est, aut ad comœdias, cum in theatrum prodeundum. Unde addit, *sicut hypocritæ faciunt.* *Hypocritæ* enim dicuntur proprie, qui in theatro alienam personam simulando, exprimunt quod non sunt. Unde in vita humana, quisquis se vult videri id, quod non est, hypocrita est, inquit August. Simulat enim iustitiam, & non exhibet, histrioni similis. *In vicis, te*
pla-

plateis publicis, *et synagogis*. Intellige vel conventicula generaliter, vel synagogas proprie dictas: sic tamen, ut non intelligatur tuba in ipsis synagogis cani, sed in areis, quibus cingi solent. Notat enim tantum loca populi concursu frequentata. *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*, nempe quam spectaverunt, laudem humanam. Illa enim non appeti a recte faciente, sed subsequi debet recte facientem: ut illi proficiant, qui etiam imitari possunt, quod laudant, non ut hic putet aliquis eum sibi prodesse, quem laudant, inquit August. hic lib. 2. cap. 2. Quo pacto igitur facienda eleemosyna, si non sic?

3. *Ut nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua*. Tropum esse manifestum est, sed diversissime explicatur. Alii enim apud August. per *sinistram* intellexerunt infideles: alii inimicum, alii uxorem, quæ tenacior esse solet in dandis eleemosynis. August. ipse intelligit appetitionem laudis humanæ, quæ non debeat se miscere *dexterae*, id est, conatui implendi præceptum Dei. Satis enim indicat Christus, in operibus hypocritarum, qui laudem venabantur, *sinistram* fuisse consciam operis *dexterae*. Chrysostomi tamen expositio Hom. 19. & Theophylacti videtur valde opportuna, ut non tam metaphorica, quam hyperbolica sit locutio: q. d. Usque adeo ele-

mosynarum vestrarum testes effugite, ut, si sinistra manus haberet oculos, videre tamen non posset, quid dextera faceret. Cum qua convenit interpretatio Ambros. lib. 1. Offic. c. 30. qui vetari tradit, ne etiam propinquissimi conscii sint, ne, dum hic mercedem quæris jactantiæ, illic remunerationis fructum amittas.

4. *Ut sit eleemosyna tua in abscondito*, id est prorsus occulta, Deo soli & conscientiæ tuæ cognita. Quo sensu cautela ista humanæ est infirmitatis, ut videlicet, quantum in se est, homo secretum quærat, non publicum, ne titillatio humanæ laudis obrepat. Intellige tamen, nisi Dei gloria, fratrum ædificatio, aut necessitas aliud postulet. Præceptum est autem, ut numquam eleemosynam, etiam quando fieri debet, aut ullum omnino opus beneficentiæ appetitu humanæ laudis operemur. Non enim est culpa, beneficientem videri, sed velle videri. *Et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*: supple ex præcedentibus, *mercedem tuam*: ubi addunt Græca, *in propatulo*, seu *palam*, quod Lucas dicit, *in resurrectione mortuorum*, id est, in ultimo iudicio. Ut hac oppositione indicet eos, qui humanam fugiunt gloriam, non solum cumulatissimam illam mercedem & gloriam a Deo, sed & humanam ab hominibus, quam hypocritæ venantur, longe

ge auctiorem, spectante tota corona humani generis, consecuturos. Et hæc de primo justitiæ genere.

5. *Et cum oratis.* Hoc est secundum justitiæ genus, quod spectat Deum. A quo similiter excludit appetitum laudis humanæ, quam affectant hypocritæ, qui *amant in synagogis*, quo populus maxime confluit, *et in angulis platearum*, ubi propter platearum concursum a multis & a diversis partibus spectari possunt, *stantes orare*; quia iste situs magis spectabilis est: vel, *Stantes*, quasi immobiles & mente rapti in Deum. *Ut videantur ab hominibus.* Nec enim videri nefas est, inquit August. sed ideo hoc agere, ut videaris, & consequenter lauderis. Nam & Apostolus 1. ad Timoth. 1. versu 3. vult nos orare in omni loco, multo magis in loco ad hoc dedicato; & Publicanus orabat stans, & Salomon coram universo populo: sed amare ista, id est, affectato studio frequentiam quærere, idque ut per hoc hominibus placeas, hoc vetatur, quia tales *receperunt mercedem suam.* Unde non est, quod de justitia Dei conquerantur, si non detur eis alia a Deo: hoc enim eis datum est, quod quæsierunt. Quo pacto ergo orandum?

6. *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum:* id est, locum secretiorem. Nam de corporali loco hic agi, patet ex oppositione cum *Synagogis & Angulis pla-*

tearum. Qui tamen ipse locus ne hominum oculis pateat, *clauso ostio ora patrem in abscondito*, id est, fuge omnino conspectum hominum inter orandum, idque animo & intentione magis quam corpore. Non enim hic damnari putes preces publicas, quas universa commendat Ecclesia & Scriptura; sed ex intentione Christi præceptum istud, sicut & præcedentia moderanda sunt. Quid enim juvat secretum quærere, si ideo quæras, ut hominibus secreto orare videaris? Itaque scopus orationis corrigitur, ne fiat inanis gloriæ ab hominibus assequendæ cupiditate, & ut ab illis videaris, sed ut soli placeas Deo. Et hinc est, quod Augustin. hic & Ambros. De institut. ad Virgines cap. 1. per cubiculum metaphorice intelligunt secretum conscientiæ, quo homo jubetur coram Deo esse contentus, nihil ab hominibus ulterius affectando, etiam tunc, quando in publico orat. *Et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*, id scilicet, quod postulasti, inquit Ambros. in Psalm. 40. in fine: sed rectius intelligas cum Chrysost. mercedem, quæ orationi rependitur in vita futura. Hoc enim postulat conformitas hujus locutionis cum vers. 1. & maxime 4. Unde idem ipse notat, non dici, *donabit*, sed *reddet*. Debitorem se tibi quippe, inquit, constituit: merces enim ex justitia debetur merito, cujus correlativum est. Ex quo

quo patet, quam perperam Calvinus hoc loco, ex mercede precibus promissa colligat, quidquid mercedis passim Scriptura promittit, id non tamquam debitum solvi, sed gratuitum esse.

7. *Orantes autem nolite multum loqui.* Græce *Battologen* quod est non simpliciter multum loqui, sed nugaciter & futiliter verba profunderere, idem, quasi necdum dictum esset, sine causa repetendo, more Batti illius Poëtæ: quamquam hic pro inani multiloquio usurpetur. *Sicut ethnici faciunt*, tamquam utile scilicet ad exauditionem. Putabant enim, quod affectata illa verborum copia & cultu partim Deus velut ignarus instrueretur: ut indicat vers. 8. partim ut tanquam iudex homo verbis adduceretur in sententiam, ut inquit hic Augustin. Cum enim Ethnici linguæ potius, quam animo mundando studerent, nugatorii hoc studii genus etiam ad Deum prece flectendum trasferre conabantur. Non ergo improbat preces quantumvis longas, cum ipsemet in oratione pernoctaverit, & semper orare iusserit: nec quantumvis repetitas, cum ipse ter eundem sermonem dixerit: sed fiduciam in ista inani Ethnicorum garrulitate; hoc est enim quod sequitur, *putant enim quod in multiloquio suo*, id est, per istam futilem affectatamque multiloquentiam, *exaudiantur*: cum opus sit pietate, non verbositate, inquit Augustin.

Serm. 48. De diversis, nec docendus Deus, sed fervido desiderantis, ac diligentis affectu invadendus est: qui quo sapius & prolixius in Deum, sive gemitus, sive verba, etiam eadem & sapissime repetita, eructaverit, tanto oratio fructuosior est.

8. *Nolite ergo, &c. scit enim pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum, id est antequam explicetis: quibus verbis utrumque vitium Ethnicorum excludit. Nam & bonitate Pater noster est, ne putetur, ut iudex multiloquio esse flectendus, ut velit; & scit omnia, antequam ipsi dicamus, imo sciamus, ne putetur docendus, ut sciat.*

Cur igitur oramus, inquires, si Deus necessitatem nostram sciat? Ut te rogatorem esse memineris, inquit Hieronymus. non narratorem. Aliud est enim instruere, aliud rogare scientem, sive solo gemitu cordis, sive etiam additis verbis.

Sed cur etiam rogatur, si tanquam Pater etiam dare velit? Respondet optime Augustinus. quia oratio reddit hominem capacem ad accipiendum. Oratio enim est conversio mentis in Deum, qua conversione serenatur & purgatur ab inclinatione & cupiditate rerum temporalium: & ita fit capacior spiritualium. Excitatur enim orando, & exercetur, & augetur animi desiderium. Tanto autem cælestia dona sumimus capacius, quan-

quanto ea & fidelius credimus, & speramus firmitus, & desideramus ardentius, inquit, idem Epist. 121. cap. 8. Atque hæc est causa, cur Deus nolit multa nisi rogatus & rogantibus dare. Postulando enim, indigentia nostra suadet humilitatem; accipiendo Dei beneficentia gratitudinem.

9. *Sic ergo vos orabitis.* Non ait, *his verbis*; nam nec Christus unquam his verbis orasse legitur, sed aliis, Matth. 26. Joan. 17. &c. & Apostoli Actorum 1. vers. 24. Actor. 4. vers. 24. & sequentibus, sed, *sic*, id est, hac formula; primo scilicet, quantum ad res petendas, quia omnia omnino petenda complectitur, ut Cypr. libr. De orat. Dominica. Ut idcirco Turtull. lib. de Orat. cap. 1. vocaverit *totius Evangelii Breviarum*. Hinc Augustinus Epistol. citato cap. 12. Liberum est aliis, atque aliis verbis, eadem tamen orando, dicere, sed non debet esse liberum alia dicere. Secundo, quantum ad ordinem petendi: ordine enim pulcherrimo id, quod supremum in affectu hominum esse debet, hoc præcedit, inferiora sequuntur. Tertio, quia nulla in eo battologia, sed brevitatis incomparabilis, ut scilicet non agmine verborum, ut ibid. Tertull. Deum adeundum putemus, sicut Ethnici faciebant.

Pater noster qui es in cælis. Proæmium est, non petitio, in quo latet divina quæ-

quædam Rhetorica ad conciliandam Dei benevolentiam: est enim appellatio extremæ bonitatis, pietatis, & potestatis, ut Tertullian. supra. Nam *Pater* vocatur, tamquam fons omnium beneficiorum, creationis, regenerationis, & maxime adoptionis per baptismum, quæ comprehendunt omnia reliqua. Est enim hæc oratio renatorum propria, non Judæorum, aut infidelium, ut notavit Tertullian. & Cyprian lib. De orat Dominica, & Augustin. Serm. 48. de diversis. Et quamvis Christus fere soleat Patrem vocare primam personam, nihil tamen incommodi est, si etiam tota Trinitas, utpote æqualiter omnium beneficiorum fons, intelligatur a nobis. Unde virtute est summæ laudis, atque dignationis Dei, summæ gratiarum actionis & summæ fiduciæ compellatio. Qua de causa Cyprian. Hoc nomine, inquit, nemo nostrum auderet attingere, nisi dignationis ejus, & bonitatis ubertas id permisisset. Et enim hæc vox, *Pater*, novi Testamenti & amoris Dei propria, sicut, *Dominus*, Testamenti veteris & timoris. Unde simul his verbis & charitas erga Deum excitatur; quid enim charius filiis quam *Pater*? & supplex affectus, & impetrandi præsumptio, & cura, ne tanto Patre indigni simus, quæ notavit Augustinus hic. *Noster* dicitur, ut moneamur mutux fraternæque charitatis, in qua,

ut Amb. libr. 1. De Cain & Abel cap. 9. & humilitas major & fructus uberior, dum dives & pauper se sub eodem patre fratres esse cognoscunt: & qui singuli orant pro omnibus, etiam omnes orant pro singulis. *In cælis.* Non quod non ubique sit. sed quod ibi majestas ejus eluceat & gloria. Unde omnium gentium opinio quasi a natura insita est, quod Deus in cælo habitet, inquit Aristot. 1. De cælo. Itaque cælis præsidens omnia etiam subiecta significatur suo imperio regere & providentia continere. Atque ita verbis istis summam Patris potestatem refricat, ad præstandum postulata, reverentiam ingerit, mentemque a terrenis elevatam cælis affigit, inquit Chrysostom. Per *cælos* August. intelligit corda iustorum, sed sensu, ut videtur, mystico.

Sanctificetur nomen tuum. Prima petitio & filiorum cura est gloria Patris. Nam nomen Dei est Deus ipse qui nominatur, majestas & auctoritas ejus. Petitum, ut illud sanctificetur, non quasi in se ipso non sit semper sanctum, sed, inquit, hic Augustin. ut sanctum habeatur ab hominibus, hoc est, ut illis innotescat Deus; ut non existiment aliquid sanctius, quod magis offendere timeant. Fit hoc autem non solum Deum cognoscendo, & voce celebrando, sed & vitæ integritate velut sanctum habendo. Sic enim

enim e contrario nomen Dei blasphema-
ri & pollui dicitur, cum sine reveren-
tia tractatur, & velut sordidum contem-
nitur, sine vita, sine voce. Suspensiva
autem enuntiatione non dicentes: san-
ctificetur in nobis, in omnibus dicimus,
inquit Tertull. hoc est petimus illud, non
a nobis, vel Christianis tantum, sed in
omnibus gentibus sanctificari, seu glori-
am ejus in universo mundo clarescere &
celebrari.

10. *Adveniat regnum tuum*: non illud,
quo dominatur Deus universæ creaturæ;
hoc enim habuit a constitutione mundi:
nec aliud regnum spirituale, quo in cor-
dibus credentium & Sanctorum regnat in
mundo, de quo Lucæ 17. dicitur, *Reg-
num Dei intra vos est*; nam hoc petitur
petitione prima, & ex parte etiam ter-
tia: sed regnum intelligitur illud perfe-
ctissimum, de quo dicit: *Venite benedicti,
percipite regnum*, &c. quo scilicet post re-
surrectionem destructo peccato, morte,
diabolo, omnibusque adversariis, Deus
tranquillissime in corpore & animo glo-
riosissime regnaturus est. Itaque hic qua-
si apprecantur filii patri suo regnum pa-
cificum, & victoriam adversus omnes
inimicos. Et quamvis hoc omnino adven-
tuum sit, voluit tamen Christus, ut
istud peteremus: partim ut tamquam fi-
lii affectum nostrum ostenderemus, ut,
quod semel venturum est, cito veniat,

velut optantes maturius regnare, & quasi festinantes ad spei nostræ complexum, inquit Tertullian. libr. de Orat. cap. 2 partim, ut desideria nostra ad illud excitando, nobis adveniat, atque in eo nos quoque regnare mereamur, ut Augustin. Epist. 121. Itaque sicut olim Sancti postulabant adventum Christi in carnem, ita nunc in regnum suum, & consequenter in judicium. Unde Tertull. ibid. Votum Christianorum confusio nationum, exultatio Angelorum. Tacite itaque monemur tam sanctæ esse conversationis, ut digni simus stare ante conspectum Judicis Dei, venientis in regnum suum. Ut itaque non temere hoc petiisse videremur, statim subjungitur modus parandi se adventui & regno ejus.

Fiat voluntas tua, non ea, qua omnia, quæcumque voluit, Dominus fecit in cælo & in terra; hæc enim efficax voluntas Dei semper impletur: sed ea voluntas intelligitur, quæ in præceptis Dei, ac consiliis declaratur. Fiat erga illa voluntas tua, scilicet in & a nobis, ut nos obediamus præceptis tuis, faciendo non voluntatem nostram, aut carnis, aut mundi, aut diaboli, sed tuam. Ita hic Augustin. & sæpe alibi. Petitur itaque hic lux & gratia noscendi, & adimplendi omnia præcepta Dei, sine qua fieri nullo modo possunt; & consequenter petitur id, quod Tertullian. significatum putat

tat, ut etiam voluntatem nostram divinæ voluntati conformare possimus in a-
 versitatibus perferendis, quæ nobis a
 divina voluntate accidunt: hoc est enim
 unum ex præceptis Dei. *Sicut in cælo
 et in terra*: id est, quemadmodum ab An-
 gelis in cælo, ita etiam ab hominibus
 hic in terra. Ita Chrysostom. et Augu-
 stinus hoc loco, qui tamen plures alios
 sensus adfert, ut scilicet petatur imple-
 ri illam voluntatem Dei, ita in carne
 nostra, quæ adhuc legi peccati servit,
 sicut jam sit in spiritu: vel ita a pecca-
 toribus, sicut a Sanctis; vel ita ab Ec-
 clesia, sicut a Christo: quorum aliquos
 etiam tetigerunt Cyprian. et Tertullian.
 sed videntur magis esse mystici, quam
 litterales. Et hætenus petivimus ea,
 quæ spectant gloriam Dei, et consequen-
 ter nostram: nunc quæ directe spectant
 nos, tametsi consequenter gloriam Dei,
 tamquam finem ultimum, qui a nullis vo-
 tis nostri excludi debeat.

II. *Panem nostrum supersubstantialem da
 nobis.* Per *Panem*, nonnulli veteres in-
 tellexerunt solum Christi corpus, quia
 supersubstantialis vocatur, ut Hieron.
 & ex professo Ambros. lib. 5. de Sacra-
 mentis cap. ult. Sed non excludi cibum
 corporis, suadet, tum genuina vocis
 significatio; tum quod corpus Christi
 nondum esset in Sacramento institutum,
 quando hæc oratio tradebatur. Unde alii

volunt panem corporalem tantum peti : sed quia oratio ista perfectissima est , non est verisimile ea esse prætermilla , quæ animæ sustentandæ necessaria sunt. Itaque verisimilius videtur , nomine *Panis* Hebraica synecdoche primario omnem cibum corpori necessarium significari , a parte , quæ excellit , inquit August. totum significando. Sed sicut sub cibo corporis intelliguntur omnia corpori sustentando necessaria , ut plerique notant , ita valde congruum videtur , ut sub eodem intelligatur omnis cibus , qui ad animam in hac peregrinatione sustentandam requiritur , maximeque corpus Christi , quia eodem *Panis* nomine usitatissime vocatur , & speciebus ejus tegitur : ut ita sit quasi duplex sensus , unus literalis , & alter quasi mysticus , sed æque principaliter intentus. Et hinc est , quod vix ullus veterum corpus Christi excluserit , utpote qui vere sit panis filiorum : sicut & hæc oratio filiis propria est. Plerique autem utramque expositionem conjunxerunt , ut Tertull. lib. de orat. Cyprian. de oratione Dominica , Theophyl. hic , Augustin. sæpissime : ut Sermone 9. de diversis , ubi dicit : Sane duobus modis intelligenda est ista petitio , sive pro necessitate carnalis victus , sive etiam pro necessitate spiritualis alimonix : item Serm. 48. de diversis , Epist. 121. c. 11. Libro vero 2. de sermo-

ne in monte cap. 7. expresse dicit: Si quis etiam de victu corporis necessario, vel Sacramento Dominici corporis istam sententiam vult accipere, oportet, ut conjuncte accipiantur omnia tria, ut scilicet quotidianum panem simul petamus, & necessarium corpori, & Sacramentum visibile, & invisibile verbum Dei. Dicitur autem *nosser*, id est, nobis necessarius, non solum pauperibus, sed & divitibus; illis, ut habeant; his, ut non amittant. Quod enim eis non deest, misericordiae Dei est, non potentiae ipsorum, inquit Augustinus Serm. 48. *Supersubstantialem*: Graece *hipiusion*, de quo verbo magna contentio est. Videtur autem derivari ab *usia* id est *substantia*, sicut *periusios homousios* & similes derivationes: ut sit panis *hipi ty usia arhmozon* id est, substantiae nostrae conservandae idoneus, vel sufficiens, vel necessarius, prout interpretati sunt plerique Graeci: Suidas, Theophyl. hic, & Basil. quaest. 252. inter breviores. Unde Syrus transtulit *panem sufficientiae nostrae*, vel, ut alii vertunt, *indigentiae*, seu *necessitatis nostrae*, id est, panem non voluptatis aut luxus, sed necessitatis. Nam, ut Augustinus cit. Ser-mone 48. impudentia est, ut ab eo petas divitias: non est impudentia, ut petas panem quotidianum. Aliud est, unde

de superbias, aliud unde vivas. Et hinc est, quod ille panis vocatur Lucæ II. *quotidianus*, id est, quo substantia nostra indiget quotidie; nam ejus explicatio est *da nobis hodie*. Hoc autem August. solet exponere pro toto præsentis vitæ tempore: sed nihil obest, quin pro præsentis etiam die accipiatur, ut ita Christus doceat; inquit Cyprian. diurnum cibum petere, nec in longum desideria petitionis extendere; juxta id, quod expresse infra c. ult. prohibet, sollicitum esse de crastino;

12. *Et dimitte nobis debita nostra. Peccata* dixit Lucas. Unde & infra cap. 18. v. 14. & seq. per debita illa pecuniaria significata sunt peccata, seu offensæ; quia hominem apud Deum reum, & pœnæ debitorem constituunt. Hæc ergo dimitti nobis petimus, hoc est, eorum culpas deleri, ita ut Deus nobis propter ea non amplius offensus maneat: sicut hoc patet ex conditione sequenti; quæ non de castigationis, sed offensarum remissione loquitur. Et ita exponit August. tum hic, tum alibi passim: nam pro pœnæ remissione potius ultima petitione deprecamur.

Itaque hæc oratio est quotidiana quædam mundatio baptizatorum a peccatis levioribus: ut ita semper memores vivant & infirmitatis suæ, qua peccatis obnoxii sunt, ne in superbiam efferan-

tur, & paternæ misericordiæ, ne desperent.

Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris: id est, illis, qui in nos peccando nos offenderunt: non enim agitur, vel de pecuniæ, vel pœnæ remissione, sed injuriarum. Nam qui dimissa peccati offensa, qua læsus est, tamen emendat verberibus eum, in quem potestas datur, vel coërcet aliqua disciplina, elemosynam præstat: non solum injuriam dimittendo, sed etiam eandem pœna plectendo, ut August. in Enchiridio cap. 72. Non enim ordo vel charitatis, vel justitiæ hac ratione tollitur, sed odium & vindictæ cupiditas; ut scilicet suavitas animi erga fratrem in quocumque, & quantisque delictis semper salva maneat, sine vindictæ amaritudine, etiam adversus inimicos. Illud autem, *sicut*, non habet hic vim accuratæ similitudinis, nec est regula dimissionis (non enim Deus nos, sed nos Deum in dimittendo imitari debemus, cum nobis ille incomparabiliter plura dimittat, juxta parabolam Matth. 18.) sed est conditio quædam præparatoria, & æquissima, ut patet hic ex v. 14. Unde Lucas dixit: *siquidem & nos dimittimus*, id est quandoquidem & nos dimittimus, æquum est, ut & tu dimittas nobis. Unde Cyprian. Certa nos conditione & sponione constrinxit, ut sciremus impetrari non posse quod pro

pro peccatis petimus, nisi & ipsi paria faciamus. Similia habet Augustin. Serm. 43. de divers. c. 9. Itaque statuit hanc legem Christus, ut, quia nos quotidiana peccatorum remissione indigemus, esset quasi fortissimum quoddam vinculum, imo necessitas conservandæ fraternæ dilectionis, quandoquidem pro humana infirmitate prorsus sine offensis aliquibus intercurrentibus esse non possumus. Unde qui non dimittunt, & mentiuntur Deo, & suam de se sententiam dicunt.

13. *Et ne nos inducas in tentationem*: id est, ne nos induci sinas, efficiendo scilicet ne tentationi succumbamus. Non ergo petitur, ne tentemur, sed ne tentationi consentiamus. Tentari enim plerumque utile est, ut probemur, ut exerceamur, ut nos ipsos cognoscamus, ut in humilitate contineamur: qui enim non est tentatus, quid scit? Eccles. 34. v. 9. Efficit hoc Deus duobus modis: partim tentationes juxta vires hominis moderando, ut possit sustinere; partim sua nova gratia animum roborando, ut resistat. Inducit autem Deus in tentationem, id est, induci patitur eum, quem suo auxilio deseruerit. Itaque hoc petimus, inquit August. Epist. 121. cap. 11. ne deserti Dei adjutorio alicui tentationi, vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti, nempe aut luce carendo, qua peccatum tentationisve fallaciam cognosce-

mus, aut dilectione iustitiæ, qua peccati blanditiis, aut cruciatibus resistamus: de quo August. 2. de peccatorum meritis cap. 19.

Sed libera nos a malo: eadem illa tentatione, inquit August. cit. Serm. 48. c. 13. ut sic adversativa particula repetat idem affirmative, quod præcesserat negative: quo modo intellexit & Tertull. Et hoc sensu non erunt nisi sex petitiones. Sed Cyprianus, & idem August. tum libr. 2. de sermone Domini in monte, tum alibi sæpius, statuit septem petitiones. Nec enim ullo modo necesse est, ut adversativa semper idem repetat, quod præcessit.

Porro malum restrictè alii intelligunt diabolum, velut præsidem & artificem tentationum, ut eum Tertull. vocat: incertum est enim, an *malum* sit neutrum, an masculinum. August. lib. 2. de peccatorum meritis c. 4. intelligit ipsam concupiscentiam, internum omnium tentationum fontem: ubi pulchre tres ultimas petitiones distinguit: quasi diceremus, Dimitte nobis ea, in quibus sumus abstracti a concupiscentia: adjuva, ne abstrahamur a concupiscentia: aufer a nobis concupiscentiam. Rectius cum eodem August. *malum* generaliter intellexerimus, sive diabolum, ne infestet; sive concupiscentiam, ne titillet: sive mortalitatem universam, ne nos affligat.

Nam

Nam ut idem Epist. illa 121 illud ultimum *libera nos &c.* tam late tamque evidenter patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione constitutus in hoc gemitus edat, in hoc lachrymas fundat hinc exordiat, in hoc immoretur, ad hoc terminet orationem. Comprehendimus enim, ut loquitur Cyprianus, adversa cuncta, quæ contra nos in hoc mundo molitur inimicus: quod ubi diximus, nihil remanet, quod ultra adhuc debeat postulari. Unde non complebitur plene hæc petitio, nisi in resurrectione mortuorum.

Ex his patet, cum oratio sit interpres desiderii, hac oratione omnia omnino desideranda postulari, idque prorsus eo ordine quo desideranda, non quo exequenda sunt. In desiderando autem primum est finis, deinde media. Finis omnium est Deus: in quem fertur affectus noster dupliciter, vel ipsius gloriam in seipso diligendo, vel nos in ipso Deo. Primo itaque petitur sanctificatio nominis ejus, ut scilicet gloria ejus in universo mundo clarescat: deinde ut regnum ejus adveniat, id est, gloria ejus completa, & ad gloriam istam perveniendo, nos in ipso, & cum ipso regnemus. Ad istum vero finem aptamur, per se quidem bonis velut mediis, ad consecutionem ejus utilibus; per accidens vero carendo malis, velut a beatitudine nos

prohibentibus. Itaque inter media primum & proximum est gratia Dei, & meritum hominis, quæ petuntur eo ipso, quo petitur, ut fiat voluntas Dei: subserviunt illis omnia, quæ ad sustentationem sive corporis sive animæ pertinent; & in pane quotidiano postulatur. Mala vero, quæ nos a consecutione finis prohibent, tria sunt; primum & maxime omnium peccatum; deinde peccati tentatio; denique universa vitæ præsentis pœnalitas, velut omnium tentationum & peccatorum seminarium. Hæc tria prohibentia eodem plane ordine removeri petimus tribus ultimis petitionibus. Nam in illis tribus deprecamur mala, sicut in quatuor primis precamur bona: ita tamen, ut ea tria, quæ in æternum permanens sunt præmittantur, ultimum vero sit panis quotidianus, qui soli temporali vitæ competit. Vide de illis August. lib. 2. de serm. in monte cap. 10. & D. Thom. 2. 3. quæst. 83. art. 9.

14. *Si enim dimiseritis hominibus*, id est, æqualibus, conservis, longe minora in vos peccantibus, *dimittet et vobis pater*, nempe si adsint & cætera necessaria: sic enim affirmativæ promissiones & propositiones intelligi debent. Redditur autem istis verbis ratio istius modi orandi, *Sicut & nos dimittimus*, &c. ut indicaret nullum esse promptiorem dimissionis consequendæ modum, quam dimittendo, &
con-

contra, nulla re arctius peccata retineri, quam iræ atque odii reservatione. Imo, ut August. hic, si in ista pactione mentimur, totius orationis nullus est fructus. Unde adjicit:

15. *Si autem non dimiseritis, &c. nec pater dimittet vobis peccata vestra.*

16. *Cum autem jejunatis.* Præmisit orationi eleemosynam, nunc ei velut alteram aliam, qua in cælum volet, adjungit jejunium, sub quo omnem corporis afflictionem comprehendere. Excludit ab eo similiter omnem jactantiam, quæ in sordibus luctuosus eo periculosior est, quod sub nomine servitutis Dei decipit. Itaque *nolite fieri tristes*, id est tetrici vultu, severitatis sanctitatisque simulatione scilicet *sicut hypocritæ*: qui videntur exterius agere, quæ temperantiæ sunt, cum tamen inani gloriæ studeant. *Exterminant enim facies suas.* Græce *aphanizusi* quod Chrysost. exponit *corrumpunt*, melius Syrus *deturpant*, Hilar. *conficiunt*, id est, nativum & vegetum colorem obscurant, ac perdunt affectato pallore tristisque vultus severitate, *ut appareant hominibus jejunantes*: id est, ut omnibus conspicuum sit, & constet eos jejunare. Non enim tam arguit hic simulationem jejunii, quam ostentationem. Hanc ergo ut caveas, cum jejunas,

17. *Unge caput tuum, et faciem lava*: id est, studiose dissimula te jejunare, hi-

laritatem potius præferendo, quemadmodum, qui se ungunt & lavant. Est enim locutio metaphorica ab usu Orientalium & Palestinæ sumpta: ubi, sicut hic notat Hieron. diebus festis ungebant caput; in luctu vero unguentis & lotionem abstinebant, cujus usus exempla videre licet in Ruth cap. 3. vers. 3. & clarissime in Judith cap. 10. vers. 3. Unde David 2. Reg. 12. vers. 20. post luctum lotus unctusque dicitur. Itaque qui per *unctionem* intelligunt Chrisma, per *lotionem* baptismum, ut Basil. Serm. 1. de jejuniis, vel unctionem Christi, qui caput est, & abluitionem a peccatis, ut Ambr. libr. de Elia & jejuniis cap. 10. mysticos sensus adferunt.

19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros*, id est, opes terrenas congerere, in terra, seu super terram, scilicet in hoc mundo perituro: ubi *ærugo* (Græce, *comestura*, quæ latius patet ærugine) et *tinea* demolitur; quia illa erodit metalla, hæc absument vestes, in quibus magna pars divitiarum posita est. Quod si quid forsitan istas corruptiones evadat, tamen *fures effodiunt*, seu perfodiunt, terram & parietes, quibus occultantur, et *furantur*.

20. *Thesaurizate autem vobis thesauros*, non perituros, vel periculis obnoxios, in *cælo* & apud Deum, scilicet per bonorum operum frequentationem, maximeque eleemosynarum elargitionem.

Dat

Dat enim hic rationem tuto collocandi & adservandi thesauros etiam terrenos, si quos habuerint, ne eos largiendo perdere viderentur.

21. *Ubi enim est thesaurus tuus*, id scilicet, quod maxime instar thesauri tibi charum est, *ibi est et cor tuum*: hoc est eo totus cordis affectus confluit, seu in eo tota cordis cogitatio, omnis amor, timor, spes, metus, ira, tristitia occupabitur. Nam, ut August. 13. Confess. cap. 9. Pondus meum, amor meus, eo feror, quocumque feror. Qua proverbiali locutione significatum Christus voluit, indignum esse, ut caelestis animus, qui Patrem invocat Deum, ac cœli heres est, curis terrenis in terram deprimatur, & cum auro ibi defosso etiam cor defodiatur, ut Basil. Hom. in divites avaros.

Lucerna corporis tui est oculus: id est, oculus corporalis toti corpori est instar lucernæ, qua illustratum corpus, omniaque membra rite fungantur officio suo. *Si oculus fuerit simplex*, id est, purus & sanus, nullis humoribus perturbatus, *totum corpus tuum lucidum erit*; quia singula membra sua fruentur luce, ut munia sua rite peragant.

23. *Si autem fuerit nequam* (Græce *ponyros* i.e. malus seu vitiosus, cœcitate scilicet, lippitudine, aliisve sordibus obscuratus) *Totum corpus tuum tenebrosum erit*, quia
singula

singula membra, velut in tenebris palpan-
tia, erunt erroribus obnoxia.

Si ergo lumen quod in te est, scilicet ip-
se oculus, qui corpori est instar luminis,
tenebræ sunt, seu in tenebras versus fue-
rit, *ipsæ tenebræ quantæ erunt*? id est,
quanta erit caligo reliqui totius corpo-
ris, omni omnino alio lumine destituti?
Hic est cortex sermonis istius parboli-
ci, in quo *Oculus* significat, iuxta Ambr.
Serm. 14. in Psalm. 118. conscientiam:
vel quod fere idem est, iuxta Chryso-
stemem hominis, quam paulo ante cor
vocaverat, ex intellectu scilicet & vo-
luntate constantem. Quæ si munda fue-
rit, a terrenorum cupiditatibus libera,
in cælum tantum erecta, totum corpus
reliquorum affectuum, & actionum erit
justitiæ luce fulgens: sin fuerit avaritia,
aliisve terrenis cupiditatibus excæcata,
omnia tenebris peccatorum involventur
August. per *Oculum* intelligit intentio-
nem, quæ si simplex & recta fuerit, so-
li Deo, non temporalibus thesauris aut
bonis intenta, quidquid ex ea, & se-
cundum eam operamur, bonum esse ne-
cesse est, & malum, si mala est. In-
tellige, si aliunde non sit defectus.

2. *Nemo potest duobus dominis servire.*
Proverbium est vulgo tritum, & expe-
rientia plerumque verum: quo indica-
tur, fieri non posse, ut quis pari af-
fectu duobus dominis serviat, quia fere
mo-

moribus & indole discrepant, & contraria imperare solent. Et hinc fit. quod amor servi non possit in eos dividi: sed *unum ex his odio habebit, et alterum diliget*: & consequenter illi morose, huic prompte obsequetur: aut, si neutrum istorum diligat, quemadmodum fere servi, seu mancipia solent, *unum eorum sustinebit*, id est, imperium ejus patienter feret, ei tamquam domino adhærens, ut legunt Græca, *et alterum contemnet*. Hac ergo proverbiali locutione occurrit tacitæ & communi avarorum cogitationi, qui putant se cælum & terram simul posse lucrari, cordis partem in cælestia & terrena dividendo. Itaque applicans ad propositum Christus, *non potestis Deo servire et mammonæ*. Vox est Syriaca significans omnia, quæ ad rem pecuniariam pertinent, & nomine divitiarum continentur, ut Hieronym. hic & Epist. 22. ad Eustochium. Vox autem sine interpretatione relicta est, ut magis conveniret prosofopœiæ, quasi dominus esset aliquis, cui avari tamquam Deo suo servant, cujusmodi Poëtæ Plutum fingunt. Unde & Apostolus ad Ephes. 5. vers. 5. avaritiam *idolorum servitutem* vocat. Non dicit autem; Non potestis habere Deum, ac Mammonam, seu divitias, sed non potestis utrisque servire. Habere enim divitias, si eis imperes, ac dominaris, utendo eis, ut
Deus

Deus jubet, sine vitio est: sed servire eis, hoc est eis cor apponere & toto affectu animi ita subiectum esse, ut, quidquid ad eas accumulandas & conservandas cupiditas jubeat, hoc fiat, istud vere vitium est, & impossibile, ut cum Dei servitute consistat, quia hæc prorsus opposita jubet, ut scilicet erogentur & contemnantur.

25. *Ideo*, quia scilicet cor non est in thesauris figendum, Mammonæque serviendum, sed soli Deo: *Dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis.* non quasi anima manducet, sed quod manducando in corpore conservetur: vel certe *Anima* more Hebraico pro vita temporali sumitur, ut Job 2. vers. 6. quæ scilicet manducando producit, & fame extinguitur. Itaque Christus cum servitute divitiarum exclusisset, simul excludit sollicitudinem pro rebus necessariis, quæ avaritia plerumque velari solet, & cor terrenis curis implicari, atque a Dei servitute divelli, & ad avaritiam disponi. Non vetat autem laborem pro necessariis, vel etiam diligentiam, quæ laudabilia sunt, sed sollicitudinem, Græce *merimnan* id est, anxiam illam sollicitudinem, qua animus in diversa distractus se vexat, & cum quodam metu non assequendi totus in eo positus est, ut sibi de necessariis prospiciat, nihil pendens a divina providentia. Talis sollicitudo ple-

plerumque plura congerit, quam necesse sit, & præpostera est, tempus præoccupans, ut indicatur verl. ult. & soli sibi, seu diligentiae, atque industriae suae fidit, nihil Deo, ut verl. 31. & 32. Et quia hæc pro necessariis sollicitudo corruptis hominum moribus maxime usitata est, hinc in toto Evangelio nullus animi affectus tanto studio, ac tot argumentorum machinis a Christo oppugnatur & evellitur.

Nonne anima plus est quam esca? Hæc prima ratio est a majori: q. d. Nonne vita est præstantior, quam id, quo alitur vita? & corpus quam id, quo regitur corpus? Supplendum est autem: Deus vero dedit illa majora, ergo dabit & minora, quibus ipsemet vitam sustentari & corpus tegi voluit.

26. *Respicite volatilia;* quæ longe minorem, quam terrestria videntur victui quærendo diligentiam adhibere. Addit autem *cæli*, ut distinguat a domesticis, quæ ab hominibus aluntur, *quoniam non ferunt*, &c. id est, non adhibent nequidem illum laborem ac diligentiam, quam vos ex Dei instituto adhibetis: & tamen *pater vester*, cum volatilium non sit nisi creator ac dominus; *cælestis*, qui scilicet omnia terrena, sicut & ipsum cælum ac terram, habet in potestate, *pascit illa*, providentiam suam ad illa etiam minuta protendens. *Nonne vos magis pluris estis illis*, id est, Nonne vos, qui

qui ad imaginem illius creati estis, in filios adoptati, & propter quos creavit reliqua, præcellitis volatilibus, & consequenter fidere debetis vos ab eo esse pascendos? Cum ex instituto ejus seratis & metatis: Est enim hæc secunda ratio efficacissima a minori.

27. *Quis autem vestrum cogitans, id est, anxia illa sollicitudine se exerucians: est enim idem verbum Græce quod supra verterat sollicitum esse: potest adicere ad staturam suam cubitum unum? Cum potius sollicitudo staturam rodendo minuat. Perficit argumentationem hanc Lucas, Si ergo neque quod minimum est, potestis, quid de cæteris solliciti estis? Ex quo patet, tertiam hanc rationem peti a minori ad majus: & consequenter non posse referri ad id, quod sequitur de vestimento, sicut August. retulit, quia vestimenta multo minora sunt. Sed potius referri debet ad id, quod præcessit vers. 25. de totius vitæ conservatione in corpore per victum: q. d. cum id, quod minimum est, uno scilicet cubito majores fieri vestra anxietate non possitis, multo minus vitam vestram sustentabitis tali vestra sollicitudine. Sic ergo a victu generatim tractato descendit jam ad vestimenta.*

28. *Et de vestimento quid solliciti estis? Cum longe minoris necessitatis sit quam victus. Porro quemadmodum supra a*

volucris, ita nunc a floribus exemplum
divinæ sollicitudinis petit, ut ita quar-
ta ratione velut a minori ad majus effi-
caciùs eorum exeutiat sollicitudinem.
Itaque *considerate lilia*, in quibus singu-
laris est pulchritudo ac decor, & in pri-
mis foliorum ordinatissime assurgentium,
quasi amictus, quo vestiuntur. Addit
autem *agri*, quia lilia agri totum debent
divinæ providentiæ, hortensia vero ali-
quid humanæ curæ. *Quomodo crescunt* :
id est, qua pulchritudine floris, qua fo-
liorum gratia, velut vestium assurgunt?
Non enim de incremento magnitudinis
loquitur, quod potius victui responde-
ret. *Non laborant*, ad assequendum in-
dumentum, ut solent viri: *neque nent*,
ut solent mulieres: hoc est sollicitudi-
ne prorsus vacua sunt. Non enim, ut
Chrysost. Homilia 25. opus prohibuit,
sed sollicitudinem, sicut & supra de sa-
tione.

29. *Dico autem vobis, quoniam nec Sa-
lomon*, pulchritudinis ac decoris studio-
sissimus, potentia, sapientia, opibus
præcellens omnibus, quibus excogitan-
tur ea, quæ ad vestitum pertinent, in
omni gloria sua, id est, etiam tum cum
in fastigio gloriæ suæ fuit, *coopertus est*,
seu amictus, *sicut unum ex istis*, tanta
scilicet vestium pulchritudine & gratia.
Quod enim sericum, inquit Hieron. quæ
Regum purpura, quæ pictura textricum

potest floribus comparari? Quanta veritatis & falsitatis, tanta vestimentorum & florum differentia est, inquit Chrysost. Hom. cit. quia scilicet naturam divinæ providentiæ artificum hominum cura & industria imitatur, & non allequitur.

30. *Si autem fenum agri, id est, herbam agrestem, rem scilicet abjectissimam quod hodie est, in rerum natura, cras, seu tantillo post, in cilibanum mittitur, ad succendendum furnum, Deus sic vestit, tanto scilicet pulchritudinis excessu: quanto magis vos, propter quos & flores, & mundum universum condidit, & quos in æternum secum vivere voluit, modicæ fidei? Qua increpatione radicem anxietatis illius sollicitudinis succidit: differentia enim ista ex parva fide oriri solet. Nam ut magna fiducia in Deum ex magna fide de providentia ipsius nascitur, ita dissidentia ex ejus defectu.*

31. *Nolite ergo talium scilicet exemplorum cogitatione de divina providentia muniti, ac stabiles, solliciti esse, æstibus cogitationum discruciaci & jactari, ita ut penuriæ timor in hujusmodi anxietates cogitationes vos conjiciat, dicentes: quid manducabimus? &c.*

32. *Hæc enim omnia gentes, quæ vel Deum rebus humanis præesse non credunt, ideoque, inquit Chrysost. merito timent & desperant, quasi neminem habeant gubernantem, vel sublimiora ejus*

bona nesciunt, *Inquirunt*: id est, hoc unum agunt, ut tamquam propria industria, toto animi studio & sollicitudine res isti vitæ necessarias parent. Hæc est ratio ab iis petita, a quorum moribus Dei filios convenit esse dissimillimos. *Scit enim*, tamquam omniscius, *pater vester*, ideoque benignissimus, & affectu in filios suos tenerrimo: *cælestis*, ideoque ad præstandum potentissimus. Tangit enim breviter tres causas, ex quarum defectu oriri solet diffidentia de aliquo, scientiam, voluntatem, & potestatem, quia his omnibus, cibo, vestitu, potu, habitatione, & similibus *indigetis*, ut ita, juxta Chrysostomum. quam ob causam plerique maxime anxii esse solent, vos e contrario magis sollicitudinem abjiciatis, quia nempe necessaria sunt, seu quia his *indigetis*.

33. *Querite ergo*, Græce est *quærite autem*, quia est oppositio respectu illius, *Hæc enim omnia gentes inquirunt*: q. d. Sed vos e contrario *quærite primum*, id est ante omnia; ita scilicet ut illa prima cura sit, idque finis constituatur, propter quem omnia faciamus, quæcumque facimus. Non enim vetat omnino quæri temporalia necessaria, cum ipsemet dici jussit, *Panem nostrum quotidianum da nobis dodie*: sed potius dicendi, *primum*, significavit, quod hæc posterius quærenda sint, non tempore, inquit August.

sed dignitate, hoc est propter aliud, nempe scilicet *regnum Dei*: illud scilicet, quo in Oratione Dominica petimus, ut adveniat: q. d. Illud unicum studete, ut participes possitis esse illius beatissimi regni Dei. *Et iustitiam eius*, non regni, seu *Basilias* quia est sceminium Græce, sed *avtu* id est Dei: hoc est quærite iustitiam, qua non coram hominibus, sed coram Deo iusti sitis per fidem & observationem mandatorum eius: quam iustitiam idcirco cum regno quærendam docet: quia non alia ratione regnum Dei quæri debet, aut obtineri potest: *et hæc omnia*, temporaliter necessaria, *adjicientur vobis*, sine vestra sollicitudine, non veluti merces, sed instar auctuarii, quod rebus pretiosis, dum emuntur, adjici solet; sicut luculente in Salomone patuit, 3. Reg. 3. v. 13. Idcirco ergo non dixit, Quærite secundo illa, tametsi propter aliud quæri possint, sed dixit, *adjicientur*, ne, inquit August. cum ista quærimus, illinc avertamur: vel ne duos fines constituamus, ut & regnum & ista necessaria propter seipsa quæramus. Hoc enim proprie quæritur, quod propter se quæritur. Qui autem necessaria propter regnum quærit, non illa, sed regnum quærit. Jubet itaque, ut ista non quæras isto sensu non ut non accipias, sed potius, ut abundantius accipias, quemadmodum observavit Chrylost.

34. *Nolite ergo solliciti esse.* Conclusio est ex omnibus præcedentibus: q. d. Propter hæc omnia, quæ dicta sunt, de cura Dei circa ista necessaria, nolite solliciti esse, *in crastinum*, seu de crastino. Per quod intelligit Chrysost. superflua: sed *crastinum*, ut notat Hieronym. sumitur Hebraica phrasi pro futuro tempore. Non quasi vetaretur omnis provisio in futurum, sicut humano more fieri solet, ut hic August. latius disputat; nam & Christus loculos, videlicet ad servandum in futurum, habuit, & Joseph frumenta in septenium providit: sed vetatur, ne præsentī tempore earum rerum cura & sollicitudine torqueamur, quæ juxta rectam rationem in futurum differenda est. *Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi*, seu de se ipso. Est prosopopœia, qua diei tribuitur, quod hominibus convenit, ut observat Chrysostom. Homil. 23. Significat autem futurum tempus opportunum fore, ut ea, quæ pro illo curari debent, procurentur: vetat enim ne inutiliter miseri simus ante diem, & ideo bis miseri. Illa quippe præpostero cura ex eo nasci solet, quod homo non cogitet esse Deum, qui singula suis temporibus curet, ideoque vult sua sollicitudine antevertere, totumque quasi ex industria sua suspendere, ut in iis clare patuit, qui ex simili diffidentia, manna servare volebant in aliquot se-

quentes dies, Exodi 16. vers. 20. *Sufficit diei unicuique malitia sua*, id est afflictio, quam ultro secum fert, & quæ ei in procurandis rebus necessariis debetur: ideoque non est opus eam anticipatis futuri temporis molestiis augere.

Ex quibus patet, nolle Christum hominibus excutere omnem diligentiam, vel provisionem rerum futurarum, quasi vellet nos alitum more vivere. Nam Prov. 6. vers. mittit nos formicas, ut de futuro discamus esse solliciti, et alioquin nec serere, nec plantare liceret: sed tantum tollit sollicitudinem illam timidam diffidentem Deo, ac scrutantem animos, adeoque anticipatam ac præposteram, qualis est gentium & hominum, qui non credunt, aut fidunt quidquam paternæ Dei providentiæ.

C A P U T VII.

Post interpositam toto præcedenti Capite doctrinam de vitanda laudis humanæ cupiditate, rerumque terrenarum anxia sollicitudine, redit hic ad doctrinam de dilectione proximi, & ad ressecandum aliud vitium Pharisaicum, quo solent homines sinistre interpretari

dubia, calumniari recta, exaggerare levia, sibi peccantibus parcere, alios severe condemnare, excolantes vere culicem & camelum glutientes. Itaque

1. *Nolite iudicare.* Non prohibet quodlibet iudicium, quo peccata aperta vel condemnantur, vel castigantur, vel corripuntur, vel vituperantur. Hoc enim iudicium & exercuit Petrus adversus Ananiam, & Paulus in fornicarium, & Christus erga Phariseos, dum toties eos obiurgat, & vix minatur, unde & Joan. 7. vers. 14. dicit, *iustum iudicium iudicate*: sed vetat iudicium malignum, ac temerarium. Unde Hieronym. hic non prohibuit iudicare, sed docuit. Itaque vetatur malignum, hoc est condemnationis iudicium proferre de dubiis. *Judicium* enim pro sententia, & *iudicare* pro condemnare sumitur. Dubia autem illa Augustin. revocat ad duo capita. Primum, cum incertum est, quo animo quidque factum est: sunt enim quædam facta media, quæ ignoramus quo animo fiant, cum bono & malo fieri possint: de quibus temerarium est iudicare, maxime condemnando. Alterum, cum incertum est, qualis futurus sit, qui nunc malus apparet, & ita reprehendimus, quasi sanitatem eius desperamus. Unde & Paulus simile iudicium de rebus dubiis vetans ait: *Nolite iudicare ante tempus*: quia scilicet dubia suo tempore, quando erunt

certa & manifestata, jubicabuntur. *Ut non judicemini*, ab hominibus, inquit aliqui, id est, ut non contingat vobis idem ab aliis. Sic enim plerumque fieri solet, ut severi aliorum censores severe ab aliis censeantur: *in quo enim iudicio judicaveritis*, &c. Generalior tamen & etiam verior erit sententia, si de iudicio Dei intelligatur, ut fere intelligunt veteres, Augustin. Chrysost. & alii. Itaque, *ut non judicemini*, id est, ut non incidatis in severissimum iudicium Dei:

2. *In quo enim iudicio judicaveritis*, *jubicabimini*. An ergo temere & inique judicabimur a Deo, si temere & inique judicaverimus? Respondet August. tum hic, tum Epist. 49. quæst. 4. nos eodem iudicio judicari, quia temeritas, qua punimus alium, eadem ipsa nos punit, quia scilicet illa ipsa est causa punitionis. Sed quia Christus non tam identitatem causæ iudicii nostri quam comparisonem utriusque iudicii instituit, vulgari loquendi modo ad vulgum usurpato magis congruere videtur, ut eodem iudicio judicari dicamur, quo judicavimus, nempe vel excusationis vel condemnationis: ut scilicet si candide benigneque alios censuerimus, Deus vicissim benigne de nobis judicet; sin severe condemnaverimus, Deus nos condemnet, & severe tractet. Unde similiter intellige, quod sequitur: *et in qua mensura mensi fueritis*.

remetietur vobis. Hinc Augustin. libro 21. De Civit. cap. 11. objicientibus, pro peccato temporali pœnam non debere esse æternam, respondet: *eandem* dictam esse *mensuram*, non propter æquale temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali, hoc est, ut qui mala fecerit, mala patiatur. Significat enim quod talem se Deus exhibebit, qualem se aliis exhibuerint, aut benignum, aut severum.

3. *Quid autem vides festucam, &c. Festuca* minima ligni particula est, *Trabs* magna: unde *Festuca* minora vitia significat, *Trabs* ingentia. Tota enim locutio, sicut & præcedens, adagialis est, tempore Christi usitata; sicuti ex eo patet, quod utraque crebro in antiquorum Judæorum lib. occurrat. Itaque reprehendit hic aliquod vitiosissimum judicii & judicium genus, qui oculatissimi sunt, ut in aliis delicta levia videant, gravissima in seipsis non videant: Neque tantum ea vident, sed etiam corrigere & corripere volunt, quibus ait:

4. *Aut quomodo*, id est, qua fronte dicis: *sine ejitiam festucam, &c.* id est, permitte a me sanari vitium tuum. Qui enim corripit alterum, similis est ejicienti festucam ex oculo: hic enim corpus, ille animum corrigere studet. *Eccce trabs*, id est, cum tamen tu gravioribus labores. Quod genus hominum recte vocat *Hypocritas*, id est, simulato-

res sive quia prætextu emendationis condemnationem tantum & confusionem alterius quærunt (si enim ex dilectione correctionem quærerent, prius graviora in se corrigerent:) sive, ut August. quia accusare vitia, officium est bonorum virorum & benevolorum; quod cum mali faciunt, alienas partes agunt, sicut hypocritæ: sive denique quia ex aliena reprehensione sanctitatis opinionem venari student, cum minime sancti sint.

5. *Eiice primum trabem de oculo tuo*, id est corrige prius in te ipso graviora. *Et tunc videbis seu videre poteris, eiicere festucam*, &c. id est, tunc purgatus omnino idoneus eris, qui aliorum peccata corripias & corrigas: quia, ut August. videbis ea oculis columbæ, id est, cum animi simplicitate ac dilectione. Multa enim dissimulabis, bene interpretaberis, excusabis, tolerabis: denique ex propriæ infirmitatis consideratione cum humilitate & fructu argues. Sed ne quis putaret hoc dilectionis beneficium quibuslibet vitiosis esse præstandum, prudentiam simplicitati miscendam esse docet. Itaque

6. *Nolite dare sanctum canibus, &c.* Multi operose distinguere conantur *Sanctum* & *Margaritas*, *Canes* & *Porcos*: atque inde sententia ista in diversos sensus trahitur. Verior & simplicior videtur sensus August. lib. 2. De serm. Domini in mon.

monte, ut una eadem res & *Sanctum* & *Margarita* dicatur, doctrina scilicet Evangelica & cœlestium mysteriorum thesaurus: *sanctum* quidem, quia divina sunt, quæ non debent corrumpi; *margaritæ* vero, quia pretiosa, quæ non debent contemni. Similiter iidem dicuntur *Canes* & *Porci*, immundi scilicet homines, non tamen quilibet, sed qui vel latrando, ut canes, oppugnant & lacerant veritatem, vel conculcando, ut porci, eam contemnunt. Canis enim præterquam quod sit immundissimus, ut pote etiam voracissimus putidissimorum cadaverum, turpissime salax, resorbens vomitum suum, insuper præ coleræ magnitudine in quoslibet latrat: porci vero, præter fordes, conculcant cibum, & invadunt eum, qui porrigit, nisi dederit.

Nolite ergo sanctum, id est, cœlestia Evangelicæ veritatis documenta & mysteria, maxime nuda, *dare canibus*, id est hominibus immundis, latronibus & oppugnatoribus eorum, ut Clemens Alexandrin. 2. Stromatum cap. 1. Ubi fit allusio ad ritum veteris legis, in qua vetitum erat carnes sanctas, seu Deo consecratas, immundis, maxime canibus, dare. Idem autem, Scripturæ more docet sequenti hemistychio: *neque mittatis*, seu projiciatis, *margaritas vestras*, id est, eundem illum cœlestis sapientiæ thesaurum, instar margaritæ pretiosum.

ante porcos, seu contemptores ejus. Hanc enim porcorum istorum conditionem mox explicat. *Ne forte conculcent eas pedibus*; quo contemptus & rei pretiosæ prophanatio significatur, dum sacra, quæ eis non placent, averlantur, irrident, blasphemant, *et convestri dirumpant vos*, conviciis lacerando, verbis, factisque persequendo. Solent enim hujusmodi convertere aversionem a doctrina in ipsum Doctorem. Duplex hic ergo tangitur præcepti ratio nempe, ne doctrina exponatur prophanationi, & doctor persecutioni. Ubi merito quæritur, An ergo Christus dederit sanctum canibus, qui Judæis resistentibus sæpe prædicavit. Respondet Augustin. Christum non dedisse sanctum canibus, sed eis, qui capere poterant, & simul aderant, quos propter immunditiam & malitiam aliorum, negligi non oportebat.

7. *Petite et dabitur vobis*. Lucas cap. 11. subjungit ista orationi Dominicæ: unde videtur Christus hic perficere orandi modum, quem supra tradiderat. Chrysost. vero putat modum tradi, quo difficilia præcepta Christi hætenus tradita impleri possint, nempe petendo ad ea, quæ de iunt nobis, adjutorium Dei. *Petite itaque et dabitur vobis*, id est certissime exaudiet vos. Intellige, si nec in rebus petendis, nec in modo petendi defecerit

timus : nam cum illa limitatione intelligendum est id , quod mox additur :

8. *Omnis enim qui petit , accipit , &c.* Porro de rebus petendis dicitur Ep. 1. Joan. 5. versu 14. *Quodcumque petierimus , secundum voluntatem eius , audit nos :* id est , si petamus & bona & ad salutem utilia. Si enim vel mala petimus , vel bona infirma & fragilia , vel ut ea in concupiscentias nostras inflamamus , non est mirum , si petimus , et non accipimus , Jacobi 4. vers. 3. Unde August. initio Epist. 34. Bonus Dominus , qui non tibiuit sæpe quod volumus , ut , quod malumus , tribuat. Modus petendi tangitur ab Aug. lib. De natura & gratia , capite 17. Deus dat omnibus affluenter , inquit , utique his omnibus , qui sic petunt , & tantum petunt , quomodo , & quantum res tanta (cælestis scilicet sapientia) petenda est. Ubi per *sic petere* , August. intelligit ibi , quod Apostolus Jacobus cap. 1. quem explicat , nempe ut postulet , in fide nihil hæsitans , id est , magna & humili fiducia : per , *tantum petere* , orationis instantiam ac perseverantiam. Nam , ut idem ait Serm. 5. de Verbis Domini capite 5. cum aliquando tardius dat Deus , commendat dona , non negat. Diu desiderata dulcius obtinentur ; cito autem data vilescunt & contemnuntur. Hanc autem orationis instantiam quam maxime orantibus necessariam esse indicat hic Christus illa

inculcatione, *petite, quærite, pulsate*. Nam quamvis Tertull. libr. De præscript. cap. 8. & Augustin. libro 2. De sermone Domini in monte capite 21. illa tria opere distinguant; alii quoque exponant, *petite* orando, *quærite* recte vivendo, *pulsate* perseverando; alii, *petite* fide, *quærite* spe, *pulsate* charitate: idem tamen August. libro 1. Retract. capite 19. tradit, longe melius ad instantissimam petitionem omnia referri. Hoc enim ostendit v. 11. ubi eodem verbo *petendi* cuncta concludit.

9. *Aut quis ex vobis homo?* Græce, *Num quis ex vobis homo?* nempe quamvis immitis & malus. Opponit enim hominem natura jam depravatum benignissimo & omnis malitiæ experti Deo, ut impetrandi facilitatem probet non solum a minori, sed etiam a contrario, ut ex v. 11. patet. *Quem si petierit filius suus panem, sustentationi utilem, numquid porriget ei?* rem scilicet vitæ sustentandæ noxiam? Idem iudicium de pisce & serpente. Pulchre autem lapidem pani, piscem serpenti opponit. Colore enim & figura nihil similis, natura & usu nihil dissimilior: & plus probat, quam propositum postulabat, nempe non solum Deum petentibus opem laturum, sed etiam bona daturum, sicut mox versu 11. concludit.

12. *Omnia ergo.* Unde hoc inferatur, non omnino patet. Lucas cap. 6. vers.

31. subjungit hoc illi sententiæ, quæ præcessit hic cap. 5. vers. 42. *Qui petit a te, da ei*, & reliquis de dilectione proximi, cum quibus optime cohæret: ut scilicet Lucas hic ordinem dictorum Christi servaverit, non Matth. Augustin. vero vult hoc orationi subnecti, quasi Christus traderet modum impetrandi, nempe faciendo aliis, quod nobis fieri volumus. Posset tamen non inepte dici cum Chrysoft. & discipulis ejus, esse epilogum & compendium omnium, quæ hisce tribus Capitibus dicta sunt. *Quæcumque vultis*. Proprie hic, *Velle* accipiendum est, non vulgariter. *Voluntas* namque proprie, inquit August. lib. 2. c. 22. De serm. Domini in monte, non est nisi in bonis: nam in malis, flagitiosisque factis *Cupiditas* proprie dicitur, non *voluntas*. Hoc ut significarent aliqui, addiderunt olim textui Latino, *bona*, sed non est opus. Sensus est enim: Omnia, quæ recta & rationabili voluntate vultis ab aliis præstari, *et vos facite illis*: quia hoc est diligere proximum, sicut se ipsum. Græce & Syriace, *Sic et vos*: nam propter disparitatem personarum patris & filii, mariti & uxoris, &c. sæpe non eadem, sed similia cum proportionem aliis præstanda sunt. Hanc regulam in veteri lege Tobias cap. 4. vers. 16. præscribit filio: quam et Philosophi agnoverunt. Propter cujus observationem

Alexander Imperator dicere solebat, sibi placere Christianos. Tradit eam Christus velut legis compendium, tum quia facillima est: quod enim erga se rectum et æquum sit, fieri homo facillime videt; quod vero erga alium, propter obscuracionem cupiditatum et philautiæ, non ita facile videt: tum vero quia hæc est lex et prophetæ, id est, hæc est summa et velut compendium doctrinæ, quam lex Moysis et Prophetæ per valde varia præcepta de proximo diligendo tradunt. Quo sensu non repugnat ei, quod infra cap. 22. vers. 40. ad duo præcepta dilectionis Dei et proximi lex et Prophetæ referuntur, quia ibi additur, *universa lex*, quod hic non additur, ut observat Augustinus.

13. *Intrate per angustam portam.* Hic sequuntur non tam præcepta nova, quam exhortatio generalis ad servanda superiora præcepta, usque ad finem Capitis. Per *Portam* autem et *Viam* idem intelligit, non quidem hanc vitam, ut Basil. quæst 241. inter breviores, sed rationem instituendæ vitæ cujusque. Arcta quidem et angusta porta intelligitur via virtutis, tum quia terminis divinæ legis, maximeque Christianæ hætenus traditæ circumscripta est, ita ut neque ad dexteram neque ad sinistram vagari hominem sinat, ut ulli omnino cupiditati satisfaciatur; tum quia incellu difficili

his est, non propter se, cum sit maxime connaturalis, sed propter pronitatem corruptæ naturæ in omnia sensibilia, a quibus difficillime refrænatur: tum denique quia unica omnino est, a qua ne quidem latum unguem fas est desletere. Quia vero omnes cupiditates per diversissima genera vitiorum in corruptelas feruntur, sive per excessum, sive per defectum, hinc dicitur: *lata porta et spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem*, id est via iniquitatis, et multi sunt qui intrant per eam; & consequenter tendunt ad perditionem æternam. Major enim hominum pars viæ facilitate capitur, & libentius facit id, quod lubet, quam id, quod licet. Unde quasi admirabandas Salvator adjicit:

14. *Quam angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam: et pauci sunt, qui inveniunt eam: pauciores, qui ingrediuntur; paucissimi, qui ingressi ad finem usque perleverant*, ut Hieron. notat tum hic, tum lib. 2. contra Pelagianos. Nulli enim Philosophi, hæretici, Turcæ, Ethnici eam inveniunt; nulli mali Catholici ingrediuntur, pauci boni ad finem usque perveniunt. Via vero spatiosa inventu facillima est, quia non alio opus est ductore quam errore, & a via recta deflexu, qui infinitis modis fieri potest. Eandem doctrinam lumine naturæ viderunt Ethnici, & expresserunt partim
N per

per litteram Pythagoræ bicornem,
partim per facilem descensum Averni,

*Sed revocare gradum, supera/que evadere
ad auras,*

Hoc opus, hic labor. Quia vero viam
illam inventu difficilem, & a paucis in-
veniri dixerat, ut merito dux aliquis
quæri deberet, aptissime subjungit, non
a quolibet eam esse quærendam.

15. *Attendite*, seu diligenter cavete,
a falsis prophetis qui se duces angustæ viæ
offerunt, &, ut August. qui promittunt
sapientiam cognitionemque veritatis,
quam non habent, & se plerumque pau-
citate commendat. Significantur autem
præcipue Hæretici, qui vocantur Pseudo-
prophetæ, nomine apud Judæos usitato:
quia quod apud gentem illam usurpa-
bant Pseudoprophetæ, hoc Hæretici apud
Christianos. Utrique enim se a Deo
missos clamitant, cum a se ipsis veni-
ant: utrique venditant verba Dei, cum
sua prædicent mendacia. Ad utramque
fraudem indicandam addit: *Qui veniunt,*
a se ipsis scilicet, non missi a Deo, jux-
ta illud Jerem. 23. vers. 21. *Non mittebam
Prophetas, & ipsi currebant ad vos, do-
cendos viam veritatis, in vestimentis ovi-
um,* id est e mentita simplicitate & habi-
tu veri doctoris veritatis, ut scilicet
minus a veris ovibus timeantur, quem-
admodum aliquando fecisse lupum tradit
fabula. Hæc autem sunt ea, per quæ
se

se esse oves simplicibus suadent, nempe nominis Christiani extrinsecus superficies, ut Tertull. De præscript. cap. 4. pellis mansueta, ut Cyril. Catechesi 4. dulces sermones, ad Rom. 16. vers. 13. spiritus justitiæ & sanctimonix, 2. ad Corinth. 11. vers. 15. v.g. jejunia, eleemosynæ, orationes: rursum perpetua Christi & Evangelii inculcatio, densissima Scripturarum citatio, de quibus pulchre Vincentius Lirinensis in suo Commonitorio cap. 35. & 37. *intrinsecus autem sunt lupi rapaces*, quia revera scopus eorum non est alius, quam proprii compendii causa gregem Domini lacerare, & a veritate abductos discipulos post se trahere: quo in æternum exitium præcipitentur, de quo vide Actor. 20. vers. 29. & seq. Quod ergo symbolum ad eos dignoscendos in tanta similitudine?

16. *A fructibus eorum cognoscetis eos*: id est a doctrina, inquit hic Calvinus, examinata ad verbum Dei: sed absurde. Agitur enim hic de discernendis Pseudoprophetis, id est de ipsa, quam docent, doctrina discernenda: absurdum autem doctrinam ex doctrina probari. itaque August. hic & omnes veteres unanimiter intelligunt opera; eaque non qualia & ab hypocritis fieri possunt, jejunium, eleemosynæ, orationes, ut patuit sup. cap. 6. v. 1. & seqq. nam, ut idem August. talia opera sæpe ad vesti-

tum ovium pertinent, quibus Pseudo-
 prophetæ decipiunt simplices: sed ma-
 xime illa de quibus Paulus ad Galat. 5.
 vers. 19. & 22. Nam quamvis subinde e-
 tiam illa bona opera continentur simulan-
 do exprimere, plerumque tamen im-
 probitas in verbis aut factis erumpit,
 si attentius observentur, ut notat hic
 D. Thomas; & maxime, ut Theophyl.
 produntur successu temporis: nam nemo
 diu potest fictam ferre personam. Hoc
 autem maxime apparet, cum cœperint
 aliquibus tentationibus ea ipsa vel sub-
 strahi, vel negari, quæ isto velamine
 consecuti sunt, vel consequi cupierunt.
 Tunc enim necesse est, ut appareat,
 utrum lupo in ovina pelle sit, an ovis
 in sua, inquit August. lib. 2. cap. 12. De
 ferm. Domini in monte.

17. Sic, quemadmodum scilicet de
 tribulo & ficu dictum est, *omnis arbor bo-
 na*: intellige fructiferam: quædam enim
 arbor nec bonos nec malos fructus pro-
 fert. Sub *arbore* etiam frutices accipi-
 endi sunt Hebraico more, qui illa om-
 nia uno nomine vocant: nam tribulus
 proprie non est arbor. Itaque omnis
 arbor bona non ex foliis, sed ex fru-
 ctibus cognoscitur: quia si bona est, *fru-
 ctus bonos facit*; si mala, malos. Nec enim
 aliter in rebus naturalibus fieri ullo mo-
 do potest, ut vel bona malos, vel ma-
 la bonos, vel utraque utroque promif-
 cūe

que ferat. Applicatio similitudinis istius
 difficilis est: si enim symbolice per *ar-*
borem bonam & malam intelligas hominem
 bonum & malum, potest bonus mala o-
 pera, malus bona profere: fin docto-
 rem verum & falsum, potest hæreticus
 etiam docere vera. Augustin. rem facile
 expedit, plerumque per arborem bonam
 & malam, intelligens voluntatem bo-
 nam & malam, a quibus opera tamquam
 fructus procedunt, numquam enim illa
 malos, hæc bonos fructus facit. Ita ipse
 libro De gratia Christi cap. 10. libr. 2.
 De nuptiis & concupiscentia cap. 26. lib.
 1. contra Julianum, cap. 8. & late lib.
 4. cap. 3. & sæpius alibi. Quibus locis
 fere refutat Manichæos, qui arborem
 bonam & malam vocabant naturas bonas
 & malas: itemque Pelagianos, qui con-
 jugium intelligebant arborem bonam,
 unde non posset homo nasci cum pecca-
 to originali, tamquam fructus malus.
 Quæ Augustini interpretatio, licet uni-
 versaliter verissima sit, non tamen fa-
 tis apparet, quomodo Christi propo-
 situm spectet, qui vult signum dare, un-
 de cognoscantur, non voluntas bona aut
 mala, sed Pseudoprophetæ a veris Pro-
 phetis, ut patet ex conclusione vers.
 20. & tamen utrique possunt esse volun-
 tatis malæ. Itaque sequendo filum ser-
 monis Christi, *arbor bona* videtur esse
 Propheta seu doctor verus: *mala* falsus.

Dat ergo signum dignoscendi eos non mathematicum, sed vulgare, neque de singulis operibus, sed de plerisque loquitur. Nam propter duplicem in homine voluntatem, non est in omnibus arborum & hominum quærenda similitudo, quod Christus ipse declaravit in Phariseis cap. 23. vers. 2. & 3. qui vera docebant, male vivebant. Vel ergo significat, ita fere fieri solere, ut falsi Prophetæ non diu sub ovina pelle lateant, sed fructibus sese prodant, contraque naturam fieri, si veri doctores male vivant: vel certe intelligenda sunt hæc formaliter, ut loqui solent, hoc est de doctoribus veræ & falsæ doctrinæ ut talibus. Nullo enim modo fieri potest, ut vera & casta doctrina malos fructus proferat, vel falsa bonos, sive in ipso prædicante, sive in auditoribus, si doctrinæ conformiter vivant. Monet ergo, non ad folia verborum, ornatum, speciem sanctitatis &c. sed ad fructus, quos docendo & doctrinæ conformiter vivendo proferunt, esse respiciendum. Sic enim omnes hæreses, maxime nostri temporis, etiam a vulgo deprehendi poterunt.

Sed quasi quæreret aliquis, Qui sunt ergo illi fructus boni? Subjungit Christus:

21. *Non omnis qui dicit mihi, domine domine, id est, qui me Dominum ho-*
no.

norifice compellat, & verbis me & Evangelium meum crepat: nam ista sæpe ad arborum folia & ad ovium vestimenta pertinent, *intrabit in regnum cœlorum*, quia ut Hilar. regnum cœlorum sola verborum officia non obtinent, *Sed qui facit voluntatem patris mei*, & consequenter meam, id est qui observat mandata, quæ partim in recta fide, partim in operibus justitiæ posita sunt. Dicuntur ergo hæc adversus eos, qui nomen Christi habent, facta non habent, inquit Augustin. sive recta credant, sive non credant. Nunc contra eos, qui etiam in mirabilibus quibusdam factis fiduciam collocant.

22. *Multi dicent mihi in illa die*, singulari, terribili, & quæ nemini ignota erit, qua scilicet erit intrandum in regnum cœlorum. Significatur enim dies judicii, quæ antonomastice *illa dies* vocari solet, ut patet 2. ad Timoth. 1. vers. 12. & ibid. cap. 4. vers. 8. *Domine, domine*, hic repetitio ista vehementiam significat ex terrore venientem, versu vero præcedenti tantum frequentiam. *Nonne in nomine tuo*, id est auctoritate, commissione, & virtute tua, *prophetavimus*, id est docuimus, inquiunt aliqui: sic enim *Prophetare* subinde sumitur. Unde tali sensu hæretici vocantur falsi Prophetæ. Sed hic videtur sumi proprie pro, futura prædiximus, vel ex afflatu

spiritus tui mysteria protulimus. Nam adfertur hic tamquam miraculum, quod in nomine seu virtute Christi fieri solet, sicuti sunt & reliqua, quæ hic sequuntur, *dæmonia eicere, virtutes multas facere*, id est multa effecta virtutis seu potestatis divinæ, quæ non sunt alia, quam multiplicia miracula: quod enim per partes dixerat, generaliter concludit. Intelligi autem debent veræ prophetiæ, veræ dæmonum ejectiones, veræ virtutes, & miracula. Non enim necesse est, ut mentiri intelligantur, qui ista five voce five cogitatione dicturi sunt: nam omnia ista ab improbis fieri posse, exemplo Balaam & Caiphæ & filiorum Scevæ, & aliorum, patuit. Unde Basil. in Moralibus reg. 7. vocat ea dona spiritualia, quibus occulto Dei consilio ornari sinuntur improbi. Sed vanam istorum fiduciam esse, si fidei non adsit vita proba, declarat Christus.

23. *Est nunc*, quod ante patientia diffinulaveram, *confitebor illis*, id est, differte ac palam profitebor: *quia numquam*, ne tunc quidem, cum illa signa faceretis, meamque causam agere videremini, *novi vos*: ut meos seu pro meis. Plerique enim veteres observant *Noscendi* verbum in Scripturis sæpe pro dilectione & approbatione usurpari: atque ita competit vel solis prædestinatis quo pacto dicitur 2. ad Timoth. 2. vers.

vers. 19. *Cognovit Dominus, qui sunt eius: vel omnibus justis, quos Deus ex regula suæ justitiæ justos facit, juxta illud Psalm. 1. Quoniam novit Dominus viam iustorum, nempe quia approbat, diligit & facit eam. Unde August. Serm. 23. de verbis Domini cap. 10. Non novit illos, qui omnia novit? Quid est ergo, Non novi vos? Improbo vos, reprobos vos, in arte mea non vos agnosco, ars mea nescit vitia, & judicat vitia: nescit faciendo, judicat arguendo. *Discedite a me, in ignem scilicet æternum, quibuscumque tandem gratis & quantiscumque miraculis fulseritis. Est enim eadem sententia cum illa terribili voce, Ite maledicti in ignem æternum: quæ tamquam turbo Dominicæ indignationis & velut tempestas erumpens super caput impiorum veniet, Jerm. 23. vers. 20. & 29. Qui operamini iniquitatem, id est operarii iniquitatis, ut habet Lucas c. 13. qui scilicet in vita iniquitatibus addicti fuistis, & adhuc voluntatem addictam geritis. Non enim significat eos adhuc tunc iniquitatem operari. Hæc est ergo ratio, cur non noverit eos, quia averfatur eos.**

24. *Omnis ergo: q. d. Cum ergo tanta sit necessitas fructuum, non foliorum; factorum, non verborum, ut ab illa ultima tempestate illæsi esse possitis. Est enim velut epilogus totius concionis,*

apta, nexaque ex præcedenti similitudine, exhortans ad præcepta sua facienda, non audienda vel credenda tantum. *Omnis ergo qui audit et facit verba mea hæc, id est doctrinam hanc: quo significat istum sermonem omnibus præceptis, quibus Christiana vita formatur, esse perfectum, ut & August. observat initio libri 1. De serm. Domini in monte. Similis est viro sapienti, id est prudenti, prudenterque rebus suis prospicienti, in eo, quod ædificat domum suam super petram, id est in solidissimo & immobili fundamento, ita ut inde domus etiam fiat immobilis contra omnis generis tempestates, quæ vel desuper irruant, ut pluvia, vel tentent fundamenta, ut flumina inundantia, vel in latus ingruant, ut venti: a quibus impulsæ talis domus non cecidit, id est everti tempestatibus istis non potuit. Fundata enim erat super petram, veluti super firmissimum fundamentum. Quæ similitudo sic reddenda est, ut audire & facere sit quasi ædificare super petram. Non enim, inquit Aug. quisque firmat, quod audit vel percipit, nisi faciendo. Nam perfecta non auribus aut labiis, aut intellectu tenus, sed mirabili modo profundissime ipsi animo incorporatur veritas & doctrina: ita ut postea homo adversus omnis generis tentationes ac tempestates undecumque irruentes sit insuperabilis. Audire vero*

(sub

(sub quo & credere tantum intelligitur)
 & non facere, seu non obedire mandatis Dei, est quasi ædificare domum *super arenam*, hoc est fluxo fallacique fundamento niti: quod nullam homini stabilitatem dare potest adversus irruentes tentationes ac persecutiones, maximeque illam postremam novissimi diei tempestatem. Nam ad illam etiam respici suadet id, quod sequitur, *et fuit ruina illius magna*, quia æterna, & absque ulla spe redintegrationis. Hic videtur maxime obviuſ & simplex similitudinis istius sensus, quem eleganter & late prosequitur Homil. 25. Quamvis plerique alii antiqui magis particulatim, sed valde diversis modis, singulas parabolæ istius partes applicuerint. Nam Augustino *petra* est Christus; *pluvia*, caliginosæ superstitiones; *venti*, rumores hominum; *flumina*, carnales concupiscentiæ. Hilario *petra* similiter Christus est; *pluviae* blandæ voluptatum illecebræ, quibus primum fides rimis patentibus immadescit; *flumina*, graviorum cupiditatum motus, *venti*, tota diabolicæ potestatis vis. Theophyl. & alii aliter.

28. *Et factum est &c. admirabantur turbæ, Græce obstupeſcebant, super doctrina eius:* tum quia doctrina tam nova, clara, sublimis, divina, rationi consentanea, atque auditoribus satisfaciens: tum quia
 mo-

modus docendi tam inusitatus, ut sequitur,

29. *Erat enim docens eos sicut potestatem habens Græcæ auctoritatem, id est potestatem & jus dicendi. Non enim quasi ex alterius præscripto, sicut Moyses & Prophetæ loquebantur, hæc dicit dominus: sed velut avtokrator seu legislator de pœnis & præmiis, de vita & morte decernebat, Ego dico vobis.* Ita Chrysost. Adde, quia intrepide loquebatur, quia magna spiritus efficacia dicendique gravitate pollebat, ut non tam dicere quam dicta pectoribus, & cum dictis terrorem atque amorem imprimere videretur. *Et non sicut scribæ eorum et pharisæi; quorum doctrina erat de cultu tantum externo, non interno, de rebus minutissimis, plerumque supervacaneis, ut infra cap. 23. & Marci 7. de quæstionibus scrupulosis & stultis, de genealogiis interminatis, de argumentis sæpe fabulosis.* Modus docendi sine ulla majestate, sine spiritus efficacia, torpidus, elumbis, jejunos, ac frigidus, ita ut si quis etiamnum eorum dicta audiat, vel scripta legat, somniantes vel nugantes audire videatur, aut legere.

C A P U T VIII.

1. **C**um autem descendisset de monte &c.

SECUND. MATTH. Cap. VIII. 26

ecce leprosus veniens. Commode post prædicationem ac doctrinam signorum offertur occasio, ut per virtutum miracula, præteritus apud audientes sermo firmaretur, ut notat Hieron. maxime quia dixerat Evangelista quod erat docens, quasi potestatem habens: iste enim erat præcipuus miraculorum Christi scopus. Ut propterea præclare dixerit August. lib. De utilitate credendi cap. 14. Ille adferens medicinam, quæ corruptissimos mores sanatura esset, miraculis conciliavit auctoritatem, auctoritate meruit fidem, fide contraxit multitudinem &c. Lepra autem pertinacissimæ scabiei genus est, sed Judaica in nonnullis erat distincta a lepra nostra, de quibus diximus ad cap. 13. Levit. *Adorabat eum*, accidendo scilicet ad genua, ut Marcus & Lucas notant: quamquam & Deum agnovisse Chrysost. & Auctor imperfecti velint, & satis clamant verba ejus:

2. *Domine, si vis, potes me mundare:* id est non est opus, ut roges, ut cujusquam sive hominis sive medicaminis opem adhibeas. Potestas curandi in sola tua voluntate sita est, cui totum negotium submitto. Quæ sane oratio & brevissima est, & modestissima, et maximæ fidei; & ideo

3. *Extendens Jesus manum*, ut virtus vivifice carnis ejus ostenderetur: nam
ut

ut ait Victor Antiochenus in Marcum, Verbum indivulsam cum carne societatem se habere persuasum volens, pleraque miracula et signa per corporis ministerium edidit: quam doctrinam et Cyrillus Alexandr. et post ipsum tradiderunt. *Tetigit eum*, ut ostenderet se tamquam legislatorem non esse subjectum legi, quæ leprosum tangi vetabat, ut Homil. 26. Chrysost. In hoc ipso tamen scopum legis, non litteram spectabat. Nam vetabat hoc lex, non ut leprosi non sanarentur, sed ut tangentes non inquinarentur. Ipse autem contactu suo non fiebat immundus a lepra, sed maculam abstergebat. Quia ergo dixerat leprosus, *si vis*, respondit Christus, *volo*: quia dixerat, *potes me mundare*, respondit ei, *mundare*, id est, *esto mundus*: est enim Imperativus, ut ex Græco patet. *Et confestim*, quia nihil est medium inter opus Dei et præceptum. Voluntas enim Dei potestas est, inquit Ambros. initio lib. 5. in Luc. qui pulcre notat tres hæreses in paucis verbis refutari: *Volo* enim dixit, propter Photinum, *Imperat* propter Arium, *Tangit* propter Manichæum.

4. *Et ait illi* Iesus: *vide*, seu cave, *nemini dixeris*. Ita ostendens inquit Chrysost. Homil. 28. quam esset alienus ab aura gloriæ, pompæque jactantiæ: simul docens nos, ut Ambros. loco cit. non vulganda nostra beneficia, sed premen-

da

da, ut non solum a mercede abstineamus pecuniæ, sed etiam gratiæ seu favoris. *Sed ostende te sacerdoti*: ut per eum communioni hominum restituaris, juxta legem Levit. 14. vers. 2. et offer munus, quod præcepit moyses: id est sacrificium, ibidem præscriptum, sub quo totus purificationis ritus comprehenditur. *In testimonium illis.* Jungendum videtur non cum, præcepit, sed cum, offer, &, ostende: q. d. ut hæc ostensio et oblatio illis testimonium dicant tum innocentiae meæ, quem calumniantur legis adversarium, tum potestatis meæ, qua leprosus mundatus est: ut ita vel in me credant, vel isto ipso testimonio sint inexcusabiles, munus velut mundati accipiendo, et tamen non credendo in eum, cujus miraculum probaverint: quas rationes tangit Hieron. et Chrysost.

5. *Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum centurio*: id est centum militum præfectus. Unde Gentilem fuisse vult August. Serm. de verbis Domini cap. 2. jam enim erat Gens sub Romanis, quod & Auctor imperfecti sentit Homil. 22. & satis colligitur ex versu 10. & magis Lucæ 7. vers. 5. Quo pulchre adumbratum fuit, gratiam ex Judæis, velut leprosis, id est partim sanis, partim languidis, ad gentes paralyti decumbentes & morti proximas cumulatione fructu esse transferendam, Christo corpore absen-

sente, majestate præsente, ut Augustinus ibid. Nam quod hic dicitur: *accessit rogans, & dicens*, intellige non per seipsum, sed primo per seniores Judæorum deinde per amicos, ut ex Lucæ 7. exponit August. lib. 2. De consensu Evang. cap. 20. & lib. 33. contra Faustum cap. 7. & 8.

6. *Domine puer meus*, id est servus, ut Lucas, ne filium intelligeremus, *jacet in domo paralyticus*, omnibus scilicet undique artubus fluidis, & ad consistendi officium agendique corruptis, ut solent esse Paralytici. *Et male torquetur*, quod fieri solet in paralyfi subita, nam lenta dolore caret.

7. *Et ait illi JESUS*, id est Judæis, ejus nomine venientibus: *ego veniam*, scilicet etiam ad servum, ut nos doceat non magnos colere & præterire mendicos. Cum vero hoc fuisset renuntiatum Centurioni,

8. *Respondens centurio*, nempe rursus non per se, sed per amicos, quos submisit, cum non longe abesset Christus a domo, ut clarum est ex Luca, ait: *domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum*, id est vel domum intres. Dicendo autem se indignum, præstitit dignum, non in cujus parietes, sed in cujus cor Christus intraret, inquit Aug. Sermone cit. *Sed tantum dic verbo*, id est impera, dic unicum verbum. qua phrasi agnoscit summum ejus
im-

imperium, summamque solius iussus efficaciam, ut merito putari possit, Christum non solum ut Messiam Judæorum, sed ut verum Deum agnovisse.

9. *Nam et ego, quamvis homo sum, non Deus, uti tu, & sub potestate constitutus, id est alteri subjectus, Tribuno aut Cæsari, non omnibus imperans, sicut tu, tamen quia sum habens sub me milites, id est quia nonnullam in quosdam milites potestatem habeo, dico huic: Vade, et vadit &c.* id est: multa solo iussu facio. Argumentum enim petit a minori, quasi diceret, inquit August. loco cit. homo sub potestate, jubendi habeo potestatem, quid tu non possis, cui omnes serviunt potestates? Ex quibus verbis patet incomparabilis fides istius Gentilis, sicut profundissima humilitas ex versu 8. et commiseratio erga servum, modestiaque supplicandi ex vers. 6.

10. *Audiens JEsus miratus est, id est, in modum mirantis se vultu habuit, & locutus est: quemadmodum iratus dicitur Deus, effectu scil. non affectu, quia tranquillo iudicio fecit id quod irati solent.* Nam, ut Aug. lib. 1. contra adversarium Legis & Prophetarum cap. 7. quisquis miratur, inopinatum atque improvium sibi esse significat quod miratur: Jesu autem nihil erat inopinatum, utpote qui ipsam Centurionis fidem in ipso fecerat. Itaque, inquit August. id, quod

O

mi-

mirandum aliis commendat, mirando (id est mirantis modo se habendo) laudabat. Nam, ut idem ait lib. 1. De Genesi contra Manichæos cap. 8. tales motus ejus non perturbati animi sunt signa, sed docentis magistri.

Et dixit: amen dico vobis, non inventi tantam fidem in Israel: ex quo scilicet & cui ego prædicavi. Non enim agitur de Patriarchis, Joanne Baptista, Beata Virgine, sed de populo, in quo versabatur. Græce expressius, *nec in Israel*, hoc est ne quidem in Israel, qui scilicet ab infantia Scripturas de Christo edoctus est, ideoque fide debebat antecellere. Quæ oppositio aperte probat, Centurionem fuisse gentilem: unde ex tanta ejus fide, veluti specimine & præludio quodam, transit hic ad prænuntiandam vocationem Gentium.

11. *Dico autem vobis quod multi, qui erant sine Christo hospites testamentorum, promissionis spem non habentes: ab oriente et occidente venient, id est ab omnibus mundi plagis: sub præcipuis enim comprehendit reliquas. Et recumbent, scilicet ad mensam cælestem, ubi cibus justitia, ubi potus sapientia, inquit August. illo sermone 6. cap. 4. Nam Christus more Scripturæ usitato quietem & gaudium æternæ beatitudinis sub convivii typo exprimit, ut clare Lucæ 22. vers. 29. & 30. cum abraham, Isaac, et Jacob, qui,*

quibus promissio regni cælestis sub typo terræ Chanaan facta est, *in regno cælorum*: ut cum illis, tamquam Patribus suis ejusdem consortes fiant beatitudinis, quia fidei imitatio faciet eos filios.

12. *Filii autem regni*: id est, indigenæ, quia in regno Judaico, quod erat typus regni cælestis, nati, & consequenter ad ipsum regnum cælorum primi vocati, & quodammodo destinati: quia, ut Apost. ad Roman. 9. vers. 5. illorum adoptio erat filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa. *Ejicientur*, seu expellentur, *in tenebras exteriores*. Infernum intelligi non est dubium. Vocatur, *Tenebræ*, quia locus tenebrosissimus: tum respectu lucis corporalis, quia vel vis illuminandi ab igne inferni penitus abest, ut vult Basil. in Psal. 28. vel certe, si ad aliquid lucet, hoc ejus tormento est, non solatio, ut Greg. 9. Moral. cap. 39. alias 48. tum etiam respectu lucis spiritualis, quia, ut August. in Psal. 6. est ibi summa mentis cæcitas, in quam qui traditur, ab interiori Dei luce penitus secluditur; quod nondum fit, dum in hac vita est. Et hac de causa putat August. vocari infernum *tenebras exteriores*, quasi dicas extrinsecas, seu extremas, id est profundissimas, tamquam a regni cælestis luce remotissimas. Quamquam veri sit valde si-

mile simul ad hoc respici, quod passim in Scripturis cæleste regnum sub typo cœnæ describatur, Luc. 14. v. 16. Apocalyp. 19. vers. 9. Cæna autem multo lumine celebrari solet: ut merito inde pulsi, in tenebras exteriores pelli dicantur tamquam extra cœnam regni positas, ut sic opponantur luci domesticæ, ex qua ejiciuntur. Ne vero suaves aliquas veluti nocturnas tenebras suspicaremur, addit: *ibi erit fletus*, qui signum est summi doloris, tristitiæ ac perturbationis: *et stridor dentium*, signum maximi horro- ris, vel certe furoris & iracundiæ. Nam Græcum *Brimis* etiam *fremitus* transferri potest, ut patet Act. 7. vers. 54. ubi dicitur *Ebrichonturo dontas* i. e. upebant seu frendebant dentibus, nempe ex rabie. Non desunt tamen, qui hic duplex Gehennæ tormentum indicari volunt fletus ex calore; stridoris dentium ex frigore, idque ex Job 29. vers. 19. ubi Commentarius Hieronymo attributus hoc docet. Sed res ista incerta est.

13. *Et dixit centurioni*, in amicis, quos ad Jesum miserat: *vade*; Hebraismus est quo conceditur id, quod petitur, Judic. 11. vers. 38. 1. Reg. 17. vers. 37. & alibi passim. *Et sicut credidisti*, me absentem solo verbo puerum sanare posse, *fiat tibi*. *Et sanatus est puer in illa hora*, hoc est protinus illo ipso temporis momento, ut clarius expressit Syrus.

SECUND. MATTH. Cap. VIII. 213

14. *Et cum venisset* Jesus. Non dicit *post hæc*, &c. nam ista tota historia & cætera usque ad finem Capitis 9. contigisse videntur ante sermonem Domini in monte, utpote qui habitus fuit ad duodecim Apostolos jam electos, ut patet Lucæ 6. cum tamen Matthæus hic tantum capite 6. eligatur. Est igitur omisforum recapitulatio. Cum venisset ergo *in domum Petri*, quæ Marci 1. vers. 29. dicitur *Simonis & Andreæ*: vel quia eorum fuerat, jam enim reliquerant omnia; vel quia patris eorum erat; vel denique, quia spectaret ad socrum Petri & in ea solerent hospitari. *Vidit socrum eius jacentem et febricitantem*, id est ita graviter febricitantem, ut decumberet. Et cum rogassent eum pro ea, ut narrent alii.

15. *Tetigit manum ejus et surrexit*, id est, ut Marcus, *Elevavit eam, apprehensa manu ejus: et dimisit eam febris*: ipso scilicet carnis contactu vivificæ, & imperio, ut Lucas addit, fugata. *Et ministrabat eis*: prandium scilicet Jesu & discipulis a Synagoga redeuntibus. Quo significat non solum liberatam a febre, sed præter morem vulgaris medicinæ subito etiam vires ei fuisse restitutas.

16. *Vespere autem facto*. Addit Marcus cap. 1. vers. 32. *Cum occidisset sol*, videlicet quia erat sabbatum ibid. vers. 2. ut ita indicaret eos ipso die abstinuisse

a ferendis ægrotis, quod propter festivitatem non licere sibi crederent. Vespere autem sabbatum finiebatur, Levit. 23. verl. 32. *omnes male habentes curavit*, singulis scilicet imponens manus suas, ut Lucas addidit.

17. *Ut adimpleretur quod dictum est &c.* Id est, ita ut adimpleretur. Eventus enim ex sanatione consecutus, non finis sanandi indicatur. *Ipsæ infirmitates nostras accepit*, id est, abstulit. *Et ægrotationes*, seu morbos nostros, *ipse portavit*, id est, asportavit. Plerique putant ea, quæ de peccatis dixit Isaias, tamquam quæ Christus in cruce tulit, Metthæum sensu accommodatio ad corporis infirmitates transfuisse. Sed nihil obstat, quo minus Isaias de utrisque, id est, tam de peccatis quam corporis morbis, intelligatur, cum hi sint illorum effectus: ut hic sit Prophetæ sensus: *ipse infirmitates nostras*, tam corporis quam animi, tota vita & maxime in cruce tulit, pro his patiundo, & consequenter abstulit, et ægrotationes, seu dolores nostros, *ipse eodem modo portavit*, & consequenter asportavit. Neque enim alia de causa satisfaciendo tulit, quam ut auferret; quod plenissime in Sanctis suis in ipsa etiam corporum resurrectione præstabit.

18. *Videns autem turbas multas.* Et tacite causa trajectus redditur, ut nempe multitudinem, humanamque laudem.

tot miraculis adhærentem, fugeret. Cumque eum abire paratum videret Scriba quidam, ait:

19. *Sequar te, quocumque ieris, id est, paratus sum instar discipuli tibi adhære- re, & quocumque volueris sequi. Ad- cuius non tam verba quam animam, di- cit JESUS: Vulpes, animalia licet homi- nibus invisa & noxia, foveas habent; in quibus commode lateant, dormiant, fo- veantur ab aeris injuriis, & iidem de- causis volucres celi nidos; Græce umbracu- la, proprie ex frondibus & ramis, ut sunt avium nidi. Filius autem hominis, id est ego seu Christus, Græce est Tu anthropo genere masculino. Unde apud Justinum quæstion. 66. inferebant, Chri- stum ex hominis concubitu natum. Ve- rum est Hebraïsmus seu phrasis Hebraï- ca, qua simpliciter indicare solent homi- nem, ut patet Psalm. 8. vers. 5. & Job. 25. vers. 6. *filius hominis vermis*. Sed tamen cum quadam efficaciori expressione hu- manæ miseriæ, utpote cui magis obnoxius est, qui longa serie ex homine misero miser nascitur. Et hac de causa nemo in Evangelis vocavit Christum filium ho- minis, nisi ipse seipsum: commendans nobis, tum quid misericorditer digna- tus sit esse pro nobis, inquit Augustin. libro 2. De consensu Evangel. cap. 1. nempe magnum illud incarnationis et exinanitionis suæ beneficium; tum etiam*

se esse illum, quem Prophetæ carnem assumpturum prædixerant, eoque ipso nomine, Dan. 7. vers. 13. filium hominis appellaverant, ut notat Theodoret. in illum locum & Epiphan. Hæresi 57. numer. 8. *Non habet, ne tantillum quidem commodi aut proprii, ubi caput reclinet: ex itineribus lassus, aut somno oppressus: qu. d. inquit Hieronym: Quid me propter divitias & sæculi lucra sequi cupis, putans me miraculis quæstum facere, cum tantæ sim paupertatis, ut ne hospitium quidem habeam, nec proprio utar. tecto? Augustin. tamen quæst. 5. in Matth. putat eum miraculis commotum voluisse sequi Christum, propter jactantiam, quam significavit Christus per volucres cœli: finxisse autem discipuli obsequium, quem dolum significaverint vulpes. Utrumvis verum sit, hac responsione tacite eum taxat, & a proposito deterret, nempe ut se mutatis moribus sequeretur.*

21. *Alius autem de discipulis, id est, jam vocatus ad discipulatum ejus, ait illi: permitte me primum sepelire patrem meum: id est, senectuti ejus inservire usque ad sepulturam, inquiunt aliqui, quasi pater adhuc vixisset. Sed rectius Chrysostom. & Augustin. Serm. 7. de verbis Dom. intelligunt vere mortuum fuisse, & a sepeliendo hunc prohibitum, quia Christus, inquit August. quando parat ho-*
mi-

mines Evangelio, nullam excusationem vult interponi carnalis hujus temporalisque pietatis. Amandus est enim generator, sed præponendus creator. Nam ideo Lucas adjecit: *tu autem vade, et annuntia regnum Dei.* Quasi diceret Christus, Ego ad Evangelium te voco, quod majus est, quam id, quod parentibus vis impendere, cum non desint alii, qui opportunius id officium parenti impendent. Itaque

22. *Sequere me*, omnibus postpositis mihi individuus adhære, *et dimitte mortuos*, quantum ad animam, *sepelire mortuos suos*, id est, sibi similes, corpore scilicet mortuos, q. d. Tu cælesti vitæ dedicatus vitam annuntia, mortui anima mortuorum curam gerant.

23. *Et ecce motus magnus factus est in mari*, id est, lacu Galileæ, idque non fortuito, sed ipso Christo faciente, ut ita discipuli compellerentur ad invocandam opem Dei, ad Christi potentiam, suæque fidei infirmitatem agnoscendam. His enim de causis solet Deus etiam tentationes justis probandi causa excitare. *Ipse vero dormiebat*: vero quidem somno, ad probandam naturæ susceptæ veritatem, sed tamen voluntario: ne, si eo vigilante contigisset tempestas, vel non timerent discipuli; vel eo invito contigisse, vel ab eo non pos-

se sedari suspicarentur. Iplis vero immodice trepidantibus dicit:

26. *Quid timidi estis?* id est, quid tanto timore consternati estis? Unde Marci 4. vers. ultim. additur Græce, *quid sic, vel adeo timidi estis?* Arguit enim non quemlibet timorem, sed eum, qui fidem opprimit, pacem turbat, fiduciam in Deo minuit: ex quo clamabant, ut habet Lucas Græce, *Præceptor, præceptor, itemque perimus*, id est, actum est de nobis. Unde causam tanti timoris taxans, vocat eos *modicæ fidei*: qua vel non crederent: vel non fiderent se a dormiente posse liberari. Fides enim hic, vel credulitatem, vel fiduciam potest significare, & in utraque infirmi erant.

Tunc surgens imperavit ventis et mari. Græcum *Epetimiste* significat increpavit, ut est apud Luc. quod apud Marcum dicitur *cominatus est*: quæ omnia proprie in creaturis ratione præditi locum habent. Hic autem tantum significant vocem ejus, qua quasi imperando dixerat: *Tace & obmutesce*, fuisse efficacem, ita ut ventus & mare auctoritati & voluntati ejus obediverint, ut sequitur; non quidem sentiendo, sed motum ex imperio impressum suscipiendo & sequendo. *Et facta est tranquillitas magna*, ne vestigio quidemurbationis reliquo, ut post tempestatem fieri solet.

27. *Porro homines mirati sunt: tam discipuli, ut Luc. quam ii, qui erant in aliis navibus, quas Marc. adfuisse dicit cap. 5. vers. 36. dicentes: qualis est hic? quasi dicerent, Profecto longe alius est, & major, quam hætenus eum existimavimus, nempe dominus ventorum & marium, utpote quæ arbitrio ejus subjacent. Præclarus typus est hæc historia rerum futurarum, quem August. tum alibi sæpius, tum in Psalm. 25. exposuit. Tropologice enim stagnum hæc vita est; tempestas, tentatio, Jesus dormiens, fides sopita; evigilatio, invocatio; tranquillitas, liberatio. Allegorice Tertull. libr. De baptismo cap. 12. navicula est Ecclesia, mare sæculum, fluctus persecutiones & tentationes, somnus Domini patientia. In fine Sanctorum precibus excitatus sæculum compescet, & suis reddet tranquillitatem.*

28. *Et cum venisset in regionem gerasenorum. Græcus hic legit Gergesinon id est, Gergesenorum, seu Gergesæorum, qui fuerunt populi a quinto filio Chanaan procreati, Genes. 10. v. 16. Gergesa vero, ut Hieron. De locis Hebraicis, civitas fuit trans Jordanem, juncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manassæ. Hæc, inquit, esse nunc dicitur Gerasa, urbs insignis Arabiæ, quam suo tempore dicit fuisse viculum supra mare Tiberiadis. Idem confirmat in Abdiam sub finem*

nem. Syrus hic, & Græcus apud Marcum & Lucam legunt *Gadarenorum*, a civitate *Gadara*, quam propterea multi eandem cum *Garaſa* eſſe putant. Sed falluntur; nam & Hieron. ibid. & Joſephus libr. 2. De bello Jud. cap. 19. aperte diſtinguunt. Utraque tamen erat trans amnem Jordanem, & non procul ab invicem diſſita. Unde ab utraque eadem regio nunc *Geragenorum*, nunc *Gadarenorum* dicitur. *Occurrerunt ei duo habentes dæmonia*, ſeu *Dæmoniaci*. Marcus & Lucas non niſi unius meminerunt, nempe quia unus erat vel ſævior cæteris, vel, ut Auguſt. lib. 2. De conſenſu Evangel. cap. 24. perſonæ alicujus famoſioris, de quo facti hujus fama latius præclariuſque vagaverat.

De monumentis exeuntes: in quibus habitabant. Monumenta enim Judæorum erant extra civitatem, ne præſentia eorum polluerentur, ac fere in montibus & deſertis locis, 4. Reg. 23. verſu 16. Idque vel in ſpeluncis, ut ſepulchrum Abrahamæ fuit; vel inſtar cubiculorum ſpacioſorum in rupibus exciſa, ut Chriſti Domini. Eo loci Dæmoniacos illos dæmones adegerant, ut ſcilicet dignum eſſet principe mortis habitaculum; ut tanto major eſſet horroſis ac ſævitie ſpecies; ut denique errorem illum pernicioſum hominibus perſuaderent, animas hominum in dæmones commutari, ut

SECUND. MATTH. Cap. VIII. 221

notat Chrysoſt. Homil. 28. Nam hoc ſenſiſſe Plotinum & Platonicos tradit Auguſt. lib. 9. de Civit. cap. 11. & Origeni adſcribit Hieron. Epistol. 59. & Tertul-
lian. idem Auguſt. Hereſi 86. *ſævi nimis*,
id eſt, valde. Sævitiā eorum latius
deſcribit Luc. cap. 8. & Marc. cap. 5.
Quomodo vero tropologice peccatores
in ſepulchris habitent, & ſæviant vide
late tractantem Chryſoſt. Hom. 29. in
fine.

29. *Et ecce clamaverunt, dicentes: quid
nobis et tibi? id eſt, Quid tibi nobiſcum
rei aut negotii eſt? Quid tibi moleſti-
ſumus, ut rebus noſtris te interponas,
aut nobis moleſtus ſis? Sunt enim ver-
ba expoſtulantium & conquerentium cum
eo, quem non lædebant, ſed venera-
bantur, quia præcipiebat eis exire, ut
Luc. & Marc. Phraſis eſt uſitata Hebræis,
& Scripturis frequens, ut infra cap. 27.
verſu 19. & 2. Reg. 16. verſ. 10. & alibi.
Jeſu fili Dei. Nam, ut alibi dicit Lucas,
cap. 4. verſu 41. dæmones ſciebant eum
eſſe Chriſtum, tametſi antea in deſer-
to jejunantem non cognoviſſent. Scie-
bant autem eum per quædam tempora-
lia divinæ virtutis effecta, & occultiffi-
mæ ſignæ præſentiæ, quæ angelicis ſen-
ſibus etiam malignorum ſpirituum po-
tius, quam infirmitati hominum poſſunt
eſſe conſpicua: quæ quando paululum
ſupprimenda judicavit Chriſtus, & ali-
quan-*

quanto altius latuit, dubitavit de illo dæmonum princeps, ut explicat August. 9. de Civitate, capite 21. Christus enim tantum eis innotuit, inquit: quantum voluit: tantum autem voluit quantum oportuit. *Venisti huc ante tempus torquere nos?* Tum quia tormentum est dæmonibus, eos relinquere, quos affligunt: tum quia metuebant, ne in abyssum relegarentur, ut Lucas ait, ubi præter supplicium, quod ubique circumferunt, privarentur grassandi in homines licentia. Ideoque dicunt, *ante tempus*, id est, magnum judicii diem, ut August. 8. de Civit. cap. 23. quo æterna damnatione una cum hominibus puniendi sunt.

30. *Erat autem non longe ab illis*, nempe partim circa montem, ut Marcus, partim in ipso monte, ut Luc. *grex multorum porcorum pascens*: sive spectaret ad Gentiles; erat enim Gadara urbs Græcanici instituti, ut testatur Josephus 7. Antiquitat. capite 13. sive etiam ad Judæos. Porcos autem & similia immunda animalia comedere quidem Judæis vetitum fuit, non autem alere, Gentibus vel exercitui Romano vendere, lardo ad unctiones plaustrorum, &c. uti, sicut satis colligitur ex Deuteron. 14. versu 21. & in mulis atque alinis manifestum est.

31. *Dæmones autem rogabant eum*, ut constaret illos ne tantillum quidem posse, nisi

nisi permittente Deo : *ſi ejicis nos hinc , mitte nos* , non extraregionem , ut Marc. hoc eſt extra illum diſtrictum , ubi hominibus , ſibi longa conſuetudine noſis , maxime nocere poſſent , nec etiam in abyſſum , ut Luc. ſed *in gregem porcorum* : tum ut vel ſic odium ac rabiem ſuam in homines effunderent : tum vero ut homines porcorum jactura conſternati , vel exaſperati , ut colligitur ex verſu ultimo , prædicationem Chriſti reſpuerent.

32. *Et ait illis : ite* , ſicut petitis. Eſt enim permittentis , ut ex Græco conſtat , quamquam alioquin & jubentis eſſe poſſet. Annuit itaque petitioni dæmonum , non ut pœnas homines darent neglectæ legis , quod porcos alerent , ut putat Janſenius in Concordia ; nam ſupra patuit eſſe falſum ; ſed ut eſſet testimoni-um , vere dæmones egreſſos eſſe ; ut conſtaret ipsis liberatis beneficii magni-tudo , tum liberationis ex tanta multitu-dine dæmonum , tum conſervationis ex illo furore & ſtrage , qui ſimilem in ſe exercuiſſent , niſi Deus vetuiſſet ; ut fama miraculi latius ſpargeretur in gloriam Chriſti ; ut convinceren-tur Sadducæi , negantes eſſe ſpiritus , quod Hilarius notavit ; denique , ut Au-guſtin. Tractat. 9. in Epistol. Joan. ut oſtenderet diabolum eis dominari , qui vitam porcorum gerunt. *Et ecce impetu abiit totus grex per præceptum* , Græce

e præcipitio, id est, ex abrupto loco se præcipitarunt: quem sensum Syrus indicat vertendo, *totus grex iste recte contendit sursum in rupem, & corruerunt in mare*, videlicet ex scopulis, mari Genesareth imminentibus, se præcipitantes.

33. *Pastores autem fugerunt*: spectaculo territi, & ut rem dominis & civitati nuntiarent, quo constaret se esse extra damni culpam.

34. *Etece tota civitas*; miraculo & damno inexpectato excita, *exiit obviam Jesu*, quem ex pastoribus intellexisse videntur versus civitatem tendere. Causa vero adjungitur, *et viso eo rogabant eum ut transiret*, seu discederet, *a finibus eorum*. Hujus petitionis rationem petit Hieron. ex humilitate, qua se præsentia Domini indignos judicabant; sicut & Petrus, quando dixit, *Exi a me*, &c. Sed veram causam indicat Lucas, *Quia magno timore tenebantur*, ne scilicet gravius forsan afficerentur damnis, sive aliorum animalium, sive etiam ipsius vitæ suæ, ad præsentiam tantæ sanctitatis & potestatis. Similem timorem indicabat Sareptana 3. Reg. 18. versu 18. Timor igitur iste etsi reverentiam quamdam & submissionem erga Christum haberet conjunctam, carnalis tamen fuit, cui amor agnoscendæ ab eo veritatis prævalere debuisset. Mystice tractat hanc historiam late Hilar. can. 8. in Mathæum & Ambros. libro 6. in Luc. in fine.

CAPUT IX.

1. **E**t ascendens in naviculam transfretavit, scilicet lacum Genesareth, rediens in oppositam ripam, unde venerat. Itaque Gerasenis facile acquiescit, docens re ipsa id quod verbis præscribit capite decimo, non esse prædicandum invicis, & nolentibus prædicationem recipere. Et venit in civitatem suam: non Bethleem, ut putavit Sedulius, nec Nazareth, ut Hieronym. sed Capharnaum, ubi paralyticum istum sanatum fuisse clare indicat Marc. capite 2. versu 1. & consentit Chrysost. quæ vocatur *sua*, quia in ea frequentius commoratus est.

2. Et ecce offerebant ei paralyticum. Causam & modum Matthæus tacet, sed exprimit Marcus. Cum enim non possent eum offerre illi, præ turba, quæ ad januam stabat, per tectum superne apertum eum demiserunt. Itaque videns *JESUS*, ex isto conatu, & facto tam inusitato, fidem illorum, offerentium, ut Hieron. & ex narratione omnium Evangelistarum, maxime Lucæ, videtur colligi. Hæc enim tum ad plenam sanitatem corporalem, tum ad pœnitentiam peccatori impetrandam, prodesse potest.

Fidem tamen ipsius paralytici etiam adfuisse colligit Chrysoft. ex eo, quod ita sese offerri passus est. Porro fides hic videtur non solum assensum in id, quod de Christo credendum erat, sed simul fiduciam impetrandi, quæ ex fidei firmitate solet nasci, comprehendere. Cui potius, quam charitati offerentium, aut patientiæ paralytici, tribuitur hic & alibi sanitas, non quod excludantur, sed partim quia fides prima est ordine, partim quia ei proprium est impetrare id, quod credit & sperat, partim denique ut ita fides in Christum commendaretur. *Dixit paralytico: confide fili: id est, bono animo, & magna fiducia esto: id enim quod petis impetrabis. Remittuntur tibi peccata tua*, hoc ipso dicto, quo ea remitti pronuntio. Unde Græcus dictum factum indicans legit (*aphion*) *remissa sunt tibi peccata tua*, hoc est, causa sublata est, per quam morbus inflictus fuerat. Ex quo satis colligitur, paralyticum istum, cum sanitatem a Christo tamquam poenitentiae publico præcone ambiret, concepisse simul anteaactæ vitæ poenitentiam, sive ei propter fidem offerentium, aut propriam data fuerit, sive non.

3. *Et ecce quidam de scribis*, de Legis & Scripturarum peritia sibi placentibus, quæ peccatorum remissionem passim Deo tribuunt, *dixerunt intra se, in corde scilicet, id est, cogitabant: hic blasphematur* nem.

nempe in Deum, contumeliose in Deum loquitur, sibi arrogando, quod Deo proprium est, & ideo ejus majestati derogando. Livor & malevolentia in deteriorem partem verba Christi rapiebant. Non enim dixerat, *remitto*, sed *remittuntur*, quod intelligi poterat, a Deo, ut esset non efficientis, sed asserentis.

4. *Et cum vidisset Iesus*: non conjecturis, sed quasi oculis respexisset, *cogitationes eorum*; ita facto ipso suam divinitatem, & se non blasphemare probans, *dixit: ut quid*, &c.. 5. *Quid est facilius dicere*, &c. Si nuda verba spectes, aequae facile est utrumvis dicere: si rem, longe difficilius est dimittere peccata, quam corpori etiam propria auctoritate sanitatem, dare, juxta illud August. Tract. 72. in Joan. Justificatio impii majus est opus, quam coelum & terra. Itaque *quid facilius est dicere?* ita scilicet, ut dicentis auctoritas non periclitetur, neque mendacii argui possit. Nam dicere, *dimittuntur tibi peccata*, obscurae veritatis est, quae credi debeat, ut videri non possit, etiam tum quando vere dimittuntur. Dicere vero, *surgere et ambulare* mox palpabilem requirit probationem sanitatis consequentis: alioquin temeritatis, ac mendacii confestim ex re ipsa arguetur. Non ergo Christus hic asserit aut probat sanationem corporalem esse difficiliorem

remissione peccatorum: sed ex veritate assertionis de re visibili, ubi effectus mox adesse debet, probat sibi etiam esse credendum, asserenti invisibilem remissionem, quam quivis facile jactare posset sine periculo convincendae falsitatis. Nam, ut Chrysof. Hom. 3. alterum horum latet, alterum patet. Quod quamvis minus sit in se, est tamen manifestius, ut illud majus, ac invisibile reddatur certius & confirmatius. Hunc sensum postulat id quod sequitur.

6. *Ut autem sciatis, &c.* id est, ut id, quod latet, ac temere dictum a me arbitramini, ex eo, quod oculis patet, etiam verum esse intelligatis. *Tunc ait paralytico.* Verba sunt non Christi, sed Evangelistae, quibus significat Christum subito, relictis quasi Scribis, ad paralyticum se convertisse. Unde quamvis deessent, sensus perfecte constarent. *Surge et tolle lectum tuum:* ut quod erat testimonium infirmitatis, fiat probatio sanitatis: *et vade in domum tuam,* ne phantasticum putetur id quod factum. Unde ad faciendam testatissimam fidem.

7. *Surrexit et abiit in domum suam.*

8. *Videntes autem turbæ timuerunt, Graece admiratae sunt,* sed admiratione timori adjuncta. Nam, ut Lucas cap. 5. vers. 26. *stupor apprehendit omnes, & repleti sunt timore:* quod fieri solet, quando subito maxima opinio, & reverentia de aliquo

concipitur, sicut simili de causa 3. Reg. 3. vers. 28. dicuntur timuisse Salomonem. *Et glorificaverunt Deum*, ejus benignitatem laudibus celebrando, qui seu quia *dedit potestatem talem*, remittendi scilicet peccata, & visibilibus istis miraculis confirmandi hominibus, homini per enalagen numeri. Unde non videtur quicquam sublimius homine, seu occultum illud incarnationis Dei mysterium agnovisse.

9. *Et cum transiret inde* Jesus, versus in res scilicet, ut indicat Marcus 2. v. 34. *videt hominem sedentem in telonio*, id est, in domo, quo adferuntur vectigalia, occupatum scilicet negotiis officii Publicanorum. Nam *Telonis* ad verbum significat emptorem, seu redemptorem publicorum vectigalium, & *Telonion* locum, vel etiam mensam, ubi colliguntur. *Matthæum nomine*. Marcus & Lucas vocant *Levi*, binominis enim fuit: sic tamen, ut post Christi discipulatum usitatus fuisse videatur *Matthæus*, ante *Levi*; illud fortasse à Christo impositum, hoc a parentibus. Unde Hieron. notat cæteros Evangelistas, propter verecundiam & honorem Matthæi, noluisse eum nomine appellare vulgato: quod Matthæus ipse ex humilitate fecit, sicut cap. 10. se Publicanum vocat, ut nomen suum, & infame officium indicando, perpetuum relinqueret suae gratitudinis divinaeque

mignitatis, & gratiae, ac potestatis monumentum. *Et ait illi, cui jam tot miraculis innotuerat: sequere me, meo discipulatuui indivulse inhaerendo, qui ut Chrysof. miraculorum jam fama perdomitus, & ut Hieron. majestate divinitatis occulte in humana facie relucente tractus, potenti denique gratia persuasus, & proinde non irrationabiliter, sicut Julianus Augustus & Porphyrius calumniabatur. Et surgens, secutus est eum, spretis & lucris & periculis, quæ ipsi totique familiæ imminebant, quo rationes vectigalium non confectas relinqueret, inquit Basil. in Regulis fufius disputatis, reſpon. 8. Unde promptiffimæ obedientiæ exemplum extollit Chrysof. Et hæc quantum ad animum. Antequam tamen omnibus reſpla ſe abdicaret, Chriſtum domo & ſplendidis epulis excepit, quaſi ſic ſuis valediceret. Nam*

10. *Discumbente eo in domo; ipſius Matthæi, qui, ut Lucas, fecit ei convivium magnum, quod modetiæ cauſa Matth. tacet. Hoc autem ſicuti de bonis ſuis fecit; ita & potuit rationes adminiſtrationis ſuæ Domino permittente reddere. Ecce multi publicani et peccatores diſcumbant cum Jeſu, ſive invitati a Matthæo, ſive ultro, exemplo ſequentis Matthæi, & Chriſti humanitate tracti, quia Marcus ait: Erant enim multi, qui ſequebantur. Peccatores autem quia diſtinguuntur a*

Pub-

Publicanis, videntur homines fuisse vitæ aperte improbæ & infamis.

11. *Et videntes pharisæi, id est, cum intellexissent post convivium (patet enim Phariseos non interfuisse) dicebant discipulis ejus, tamquam minus instructis ad subornandam accusationis malitiam, reddendamque sui facti, & magistri rationem. Accusandi enim non admonendi causa ista dicebant, non ad instruendos, sed alienandos a Magistro discipulos. Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester? & vos cum illo? hoc enim addit Lucas. Magistrum tamen præcipue impetebant, tamquam qui perperam suos verbis & factis instrueret, nec habendum esse virum sanctum, qui peccatorum consortio gauderet. Quos ipsi Pharisei videntur vitasse, non eo animo, quo vitari debent, nimirum ne communicans superbo induat superbiam, & tangens picem inquinetur ab ea, hoc est, ne mores eorum familiaritate addiscantur, vel etiam ne ipsi peccatores in improbitate roborentur: sed ex fastu & errore, ne sicuti juxta legem contactu rei immundæ, ita etiam peccatis inquinarentur. Unde Dominus veram conversationis suæ cum illis, causam aperiens.*

12. *Non est opus, inquit, valentibus medicis, quatenus scilicet recte valent; & ideo vos, tamquam qui sanos vos esse creditis, non frequento: q. d. Me-*

dicus sum peccatorum, non socius, non ut foveam peccata, sed sanem; atque ita laude, non reprehensione dignus. Nisi forte quis eo nomine medicum accuset, inquit Nazianz Orat. 36. quod morbo se inclinet, foetoremque sustineat, ut ægrotis sanitatem donet. Unde ex scriptura factum suum probans,

13. *Euntes discite*, id est ite, ac discite, non tam scientia quam effectu & opere, quid sibi velit illa Dei per Prophetam sententia, & tunc scilicet accusate me. *Misericordiam volo et non sacrificium*, id est, magis volo quam sacrificium ut legit Aug. libr. 20. contra Faust. c. 16. idque ex eo, quod sequitur, & *scientiam Dei plus quam holocausta*. Ex quo etiam patet, per *Sacrificium* intelligi holocausta, id est, externa sacrificia. Nam, ut Augustin. libro 10. de Civit. cap. 5. nihil aliud hic, nisi sacrificio sacrificium prælatum oportet intelligi, scilicet externo religionis sacrificio internum misericordiæ, juxta illud Apost. ad Hebræos 13. vers. 16, *Talibus enim hostiis promeretur*, id est placatur, aut delectatur *Deus...* *Non enim veni*. Ratio datur versus duodecimi, non decimitertii: q. d. Proprium officium meum est, esse medicum: non ergo miremini, si cum ægrotis verfer. Non enim in mundum missus sum, ac *veni vocare justos, sed peccatores*, ubi exponit, ut ante, justos,

utique sanos; peccatores autem appellavit ægrotos, inquit August. de natura & gratia cap. 19. Græcus hic, atque etiam Latinus apud Lucam addit, *ad penitentiam*: quod tamen satis indicatur per verbum, *vocare*, si proprie sumatur. Vocatio enim juxta Apost. ad Rom. 8. vers. 30. præcedit justificationem. Estque illud primum beneficium, quo homo invitatur a tenebris ad lucem, a peccatis ad Deum, id est, ab ægritudine ad sanitatem, propter quod Christus in mundum venit, alias non venturus, & quo jam justi non indigent.

14. *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis*, a Phariseis surbornati, ut per os eorum, jam æmulatiuncula aliqua adversus Christi discipulos laborantium, responsum Christi refellerent: nam Marcus & Lucas indicant Phariseos simul accessisse. *Dicentes: quare nos et pharisei ieiunamus frequenter?* jejuniis non ipsius Legis, quæ ab omnibus observabantur, sed specialibus, magistrorum jussu, vel instituto susceptis. Unde Phariseus ille: *Jejuno bis in sabbato*, id est, in quacumque hebdomada. *Discipuli autem tui non ieiunant.* Plus significare volunt, quam dicunt, quod Lucas expressit, cum eos dixisse notat, *Discipuli tui edunt, & bibunt*, id est, indulgent genio, cum Publicanis & peccatoribus manducando. Nam hac de causa vocatus fuit ipse Chri-

stus homo vorax, & potator vini, infra cap. II. vers. 19. Itaque sensus calumniæ est: Convivia tua cum peccatoribus excusas, prætextu misericordiæ; cur saltem discipulos tuos non doces perfectiorem, quam nos profiteamur? Sperabant enim Pharisei sic fore, vel ut disciplinam Joannis omnibus probatam damnare cogeretur, vel suam, quibus urbanissime respondet:

15. Numquid possunt filii sponsi lugere? Sponsus se opportune vocat, quia sic ab eorum magistro vocatus fuerat, Joan. 3. vers. 29. Filii autem sponsi, Græce *filii thalami nuptialis*, dicuntur phrasi Hebraica (sicut *filii lucis, tenebrarum, regni, &c.*) qui ad thalamum nuptialem pertinent, id est, qui sponso velut comites honoris gratia dati familiarissime adherent; cujusmodi triginta dati fuerunt Samsoni, Judic. 14. & vocantur *amici, ac pronubi*, vers. ultimo. Hi ergo non possunt lugere, id est, indecens est, ut in sordibus ac luctu, seu in actionibus tristitiæ versentur, quamdiu durant tempora nuptialia, quæ lætitiæ plena sunt: quasi diceret, hæc indulgentia discipulorum meorum tempori congruit.

Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, per mortem scilicet, vel assumptionem in cœlos: et tunc jejunabunt, id est, lugebunt, seu luctuosos incumbent actionibus, sicut factum indicant

Acta Apostolorum. Et hinc est, quod commode ante dies ablationis Sponsi nostri Quadragesimam jejunamus, ut notat August. Serm. 74. de diversis cap. 3. Eademque de causa Feria 6. & Sabbato olim jejunare solebant, ut idem Epist. 86. & Clemens Romanus lib. 5. Constitut. Apostolicar. cap. 17. Ut autem non solum ex temporis ratione, sed etiam ex magno artificio, sic cum suis discipulis agendum intelligerent, duas addit similitudines ex veste & utribus.

16. *Nemo autem, nisi insipienter agere velit, immittit commissuram panni rudis, id est, insuit frustum panni adhuc impexi, & impoliti, prout a fullonibus prodit, in vestimentum vetus, id est, ad reparanda m detritam vestem, ac laceram. Nam illa talis commissura, seu pannus ille rudis tollit plenitudinem a vestimento, scilicet veteri, id est, tollit integritatem, seu id, quod adhuc plenum & integrum erat in veste veteri, et peior, seu major, ac restauratu difficilior scissura fit. Cum enim pannus ille rudis sit durus, ac fortis, vestimentum autem vetus tritum, ac poene putridum, mox laceratur. Addit Lucas aliud incommodum, Alioquin & novum rumpit, scilicet vestimentum, quia Lucas præmiserat, hanc commissuram, seu hoc frustum panni novi vulsum fuisse ex vestimento novo. Huic omnino similis est comparatio de vino, &*

& utribus : nam vini novi & bullientis violentia dirumpit utres vetustate infirmos, & pœne putridos, & utraque pereunt. Iste est cortex utriusque parabolæ, qua significat juxta Chrysoſt. Hom. 30. & Theophil. etiam se imprudenter facturum, si discipulis suis adhuc infirmis, & veteri assuetis homini, grave & rigidum vitæ genus imposeret: periculum enim fore, ne & hujusmodi institutum sine fructu periret, & tyrones novæ vitæ austeritate territi desperatione quadam resilirent a virtutis perfectioris via, quam sectari cœperant, & ita peiores fierent ex eo ipso, quo meliores fieri debuerant.

17. *Sed vinum novum in utres novos mittunt, qui vim vini ferant, ne fervere musto rumpantur. Et ambo conservantur, vinum & utres :* q. d. Simili modo cum innovati fuerint discipuli mei Spiritus sancti gratia, vis rigidioris disciplinæ eis committenda erit, eamque cum fructu ferent: nam, ut Augustin. Serm. 186. De tempore, carnalitas vetustas est, gratia novitas, spiritualia non capit carnalis, quanto homo melius fuerit innovatus, tanto amplius capit, quod verum sapit.

18. *Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit. Marcus Archisynagogum, Lucas cap. 8. Principem synagogæ quod idem est, vocat, nomine Iairum. Erant hu-*
jus-

iusmodi præfecti synagogæ, ad quos spectabat populi convenientis, lectionis Scripturarum, prædicationis, &c. moderatio, ut patet Actor. 13. vers. 15. & Lucæ 13. 14. . . *Et adorabate eum, genuflexione, vel corporis prostratione, ut Marcus & Lucas, dicens: domine filia mea modo defuncta est.* Marcus ait, *in extremis est;* Lucas, & hæc moriebatur, id est, animam agebat: quo significat uterque nondum fuisse modo defunctam, postea enim defuncta nuntiabatur. Itaque, vel utrumque dixit Iairus sub disjunctione, & Matt. solum alterum expressit, vel, ut August. 2. de consen. Evang. cap. 28. alii posuerunt, quid dixerit Iairus, Matthæus vero brevitatis causa, quid voluerit, atque cogitaverit: illi verba, hic voluntatem, cui debent verba servire, eo quod certum sit, eum saltem audito suorum nuntio de morte ejus hoc cogitasse & voluisse.

20. *Et ecce.* Interponitur hic alia historia, qua confirmaretur fides vacillantis Iairi, & ostenderetur, nunquam a benefaciendo otiosum fuisse Christum, quæ quia accuratius tractatur a Marco, eo explicationem ejus remittimus.

23. *Et cum vidisset Jesus tibicines, quia, ut Ambros. lib. 8. in Lucam, mos erat Gentilium ad luctum tibicines adhibere, ad quorum modos histriones canebant funebria carmina, tundeant pectora,*
&

& ejulabant, ut Lucanus in Dialogo de luctu. Unde Ovidius 4. Fast.

Cantabat mæstis tibia funeribus.

Hoc autem a Gentibus ad Judæos videtur fluxisse: vide Jerem. 9. vers. 17. & 18. Unde hic addit, *et turbam tumultuantem*, id est, multitudinem miserabili lamentatione deplorantem puellæ mortem. Nam Marcus dicit *tumultum*, & (hoc est) *flentes*, & *ejulantes multum*: & Luc. *Flebant autem omnes* & *plangebant illam*. Turbis igitur illis dicebat:

24. *Recedite*, cum toto illo luctus & planctus apparatu: *non est enim mortua puella*: scilicet, sicut vos putatis, ut in morte maneat, sicut ceteri mortui, neque sit spes reviviscendi. *Sed dormit*, quia mox expergefactam videbitis, quam lugetis, ut mortuam: somnus igitur est, non mors. Unde quod multi dicunt, *Non est mortua*, quia omnia vivunt Deo, non videtur huic loco convenire: sic enim nullus mortuus diceretur, cum tamen aliquid peculiare videatur Christus de hac puella dicere, quod non de omnibus. Unde nec illo modo dicitur hic *puella dormire*, quo omnes mortui, Dan. 12. vers. 2. vel peculiariter Sancti dicuntur in morte dormientes, propter spem futuræ resurrectionis; sed potius ad illum plane modum, quo Joan. 11. v. 11. dicit Christus: *Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut a somno excitem eum*.

Quod

Quod cum non intellexissent, addit, *mortuus est*, indicans se eum a mortuis velle suscitare. Usus est autem hic isto loquendi modo eadem de causa, qua mox præcepit, ut nemo sciret, videlicet ut hac urbana ambiguitate minus miraculum turbis innotesceret: *et deridebant eum*; quia ignari istius consilii divini, & apud quos de vera morte puellæ nulla erat dubitatio.

25. *Et cum ejecta esset turba.* Ut pompam & inanem gloriam declinaret apud turbam, secreti continendi nesciam, patrem tamen, & matrem puellæ, ut Marc. & eos, qui secum erant, id est, ut explicat Luc. Petrum, & Jacobum, & Joannem tamquam testes adsumpsit secum. *Et tenuit manum ejus.* Addunt alii, eum dixisse, *Puella surge*, ut ipso quodammodo gestu & voce ageret tamquam cum dormiente, quem manu & voce excitare solemus. Unde eadem facilitate, qua e somno excitata surrexit, ut Marcus, *ambulabat*, & *jussit illi dari manducare*, ne phantasma putaretur. Quamvis autem, eodem teste, vehementer illis præciperet, ut nemo id sciret, calcanda scilicet inanis gloriæ studio, & documento, tamen, quia fugientes sequi solet.

26. *Exiit fama hæc in universam terram illam*, Galilæam scilicet, ubi contigit, omnibus rem tam stupendam & inexpectatam eo magis certatim divulgantibus.

Addit hoc, ne quis a se miraculum confectum putet, cujus testis fuit tota regio.

27. *Et transeunte inde J Esu, secuti sunt eum duo cæci, accepto miraculi istius rumore in spem sanitatis erecti, dicentes: miserere nostri: qua voce indicant se de potestate ejus non dubitare, sed tantum gratuitam poscere voluntatem: q.d. Velis tantum quia potes, fili David, ille scilicet Davidi promissus & ex Davide expectatus. Nam quamvis eo tempore multi essent ex Davide procreati, hoc tamen peculiariter Messiae cognomen & periphrasis fuit: atque ita est hæc luculenta fidei & fiducia professio. Distulit eos tamen, donec*

28. *Venisset domum, scilicet in Capharnaum, ubi domicilium elegerat: idque tum, ut fides eorum augeretur, vel probaretur, tum ut ostentationem fugeret, doceretque fugiendam. Et dicit eis, ut examinaret naturam fidei illorum, & imitandam proponeret tamquam sanitatis eorum causam, qua magis quam eorum miseria permotus fuisset: creditis quia hoc possum, non precibus meis impetrare, ut Prophetæ, sed facere vobis? id est, mea auctoritate & potestate præstare? hanc enim penes se esse significat. Fides igitur, quam postulat, non est de voluntate faciendi, multo minus de facto jam exhibito; non enim dicit:*

Cre.

Creditis me hoc velle facere, vel me facturum, vel me fecisse? qualem fidem hæretici postulant de remissione peccatorum: sed, Creditis, quia hoc possum facere? Est enim fides de divina virtute sua, quæ fides non est fiducia, sed verus mentis assensus, qui tamen per fiduciam conjunctam solet operari. Unde cum dixissent, *utique*, id est, indubitanter credimus, respondit eis:

29. *Secundum fidem vestram fiat vobis:* id est, Si sic creditis, habeat hæc fides per fiduciam, quam clamando & sequendo professi estis, effectum suum.

30. *Et aperti sunt oculi eorum:* quantum ad effectum videndi, hoc est, viderunt. Periphrasis est videndi, Hebræis familiaris, etiam cum oculi non solum patent, sed neque visu carent; sic enim primorum parentum, & Agar, Genes. 20. vers. 19. oculi aperti dicuntur, quando adverterunt. Vide infra capite 20. vers. 33. & Joan. 9. versu decimo & seqq. sapius. Sic & aures dicuntur aperiri, vel patere, quando surdi audiunt, ut Marci septimo vers. 35. Utriusque exemplum Isaïæ 35. vers. 5. *Et comminatus est illis, dicens: videte ne quis sciat:* Græce *Enebrimisato* acriter & cum fremitu quodam interminatus est. Unde Joan. 11. vers. 33. exponitur, *infremuit*.

31. *Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa,* id est, factum divul-

garunt, & famam sparserunt. Ubi observat S. Gregor. 19. Moral. cap. 14. alias 18. hac in re Christum servis se sequentibus exemplum præbuisse, ut ipsi quidem virtutes suas occultare desiderarent, & tamen, ut aliis proficiant, prodantur inviti. Occultentur ergo bono studio, inquit, necessitate publicentur: ut eorum occultatio sit custodia propria: publicatio sit utilitas aliena. Huiusmodi igitur præcepta Christi non videntur fuisse vera præcepta, ad serio obligandum imposita, sed efficacis tantum desiderii sui declaratio, quod scilicet nullo inanis gloriæ studio teneretur. Unde alii non peccarunt, virtutem ejus ex gratitudine debita laude prosequendo.

32. *Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem*: id est, mutum a dæmone possessum; Non enim illud, *mutum*, referendum est ad dæmonium, sed ad hominem, cujus lingua non naturaliter, sed dæmonis maleficio ligata significatur ex eo, quod ejecto dæmone loquebatur. Lucas tamen ipsum dæmonium vocat mutum, cap. 11. vers. 14. scilicet effective, quia faciebat mutum: nam varii dæmones tardis nocumentis, & vitiis delectantur. Loco, *mutum*, Græce est *Kophos* quod vulgo magis surdum; quam mutum significare notat Hieronym. sed in scripturis indifferentur usurpari. Hic mutus

ab aliis offertur, quia mutus eum verbis orare non poterat, ut Chrysostomus, nec ab eo fidem exigit, quia muti simul & surdi esse solent. Tractat allegorice quatuor ista miracula S. Hilarius can. 9. juxta quem Filia Principis significat synagogam, Hamorroissa Gentes, sicut intelligit & Hieronym. Rursum alia figura duo cæci significant Scribas & Phariseos, inquit Hilarius, dæmoniacus Gentes. Vide eum latius. Sensu tropologico Hamorroissa est anima, multo tempore concupiscentiis & vitiis diffluens, quam sanare non possunt Medici, lex Moysis, aut Philosophi, sed tactus fimbriæ, seu fides Incarnationis. Filia Principis duodennis est anima initio conversionis peccans, quæ facile sanatur, si Princeps, id est, Pastor Ecclesiæ, pro ea satagat. Duo cæci & mutus totius humani generis significant statum, cum primo oculi per fidem aperiri debent, ut deinde in Dei laudes lingua solvatur.

33. *Et mirare sunt turbæ*, quia videlicet numquam apparuit sic in Israel, id est, nemo unquam in Israel fuit, qui tanta imperandi auctoritate, tanta celeritate & facilitate, tam varia & immedicabilia morborum genera sanaret: non enim ad solum ejecti dæmonii miraculum, sed ad præcedentia respiciunt. Atque

hæc erat simplex & candida turbæ, nullis invidiæ stimulis agitatæ confessio.

34. *Pharisæi autem*, livore cæci, cum facta negare non possent, malitiose calumniando, dicebant: in principe dæmoniorum, id est ope principis, ac præcipui dæmonum, hoc est, non divina virtute, sed pacto & arte magica cum summo dæmone, *ejicit dæmones*, inferiores. Calumniam istam acerbissimam accurate refellit Christus cap. 12. Nunc autem ea contempta pertransit benefaciendo, et exercendo legationem Evangelicam susceptam, circuitque *omnes civitates et castella*, Græce *Pagos*, id est, erga magnos & parvos nemine neglecto. In quo circuitu

36. *Videns turbas*, id est, miseriam turbæ non modo corporalem, sed maxime spiritualem, *misertus est eis*: Græce *Epaignithi* id est, internis visceribus, summo affectu & commiseratione super malis eorum indoluit, *quia erant vexati*, id est, variis afflicti malis, *et jacentes, sicut oves non habentes pastorem*: quæ hac illac oberrando temere vagantur, nec pastorem, nec caulam, nec gregem sciunt quærere. Significat ergo Judæicum populum per diversa vitiorum & errorum genera oberrasse, ideoque diversis malis a dæmonibus afflictum, nemine curam gerente salutis eorum. Itaque

37. *Tunc dicit discipulis: messis quidem mult-*

multa, scilicet populi Judaici: nam in illis a Prophetis seminatum fuerat, inquit August. Serm. 42. de Sanctis cap. 1. Unde Joan. 4. vers. 35. de eodem populo dicit, *regiones jam albas esse ad messem*, id est, eos maturos esse, qui doctrinam salutis & Evangelicam accipiendo, incorporarentur Christo, & ex synagoga in Ecclesiam velut horreum transferrentur, quia finis legis Christus. Et hinc est, quod respectu Judæorum non dicuntur Apostoli seminare (ut pote quod respectu Gentium eis magis competebat) sed metere Joan. 4. vers. 38. . . *Operarii autem pauci*: id est mellores, qui operam suam collocent, ut messis in aream Ecclesiæ devehatur, id est, qui eis Evangelium regni, a Lege adumbratum, prædicent: solus enim erat Christus & Joannes, quia necdum Apostoli missi erant.

38. *Rogate ergo dominum mittere*. Se ipsum tacite indicat, inquit Chrysost. quamquam verisimilius est indicari Patrem, cui sua Christus transcribere solet. *Ut mittat*. Iplius est enim mittere; nam qui se ingerunt, non legitime ab ipso missi, falcem in alienam messem mittunt, & sacrilegii rei sunt, ut omnes hæretici. *Operarios in messem suam*, qui re ipsa scilicet, non nomine tenns, tales sunt, fideles & idoneos, quia ipse tales non solum mittit, sed & facit.

CAPUT X.

QUod igitur Dominum rogandum esse dixerat, mox Christus ultro, non expectatis precibus, ex profusione ingentæ pietatis ipse facit, mittendo scilicet operarios in messem suam. Nam

1. *Convocatis duodecim discipulis*, qui hætenus nonnisi discipuli fuerant, continui auditores doctrinæ, & spectatores operum, nunc eos mittere incipit ad colligendam messem, ad quod verbo & exemplo formaverat, atque ita hac missione eos Apostolos fecit, &, ut Luc. cap. 6. vers. 13. etiam Apostolos nominavit; q. d. Missos, quid generaliter in universum missi sunt: quamvis ex etymologia etiam aliis competat, sicut cæteris septuaginta duobus discipulis hoc tribuunt nonnumquam veteres. Ut autem hæc missio non esset potestate vacua, vel eorum doctrina novitate contemptibilis, vel prædicationis, tamquam legationis divinæ, potestas arrogata videretur, miracula velut sigilla commissionis & auctoritatis appendit. Nam *dedit illis potestatem spirituum immundorum*, id est, super spiritus immundos, nempe ut ejicerent eos. Vocantur immundi

di, non natura, sed vitiis, quia omni immunditia delectantur, horrent & infectantur sanctimoniam, ex quo a divina puritate ceciderunt. Hæc autem potestas ejiciendi spiritus, curandi infirmitates non erat inhærens Apostolis, sicut Christo, sed stabiliter addicta, & assistens ex divina voluntate, quo conciliaretur eis, tamquam Legatis, reverentia, auctoritas, fides ex miraculis, quæ deerat ex ingenio, eloquentia, opibus, pompa, comitatu.

2. *Duodecim autem apostolorum.* Duodecim non casu, sed divino consilio electi sunt, ut satis indicatur Act. 1. vers. 17. 21. & ult. Rationes tangunt veteres: primam, ut, quia duodecim tribus typus erant Ecclesiæ, ex omnibus Gentibus colligendæ, duodecim etiam Apostoli, quasi alii duodecim Patriarchæ, & Patres eam generarent, ut indicat Iren. libro 4. capite 38. & Theophyl. hic, imo ipse Christus infra capite 19. vers. 28. Alteram sæpius tangit August. ut in Psalm. 59 & alibi, quia duodenarius constat ternario, in quaternarium ducto: Apostoli autem Trinitatem in quatuor orbis partes erant prædicaturi. *Nomina hæc sunt.* Nominatim recensentur, ut constaret tum divinæ electionis ratio infirma mundi eligentis, tum firmitas testimonii ipsorum, quod de rebus maximis toti orbi reddere debebant.

Primus Simon: non ætate, quia senior

erat Andræas, ut Epiphan. Hæresi 51. numer. 19. nec vocatione, quia idem Andræas imperfecta vocatione, scilicet ad credendum, prior vocatus fuit, Ioan. 1. vers. 40. & 41. perfecta vero ad Apostolatū simul cum Petro, Matth. 4. vers. 18. Nec etiam sola necessitate numerandi primus ponitur; sic enim qui sequitur, secundus dici debuisset: neque casu, quia utique ponitur Petrus in Evangeliiis primus, cæterorum vero ordo mutatur. Itaque primus auctoritate, & electionis dignitate, sicut Judas semper collocatur ultimus: q. d. & omnium Apostolorum primus, id est, præcipuus & quasi vertex Simon, inquit Chrysostom. in caput 1. Act. Et ex hoc loco desumpta videtur vox *Primatus Petri*, quam usurpat Augustin. Tract. ult. in Joan. & alii veteres. Unde Beza, cæteris impudentior, hac voce perstrictus, audet suspicari ab aliquo Primatus Papæ fautore vocem *Primus* fuisse additam: *Qui dicitur Petrus*, ut distinguatur a Simone Chananæo: *Et Andreas frater ejus*. Matth. Apostolos recensendo sex binarios per copulativam efficit: unde videtur eos ita binos enumerare, sicut a Christo conjugati & bini missi fuerant ad prædicandum, Marci 6. vers. 7. Hinc fratres conjungit, ad significationem concordie.

3. *Jacobus Zebedæi*: supple filius, ut
ab-

ab alio Jacobo distinguatur. Dictus est etiam *Major*, propter ætatem; occisus est ab Herode Act. 12. *Et Joannes frater eius. Philippus*, nomen Græcum, sicut & *Andreas*, a Judæis usurpatum fuit, eo quod Gentibus per multas annorum centurias fuissent mixti; et *Bartolomæus*, quasi dicas *filius Ptolomæi*, vel potius *Tholmæi*, quod habetur 2. Reg. cap. 3. v. 3. *Thomas*, Syriacum est ab Hebraica radice, significante gemellum, nam *Taam*, significat *geminare*: Græce dicitur *Didimus*, Joann. 20. versu 24. *Et Matthæus publicanus*, quondam scilicet: nam humilitatis causa superabundantem Christi gratiam prædicat, ubi peccatum abundaverat. Eadem de causa se Thomæ postposuit, cum alii præponant. *Jacobus a'phæi*, scilicet filius. Dictus est *Minor*, Marci 15. vers. 40. quia junior, cujus mater erat, ut ibid. & Joan. 19. versu 25. *Maria Cleophæ*, soror matris Domini: unde & a Paulo ad Galat. 1. *Frater Domini* vocatur. Vita aut sanctissimus, Jerosolymorum Episcopus, auctor unius ex Epistolis Catholicis. Hujus frater *Thadæus* vocatus est etiam proprio nomine *Iudas*, ut utrumque constat ex initio Epistolæ, quam scripsit: unde a Luca vocatur *Iudas Iacobi*. Dictus est etiam a Græcis hic *Lebbeus*, quasi dicas corculum, ita ut trinominis fuerit, juxta Hieronymum.

4. *Simon Chananæus*: non a terra *Chanaan*, seu *Chananæa*, repugnat enim orthographia, tam Latina, Hebraica, quam Syriaca; sed a *Cana*, oppido vel vico Galilææ, ut Hieronym. unde rectius fortasse *Canæus* diceretur. Hoc autem nomen quia secundum etymologiam Hebraicam denotat zelum, nam *Kanne* significat *Zelari*: hinc a Luca cap. 6. & Act. 1. vocatur *Simon Zelotes*: quamvis Scaliger velit Zelotem esse dictum, quia a secta Zelatarum, de quibus apud Josephum, ad Christum conversus fuit. *Et Judas Iscariotes*. Ita vocatum volunt Hebraice, alii a marsupio, alii a mercede venditi Christi, alii a strangulatione per anticipationem, alii a tribu Issachar; sed horum pleraque meræ chimeræ sunt. Verissima videtur illa & simplicissima opinio, quæ, ut Hieronym. ab urbe deducit, nempe *Carioth*. in tribu Juda, Josue 15. versu 25. & Jerem. 48. vers. 24. & 41. quasi dicas, *Isch Carioth*, virum *Carioth*, id est, *Cariothensem*; nam hac forma exprimunt Hebræi sæpe sua patronymica, ut viri *Bethleem*, *Anathoth*, pro *Bethleemitis*, *Anathothitis*, 1. Esdræ vers. 22. sequentibus.

5. *Hos duodecim misit Iesus*, tamquam Legatos altissimæ legationis annuntiandi regni cœlorum, præcipiens eis: & dicens, hoc est & mandata, tamquam instructionem legationis, dedit in hæc verba:

In

In viam gentium, id est, ad Gentes ducentem, *ne abieritis*, prædicandi scilicet causa, quia nondum salutis omnibus publicandæ tempus erat; quod tamen post resurrectionem eis præceptum est, infra cap. 18. vers. 19. quia juxta sapientissimam Dei ordinationem oportebat Judæis, tamquam filiis regni, & ad quos Messiae promissio facta erat, primum loqui verbum Dei, cum vero repellerent illud, & se indignos judicarent æternæ vitæ, justissimo judicio, oportebat converti ad Gentes, ut explicat Paulus Act. 13. vers. 46. *et in civitates Samaritanorum ne intraveritis*: eadem de causa. Nam, & illi vere Gentiles erant, utpote in Judæam ex Chaldæa translati, ut patet 4. Reg. 17. v. 24. & seqq. sed quia propter cultum nonnullum veri Dei, & Messiae expectationem, Joan. 4. vers. 20. & 25. medii videbantur inter Judæos & Gentes, hinc distincta fit eorum mentio.

6. *Sed potius ite ad oves, quæ perierunt domus Israel*, id est, Gentis Israeliticæ, sub qua tot illam nationem comprehendit quæ vocantur *oves pascuæ Dei*, Psam. 73. versu 1. quia populus a Deo peculiariter electus: *peritiæ* autem, quia universum genus humanum in Adam perditum fuit, & sicut ovis erraverat. Isa. 53. & peculiariter illo tempore Judæi erant vexati & jacentes, sicut oves non habentes pastorem, ut supra cap. 9. Hic ergo
di.

districtus figitur isti legationi. Unde eadem ex causa & sensu Christus a Paulo ad Roman. 13. vers. 8. vocatur *minister circumcisionis*: & ipsemet infra cap. 15. vers. 24. se non venisse profitetur, nisi ad oves domus Israel.

7. *Euntes autem praedicate.* Hic explicatur summa legationis, quia appropinquavit regnum caelorum, ut scilicet per poenitentiam ad illud vos praeparetis, ut supplet Marcus cap. 6. vers. 12. Hoc autem comprehendit veteris vitae detestationem, & assumptionem novae. Vide de hoc supra, dicta capite tertio versu 2.

8. *Infirmos curate, &c.* His verbis actum jubendo, simul dat potestatem confirmandi, miraculis tamquam figillis, legationem seu missionem suam: nec non ipsa quoque mandata legationis, hoc est, praedicationem suam; utraque enim erat valde nova. Simul autem indicat, miracula esse debere non tam curiosa vel terribilia, ut Moyfis, quam benefica: ut ita praedicatio eorum fieret non tremenda, vel onerosa, sed beneficiis, tam spiritualibus quam corporalibus gratissima. Itaque *gratis*, id est, nullis meritis vestris aut pretio, sed mera Dei gratia, *accepistis*, potestatem illam, ideoque *gratis date*: non potestatem ipsam, quae ab eis dari non poterat, sed effectus illius potestatis, sanitatem, &c. His ergo verbis jactantiam simul & avari-

ritiam convellit, simulque tangit radicem, cur spiritualium istorum donorum venditio sit illicita, quia scilicet potestas illa talis est, quae nullo humano labore, sed sola Dei gratia haberi potest. Ideoque magna ei fit irreverentia, si ad vile pretium, contractusque humanos deprimatur. Quamquam hisce verbis etiam acceptio munerum, quae ex gratitudine Apostolis offerentur, vetari videatur quia indecora est & gratia Dei sic ad quaestum videtur verti: unde Giesi ea de causa reprehensus est. Porro sententia generalis est, ideoque tum ad alia spiritualia Dei dona, tum peculiariter ad ipsam praedicationem Apostolorum referri potest, ut refert Basil. in cap. 8. IIaiae. Non enim, inquit, sermo Evangelii venalis est, ut verba Pythonum. Unde praecidens omnem venditionis & negotiationis causam ac praetextum,

9. *Nolite, inquit, possidere.* Graecum *Ktysythe* & Syriacum *Teknun* verti potest *comparare*, scilicet in viaticum; & hoc magis cum Luca & Marco convenit, qui dicunt, *Ne tuleris in via*; & quia sequitur, *in zonis vestris*, id est, loculis, ex zona itinerantium & militum pendere solitis. *Aurum, neque argentum, neque pecuniam.* Graece *æs*: tres enim pecuniae species, etiam vilissimam, ex aere, vetat.

10. *Non peram in via*, Graece *peram in viam*, id est, peram viatoriam, ad recondendum cibum, continens pro contento; & sub *Pera* etiam poculum intelligitur. *Neque duas tunicas*, id est, vestimenta: unum, quo induti sitis, & aliud futurorum timore, ne forte sit opus, ut notat Hieronym. hic & August. lib. De consensu Evang. cap. 30. Nam si necessitas postulare, duobus vestimentis indui potuisse, patet exemplo Christi, qui duobus indutus fuit, Joan. 19. vers. 23. *neque calceamenta*: nempe duplicia, sicut de tunicis dictum est. Ita Caiet. & Maldonat. & olim cecinit Juvenecus poeta: vel verius fortassis vetat non calceamentis indui, sed non possideri seu portari calceamenta in viam; curam scilicet prohibens, inquit August. quae ideo portanda cogitantur, ut non desint. Et hoc videtur esse, quod Lucae capite 22. dicitur eos missos *sine sacculo, & pera, & calceamentis*, id est, sine provisione in futurum, & tamen nihil eis defuisse. Hinc Marci cap. 6. vers. 9. permittuntur non portare, sed *indui sandaliis*, id est, soleis, quae solas plantas tegerent: quibus & Petrus indutus fuisse indicatur, Graece, Actor. 12. vers. 8. Quamquam *epodymata* quae hic *calceamenta* vocantur, revera nihil aliud sonent Graece, quam quasi subligacula, quia subligantur. Multi tamen putant hic vetari cal-

calceos, qui totum pedem tegant, tamquam mollitiei vel curae carnis testimonium; permitti vero sandalia, quae solas plantas. Cujus diversitatis mysticam dat rationem Augustin. ut scilicet nec occultaretur Evangelium, nec terrenis commodis inniteretur: & per duas tunicas intelligit vetari duplicitem. *Neque virgam.* Marcus ait, *nisi virgam tantum*: sed Matth. per *Virgam*, intelligit arma defensiva aut offensiva, juxta illud, *Reges eos in virga ferrea*; nam divinae providentiae ac tutelae praedicatoribus armorum usus non convenit. Unde Ambros. *Virgam* vocat ulciscendi instrumentum doloris, & in verbis humilitatem doceri tradit, libr. 6. in Lucam. Marcus vero permittit baculum itinerarium, quo se sustentent, qui Hebraice proprie dicitur *Misgheneth*, vel *Misgan*. Augustinus putat Marcum intelligere *Virgam* metaphorice, pro potestate sumendi necessaria a discipulis seu auditoribus; Matthæum vero proprie, q. d. Ne minimas quidem res in futurum necessarias provideat. Nam omnium datur una generalis ratio: *Dignus est enim operarius cibo suo*, id est alimento, quo sustentetur in opere gratis administrato. Unde *Cibus* pro omnibus sustentationi vitae necessariis, tamquam pars pro toto sumitur, quorum provisionem prohibuerat. Atque ita satis clare indicat,
cur

cur eos omnia ista possidere, ac ferre noluerit, non quasi non essent necessaria, inquit August. loc. cit. sed quia sic eos mittebat, ut demonstraret, ab eis ista sibi deberi, quibus Evangelium annuntiarent, tamquam stipendia militantibus, tamquam fructum vineæ plantantibus, tamquam lac gregis pastoribus, ut scilicet ita essent, & expediti ab impedimentis omnibus ad prædicationem, & securi de sustentatione. Lucas pro cibo *Mercedem* ponit, non ut significet sustentationem esse adæquatum pretium operis, sed esse operi gratis factò debitam, eoque magis, quo opus est nobilius & magis gratuito exhibetur: sic enim & majoris meriti est & magis debetur sustentatio, ut pote ex justitia & ex gratitudine, nempe ut operarius in opere, nullius rei temporalis consideratione maculato, vel pretio compensabili, possit sustinere. Unde August. lib. de pastoribus cap. 2. Non ergo est, inquit, venale Evangelium, ut pro temporalibus prædicetur: si enim sic vendunt, magnam rem vili vendunt. Accipiunt ergo sustentationem necessitatis a populo; mercedem dispensationis a Deo. Non enim redditur, quasi merces illis, qui sibi in charitate serviunt, sed tamquam stipendium, quo, ut possint laborare, pascantur. Hæc ille. Itaque hoc agebat Christus cum discipulis, quod

quod Apostolus apertius dixit I. ad Corinth. 9. vers. 14. *Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Ubi tamen mox adjiciens, *Ego autem nullo horum usus sum*, utique ostendit potestatem datam, non impositam necessitatem. Atque ita facile intelligitur, & præcepta ista non isti unicæ legationi Apostolorum fuisse posita, ut quidam putant, sed perpetua: & tamen sine eorum violatione Paulum potuisse manuum labore vivere, & Apostolos a mulieribus ali, ne gravarent populum, & Christum Dominum loculos circumferre, in quibus id, quod populus dabat, asservaretur. Ex iis, quæ hæc Christus præcepta non ad istam unicam, & primam missionem Apostolorum pertinere, ut multi recentiores volunt, sed etiam ad illam universalem in totum orbem. Nam veteres penè omnes non aliter intelligunt, quam hic informari virum Apostolicum, & perfecte a divina providentia suspensum.

Quia igitur sic institutis occurrere poterat, an quivis promiscue sustentationis causa esset adeundus, præoccupat Christus.

II. *In quamcumque civitatem aut castellum, id est, vicum aut pagum, intraveritis, prædicandi causa, non inquirendum vobis de hospitio meritorio, aut quis dives*

aut opulentus, sed *quis in ea dignus sit*, hospitio vestro, qui scilicet morum integritate, beneficentiaque spem præbeat promptæ hospitalitatis. Fama hoc inquiri vult, inquit Hieron. ne prædicatoris dignitas suscipientis infamia deturpetur, atque ita, ut Ambros. libro 6. in Luc. mutandi hospitii necessitudinisque violandæ causa non suppetat. *Et ibi manete, donec exeatis*, scilicet illa civitate aut castello; quod Lucas clarius dicit, *Nolite transire de domo in domum*. Alienum est enim, ut idem Ambr. a prædicatore regni cœlestis, cursitare per domos, & inviolabilis hospitii jura mutare: nam levitatis vel appetentiæ mensæ lautioris speciem habet, & hospes primus contristari aut offendi solet.

12. *Intrantes autem, &c. salutate eam*, ut humanitate hospitis animum praeveniat, dicentes: *pax huic domui*. Formula salutandi est Hebraeis usitata, inquit Hieron. *Pax tecum*: quae subinde significat adventum esse pacificum, sine animo bellandi aut nocendi, ut patet Genes. 43. vers. 23. & Judic. 6. vers. 23. Plerumque vero per eam omnia laeta prosperaque imprecantur, sicut Latini dicendo *Ave* & *Salve*. Pax enim est omnium desideriorum finis; Christus autem vulgi verbis intelligi cupit Evangelicam, quam prædicabat, aeternae vitae pacem.

13. *Et siquidem fuerit domus illa digna, pace Evangelica, quam fueritis apprecati.* Lucas ait, *Si fuerit ibi filius pacis, id est dignus pace, sicut dicitur filius mortis, id est, morte & supplicio dignus.* Dignum autem intelligit August. lib. de correct. & gratia, cap. 15. per prædestinationem divinam. Quo pacto enim Evangelica pace jam dignus fuerit ante annuntiatam pacem? Si igitur digna domus fuerit, id est, talis, quam Deus ad pacem secum præordinaverit: *veniet pax vestra super eam, id est, proderit domui, quia Deus effectum dabit verbis vestris.* Si autem non fuerit digna, *pax vestra reverteretur ad vos, id est, inquit August. vobis proderit hæc prædicatio, non autem illi.* Quo sensu hæc dicta erunt; vel ad consolationem annuntiantium pacem, dum viderint apud multos optato effectui carere verba sua: vel, ut, S. Remigius in Catena, ad explorationem dignæ domus seu hospitis: q. d. Salutate, offerendo pacem. Si domus fuerit digna pace Evangelii, quam annuntiatis, & consequenter hospitio vestro, acceptabunt eam, Deo effectum benedictionis præstante: sin minus, vos ex illa repulsa nullum patiemini detrimentum.

14. *Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros.* Unum est explicatio alterius; unde Lucas solum di-

cit, *Quicumque non susceperint vos*, non admittendo scilicet prædicationem Evangelicæ pacis, pœnitentiæ, & regni cœlorum. *Excute pulverem de pedibus vestris.* Quod August. quæst. 7. super Matth. juberi putat, vel ad contestationem terreni laboris, quem pro illis inaniter suscepissent; vel ut ostenderent, usque adeo se ab ipsis nihil terreni lucri quærere, ut etiam pulverem de terra eorum sibi non paterentur adhærere: quas duas rationes & Chrysost. tangit. Proxime tamen videtur hoc fieri in signum anathematis, ac maledictionis eorum, utpote cum quibus, velut maledictis, nec pulverem quidem velint habere communem. Hoc est enim quod Luc. cap. 10. ait *Etiam pulverem*, scilicet rem vilissimam & minimam: qui quia addit, *extergimus in vos*, id est, contra vos, & quia Paulus & Barnabas ad litteram hoc observantes, Act. 13. vers. 51. dicuntur excussisse pulverem pedum in eos, id est, contra eos: manifestum est, hanc ceremoniam adhiberi, quemadmodum Marc. ait, *in testimonium*, & ut Lucas cap. 9. *in testimonium supra illos*, nempe rebellionis & condemnationis eorum, atque ita ad terrorem rebellium: talis enim actio significantior & efficacior est, quam verba. Unde ne putetur esse inane ter-
triculamentum, adjicit:

15. *Tolerabilius erit terræ Sodomorum,*
&c.

&c. *quam illi civitati.* Quia illis poenitentia ac promissio regni cœlorum, & salutis aeternae non fuit praedicata, nec dum miraculis ac virtutibus confirmata: haec tantam liberalitatem Dei non fide tantum, sed nec audientia dignatur, quae impietas sine dubio est gravissima: unde eadem illa ratio tangitur cap. 11. vers. 23. & 24.

16. *Et ecce ego mitto vos.* Putant quidam haec non esse dicta Apostolis in hac prima missione, eo quod sine periculis & persecutione fuerit: sed refelluntur ex Luca cap. 10. vers. 3. ubi certum est de prima missione agi. Itaque etsi non fuerint in illa passi persecutionem, praeponderari tamen, & praemuniri eos decuit simul, & semel adversus ea, quae & tunc contingere poterant, & postmodum ad Gentes missis contigerunt. Itaque *Ecce ego*, qui novi, quid faciam, qui luporum rabiem arcere, sistere, moderari, & in utilitatem patientium convertere scio, *mitto vos sicut oves*: quibus nihil imbecillius, simplicius, innocentius, magis inerme, & ab omni praesidio defensionis imparatum. Explicare enim videtur versus decimum, quomodo mittantur sine virga. *In Medio luporum*: quibus nihil est rapacius, & ovibus magis infestum. Significat enim hac phrasi luporum seu persequentium undique circumdantium multitudinem; tum

persecutionum futurarum crudelitatem, tum defensionis impotentiam & imparitatem.

Estote ergo prudentes, sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Græce *akerati*, quod hoc loco videtur a *keras* deduci, quasi diceret *sine cornibus*, hoc est placidi: est enim epithetum animalium, quæ natura non armavit cornibus ad injuriam depellendam. Cum quo reipsa convenit, si transferas cum aliis *sinceri*, vel *innocentes*. Nam antiqui unanimiter volunt hic significari innocentiam ad non inferendum malum. Sensus est ergo: Cum velut oves mittamini inter lupos, ovis vero valde stolidus sit, arma vestra erunt prudentia serpentis, ut insidias & mala caveatis; columbæ simplicitas, ut nemini noceatis: ita scilicet, inquit Nazianzenus Orat. 19. ut, nec prudentia in versutam improbitatem, nec simplicitas in stoliditatem degeneret, sed ex ambabus una absoluta virtus fiat. Nam, ut Tertull. cap. 2. lib. contra Valentinianos, nocentissimi, qui non sunt simplices; sicut stultissimi, qui non sapientes seu prudentes. Simili fere modo Hilar. lib. de Synodis significari dicit serpentinam prudentiam, columbæ simplicitate temperandam; & columbæ simplicitatem prudentia serpentis instruendam, ut fiat simplex sapientia, & sapiens simplicitas. Serpens enim cum se hominibus ex-

sum,

sum, quasi natura sentiat, nunquam fudit, sed magna semper sollicitudine & insidias eorum cavet, & actus declinat. Addunt veteres fere omnes, Aug. Quæst. 8. super Math. & lib. 2. de doctrina Christiana cap. 16. Hieron. Chrysof. Theophil. hic, Ambr. lib. 3. de fide, cap. 6. quod serpens totum corpus capiti, ubi vita est, custodiendo objiciat, & per angustias se coarctando vetustatem exuat: ita inquit in persecutione luporum caput, id est, Christum seu fidem Christi esse custodiendam, & per angustam portam ad vitam esse intrandum. Sed quia ad eandem serpentis prudentiam pertinet, venenum in persequentes jaculari, hæc malicia per columbæ simplicitatem temperanda est: quam in eo sitam esse fere conveniunt, quod nemini omnino, sive homini, sive bestiis noceat: usque adeo, inquit August. ut nullum omnino animalium necet, non solum grandium, contra quæ vires non habet, sed nec minutissimorum quibus etiam perparvi passeris aluntur. Imo nec nocentibus nocent, nec direptoribus nidi se opponunt, læsæ redeunt, de ipsis lædentibus bene merentur, felle carent. Addit pulchre idem August. Serm. 19. de diversis, quod societate gaudent, ubique simul volant, simul pascuntur, charitatem servant, gemitibus amoris murmurant, osculis filios generant, amant

amant etiam quando de nidis rixantur. Quæ facile est applicare. Hic ergo genuinus videtur loci sensus. Nam cum simplicitas columbina quid sibi vellet, satis omnibus esset manifestum, obscurior vero serpentina prudentia, statim illam explicans Christus, adjicit :

17. *Cavete autem ab hominibus :* q. d. In eo vos prudentiam illam adhibere volo, ut caveatis ab illis, quos jam lupos nominavi, hoc est, ut caute prospiciatis, quibus vos credatis, ut eorum insidias declinetis, quia homo homini lupo erit. *Tradent enim vos, examinandos, judicandos, puniendos, in conciliis, Græce is synedriæ* unde Sanedrin supremum Judæorum Concilium dictum est : *et in synagogis suis flagellabunt vos.* Synagogæ etiam proprie erant Judæorum, quæ intelliguntur hic esse publicæ totius populi Judaici conciones.

18. *Et ad præfides ducemini,* qui proprie erant Romanorum, unde Cyrinus, Pilatus, Festus, &c. erant Præfides Cypriæ vel Judææ. *In testimonium :* hoc est, ut ita hac occasione martyres seu testes sitis, *illis et gentibus,* id est, Judæis & Gentilibus : testes, inquam, tum Evangelicæ veritatis verbo & facto (intelligent enim non esse rem inanem, pro qua tam constanter mori parati sitis ;) tum justæ condemnationis eorum in die judicii.

Et quia homines rudes atque idiotæ merito rogare poterant, quid regibus & Conciliis essent responsuri, cogitationem illam prævenit.

19. *Cum autem tradent vos*, quia ignari quid a Judicibus quærendum sit, *nolite cogitare*: Graece *my merimmysyte*, ne anxia sollicitudine distracti cogitetis: de quo verbo diximus cap. 6. vers. 25. unde Luc. 12. vers. 11. *Nolite solliciti esse*. Eodem Graeco verbo ac sensu dicit Marc. cap. 13. vers. 11. *Nolite præcogitare*, scilicet illa anxia ac diffidenti sollicitudine. Non enim vult esse negligentes defensionis, sed securos ac fidentes Deo. *Quomodo aut quid loquamini*, id est, quid in defensionem allaturi sitis, & quomodo hoc dicturi: quorum illud ad sapientiam, hoc ad oris elocutionem pertinet, & de utroque qui causam dicunt, anxii esse solent. Unde quod hic simpliciter dicitur: *dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini*, Lucae 21. vers. 15. distincte utrumque promittitur, his verbis, *Ego dabo vobis os*, id est, facundiam oris, & *sapientiam*, id est, rationibus vos instruat.

20. *Non enim vos estis, qui loquimini*, id est, non vos eritis, qui loquemini: praesentia pro futuris, *sed spiritus patris vestri*, & consequenter meus, *qui loquitur*, seu loquetur, *in vobis*: non quasi ipsi non essent locuturi, sed quia Spi-

ritus sanctus & constantiam dicendi inferet, & rationes suggeret, & verba dictando ipsam linguam diriget, ut ipsi loquantur. Quo sensu dicitur ad Rom. 9. *Non volentis neque currentis, sed misericordis est Dei.* Non quasi homo non velit, & currat, sed quia Deus miserendo, & hominis voluntatem praeparando, facit, ut homo velit & currat, ut Aug. in Enchiridio cap. 33. q. d. Ergo, causa non est vestra, unde nec vos anxii sitis: mea est, meum erit ejus patrocinium.

Et haec tenus quidem contra persecutiones externorum eos praemunuit; nunc contra domesticas, quae nisi praedictae fuissent, simplices animos maxime perturbare potuissent.

21. *Tradet frater fratrem in mortem, &c. nempe infidelis fidelem:* quia in iis, quorum diversa est fides, nullus affectus etiam naturalis fidus erit. q. d. Ea quae aliis praesidio & solatio esse solent, affectus naturae, & vinculum sanguinis, in majoris miseriae accessionem cellura sunt vobis, ac discipulis meis. Nam, ut notat Tertull. cap. 9. Scorpiaci, mixtim de persecutionibus Apostolorum ac caeterorum loquitur. Itaque

22. *Eritis odio omnibus hominibus, i.e., omni hominum generi, Judaeis & Gentibus, viris & foeminis, Principibus, populo,*
con-

consanguineis, extraneis, non propter culpam aliquam, sed tantummodo *propter nomen meum*: hoc est, propter nomen Christi quod creditis: quod prædicatis, & profitemini, seu quia Christiani estis, ut explicatur 1. Petri 1. vers. 14. & 16. *Nomen* enim hic fidei, cultus, ac professionis est symbolum. Tacite autem eos hoc verbo consolatur, quia, ut ibidem indicatur, honoris & gloriae, & virtutis Dei est, pro illo nomine pati. Unde plenius consolando adjicit, *qui autem perseveraverit usque in finem*: non in bonis operibus, de hac enim perseverantia proprie non agitur hoc loco, sed in ista tolerantia persecutionum: Graece enim est *ho hipomeinæ* id est, ut vertitur Marci 13. vers. 13. *qui sustinuerit*, scilicet adversitates illas constanter, nec unquam usque ad finem mortalis hujus vitae cesserit. Unde Tertull. eo modo legens loco cit. Scorpiaci, Quid sustinendo, inquit, nisi persecutionem, traditionem, occisionem? Nec enim aliud est *sustinere in finem*, nisi pati finem. *Salvus erit*, aeternae vitae salute. Non enim coepisse, sed perfecisse, virtutis est, quia sola in bene coeptis perseverantia coronatur.

23. *Cum autem persequentur vos*. Haec est altera pars prudentiae serpentis scilicet insidiis persequentium se subtrahere per fugam. *Cum ergo persequentur vos*

vos in civitate ista, non finendo ibi Evangelium praedicari. *fugite in aliam*: tum ut ipsis persecutoribus consulatis; tum ut periculum declinetis, quod non est ultro accersendum; tum vero ut in alia spargatis Evangelium. Quando ergo non est alia manendi ratio, sive charitatis sive iustitiae, tum fuga licita, imo praeepta est: unde hoc praeeptum vocat Nazianz. Orat. i. contra Julianum, quae est numero tertia, & Athanas. pro fuga sua. Noluit enim Christus, ut Apostoli statim primo se praelio morti objicerent, sed longe lateque conarentur fidem spargere. Nam cum Evangelium, ipsum, seu fructus ejus, propter quem aliquando non est fugiendum, postulat, ut fugiamus, tunc fugere non timiditas, ut Athanasio exprobrabant Ariani, sed pietas est: non fugere vero non fortitudo, sed pertinacia. Multo vero saepius licita est fuga, etsi non praeepta: unde August. Epistol. 180. dicit subinde quod istis verbis Christus fugam suis sive praeecepit sive permisit. Atque ita ex hoc loco collegerunt Sancti citati & sentit Ecclesia licitam esse fugam in persecutione, non solum Apostolis in prima illa missione, sed etiam in alia & aliis. Nam illa verba, *fugite in aliam*, Apostolis quidem occasione primae missionis dicta sunt, sententia tamen eorum generalis est, ideoque a citatis generaliter intel-

le-

lecta, contra Chrysostom. Theophyl. Hieron. ac Tertull. qui eam ad primam Apostolorum missionem restrinxerunt. Patet enim etiam in Actibus Apostolorum eos persecutiones fugisse. Unde Tertulliani sententia, opinantis illicitam esse fugam, reprobata est. Quomodo autem non repugnent isti permissioni alia Christi verba, improbantis mercenarium, qui vidit lupum venientem, & fugit, & de aliis istius questionis anfractibus, vide præclare disputantem August. Epistol. hac de re scripta ad Honoratum, quæ est 180. Nam pro diversitate temporum, personarum, obligationum fuga nunc illicita, nunc licita, nunc præcepta est. Sed quia Apostoli cogitare poterant, quo tandem ituri essent, si ubique persecutiones fugerent, addit: *non consummabitis*, id est, non absolveritis pererrando omnes civitates Israel, donec veniat, post resurrectionem suam, immortalis filius hominis, qui vos alia legatione ad Gentes missurus est. Ita Beda, & inclinatur Chrysostom. sed quia adventus Christi fere poni solet pro illo notissimo adventu ad iudicium, aptior videtur sententia Hilarii Can. 10. qui per illud, *fugite in aliam* concedi fugam intelligit in civitates Gentium, & ne mirarentur suos Judæos a se posse deserere, præmonet plenam Judæorum conversionem suo adventui ad iudicium deberi. *Non*

consummabitis igitur civitates Israel, id est, non perducetis ad fidem & Evangelii perfectionem Israelitas, Donec veniat filius hominis, scilicet ad iudicium, quo tacite futuram Judæorum incredulitatem insinuat.

24. *Non est discipulus super magistrum, &c.* Proverbiales sententiæ erant inter Judæos, non solum tunc, sed etiam postea usitatæ: unde reperiuntur etiamnum in Thalmud, Tract. de Benedictionibus cap. 9. in Commentariis Aben-Esra super Oseam. Significatur illis hoc loco, non quales discipuli & servi esse soleant; sæpe enim magistros ac dominos suos superant, sed quali conditione contenti esse debeant: q. d. Nolite vos melioris conditionis putare, quam ego fui, qui calumnias, persecutionem, mortem Evangelii causa patior.

25. *Si patrem familias me scilicet familie hujus vestræ, totiusque Ecclesiæ, veluti domus meæ caput, patrem ac dominum Beelzebub vocaverunt: a Baal, id est, Dominus (quo nomine Gentes Orientales fere Deos suos appellabant) & Zebub, Musca, quasi diceret Dominum Muscarum.* Erat famosum idolum Accaronitarum, 4. Reg. 1. ita dictum, quod vel propter aspersum victimarum sanguinem esset muscis plenum, vel potius quod adversus muscarum infestationem invocaretur. Nam simili ratione Plinius lib.

lib. 10. Natur. hist. cap. 28. Cyrenaici Achorem Deum invocant, mulcarum multitudine pestilentiam adferente, quæ protinus intereunt, postquam litatum est illi Deo. Ubi in *Achore* vestigia apparent *Accaronis*. Et Clemens Alexander in *Protreptico* testatur, Eleos Jovi *Apomyio* Romanos autem Herculi *Apomyio*, id est, mulcarum depulsori, sacrificasse; quem Pausanias in *Arcadicis* Myagrum vocat. Quæ omnia plane idem sunt, quod Beelzebub. In detestationem hujus spurcissimi idoli, inquit Hieron. Principem dæmonum eodem nomine videntur appellasse, & ignominie causa ipsum Christum, tamquam qui pietatis esset hostis, instar Beelzebub vel qui Beelzebub opera ad pellendos dæmones uteretur.

Quanto magis domesticos ejus? vos scilicet, vobisque similes quos humanitatis causa domesticos potius, quam servos vocari notat Chrysost. sicut & Joan. cap. 15. v. 15.

26. *Ne ergo, &c. quia communis erit vobis & mihi, discipulis & magistro, servis & domino conditio, timueritis eos, ut propter convicia & persecutiones ab Evangelii mei prædicatione desistatis. Nihil enim est opertum, quod non revelabitur, &c.* Et istæ adagiales locutiones sunt, usu vulgi tritæ: unde & Christus iis in diversis locis, & propositis usus est, ut patet Lucæ 12, v. 2. *Præsenti autem loco sic*

fic aptandæ sunt, ut contineant rationem, cur timere non debeant hominum convitia, probra, & blasphemias: q. d. Brevi apparabit, post propagatum Evangelium, etiam in hoc mundo, ut Chrysost. vel certe in die judicii, ut Hilar. & Hieron. innocentia & virtus vestra, & persecutorum impietas, & omnium rerum veritas, quæ vulgo temporis filia dicitur, *Nihil enim opertum, &c.* Quæ cum ita sint, *ne timueritis*, sed potius libere constanterque

27. *Quod dico vobis in tenebris*, id est, privatim & inter domesticos parietes, *dicite in lumine*, id est, palam in lucem proferte: *et quod in aure auditis*, id est, quod secretis colloquiis, quasi in aurem vobis insusurratum fuit, *prædicate super tecta*: id est, publice clara voce omnibus prætereuntibus divulgate. Loquitur enim juxta morem Palæstinæ, ubi in tectis planis ambulare, & colloqui etiam cum transeuntibus poterant.

Cum ergo adversus infamias eos sic munivisset, nunc etiam adversus mortem malorum omnium terribilissimum.

28. *Et nolite timere*, timore scilicet illo præpostero, quo a libertate credendi, vel confitendi, vel prædicandi fidem meam decidatis, *eos, qui occidunt corpus*, partem viliorē, miseriarum seminarium brevi sponte moriturum, & gloriosius ipsis invitis reparandum:

animam autem, partem digniorem, non possunt occidere: quia nec naturalem ejus vitam auferre possunt, cum immortalis sit, neque supernaturalem, quia est ipse Deus. Sed potius, nempe si aliquis timendus est (mavult enim alioquin suos Christus agi amore quam timore:) timete eum, qui potest animam et corpus, id est, totum hominem, irrecuperabiliter scil. & viventem, perdere. Plus est enim ita perdere quam occidere: carnales quippe homines mallent more brutorum corpore & anima occidi, quam viventes perdi. In gehennam, Græce in gehenna, id est, a Deo vera vita animæ separatam, æternis corporis & animæ suppliciis addici. Itaque, ut Chrysost. notat, non promittit eis liberationem a morte, sed velut adamantinos reddit, atque ipsa morte superiores. Ne vero putarent per tantam persequendi, imo & occidendi licentiam impiorum, se a Dei providentia esse derelictos, mox adjicit:

29. *Nonne duo passeret, Græce duo passeruli, asse veneunt? unus enim præ vilitate vix invenit pretium, Græce est diminutivum Aparion quod Euthymius vult esse minimi oboli genus: alii dimidium assis quem testatur Plinius lib. 33. c. 3. percusum lege Papiria. Porro Assis erat ærei nummi genus, quorum decem valebant denarium, scilicet argenteum.*

Sed aliquando asses ita minuti fuerunt cusi, juxta Budæum lib. 5. de Asse, ut non nisi sextantem aut unciam appendeerent, qui alioqui libram æris continebant. *Et unus ex illis*, id est ne unus quidem eorum, *non cadit super terram*, id est, humi cadit: Hebraica periphrasis, pro, perit, scilicet ut aves occisæ in terram cadendo solent. *Sine patre vestro*, id est, sine ejus scientia, voluntate ac decreto. Significat enim, inquit August. 5. de Genesi ad lit. c. 21. vilissimas corruptibilis mundi, abjectissimasque particulas divina providentia regi. In voce autem, *Patre vestro*, vis argumenti a minore, quod Christus v. 31. applicat, tacite augetur, quia passerum non est pater.

30. *Vestri autem*, non solum vita, ut passerum, sed *capilli*, Græce efficacius (*Kai ai trichei*) &^o, seu *etiam capilli*, qui abjici & contemni solent, *numerati sunt*, id est, velut numeratos & custodiæ suæ concreditos habet, ne vel unus eorum pereat. Quo singularissimam & plane mirabilem Deum de hominibus, maximeque illis, quorum non tantum creator, ut passerum, sed & pater est, curam inculcat, ne vel timeant irruentes persecutiones, vel aliquid sibi sine Dei nutu accidere possent suspicentur, cum multis, seu infinitis, *passeribus meliores*, id est, pretiosiores sint apud Deum Patrem suum.

32. *Omnis ergo, qui confitebitur me, id est, qui abjecto pudore & timore, atque amore temporalium, mihi doctrinæque meæ libere, ingenue, constanter, testimonium perhibuerit, coram hominibus, hostibus scilicet fidei veritatem extorquentibus. Nam ultro fidem publicare, non tam est confiteri Christum, quam profiteri, quod non perinde necessarium est, vel laudabile.*

Confitemur autem Christum, non solum quando verbis profiteamur, Christum esse Deum, sed etiam cum quamlibet doctrinæ Christi partem confitemur: imo cum factō quoque a præceptorum ejus obedientia vi persecutionum avelli non possumus. Non minus enim Christi Martyres sive testes sunt, qui propter virtutis Christianæ professionem, ore vel opere factam, moriuntur, ut Joannes Baptista & similes, quam qui confitendo, quod sit Messias aut Deus. Hinc factum, ut apud Cyprian. & alios antiquos, qui professionem fidei suæ coram persecutoribus ediderant, vocarentur *Confessores*, & ipsæ professiones fidei *Confessiones*, si non sequeretur mors.

Confitebor et ego eum, id est, vicissim agnoscam eum publice pro meo, coram Patre meo; supple, in die judicii: ideo enim addit Marcus cap. 8. vers. 38. Cum venerit filius hominis in gloria Patris sui.

33. *Qui autem negaverit me; negando*

scilicet ore vel me Christum, vel se Christianum, vel quamcumque doctrinæ meæ partem: vel factò a virtute qualibet, aut ab obedientia mea vi persecutionis recedendo, etsi corde credat. Unde Marcus non solum dicit, *qui me*, sed addit, *qui verba mea confusus fueris*, id est, erubuerit. Quo verbo utitur ibi Christus, quia, ut Tertull. c. 9. Scorpia-ci, sciebat a confusione vel maxime formari negationem, mentis statum in fronte consistere; priorem esse pudoris, quam corporis plagam.

Porro ne mirarentur Apostoli, qui fieri posset, ut princeps pacis Christus & Evangelium pacis tot persecutiones adversus se concitare posset, cum Prophetæ passim tranquillitatem & abundantiam pacis futuram prædicent, præoccupat objectionem Apostolorum:

34. *Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram.* Quo indicat se loqui de terrena in rebus infimis pace, quam scilicet solam mundus novit & æstimat pacem, ut quoquomodo in rebus & commerciis temporalibus etiam cum vitiis concordēs agant: nam sæculi pax & lætitia non est aliud, quam nequitia impunita, ut alicubi August. . . *Non veni pacem hujusmodi mittere, sed gladium*, id est, bellum, dissensiones, ac separationes, quorum gladius est instrumentum & signum. Ad hoc autem se venisse dicit,

cit, quia eorum occasio, non causa fuit. Nam illa ex prædicatione cœlestis doctrinæ, cui multi nollent acquiescere, ita vidit consecutura, ac si idcirco venisset, quia etsi prævideret, tamen venit. Sic enim Christus dicitur Lucæ 2. versu 34. *Positus in ruinam multorum.* Similis locus est Joan. 9. v. 39. Quamvis etiam propriè ad hanc dissensionem faciendam venisse dici possit, quatenus fidelis ab infideli dissentit ac separatur. Unde de tali separatione intelligi potest, quod sequitur:

35. *Veni enim separare hominem, filium scilicet adversus patrem suum, &c.* Exprimunt autem tria paria domesticæ conjunctionis, sub quibus omnes conjunctissimi naturæ & societatis gradus intelliguntur: ut sciant omnes concordix nexus & affectus quantumvis potentes fide & religione sua diruptum iri, tam ab iis, qui non credent, pertinaciter repugnando fidei, quam ab iis, qui credent constanter sibi per quorumlibet contemptum adhærendo.

36. *Et inimici hominis erunt domestici ejus,* quia alter alteri propter fidem contrarius erit, infidelis fideli, & consequenter fidelis infideli; inimicam enim esse relativum est. Verba sunt Michææ Prophetæ capite 5. de temporum ejus calamitatibus dicta, quæ Christus accommodat proposito suo. Quia vero durissi-

num videbatur id, quod dixerat, se venisse, ut etiam conjunctissimi a se invicem desiderent, rationem subjicit. Nam

37. *Qui amat patrem aut matrem plus quam me*, id est, qui eos mihi prætulerit, ita ut propter ipsos me, doctrinam meam, aut præcepta mea verbis aut factis negare malit, *non est me dignus*, id est non est dignus nomine, discipulatu, promissis meis: Lucas enim ait, *Non potest meus esse discipulus*. Non ergo amorem parentum vetat, sed ordinat, ut scilicet in necessitatis & comparisonis articulo, quo vel parentes, vel Christus deferendus est, inferior potiori cedat: tunc enim, inquit Hieronymus, odium in parentes, pietas est in Deum, de qua re latius August. Epistol. 89. versus finem. *Et qui amat filium aut filiam*, &c. Crescit gradatim oratio: longe enim potentior est parentum in liberos, quam in parentes liberorum affectus, quos tamen omnes affectus amoris suo jubet cedere. Imo vero nec ille est *me dignus*.

38. *Qui non accipit*, id est, qui non parato animo suscipit & amplectitur *crucem suam*, id est, quamcunque afflictionem & cruciatum, etiam ipsum supplicium crucis, omnium dirissimum & ignomiosissimum, sibi divinitus destinatum. Videtur enim alludere ad crucem, quam ipse humeris portaturus erat: q. d. Qui non est paratus mecum etiam crucifigi: hoc enim sibi videtur velle id, quod

adjicit, *et sequitur*, id est imitatur, *me*, tam in cruce ferenda, quam ferendi modo; ut scilicet patienti, æquo, imo libenti animo, & justitiæ causa propter Deum ferat. Multi enim ut fures & latrones crucifiguntur, & crucem ferunt sine fructu.

39. *Qui invenit animam suam*, scilicet in hoc mundo, ut alibi additur, id est, qui invenerit se ipsum, negatione scilicet nominis mei, seu qui nolendo crucem suam sibi destinatam accipere, seipsum salvum in hoc mundo morti & rebus adversis eripuerit, *perdet eam*, id est, in futuro æternum seipsum perditurus est. *Et qui perdiderit animam suam*, scilicet in hoc mundo, id est, qui vitæ temporalis jacturam fecerit, & ita carnalium hominum oculis seipsum perdiderit, *propter me*, addit Marcus c. 8. vers. 35. & *Evangelium*, quod supra Matth. cap. 5. vers. 10. dixerat, *propter justitiam*; Martyrem enim Christi facit non pœna, sed causa. *Inveniet eam*; Marc. d. cap. 8. & Lucas 9. *salvam faciet eam*, id est, se ipsum salvum lucrifaciet in futuro.

Eædem vel similes sententiæ repetuntur Matth. 16. Marc. 8. Lucæ 9. & 17. & Joan. 12. simili sensu: in quibus *Anima* non potest accipi pro vita corporis, quia etiam, qui in futuro perdunt animam suam, vita corporis vivent. Itaque alii accipiunt pro animæ salute, sive corpo-

rali, five æterna. Nos commodissime accipi posse indicavimus per synecdochen pro toto homine, phrasi apud Hebræos & in veteri Testamento usitatissima, ut patet Levit. 5. vers. 1. 2. 5. &c. Et hac de causa sæpe in novo Testamento, ubi nos legimus *teipsum*, *seipsum*, & similia, translatio Syriaca usitato suo idiotismo legit *animam suam*, vel *animam tuam*, ut patet infra c. 22. vers. 39. Et cap. 27. vers. 40. pro, *Salva temetipsum*, legit, *Salva animam tuam*. E contrario vero id, quod Matth. 16. v. 26. dicitur, *Animæ vero suæ detrimentum patiatur*, Lucas proprietatem Hebraicam explicans dixit, *Se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat*. His igitur sententiis vinculum, quod nos arctissime devinctos tenet, & Christi amorem impedit, disrumpit, perversum scilicet amorem sui, quem usque ad mortis ipsius contemptum perducit. Alioquin enim hoc non esset amare se, sed odisse; non invenire, sed perdere. Nam, ut August. Tract. 15. in Joan. si male te amaveris, tunc odisti; si bene oderis, tunc amasti.

40. *Qui recipit vos*. Post tot prædictas calamitates, & odium omnium, hoc tandem solatii loco adjicit, austeritatem præceptorum spe temperans promissionis, inquit Hieron. ne scilicet ab omnibus prorsus se deferendos esse vererentur. Itaque his verbis partim significat, quam
tam

tam eorum esset habiturus curam, qui ipsiusmet personam sustinerent, partim spe præmii domos eis totius orbis aperit, inquit Chrysof. quod ipsum late deducit Homil. 26. quia *qui vos*, tamquam Legatos meos, *recipit* hospitio, honorifice, humaniter benigneque tractatos, *me recipit*, id est, perinde reputabo, ac si in personam meam esset collocatum ut clarius explicat Matth. 23. & 40. Honorem enim Legato, ut tali exhibitum sibi ipse Reges exhibitum putant. *Et qui me recipit, recipit eum, qui misit me*, id est, Deum Patrem, qui honorem mihi a se misso impensum sibi præstitum putat. Neque vero honorifica tantum, sed & fructuosa eis erit ista hospitalitas. Nam

41. *Qui recipit Prophetam*, id est, doctorem Evangelii, de quo hic sermo est, *in nomine Prophetæ*, eo nomine, seu titulo, quo est Propheta, seu annuntiator verbi Christi, ac Dei. Nam his verbis retorquet intentionem hominis in Christum, ac Deum, ut clare indicat Marcus cap. 9. vers. 40. ut scilicet non maneat in ipsa persona Prophetæ & iusti, multo minus hæreat in aliis mortalibus caducisque considerationibus, ut quia Iudæus, affinis, cognatus, potens, eloquens, doctus. *Mercedem Prophetæ accipiet*, id est talem, inquit Chrysostomus, qualem ipse Propheta, quia scilicet eum, ut talem diligit, & Prophetæ of-

ficio cooperatur. Nam opus, quo altorius operi, five bono, five malo, communicamus, sicut illius naturam imbibit, ita & illius præmium accersit, aut supplicium. Unde mox idem extendit ad eum, qui recipit quemlibet, *justum in nomine justis*, id est, eo nomine, quod justus est, seu intuitu justitiæ & pietatis. Et quia non omnium est, Prophetas, aut justos, seu spectatissimæ virtutis viros hospitio recipere, & magnis afficere beneficiis, ad infimos, & ad infima beneficia descendit.

42. *Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis*: scilicet qui in me credunt, ut exprimitur cap. 18. v. 6. vel fratribus meis, ut cap. 25. hoc est, ex infimis inter fideles, & contemptissimis. Quo simul indicat id, quod Apostolus docet ad Galat. 6. v. 10. quamvis ad omnes bonum operari debeamus, maxime tamen ad domesticos fidei. *Calicem aquæ frigidæ* vel aliquod abjectissimum ministerium exhibuerit; *Frigidæ* enim dicit, ut observat Hieron. ne & in calida, paupertatis ex penuria lignorum occasio quæreretur. *Tantum in nomine discipuli*, quod Marcus dicit cap. 9. *in nomine meo*, quia *Christi estis*: hoc est ergo, mei intuitu, seu eo tantum nomine, quia Christianus est, quia Christi doctrinam sectatur, aut profitetur, five justus ille sit, five injustus. Unde Hilar. in fine Can. 10. putat signifi-

ficari, quod probitatem obsequentis, fallentis de se probra non lædunt, eo quod mercedem suam a dantis fide, non autem sumentis mendacio consequatur. Itaque illud, *tantum*, etiam ad præcedentia referri potest: *amen dico vobis*, id est asseveranter dico, ne cui hoc incredibile videatur, *non perdet mercedem suam*: quæ pro divina scilicet liberalitate tali operi reposita est: magis enim Deus ad affectum dantis, quam ad rei datæ magnitudinem respicit.

C A P U T XI.

CUm consummasset *JESUS* præcipiens, id est, cum finem fecisset præcipiendi, seu instruendi, & ordinandi, ut est Græce; pleraque enim non fuerant præcepta proprie dicta, sed instructiones & prædictiones; *transiit inde*; ab Apostolis, periculum legationis facturis, sese separando. Hoc enim factum esse indicatur Lucæ 9. vers. 6. & 10. nimirum, ut sic inciperent sine cortice natate, & ne præsentia sua eorum auctoritatem minueret aut miracula obscuraret. *Ut doceret et prædicaret*, etiam ipsemet, non solum per vicarios suos, *in civitatibus eorum*. Quidam ad Apostolos referunt; quasi diceret, in omnibus ci-

vitatibus, ubi Apostoli prædicassent: sed hoc durius, & significat Lucas loco cit. Apostolos potius ad Christum rediisse. *Eorum* igitur, id est Judæorum: refertur enim ad id, quod remote præcessit, atque ex narrationis serie & sensu satis intelligi datur, eo quo jussisset Apostolos ad oves domus Israel pergere.

2. *Joannes autem cum audivisset.* Videtur hæc historia non narrari ordine suo, eo quod ex Lucæ 7. vers. 18. verisimiliter videatur contigisse ante missionem duodecim Apostolorum. Legationis hujus causam indicat interrogatio ista:

3. *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Ex qua colligit Tertull. Joannem de Christo certum esse desiisse, ut loquitur cap. 8. lib. de Præscript. deficiente scilicet in eo spiritu Prophetiæ, post totius spiritus translationem in Dominum, ut ait cap. 10. libr. de baptismo. Sed, ut recte dicit Ambros. libr. 6. in Luc. aut insolentiæ fuisset, antea ei divina tribuere, quem nescias, aut de Dei filio dubitalle perfidiæ est. Hieron. ponderat, non dici, *Tu es, qui venisti*, sed, *qui venturus es*, scilicet ad inferos, quo Joannes mox erat descensurus; ut scilicet scire posset, non utrum esset Messias, sed utrum & inferis Christum deberet nuntiare. Cum quo consentiunt Gregorius Homil. 1. in Ezechiel. & illi, qui dubitalle volunt apud Ambros. d. libr. 6. in

Lucam, utrum esset moriturus. Sed longe rectius Hilar. Can. 11. & Chrysoft. Homil. 37. in Matth. sentiunt, Joannem nullo modo de Christo dubitasse, sed potius discipulos ejus, putantes forsitan, quod Joannes modestiæ causa Christum ita prædicasset, & sibi prætulisset. Nam eos adversus Christum aliquid, ut Hieronymus loquitur, mordacitatis, ac livoris habuisse, & pro magistro suo fuisse æmulatos, satis patuit supra cap. 6. vers. 26. ubi dicunt, *Ecce hic baptizat*, Christus scilicet & omnes veniunt ad eum: quasi dicerent, nos deserimur, ad illum turba confluit. Unde ex Lucæ 7. vers. 18. constat, hanc legationem ea occasione contigisse, quod discipuli Joannis narrarent ei miracula Christi, cum quadam scilicet æmulatione. Itaque ut eorum infirmitati & ignorantia consuleret, illam ipsam in se suscipit: ut ita ipsi liberius interrogarent: *Tu es, qui venturus es?* Græce *erchom dios* Tunc es ille venturus? id est, ille qui a gente Judaica, juxta vaticinia Prophetarum, expectatur venturus, scilicet Messias? sed quia in illa ipsa hora, ut testatur Lucas, multa miracula patrasset JESUS, non tam verbis quam factis, quæstionem solvere, eosque convincere voluit, eo quod minus esset obnoxium calumniæ, Respondit igitur:

4. *Euntes renuntiate Joanni*: prudenter dissimulans id, quod Joannes fecerat,
ne

ne vel incredulitatis, vel ignorantiae eos infimulando, difficilius se instrui paterentur: *quæ audistis*, de me narrari. Nam quod hic dicitur, *mortui resurgunt*, non viderant ipsi, sed recenter factum audiverant, *et vidistis*, scilicet ista, quæ tunc facta fuisse Lucas tradit.

5. *Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt*, &c. Alludit ad locum Isaïæ 35. v. 5. & 6. ubi ad litteram hæc miracula, & simul per ea spiritualis a vitiis liberatio per Christum futura significatur. *Pauperes evangelisantur*, Græca phrasis, pro *pauperibus evangelizatur*, id est, Evangelium, seu promissio regni cœlorum pauperibus prædicatur; maxime enim mirabile, pauperibus promitti regnum. Et hoc vaticinium ex Isaïæ 61. vers. 1. citat: q. d. Respondete Joanni ea quæ Prophetæ de Messia prædixerunt, vos vestris oculis vidisse compleri. Porro pro, *pauperes*, textus Hebraicus & Vulgatus legunt (*Ghanavim*), *mansueti*: quod lxx. verterunt *pauperes*, propter summam vicinatem utriusque vocabuli *Ghanavim*, & *Ghanum*, in lingua Hebraica, sicut & significationis: nam pauperes, nempe non solum opibus, sed maxime spiritu & animo, qui scilicet iis non apponunt cor, simul mansueti & humiles esse solent, & propterea magis capaces prædicationis regni cœlorum, divites vero feroces, ac superbi; ut propterea Augustin. Homil. 13. & ali-

bi sapius dicat, Vermis divitiarum superbia.

6. *Et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me*, id est, qui nulla re offensus fuerit ex me, quo minus mihi tanquam salutis auctori credat & adhæreat. Nam uti nunc, ita & olim alios aliud in Christo offendit, nascendi ex muliere abjectio, crucis ignominia quasi stultitia, conversationis humilitas, doctrinæ severitas, &c. qua de causa Christus dicitur, *Lapis offensionis, & Petra scandali*, 1. Petri 2. vers. 8. & *positus in ruinam multorum*, Lucae 2. sed non credentibus. Notat autem Hieronym. tacite Christum notasse discipulos Joannis, tanquam scilicet qui essent scandalizati in ipso, quasi non ea severitate viveret, qua Joannes, ut patuit etiam supra capite 9. vers. 14.

7. *Illis autem abeuntibus*, ne Joannem coram discipulis laudando assentator videretur, *cœpit dicere ad turbas*, quæ non intelligebant mysterium hujus legationis, & ex ea facile suspicari poterant Joannem, qui olim, Ioan. cap. 1. & 3. magnificum Christo perhibuerat testimonium, mutasse sententiam, aut certe in Christo fuisse scandalizatum, ac cœpisse dubitare. *Quid existis in desertum videre?* q. d. Quid causæ fuit, quod ante certatim, relictis domibus atque oppidis, in desertum spectatum currebatis? An ut spectaretis arundinem vento agitatam? Quæ scilicet

licet cujuslibet venti impulsu huc illuc fluctuat, id est, hominem arundinis instar levem, & in sententia inconstantem? q. d. nequaquam; sed omnes, vel hoc ipso facto unanimiter judicatis, esse hominem, ut vitæ severitate, ita & mentis constantia admirabilem. An ut spectaretis

8. *Hominem mollibus, vestimentis, vestitum?* id est, qui deliciis vestium, aut ciborum enervatus mollem quoque mentem gerat, vel qui luxus cupiditate antea alicui adulari solet? q. d. nullo modo id sensistis de Ioanne. Nam *qui mollibus vestiuntur*, id est, qui vestium, totiusq. vitæ luxum sectantur, non in desertis quærendi sunt, ubi omnia inculta, austera & squalida, sed in domibus regum sunt, id est, sectantur Principum palatia. Longe ergo abesse judicatis a Ioanne omnem levitatis & inconstantiae suspicionem,

Quid ergo existis videre? Prophetam? Hic tandem exprimit, quid senserint Ioannem esse; nam, ut est infra cap. 12. *Omnes habebant Ioannem sicut prophetam.* Itaque prudenter Christus præmunit turbas, ex propria earum opinione, quam ne quis velut popularem contemneret, ipse primum comprobatur, dicendo *Etiā dico vobis*; quia tanquam Propheta nemine indicante Messiam cognovit, & post se venturum prædixit. Deinde ex
sua

Tua sententia addit, et plus quam Prophe-
zam. Ratio est: hic est enim, de quo scrip-
tum est, &c. q. d. quia tantus est Ioan-
nes, ut non solum prophetaverit, sed
de eo tanquam de nobilissimo Propheta
ab aliis prophetatum sit.

10. *Ecce enim ego mitto angelum meum,*
non natura, sed ministerio, id est, nun-
tium illum antonomastice præclarissimum
miraculosa scilicet conceptione, cir-
cumcisione, vitæ puritate & austeritate
instar Angeli admirabilem. Unde eum
Angelum, non hominem fuisse existi-
matum, tradit Euseb. lib. 9. de Demon-
strat. Evang. cap. 5... ante faciem tuam, id
est, proprie, ante te. Nam sicut sex
mensibus ante Christum conceptus & na-
tus est, totidem circiter ante prædicare
cœpit. Qui præparabit viam, prædicatione
baptismi & poenitentiae, & regni cœlo-
rum appropinquantis juxta dicta cap. 3.
vers. 3... ante te. Græce emprothen soi co-
ram te, in conspectu tuo. Qua repetitio-
ne, ante faciam tuam, &, ante te, vide-
tur fieri allusio ad duplicem hominum
consuetudinem: unam, qua Regi ven-
turo quispiam præcurrere solet, qui vias
& hospitium parari curet, ut præcogni-
tus Rex majori cum pompa recipiatur:
alteram, qua nobilissimus aliquis jamjam
venientem præcedit, qui secedere de
via jubens, Regem jam præsentem o-
stendit. Utroque officio Ioannes functus
T est,

est, & ex utroque capite oritur, quod dicitur esse plusquam Propheta, quia jam olim prophetatus, vitæque purus, instar Angeli, Christum Regem non ut ceteri prophetæ, e longinquo vaticinatus, sed mox venturum nuntiavit, Matth. 3. vers. 11. & venientem præsentemque digito ostendit, *Ecce Agnus Dei*, &c. Joan. 1. v. 38 & manibus suis suis baptizavit.

II. *Non surrexit inter matos mulierum*, id est, non est exortus inter homines, ex muliere non virgine natos: nam mulier hic pro corrupta sumitur, ut notant Hieron. hic & Ambros. in Psalm. 43. itemque lib. 5. in Lucam. Major enim, inquit, fuit iis, quibus æqualis esse poterat sorte nascendi. Cum quo re ipsa convenit id, quod alii dicunt, inter eos, qui communi sorte nascendi per concubitum prodeunt. Quamquam nullum sit incommodum quocumque modo natos intelligere, quia corporatio non fit nisi cum viris, iisque Prophetis Veteris Testamenti, non cum Beata Virgine, aut Christo, qui ad Novum pertinebant. *Major Joanne Baptista*, Lucas c. 7. v. 28. addit, *Propheta*, & hoc in Matth. supplet Hilar. Can. 11. Non surrexit ergo major Propheta, sive scilicet spectes munus prophetandi, utpote cui licuit Christum mox venturum prædicere, & monstrare præsentem; live cætera prædictionis ejus,

eius, conceptionis, sanctificationis in utero, nativitatis, & sanctissimæ conversationis privilegia, ut latius expendit Chrysoft. Quod si nullus Propheta eo fuerit major, qui tamen erant maximi, ergo nullus omnino. Negando igitur quemquam majorem, permittit ei aliquem esse æqualem, ut notat August. libr. 2. contra adversarium Legis & Prophetarum cap. 5. & Hieron. hic. Quamquam quia verba ista sunt declaratio illius, quod esset plus quam Propheta, negativa ista videatur tacite affirmativam insinuare.

Qui autem minor est in regno cælorum, major est illo. Non pauci veterum sic intelligunt, Qui minimus est in cælo, si-
ve homo, si-ve Angelus, utpote jam triumphator cum Deo existens, major est illo, qui adhuc corruptibile corpus gerens, consistit in prælio. Aliud est enim, inquit Hieronym. victoriæ coronam possidere, aliud adhuc in acie dimicare. Et ita istud, *in regno cælorum*, cum præcedentibus jungi debet. Sed quia non videtur iste sensus multum facere ad propositum Christi, verisimilior esse videtur, quem tradit Hilar. Can. 11. Chrysostomus & Theophyl. hic, qui jungunt ea verba cum sequentibus, hoc modo: Ille, qui inferior est Joanne Baptista, tum ætate, tum opinione vestra, major est illo, virtute, potestate,

divinitate, majestate, claritate, inquit Augustin. initio Tract. 13. in Joan. ubi hunc sensum præferre videtur, etsi utroque modo jam dicto dixisset, rectissime intelligi posse, libr. illo 2. contra advers. Legis superius citato. *In regno cælorum*, id est, in Ecclesia justorum, sive terrena, sive cælesti: vel etiam *in regno cælorum* annuntiando, quod Joannes primus quidem, sed nequaquam tanta efficacia & fructu, quanto Christus prædicavit. Sic ergo Christus summa cum modestia, ne sibi Joannem prætulisse videretur, confirmat ipsius Joannis de se testimonium, quod supra vidimus cap. 3. v. 11. Et regni cælorum sic intellecti facta mentione, sicut hoc est supra c. 3. v. 2. exposuimus, valde apte subjungit Christus:

12. *A diebus autem Joannis Baptiste*, id est, a quo tempore ipse primus prædicatione sua vexillum erexit, ad regnum cælorum, velut bravium certaminis, rapiendum, usque nunc, quo ego in eadem prædicatione succedo, *regnum cælorum vim patitur*, id est, vis illi infertur, seu vi facta invaditur & extorquetur aliis alios, certatim conantibus antevertere. Unde Lucas dicit cap. 16. *Omnes in illud vim faciunt*, id est, omnes vi & eruptione facta illud diripere conantur. Itaque significatur partim ardor, ac studium properantium ad diripiendum illum thesaurum

regni cœlorum propalatum; partim multitudo confluentium; partim quod illi, qui a regno prorsus alieni videbantur, ut Gentiles, Publicani, & peccatores, deturbatis heredibus & filiis regni tamquam ignavis, in illud irruerent, & quasi aliis debitum sibi raperent. Postremam hanc considerationem late ponderat Hilar. Can. 11, & secutus est Nazianz. Orat. 40. omnes autem tres Ambros. in fine libr. 5. in Lucam. *Et violenti rapiunt illud*, id est, & qui talem vim inferunt regno, illi obtinent, ac diripiunt illud. Sed quia talis violentia non potest, inferri regno, nisi quis etiam sibi metipsum vim inferat: hinc consequenter indicatur eos, qui ardore regni cœlestis assequendi violentiam naturæ inferunt, omnesque vitiosas resanant cupiditates, regnum illud vi ista facta velut violentos prædatores invadere, inquit Augustin. lib. 2. Quæstionum Evangel. quæst. 37. quæ est expositio multorum antiquorum, Irenæi libr. 4. cap. 72. Basilii lib. de vera virginit. & in princ. Proverbiorum, Hilar. hic, & aliorum post ipsos.

13. *Omnes enim Prophetæ*, seu Prophetarum scripta, *et lex*, Moysis, *usque ad Joannem prophetaverunt*, id est, usque ad Joannis prædicationem suo sancti sunt munere, prophetandi scilicet, seu prædicandi, promittendi & obscuris figuris adumbrandi Christum, & regnum ejus.

Finis enim legis totius Christus. Relinquitur hic tacite supplendum id, quod Lucas supplet c. 16. v. 16. *Ex eo vero tempore regnum Dei annuntiatur*, id est, jam non futurum esse, sed appropinquasse nuntiatur, omniaque cœlestia de Christo mysteria propalantur. Sic ergo datur optima ratio, cur a Joanne, ac deinceps regnum cœlorum vim pateretur, quia scilicet post Joannem Christus jam, & regnum ejus palam omnibus prædicatur & præsens sistitur.

14. *Et si vultis recipere, ipse est Elias*, non persona, sed officio, quia scilicet, ut Angelus interpretatur Lucæ 1. v. 17. præcessit Christum in spiritu & virtute Eliæ, convertendo scilicet corda filiorum ad Patrem, five, ut August. Tract. 4. in Joan. quia præcessit in eodem spiritu vis Eliæ: quod enim Elias secundo adventui, hoc Joannes primo fuit, & secundum præfiguravit. *Qui venturus est*, juxta Malachiæ vaticinium & Scribarum vestrorum doctrinam, Lucæ 17. vers. 10. q. d. Non est, quod propterea putetis regnum Dei, & Messiae nondum advenisse, eo quod Elias nondum apparuit, quia Joannes ipse est Elias. Additur ab aliis, *si admittitis*; partim ut significet ab eorum arbitrio pendere, quod esset ipsis Elias, quia ad Deum, sicut Elias, ipsos conversurus esset officio præcurrendi, si vellent credere; partim ut indi-

cet sermonem esse parabolicum, adeoque figuraliter tantum verum, eo quod esset vera, & viva figura Eliæ spiritu, virtute prædicatione, præcursione totoque officio: ut sic quasi benevole ipsos invitet ad attendendum & intelligendum, & æquo animo accipiendum id, quod diceret. Unde addit

15. *Qui habet aures audiendi*, id est intelligendi, *audiat*, id est, diligenter attendat & perpendat id, quod dico: mysticum enim erat, inquit Hieron. & egens intelligentia. Est familiare Christi epiphonema, quo continetur exhortatio ad audiendum, similis illi, *Qui legit intelligat: qui potest capere capiat*. Simul autem indicat, non omnes habere illas aures, de quibus loquitur, id est donum illud Dei, quo auditur id, quod dicitur. Quod donum subinde consistit in intelligentia eorum, quæ dicuntur, ut in hoc loco, quæ sæpe ex voluntatis rectitudine proficiscitur, plerumque vero, quando de rebus faciendis Christus loquitur, consistit in obedientia. Unde Aug. lib. de dono perseverantiæ c. 14. Aures audiendi ipsum est donum obediendi. Et Baruch. 2. v. 31. utrumque complectens, ait: *Dabo eis cor, & intelligent: aures, & audient*.

Ethactenus quidem laus Joannis, quæ tacite tendebat eo, ut Joanni de se jam olim testificanti crederent, nec senten-

tiam mutasse suspicarentur. Sed cum Pharisei Joannem spernerent, ut Lucas indicat c. 7. v. 30. hinc Christus ad increpandam duritiam eorum, omnibus modis inflexibilem, convertitur.

16. *Cui autem similem æstimabo generationem istam?* id est, Cui rei comparabo hoc hoc hominum genus, Scribas & Phariseos, tam præfractos & contumaces? *Similis est pueris*, &c. id est, similiter agitur, seu simile quid accidit in hoc hominum genere, ac si pueri, ludentes in foro, in duos se choros dividant, alteri alteris *coæqualibus*, ætate scilicet, seu coætaneis & sociis, acclament, & pervicaciam morositatemque exprobrent.

17. *Cecinimus vobis*, Græce *tibia cecinimus*, nempe læta, tripudioque congruentia. *Et non saltastis*, id est, non estis provocati ad lætitiā. *Lamentavimus*, id est, lugubria, seu funebria cecinimus: alludit enim ad morem Judaicum, in funebribus usitatum, ut supra cap. 9. vidimus, *et non planxistis*, id est, non estis provocati ad luctum & planctum: q. d. Tanta est morositas vestra, ut neque læta, neque tristis cantio vobis placeat. Juxta quam expositionem non est necesse, ut revera fuerit talis puerorum lusus, sicut quidam volunt, de quo nihil certi constat: sed potest esse efficta, ut sæpe fieri solet, comparatio. Quam Christus ipse mox eleganter applicat, sed ita,

ut

ut Joannes & ipsemet respondeant pueris, frustra præcipientibus, propter simplicitatem scilicet & innocentiam: Joannis vero austeritas lamentationi, Christi facilitas cantui.

18. *Venit enim Joannes, neque manducans, neque bibens*, id est, tanta vivens austeritate ac temperantia, ut absque cibo, & potu vitam sustinere videretur. Atque ita totius vitæ severitas ac pœnitentiæ, tamquam luctus, prædicatio erat lamentationi similis, eo tendens, ut Judæos ad pœnitendum, velut ad lugendum, traheret. *Et dicunt: dæmonium habet*, id est, dæmonis virtute fert rigorem illam.

19. *Venit filius hominis manducans et bibens*, id est, communi cum hominibus conversatione, more cæterorum, promiscuo cibo & potu vivens: supple, ut isto facili vivendi genere & comitate, velut lætiori cantu Judæos ad virtutem, ac Deum provocaret, qui non fuerant Joannis austeritate commoti. *Et dicunt, humanitatem vertentes in contumeliam & calumniam: ecce homo vorax et potator vini*, qui scilicet delicias suas ponit in vino & conviviiis. *Publicanorum, et peccatorum amicus*: q. d. nebulonum & peccatorum hominum socius, & consequenter illis similis, *et justificata est sapientia, Dei scilicet*, id est, sapientissima Dei providentia, quæ in hoc duplici modo

consulendi pervicaciæ Judæorum eluxit, probata & laudata est seu iusta declarata. Videntur enim hæc verba respondere illis Lucæ: *Omnis populus audiens, & Publicani iustificaverunt eum: id est, laudaverunt & glorificaverunt eum. A filiis suis, scil. sapientiæ, hoc est, idiotismo Hebraico, a sapientibus, nempe Apostolis, inquit Hieron. vel potius generalius ab omnibus, quotquot vere in hoc populo sapientes fuerint, sive Apostoli, sive Publicani, sive populus, qui scil. isti consilio Dei vel meæ prædicationi crediderunt.*

20. *Tunc cepit exprobrare*, id est, in gratitudinem objicere, & probris afficere, quod scilicet beneficia illa plurimarum virtutum, seu miraculorum, sine fructu pœnitentiæ, quem spectabat, percipissent. Luc. c. 10. v. 13. indicat, hæc esse dicta, cum ad prædicandum discipuli mitterentur, sed quia hæc exprobratio optime cohæret præcedentibus de duritia Judæorum, & Matth. addit *tunc*, videntur bis fuisse dicta, de quo Aug. lib. 2. de consensu Evang. c. 23.

21. *Væ tibi Corozain, Corozain, Bethsaida, Capharnaum*, tres fuerunt urbes præcipuæ Decapoleos, sibi valde vicinae: inter quas *Corozain* erat in dimidia tribu Manassæ, in ulteriores Jordanis ripa: *Capharnaum* e regione ejus, in citeriori ripa, in tribu Nephtalim; *Bethsaida* vero,

unde orti erant SS. Petrus & Andreas, in tribu Zabulon, quae tres tribus circa ingressum Jordanis in lacum Genesareth, sunt conterminae, omnes sunt in ripa istius lacus Genesareth, omnes florentes opibus, omnes ex hac Christi comminatione ita funditus everstae, ut Corozain tantum ruinae supersint; reliquarum vix septem domus aut tuguria. *Quia si in Tyro et Sidone,* Et hae conterminae sunt Galileae, in tribu quidem Aser, sed numquam a Judaeis possessae, ideoque Gentiles & idolatrae, in littore maris mediterranei, mercimoniis totius orbis opulentissimae, ideoque deliciis, Deique contemptuplenaе, de quibus vide Isaiae 23. & Ezech. 26. & 27. Unde quia vicinae, impietate, & vitiis nobiles, ideoque Judaeis detestabiles, ut eos magis pungat Salvator, afferit eas tamen a Corozain & Bethsaida impietate superari: quia si in illis *factae essent virtutes*, id est, miracula, sub quibus universam praedicationem suam, quam confirmabant, comprehendit: *olim*, id est, jam diu simul ac factae essent, non cum tanta dilatione, *in cilicio et cinere poenitentiam egissent*, id est, magnae humilitatis poenitentiam. Ille enim erat vetus, poenitendi et lugendi ritus, ut induerentur cilicio, quod hic Graece & semper Hebriace vocatur *Sacus*, veste nempe vili, rudi, aspera & carnis afflictiva, ad testandum dolorem

& simul vindictam sceleris, & aspergerentur cinere, in humiliationis suae testimonium. De his in Scripturis passim sermo est, & Gentiles etiam ritum illum imitati sunt Jonae 3. v. 6. Ex quo apertum est poenitentiam aliquid aliud inferre, quam novam vitam, ut haeretici contendunt.

In his autem verbis docet August. lib. de dono perseverantiae cap. 9. altius nobis mysterium praedestinationis ostendi. Si enim quaeritur, cur ergo non est Tyriis & Sidoniis cum tot virtutibus praedicatum, si credidissent & egissent poenitentiam? Respondet eod. lib. 14. quia alto illo praedestinationis judicio non erant a perditione separati. Quia enim ut crederent, inquit, non erat eis datum, etiam unde crederent, est negatum, hoc est, ut infra explicat, si tales, uti Tyrii, altiore Dei judicio a perditionis massa non sunt gratiae praedestinatione discreti, nec ipsa eis adhibentur vel dicta divina vel facta, per quae possent credere, si audirent utique talia, vel viderent.

22. *Verumtamen dico vobis, Tyro et Sidon remissius erit*, id est, tolerabilius seu mitius punientur, quia, ut Hieron. Tyrus & Sidon naturalem tantummodo legem calcaverant, Judaei vero & naturalem & scriptam, ac tot praedicationes Christi & miracula contempserant. Nam illa eorum infidelitas ac duricia non de

ignorantia, sed de libera voluntate veniebat, aut August. ibidem cap. 9.

23. *Et tu Capharnaum numquid usque in caelum exaltaberis?* Lucas & Graeca etiam hic legunt sine interrogatione, *usque in caelum exaltata es*, nempe opibus, gloria (erat enim caeteris longe praecellentior) itemque praesentia mea, praedicatione, miraculis. Cum interrogatione vero legendus sensus est; Numquid putas te semper sublimem divitiis, & gloria in caelum evehendam? Locutio enim est hic hyperbolica. *Usque in infernum descendes*: Graece *deprimeris*, *vi prosterneris*: quo quamvis urbis quoque desolatio, maxime tamen aeterna civium damnatio significatur, cuius magnitudinem mox attexit: *Quia si in Sodomis*, quae scelerum & suppliciorum omnibus exemplum fuerunt celebratissimum, *factae fuissent illae virtutes*, forte mansissent usque in hanc diem: Graece est, *utique mansissent*, vel *manere potuissent*. Similis plane locutio cum ea vers. 21. *penitentiam egissent*: ubi interpretes illud, *an*, reliquit intactum. Unde illud, *forte*, vel est superfluum, & erit plena assertio, tamquam de re secundum Dei praescientiam certo futura: vel sumi debet, ut respondeat Graecae particulae potentiali, quatenus significet, non certo eos interituros fuisse, sed manere potuisse usque in praesentem diem, nempe quia tot miraculis incitati egissent poe-

nitentiam. Et sic vulgari modo de futura eorum permanſione & pœnitentia fuiſſet locutus, ad indicandam iſta comparatione maximam Judæorum obſtinationem.

25. *In illo tempore*, quo exprobrabat civitatibus illis, *respondens Jeſus*, id eſt, in verba prorumpens, *dixit*: Phraſis eſt Hebræis frequentiffima, juxta quam, *Respondere* ſumitur ut Hebraicum *Ghanah*, pro ſermonem ordiri vel proſequi, etiamſi nemini jam locuto respondeatur: maxime ſequentē verbo *dixit*, ut videre licet non ſolum hic, ſed cap. 17. verſ. 4. & cap. ult. verſ. 5. & Lucæ 14. verſ. 3... *Confiteor tibi*, id eſt, laudo & gratias ago; nam hoc ſenſu verbum *Confitendi* eſt in Scripturis uſitatiffimum, maxime in Pſalmis. *Pater domine cæli et terræ*. Pulcherriſſima interpunctione, inquit Athanaſ. lib. 3. contra Arianos, differentiam Patris ac Domini docuit. Nam & Patrem ſuum dixit, & creaturæ Dominum, ut conſtaret eum a tempore indutæ carnis Patrem ſuum quoque Dominum appellare: quod idem notat Amb. libr. 5. de fide cap. 3. *quia abſcondiſti hæc*, id eſt, quod abſconderis hæc myſteria regni cælorum, prædicata, a ſapientibus et prudentibus, hujus mundi, id eſt, eis qui ingenio, doctrina, ſapientia ſæculari pollent, ſcil. Scribis, Pharifæis, Capharnaitis. Abſcondit autem, non illuſtrando mentem illorum

rum interna gratia, ut credant & intelligent & convertantur. *Et revelasti ea*, seu, quod revelaveris ea, infuso Spiritus sancti lumine, *parvulis*, Græce, *infantibus*, id est, idiotis, qui nulla sæculi sapientia aut prudentia clari sunt, & instar infantium ac stultorum contemnuntur: nam opponuntur sapientibus, de quibus dixerat. Unde Apostolus idem consilium Dei explicans, eos vocat *stulta*, *ignobilia*, & *contemptibilia mundi*, 1. ad Corinth. 1. v. 27. & 28. Ostendit igitur Christus his verbis status inferioris homines citius quam Scribas, Phariseos & divites hujus sæculi credidisse, & credituros esse, ut ait Ambr. Serm. 17. in Psal. 118.

26. *Ita Pater.* In Luca vertitur, *etiam Pater*. Est autem modus loquendi, quo Christus vehementer aliquid confirmare solet, ut patet Lucæ 11. vers. 51. ibid. c. 12. v. 5. q. d. Plane Pater, sic fecisti; & rectissime, *quoniam sic fuit placitum ante te*, id est, quia sic placuit tibi, cujus beneplacitum est lex omnis æquitatis: ita docens nos, abjecto omni fastu & meritum præsumptione, in scrutando isto secretissimo illuminationis unius & excacationis alterius, electionis & rejectionis consilio, non ad rationes humanas, sed ad Patris beneplacitum recurrere, & illi humiliter acquiescere. Ne vero
po-

potestatem revelandi parvulis mysteria a se removisse videretur, mox occurrit.

27. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*, id est, Omnium rerum imperium ac dispensatio meæ quoque voluntati ac beneplacito tradita est a Patre, nempe per hypostaticam humanitatis cum divinitate unionem, ut scilicet tamquam Salvator omnia instauraret, ut indicat Iren. lib. 4. capite 37. & clare tradit Athanasius in illud, *Omnia mihi tradita sunt*, &c. Intellige igitur, tradita tamquam homini, cui Deitas juncta est in unitate suppositi. Qui sensus involvit alium, quem secutus est Hilar. Can. 11. & August. lib. 3. contra Maximinum cap. 12. quod omnia ei tamquam Filio Dei tradita sint a Patre per æternam generationem. Cignendo enim ei, quem genuit de substantia sua, tradidit omnia, quæ habet in substantia sua. Sed hoc non omnibus perspectum est. *Nam nemo novit Filium*, id est, me esse Filium, divinam scilicet meam generationem, naturam, maiestatem Patri æqualem, *nisi Pater*, qui genuit. Addunt hic nonnulli, & *cui voluerit Pater revelare*: Sed non debet additum quia jam præcessit, quod Pater revelat parvulis mysteria; tum maxime, quia hoc involvitur in eo, quod sequitur, *et cui voluerit Filius revelare*: quia dum revelat Filius, etiam per Filium revelat Pater, tamquam per Verbum suum, ut

observat August. 7. De Trinit. capite 3. Si enim, inquit, hoc verbum, quod nos proferimus, & se ipsum ostendit, & illud, de quo loquimur, quanto magis Verbum Dei per quod facta sunt omnia? Proinde tam Pater quam Filius revelant, & consequenter omnia prorsus mysteria etiam a Patre, sed per Filium revelantur tamquam per mentis nostræ lumen, ut idem explicat in Quæstionib. Evangel. lib. I. quæst. I. Proinde & in traditione omnium, & in mutua illa cognatione ostendit se Patri prorsus æqualem. De Spiritu sancto nihil expresse dicit, five quod illa ultima verba, *Et cui voluerit*, &c, etiam ad illum referenda sint, utpote cui Filius omnia divinitatem tradendo revelet; five quod propter inseparabilitatem, unitatemque Trinitatis, ea, quæ singulis personis tribuuntur, etiam cæteris convenire intelligantur, ut August. 1. De Trinit. capite 8. & 9. & Basil. libro 5. contra Eunomium. Unde alibi dicitur, *Et nobis revelavit Deus per Spiritum suum*. Cum ergo tantus sim,

28. *Venite*, non pedibus, sed affectibus fidei, spei, & charitatis *ad me*, tamquam ad eum, cui omnia tradita sunt, hoc est tamquam ad fontem omnium bonorum, revelatorem omnium mysteriorum, *omnes qui laboratis*, sub iugo veteris hominis, molestiarum perpessione afflicti & fatigati, nempe ut novum induen-

do non laboretis. *Et onerati estis*, oppressi scilicet onere seu jugo peccatorum, concupiscentiarum, miseriarum hujus vitæ, ac denique veteris Legis: nam & isti oneri seu jugo videtur jugum suum, id est, Evangelicum mox opponere, juxta Hilar. & Theophil. *Etego reficiam vos*, id est, refocillabo & recreabo a molestiis, Græce est *anapauso* requiem & liberationem ab oneribus illis tribuam: unde mox vertit nomen inde deductum, *invenietis requiem*. Fiet autem hoc eo, quo sequitur, modo:

29. *Tollite jugum meum*, id est, suscipite Legem meam, seu Evangelium, quod annuntio, excusso totius veteris hominis jugo. Nam, ut August. Sermone 9. De verbis Domini capite 1. Jugum illud tollere & ferre non est aliud, quam pie vivere in Christo: cujus doctrina seu Evangelium, sicut & lex Dei, & imperium hominis, vocantur in Scripturis *Jugum*, Psalm. 2. vers. 2. Jerem. 2. versu 20. Genes. 27. versu 40. quia subditos per modum jugi, quod bobus imponitur, subjicit & continet. *Et discite a me*, id est, disciplinam meam subite. Videtur enim esse explicatio ejus, quod immediate præcessit; & ratio subditur: *Quia mitis sum, et humilis corde*, id est, quia non sum iracundus aut arrogans, instar tyranni, qui quemquam repellam, sed benignitate, mansuetudine & humi-

litate cuius expositus. Communior tamen interpretatio est maxime August. Serm. 10. de verbis Domini, & lib. De vera Virgin. cap. 35. *Discite a me*, id est, exemplo meo, non mundum fabricare, vel in eo mirabilia facere, sed *quia mitis sum*, id est, quod mansuetus ac placidus, minime morosus aut difficilis sum, *et humilis*, non verbis tantum aut gestibus, externaque specie, sed *corde*, totoque animo. Duas istas exprimit virtutes, tum quia inter eas summa cognatio, & non minima sunt jugi Christi pars: tum quia ad suscipiendum, ferendumque jugum maxime prærequisita, (superbia enim jugum Christi velut abjectum maxime averfari solet, asperitas & impatientia etiam susceptum excutere:) tum quia mortalibus, quibus mors poculo superbiæ propinata atque transfusa est, tam magnum & arduum est esse parvum seu humilem, ut nisi a tanto magistro disci omnino non possit; unde humilitas proprie virtus Christi & Christianorum: tum denique quia nullæ virtutes magis præstant refectionem seu requiem, quam jam promiserat. Unde effectum earum explicans, addit: *et invenietis requiem*, non corporibus, sed *animabus vestris*. Nihil enim inquietius asperitate & superbia: nam sicut ista radix est & princeps omnium omnino cupiditatum, ita quoque omnium bellorum ac tumultu-

tuum, quibus mundus, major & minor, intus & extra perturbatur. Ne vero nomine jugi, quod molestum esse solet, deterrerentur, docet suum esse alterius rationis.

30. *Jugum enim meum.* Jugum & Onus idem sunt, Lex videlicet Christi. *Suave est*, Græce *Chrison* id est, *blandum seu commodum*, scilicet non asperitate molestum, ut juga jumentis esse solent, neque grave, ut onera, sed *leve*, id est, portatu facile. Mira sane doctrina, cum præcepta Christi sint difficillima, & perfectiora præceptis Legis, & omnibus, qui pie vivunt, persecutiones promittantur. Rationem tamen reddit Nazianzen. Oration. 42. quia spes & merces molestiis hujus vitæ longe uberior est. Sed amplius voluit Christus. Rectius igitur August. Sermon. 9. De verbis Dom. hoc dictum esse docet propter tres rationes. Prima est, quia Christus suos exoneravit sarcinis seu onere innumerabilium observationum, quod erat revera grave jugum duræ Judaicæ cervici convenienter impositum, ut idcirco S. Petrus dicat Actor. 15. v. 10. *Quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus.* Secunda est, quia loco illius jugi non nisi facilitatem simplicis fidei, bonæ spei, & sanctæ charitatis imposuit, hoc est, non nisi solam bonam voluntatem. Nihil enim tam facile est bonæ voluntati, quam ipsa sibi: & hæc sufficit Deo.

Deo. Nam, ut latius explicat Epist. 45. Ibi labor est, ubi multa quæruntur & diliguntur, quibus adipiscendis atque retinendis voluntas non est satis, quia consequentem non habet facultatem. Ista vero vita, cum volumus, adest, quia ipsam plene velle iustitia est. Nec plus aliquid perficiendum iustitia requirit, quam perfectam voluntatem. Vide, si labor est, ubi velle satis. Unde divinitus dictum est: Pax hominibus bonæ voluntatis. Ubi pax, ibi requies, ibi finis appetendi, & nulla causa laborandi. Hæc ibi. Tertia est, & præcipua, præcedenti affinis, quia, ut idem lib. De nat. & gratia, c. 69. *Omnia levia sunt charitati*, vel potius ipsa charitas est ipsum jugum, quod leve est. Christi enim præceptum seu jugum non est aliud, nisi ut diligamus Deum & proximum: & ipse venit, non jam legem ac timorem sed ipsam dilectionem in cordibus nostris diffundere per Spiritum sanctum. Quidquid autem amatur, dulcescit amantibus, nec sentiunt quod laborant: imo tunc ab eis plus laboratur, quando a labore prohibentur, ut ait Serm. 47. De diversis c. 1. Et hoc sensu dicit S. Joannes Epist. 1. c. 5. v. 3. *Mandata ejus gravia non sunt*. Gravia enim sunt timori, levia amori, & quidquid propter illa toleratur.

C A P U T XII.

I. *In illo tempore abiit Iesus per sata sabbato.*
 Sabbat seu *Sabbaton* (nam utroque modo Hebraice, & exinde Græce dicitur) proprie significat cessationem seu quietem & ulterius diem quieti a Deo destinatum, nempe septimum hebdomadæ, in quo nihil operis fieri poterat, non solum servilis, sed neque necessarii ad parandos cibos, quia præveniri poterat, Exodi 35. v. 3. qua severitate observabatur etiam dies expiationis, Levit 23. v. 30. & 31. Extensum est inde vocabulum ad omnia cætera festa, ibid. v. 32. quibus non ab omni opere, ut die septima, sed a servili tantum cessabatur: quæ differentia videtur notari Levit. 23. versu 3. collato cum versu 7. & 8. Denique per catachresin *Sabbaton* pro tota hebdomada usurpatur: unde FERIA secunda, tertia, &c. Hebræis dicitur secunda & tertia Sabbati, id est, hebdomadæ, 1. ad Corinth. ult. v. 2. & Marci ult. versu 2. Nisi sensum esse velis, prima, secunda, &c. post *Sabbaton*. Hoc loco videtur intelligi *Sabbaton* proprie dictum, quo cibos parare non liceret: nam inde est orta quæstio, & Christi responsio satis indicat, discipulos aliquid fecisse, quod

extra necessitatem non licuisset Sabbatho. Sed Lucas c. 6. vocat illud Sabbathon *secundo-primum*, quod verbum infinitas peperit sententias. Quibus omissis, omnium videtur probabilissima S. Chryso-
 initio Homil. 40. qua dicitur secundo-primum quasi bis primum seu bis solemne, eo quod Sabbathon & aliud festum concurreret in eundem diem. Cum autem hoc contigerit eo tempore, quo segetes habebant spicas, necesse est consequenter incidisse hoc Sabbathon in primum vel ultimum diem Azymorum, qui erant similiter etiam festi, vel in diem Pentecostes. Nam quod Jansenius in Concordia, Franc. Lucas & alii putant, etiam ratione incidentis Neomeniæ potuisse esse duplex, falluntur, quia Neomenia non erat festum in populo, sed tantum in templo, ut diximus Levit. 23. Multo vero magis fallitur Maldonatus, dum putat non potuisse spicas haberi nisi in festo Pentecostes, eo quod tunc Deuteron. 16. versu 9. falx in messem mitteretur. Est enim certissimum, manipulum spicarum offerri solitum, tamquam primitias messis inchoatæ, secunda die Azymorum, hoc est in festo Paschatis, Levit. 23. versu 10. & 11. & locus Deuteron. expresse refutat ipsum Maldonatum: nam neque tunc fruges meti incipiebant, sed septem septimanis ante: neque primitiæ segetis seu frugum tunc offerebantur, ut ipse videtur putare,

sed panum ex frugibus jam demessis, Levit. 23. v. 17.

Discipuli autem esurientes, five quod præ populi concursu nec spatium habuissent mandueandi, Marc. 3. vers. 20. five quod audiendi Salvatoris aviditate nec de necessariis fuissent solliciti: *cæperunt vellere spicas*. Permittebat hoc expresse Lex in agris alienis, Deuteron. 23. v. ult. quod etiam Sabbato Iren. vult licuisse l. 4. c. 20. etsi tunc non liceret metere. *Et manducare*. Quod austerioris vitæ indicium esse notat Hieronym. utpote non præparatas epulas, sed cibos simplices quærentium.

2. *Pharisæi autem*, qui potius carpendi quam discendi causa sequebantur, *dixerunt ei: ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere Sabbatis*: nempe vellendo & conficando spicas, cibum parare, hoc enim licebat quidem aliis festis, Exodi 12. v. 16. non tamen Sabbatis, ut supra diximus. Discipulos autem arguunt, sed impetunt magistrum: quasi dicerent, ex factis discipulorum tuorum patet doctrina tua.

3. *Ad ille dixit eis: non legistis, vos, qui de scientia Legis inflati, me & discipulos accusatis, quid fecerit David, quem non audetis reprehendere, utpote virum secundum cor Dei, quando esuriit ipse, et qui cum eo erant, supple esurierunt; hoc est cum simili necessitate premerentur*:
nam

nam excusatio ista petitur ex necessitate, quæ non habet legem. Unde Marcus 2. versu 25. dicit, *quando necessitatem habuit.* Cum autem Christus hic dicat, eos, qui cum ipso erant, esuriisse; & Lucas addat, eum dedisse panem iis, qui cum ipso erant; & David ipse dicat, se condixisse pueris in illum & illum locum; necesse est dicere aliquos fuisse comites Davidis, non quidem præsentēs, sed certo loco conductos, ut ita concordent verba David cum Achimelech, 1. Reg. 21. vers. 1. & 2. Nam quamvis David posset dici mentitus, ut vult Jansenius, non tamen mentitus dici potest Christus.

4. *Quomodo intravit in domum Dei, atrium scilicet circumdans tabernaculum.* Nam hoc fuisse ibi satis patet ex loco 1. Reg. cit. etsi arca non esset ibi, sed in Gabaa, 1. Reg. 7. versu 1. & 2. Reg. 6. v. 3. *Et comedit panes propositionis*, id est, propositos: Hebraice *Panes facierum* ita dictos, quod duodecim panes in tabernaculi parte Septentrionali coram facie Domini, in Sancta Sanctorum habitantis, erant semper propositi, ut significaretur duodecim tribus a Deo semper ali. Quos non icebat ei edere, prohibente scilicet expresse Lege communi, Levit. 24. v. 9. Ne vero dicerent, ei tamquam Regi & Prophetæ forsitan id licuisse, addit: *neque his qui cum eo erant.* Primum itaque argumentum & excusatio

discipulorum petitur a majori, seu longe graviori facto David, quod tamen non fuit peccatum. Sequitur nunc secunda.

5. *Aut non legistis in lege, Moyſis, non ſolum referente, ſed & expreſſe jubente offerri ſacrificia, & conſequenter mactari, excoriari, purgari animalia, ligna ferri, ignem accendi; quæ omnia in ſe ſpectata opera ſunt ſervilia Sabbathis prohibita: & ita Sabbathis (quæ maxime præ cæteris feſtis obſervationem requirebant) Sacerdotes (quos maxime decebat Sabbathum colere) In templo (ubi maxime coli oportebat) Sabbathum non ſolum non obſervant, ſed violant, externa ſcilicet ſpecie, & ea faciendo, quibus, niſi Dei cultus excuſaſſet, violabatur. Et ſine crimine ſunt, transgreſſæ ſcilicet Legis de ſanctificando Sabbatho. Unde Judæorum traditio, In Templo eſt Sabbathum.*

6. *Dico autem vobis, quia ſeu quod templo major eſt hic. Græce in hoc loco, utpote dominus templi; cui ut miniſtrent, & regnum Dei propaganti coopèrentur diſcipuli mei, ſpicarum grana comedunt: q. d. Si templi miniſterium excuſat, ego multo magis, qui dignior ac ſanctior templo ſum.*

7. *Si autem ſciretis, &c. id eſt, Quod ſi animo impreſſum haberetis, quid ſibi velit iſta Dei ſententia, miſericordiam vo-*
lo

lo et non sacrificium, id est, magis probo, quam sacrificium; phrasi Hebræis usitata, qui quod postponunt, hoc negant. Sub sacrificio autem tamquam præcipuo omnem externum Dei cultum comprehendit, etiam observationem Sabbati. *Numquam condemnassetis*, Legis Dei transgressæ, *innocentes*. Itaque non tam arguit eos ignorantia speculativæ, quam practica, quæ a voluntate pendet: hoc est; taxat inhumanitatem & immisericordiam eorum, quod homines terentes obvias aliquot frumenti spicas, ut eo tam crudo cibo famem urgentem pellerent, judicarent esse profanatores Sabbati. Tertia est ista excusatio, quam sequitur quarta.

8. *Dominus est enim*. Nova hæc est ratio, cur innocentes sint, & non condemnandi, quia *dominus est filius hominis, etiam Sabbati*, id est, Filius hominis, quo inspectante & consentiente hæc agunt, est Dominus etiam Sabbati, ut pote natura Deus, creator, & institutor omnium rerum, legislator etiam Sabbati: qui proinde potest pro libitu rigorem ejus moderari, dispensare, penitus abrogare, & violatores a peccato eximere. Itaque sicut quatuor modis purgat discipulos suos, ita quatuor modos interpretandi positivas leges tradit, nempe ut cedant vel legi naturæ, vel alteri legi magis particulari, vel humani-

tati ac dilectioni proximi, vel denique auctoritati legitimæ dispensantis aut abrogantis.

9. *Et cum inde transissent, venit in synagogam eorum, non eodem die, sed alio Sabbato, ut ait Luc. c. 6. versu 6.*

10. *Et ecce homo manum habens aridam, id est, emortuam, & ita inutilem ad opus, et interrogabant eum, &c. non ut discerent, sed ut carperent eum, vel violati jam Sabbati, si licere affirmaret & sanaret; vel violati antea in vellendis spicis; vel certe inconstantia aut inhumanitatis, si negaret. Porro Marcus & Lucas dicunt Christum interrogasse Phariseos, Utrum liceret Sabbatis benefacere, an malefacere. Quod intellige Christum fecisse, ut quaestionem jam sibi ab eis propositam alia quaestione solveret. Indicat enim, quod, qui non benefecerit, & non salvaverit proximum laborantem, quando potest, censeatur malefecisse eumque perdidisse. Per se autem est manifestum, non licere malefacere vel perdere hominem; unde relinquitur esse benefaciendum curando. Quod cum declarasset similitudine ovis, cui ipsimet fatebantur die Sabbati posse præstari beneficium liberationis ex fossa, concludit primo particulatim respondendo ad quaestionem Phariseorum,*

12. *Quanto magis, Græce* *Peso un quanto igitur melior est homo ove? & consequen-*

quenter quanto magis misero homini in Sabbato beneficium curationis conferre licet, si licet misero animali? Deinde generatim respondet ad quæstionem. *Itaque licet Sabbatis benefacere*, curationem scilicet & cuiusvis alterius rationis beneficium proximo afflicto præstare. Verum ut non verbis tantum ineptiam refelleret, sed facto multo maxime:

13. *Tunc ait homini*, nempe, ut Marcus c. 3. v. 5. addit, cum eos *cum ira*, id est, vultu ad indignationem composito, respexisset, & simul *contristatus* esset, seu condoluisset animo super cæcitate cordis eorum, qui livore cæci res aperitissimas in quæstionem vocabant. *Extende manum*, &c. q. d. Non ego te tango, non inspuo, sed solo verbo sano: nimirum, ut, sicut hoc notat Athanas. Hom. de semente, omnis calumniæ umbra evanesceret. Loqui enim nec ipsi quidem, qui quæstionem loquendo proposuerant, vetitum esse, vel cogitare audebant. Et hæc est causa cur refutationis evidentia confusi, neque mutire auri coram populo, consilium *perdendi*, id est, occidendi illum, agitarunt. Christus vero noluit contendere cum illis potentia, vel miraculis se defendere, sed tamquam infirmis exemplum præbens

15. *Recessit inde*, id est, declinavit eorum insidias, ac cessit furori, & nihil acer-

cerbator continuando suam in benefaciendo facilitatem, omnibus expositam, curavit omnes, qui sequebantur.

17. *Ut adimpleretur, quod dictum est per Isaiam*, qui scilicet prædixit Regem Christum non vindicta promptum, non pompa, fastuque sæculari nobilem, non vulgi contemptorem, non urbes & vicos implentem strepitu & tumultibus, ut solent Reges, sed patientia, mansuetudine, humilitate, beneficentia in pauperes, & contemptu mundi fore commendatum: hoc enim sibi vult prophetia sequens.

18. *Ecce puer meus, quem elegi.* q. d. Attendite conditiones pueri (Hebraice servi) mei, qui ratione carnis, qua formam servi accepit, & ratione ministerii ei impositi, servus meus est, quem præ omnibus creaturis elegi, ut esset mihi filius, & regnum meum in hominibus restauraret. Videntur enim esse verba gloriantis de tali servo, cujusmodi sunt & Job. 1. versu 8. & cap. 2. v. 3. *Dilectus meus, in quo complacuit animæ meæ*, seu mihi, id est quem totis visceribus diligo: vide dicta in fine capitis 3. *Ponam spiritum meum super eum*, id est, dabo ei non de spiritu meo, sicut cæteris, quasi ad mensuram; sed spiritum meum seu plenitudinem spiritus mei, ut scilicet cum omnibus donis suis requiescat super eum, tum in conceptione, tum visibiliter in bap-

baptismo: & illo plenus, *Judicium gentibus nunciabit*, hoc est, id, quod justum & rectum est, legem scilicet meam Evangelicam: tamquam legislator prædicabit, non Israeli tantum, sed universis *gentibus*, idque non strepitu verborum tantum, uti Moyſes, sed illam spiritum illo suo scribendo in cordibus eorum. Modus autem annuntiandi illius judicii hic erit.

19. *Non contendet*, id est, non litigabit cum adversariis suis, *neque clamabit*, contentiose scilicet & iracunde, *neque audiet aliquis in plateis vocem ejus*, nempe murmurationis & querelæ de persecutoribus, ut vult S. Thom. in Commentario: alii autem intelligunt vocem jactantiæ & ostentationis in circulis platearum: alii prodigiosum illud silentium in Passione. Quamquam Hebraica repetitione videatur idem significari, quod in præcedentibus, scilicet summa Christi in voce & moribus modestia, placiditas, & suavitas, sine vi ac tumultu regnum propagantis.

20. *Arundinem quassatam*, id est, concussam, jam frangi cœptam, *non confringet omnino*, veluti contemnens illam præ vilitate, *et linum fumigans*, Syrus lucernam, id est, ellychnium lucernæ, vicinum extinctioni, utpote flamma jam amissa, in quo scilicet restet adhuc aliqua scintilla spei reparandi lumen, non

extinguet penitus, sed fovebit potius, ut ardeat. Quibus metaphoris significatur incredibilis Christi humanitas & mansuetudo, five quod Judæos persecutores, calamo quasiato, propter perditam integritatem, & lino fumiganti, propter lumen amissum, comparatos, non contriverit, nec extinxerit, ut vult August. libro 20. de Civit. cap. 30. & Chrysof. hic Homil. 41. five quod imbecilles, semifractos, & fidei lumine semiextinctos, in quib. adhuc aliquid esset bonæ fidei reliquum, non contempserit, sicuti Reges solent, nec iracunde oppresserit, sed potius mansuetudine toleraverit, foverit, ac promoverit. *Donec ejiciat ad victoriam judicium*, id est, donec efferat seu proferat judicium illud novissimum, quo adversarios suos vincat: ita consequenter Aug. vel potius, ut illud, *donec* non tam significet limitationem temporis, quam eventum rei: qu. d. donec mansuetudine sua hoc efficiat, ut illud judicium, seu Evangelium, quod nunciavit, & cui mundus magnopere reluctabitur, tandem ubique vincat & obtineat.

21. *Et ita gentes, Evangelio scilicet subactæ, in nomine ejus sperabunt*, id est, ab ipso salutem expectabunt, & eum velut suæ salutis auctorem colent. Quod sensu convenit cum Hebræo, in quo legitur, *Legem ejus insulæ expectabunt*, id est, gentes insularum, a continente scilicet Ju-

Judææ, remotissimæ, Evangelium istud avidè suscipient, & salutis assequendæ causâ, utpote cujus capitalis doctrinâ est, non aliud nomen esse sub cælo datum hominibus, in quo oporteat eos salvos fieri, Act. 4. v. 12. Totum hunc locum citavit Matth. partim ex Hebræo, partim ex *lxx.* quædam omittendo, quædam etiam quoad sensum aliter reddendo, ut proposito suo magis conveniebat.

22. *Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus et mutus: non naturæ vitio, sed dæmonis maleficio. Unde factum est, ut, cum curasset eum, scilicet a dæmonio (nam Luc. c. 11, ubi idem narrat, ait, Cum ejecisset dæmonium) loqueretur et videret.* Idem efficit spiritaliter dæmon in hominibus, occupat scilicet, ut August. notat lib. 1. Quæst. Evang. q. 4. visum & linguam, ne credat, fidem, ne confiteatur, aut det laudem Deo, quo expulso, primo fidei lumen aspiciunt, inquit Hieron. deinde in laudem Dei tacentia prius ora laxantur.

23. *Et stupebant omnes turbæ.* Causam stuporis indicat Marcus in simili miraculo c. 1. v. 27. quia scil. *in potestate spiritibus immundis imperabat.* Hoc enim ita mirabile est, ut propterea plerumque, cum Christus dæmones ejiceret, eandem admirationem Evangelistæ notaverint, ut patet etiam Lucæ 9. v. 44. Unde & hic incipiunt inde dubitare, utrum non esset

Filius David, ille scilicet promissus Davidi Messias. Nam ex hujusmodi operibus Christum agnoscendum satis indicavit supra c. II. v. 5. ex Isaia.

24. *Pharisæi autem*, odio, & invidia excæcati, *audientes*, tam honorificas de Christo voces, magicis incantationibus rem tribuunt, quasi per insignem, & principem, seu præcipuum dæmonem Beelzebub, talia exerceret, de quo vide dicta c. 10.

25. *Jesus autem sciens cogitationes eorum*, id est, mentem, ex qua prodirent illa verba, nempe ad avertendum ab ipso & ab Evangelio, & a salute populorum: nisi significatum velit, sola cogitatione hoc dixisse Phariseos. *Dixit eis: Omne regnum*, imo, omnis civitas vel domus, seu privata familia, *divisum contra se*, id est, intestinis dissidiis distractum, *desolabitur et non stabit*, id est, necesse est, ut brevi pereat, neque persistere potest. Quam generalem propositionem omnino experientia, & omnium hominum judicio verissimam applicat regno Satanæ, subsumendo:

26. *Et si Satanas*, pro, *sed si*, vel, *itaque si Satanas*: juratus scilicet hominum adversarius, & propterea studiosissime tyrannicum regnum in homines propagare studens, meo ministerio *Satanam ejicit*, vi scilicet & invitum, ut homines prorsus diabolicæ potestati erepti resti-

stituantur Deo; sicut me videtis facere. *Adversus se divisus est*, id est, pugnis bel-
lisque unus ab altero dissidet, dum hic
lædere homines, ille liberare volet. Quo-
modo ergo stabit regnum ejus? Cum ipsemet
illud destruat, cujus conservandi propa-
gandique simul peritissimus & avidissi-
mus est. Quando ergo ex collusionem a-
liqua dæmoni dæmon cedit, quod aliqui
contra hanc primam Christi rationem
objiciunt, tunc non inviti ejiciuntur,
sed sponte exeunt; nec eripiuntur ho-
mines dæmoni restituti Deo, sed tum ip-
si, tum alii erroribus implicati arctius
possidentur, & ita non sunt inter se di-
visi dæmones, sed animo studiisque col-
ligati.

27. *Et si ego in Beelzebub ejicio dæmones, Filii vestri in quo ejiciunt?* Hæc est secunda ratio, in qua per filios intelligunt recen-
tiores fere exorcistas Judæorum: de quibus Act. 19. v. 14. & Josephus 8. An-
tiquitatum cap. 2. quos per Salomonem institutos refert. Plerique tamen vete-
res, ut Athanas. tractatu de communi essentia, Hilar. Chrysost. Theophyl. hic, quod magis probatur, & Hieron. per filios intelligunt Apostolos, ac discipulos suos gente Judæos, qui jam dæmones expu-
lerant: & ita argumentum erit a concessis, ut explicat Chrysost. q. d. Expul-
sionem dæmonum in Apostolis ac disci-
pulis meis tamquam opus divinæ virtu-
tis

tis commendatis, cur ergo in me traducitis? Hoc enim signum est, non personam ex operis iniquitate, sed opus ex personæ odio condemnari. *Ideo ipsi judices vestri erunt: condemnantes vos invidiæ in me, & blasphemiæ in Deum, ex ipsa vestra inconstantia.* Quamvis Hieron. eo ipso hoc referat, quod eos judices futuros velit, cum sedebunt super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel.

28. *Si autem ego in spiritu Dei, seu per Spiritum sanctum Dei cooperantem, ejicio demones, igitur pervenit in vos, non regnum Beelzebub, seu diaboli, cui vos me cooperari dicitis, sed regnum Dei, de quo cap. 3. vers. 2. dictum.* Sensus est: Ergo verum est id, quod Joannes Baptista, Apostoli mei, & ego prædicavimus, appropinquasse scilicet, & venisse regnum Dei, destructo regno diaboli, quia tot miraculis Spiritus Dei prædicationem nostram veram esse testatur.

29. *Aut, id est, alioquin, nisi hæc vera sint, quomodo potest quisquam intrare in domum fortis?* Tertia ratio petitur a comparatione duorum inter se bellantium: in qua domus intelligitur arx munita, quam alter eorum custodit; vasa, arma quibus confidit, itemque suppellex universa in spoliū victoris cessura. *Fortis igitur parabolice est diabolus, quia non est potestas super terram, quæ compa-*

retur ei, Job 41. & quia ut August. qu. 5. libr. 1. Quæst. Evang. nemo ab illo se potest suis viribus eripere, sed per gratiam Dei: *domus ejus* est hic mundus, in quo dominabatur, vel, quod in idem redit, regnum ejus: *vasa* sunt arma, quibus utitur ad tuendum regnum suum, voluptas, tentatio, consuetudo. &c. vel potius ipsi homines infideles, quos tamquam vasa & supellectilem suam possidet, quibus utitur ad voluntatem suam, ut explicat Hieron. hic Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 8. & Iren. diversis locis, lib. 3. c. 8. & lib. 5. c. 21. Hos ergo tamquam spolia nemo ei eripere ac diripere potest, transferendo illos a vitiis ad virtutem atque in regnum Dei. *Nisi prius alligaverit fortem* illum, id est, nisi ademerit ei prius potestatem impediendi voluntatem credentium, a sequendo Deo, & obtinendo regno ejus: q. d. Hæc autem omnia videtis me tamquam fortio- rem fecisse ac facere prædicatione virtutis, miraculis, dæmonum ejectione. Constat igitur me Spiritu Dei, qui solus princeps dæmoniorum fortior est, ejicere dæmonia, & fracto regno ejus regnum Dei constituere. Quæ cum ita manifesta sint;

30. *Qui non est mecum*, credendo me in Spiritu Dei ista facere, & regnum ejus adducere, atque ita hærendo mihi, ille hac ipsa indifferentia & incredulitate con-

tra me est, hoc est, stat a partibus adversarii, quia tam manifesta Dei opera a Deo removet. Quod idem sequenti hemistichio repetit. *Et qui non congregat mecum*, id est, qui colligit homines, sed non mecum, seu non ita, ut adhæreat mihi, sed sibi, ut Pharisei & omnes hæretici, ille *spargit*, quia separat illos a Deo. Unde ista sententia etiam a reliquo textu avulsa generaliter vera est. Quisquis enim non est Christi ac Dei, necessario est mundi ac diaboli, quia nihil nisi peccatum a Christo ac Deo separat. Itaque his verbis tollit Christus illam medietatem, quam quidam etiam olim parvulis non baptizatis, itemque adultis tribuerunt, qua putabant aliquos neque cum Christo, neque tamen cum adversario ejus, hoc est, diabolo esse posse: contra quos urget hanc sententiam Aug. lib. i. de peccatorum meritis & remissione, c. 28.

31. *Ideo dico vobis*, cum scilicet apertissimum jam factum sit, me non diabolica virtute ejicere dæmones; *Omne peccatum et blasphemia* (suppleri debet ex sequentibus *contra Filium hominis* commissa; non enim agitur de quolibet alio genere peccatorum, vel blasphemiarum:) *remittetur hominibus*, id est, facile remitti potest, quia facilius de illis obtineri potest spiritus pœnitentiæ. *Spiritus autem blasphemiæ* quæ scilicet a vobis committitur,

tur, id est, blasphemia contra Spiritum sanctum, seu qua blasphematur Spiritus sanctus, ut exprimunt Marcus & Lucas.

Quæ sit autem ista *Spiritus blasphemia*, & quis sensus loci, quæstio ita difficilis est, ut August. serm. 11. de verbis Dom. cap. 5. dicat forte nullam in omnibus sanctis Scripturis esse difficiliorem. Hinc est, quod ipse sæpius de isto loco disputans, subinde sententiam mutaverit. Nam cum lib. 1. de Serm. Domini in monte cap. 22. putasset blasphemiam Spiritus esse, per malitiam & invidiam oppugnare fraternam charitatem, tamen libr. 1. Retract. cap. 19. addendum putat, si in hac tam scelerata mentis perversitate finiverit hanc vitam. Unde postea non quinques mutavit opinionem, ut ei quidam recentior imperite imponit, sed semper eo inclinatur, ut hæc blasphemia Spiritus sancti sit perseverantia in nequitia cum desperatione indulgentiæ Dei, ut loquitur in fine expositionis inchoatæ in Epistola ad Rom. hoc est, ut eam vocat Sermone cit. cap. 12. & in fine Epistolæ 50. impœnitentia finalis, seu durtia cordis, usque ad finem vitæ. Unde passim docet, sciri non posse, utrum illa commissæ sit ante vitæ finem. Causa potissima, quæ ad hanc opinionem induxit Augustinum, est, quia clare dicitur hic, peccatum numquam remitti, & quod omnis alia blasphemia remitti possit.

fit. Itaque sic jungit Augustin. ista verba præcedentibus, non quasi Judæi ista dicendo iam commisissent illam Spiritus blasphemiam; sed ne pænitentiam repellendo, quam Christus prædicabat, & propter quam miracula faciebat, perseverandoque in peccatis eam committerent, ut ait in illa Exposit. inchoata Epist. ad Romanos.

Sed quia Marcus clare notat, hæc ideo a Christo esse dicta, quia dicebant Judæi, *spiritum immundum habet*, per quem scilicet operatur ista miracula: hinc textui congruentior videtur interpretatio multorum veterum, Hieronym. Chrysost. & Theophil. in hunc locum, Athanas. tractat. in istum locum, & aliorum qui blasphemiam istam Spiritus dicunt esse, qua manifesta opera Spiritus sancti, hoc est divinæ bonitatis & gratiæ, quæ Spiritui sancto appropriantur, tribuuntur Beelzebub, seu Spiritui immundo. Hoc est enim Deum facere diabolum, ut ait Athanas. Quod forte indicare voluit & Christus supra, quando dixit, *Si Patrem familias Beelzebub vocaverint*. Istiusmodi ergo blasphemia *non remittetur*, quia difficile remittetur, ut Chrysostom. & plerique recentiores post ipsum, nempe quia extremæ est malitiæ: adeoque id oppugnat, ac tollit directe, quo ad pænitentiam perducendi sumus, divinam scilicet bonitatem; propter quam offensam pœ-

nitendum est. Unde rarissime, (si tamen umquam) Deus talibus Spiritum poenitendi impertit. Explicans autem clarius ea, quæ dixisset, Christus addit:

32. *Et quicumque dixerit verbum, offensivum & blasphemativum, seu contumeliosum, contra Filium hominis, id est, qui humana offensus specie, atque infirmitate, de Filio hominis infra dignitatem sentit, ac loquitur, ut vocando eum voracem, vini potatorem, &c. remittetur ei, id est, facile ei dabitur venia. Est enim aliqua excusationis ratio, vel ignorantia latentis divinitatis, vel conversatio ista tam promiscua cum vulgo & peccatoribus, vel simile quid. Qui autem dixerit contra spiritum sanctum, eo quo exposuimus modo, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro, id est numquam, seu, ut exponit Marcus, Non habebit remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti. Non quod remitti non possit agenti poenitentiam, sed quod, vel difficile & raro, vel fortasse numquam actu remittatur a Deo propter malitiæ enormitatem, ut supradictum. Quæ sententia & ad alia nonnulla enormia contra divinitatem, vel fraternam charitatem peccata forsan extendi potest; sicut propter hunc locum variæ blasphemix contra Spiritum sanctum enumerantur, etsi scopus Christi non sit de illis loqui. Porro quia dicitur, neque in hoc*

saeculo, &c. recte Augustin. colligit libr. 21. de Civit. cap. 24. & libr. 6. contra Julian. c. 15. non veraciter hoc posse dici, nisi essent, quibus, etsi non in isto saeculo, tamen in futuro peccata remitterentur. Quod non est aliud, quam statuere ignem purgatorium post saeculum, sicut etiam ex isto loco colligit Gregor. 4. Dialogorum cap. 39.

33. *Aut facite arborem bonam, id est, aut statuite me esse bonum, et fructum ejus bonum*, aut contra, &c. q. d. Aut me ex operibus, quæ improbare non potestis, absolvite, aut opera ex me, quem vituperatis, dammate. Ostendit enim argumento, ut Hieronym. vocat, ineluctabili, ex naturis rerum petito absurdam & asystatam esse eorum calumniam, quod opera tam magnifica & benefica laudare cogerentur, auctorem vero damnarent. Si quidem ex fructu, tamquam notiori, arbor cognoscitur. Nam, ut supra dixerat c. 7. *Omnis arbor bona bonos fructus facit*, &c. sed radicem notans tantæ perversitatis, nempe inveteratam & hereditate transmissam malitiam,

34. *Progentes*, inquit, *viperarum*, de quo cap. 3. *Quomodo potestis, sive possitis, bona loqui, de me & operibus meis, cum sitis mali*, animo scilicet invidia tabescente pleni. Significat autem non tam impossibilitatem quam difficultatem, seu id, quod natura comparatum est fieri;

fi-

sicut & Jeremias, cum dixit, *Si mutare potest Æthiops pellem suam, &c.* Quem sensum magis declarat familiari proverbio: *ex abundantia enim cordis, sive boni, sive mali, os loquitur, id est, loqui solet bona, vel mala.* Nam

35. *Bonus homo de bono thesauro, qui est idem quod abundantia cordis, hoc est cumulus bonorum affectuum, & cogitationum in corde instar thesauri reconditus, profert bona, veluti fructum arbori congruentem.*

36. Sed ut sciatis, quale iudicium de istis blasphemiiis ferendum sit, *dico vobis, quoniam omne verbum otiosum, est enim argumentum a minori. Verbum autem otiosum, Græce Argon quasi aergon quod nihil efficit, est verbum frustra prolatum, hoc est, ut Hieronym. quod sine utilitate loquentis dicitur & audientis, vel, ut Gregor. Pastoralis Curæ p. 3. Admonit. 15. & Hom. 6. in Evang. quod ratione justæ necessitatis, aut intentione piæ utilitatis caret. In quem sensum apte dicit Ambros. libr. 1 Offic. cap. 2. Tacere nosse quam loqui difficilius est. Scio namque loqui plerosque, cum tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cum loqui sibi nihil prodest. Reddunt rationem de eo, id est, exigetur de eo ab eis ratio, etsi forte reddere non possint: otiosum enim est, quod ratione caret.*

37. *Ex verbis enim tuis*, id est, nam etiam ex solis verbis, & non tantum ex operibus, *justificaberis*, seu justus pronuntiaberis, & declaraberis. Non enim hic agitur de interna justificatione, sed de opposita condemnatione quæ sequitur. *Et ex verbis tuis condemnaberis*, prout judicis examen de unoquoque feret.

38. *Tunc*, cum stupere, flecti, atque erubescere debuissent, nam admirantis esse notat Chrysost. *responderunt ei quidam*, diversi ab iis, quorum jam calumniam refutaverat. *Magister, volumus a te signum videre*, (de cælo, inquit Lucas,) cujusmodi fuerunt status Solis sub Josue, tonitrua sub Samuele, raptus Eliæ, descensus ignis, &c. id est, petimus miraculum aliquod insigne, quo cælestis magisterii tui auctoritatem afferas, ac te Dei, non Beelzebub virtute facere, quæ facis: quasi vero ea, quæ fecisset, non essent majora, & eis, quæ peterent, calumniari non possent. Quibus Christus:

39. *Generatio mala et adultera*, id est, genus hominum adulterinum ac degener (quod Daniel dicit cap. 13. v. 56. *Se-men Chanaan, & non Juda*;) *signum quærit*, nempe *tentantes*, ut addit Lucas, id est, causa probandi potentiam meam, & ita calumniandi, non vero veritatem cognoscendi & credendi. Et ideo ad petitionem ejus, *signum non dabitur ei*, de cælo scilicet, cujusmodi petit, sed de terra,

ra. Hoc enim sibi vult, quod sequitur, *nisi signum Jonæ Prophetæ*, id est, sed signum in Jona præfiguratum, scilicet resurrectionis. Nam, *nisi*, in Scriptura sæpe non est exceptivum, sed adversativum, ut ad Galat. 2. vers. 16. Objicit Judæis hoc idem signum multis aliis locis, ut infra cap. 16. vers. 4. & Joan. 2. v. 10. nempe quia erat instar omnium certissimum, gravissimum, maximum, quod nec Satanas, nec hominum, nec Angelorum quisquam imitari potest, soli Deo possibile, numquam visum, auditum, aut factum, quo maxime declarata fuit divinitas ejus, & ipse esse Filius Dei in virtute, ut Apostolus ad Romanos 1. versu 4. denique cujus pondere infidelitas Judæorum ita erat opprimenda, ut necessario ejus prædicationi, vel crederent, & pœnitentiam agerent, vel post quadraginta annos, tamquam post quadraginta dies perirent.

40. *Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti, seu in visceribus balena, tribus diebus, ac tribus noctibus*, supple ac deinde vivus evomitur est; ut hoc signo probaretur esse Prophetæ, missus a Deo ad prædicandam pœnitentiam. Hunc enim scopum spectare Christum probat versus 41. *Sic et Filius hominis in corde terræ*. Hebraismus pro, in medio, seu intimo terræ, quia cor in medio animalis. Apostolus ad Ephes. 4. v. 9. hoc vocat *in inferioribus*, seu

seu infimis partibus terræ: per quod & sepulchrum pro corpore Christi, & limbus pro ejus anima significatur. Unde Tertullian. de anima cap. 55. *Cor terræ* vocat recessum intimum, & in ipsa terra opertum, & intra ipsam cavatum, & interioribus adhuc abyssis superstructum. *Tribus diebus et tribus noctibus.* Et ista est Hebraica, Scripturisque frequens, periphrasis trium dierum naturalium, qui die & nocte, seu luce & tenebris constant: q. d. fuit ibi per tres dies naturales, nempe synecdochice totum ponendo pro parte, quia fuit ibi parte diei sextæ, toto Sabbato cum sua nocte præcedente, denique nocte Dominicæ. Ita Hieron. ac diversis locis August. ut lib. 1. Quæst. Evang. q. 7. Epist. 49. qu. 6. & alibi. Ut proinde quæri non debeat, quomodo ibi per tres dies, seu luces, & rursus per tres noctes etiam pro parte fuerit, cum non possint inveniri nisi duæ luces, & duæ noctes & adhuc non integræ; sed tantum, quomodo ibi fuerit per tres dies naturales. Rursus autem hic suppleri debet quantum ad sensum: Ac deinde resurgam vivus, & ita declaratus Filius Dei, prædicabo huic nationi poenitentiam, ad quadraginta dies (diem pro anno sumendo) & Jerosolyma subvertetur. Hoc enim postulat similitudo Christi cum Jona, cujusmodi plures alias similitudines pro-

prosequitur Cyrillus Catechesi 14. Augustinus citata Epistola 49. quæstione 6. Sed

41. *Viri Ninivitæ surgent in iudicio*, id est, resurgent resumpta carne in die iudicii extremo: significatur enim iudicium cum mortuorum resurrectione fore conjunctum, ut observat Augustin. 20. de Civit. cap. 5. *Et condemnabunt eam*, non quia & ipsi judicabunt, sed quia ex ipsorum comparatione isti merito damnabuntur, inquit ibid. *Quia egerunt pœnitentiam*, Ninivitæ, non Judæi. *Etece plusquam Jonas hic*. Græce hoc loco, id est, aliquid amplius & præstantius est hoc loco apud hanc generationem, quam Jonas fuit: supple quo tamen prædicante non agunt nec agent, viso etiam signo resurrectionis, pœnitentiam. Utitur autem neutro genere, ac tertia persona, modestiæ causa. Porro excessus istius comparationis consistit in eo, quod Jonas erat servus, extraneus a balena mortis umbra evomitur, nullo miraculo clarus, eversionem urbis paucis diebus prædicans: Christus vero Deus, ac Dominus, gente cognatus, e morte infernoque redivivus, innumeris miraculis & prophetiis commendatus, regnum cœlorum tot annos per se suosque prædicaret: & Jonæ tamen Ninivitæ barbari & idololatræ pœnitentes crederent, Christum vero Judæi prophetiis instructi impœnitentes occiderent.

42. *Regina Austri*, quæ in Austro dominabatur. Quæ denominatio ab integra mundi plaga videtur majestatem Reginæ & amplitudinem regni ejus indicare. Est autem periphrasis Reginæ Sabe, quam Josephus 8. Antiquit. cap. 5. vocat Reginam Ægypti, atque Æthiopiæ, quæ in Austro sitæ sunt. Non enim est ista Saba Arabiæ, unde Sabæi thure nobiles, sed Saba Æthiopiæ Regina, quam Cambiles Persarum Rex, a sorore sua vocavit Meroen, ut idem 2. Antiquit. cap. 5. Meroën enim esse caput Æthiopiæ testis est Plinius lib. 2. cap. 73. Et hinc est, quod Isaïæ 43. v. 3. Ægyptus, Æthiopia & Saba conjunguntur. Nam & id quod sequitur, *venit a finibus terræ*, plane indicat, imperium ejus valde fuisse remotum a Judæa. Porro singula verba hic augent pondus comparisonis, quod scilicet *Regina Austri*, id est, mulier gentilis, potentissima, regni curis distracta ex remotissimis orbis partibus, iter difficillimum arripuerit, solum ut audiret sapientiam terrenam hominis mortalis: Judæi Dei cultores, Legis doctores ipsam Dei Sapientiam, ultro ad ipsos in carne venientem, invitantem, & abscondita cœli mysteria depromentem spernerent. Unde hanc Reginam tamquam peregrinam, et incognitam gessisse typum Ecclesiæ gentium tradit Hieronymus in Psalm. 121.

43. Cum autem immundus, &c. Hoc tandem addit, ad terrendos ingratos & impenitentes illos animos, poenæ etiam hujus vitæ magnitudine, ut patet ex applicatione Christi vers. 45. qu. d. Sed idcirco sic agetur cum hac perversa natione, sicut agitur cum dæmoniacis, seu potius cum iis, quorum animam diabolus possidet. Nam cum immundus spiritus exierit ab homine, baptismi scilicet, vel divinæ gratiæ virtute fugatus, ambulat per loca arida, Luc. in aquosa, id est, arentia, ac deserta, & proinde habitationi prorsus inepta: quærens requiem, ut scilicet alicubi commodam habitandi sedem inveniat. Loquitur enim in toto illo cortice parabolæ anthropopathos, id est humano more. Insinuat autem diabolum non quiescere, donec sanctificatum aliquem inveniat, quem inhabitet, eo quod omnis alia inhabitatio ei squalleat.

44. Tunc dicit, revertar in domum meam, unde exivi. Majori enim fervet odio adversus eos, e quorum animis per Dei gratiam pulsus est. Et veniens invenit eam vacantem, id est, vacuum spiritu Dei, divinisque occupationibus. Unde Basil. in Psal. 44. & Nazianzen. Orat. 39. exponunt otiosam, ac desidem; sic enim aditus præbetur diabolo: imo scopis mundatam et ornatam, id est, paratissimam, & invitantem suo ornatu ad ingressum talis hospitis, cui otium, gratiæ neglectus,

& omnis immunditia veluti ornamenta placent.

45. *Tunc vadit est assumit*, ne scilicet iterum expellatur, *septem alios spiritus secum*, id est multos, numerum certum ponendo pro incerto, ut etiam Isaia 4. vers. 1. Exprimit tamen illum numerum septenarium, ut opponantur septem spiritibus virtutis, de quibus Isaia 11. vers. 2. & Apocal. 1. vers. 4. *nequiores se*, quo indicat septuplo nequiores aliis fieri, & diabolo magis obnoxios, qui gratia excidunt. Ex qua consideratione Augustin. dixit Epist. 137. Non sum expertus peiores, quam qui in monasteriis ceciderunt: optimi enim corruptio pessima. Et sic Deo ingratitudinem & perfidiam vindicante, *fiunt novissima hominis illius pejora prioribus*: tum propter acriorem demonum incurSIONem, tum propter majorem erroris firmitatem, ejusque expugnandæ difficultatem, *quia ingressi habitant ibi*. Ita Nazianzen. Orat. citata. Plenius explicat sensum loci S. Petrus Epist. 2. cap. 2. vers. 20. & 21. & Christus ipse Joan. 5. vers. 14.

Sic erit et generationi huic pessimæ. Hæc est applicatio parabolæ, quam variis modis exponunt veteres. Verisimilis est quam dat Hieron. ex Hilario, ut videtur, Can. 12. Judæos a dæmone liberatos fuisse, cum data lege ab idololatria extracti, divinoque cultui dedicati per
Pro-

Prophetas exculi sunt: sed cum non inveniret diabolus in Gentilibus illam requiem, quam quærebat, sive quod jam antea illos possideret, sive quod postea per fidem Christi ab illis pelleretur, repetit Judæos, Christi contemptu optime paratos, & illos immixtis spiritibus erroris, mendacii, blasphemiae, odii, excacationis, & impœnitentiæ arctissime possidet.

46. *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius et fratres stabant foris: non elatione, quasi dedignarentur ingredi, & audire prædicantem, ut aliqui voluerunt, sed, ut S. Luc. quia præ turba ingredi non poterant. Fratres autem dicuntur hic non natura, quia nullos habuit, nec gente, quia sic omnes Judæi adstantes fratres erant, nec ex prima uxore Joseph, ut quidam Græci putaverunt: sed cognatione, quia de una familia; sicut Abraham & Loth dicuntur fratres, Gen. 13. v. 3. & Sara dicitur soror Abraham, Genes. 20. vers. 12. Unde infra cap. 15. vers. 55. Jacobus & Joseph, Simon & Judas dicuntur fratres ejus, cum tamen Jacobus & Joseph essent filii Mariæ Cleophae, ut patet Matth. 27. versu 56. collato cum Joannis 19. versu 25.*

Quærentes loqui ei. Quæ causa fuerit tam importunæ interpellationis alii aliam conjectant: Chrysost. ac Theophyl. vanitatem, ut scilicet tanti viri viderentur

cognati; Auctor imperfecti instinctum diaboli, ne Christ. visis carnalibus fratribus crederetur Deus: recentiores, ut caperent eum tamquam in furorem versum. Sed omnia ista a pietate saltem matris ejus aliena sunt. Importunitas interpellationis potius suadet fuisse sollicitudinem de salute ejus, ut vel indicarent ei consilium inimicorum de perdendo eo, de quo vers. 14. vel, ut specie evocationis elaberetur, ne in ipsa apprehenderetur concione. Et hinc est, quod potius evocant eum per aliquem, quem submiserant, ut Marcus narrat, quam quod aliquis eorum conaretur intrare.

48. *At ipse dicenti, seu nuntianti, ait: quæ est mater mea, &c.* non quod fastidiret matrem, aut puderet eum cognationis suæ, sed ut Ambr. quod paternis se ministeriis amplius, quam maternis affectibus, debere cognosceret. Cælestia enim negotia carnis & sanguinis affectui præferenda sunt. Unde

49. *Extendens manum in discipulos suos ait: Ecce mater mea, &c.* id est, spirituales istorum cognationem carnali præfero, quanto spiritus præstantior est carne. Nam & ipsa B. Virgo magis beata & dilectior mater ejus fuit, quia mente, quam quia carne eum tulit, ut ipse indicat, Lucæ 11. vers. 28.

50. *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei: in quo numero & ipsam S.*
Ma-

Mariam inclusit. Itaque & maternum nomen, quia terrenum erat, in comparatione cælestis propinquitatis abiecit: & quo rursus consortio generalis Virgo illa cum cæteris Sanctis cohæreret, ostendit, inquit Augustin. Epistola 38. *Ipse meus frater, et soror, et Mater est*, id est, ipsum & fratris & sororis, & matris loco habeo, & affectu diligo. Nova quippe spiritus nativitas, sicuti novæ & præstantioris cognationis vinculum adfert, ita & majoris mutæ dilectionis incentivum. Quamquam Greg. Hom. 3. in Evang. singula magis mystice explicando, fratrem & sororem fieri unumquemque in utroque sexu velit credendo, matrem, prædicando, quia Christum auditorum mentibus infundendo quasi parit. Allegorice vero idem, & Hieron. atque Hilar. significatum putant synagogam & populum Judæorum, Christo in Ecclesia docente præ turbis gentium credentibus non intrare, eosque a Christo non agnosci.

C A P U T XIII.

1. **I**N illo die, &c. locutus est eis multa in parabolis, id est, obscure sub comparationum & similitudinum involucris. Parabola enim Græce est proprie compa-

ratio; sed usu Scripturæ sæpe sumitur pro sermone obscuro, qui aliud sonat, aliud innuit, cuiusmodi sunt ænigmata & allegoriæ. Causa utendi parabolicis istis sermonibus datur vers. 13. Modus ita docendi Syris maxime familiaris est, & ad hoc utilis, quod res per exempla sensibilia jucundius irrepant animis hominum, moveant efficacius, hæreant tenacius: obscuritas autem reddat auditores attentos, & ad intelligendum curiosos. Unde August. 12. contra Faustum cap. 7. & alibi sæpius tradit obscuritatem illam ænigmatum, in Scripturis adhiberi, propter exercitationem quærentium, & delectationem invenientium. Qua de causa & Christus post parabolam de seminante, qua varietatem auditorum in ista turba confluentem indicaverat familiari suo epiphonemate omnes ad diligentem animadversionem excitat.

9. *Qui habet aures audiendi, audiat*, id est desideret, coneturque intelligere & dijudicare, ex quo genere auditorum sit, & ita satagere, ut inter optimos sit. Aures enim audiendi hic est donum intelligendi & obediendi: vide dicta cap. 11. vers. 15. Dicendo autem, *Qui habet aures*, indicat non omnes habere, nempe quia non omnibus dantur, ut est Deuter. 24. vers. 4. Unde & ipse Christus explicans, *cur eis*, id est, turbis

10. *In parabolis loqueretur*; hoc est,
ita

ita obscure, ut non intelligerent, cum sibi, hoc est, discipulis suis, ita non foret loqui, respondet:

II. *Quia vobis, credentibus & intelligendi, obsequendique cupidis, datum est, singulari Dei dono, nosse mysteria regni cælorum*, id est, clare, sine obscuritatum involucris, audire & intelligere arcanâ, ad regnum cælorum pertinentia. Non enim hic loquitur de præceptis Evangelicis, quæ quia omnes nosse debent, omnibus etiam turbis clarissime exposuerat cap. 5. 6. 7. *illis autem*, nempe non credentibus, seu non habentibus aures audiendi, utpote vel prodigia sectantibus, vel sciendi tantum, non obediendi curiosis, vel iridentibus vel etiam calumniantibus, *non est datum*. Significat ergo istis verbis, causam istius discretionis pendere, a gratuita gratia Dei, penes quem æquitatis tam secretæ ratio est, excellentia potestatis, cum utrisque dare potuisset mysteriorum cognitionem, & utrisque negare. Sed tamen volens indicare, in ista doni istius discretionem habitam fuisse aliquam rationem præcedentis dispositionis, etsi respectu primæ gratiæ nulla fuerit, adjicit:

12. *Qui enim habet, id quod habere debet, sive fidem, sive discendi studium, sive obedientiam, sive bonum usum donorum Dei præcedentium* (generalis est enim hæc sententia) *dabitur ei, magis*

atque magis, *et abundabit*: Græcum etiam exponi potest, redundabit, abundanter affluet; ita ut continuis donorum incrementis ad summam perfectionem perducatur. Revera enim sic Deus non modo cum Apostolis, sed cum omnibus electis agit, ut paulatim eos, jam benedutentes primis donis, continua beneficentia cumulet. E contrario autem, *qui non habet*, id, quod habendum est, ut supra dictum est, *et quod habet, auferetur ab eo*, id est, etiam si quid habet reliquum, eo quoque in pœnam privabitur, sicut videmus hoc Christum exponere infra c. 25. v. 28. & 29. Sæpius est enim usus hæc sententia, utpote proverbiali, & vulgi non solum sermone, sed & usu agendi trita. Verissimum est enim ditioribus magis dari, pauperibus semper auferri.

13. *Ideo (ergo) in parabolis loquor eis, quia videntes oculis corporis miracula mea non vident, oculis cordis, quid sibi velint, innuant & suadeant. Et audientes, apertissima verba mea corporis sensu, non audiunt, cordis assensu, inquit Aug. de dono perseverantiæ cap. 14. Quod ipse Christus explicat, dum addit: neque intelligunt.* Significat igitur, se eis in pœnam incredulitatis obscure loqui: q. d. quia clarissimis miraculis, quæ vident, & sermonibus apertissimis, quos audiunt, nolunt credere & obedire, justo iudicio eis per parabolas loquor. Qui enim vi-

de.

dere nolunt, cum possunt, Deo puniente, etiam, cum volunt, videre non possunt. Nam, ut Aug. de nat. & gratia cap. 22. prævaricatorem legis digne lux deserit veritatis, qua desertus utique fit cæcus, & plus necesse est, offendat, & cadendo vexetur, vexatusque non surgat: & ideo tantum audiat vocem legis, quo admoneatur implorare gratiam Salvatoris.

Sed difficultas oritur ex Marco, & Luca, qui per particulam finalem dicunt Christum eis in parabolis loqui, *Ut videntes non videant, &c.* Cui respondetur, Matthæum causam supplicii meritoriam, alios non causam finalem, sed eventum exprimere: quasi dicerent: Ex quo fiet, ut videntes adhuc minus videant. Quamquam non desint, qui etiam finem significari velint. Sicut enim verum est, Deum quosdam propter peccata velle damnare, & re ipsa damnando nolle etiam, ut salvi fiant: ita etiam verum est, propter peccata quibusdam obscure loqui, ne Dei mysteria intelligant. Idque in quibusdam, quia non vult illis dare gratiam convertendi, atque ita eos converti, & salvos fieri, quos justo iudicio jam ad interitum mox inferendum adjudicavit, in quibusdam vero, ut salvi fiant. Nam aliquibus, per misericordiam Dei, ipsa cæcitas in salutis occasionem vertitur, ut scil. quemadmodum

ait Aug. q. 14. super Matth. cæcitate sua sibi displicentes, & se dolentes, atque ex hoc humiliati, ad confitenda peccata converterentur, veniamque mereantur: sicut nonnullis usque ad deicidium excæcatis post passionem contigit. Quorundam enim superbia debet ipsa cæcitate, & peccatis inde consequentibus, edomari & frangi. Porro ne cui mirum videretur, sic puniri populum, qui tanta aviditate Messiam promissum videre atque audire cupiebat, probat hoc prædictum a Propheta dicente:

14. *Auditu audietis, &c.* Loquitur autem Isaïas per imperativum, *audite audientes, et nolite intelligere*: partim quia imperativus idiotismo Hebraico sæpe pro futuro usurpari solet, ut patet c. 23. v. 32. *Et vos implete mensuram Patrum*: & clare Psal. 36. vers. 27. *Declina a malo, & fac bonum*: partim ad significandum, quod ab irato ac deserente Deo in pœnam ipsis continget id, quod ipsimet facturi sunt. Ut sit quasi prolatio justæ sententiæ: Omnino fiat sic, *audite audientes, &c.*

15. *Incrassatum est enim, &c.* Et hæc omnia per imperativum in Hebræo expressa sunt, *Cor incrassa, aures aggrava, oculos claude*. Itaque Hebræa, sicut & Joan. c. 12. v. 40. & Paulus ad Rom. 11. v. 8. indicant, cæcitatem, & cordis duritiam, & similia infligi ab irato Deo: lxx. vero in Isaïa & Matth. hic, & Lucas Act.

Act. 28. vers. 26. qui omnes eundem locum allegant, significant illas ipsas poenas culpabiliter a populi libertate proficisci; hoc est, ut Augustinus, ait quæst. illa 14. ipsos causam fuisse, ut Deus illis oculos clauderet &c. Nam ut idem ait lib. 5. contra Julian. c. 3. Cæcitas cordis & peccatum est, quo in Deum non creditur; & poena peccati, qua cor superbum digna animadversione punitur, & causa peccati, cum mali aliquid cæci cordis errore committitur. Quibus vero modis hujusmodi poenæ fiant a Deo, latius diximus in caput 9. Exodi de obduratione Pharaonis. Differre autem videtur obduratio cordis a cæcitate cordis, quod illa sit quædam impotentia, ne moveatur ad bonum: hæc impotentia, ne videat bonum, quod agendum est. Sunt enim aliquid amplius, quam simpliciter nolle moveri, vel nolle videre. Cæcus, inquit August. de nat. & gratia cap. 51. putat, quod vult videre, sed non potest. & lib. 1. contra Julian. imperf. Quis volens cæcus est corde, cum nemo velit cæcus esse vel corpore? Itaque obduratio est causa cæcitatis: est enim duritia, seu firmitas affectuum in malo, seu in amore rerum temporalium. Affectus quippe terrenis rebus immerfi & ebrii cor cæcum ad divina faciunt. Quod clare videtur indicare hoc loco. Nam causam reddens, cur videntes non videant,

incrassatum est enim, inquit, *cor populi*, id est crassum & pingue redditum, Heb. *impinguatum est*. Qua metaphora significat, quod, sicut cor nimia pinguedine hebetatur & suffocatur: nam, ut Hieron. Epist. 2. *Pinguis venter non gignit mentem tenuem*: ita animus & affectus terrenis deliciis immersus & impinguatus, stupidos & cæcos reddat ad res divinas. *Et auribus graviter audierunt*, id est, difficulter audierunt, quasi semisurdi ad divina mandata. Hebraice *aves aggravæ*, seu *aggravatæ sunt*, scil. quasi sordibus oppletæ: quæ rursum nihil aliud sunt, quam terreni affectus, quibus fit, ut vel audire tædeat res divinas, nedum eis obedire. *Et oculos suos clauserunt*, ne scilicet attenderent & intelligerent in Messia, in operibus & verbis ejus id, quo corrigerentur, sed potius id, quo magis perverterentur, id est, ultro excæcaverunt se malitia sua. Nam cæcitas, seu impotentia illa videndi oritur, ut diximus, ex affectu stabiliter averso a divinis ad terrena. *Ne quando videant oculis*, Hebr. est, *ne forte*, quomodo & Luc. reddit Act. 28. quo significatur, vel simpliciter illum esse effectum crassi, pinguisque & cæci cordis, efficere scil. ut in posterum non videant oculis, &c. vel certe eos hoc ipsum affectare, ne quid videant, audiant, intelligant, quo a rebus amatis abstrahantur, & convertantur ad Deum, & per justifi-

stificationem sanentur a Deo. Nam illum esse quorundam affectum patet ex Psal. *Noluit intelligere, ut bene ageret*, id est, ne bene ageret; & Aug. de se lib. 8. Confess. c. 7. At ego adolescens miser valde ei ampetieram a te castitatem, & dixeram, da mihi continentiam, sed nolli modo: timebam enim, ne me cito exaudires, & cito sanares a morbo concupiscentiæ, quem malebam expleri quam extinguere.

16. *Vestri autem beati oculi*, nempe corporales, *quia vident*, me & opera mea: vident, inquam, corpore sentiendo, & mente intelligendo. Nam quia discipuli hic præferuntur Judæis, necesse est includere visionem mentis, seu intelligentiam, juxta v. 13. & quia mox iidem discipuli præferuntur Prophetis, necesse est non excludere visionem corporalem. Idem judicium de auribus, quibus audiunt.

17. *Quia multi Prophetae, et justi*, desiderio futuræ redemptionis flagrant, *cupierunt videre*, oculis suis præsentia, quæ credebant futura, Salvatorem scilicet mundi, & opera ejus, *et non viderunt*: sed ut Apostolus ad Hebr. 11. a longe aspexerunt, & salutarunt. *Et audire, quæ auditis*, me scilicet regni cælorum mysteria pandentem.

19. *Omnis, qui audit verbum regni*, id est, si quis audit prædicationem de regno cælorum, seu Evangelii, *et non intelligit*,
id

id est, non curat intelligere, seu non meditatur illud, & fovet corde velut in terra recondens, ut fructum ferat: culpa enim hic notatur: *venit malus*, Græce *ille malus*, antonomastice, nempe diabolus immutabiliter malus, qui per volucres cœli apte significatur, tum propter locum, in quo versatur, tum propter velocitatem, superbiam, & perpetuam sedulitatem, qua insidiatur semini. *Etrahit*, procurata oblivione, vel detorto in alias curas animo, *quod seminatum est*, per aures, *in corde ejus*: *Hic est qui secus viam seminatus est*, qui significatur portione illa terræ, juxta viam publicam sitæ, & pedibus prætereuntium calcatæ atque induratæ. Dicitur hic homo seminatus, non sicut semen, quod paulo ante dicebatur feminatum, sed sicut ager semine confusus: unde & Sata dicuntur agri, qui feruntur. Significatur itaque cor istius hominis esse instar viæ publicæ peccandi consuetudine induratum, nullo fructificandi desiderio velut aratro scissum ac præparatum, ideoque semen verbi Dei auribus, non animo recipiens.

20. *Qui autem super petrosa seminatus est*, id est, qui significatur per terram inter petras excipientem semen, eo sensu, quo versu præcedente, *hic est*, qui verbum, auditum, continuo cum gaudio accipit, id est, mox ut audivit prædicationem, delectatus illius veritate, pulchritudine,
re-

rectitudine, in animum recipit, probat, credit, & in opera nonnulla velut herbam erumpit. Hoc enim sibi vult, quod in parabola dicitur *continuo exortum*, quia ad illam primam delectationem, veluti teporem Solis, mox gestit verbis factisque fructum aliquem polliceri.

21. *Non habet autem in se radicem*, id est profundum & constans propositum, quod Apostolus ad Epes. 3. v. 17. vocat *non esse in charitate radicatum & fundatum*: quod optime significatum fuit semine non habente terram multam seu quod intus latentibus petris sola superficie terræ tegebatur. Nam illa affectio pietatis superficialis est, neque intima cordis ipsius penetralia seu affectus mutati sunt, sed instar saxorum duri manent; ideo *est temporalis* id est, ut Lucas, ad tempus credit, quamdiu scilicet nihil eorum tangitur, quæ inveteratis & intimis illis ac profundis cordis affectibus diligit. Unde *facta tribulatione et persecutione propter verbum*, id est, propter fidei vel justitiæ professionem, veluti ad æstus Solis humore consumpto, *continuo scandalizatur*, id est, etiam solo timore amittendi, quæ diligit, offenditur, ac deserit fidem aut justitiam. Nam ut æstus Solis herbas humore & radicibus destitutas enecat, radicas maxime promovet; ita persecutio infirmos dejicit, firmos perficit.

22. *Qui autem seminatus est in spinis*, id est,

est, terra spinosa figuratus, in quo ex parte terræ nihil deerat: neque enim vel prorsus induratus erat, sicuti primus: neque prioris vitæ vitiis tamquam petris plenus, ut secundus. *Hic est, qui verbum audit: supple, & intelligit, atque in animum immitit, ut profundas radices agat.* Præfertur enim hic præcedenti, neque germinatio, aut radicatio, aut culmus aliquis, sed solus ei fructus deest. Nam *sollicitudo sæculi istius*, id est, rerum quarumlibet, ad hoc sæculum pertinentium: nam Marc. dicit, *circa reliqua concupiscentiæ*. Sub his comprehenditur quidquid anxii homines in hoc mundo quasi innocenter consuectantur, præter regnum Dei, ut honores, splendores familiæ, lites pro temporalibus, voluptates, quas expressit Lucas, etiam divitiæ: sed quia istæ generalissimum publico hominum studio quæsitum & minime agnitum impedimentum sunt, hinc speciatim addit: *et fallacia divitiarum*, id est, fallaces & seductrices divitiæ, quia blanda spe promittunt id, quod præstare non possunt, quietam scilicet beatitudinem, cum tamen curis in acquirendo & conservando præsentem maxime turbent, futuram plerumque auferant. Porro hæc omnia spinæ sunt, quia sollicitudo rerum divinarum delinit animam, serenat, colligit. *Suffocat verbum*, quia totus affectus, & vigor & conatus animæ in illa de-

derivatur, & ita obruitur atque extinguitur affectus vitæ melioris.

23. *Qui vero in terram bonam seminatus est.* Bonam vocat non natura tantum, sed & cultu, id est, quæ & pinguis, & aratro subacta, & petris spinisque purgata est. Hæc item triplex est, sicut & infructuosa. Nam omnis quidem fructum adfert, sed *Aliud centesimum, aliud sexagesimum, et aliud trigesimum.* Græce est (*alius*) in genere masculino, quod referri potest vel ad *verbum* seu *sermonem*, vel ad *hominem*: Contextus congruentior videtur, si ad hominem seminatum seu semine conspersum referas. Noster retulit ad *verbum*, tamquam ad granum seminatum, quod in quibusdam fert fructum centesimum, &c. Græce clarius, *centum, sexaginta, triginta*; supple, pro uno grano, quod sparsum fuit. Quo indicatur, quod quemadmodum fertilitas terræ pro soli & cultus diversitate diversa est, ita ut una centuplum reddat, alia minus (numerus enim certus pro incerto ponitur) ita & profectus hominum in ferendis perseveranter fructibus bonorum operum. Quæ diversitas, quia non solum apparet in singulis electis cujuscunque status, sed etiam in statibus ipsis hominum, hinc est, quod multi Patres, ut Hieronym. hic & Epistol. ad Ageruchiam, Athanas. Epistol. ad Ammon. Monachum, & alii, cente-

simum fructum attribuant Virginibus; sexagesimum Viduis continentibus; trigessimum castis Nuptis. August. vero libro 1. Quæst. Evangel. q. 9. centesimum assignat Martyribus, sexagesimum Virginibus, trigessimum Conjugatis. Alii illas diversitates aliis modis applicant, quos vide enumeratos apud Aug. lib. De sancta Virginitate cap. 45.

24. *Simile factum est regnum cælorum homini, id est, Simile quid agitur in regno cælorum, ac si homo seminaret semen bonum, & inimicus clam zizania superfeminaret. Quem loquendi modum Evangelii familiarissimum explicavit Marc. cap. 4. vers. 26. cum dicit, Sic est regnum Dei, quemadmodum si jaciat homo sementem, &c. In cujusmodi phrasibus, Regnum cælorum aut Regnum Dei intelligitur esse populus regnaturus, hoc est Ecclesia ad regnandum in cælis destinata. Apte autem jungitur hæc parabola præcedenti, ne quis putaret, bonum illud semen ita fructuum fertile futurum, ut nihil haberet mali feminis, unde zizania nasci possent, admixtum. Sed hæc est differentia utriusque parabolæ, quod ibi semen Christi est verbum Dei, hic vero homines, in quibus fructificat verbum Dei: ibi via & loca saxosa & spinosa sunt eadem quæ zizania. Explicuit autem parabolam ipse Christus, ita ut in ea ipse met sit seminator boni feminis, ager mundus,*

us, id est, Ecclesia per totum mundum fusa: ut Aug. Ser. 18. De verbis Domini c. 9. & ex professo libro ad Donatistas post Collationem c. 6.

25. *Cum autem dormirent homines*, id est, clam, tempore sibi opportunissimo, cum negligentius agerent Prælati, vel etiam cum mortui essent Apostoli, ut August. quæst. 12. in Matth. *inimicus superseminavit zizania*, id est, diabolus hæreticos in medio fidelium, qui aspersis pravis erroribus, falsisque opinionibus, præcedente Christi nomine, superseminantur, & corporaliter fidelibus mixti sunt. Quamquam omnes omnino malos per zizania intelligat quæst. cit.. *Et abiit*: quia per hæreses diabolus fit occultissimus, inquit idem: omnes enim fallacias suas proponit ex Scripturis sub nomine verbi Dei.

26. *Cum autem crevisset herba, et fecisset fructum suum, tunc apparuerunt et zizania*. Quo pulchre significatur, quod cum homines proficere cœperint in Spiritu Dei, tunc incipiant malos sentire, & hæreticorum errores cognoscere, ut August. ibid. & aliis locis notat.

27. *Accedentes autem servi patrisfamilias*: non Angeli, sed homines boni, quibus offensæ tanta malorum & hæreticorum multitudine, suboritur voluntas eos de rebus humanis auferendi, dicendo:

28. *Vis, imus, et colligimus ea?* Quibus respondetur,

29. *Non*: idque non ut Ecclesiastica negligatur disciplina, & cesset vindictæ medicinalis, & charitatis severitas, sed, *ne forte colligentes zizania*, seu malos, *eradicetis simul et triticum*. Quod periculum subest, quando zizania tritico ita sunt similia, ut certo dignosci non possint, ut notat hic Hieron. Itemque, ut August. quando est periculum schismatis, & ne zizania infirmum triticum secum in perniciem trahant. Cum autem metus iste non subest, sed omnino de frumentorum stabilitate certa securitas manet, satis insinuatur, non debere dormire severitatem disciplinæ, de quo vide latius lib. 3. contra Epist. Parmeniani cap. 2. Itaque

30. *Sinite utraque crescere usque ad messem*, id est consummationem sæculi, ut scilicet interea vel ipsi Deo inspirante corrigantur, vel saltem proficiant alii ex occasione & comparatione, & exercitatione alieni erroris. *Et in tempore messis dicam messoribus*, id est, Angelis, quia eorum ministerio finis adferetur rebus mortalibus, mundus ardebit, mortui suscitabuntur. *Colligite primum zizania*, separando malos a bonis, qui in regno Christi, per totum mundum sparso, hoc est Ecclesia, velut scandala & offendicula bonorum tam moribus quam doctrina permixti fuerunt, *et alligate ea in fasciculos*, ut non confuse, sed pro modo per-

perversitatis suæ uniuscujusque erroris pertinaciâ puniatur, inquit August. Quæst. illa 12. cit. Unde Serm. 39. de Sanctis, *Alligate in fasciculos*, id est, inquit, similes cum similibus, fures cum furibus, homicidas cum homicidis, &c.

31. *Simile est regnum cœlorum grano sinapis.* Regnum cœlorum hic alii volunt esse Christum, alii fidem Christi, alii Ecclesiam, alii Evangelium seu doctrinam Evangelicam: quod cæteris verisimilius est. Quamquam in hujusmodi locutionibus tantum significetur, in regno cœlorum, seu in regno Christi simile quid accidere atque in semine, in grano sinapis, in fermento, &c. ut jam v. 24. diximus. Hic ergo regnum cœlorum ratione doctrinæ Christi, seu ipsa doctrina Evangelica comparatur grano sinapis. Conditiones ejus mirificas breviter tangit Plinius lib. 19. cap. 8. in fine: Acerimum sapore ignei effectus, ac saluberimum corpori Sinapi. Latius autem exequitur lib. 20. cap. 22. virtutem ejus, ad plerosque morbos curandos. Ex proprietatibus ejus Augustinus Quæst. Evang. libr. 1. qu. 11. consideravit fervorem, & quod venena expellat. Hilarius Can. 13. quod sit acre semen, molle, minimum, cujus virtus pressuris accenditur, nempe quia tritum vim suam exerit, sicut Evangelium persecutionibus. Quam-

vis ista vera sint, Christus tamen ipse similitudinem explicat, in eo sitam esse:

32. *Quod minimum quidem sit in omnibus feminibus*, id est, unum ex minimis omnium; nam semen rutæ & alia nonnulla minora sunt. *Cum autem creverit*, majus est omnibus oleribus, id est, maximum omnium, seu unum ex maximis omnium: ita scilicet, ut fiat *arbor*, id est arbuscula. Lignescit enim stipes ejus, & in locis maxime calidis longe supra humanam staturam assurgit: ita ut *volucres habitent* - in ramis ejus, non tam nidulandi causa, ut quidam transtulerunt (neque enim nidos in eis faciunt) sed potius insidendi & vescendi; multum enim delectantur granis ejus. Alteram similitudinis partem supprimit Christus: q. d. Ita & doctrina Evangelica in mundo seminata inter omnes doctrinas abjectissima erit & minima, quantum ad pompam eloquentiæ, rationum naturalium apparatus, sæcularem prædicantium auctoritatem, utpote Judæis scandalum, Gentibus stultitia. Sed semel sparsa non ebulliet in folia & herbas, sicut doctrina Philosophorum, quæ nihil mordax aut vividum habet; sed crescet in arborem firmam, longe lateque fusam, quia firmitate, soliditate, celebritate, æternitate, & sectantium multitudine omnes omnino doctrinas superabit: ita ut volucres cæli, id est, Reges & Principes, vel quicumque ad cæle-

lestia subvolare volent, sub umbra ejus victuri sint. Idem ergo significat hæc parabola, quod illa Danielis de lapide, qui crevit in montem implentem universam terram. Proprie enim hic significatur Evangelii progressus a parvis initiis in prodigiosam magnitudinem. Efficacia vero ejus indicatur sequenti parabola, qua eadem doctrina similis dicitur

33. *Fermento, quod mulier abscondit, seu miscuit, quia pinsere fere erat mulierum officium, ut indicatur etiam Levit. 26. v. 26. In farinæ satis tribus.* Satum mensuræ genus, Hebr. *Seah*, tria faciebant Ephî, & tantum unica vice pinâ solebat, ut patet Gen. 18. v. 6. Significatur ergo, quod, sicut modicum fermenti ingen i massæ farinæ mixtum suo sapore universam pervadit, in se convertit, a core elevat, levem reddit, & sapidam: ita Evangelium quamvis humile occulta vi universum orbem afficiet, & in suam naturam convertet. Singula singulis applicat Aug. l. 1. Quæstion. Evang. qu. 12. ut mulier sit sapientia, fermentum, dilectio, quia fervere facit & excitat: fata tria, cor, anima & mens, vel tria hominum genera, Noe, Daniel & Job, id est, Ecclesiarum Præpositi, continentes & conjugati. Plures alios sensus vide apud Hieron.

34. *Hæc igitur omnia in parabolis loquebatur.* Causam videtur Marc. indicare,

eum addit, *prout poterant audire.* Quo non significatur, Christum se attemperasse captui ipsorum, aut ut facilius pararentur ad mysteriorum captum, ut quidam intelligunt, sed potius, sicut ipse Christus supra late indicavit, prout digni erant; ut scilicet qui posset capere, caperet, & ad interrogandum suscitaretur, in cæteris vero sub parabolarum cortice cælestis doctrina, sine profanatione lateret: ita ut hac ratione

35. *Impleretur quod dictum erat per Prophetam, qui typum gerebat Christi Domini, sive David ille fuerit, sive Asaph, cui attribuitur Psalmus ille 77. Aperiam in parabolis os meum.* Quo significat ea, quæ in Psalmo illo narrantur, tamquam in populo Hæbræo gesta, esse typos & parabolas rerum futurarum, absconditaque continere Sacramenta, ut Hieron. hic, imo Apostolus I. ad Corinth. 10. v. 11. in quo ipso parabolico loquendi modo indicatur Christus ei similis futurus. *Eruclabot abscondita a constitutione mundi.* Idem significatur quod præcedenti hemistichio, id est, instar scaturiginis ore meo profundam mysteria regni cælestis, quæ nemini ab initio creationis mundi patefacta sunt.

41. *Simile est regnum cælorum thesauro.* Duabus præcedentibus parabolis significata fuit virtus, & efficacia Evangelicæ doctrinæ; duabus sequentibus ejus
pre-

pretium. Itaque thesaurum absconditum Hieron. putat esse verbum Dei absconditum in carne, August. duo testamenta. Vel congruentius ad præcedentia, eadem doctrina & sapientia Evangelica de regno cœlorum, quia inæstimabilis pretii est, *abscondita in agro*: quia revera a sæculo in mysterio abscondita fuit, per typos tantum & parabolas in veteri Testamento significata, & revelata postremis temporibus. *Quem qui invenit homo abscondit*, id est, absconditum esse sivit, tacuit, nemini aperuit, ne scilicet sibi præriperetur. Quo significatur, thesaurum illum Evangelicum inventum, non esse jactanter ostentandum: sed in corde procul ab humanis laudibus, ut Greg. custodiendum. *Et præ gaudio illius*, in sperate inventi, *vendit universa, quæ habet, et emit agrum illum*, id est, omnium libenter jacturam facit, ut illum obtineat. Quo indicatur, thesaurum illum cum omnium omnino rerum charissimarum, etiam ipsius vitæ jactura esse comparandum & servandum, si aliter obtineri non potest. Conformiter plane ad illud Lucæ 14. v. 33. *Qui non renuntiat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus*. Eodem omnino spectat parabola sequens de margarita, prout utrumque declarat Basil. in Reg. 8. fusius disputata. Omnibus enim studiis, curis, amoribus & rebus pretiosissimis, ut sunt thesaurus & lapides

pretiosi, cœlestis illa sapientia de regno cœlorum assequendo præferenda est. Unde, quia multi ab ista animi fortitudine deficiunt, ne quis putaret omnes, qui inveniunt thesaurum illum, etiam re ipsa regnum cœlorum assequi, apte subjungit aliam parabolam.

47. *Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare.* Sagena hæc est Evangelica prædicatio, ut August. Serm. 21. de diversis cap. 3. vel, (quod in idem redit) ut idem Serm. 5. c. 2. & alibi sæpissime contra Donatistas, est ipsa Ecclesia, quæ instar sagenæ seu retis mittitur *in mare*, id est, inquit, in hoc sæculum, fluctibus seu tentationibus turbulentum, tempestatibus periculofum, naufragiis molestum, ubi se invicem homines quasi pisces devorant. *Ex omni genere piscium congreganti*, quia tam bonos quam malos congregat fide, scripturis, sacramentisque Christianis, quibus inclusi indiscrete in mundo, velut mari, natant.

48. *Quam, cum impleta esset,* Cum scilicet plenitudo Gentium intraverit, *educentes, et secus littus sedentes*, quia educetur Ecclesia ex fluxis & instabilibus sæculi hujus undis ad stabilem illum immortalis vitæ statum, velut in littus, *elegerunt bonos in vasa.* Vasa sunt Sanctorum sedes, & beatæ vitæ magna secreta, quo non omnes perveniunt, qui Chri-

sti-

iani appellantur, ut idem Serm. 121. Reliqua in parabola manifesta sunt.

52. Ideo, quia intellexistis mysteria, & pretium eorum, ne putetis vos vobis tantum debere sapere. Nam *omnis scriba doctus*, id est, doctor Evangelicus, qui bene constitutus est, *in regno*, Græce ad regnum, *cælorum*: hoc est, ad mysteria regni cælorum prædicanda, *similis est homini patrifamilias*, id est, similis esse debet bono patrifamilias, qui non sibi soli reservat, sed *profert de thesauro*, penuario scilicet, id est, non vivit in diem, sed ex annona, quam diu ante collegit ac reposuit, profert convivis *nova et vetera*, id est, omnium ciborum genera, ut omnium necessitati & palato faciat satis. Quo significatur doctorem regni cœlestis ex scientiæ thesauro, jam ante longa meditatione, contemplatione, exercitatione præparato, proferre auditoribus pro cuiusque captu & statu omne doctrinæ, exemplorum ac parabolarum genus, adeoque consequenter tam ex veteri quam ex novo Testamento, nova scilicet mysteria veteris Scripturæ testimoniis illustrando, ut passim Christus facit. Nam istud hic simul esse insinuat, quidquid improbet Calvinus, docent unanimiter veteres; Hilar. Hieron. Chrysost. Euthymius in hunc locum, Iren. lib. 4. cap. 2. August. Quæstion. 16. in Matth. Athanas. & alii.

54. Cum autem venissent *in patriam su-*
am.

am. Triplex erat Christi patria, Bethleem, ubi natus est; Capharnaum, ubi frequenter versatus, de qua supra cap. 9. v. 1. & Nazareth, ubi educatus, quam hic intelligi ex Luca patet cap. 4. v. 16. *Docebat eos in synagogis eorum*, id est, Synagoga: neque enim plures videntur fuisse in tantillo oppidulo: nisi per Synagogas ipsos conventus hominum intelligas, quomodo Concio, & Ecclesia dicuntur ipse populus. *Ita ut mirarentur et dicerent: unde huic sapientia hæc*, cum scilicet litteras non didicerit, ut est Joan. 7. v. 15. *Et virtutes*, id est, miracula seu potestas patrandi tam mirabilia?

55. *Nonne hic est fabri Filius?* Marci 6. v. 3. dicunt, *Nonne hic est faber?* vel qui tamquam fabri filius etiam faber putabatur, ut Augustin. 2. de consensu Evangel. cap. 42. vel, ut verisimile, quia vere fabrilem simul exercuit. Hilar. hic fabrum ferrarium fuisse putat, alii murarium: Justinus, auctor antiquissimus, Dialogo cum Triphone clare dicit, eum aratra & iuga boum confecisse, hoc est, fuisse lignarium. Cui consentit Ambros. Sermone quodam de Nativitate, & Auctor operis imperf. Unde ille apud Sozomenum lib. 6. c. 2. arcam ligneam fabricat Juliano ad mortem. Ex quo patet, istam & tunc, sicut & nunc est, publicam fuisse opinionem. Unde & nonnulli volunt quia tractant fabrilia fabri, eum

eum sub jugi & aratri symbolis Evangelium suum proposuisse, Matth. 11. v. 29. & Lucæ 9. v. ult. *Nonne mater ejus dicitur Maria*, nullo scilicet dignitatis aut honoris titulo illustris aut nota, et fratres ejus, id est, cognati, Hebraismo valde usitato: *Jacobus* qui cap. 10. v. 3. dicitur *Alphæi*, scilicet filius, & Marci 15. *Jacobus minor*, unus scilicet ex Apostolis. *Et Joseph*, Jacobi jam dicti frater, ut est cap. 27. v. 56. Ubi similiter constat, utrumque fuisse filium Mariæ quæ Joan. 19. vocatur *Cleophæ*, scilicet filia, ut Hieron. libro contra Helvidium: erat enim uxor Alphæi. Quamquam probabile sit, Alphæum & Cleopham eundem esse, cujus uxor Maria, fuerit mater omnium, qui hic nominantur. *Et Simon*. Euseb. lib. 3. Histor. cap. 10. ex Hegesippo tradit & istum fuisse filium Cleophæ, fratris Josephi, mariti Mariæ Virginis. *Et Judas*: Lucæ 6. v. 16. vocatur *Jacobi*, scilicet frater; sicut & ipsemet se vocat initio Epistolæ suæ. Itaque quatuor isti *Jacobus*, *Joseph*, *Simon*, & *Judas* fratres erant, filii Mariæ, uxoris Cleophæ, alias Alphæi, fratris Joseph.

56. *Et Sorores ejus*, id est, cognatæ, non ex materno genere, sed paterno, ut indicat Aug. Quæst. 17. in Matth. hoc est, patru-
eles, neptes scilicet Josephi (qui putabatur pater ejus) ex fratribus aut sororibus. Nam ut Hieronym. loco cit. Miraris, inquit

quit, si errant in fratribus, qui errant in patre? Eodem modo æstimentur & fratres, quo æstimatus est pater.

57. *Et scandalizabantur in eo*, id est, offendeabantur educationis & profapiæ humilitate, seu impingebant in eum, velut in lapidem offensionis, ita scilicet, ut propterea non crederent eum esse Messiam: forte & malis artibus, ut alias factum est, sapientiam illam & virtutes tribuebant. *JESUS autem dixit eis: non est Propheta sine honore nisi in patria*, &c. Familiaritas enim contemptum parit, & pluris æstimantur peregrina quam domestica: denique quia, ut Hieron. propemodum naturale est, cives civibus invidere, dum gloriam contribulis suam confusione putant.

58. *Et non fecit ibi virtutes multas*. Paucos enim tantum infirmos curasse notat Marc. cap. 6. v. 5. *Propter incredulitatem eorum*. Miraculis enim Christus fidem solebat prærequirere, ut sup. c. 9. v. 28. & alibi passim. Usque adeo, ut, si qui increduli aut curiosi illa peterent, nunquam faceret, ut patet in Herode, Lucæ 23. in Phariseis, Matth. 12. & in hæreticis etiam hodie, qui cum ea maxime videre velint, minime vident, quia ex incredulitate ea petunt. Et hæc est ratio, cur Marcus dicat, *Non poterat ibi virtutem ullam facere*, nempe quia miraculis indigni erant, & res incongrua.

CAPUT XIV.

1. **D**E morte S. Joannis dicemus Marci 6. de multiplicatis vero panibus Joan. 6. ubi accuratius ista narrantur.

22. *Et statim Iesus compulit discipulos ascendere*, eo quod inviti ab eo divellerentur, tum propter se, tum propter ipsum, eo quod nox instaret, & nullæ essent naves, quibus sequi posset. Idcirco autem verisimiliter eos abesse Christus voluit, partim ne facile cum turbis conspirarent, cogitantibus eum in Regem tollere, ut narrat Joan. cap. 6. vers. 15. partim ut expeditius turbæ dimitterentur (ut hic indicatur) discipulis jam profectis; partim ut solus oraret, & denique ut sequenti miraculo pararet viam.

23. *Et dimissa turba*, id est, cum turbis valedixisset, & abire jussisset, tametsi ibi tota nocte manserint, & eum expectaverint, ut patet Joan. 6. vers. 22. & seqq. *Ascendit in montem*, ut vim turbæ fugeret, volentis eum creare Regem, ibidem. *Solus orare*, id est, ut ibi solitarius oraret. *Secessum & solitudinem amat oratio*: unde & Christus plerumque montes & deserta quærit.

24. *Navicula autem: in qua discipuli erant*

rant, *in medio mari Genesareth*, id est, in profundo, *jaclabatur fluctibus*. Notat periculi magnitudinem: *erat enim contrarius ventus*, quem Christus ipse post discessum eorum videtur suscitasse, ad probandam eorum fidem ac constantiam.

25. *Quarta autem vigilia noctis*: quæ est postrema noctis pars, apparente scilicet diluculo, diciturque *Vigilia matutina* Exod. 24. vers. 24. Nox enim tota in quatuor partes dividebatur, quæ Latinis dicebantur *Vigiliæ*, Græcis vero & Hebræis *Custodiæ*, eo quod quater, singulis ternis horis, vigiles seu custodes mutarentur, juxta disciplinam militarem. Itaque tota pene nocte cum tenebris, vento, fluctibus luctati fuerant. *Venit Jesus ambulans supra mare*, adhuc fluctibus turbidum ac furens. Ex quo colligitur, quod mare non cesserit vestigiis ejus, hoc non provenisse ex aliqua consolidatione undarum, instar glaciei, ne diffuerent, sed potius ex eo, quod gravitatem corporis impediret, ne pro natura sua deorsum vergendo, aquas finderet. Quo viso discipuli

26. *Turbati sunt*. Nimis brutam ignorantiam & crassum stuporem hoc vocat Calvinus in Harmonia: sed ipsemet refutat se, in Joannem scribens: fieri, inquit, non potest, quin consternatio nos invadat, viso spectro. Nam Evangelista notat, eos putasse, quod corpus grave ambulans
fu-

super mare, quod præ nocturnis tenebris non dignoscebant, esset *phantasma*, id est spectrum seu illusio diabolica: cuiusmodi etiam iis, quibus apparent, subinde nocere solent. Cum clamavissent, confusa scilicet & incerta voce, quod magni timoris indicium fuit,

27. *Statim locutus est Iesus.* Ubi enim summe periculum crevit, Dei auxilium adesse solet. Nam in ista historia speculum datur, quomodo Deus fideles suos tentare, probare, in extremum periculum ac timorem adducere, ac denique liberare soleat, ut pulchre & latius expendit Chrysost. Hom. 15. in Matth... *Habete fiduciam*, in me præsentem. Quia vero eum in tenebris non dignoscebant, addit: *Ego sum*, non spectrum: nam, ut Hier. ex voce sibi nota poterant eum agnoscere. Itaque *nolite timere*, sive a spectro, sive a mari. Simul autem cum voce pacem animosamque fiduciam animis infundit. Ille enim solet esse effectus vocis Dei loquentis, non tantum significare, sed cum dicto etiam efficere; apparendo timorem, loquendo asserre tranquillitatem: spectra e contrario.

28. *Respondens autem Petrus dixit: domine si tu es.* Multis modis reprehenditur hic a Calvino Petrus, infirmæ fidei, inconsiderationis, temeritatis, stultitiæ. E contrario Hieron. Hilar. Chrysost. Theophil. hic, & August. Serm. 13, de verbis

Dom. extollunt fidem Petri, & ardentissimam charitatem. Itaque quod dicit, *situ es*: non de Christi virtute dubitat, sed de persona: nam & spectrum poterat effigiem & voeem ejus mentiri. Proinde ex modestia non dicit: Veni ad me, sed ex magnitudine fidei de Christo dicit, *Jube*, ita scilicet ut res ipsa sequatur: nam & hoc spectrum jubere poterat: ex ardore vero dilectionis addit, *me venire ad te*, id est, non vanitatis, non ostentationis causa, sed ut tibi adsim, te clarius cognoscam, venerer, amplectar, tecum eam. Nam Christus videbatur navem prætereundo, iter reliquum pedibus velle conficere, Marc. 6. v. 48.

29. *At ipse ait, veni*, non ut stultitiam Petri experientia redargueret, ut Calvinus garrit, sed ut Christus se verum dixisse probaret, & Petri fidem charitatemque commendaret. *Et descendens Petrus*, eo quod efficaciam jubentis ex infusa animi securitate sensisset, & tentanti aquæ non cederent: ideo enim non dicitur profiliisse in aquam, sicut fecit Joan. 21. sed descendisse.

30. *Videns vero ventum validum*, oculis scilicet ab adjutore in periculum deflexis, *timuit*: cum tamen jam esset Christo propinquior; sed, ut Chrysost. Homil. 51. hæc est humanæ naturæ conditio, ut difficilioribus nonnunquam superatis, succumbat in minoribus. Itaque cum cæ,
pisc-

pisset mergi, metum sequente diffidentia, diffidentiam periculo submersionis, *clamavit, dicens: domine salvum me fac.* Nam pericula magna excitare solent sopitam fidem ac dilectionem. Hæc enim verba sunt nihil dubitantis de auxiliatoris potestate; & ideo, reviviscente eius fide

Continuo JEsus extendens manum apprehendit eum: iterum ambulare cœpit super aquas, tantum scilicet spatii revertens, quantum a navi ad Christum ambulaverat prout notat Cyril. catechesi 5. Utergo sciret non a ventis, sed a fidei imbecillitate periculum provenisse, addit Christus:

31. *Modicæ fidei quare dubitasti?* non de potentia jubentis, quia alioquin non invocasset eum; sed quare animo fluctuasti? Græce *e distafas* id est, cur huc illuc animus tuus impulsus fuit? Significatur enim, fiduciam, & consequenter fidei vigorem ex furentis maris metu remissorem factum, sicut contingere solet iis, quibus animus nunc in periculi magnitudinem, nunc in auxilium Dei defigitur, quamvis de potentia Dei nihil speculative dubitent.

32. *Et cum ascendissent in naviculam.* Unde quod Joan. dicit, *Voluerunt eum accipere in navem*, sic intelligendum, ut non excludatur acceptio, sed tantum, ut voluerint accipere, tamquam diu cum ipso navigaturi, cum tamen navis statim

ad terram appulsa fuerit, ut ibid. dicit, quod tertium erat miraculum: quartum vero, quod *cessavit ventus*.

33. Quibus moti dixerunt ii, qui in navicula erant, *vere Filius Dei es*; non adoptione, ut vir justus, sed natura, qualem te prædicas. Sic enim intellexerunt Christi verba etiam Judæi, & hac de causa eum Joan. 10. lapidare voluerunt, & Joan. 19. secundum Legem suam mori debere dixerunt. Allegorice, mixto sensu morali, tractat historiam totam August. Tract. 25. in Joan. sed late & ex professo toto Serm. 22. de diversis. Navicula enim est Ecclesia; fluctus, tentationes & adversitates, discipulorum pavor, conturbatio fidelium: sed JESUS, cum solus a resurrectione sua in monte sit, ambulat super omnes tumores, fluctus, & Principatus hujus mundi, in fine tranquillitatem suis allaturus. Supplet nonnulla qu. 15. lib. 1. Quæstion. Evang.

34. *Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesar.* Confundunt hanc terram nonnulli cum terra Gerasenorum, de qua c. 8. v. 28. sed certum est eos falli. Nam *Gerasa* erat trans Jordanem: *Genesar* cis Jordanem, prope Bedsadain, Hebraice dicitur *Generath*; Latine melius *Genesar* vel *Genesareth*. Estque tum civitas, tum terra, protensa juxta lacum, eodem nomine appellatum, natura & pul-

pulchritudine admirabilis, prout eam describit Joseph. lib. 3. de bello Judaico c. 18.

36. *Et rogabant, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent*, id est, ut vel ista minima facillimaque accessione ad Christum, se sanari permetteret. Superstitione implicatos eos vocat Calvinus hic, eo quod ad tactum vestis restringerent Christi gratiam: cum potius Christi gratiam fidei magnitudine ad vestes extenderent. Unde cum Christus miraculis suis non soleat superstitionem confirmare, ut hic, & Matth. 9. v. 22. similem tactum vestis etiam voce laudaverit, firmum manet argumentum, pro cultu Crucis Domini & Reliquiarum; quem Calvinus hinc stabiliri metuebat.

C A P U T XV.

I. **T**unc accesserunt scribæ et Pharisei ab Jerosolymis: tamquam qui ibi cæteris sanctiores, atque doctiores haberentur, & ideo gloriæ Christi magis inviderent. Nam alioqui, ut Chrysost. & Theophyl. notant per omnia loca dispersi habitabant, eo quod plerique essent Levitæ. Cum ergo Christum non possent carpere, carpunt discipulos, non de transgressione Legis Dei, sed de traditione seniorum, seu

majorum violata. Nam illarum contemptus redundabat in Phariseos, qui eis succedebant & similium traditionum erant architecti. Et hæc fuit ratio, cur acrius eas tuerentur, quam leges Dei. Caput autem accusationis erat:

2. *Non enim lavant manus suas, cum panem manducant*, id est, inter manducandum. Non enim loquuntur de vulgari illa lotionem, quæ ante cibum civilis honestatis causa adhiberi solet, sed de religiosa, seu superstitiosa, qua, ut Marcus ait, non comedebant, nisi crebro laverint manus, scilicet tam ante quam inter comedendum: item quodcumque redirent ex foro, ubi versabantur in omni hominum genere. Eandem curam adhibebant, ut ex Marco patet, calicibus, urceis, æramenis, id est, vasis æreis, lectis, seu thoris, in quibus accumbabant mensæ, hoc est, omnibus instrumentis convivii, nimirum, ne vel ipsi, vel illa vasa quidpiam forte tetigissent, quo ipsi immundi fierent; idque non juxta leges in Levitico præscriptas, quibus sufficiebat mundari, quando re ipsa fiebant immundi, sed juxta traditiones scrupulosas, & superstitiosas superadditas. Itaque Christus accusationem graviore accusatione, ut clavum clavo pellit.

3. *Quare et vos transgredimini mandatum Dei: quod longe gravius est facto discipulorum meorum; propter traditionem vestram,*

stram, id est, studio servandæ traditionis vestræ? Qua indicat & quanti essent faciendæ illæ traditiones, utpote repugnantes legi Dei: & præposterum Pharisaicæ pietatis studium. Hujusmodi traditiones vocantur a Judæis Lex oralis, ut distinguatur a lege scripta. Auctorem earum ipsi statuunt Moysen in monte Sinai, qui tradiderit eas Josue, hic septuaginta senibus, isti synedrio magno, a quo eas Rabbini acceperint: sicut hæc patent ex Aben Ezra, Jarchi Rabbi Bechai, & aliis in cap. 4. vers. 14. Deuter. Quo specioso titulo quibuslibet commentis posterorum auctoritatem conciliarunt. Nam revera auctores plerarumque traditionum istarum erant recentiores quidam Akiba, Simeon, Hillel, & alii, qui aliquanto ante Christum natum vixerunt, ut patet ex Hieronym. Epist. 151. ad Algasiam qu. 10. Epiphanio Hæresi 15. & 33. Quanti eas traditiones, seu deuteroseis fecerint & olim & nunc, ex eo liquet, quod passim eas vocant fundamentum legis scriptæ, & religionis Judaicæ, ut loquitur Aben Ezra Præf. in Legem Moysis, & R. Bechai in lib. *Cad Hakkemach*, id est, *Cadus Farinæ*. Imo expressis verbis eas præferunt verbo Dei, & Bibliis, ut patet in Codice Juris ipsarum *Babæ Mezia*, & in Thalmud Jerosolymitano Codice Beracachot, ubi hujusmodi deuteroseis collectæ sunt. Deinde in libro,

Eruvin statuitur pœna mortis iis, qui transgrediuntur verba scribarum. Et alibi dicunt: Qui credit verbis Sapientum, perinde est, ac si crederet ipsi Deo; cum tamen pleraque, vel prorsus frivola, ac turpia sint, qualia recenset Hieronym. Epistola citat. quædam aperte contraria præceptis Dei, ut quæ Christus hic tangit: *nam Deus dixit:*

4. *Honora patrem et matrem.* Quo non solum honor in verbis, gestibus, & officiis deferendis præcipitur, sed vel maxime in vitæ necessariis ministrandis, si hoc exigit imbecillitas, ætas, penuria, ut hic notat Hieronym. Hoc enim *Honor* in Scripturis significare solet, ut patet tum ex oppositione vers. 5. tum ex 1. ad Timoth. 5.v.3. & 17.. *Et qui maledixerit patri vel matri, id est, vel solo verbo læserit, ne dum factis, morte moriatur, i.e. omnino absque ulla spe veniæ moriatur.*

5. *Vos autem dicitis, veluti traditione vestra interpretantes legem de honorandis parentibus: quicumque dixerit patri vel matri, egentibus & postulantibus subsidium necessarium: munus quodcumque est ex me, tibi proderit.* Locus perobscurus, qui fere decem modis ab auctoribus exponitur. Prætermissa sententiarum varietate, duæ cæteris præferendæ videntur. Una facillima, & textui Latino, qui adjicit verbum *Est*, satis congruens. *Munus quodcumque intellige sacrum, Marcus enim*

enim legit *Korban*, quod sexcenties in Pentateucho vertitur *Oblatio*. Itaque *Korban*, seu oblatio quaecumque, *ex me*, offeretur in cultum Dei; illa tibi proderit, perinde ac si tibi dedissem. Particeps enim eris fructus, tum corporalis, inde comedendo, tamquam ex epulo sacro, tum maxime spiritualis. Altera magis conformis est textui Græco, Syriaco, & translationi Hebraicæ, itemque ipsi textui Latino S. Marci, in quibus omnibus deest verbum *Est*; & maxime antiquis, Origeni in Matth. qui dicit eam ex quodam Hebræo didicisse; Chrysostomo & discipulis ejus, Hieronymo, & aliis in hunc locum. *Munus* igitur, seu oblatio, Deo scilicet jam devota & consecrata, *quodcumque est ex me, tibi proderit*, id est, quidquid ex me tibi prodesse possit, & tu a me expectare. Græce, *id, quo ex me juvari possis*; Syriace, *id, quo juvaberis*, seu *juvareris ex me*: q. d. Id, quod petis a me, jam Deo consecratum est, non potest in alios usus verti, quam sacros. Sic enim deterriti parentes nolebant illud a filiis accipere. Hic sensus eo convenientior videtur, quod in hodiernum usque diem extent vestigia hujus traditionis sic intellectæ in Thalmud, Cod. Nedarin. c. II. prout eam exponunt Maimonides in Commentario & Rabbi Nissim, qui addit, hujusmodi votum non posse irritum fieri. Porro in utroque sen-

in oratio est defectiva, & supplenda hoc modo: Culpa caret, aut legi satisfacit de honorandis parentibus. Juxta utramque etiam oblatio liberorum cedeat in lucra sacerdotum, quorum plerique erant Scribæ & Pharisei.

6. *Et*, ita secutus traditionem vestram, non honorificabit patrem suum, &c. id est, non observabit præceptum Dei, jam dictum, sed finet parentes prætextu voti egestate consumi. Sunt enim hæc verba Christi, non Phariseorum.

7. *Hypocritæ*; duplici titulo, & quod volentes videri divinæ legis vindices, eam traditione sua irritam facerent, & quod prætextu cultus Dei consulerent avaritiæ suæ: bene prophetavit de vobis *Isaias*, quia exactissime opera vestra & ejus prophetia conveniunt.

8. *Populus hic labiis me honorat*, id est, ore me colit, laudat, celebrat, invocat, sub quo omnis externus cultus intelligitur: cor autem eorum longe est a me, quia contraria voluntati meæ cogitat, id est misericordia, charitate, cæterisque virtutibus, quibus verè color, vacuum est.

9. *Sine causa autem colunt me*: Græce frustra inaniter, seu, ut est apud Marcum cap. 6. vers. 7. *In vacuum*, tum quod frivolus esset ille cultus, tum quod verus cultus non assequerentur finem, qui est cor, non labia, formare, Deumque propitium reddere. *Docentes*, id est, toti vacantes ad sequendum, ali-

osque docendum, *doctrinas et mandata hominum*. Græce & Syriace, *doctrinas, mandata hominum*, seu quæ sunt mandata hominum. Quod expresse & proprie intelligendum est, id est, mandata humano spiritu efficta, quæ videlicet, vel frivola sunt, nihil conferentia ad observatorem mandatorum Dei, in quibus verus Dei cultus situs est (cujusmodi erant tot lotiones Pharisaicæ) vel etiam mandatis Dei adversantur, ut illud de Korban. Hæc enim duo spectare Christum patet ex Marco, qui pro ratione utrumque tangendo subjicit: *Relinquentes enim mandatum Dei, ecce contrarietatem, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum, &c.* ecce frivolas traditiones. Quibus observandis tantum impendebant studium, ut propter illas Dei mandata negligerent, ut a Marco ibid. v. 9. & hic v. 3. & 6. notatur. Neutrum habet locum in traditionibus Ecclesiæ, quas ex hoc loco hæretici imperite carpunt: tum quod a Spiritu Dei, Ecclesiam dirigente, instituuntur; tum quod ad accuratorem mandatorum Dei custodiam, interiorumque cultum promovendum faciunt; tum quod nullo modo eis adversantur, nec studio tuendi illas, Dei mandata negliguntur. Hactenus igitur ad hominem: nunc directè facti discipulorum rationem reddit.

11. *Non quod intrat in os, coinquinat hominem.*

minem: Græce communicat hominem, sicut aliquoties est Latine apud Marcum. Commune autem vocabant Judæi immundum, propter legem, aut traditionem aliquam, sibi solis datam, ea ratione, quod res ista cæteris nationibus esset communis, nec ab ullis nisi a se vitaretur, ut hic notat Hieronym. Itaque, nihil quod intrat in os, quantumvis sordidum, & vitium etiam a Deo, quibuscumque manibus, sive lotis, sive illotis, sumptum, coinquinat hominem, natura scilicet sua, ita ut hominem reddat ingratum Deo. Hæc enim erat persuasio Phariseorum, quod manus pollutæ polluerent cibum, cibus hominem. Rationem dicti Christi dat Paulus I. ad Timoth. 4. v. 4. Quia omnis creatura Dei bona est, & omnia munda mundis. Non ergo negat, id, quod intrat in os, posse coinquinare hominem, vel propter intemperantiam, ut sit in ebriis; vel inobedientiam, ut in primis parentibus; vel scandalum, juxta Paulum I. ad Corinth. 8. Ut proinde absurde hoc adferatur ab hæreticis contra delectum ciborum. Sed quod procedit de ore, ist est, de homine, ut Marcus, idque per synecdochē. Utitur tamen, ore, ad servandam antithesin, & quia de comedendo sermo erat. Non significat autem, quidquid procedit ab ore, hoc eum coinquinare; nam & sputa & laudes Dei ab eo procedunt; sed nihil coinquinare, nisi quod

quod procedat ab homine, seu quod homo ex se proferat corde, ore, opere. Quæ verba cum subverterent scrupulosas illas lotiones Pharisaicas, imo & discipulis viderentur delectum ciborum lege præscriptum tollere; addunt:

12. *Scis, quia Pharisei audito verbo hoc scandalizati sunt? id est offensi sunt?*

13. *At ille respondens ait: omnis plantatio, id est planta, seu germen, quam non plantavit pater meus, eradicabitur.* Chrysost. cum suis de doctrina, ac dogmatibus intelligunt: August. vero qu. 17. libr. 1. Quæst. Evang. de affectibus animi, ut concupiscentia: rectius Hieron. (quamvis res fere in idem redeat) de hominibus qui dicuntur plantatio Dei, vel diaboli, ratione affectuum bonorum, vel malorum. Unde populus Dei vocatur *Germen plantationis novæ*, Isaia 60. vers. 21. *vinea electa &c.* idem igitur significatur, quod Matth. 3. v. 10. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, &c.* Subintelligendum autem relinquit, tales plantationes esse Phariseos. Unde subjungit:

14. *Sinite illos, agere ut volunt: nolite de eorum offensione & scandalo esse solliciti, tametsi sint ut duces, ac doctores populi. Nam cæci sunt, qui non intelligunt apertissimam veritatem: et duces cæcorum, id est, qui tamen se duces, seu doctores cæcorum profitentur. Quo notat cæcitatem illam, sui ipsius*

ignaram, ex superbia & obstinata malignitate provenire: & ideo scandalum talium, ex veritate sumptum, potius esse permittendum, quam ut veritas relinquatur, ut Greg. Hom. 7. in Ezech. Sed quia etiam discipuli illis verbis, *Non quod intrat in os*, &c. turbati fuerant, eo quod viderentur esse contraria doctrinae legis, atque traditionis, quam a puero imbibebant; unde & clarissima verba tamquam *parabolam*, id est, sermonem parabolicum & figuratum explicari petunt, putantes eum, ut solet, obscuritate parabolæ aliquid significare voluisse, inquit August. ibi contra Faust. cap. 13. Hinc Salvator eorum scandalum tamquam infirmorum non contemnit, sed rationem reddit, cum aliqua tarditatis increpatione.

17. *Non (Græce nondum) intelligitis*, tamdiu scilicet de vera sanctitate & pollutione a me instructi, quia omne, quod *in os intrat, in ventrem vadit?* supple, ut Marcus addit, *Et non intrat in cor ejus; & consequenter cor, seu animam non potest coinquinare, et in secessum emittitur?* Quo significat, si quid sordium, aut immunditiæ fortassis esset in cibo, hoc ipsum velut fæces secerni, relicta in corpore puriori substantia. Unde Marcus ait, *Purgans omnes escas*, id est, hac sui emissionem separans fæces & immunditias ab eo, quod mundum remanet. Et ita

evanescit argutula quorundam & antiqua calumnia, arguentium olim, Christum velut ignarum Physicæ, quia non totum emittitur in secessum.

18. *Quæ autem procedunt de ore.* Marcus, *Quæ de homine exeunt*, seu proficiscuntur, veluti cogitationes, verba, facta, quorum singulorum mox exempla profert, *de corde exeunt*, id est, ex animo, seu affectu, & libero arbitrio hominis proficiscuntur, veluti cardine & fonte omnis coinquinationis & sanctitatis: & idcirco *ea coinquant*, seu coinquinare possunt hominem, sicut & sanctificare.

21. *Et egresus inde*, ex terra Genesar, *secessit in partes Tyri, & Sidonis*, id est, in territorium Phœnicie, non prædicandi causa, sed partim latendi, & ita quiescendi causa, ut indicat Marc. 7. vers. 24. partim ista secessione præludium & figuram editurus, quod Apostolis ad Gentes esset transeundum, cum a Judæis repellerentur. Tyrus enim & Sidon nunquam in Hebræorum potestatem venerant. Et hinc est, quod inde egressa est

22. *Mulier Chananæa*, Marcus vocat *Syrophenissam*, id est, ex Phœnicia Syriæ: nam erat & alia Phœnicia in Libya, de qua Plinius lib. 5. cap. 4. Chananæa dicitur, quia erat ex stirpe Chanaan, cujus Sidon erat primogenitus, Gen. 10. v. 15. Unde Tribus Aler, cum non delevisset Si-

Sidonios, dicitur habitasse in medio Chananæi, Judic. I. v. 31. & 32... *clamavit, dicens ei: miserere mei, fili David*, ille scilicet Davidi promissæ, & a Judæis expectatæ, id est, Messia. Celebritas enim famæ & expectationis ejus ad gentes vicinas videtur permanasse.

23. *Qui non respondit ei verbum*, non supercilio Pharisaico, sed partim ut fidem ejus, & constantiam patefaceret, partim ut ostenderet, precibus coactum se præstare quod præstitit, ne alioquin sibi videretur contrarius, quia Apostolos vetuerat abire in viam gentium, cap. II. vers. 5... *Et accedentes discipuli ejus, rogabant eum, dicentes: dimitte eam*, concedendo scilicet ei id, quod petit, sicut indicat responsum Christi. *Quia clamat post nos*, id est, importuna est & dedecore nos afficit suis clamoribus. Ex quo patet hoc in via contigisse. Marcus tamen habet, *Intravit*, scilicet in domum. Sed nec Græce, nec Syriace est, *intravit*, sed solum: *venit*: vel si legas, *intravit*, intelligendum est domi fuisse silentio repulsam, & tamen ipso egresso clamasse in via, prout conciliat August. 2. De consen. Evang. cap. 49.

Ipse autem respondens, ait: non sum missus; nisi ad oves, quæ perierunt, domus Israel. Non quasi non esset redemptor Gentium, sed quod primo missus sit ad Israel, & illis repellentibus ad Gentes,
ut

ut Hieronym. vel potius, ut Augustin. tract. 31. in Joan. quod non sit missus, ut præsentiam corporalem exhiberet, nisi solis Judæis, Gentes conversurus fama sua per Apostolos suos: hoc est, quod non esset missus legatus in propria persona, nisi Israëlitis, quibus & quorum Patribus promissus fuerat. Unde ab Apost. ad Rom. 13. vers. 8. vocatur *Minister circumcisionis*. Legationis autem istius functio erat, Evangelium docere; probatio, miracula facere; finis, oves perditas lucrifacere. Nihil istorum Gentibus communicavit, neque per se, neque etiam per Apostolos, nisi postquam a Judæis repulsus fuit: scil. quasi per accidens, si rerum eventum spectes, etsi per se, si providentiam, & finem Dei. Judæis proinde ex justitia, ratione promissionis; Gentibus ex misericordia, juxta doctrinam Apostoli, loco cit. Muliere vero adhuc instante respondit:

26. *Non est bonum, id est, æquum, aut congruum, sumere panem filiorum, id est, præripere panem liberis enutriendis debitum, et mittere, seu projicere, canibus, Græce catellis, sicut paulo post. Per Filios itaque intelligit Judæos, quia præ omnibus gentibus Deo curæ: qua de causa Israel Filius Dei primogenitus dicitur, Exodi 4. vers. 22. per Canes vero gentiles, propter impudentem, & publicam idololatriam, ac spurcissimos mo-*

res. *Panem filiorum* vocat totam gratiam Evangelicam, imprimisque miracula, tamquam Evangelii sui sigilla: nam propter doctrinæ confirmationem illa operatus est. Significat igitur illa, tamquam panem deliciariorum, nondum deberi Gentibus, nisi postquam eum Judæi fastidiverint. Marcus enim dicit Christum dixisse, *Sine prius saturari filios*: quibus verbis spem aliquam mulieri aperuerat; & mox rationem adjicit, *Non est enim bonum, &c.*

27. *At illa dixit: etiam domine, i. e. ita est, ut dicis. Nam et catelli edunt de micis, quæ cadunt, &c.* Pro, *Nam &*, quod aliquam obscuritatem parit, Græce est, *Etenim* seu *namque*: q. d. Verum est, non debere præripi panem filiis, & dari canibus: etenim canes micas tantum e mensis dominorum lapsas comedunt. Quibus verbis & se catellam, & Judæos non tantum filios, sed & dominos suos agnoscit. Præ modestia autem Christo inferendam relinquit conclusionem, scilicet non posse sibi filiæ suæ sanitatem veluti micam, obiter manibus excidentem, præ tanta miraculorum majorum majestate, & abundantia in Judæos effusa negari. Mira mulieris argutia, qua circumventa & capta Dei Sapiencia exclamavit:

28. *O mulier, magna est fides tua!* de me scilicet, ut Messia, de conditione populi Judaici & Gentilis, de miraculis: magna item, quia tot virtutibus sublimis, fer-

ferventi scilicet oratione, rara fiducia impetrandi, magna perseverantia in tot repulsis, extrema humilitate, mira prudentia, summa modestia. His Ecclesiæ Gentilium fidem, patientiam, & humilitatem præfigurari notat Hier. Observatione autem dignum est, nullius fidem nisi Gentilium Christum admiratum fuisse, scil. Centurionis, c. 8. vers. 10. & hujus mulieris. Unde & uterque ægrotus, Christo absente, curatus est, quia ad gentes Christus corpore non venit, ut August. q. 17. lib. 1. Quæst. Evang. Quod vero vers. 30. dicitur Christus *curasse mutos, cecos, claudos*, &c. idem notat quæst. 18. significari, quod Christus ægros omnibus animi morbis curet: *mutos* videlicet, qui non laudant Deum, aut non confitentur fidem: *cecos*, qui non intelligunt, etiam si obtemperent jubentibus: *surdos*, qui non obtemperant, etsi intelligant: *claudos*, ac *debiles*, id est infirmos, qui præcepta non plene implent.

32. *Jesus autem convocatis discipulis*: tum ut cum illis consilium de sequenti miraculo communicaret; tum, ut confessionem eorum exprimeret, deesse panes in deserto, id est, adesse miraculi necessitatem, sine qua Deus ea non solet operari. Unde & istud non est operatus, nisi post triduum, quo perseverabant secum, & cum jam defecisset, si quid secum tulissent, ut manducarent. Disci-

puli enim adhuc ita rudes erant, ut in tanta miraculorum ejus abundantia nihil, nisi creaturarum vires cogitarent. Quod autem ante ex quinque panibus 5. millia saturaverit, hic vero septem panibus 4. tantum millia, significatum voluit, Deum perinde multos ex modico, ut paucos ex multo pascere. Hic septem sportæ, illic duodecim cophini superflunt: sive quod sportæ essent multo capaciores cophinis: sive, ut Chrysof. ne reliquiarum æqualitas miracula confunderet, & oblivionem induceret, hujusmodi discrimine indelebilem utriusque voluit memoriam conservare. Sed unde tot sportæ in deserto? Credibile est solum exprimi reliquiarum mensuram, etsi sportæ non adfuerint: nisi malis, in sportis nonnullos ante vendidisse populo panes initio confluxus. Cætera in simili miraculo Joan. 6. dicturi sumus.

39. *Et venit in fines Magedan: Marcus: in partes Dalmanutha.* Unde August. lib. 22. de consens. Evang. c. 51. putat esse diversa nomina unius loci: alii unum esse nomen urbis, aliud regionis: alii, & verius, esse duo loca contermina, ita ut qui in fines unius venerit, etiam venerit in fines alterius; sicut supra dicuntur *partes Tyri & Sydonis*. Sunt autem ultra mare Galilææ circa Geresan, ut Hieron. De locis Hebraicis.

CAPUT XVI.

1. **E**T accesserunt ad eum Pharisei et Sadducei: sectæ capitaliter inter se contrariæ, nisi ubi Christo resistendum est. Ita fit in hæreticis sibi mutuo infestis, adversus Ecclesiam conspirantibus. Nam, ut Tertul. semper Christus inter duos latrones crucifigitur. De tentatione & signo de cœlo & signo Jonæ Prophetæ, vide dicta cap. 12. v. 38. & 39. bis enim eadem a Christo diversis occasionibus postulata & responsa sunt.

2. At ille respondens ait illis: factò vespere, &c. hoc est, ex vespertino cœli rubore colligitis serenitatem sequentis diei; ex matutino tempestatem pluviarum aut ventorum. Nam pro, rutilat, & rubicundum est, Græce est idem verbum *pirrhazei* id est, rubet, igneum est.

4. Faciem ergo cœli dijudicare nōstis: ita scilicet, ut discernatis signa quamvis fallacia serenitatis & pluviae; & illis quamvis incertis nihil amplius requiritis. Signa autem temporum non potestis scire? id est, & non potestis discernere signa temporum promissorum de adventu Mellæ, plurima, infallibilibus prophetiis consignata, & jam rebus ipsis impleta? Hæc

enim signa sunt, præter ablationem sceptri Judaici, impletionem hebdomadarum Danielis, aliasque prophetias, imprimis tanta vis miraculorum exhibitorum. Hoc enim signum Christus ipse discipulis Joannis, ex Isaia dedit supra cap. II. v. 5. Hoc ergo argumento Christus conclusum relinquit, accusandam potius esse eorum sive negligentiam in observandis rei tam necessariæ signis, sive tarditatem in intelligendis, sive malitiam in calumniandis, & superflue eos alia signa de cælo quærere. Itaque non aliud dandum esse nisi signum Jonæ, de quo supra.

5. *Et cum venissent discipuli eius trans fretum*: id est, cum venirent seu irent trans fretum. Ita Græcum *oltontes* exponi potest: nam ea, quæ sequuntur, in ipsa navi, seu cum navigarent trans fretum, dicta sunt, ut patet ex Marco c. 8. v. 14. *Obliti sunt panes accipere*. Ex quo colligitur & consuetudo eorum accipiendi commeatum, eo quod Christus in desertis hæreret, & quam exigua esset de corpore cura.

6. *Qui dixit illis, intuemini et cavete*: q. d. Attendite & cavete, seu omni diligentia cavete vobis *a fermento Phariseorum*: quod Christus exponit, esse doctrinam eorum, v. 12. nempe quas ipsi fuerant commenti traditiones, & mandata hominum, divinis contraria, vel futilia.

vel

vel ad externam tantum pietatis pompam spectantia, quorum finis, hominibus potius probari, quam Deo, de quibus initio cap. 15. Et quia talis doctrina instar fermenti inflat hominem, & implet superbia atque hypocrisis, hinc est, quod Lucæ 12. v. 1. dicitur, Cavete a fermento Phariseorum, quod est hypocrisis. *Et Sadducæorum*, qui dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum, Act. 23. v. 8. imo nec animam esse immortalem, ut Joseph. 18. Antiquit. cap. 2. Unde fermento illo in vitam transeunte ferinis inter se moribus erant, erga sui similes veluti adversus externos inhumani, ut idem scribit lib. 2. de bello Judaico c. 7. Quæ fortassis causa est, quod Marcus loco Sadducæorum dicat, *Et a fermento Herodis*, eo quod sensus & vita ejus effettalis, & quod studeret impense Sadducæis. Nam eos fuisse paucos quidem, sed fere dignitate præcipuos, idem Josephus testis est.

7. *At illi cogitabant intra se.* Græcum *dialogizonto eneavtois* transferri potest *disceptabant inter se*; nam etiam verbis eos egisse indicat Marcus, nempe verisimiliter alter alteri culpam tribuebat, *dicentes, quia panes non accepimus.* Phrasis Græca, imo & Hebraica, in qua, *quia*, redundat. Sunt verba ex inopinato recordantium errorem suum ex verbis Christi, idque cum quadam sollicitudine, quid acturi es-

essent. Nam Christi responsio taxat eos, partim de illa anxietate habendi cibi, dum eos vocat, *modicæ fidei*, cum scilicet secum haberent eum, qui nuperrime tam illustria divinæ providentiæ miracula exhibuerat, in cuius proinde providentiæ fide deberent esse securi: partim de tarditate intelligendi tam carnaliter metaphoram satis perspicuam.

13. *Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi*: id est, a Philippo, Herodis Magni filio, Tetrarcha Ituræ & Traconitidis, instructa ædificiis, & ab eo, in honorem Tiberii Cæsaris, *Cæsareæ* dicta, ut Joseph. 18. Antiquit. c. 3. Olim dicebatur *Lesen* seu *Lais*, postea *Dan*, Josue 19. & Judic. 18. & *Dan* verso a Græcis, in *Pan*, vocata est *Panæas*. Sita est autem ad radices montis Libani, ac terminus est terræ sanctæ ab Aquilone. Est & alia, quæ simpliciter *Cæsareæ* dicitur, tamquam nobilior, Act. 21. 22. 23. &c. ab Herode Ascalonita ita in honorem Augusti Cæsaris nominata. *Et interrogabat discipulos suos*: non inanis gloriæ vel discendi studio, sed docendi veritatem, ut, qui cum unigenito Dei habitarent, tamquam simplicem hominem non contemnerent, inquit Cyril. Catechesi 11. *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* id est, ut Luc. quem me dicunt esse turbæ, seu vulgus, prout excludit primates populi & Apostolos. Loquitur autem in ter-
tia

tia persona de se, idque humili vocabulo, ne, inquit Hieron. jactanter de se quærere videretur.

14. *At illi dixerunt, alii Joannem Baptistam;* cujus anima corpus occisum repetiverit, Fuit ista & Herodis sententia, supra cap. 14. v. 2. propter vitæ scilicet innocentiam & prædicationis similitudinem de poenitentia agenda & regno cælorum. *Alii autem Eliam:* quitamquam præcursor veri Messia, cujus tempus adesse suspicabantur, apparuerit, nempe propter personæ Christi severitatem, gravitatem, & miraculorum magnitudinem. *Alii vero Jeremiam:* propter libertatem increpandi Scribas & Phariseos, quæ in Christo, ut & Jeremia, singularis fuit. Et quia nulla istarum opinionum ultra propheticam dignitatem progrediretur, hinc ait:

15. *Vos autem.* Emphasin habet ista antithesis. Vos, inquit Chrysostom. qui mecum semper versantes, plura me fecisse vidistis, qui meo nomine complures virtutes ipsi quoque fecistis, quem, seu cujus auctoritatis ac dignitatis, me esse dicitis? Omnibus autem reticentibus,

16. *Respondens Simon Petrus dixit,* tamquam ferventioris fidei, quam ceteri, ut Hieron. in c. 24. v. 28. tamquam os Apostolorum, & vertex consortii totius, ut Chrysostom. hic tamquam princeps Apostolorum, & summus Ecclesiæ præco, ut Cyrillus Catecheli II. *Tu es Christus*

filius Dei vivi. Græce longe efficacius singulis vocibus additur articulus, (*ille, et: illius*) *Tu es ille Christus, ille Filius Dei, illius viventis*, id est, Tu es ille singularis Christus seu unctus, & verus Messias: & quamvis hominem esse videamus, simul tamen es natura, non adoptione, ut cæteri Sancti, ille unicus Filius Dei, non cuiuslibet, sed Dei viventis, cui proprie competit generatio: quo epitheto Deus verus a Diis gentium, idolis aut mortuis hominibus distingui solet. Ex quo patet, quam perfecta fuerit ista Petri confessio. Si qui enim Filium Dei vel Messiam antea confessi fuerant, non aliter hoc intelligebant quam communi vulgi sensu, scilicet quod esset Filius Dei adoptivus, ut alii Sancti, tametsi cæteris præcellentior & Messias carnaliter Judæis magna cum gloria regnaturus. Unde Christus tantæ confessioni vicem reddens, respondit:

17. *Beatus es*, propter istam tam sublimem tanti arcani confessionem, *Simon*, quod ei proprie erat nomen, *Barjona*, quod loco cognominis, qu. d. *fili Joannis*, ut est Joann. 21. nam *Bar* filium Syriace significat, *Jona* contractum est ex *Jochanna*, latine *Joannes* ut Hieron. hic. *Quia caro et sanguis non revelavit tibi*: id est, non homo quisquam carne & sanguine constans, non parentes, magistri, scribæ vel Pharisei, non tu ipse tua
in-

industria te hanc sententiam de me docuisti. *Sed pater meus, qui in cælis est, id est, sed Deus per gratiam tibi cælitus tantum secretum inspiravit, & ideo propter tantæ rei cognitionem beatus.*

18. *Et ego, Græce, Ego autem: q. d. Tu homo me Filium Dei dixisti, ego Filius Dei tibi rependo vicem, ac vicissim dico, non omnibus, sed tibi, soli; non casso sermone, sed quem effectus sequetur: quia tu es Petrus; id est, quod tu, sicut olim a me vocatus es, verissime, non nomine solo, sed reipsa es petra, saxum, seu rupes: Græce enim petros & petra, quod sequitur, idem prorsus significant. Sed quia de viro loquebatur, masculine loqui maluit, deinde vero foemine, & usitatus, et super hanc Petram. Ut nimirum sic ista repetitione, & mutatione vocabuli, & verbis adjunctis, ædificabo ecclesiam meam, explicaret metaphoram, & mysterium nomine Petri contentum: quod videlicet eum ita vocaverit, non propter sterilitatem, ut Lucæ 8. v. 6. vel alias aliquas causas, sed propter innobilem firmitatem, qua instar rupis divina virtute solidandus erat, ut molem tantam superædificandam posset sustinere. Templâ siquidem, ædificia, atque urbes, quibus metaphoris Ecclesia sæpe designatur in Scripturis, super petras seu rupes solidissime, & libentius a sapientibus fundantur, ut pulchre*

chre patet Matth. 7. v. 25. Itaque illud, *hanc*, non refert, neque referre potest sine aperta absurditate, vel Christum vel fidem, sed id, quod præcessit, *Petrus* seu *Petra*. Christus enim Syriace loquebatur, ubi *Petrus* & *Petra* eodem omnino modo vocantur *Cepha* seu *Cipho*. Et hinc est, quod etiam nunc non solum Syriaca, sed & aliæ pleræque celebres versiones eodem nomine *Petræ* invariato utantur in utroque loco, ut Hebraica tam Munsteri quam Eliæ Hutteri, Arabica, &, ut periti testantur, etiam Persica, Armenica, Ægyptia, Æthiopica, adde & Gallica. Hæc ergo verba statuunt Petrum petram, hoc est, fundamentum. non primarium, non per se ac propria auctoritate, quod est Christus solus, sed secundarium, & ex commissione, respectu totius Ecclesiæ, ac ministerii Ecclesiastici. Hæc enim duo genera fundamentorum non repugnant, sicut nec princeps & vicarius ejus, sed optime subordinata sunt: quemadmodum non repugnat id, quod Moyses dicit, Deuter. 32. v. 12. quod Dominus solus dux fuit populi Israel, & id quod Sanctus Stephanus, Act. 7. v. 36. & seqq. quod Moyses eduxit illos. Quod ergo nonnulli Patres fidem Petri, seu confessionem Petri dicunt esse petram, super quam ædificata sit Ecclesia, verum est, locutione causali, non formali, nempe

pe quia confessio ista causa fuit meritoria, cur formaliter super Petrum Ecclesia ædificaretur: quo modo dicit Hieron. Epist. 61. circa fin. super aquas non Petri corpus ambulasse, sed fidem.

Et portæ inferi, seu inferni, id est, universa potestas diaboli. Utitur autem nomine, *portæ & inferi*, quia civitatem diaboli civitati Dei opponit. Per *portas* metonymice in Scripturis, tamquam per fortissimam ejus partem, significari solet ipsa civitas, ut patet Gen. 22. v. 17. & ibidem cap. 24. v. 60. & per *inferum & infernum*, ipse incola inferni diabolus cum suis. Sub omni autem potestate diaboli comprehenditur etiam omnis hæretica machinatio, omnis vitiorum incurratio, omnis persecutorum sævitia, quæ diaboli tamquam principis, & auctoris omnium istorum arma sunt. *Non prævalebunt adversus eam*, sive oppugnatam, ut eam superent: sive oppugnantem, ut illi resistent. Directe enim significatur Ecclesia tantam tractura firmitatem ex illa ædificatione super petram, ut super eam diabolo invicta futura sit, ut August. libr. 1. de symbolo cap. 6. Pugnare enim Ecclesia potest, expugnari non potest. Indirecte vero indicatur eam etiam luctando victricem futuram: sicut enim Martyres moriendo superant, ita Ecclesia dirissima licet patiando infernas leges & tartari portas, & omnis mortis claustra dissolvat, ut Hilar. Can. 16. Hæc

ergo prima sententia comprehendit, quid-
quid Petro potestatis Christus contulit.
Sed quia breviter & obscurius dictum
erat, explicat Christus clarius aliis me-
taphoris sensum suum.

19. *Et tibi dabo claves regni cælorum.* Per
claves designatur suprema potestas & au-
ctoritas gubernandi, metaphora inde
sumpta, quod claves domus & civitatis
penes illum sint, cujus est suprema gu-
bernationis auctoritas: in cujus signum
Principibus, cum recipiuntur, traduntur
urbium claves. Quæ summa potestas ex-
plicatur pulchre Apocal. 3. v. 7. & Isaïæ
22. v. 20. 21. 22. ubi destitutio Pontificis, &
institutio novi per claves describitur. Per
regnum cælorum intelligitur regnum Christi,
seu Ecclesia; quam eo nomine maluit ex-
primere, ut sic intelligeret Petrus, potesta-
tem sibi datam esse cælestem & spiritua-
lem, quæ tota spectaret eo, ut homines
præparentur & promoveantur in regnum
cælorum. Non ergo promittitur his ver-
bis sola potestas remittendi & retinendi
peccata, vel concionandi, ut volunt hæ-
retici, sed omnis omnino potestas, quæ
ad gubernationem regni Christi necessa-
ria est, recipiendi, expellendi, præci-
piendi, puniendi, remittendi peccata,
retinendi, dispensandi, &c. Cujus pote-
statis actum valde generalem mox ex-
plicat alia metaphora, ut intelligamus
non de clavibus naturalibus esse sermo-
nem

nem. *Et quodcumque ligaveris super terram*, q. d. Itaque hac potestate instructus, quocumque vinculo tu, super terram existens, aliquem alligaveris, vel absolveris, hoc meo iudicio in cœlis ratum habebitur, ita ut ille vere ligatus, & absolutus futurus sit. Quare illud, *super terram*, non ad vinculum, seu ad hominem ligandum & absolvendum referri debet, quasi mortui absolvi nequeant; sed ad personam ligantem, vel actus ejus. Eleganti enim antithesi cœli & terræ, tamquam longissime distantium, commendatur potestas Petro data, eo quod servi, quo absunt longius, eo licentius agere possunt & solent. Porro vincula illa sunt imprimis peccata, quia funibus peccatorum quisque constringitur, Proverbiorum s. item pœnæ, de quibus potissimum Christus loquitur, Matthæi 8. versu 18. *Quæcumque alligaveritis*, &c. præcepta: *Alligant enim onera gravia*, &c. Matth. 23. versu 4. denique vota, jura-menta, & quæcumque obligationes, quibus homines impediuntur a regno cœlorum, & a Christo in terris versante solverentur. Potestas enim ejusmodi ad rectam regni Christi administrationem necessaria est. Cum vero Christus in mundum venerit peccatores salvos facere, 1. Timoth. 1. neque ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum; hinc est, quod directe, & per se po-

potestas ista est ad solvendum, per acci-
dens ad ligandum, videlicet propter im-
probitatem quorundam. His igitur ver-
bis secundum antiquorum Patrum con-
cordem intelligentiam Christus Petrum
caput Ecclesiæ suæ, vicarium scilicet su-
um, cum plenitudine potestatis instituit,
&, ut Greg. loquitur lib. 4. Epist. 33. cu-
ra ei totius Ecclesiæ, & principatus, (seu
primatus) committitur. Simul enim ad
consolationem honorum, & improborum
terrorem, ne sibi cum hominibus rem
esse crederent, tantam utrisque de sen-
tentia in se lata certitudinem & securi-
tatem adfert, ac si testis de cælo descen-
deret.

20. *Tunc præcepit, ut nemini dicerent,
quod ipse esset Christus.* Græce ille
Christus, ille scilicet Filius Dei vivi na-
turalis, id est, ne suam illam sublimem
de divinitate sua fidem promulgarent.
Cujus rei causam aliam alii excogitarunt:
verisimillima est illa, quam Matth. hic
subjungit, sed clarius Lucas cap. 9. v.
22. *Præcepit ne cui dicerent hoc, quia, in-
quid, oportet Filium hominis multa pati, id
est, quia brevi a Scribis, & populo Ju-
daico crucifigendus sum.* Nempe ne id,
quod paucis accidit, Matth. 27. v. 40. &
seqq. omnibus accideret, hoc est, ne
tanto scandalo crucis & mortis ejus, quo
& discipuli, & ipse Petrus perturbati sunt,
fidem perderent. Nam, ut Chrysost. id,
quod

quod radices jam egit, si evulsum fuerit, non tam facile potest iterum plantatum pullulare. Hæc ergo prædicatio gloriæ Christi servabatur post resurrectionem, sublati e medio omnibus scandalis.

21. *Exinde, Grace Ex tunc*, seu ex eo tempore, quo scilicet, ut Chrysost. præcipuum hoc dogma de sua divinitate fixum in animo ipsorum locavisset, *cœpit ostendere*, &c. id est, cœpit non involueris verborum, ut antea, Joan. 2. v. 19. &c. 3. v. 14. sed claris verbis eis prædicare passionem suam, ex Dei de cœlo sententia definitam, ne videlicet illa inexpectata veniente offenderentur, putantes quod vel invitus est, vel non præsciis, vel ex nota carnis infirmitate pateretur a tribus generibus hominum, scilicet a *senioribus*, id est, Senatoribus, Judicibus, & rectoribus Reip. non enim est ætatis, sed dignitatis nomen; *Et scribis, et Principibus sacerdotum*, de quibus dictum alibi c. 2. v. 4.

22. *Tunc assumens eum Petrus*: id est, apprehendens eum, ut in Marco vertitur, scilicet vestem, vel manum, ut amicus amicum solet: non enim objurgantis, sed, ut Hieron. notat, vehementer amantis affectu *cœpit increpare eum*, id est, tamquam sui oblitum cœpit reprehendere, & quasi ad saniolem mentem revocare, quod rem tam absurdam filio Dei, in se vellet admittere, dicens: *abstine a te*,

Domine. Abominantis verba sunt tamquam prophanum quid, & ne eveniat deprecantis, Hebræis familiarissima, qui uno verbo dicunt *Chalilah*, ut patet Gen. 44. v. 7. in Hebræo, & Gen. 18. v. 25. ubi eadem phrasi Abraham utitur erga Deum, qua Petrus erga Christum.

23. *Qui conversus*, vultu scilicet in Petrum, lateri suo adhaerentem *dixit* ei: *vade post me*: id est, facesse hinc: Eadem enim phrasi usus est Christus contra diabolum, cap. 4. v. 9. ubi in multis Græcis codicibus additur etiam, *post me*. Ex quo tamen verbo minus apte putavit Hieron. & Orig. significari, Sequere sententiam meam, noli mihi præire consilio tuo. *Satana* nihil significat nisi adversarium, & ex eo appropriatum est diabolo, atque idcirco asperior videtur reprehensio. Nam quamvis amantis affectu, adversarius tamen erat Petrus voluntati Christi ac Dei, qui mortem ejus decreverat redimendo humano generi, quam ipse divini ignarus consilii impedire volebat, quod Christus significans, addit: *Scandalum es mihi*, Græce *Scandalum meum* es, id est, quantum in te est, offendiculum & causam ruinæ mihi ponis revocando a patris obedientia. *Scandalum* enim proprie est hujusmodi offendiculum, ad quod in via impingimus. Fontem autem erroris Petri aperiens, non *Satanicam* scilicet malitiam, sed carnalem ad-

adhuc sensum, subjungit: *quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea, quæ hominum*, id est, non divina, sed humana, quæ caro & sanguis suggerere solet, scil. fugere passiones, ignominias, mortem, opprobria: cuiusmodi tamen fuga sæpe divinæ sapientiæ contraria est. Itaque cum idem homo alternantibus affectibus, nunc divina, nunc humana sapere soleat, non mirum est, tam brevi intervallo Petrum illinc beatum, hinc Satanam appellatum, ut notat Aug. serm. 13. de verbis Domini. Neque quidquam præiudicii hoc affert primatui Petri, ut impudenter clamant hæretici. Non enim tollit subito primatus Ecclesiasticus omnem carnalem sensum homini. Adde, ut Hieron. hic notat, primatum Petro tunc non collatum, sed promissum.

24. *Tunc*, postquam redarguisset illum carnalem Petri affectum, *dixit Iesus discipulis suis*: ut generaliter nos doceret, omnes omnino similes affectus, quibus mortem & adversa horrescimus, esse superandos iis, qui sequi volunt Deum: *Si quis vult post me venire*, id est, discipulus, sectator, & imitator meus esse, *abneget semetipsum*. De moribus plerique intelligunt, ut Hieron. hic & Greg. hoc sensu: Suis affectibus valedicat, qui a voluntate Dei discrepant, exuendo scilicet veterem hominem & induendo novum. Sed tam id, quod præcessit de morte

Christi, quam Petrus impedire volebat, quam ratio subjuncta v. 25. clamat magis de mortibus, quam de moribus agi. Itaque *abneget semetipsum*, id est, in periculis vitæ, & carnis afflictionibus ita afficiatur, quasi alius illa pateretur, nullam scilicet sui, vitæque curam habeat. Quod Chrysost. Hom. 56. intelligi posse monet ex abnegatione aliorum, quos tunc abnegare dicimur, cum eos negligimus, & eorum vitam pro nihilo ducimus. Hoc Luc. cap. 16. vocat *abnegare animam suam*, ut distinguatur contra *abnegare patrem, matrem &c.* & est aliquod supremum in vita spirituali, supponens abnegationem affectuum suorum. *Et tollat crucem suam*: quaslibet afflictiones sibi impositas lubente animo suscipiat, & hac ratione *sequatur me*, seu imitetur exemplum meum. Fit autem allusio ad crucem, quam erat portaturus, & in qua moriturus.

25. *Qui voluerit animam suam, seu seipsum, salvam facere, crucem suam abjiciendo, perdet eam*, de quibus vide dicta cap. 10. v. 38. & 39.

26. *Quid enim prodest homini, si universum mundum, id est, universa mundi bona, etiam longævam vitam, lucretur, in hoc sæculo, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* scilicet in futuro sæculo, hoc est, ut Luc. cap. 9. v. 25. exponit, se autem ipsum perdat, & detrimentum seu

jaſturam ſui faciat? *aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua?* id eſt, quam compensationem, ſeu pretium redemptionis dabit homo, etiam qui univerſum mundum obtinuerit, pro ſeipſo ſemel perduto in alio ſæculo? q. d. nullam: damnum enim eſt irreparabile. Alludit autem ad belli, vel judiciĩ humani conſuetudines, ubi raptus vel damnatus ad mortem pecuniæ magnitudine ſæpe redimi poteſt & ſolet, hic nequaquam.

27. *Filius enim hominis, &c.* id eſt, non quilibet judex qui corrumpi poſſit muneribus, ſed *Filius hominis venturus eſt*, non in illa ſpecie, & indigentia, & infirmitate, qua nunc, ſed *in gloria Patris ſui*, quam ſcilicet cum Patre, ſicut & eſſentiam, communem habet: neque cum paucis diſcipulis, ſed, *cum Angelis ſuis*, omnibus comitantibus, paratis ſcilicet ad videndam & exequendam vocem ſermonum ejus. *Et tunc reddet unicuique ſecundum opera ſua*, id eſt, cuique reddet juſtam mercedem, quæ operibus debetur, ſive præmium bonis, ſive ſupplicium malis; hoc eſt enim reddi *ſecundum opera*, id eſt, ſecundum meritum operum. Nam ſicut mala proprie merentur ſupplicium, ita bona præmium: q. d. nulla ratio tunc habebitur vel perſonarum, vel precum, vel munerum, vel cujuſque commutationis, quibus cogitari poſſit, ſelectendum eſſe judicem, ſed operum dumtaxat.

28. *Amen dico vobis: (Græce apud Lucam est, Vere,) sunt quidam de his stantibus, &c. id est quidam adstantium, seu presentium non morientur, donec videant filium hominis venientem in regno suo, id est, donec videant meipsum oculis suis apparentem in ea gloria, & maiestate, qua in regno meo appariturus sum. Quod de die iudicii, & de Joanne Evangelista citra mortem superstiti, quidam olim intellexerunt. Sed ab ipso Joanne satis refutantur cap. 21. vers. 23. Alii satis verisimiliter de gloria resurrectionis ejus, quæ usque ad ascensionem omnibus discipulis manifestata est. Sed quia illud, quidam, paucorum discipulorum privilegium videtur indicare, & statim illis ve bis subiungunt tres Evangelistæ transfigurationem ejus: hinc omnino verior est omnium pene veterum sententia, Orig. Chrysost. Hilar. Theophyl. & Hieron. in hunc locum, quod gloriam transfigurationis quibusdam revelandam promittat: quam regnum vocat, quia regni sui futuri erat imago, seu significatio, ut August. in vers. 9. cap. 2. ad Galat. Unde Nazianzenus Orat. 51. Talis veniet, scilicet ad capeffendum regnum suum, qualis in monte obiter monstratus est, divinitate carnem superante. His ergo verbis erigit discipulorum animos, de morte ejus contristatos, & gloriæ brevi futuræ promissa manifestatio-*

ne certos facit de eo, quod dixerat, se venturum iudicem in gloria Patris, ut illa spe erecti non vererentur tollere crucem suam, &c. prout hoc notat Hilar. initio Can. 7.

C A P U T XVII.

ITaque ut Christus promissum solveret, post sex Dies, Lucas ait: *fere post dies octo*: ubi vel confuse tantum tempus notat, vel, ut alii hic & August. lib. 2. de consensu Evang. cap. 2. § 6. Matth. solos dies intermedios computavit, Lucas simul extremos, id est eum, quo Christus loquebatur, & eum, quo visionem exhibuit. *Assumit Petrum & Jacobum & Joannem*, tamquam præcipuos Apostolorum, cæterisque capaciores, quos ideo secretis maximis adhibere solebat. *Jacobus* autem iste non est frater Domini, Episcopus Jerosolymorum, auctor Epistolæ Catholicæ, ut August. putavit, sed ille, qui dictus est *Major*, ab Herode occisus, quia Joannem vocat *Fratrem ejus*. Tres assumit, ut in ore trium testium constaret rei tantæ testimonium: non omnes, ne res divulgaretur juxta vers. 9: *et duxit illos in montem*, nempe ut oraret, juxta Luc. cap. 9. In montibus enim

Christus, ubi solitudo major, & cæli conspectus liberior, orare solitus fuit, ut Marci 6. vers. 46. & Lucæ 6. vers. 12. & rebus magnis orationem præmittere. *Excelsum*, ut loci celsitudine majestas rei indicaretur: *seorsum*: tum ut tanta contemplatio esset a mundi tumultu liberior: tum quia nolebat eam quibuscumque etiam Apostolis innotescere. Mons iste, teste Hieron. Epistola 27. ad Eustochium, fuit Thabor, Josepho Itaburius dictus, in media Galilæa, non procul a Nazareth. Qua de causa peregrinatione etiam tum a Constantini temporibus, & templo celebris fuit: ut sane nova videri debeat suspicio cujusdam recentioris putantis esse Libanum. Nam quod Marc. dicit c. 9. v. 29. eos inde profectos & prætergressos Galilæam, nihil aliud significat quam transivisse Galilæam.

2. *Et transfiguratus est ante eos*, seu coram eis. Transfiguratio non fuit figuræ, sive faciei, sive corporis mutatio, sed externæ tantum speciei, manente figura eadem, quod clarius Lucas dixit, *Facta est species vultus ejus altera*. Et hic ipse Matth. explicans transfigurationis modum: *resplenduit facies ejus sicut Sol*, &c. fulgore illo, tum ex insidente Dei majestate, tum ex animi beatitudine in faciem totumque corpus dimanante, sicut fiet omnibus sanctis in cælo. Nam, ut August. Epist. 56. ad Dioscorum, tam potenti na-

tura Deus fecit animam, ut ex ejus plenissima beatitudine redundet, etiam in inferiorem naturam, quod est corpus, plenitudo sanitatis, id est, incorruptionis vigor sub qua omnes ejus dotes comprehendit. Itaque fulgor iste faciei ab intrinseco venit, non ab extrinseco, ut olim Moyfi. Nec tamen erat dos claritatis, quia erat passio transitoria, cum dos significet stabilitatem, ut D. Th. 3. p. q. 43. art. 2.

Vestimenta ejus facta sunt alba sicut nix, id est, albilissima. Modum albedinis Luc. exprimit, *Factus est vestitus albus resurgens*, Græce *exabrapton* id est, *coruscans*, vel proprie *effulgurans* seu *fulgur emittens*, quasi radiis ex corpore per vestimenta, veluti per rimas, aut nubem erumpentibus. Albedo igitur ista vestium non albedo proprie, sed luminis transparentis fulgor erat, qualis fere est nubium Soli subjectarum directe. Itaque sicuti nascendo subtilitatis, ambulando in fluctibus agilitatis, ita hic claritatis corporis gloriosi aliquod specimen dedit, ut spem nostram firmaret, quod reformabit etiam corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.

3. *Et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias*: uterque in vero & proprio suo corpore. Nec enim est ratio, cur aëreum fuisset Moyfis corpus, cum eadem facilitate proprium ei reddi potuerit, ne-

que fucum aliquem adesse tanto testimonio conveniret. Sed cur hi præ cæteris? Vera & a veteribus communiter notata causa est, August. Serm. 69. de diversis, & aliis in hunc locum, ut per Moylen Lex, per Eliam Prophetæ significarentur; & utrosque in Christum tendere, ac terminari, & ei testimonium perhibere doceremur. Alias alii peculiare addunt. Chrysoft. ut reipsa refutarentur duæ falsæ opiniones: prima vulgi, putantis Christum esse Eliam, aut aliquem ex antiquis Prophetis, quorum princeps Moyse: secunda Phariseorum, eum criminantium, tamquam prævaricatorem legis, cujus tamen Moyse erat lator & Elias zelator maximus. Ut Christus se vitæ & mortis dominum ostenderet, unum adducit vivum, alterum mortuum suscitatur; ut discipulis manuetudo Moyse & Eliæ zelus imprimeretur. *Cum eo loquentes.* Lucas restrictius, dicebant excessum, seu exitum eius, quem completurus erat in Jerusalem, id est, discebant de passione & morte ejus, seu redemptione humani generis, tamquam scopo & complemento Legis ac Prophetarum, & antitypo totius œconomiae veteris Testamenti. Causæ esse poterant, ut sic Petrus & Apostoli mortem ejus horrere, & absurditate offendi definerent. Addit idem Lucas, Petrum, & qui cum illo erant, gravatos fuisse som-

sonno, tempore scilicet orationis Christi, & antequam transfiguratus esset: nam, ut idem, cum evigilassent, vident majestatem ejus & duos viros cum ipso. Itaque

4. *Respondens Petrus*, id est, in verba erumpens, seu loqui incipiens, prout *respondere* more Hebraico sæpe sumitur, *dixit ad Jesum: Domine bonum est nos hic esse*, id est, permanere, nempe propter spectaculi & voluptatis magnitudinem, qua velut sui ipsius oblitus & ebrius erat. Unde, ut felicitas illa sit perpetua, *faciamus hic tria tabernacula*, id est, tentoria ex frondibus, more Judaico, nempe ad retinendos Moysem & Eliam, jam parantes discessum, ut notat Luc. c. 9. v. 33. Forſan etiam manere omnes volebat ex horrore mortis Christi, de qua disſerebant. Uterque vero Marcus & Lucas annotant eum nesciſſe quid diceret. Puerile enim erat votum, tabernacula pro tam glorioſis requirere, neque conſequum eorum colloquio de futura Christi morte. Cauſa inconfiderantiæ iſtius erat quædam conſternatio animi & obſtupefactio, quia Marcus ait, *Erant enim terrore exterriti*. Unde ut rei ipſa voti iſtius incongruentia oſtenderetur,

5. *Adhuc eo loquente: ecce nubes lucida, inſtar tabernaculi, obumbravit eos*: id est, velut umbra quædam texit tres illas perſonas glorioſas; partim ut ſplendorem

nube temperatum ferre possent; partim ut esset quasi sedes gloriosa divinæ majestatis, inde mox locuturæ. Sic enim & Christus in nube adsumptus, & ad iudicium venturus dicitur; & in veteri Testamento passim Dei majestas in ea loqui solebat, & apparere, tum in tabernaculo Moyse, tum in templo Salomoni; sed ibi tenebrosa erat, hic lucida ad indicandam diversitatem status utriusque Testamenti. *Et ecce vox de nube, velut ex throno Dei Patris.* Facta est autem, cum jam intraissent Moyse & Elias in nubem, ac discessissent, adeoque, ut, Lucas ait, jam solus esset Christus; ut sic quemadmodum Chrysost. observat, non esset dubium de Christo solo vocem intelligi: Hic, Jesus, quem instar Solis fulgentem a Moyse & Prophetis agnitum, prophetatum, probatum vidistis, *est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*, de quo diximus in cap. 3. sed hic additur, *ipsum audite*, scilicet loco omnis Legis & Prophetarum, quos ei velut officio suo functos jam cedere vidistis. Alludit enim ad verba Moyse, jam impleta, Deuter. 18. v. 15. *Prophetam de fratribus tuis suscitabit tibi Dominus, ipsum audies*, ei credendo, obediendo, serviendo, tamquam ipsi verbo & sapientiæ divinæ legislatrici, quantumcumque scilicet ardua, & præceptis legibus contraria docere videatur.

6. *Et audientes discipuli*, vocem illam plenam divinæ majestatis *cecidērunt in faciem suam*, tum veneratione, tum maxime consternatione quasi exanimēs, et *timuerunt valde*, id est, quia timuerunt valde. Pavor enim ex conspecta gloria subortus, & eis intrantibus in nubem auctus, audita vocis illius magnificentia, in tanta montis solitudine in terram eos prostravit. Nam humana fragilitas conspectum majoris gloriæ divinæ ferre non sustinet, ut Hieron. Unde simile quid contigit Danieli, c. 10. v. 8. & 9. & Joanni, Apocal. 10. v. 17. Hinc sicut in illis locis Angelus Daniele & Joannem, ita & hic Christus

7. *Tetigit eos*, ut non sola voce ipsis nota, sed & tactu confirmarentur, discusso metu. Mystice vultus, ut Sol, est lumen ipsius Evangelii; splendor vestimentorum, mundatio Ecclesiæ; Moyses & Elias, Lex & Prophetæ attestantes. Vide August. Serm. 23. & latius 69. de diversis; prolixius & moraliter Orig. in Matth.

9. *Et descendantibus illis, &c. nemini dixeritis visionem*, non solum populo, ut videtur Hieronymus putare, sed nec Apostolis cæteris; sic enim eos hoc præceptum observasse satis indicat Lucas. Causas prohibitionis adfert Hieron. tum ne incredibile esset pro rei magnitudine: tum ne apud rudes animos post tantam glo.

gloriam crux subsequens scandalum crearet irreparabilis. Vide dicta in simili cap. 16. v. 20. *Donec filius hominis a mortuis resurgat*: tunc enim & fidem & fructum inveniet istius rei opportuna prædicatio, miraculo gloriolæ resurrectionis & ascensionis adjuta.

10. *Et interrogaverunt eum discipuli*, inter descendendum ex monte: *quid ergo scribæ, seu legis periti, dicunt, quod Eliam oporteat primum venire?* nempe ante adventum Christi. Causa quæstionis fuit, quod Elias jam discessisset, & quod Christus ipse fecisset mentionem de resurrectione ex mortuis. Unde Marcus ait, eos de hoc Christi dicto conquisivisse, & mox subjungit hanc interrogationem. Sensus est ergo juxta Chrysostom. Hom. 58. Cum tu sis Christus, & brevi te moriturum dicas, quid est, quod Scribæ dicunt Eliam, qui jam discessit, oportere primum veni e quam Christum, ut convertat cor filiorum ad patres, & inde concludunt te non esse habendum Christum? Distinctione duplicis adventus & duplicis Eliæ solvit hoc Christus respondendo:

11. *Elias quidem venturus est*, Græce venit, in præsentem, id est, venire debet. Additur autem Græce & Syriace, *primum* id est, præcedet me: qu. d. Omnino verum est, quod Scribæ dicunt de Elia venturo. *Et restituet*, seu restaurabit, omnia, reducendo scilicet, reliquias Isra-

el

el ad fidem, & Gentilium plenitudini uniendo. Est enim periphrasis ejus, quod Malachias dicit cap. 4. v. ult. *Et convertet cor filiorum ad partes, quia Gentium patres Judæi.* Atque ita de vero Elia & secundo adventu locus iste intelligitur, juxta communem intelligentiam antiquorum, August. Quæst. Evangel. lib. 1. quæst. 21. Hieron. Ch ylost. & discipulorum ejus, & Hilarii in hunc locum.

12. *Dico autem vobis:* qu. d. Et quia Scribæ tantopere Eliam inculcant, ne quis offendatur, quod præsentem adventum meum Elias non præcessisse videatur, *dico vobis, quia Elias jam venit,* id est, quod ille, qui hunc meum adventum præcedere debet, juxta Malach. c. 3. v. 1. *jam venit,* jam est functus suo officio. Joannem Baptistam intelligit, quem vocat Eliam, quia, ut Angelus dixit Lucæ 1. *in spiritu & virtute Eliæ* præcessit, hoc est, propter officii similitudinem, prædicandi scilicet pœnitentiam, & revocandi tribus Jacob ad Deum, & præcurrendi Christum. *Et non cognoverunt eum:* id est, sed noluerunt agnoscere, ipsum esse alterum Eliam, & prænuntium Christi.

Totus igitur error Scribarum in eo situs erat, quod illos duos adventus non distinguerent, sicut Christus distinguit hic, & proinde duos Elias non agnoscerent. Hæretici nostri e contrario ita

Jo-

Joannem Eliam esse volunt, ut veri Eliæ adventum negent, contra sensum unanimem totius antiquitatis, & apertissima verba Malachiæ, quæ ne quis ad Joannem detorqueret, evidentissime loquitur de secundo adventu: & Eliam Prophetam vocat, prout ista ponderat Chrysof. de lunatico ut dicemus Marci 5. ubi accuratius narratur.

18. *Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secreto*, Græce *Katidion* privatim & seorsim a publico, verentes scilicet, ne qua sua culpa potestatem patrandi miracula amisissent. Unde causam Christus eis profert, *incredulitatem*, id est, fidei imperfectionem, quæ minor in eis erat, quam Apostolos, tamdiu cum ipso versatos habere oportebat, & ad talem fationem erat necessarium: qua de causa toties eos vocat pusillæ & modicæ fidei. Eandem incredulitatem reprehenderat palam in parente pueri, & Judæis, v. 16, sed hic seorsim in Apostolis, ut eorum auctoritati consuleret. Porro fides hæc patratrix miraculorum fiduciam adjunctam habet, quasi fides per fiduciam operans. Complectitur enim magnam firmitatem persuasionis de Dei omnipotentia, & immobilem fiduciam impetrandi: quarum utramque Deus inspirat etiam nonnullis improbis, sine vera charitate. Itaque

19. *Si habueritis fidem sicut granum sinapis.* Comparatio fit simul ratione quantitatis minimæ, & virtutis maximæ. Unde Apostolus, ad hunc locum alludens, talem fidem vocat *omnem fidem*, id est, integerrimam, plenissimam, ita ut montes transferam, 1. ad Corinth. 13. v. 2. Itaque fides, sicut granum sinapis, est minima quidem specie, humilis absque ostentatione, sed viva, acris, vehemens, fervida, efficax. Quid humilior, quid vehementius, quid ferventius? inquit Augustinus explicans granum sinapis, tract. 40. in Joan.. *Dicetis monti huic*, id est, dicere & jubere poteritis, ut mons iste transeat de loco in locum, & fiet: multo ergo magis dæmones. Adfert hoc exemplum, tanquam rei humano iudicio impossibilis, longeque difficilioris, quam sit ejectio dæmonum. Fecit hoc ad litteram Greg. Thaumaturgus, & alii nonnulli, & ipsi Apostoli etiam forsan ante, cum suscitarent mortuos, facere potuissent: sed fides hominis etiam iusti, & fiducia non semper æque vigent, ut annotat hic Chrysostom. & in Moyse patuit, num. 20. v. 12. Per montem hic intelligunt Hieron. Ambros. & subinde August. ipsum diabolum, propter superbiam; sed sensus videtur mysticus. *Et nihil impossibile erit vobis*, tali fide credentibus, cum scilicet Dei gloria aut hominum salus postulaverit. Fides enim huiusmodi a sa-

pietia divinitus infusa regitur, non autem a circulatoria hominibus placendi aut ostentandi se cupiditate. Quæ causa fuit, cur Pharisæis, Herodi, & similibus curiosis Christus etiam postulantibus signum non exhibuerit.

20. *Hoc autem genus*, dæmoniorum, nempe ferocissimorum & obstinatissimorum ab infantia possidentium, ita ut eorum possessio in naturam quodammodo hominis conversa videatur, non ejicitur nisi per orationem, et jejunium, quæ fidei supradictæ conjungantur, quia talis fides dicat, ut pro rei gravitate subsidium ardentis orationis & jejunii adhibeatur. Nam jejunio mens averfa a delitiis corporalibus spiritui subditur; oratione sublevatur in Deum & ita naturæ spirituali divinæ fit propinquior, gratior, & idonea, quæ spiritibus immundis dominetur, sicut contra per crapulam & mentis ignaviam iis subjicitur. Indicat ergo Christus, non eis fidem illam tantummodo, sed & alia duomedia ejiciendo dæmoni necessaria, defuisse, orationem & jejunium.

Porro cum Christus ex Galilæa, ubi omnia superiora gesta sunt, iter institueret in Jerosolymam, accesserunt ad Petrum, tanquam discipulorum præcipuum (non enim audebant a magistro propter auctoritatem tale aliquid petere) qui didrachma accipiebant, Græce pluraliter *Ta didrachma* a singulari *Didrachmum*, quod

quod proprie, ut nomen sonat, est pondus duarum drachmarum, sicut *Tetradrachmum* quatuor drachmarum. Transfertur autem ad nummum pondere didrachmi cūsum, sive aureum sive argenteum; hic vero intelligitur nummus argenteus. Porro octo drachmæ faciunt unciam, quatuor dimidiam: & hoc erat pondus fici, ut testis est Josephus 3. Antiquit. c. 9. & Hieron. in c. 24. Tradit. Hebraic. in Genesin. Itaque Didrachmum erat medius ficius, seu medius stater, valens duos circiter Regales Hispanicos, hoc est, decem circiter stuferos nostrates, & vocabatur vulgo Denarius vel Argenteus, scilicet major: nam minor argenteus non valebat nisi unam drachmam, seu Regalem Hispanicum, id est, quinque circiter stuferos. Theophyl. & Chrysost. putant hoc didrachmum petiitū fuisse a Christo, ut primogenito ex Lege: sed hoc pretium erat quinque ficiolorum, Num. 18. v. 16. & solvendum semel tantum, idque post mensem a nativitate. Hilarius & nonnulli recentiores putant esse didrachmum seu dimidium ficium, qui quotannis solvebatur capitatim in usum templi, 2. Paralip. 24. v. 5. & 9. constitutum in casu numerationis populi a Moyse, Exodi 3. v. 12. & 13. Unde Josephus lib. 6. De bello Jud. cap. 26. testatur, Vespasianum illud pretium duarum drachmarum

indixisse Judæis, ubique locorum degentibus, quod ante solebant templo pendere. Sed quia v. 24. clare indicat, fuisse indictum a Regibus, nempe Romanis, utiturque Græca voce *Census*, quæ similiter Romana est, verisimilius videtur id, quod sentit hic Hieron. fuisse censum a Romanis impositum, ad similitudinem census illius Judaici. Unde & cap. 22. v. 19. offertur Christo numisma census Cæsarei, denarius scilicet major jam dictus. An primo ab Augusto impositum fuerit, cum describeretur universus orbis, an vero ante eam a Pompeio, qui Jerosolymam fecerit tributariam juxta Josephum 14. Antiq. cap. 8. non constat. Itaque exactores rogant Petrum, sive simulate, ut viderent, num resisteret Cæsari, sive simpliciter, *magister vester non solvit didrachma*, id est, non solet solvere: an vero est exemptus beneficio Principis?

24. *Ait etiam*, id est solet solvere: quod dixit, vel præsumendo de Christi voluntate, vel conscius præcedentium annorum. Christus autem *prævenit eum*, ut hoc ipso facto se cogitationum ejus & actionum conscius, & consequenter Deum a tributis immunem probaret; dicens, *reges terræ a quibus accipiunt tributum, vel censum? a Filiis suis?* scilicet naturalibus, quos ex seipsis genuerunt; *an ab alienis?* id est, aliis subditis, qui non sunt

sunt nati ex Regibus, ut exponit Chry-
sost. Illo respondente,

25. *Ab alienis*; infert Christus, & simul
confirmat, *ergo liberi sunt Filii*, id est im-
munes a vectigali solvendo patribus suis,
cum potius Reges recondant tributa pro
filiis suis. Relinquit Petro colligendum,
a minori ad majus, ut August. lib. 1.
Quæst. Evang. Ergo multo magis ego,
qui Regis Regum filius naturalis sum,
a tributis liber sum. Hoc igitur argu-
mentum directe non concludit, nisi pro
solo Christo: pro Petro vero & discipu-
lis non nisi indirecte, nempe quia filii
Regis familiares erant, ac domestici,
qui etiam liberi esse solent: pro omni-
bus autem Christianis nullo modo.

26. *Ut autem non scandalizemus eos*, id
est, offendiculo simus, causam præben-
do malefentiendi de nobis, & loquendi,
irascendi, & rixandi. Scandalum hoc
futurum fuisse videtur, non tantum ac-
ceptum, ut putat Maldonatus, sed datum,
ut ipsa verba indicant. Publicanis enim
non constabat causa libertatis, filiatio
Dei. Docemur ergo, scandali vitandi
causa, etiam temporalium jacturam esse
faciendam, etsi cedendum jure nostro.
Invenies staterem, qui, ut Hieron. hic, duo
continet didrachma, hoc est, ut idem
in cap. 4. Ezech. *Stater* idem est, quod
fiscus, continens drachmas quatuor, &
proinde pretium erat census pro duo-

bus. Alterum divinitatis & libertatis suæ specimen dat, siue præscientiæ de statere in ore piscis, siue potius potentiæ creandi illum, & adducendi ad hamum. Utrumque notat Hieronym. *Da eis pro me et te*, tanquam interpellato a Publicanis hac de re, & familiæ capite. De cæteris nihil addit, vel quia non aderant, vel relinquens intelligendum, ordinario modo ex loculis, vel subministrantium eleemosynis esse solvendum.

C A P U T XVIII.

1. **I**N illa hora, seu tempore, acceperunt discipuli ad Jesum, nempe vocati ab eo, cum esset domi in Capharnaï, & interrogati ab ipso, quid in via tractavissent; ibi enim de primatu contenderant. Videntes vero cogitationes suas esse detectas, verecundiæ causa sub alia persona proponunt quæstionem. *Quis putas major*: Græce *Quisnam*, vel, *quis tandem* (nam, putas, usurpatur pro expletivo) erit maximus dignitate, auctoritate, honore proximus Regi Christo futurus in regno cælorum, quod a te explicatur, & a nobis creditur esse propinquum & præ foribus? Occasionem sumpserat ista ambigua contentio in via, & hæc quæstio

ex eo, quod dixerat cap. superiori vers. 23. se moriturum, & tertia die resurre-
cturum. Nam eodem prorsus modo, cap. 20. vers. 21. filii Zebedæi, audita mentione resurrectionis ejus, petunt sedere ad latus dexterum & sinistrum Christi in regno ejus. Et Lucæ 22. cum vers. 16. & 22. intellexissent traditionem Christi, & regnum instare, mox v. 24. cœperunt contendere, quis esset major. Valde enim carnaliter videntur de isto regno, & Rege, & dignitatibus, & præfecturis ejus more scilicet terrenorum regnorum cogitasse. Æmulationis autem causa erat, quod alii essent Christo carne propinquiore, alii vocatione priores, alii ætate, alii eruditione majores, alii in secretis familiariores: denique quod Petrus cæteris per clavium promissionem & nuperrime per tributis solutionem insolitam præferri videretur, ut notat Chrysost. & Hieron.

2. *Et advocans Iesus parvulum*: non tam statura, quam ætate Græce *Pydion* quod *puerulum* significat, qualis videlicet jam advocari & accurrere posset. Unde & Marcus addit, quod Christus eum complexus sit, Græce in ulnas suscepit, *labon paidion* quod parvulis fieri solet. *Statuit eum in medio eorum*, ut oculi omnium in eum figerentur. Nempe docere voluit, non verbis tantum, sed rebus ipsis, more Prophetarum, ut salu-

berriima humilitatis doctrina altius eorum animis imprimeretur.

3. *Et dixit: amen dico vobis, nisi conversi fueritis, ab ista ambitiosa primatus, honorisque intentione, ac desiderio, et efficiamini, animi proposito, sicut parvuli sunt, statura, ætate, indole, nempe simplicitate, animi innocentia & humilitate; sic enim Christus ipse mox explicat vers. 4.* Non ergo in omnibus nos vult imitari parvulos; habent enim & magnam insipientiam, & alia vitia: sed in eo, quod mirifice sint modesti, simplices, candidi, ab omni ambitione, fastu, atque invidia alieni. Nullis se præferunt, omnibus cedunt, de aliis magna, de se parva æstimant. Plura addit Hilar. Patrem sequuntur, matrem amant, velle malum nesciunt, curam opum negligunt, non insolescunt, non oderunt, non mentiuntur, dictis credunt, & quod audiunt, verum putant. Vera hæc, sed plerisque non videntur hic a Christo spectari. *Non intrabitis in regnum cælorum: id est, non primi sed nulli in eo eritis, quia non intrabit in illud aliquid coinquinatum, Apocal. 21. v. ult.* Non ergo significat mortali delicto illos adstrictos esse, sed ab illa primatus æmulatione, velut vitio corrigi omnino oportere.

4. *Quicumque ergo humiliaverit, non caput, genua, verba, vestes; hoc enim & Hypocritæ præstant; sed se, cor scilicet at-*
que

que animum, ex quo vere quisque æstimandus est esse id, quod est: *sicut parvulus iste*, scilicet est minimus, seu humillimus, tum corpore, tum animo, ab omni scilicet fastu, superbia, & prærogativæ appetentia alienissimus: hoc est: Quicumque igitur fuerit perfecte humilis, instar parvuli, qui tota constitutione corporis & animi, perfectæ humilitatis, seu parvitatæ exemplar est: *Hic major est in regno cælorum*, id est maximus: q. d. ille erit ibi maximus, qui hic minimus.

5. *Et qui suscepit*, hospitio scilicet, quo tamen uno humilitatis officio omne beneficentiæ genus significatur: *unum parvulum talem*, qui videlicet se hic humiliaverit, sicut parvulus. Magis enim loquitur de figuratis per parvulos, quam de figura, seu de ipsis parvulis, ut patet ex antithesi versus seq. *In nomine meo*, mea causa, quia meus est, & propter me exinanitus: *me suscipit*, id est, tanti facio, ac si me ipsum susciperet, & ita remunerabor, quia mihi sunt simillimi.

6. *Qui autem scandalizaverit*. Scandalizare non est idem quod contemnere, ut vult Chrysoſt. & Theophil. sed proprie & generaliter offendiculum ponere in via justitiæ: seu causam perditionis dare, ut patet ex sequentibus. Quod, quamvis maxime fieri soleat contemptu, ut insinuat versus decimus, fit tamen multis etiam aliis modis, erronea doctrina,

vi, suasionem, exemplo. *Unum de pusillis istis.* Non ætate parvulos intelligit, quia sequitur; *qui in me credunt*; nam illi neque credunt, neque scandalizantur; sed humiles intelligit, qui per tales parvulos significantur. *Expedit ei, ut suspendatur mola asinaria*: supple, *quam ut scandalizet unum de pusillis istis*, prout supplet Lucas cap. 17. v. 2. *Mola asinaria* dicitur lapis molaris prægrandis, qui ab asino circumagitur, ut Hilar. cap. 10, ad differentiam molæ levioris trusatilis. Nam quod aliqui volunt, significatum esse lapidem inferiorem, qui Græce *onos* dicitur, minus verisimile est, eo quod in Syriaco sermone, quo Christus loquebatur, non sit illa nominis proprietas. Itaque horribili illo supplicio, quod, ut Hieron. apud veteres Judæos majorum criminum poena fuit, ut alligato ad collum saxo in profundum maris demergerentur, rudius depingit magnitudinem criminis scandalizandi pusillos & poenæ in altera vita repositæ.

7. *Væ mundo a scandalis.* Transit ad generalem doctrinam de scandalis: q. d. Ingentia mala impendent hominibus, in mundo viventibus, a peste scandalorum: nam scandalizantibus gravissima impendet ultio, omnibus vero summum periculum, ne a scandalis objectis lædantur. Necesse est enim, ut veniant scandala, hoc est, tanta est enim demonum versu-

tia, tanta hominum fragilitas, pronitas ad malum, cæcitas, ac malitia, ut necesse sit inde scandala multa sequi. Necessitas ergo ista non absoluta est, sed præsuppositæ talis conditionis, quam ut significaret non tollere libertatem, vel excusare scandalorum auctores, addit; *Veruntamen vae homini illi, per quem scandalum venit*; nemo enim vae seu pœna dignus est, nisi culpa sua. Hæc ergo necessitas est pravæ voluntatis, neque aliud quam certitudo rei futuræ. Versus 8. & 9. qui hic per digressionem interponuntur, explicati sunt ad cap. 5. v. 29. & 30. Underediens ad commendationem humilium, qui a mundo sperni solent,

10. *Videte*, inquit, *ne contemnatis*, non solum eos scandalizando, ut supra, sed vel factis, vel verbo, vel solo animo parvi faciendo, ex quo velut fonte scandala, injuriæ & irrisiones eorum sequi solent. *unum ex his pusillis*, non infantibus, sed humilibus in me credentibus, ut vers. 6. hoc est, unum ex quibuslibet justis; nemo enim justus, nisi humilis. Ratio est: nam quamvis mundo videantur nullius esse pretii, & omnium injuriis pateri: tamen *Angeli eorum in cælis*, id est, Angeli cælestes, ad eorum tutelam deputati a Deo, *semper vident faciem patris*: id est semper, etiam tum, cum pusillis adsunt & intendunt, nudam Dei essentiam contemplantur. *Facies enim indicat*

cat claram Dei visionem, non in speculo, aut ænigmate, quæ videlicet nullis curis, actionibus, missionibus intercipi, aut turbari potest; tum quia Deus objectum ejus ubique præsens est; tum quia per ipsam, tamquam ipsius veritatis æternæ intuitum, in omnibus actionibus se regunt. Itaq. significat humilium Angelos Deo esse præsentissimos, familiarissimos, intimos velut honorarios principes Deo adstantes. Ex quo colligendum reliquit, & quanta dignitas pusillorum sit, & quanta de eis cura Deo, & quam facile sit talibus custodibus injurias eorum ulcisci. Colligunt ex hoc potissimum loco, & ex Psalm. 33. v. 8. Act. 12. v. 15. aliisque nonnullis locis, veteres, ut Hieron. Hilar. Chrysostom. Theophyl. & alii in hunc locum, omnes homines, maxime sanctos, Angelum habere custodem.

11. *Venit enim Filius hominis salvare, quod perierat*, id est, homines, peccato scilicet perditos, ac damnationis reos. Hoc adfert immediate quidem, ne cui mirum videatur Angelos jam beatos, eorum saluti promovendæ tuendæque deputatos, cum ipse Filius Dei eadem de causa venerit; mediate vero, ne scandalis & contemptu pusillos perdant, ad quos lucrandos ipsemet Filius Dei de cœlis descendit. Imitatus est idem argumentum Paulus ad Rom. 14. v. 15. & I. ad Corinth. 8. v. 11. & 12. Illustrandæ autem rei gratia adjicit similitudinem,

ne quis putaret, solum generatim humani generis, & non particulatim Deum salutis singulorum accuratam habere curam.

12. 13. *Quid vobis videtur* : q. d. Nonne vobis ipsis iudicibus ita inter homines fieri solet, ut quamvis multarum ovium dives sit aliquis, si tamen vel una a grege aberraverit, non eam perire finat, sed magna sollicitudine requirat? Et si invenerit, *magis gaudet super eam*. Non ait, *magis diligit*, vel *pluris facit eam*; dilectio enim & æstimatio cæterarum ovium, quam istius unius, major est: sed *magis gaudet super eam*, seu de ea, actuali scilicet quodam lætitiæ præsentis motu, quo afficitur erga hanc, non alias. Quod ita fieri solet, tum quia singularis ratio lætandi de hac occurrit, quæ non de aliis: unde gaudium istud de hac actuale, de cæteris habituale est: ex quo fit, ut homines de novo rei minoris successu bono magis lætentur, quam de bonis veteribus longe maioribus: tum vero, quod gaudium propter oppositam tristitiam, quæ præcessit, magis sentiatur. Ubique enim in rebus humanis majus gaudium major molestia præcedit, prout hæc docte & late declarat August. libr. 8. Confess. c. 3.

14. *Sic non est voluntas ante Patrem*: id est, Ita quoque non vult Pater vester, ut scandalis, vel alio quoquo modo dese-

rer-

rendo iustitiam, vel unus ex humilibus, Deum timentibus, pereat; sed potius, ut, si periret, revocetur. Est enim tertium argumentum, a minori ad majus, quo declarat, quanti parvulos supra explicatos faciat: ut ita gradatim efficacius a scandalo dando deterreat; primo, consideratione Angelorum, deinde sui-ipsius, denique Patris sui. Ex hac porro conclusione liquet, convenienter tam unam ovem, quæ erravit, quam illas nonaginta novem, quæ postquam ab errore reductæ fuerant, in iustitiâ, velut in montibus, pascendo perseverant, de hominibus peccatoribus & iustis intelligi. Quamvis plerique veteres, Hilarius Can. 18. Chrys. Cyril. Catech. 19. Greg. Homil. 34. in Evang. & alii, unam ovem intelligant genus humanum, quod peccando erravit: nonaginta vero novem Angelos iustos, eo quod, ut Cyril. incomparabiliter homines numero excedant.

15. *Si autem peccaverit in te Frater tuus.* Hactenus de non scandalizandis, aut lædendis iis, qui neminem lædunt: nunc de iis, a quibus nos ipsi lædimur; tales enim aliquis putare posset vicissim impune posse lædi. Itaque *si peccaverit in te*, id est, si aliqua te injuria, sive ex errore, sive fragilitate, sive malitia affecerit. Quamvis August. Serm. 16. de verbis Dom. cap. 7. simul per hoc insinu-

atum velit, te solum illius injuriæ esse
 conscius: qui enim multis audientibus
 tibi fecit injuriam, inquit August. & in
 illos peccavit, quos testes suæ iniquita-
 tis effecit. Sed generaliter intelligendum
 esse satis indicat versus 12. & Lucas,
 cap. 17. vers. 3. A paritate autem rationis
 ad quodlibet peccatum, etiam in alios,
 ipsumque Deum commissum, hæc doctri-
 na extendi potest. Christus enim illic
 maxime frænum injicere voluit, ubi
 major vindictæ acerbitas & animi præ-
 cipitatio esse solet, & certior peccati
 notitia, & efficacior charitas læsi, videli-
 cet apud eum, qui læsit. *Frater tuus*,
 id est, non Ethnicus, aut qui foris fue-
 rit, sed ejusdem tecum religionis, ut
 patet ex vers. 17. *Vade*, id est, non ex-
 spectes, ut culpam agnoscat, veniam
 petat, sed *ultro vade & corripe eum*. La-
 tet hic tacita negatio: q. d. Noli, vel ne-
 gligere peccatum ejus, vel prorumpere
 ad propalandum, ad accusandum apud
 judicem, ad te vindicandum, sed cum
 charitate, benignitateque corripe ad e-
 mendandum. Quod breviter Augustin.
 Serm. cit. cap. 4. Obliviscere, inquit, in-
 juriam tuam, non vulnus fratris tui.
 Non enim nocendi aviditate corripere
 debemus, sed studio corrigendi, idque,
inter te & ipsum solum, id est, sine ullis
 arbitris, ita scilicet studendo correctio-
 ni, ut parcas pudori, inquit August. For-
 te enim præ verecundia inciperet defen-
 de-

dere peccatum suum, & quem velles facere correctiorem, faceres pejorem. Viam itaque benignissimam primum tentari cupit, sine ulla pudoris famæque læsione. Si enim fortasse solus nosti, & eum vis coram pluribus arguere, non es corrector, sed proditor: publica enim correctio in publicis peccatis locum habet, ut sic & cæteri timorem habeant. Efficacissimus est igitur iste corrigendi fratris modus, dum ipse, qui læsus est, ostendit se non inimicitiae, non vindictæ, non infamiae, sed solius salutis ejus esse studiosum. Quod si, hac tua prudentia sinceraque dilectione motus, *te audierit*, admittendo correctionem tuam, & agendo peccati sui penitentiam; non rem levem assequeris, sed *lucratus eris fratrem tuum*; qui proinde peccando perierat, non solum Deo & sibi, sed etiam tibi.

16. *Si autem te non audierit*, sive negando peccatum, sive tamquam justitiam defendendo, sive in peccato quoquo modo perseverando, *adhibe tecum unum, vel duos*: tum ut majoris ponderis & efficaciae sit correptio; tum ut peccati fidem faciat, si neget, excuset, aut defendat; tum denique, ut coram Ecclesia convincatur contumaciae. Nam ad ista duo respici suadet, id, quod adjicit ex Deuter. *Ut in ore duorum, aut trium testium stet omne verbum*, id est, ut sermone ac testimonio duorum, aut trium totum hoc negotium fra-

fraternæ correctionis peragatur, ratumque, ac firmum habeatur. Hic est secundus correptionis gradus paulo severior; cum aliquo pudore, seu infamia. Non enim post irritam privatam monitionem vult statim salutem fratris abjici, vel continuo eum publicis remediis cogi: sed

17. *Si non audierit eos, dic ecclesiæ*, id est, refer rem totam ad Ecclesiam: non populi multitudinem, sed ad illam Ecclesiam, penes quam mox dicit esse potestatem ligandi & solvendi, id est, dic Præsuli Ecclesiæ. Nam quod ad ipsum velut publicam personam refertur, ad Ecclesiam refertur, quia totius Ecclesiæ, cui præest, curam & personam, & consensum gerit. Hic tertius est correptionis gradus, cum aliqua infamia conjunctus: sed majorem rationem haberi cupit Christus salutis ejus, quam famæ & verecundiæ. *Si autem Ecclesiam non audierit*, id est, si Pastori Ecclesiæ redarguenti, populoque ei consentienti non obedierit, sed præfractus perstiterit in peccato: *Sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus*, id est, non amplius eum habeas loco fratris, sed sicut hominem a communione ejusdem religionis alienum, & publicis peccatis infamem, a quo in divinis & humanis abstineas. Respicit enim ad consuetudinem Judæorum, qui ab Ethnicorum & Publicanorum tamquam publicorum & infamabilium peccatorum, consortio & men-

sa abstinebant, ne polluerentur, ut patet Act. 10. vers. 28. ad Galatas 2. vers. 12. & de Publicanis in Evangelio passim patet. Hic est quartus correptionis gradus, ejectionem ex Ecclesia, seu excommunicationem adjunctam habens: quæ tamen etiam eo fine adhibenda est, ut lucremur fratrem, hoc est, ut ovis morbida per ipsam forsitan separationis ignominiam sanetur; aut certe, ne suo contagio sanas oves inficiat. Quas causas tangit Augustin. De correct. & grat. cap. penult. & Apostolus 1. Corinth. 5. & 6. Hic est ergo ordo correptionis secretorum peccatorum, & quidem fraternæ, hoc est, quæ non spectat peccatum, prout vel scandalizat alios, vel reipublicæ, aut multis nocet; sed prout solum peccanti, idque eo fine, ut ille corrigatur, vel saltem, ut alii a contagio præserventur. Cum vero finis sit regula mediorum, tota correptio & ordo ejus ex eo moderanda sunt; ita scilicet, ut, si non sit spes emendationis assequendæ, adhiberi non debeant: si aliquid huic ordini addendum, aut detrahendum ex eadem illa fraterna charitate videatur, etiam addatur, vel detrahatur. Magis enim Christi mens spectanda, quam verba: quæ modum quidem naturalem & convenientissimum tangunt, non tamen semper secundum omnes apices observari debent, sed pro locorum, temporum, personarum exigentia.

gentia, quando scilicet correptio & ille ordo ejus hoc loco præscriptus charitati & emendationi utilis fuerit, quemadmodum in præceptis affirmativis observandis fere fieri solet.

18. *Amen dico vobis*, id est, Vere tamquam rem certam & indubitatam dico vobis, Apostolis & vestris in Ecclesia mea successoribus: *Quæcumque*, sive hominem delinquentem, sive delicta, *alligaveritis super terram*, peccata scilicet in foro poenitentiae retinendo, vel homines vinculo excommunicationis in foro externo innodando. Nam utramque potestatem, maximeque postremam, promittit ad terrorem eorum, qui ab Ecclesia seu Præsulibus ejus essent habendi sicut Ethnici & Publicani. Ne enim contemnerent sententiam eorum, immobile severitatis Apostolicæ judicium promittit, inquit Hilar. Can. 18. hoc est, scire voluit eos, qui a talibus, ut Hieronym. ait, condemnantur, humanam sententiam divina sententia roborari; ut ita frangeret eorum contumaciam, qui ipsa infamia nondum frangerentur. Sensus autem totius sententiæ latius ex c. 16. v. 19. petendus est. Eadem enim potestas hic Apostolis, respectu eorum, quibus præessent, quæ illic Petro per claves, veluti signum plenæ & ordinariæ præfecturæ in universam Ecclesiam, adeoque in ipsos Apostolos promittitur.

19. *Iterum dico vobis:* qu. d. Imo amplius etiam hoc affirmo. Nam quamvis S. Hilar. Chrysostom. & Hieronym. velint hic commendari concordiam, quam correptio spectabat, adjiciendo scilicet præmium ejus, præsentiam Christi: videtur tamen simul tacitum a minori ad majus argumentum ducere. *Si duo ex vobis*, nempe, discipulis fide viva in me credentibus, & peculiariter præfectis Ecclesiæ meæ. Nam multi veteres hoc nimis restricte intelligunt, ut Origen. Tractat. 6. in Matth. de viro & uxore: Ambros. De instit. virginis cap. 2. & lib. 7. in Luc. de anima & carne, quod Hieron. fatetur esse mysticum. *Consenserint super terram de omni re, quamcumque petierint*, id est, quicumque rem concordibus in divina dilectione votis & precibus postulaverint; etiamsi per illam ligandi solvendique potestatem, quam promisi, fieri forte nequeat, *Fiet illis a Patre meo.* Quæ petendi & impetrandi generalitas ita intelligenda est, ut supra c. 7. v. 8. exposuimus illud, *Omnis, qui petit, accipit.* Relinquit enim hinc colligendum a minori, si vel duorum concors oratio tanti fit a Deo, quanto efficacior erit & facilius impetrabit totius Ecclesiæ oratio, quidquid postulaverit, ad contumacem fratrem vel reprimendum, vel convertendum? Cujus ratio generalis est:

20. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati*, ad postulandum, ad judicandum, ad tractandum de negotiis, *in nomine meo*, id est, propter me, & causas ad me spectantes; multoque magis, si simul congregati fuerint auctoritate mea, invocato auxilio meo: *ibi sum in medio eorum*, ut eos consilio dirigam, preces eis aspi-rem, & Patri gratas faciam, conatus adjuvem, decreta confirmem, & omnia ad prosperum eventum deducam. Non enim hoc dicit ratione divinæ presentiae, qua ubique est, sed gratiae & assistentiae. Quanto ergo magis in medio est, ubi legitimum Ecclesiae concilium congregatur, ut de fide, de religione, & de salute hominum tractet? quemadmodum concludit S. Greg. lib. 7. Regist. Epist. 112. & Catholici pro Conciliorum auctoritate argumentantur.

21. Tunc *accedens Petrus*, auditis scilicet iis, quæ de fratribus in nos peccantis correptione, vel etiam poenitentis condonatione dixerat, ut videtur ex Luca colligi cap. 17. vers. 4. Cum ergo carnali sensu Petrus multum vel nimium esse judicaret, si *usque septies* peccanti ignosceret, Christus eum corrigens, clementiam penne in immensum extendit, ac dimitti vult.

22. *Usque septuagesies septies.* Quod dupliciter tam Græce quam latine intelligi potest: vel ut *septies* sit tantum ad-

ditio ad *septuagesies*, ut sit idem quod *septuagesies* & *septies*, prout accipit Aug. libro 2. De consensu Evang. capite 4. vel ut multiplicet primum numerum, scilicet *septuagesies*, & simul efficiant quadringenta nonaginta, sicut accipit Hieron. & magis videtur Græcum postulare. Utrovis modo acceperimus, significatur, toties, quoties peccaverit frater innumerabilibus vicibus, esse dimittendum peccatum ejus, nec ulla peccatorum multitudinem lenitatem animi nobis extorqueri debere. Ponitur enim numerus certus pro incerto; & quidem numerus, qui mystice pertinet ad peccatorum remissionem, ut ibidem August. Non tamen jubet etiam pœnam simul remitti: sæpe enim ordo disciplinæ, justitiæ, ipsiusque charitatis postulat, ut peccatum, siue verbis, siue verberibus corripiatur, ne vel peccantibus, vel aliis lenitas noceat. Itaque prescribitur tantum, quo animo erga fratrem esse debeamus. Addit Lucas cap. 17. v. 3. & 4. *Si frater conversus fuerit ad te, dicens, pœnitet me, quia loquitur, non de interna tantum offensæ vindictæque remissione, ad quam semper animus paratus esse debet, sed maxime de externa simul receptione in gratiam, quæ rogantibus fit, ut ex parabola sequenti patet.*

23. *Ideo, ut scilicet intelligatis, quam sit æquum, ut fratri veniam roganti dimitt.*

mittatis, *assimilatum est regnum cælorum homini Regi*: id est, Ita res se habet in Ecclesia & regno meo, ut si Rex quispiam inter homines rationes audiret servorum suorum, &c. More namque Palæstinorum atque Syrorum, ut notat Hieron. parabolam adjungit, ut quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem atque exemplum facilius teneatur. Itaque

24. *Oblatus est ei unus; qui debebat ei decem millia talenta*, id est, ingentem pecuniæ summam. Hoc enim tantum spectat hic Christus, ut significet summam, quam debebat servus Regi, incomparabiliter fuisse majorem ea, quæ servo a conservo debebatur, id est *centum denariis*: quemadmodum gravitas criminum, quæ adversus Deum committimus, enormiter excedit omnes offensas hominum adversus homines. Est autem *Talentum* non tam nummi quam ponderis genus, de quo non omnino consentiunt auctores. Sed quidquid sit de Talentis Atticis aut Romanis, clare deduximus in cap. 38. Exodi v. 26. & 27. Talentum Hebræum, de quo Moyfes, & verisimiliter hic Christus loquitur, continuisse tria millia siclorum, hoc est, florenorum nostratium, loquendo de siclo argenteo. Nam aureus siclus duodecuplo circiter major est: proportio enim auri ad argentum est circiter duodecu-

pla. Cum autem Talentum Atticum, quo & Romani utebantur, fuerit circiter duplo minus, continuisset siclos mille quingentos; alii dicunt mille octingentos, seu sexcenta scuta Gallicana. *Denarius* similiter argenteus appendebat drachmam Atticam, id est, unum Regalem Hispanicum seu quinque circiter stuferos. Quamquam nonnulli velint, fuisse & alium Denarium, duplo majorem, qui valuisset proinde una drachma Judaica, id est, decem stuferis. Drachma enim Judaica continebat duas Atticas seu Romanas. Itaque

25. *Cum non haberet servus, unde redderet, jussit eum Dominus venundari, & uxorem, &c.* hoc est, jussit extremo rigore cum ipso agi. Alludit enim ad quorundam locorum consuetudinem, ubi ad extorquendam solutionem, creditori licebat etiam vendere debitorem, & liberos ejus, vel in servitutem rapere, ut patet 4. Reg. 4. v. 1. Mox tamen cum servus solummodo dilationem petiisset, dominus ultro

27. *Dimisit eum, liberum scilicet e captivitate; jam enim apprehensus tenebatur: & omne debitum dimisit ei, scilicet tam immensum, ad solas preces: Quo parabolice describitur inexhausta Dei misericordia erga poenitentes.*

28. *Egressus autem invenit unum de conservis, id est, de ejusdem domini servis,*

vis, cui tanquam æquali debebat humanitatem, & ejus domino aliquam observantiam: *qui debebat ei centum denarios*, id est, debitum incomparabiliter minus eo, quod ei dimissum fuerat, quales esse solent hominum in homines offensa, si cum divinis comparentur: & *tenens suffocabat eum*, id est, premebat fauces ejus, quasi jam jam strangulaturus, nisi solveret, id est, summa in eum utebatur truculentia.

29. *Et procidens rogabat*, id est, iisdem omnino utebatur verbis & supplicis animi officiis, quibus ipsemet usus fuerat. Hoc enim de industria inducit Salvator, ut acrius condemnet indomitam hominum ferociam in injuriis remittendis.

30. *Ille autem noluit*, nequidem habere patientiam, nedum dimittere, sicut sibi dimissum fuerat.

31. *Videntes autem conservi ejus*, tam qui affligebatur, quam qui affligebat. Unde Syrus vertit, *eorum*; erant enim omnes ejusdem domini servi. *Contristati sunt valde*, de tanta ingratitudine & crudelitate. Multam enim emphasin habet, quod ipsimet conservi rei indignitatem ferre non poterant.

32. *Tunc vocavit eum dominus*, & ait illi: *Serve nequam*, quo nomine propter ipsum ingens debitum vocatus non fuerat, *Omne debitum*, tam enormis magnitudinis, *dimisi tibi*, quoniam rogasti, seu

rogaveras *me*, id est, tantummodo quod mihi supplex factus fueras: non enim rogaverat debiti dimissionem, sed dilationem, eo quod præ magnitudine non auderet.

33. *Nonne ergo oportuit & te, servum, non dico remittere debitum, sed saltem misereri conservi tui, tibi æqualis, in re minima?*

34. *Et iratus dominus tradidit eum tortoribus, ut carcere aliisque pœnis affligeretur. Nam & hic alludit Christus ad morem quarundam nationum, ut Romanorum, quibus jam Judæi suberant, inter quos debitores a creditoribus tradebantur tortoribus, in ergastulum trahendi & verberibus flagellandi. Nam primus Constantinus Imperator dicitur debitores a plumbatarum ictibus exemisse. Quoadusque redderet universum debitum, prius remissum; ita scilicet ut, si solveret, liberaretur; si nunquam solveret, nunquam liberaretur. Unde perperam colligebat Origenes pœnas etiam mortalium peccatorum aliquando expiandas & finiendas. Simile quid vide c. 5. v. 26. Non significat item, quod legibus humanis debita semel remissa repeti queant, sed quod Rex suprema polens potestate crudelitatem illam cum tanta ingratitudine conjunctam tam grave peccatum judicaret, ut eadem pecuniæ summa, cujus remissionem acceperat,*

rat, mulctari mereretur. Unde cum Christus applicando totam parabolam concludit,

35. *Sic & pater meus cælestis faciet vobis, &c.* non significat proprie redire reatum præcedentium peccatorum semel dimissorum, sed improprie, quatenus inhumanitas illa & ingratitude directe contra formam accepti prius beneficii admilla tam grave peccatum reputatur, ut pro ea tam severe puniatur, ac si priora non fuissent dimissa, ut exponit S. Thom. 3. p. quæst. 88. artic. 1. & 2. *Si non remiseritis unusquisque, non conservo tantum, sed fratri suo.* Hæc est enim alia prægnans consideratio facultatis dandæ veniæ. *De cordibus vestris:* ut scilicet non solum ore remittatis, sed ex animo omnem scilicet vindictæ cupiditatem, iram, odium, amaritudinem, & injuriæ recordationem ex animo depnendo. Unde, ut Hieron. omnem fictæ pacis simulationem evertit. Applicatio itaque totius parabolæ facilis est, eo spectans, ut remittendis injuriis, & raris & levibus, quas homo in hominem, æqualem sibi & conservum, subinde committit, faciles simus, non severi exactores; idque intuitu indulgentissimæ facillimæque benignitatis Dei in remittendis tot tantisque peccatis nostris: ne alioqui vicissim severissime ab eo tractemur.

C A P U T XIX.

1. **E**T venit in fines Judææ trans Jordanem, hoc est, proficiscens per regionem, quæ est ultra Jordanem, venit circa fines Judææ, quæ ex sorte tribus Judæ & Benjamin constabat. Nam illud, *trans Jordanem*, referendum est ad: *venit*, & non ad: *fines Judææ*, ut patet ex Marci 10. v. 1.

3. Et accesserunt ad eum Pharisei: non discendi studio, sed tentantes eum, ut scilicet in perplexa multumque controversa quæstione aliquid diceret, quod in calumniam raperent: Si licet homini dimittere uxorem, id est, repudiare a thoro ac domo, in perpetuum, cum potestate ducendi alteram, Quacumque ex causa, & consequenter pro arbitrio ac libitu suo. Nunquam enim volenti dimittere deest aliqua exigua causa vel pretextus. Videtur autem ista quæstio tunc fuisse multum disputata, aliis dicentibus quamlibet causam, vel minimam offensionem sufficere, juxta illud Deut. 24. v. 1. Si non invenerit gratiam ante oculos ejus; quomodo vulgo intelligebatur & praxis erat: aliis requirentibus justam causam, scilicet *fæditatem verbi*, ut Lex loquitur, id est, *fædam* aliquam causam. Itaque utrum-

vis

vis responderet, incidebat Christus in invidiam, tum alterius partis disputantium, tum vero ipsius populi: virorum quidem, si diceret, id non licere, quo jam tanquam lege utebantur: mulierum autem, si repudium virorum libidini permitteret. Ut vero solutio quæstionis minus esset calumniæ obnoxia, respondet, ex Scriptura, proferens Dei ipsius in conjugio instituendo consilium.

4. *Non legistis vos, qui de Legis scientia gloriamini, Quia qui fecit hominem ab initio, scil. mundi, seu in prima institutione rerum, Masculum & feminam, non foeminas, fecit eos?* Conjuges scilicet, de quibus disputatis, hoc est, in gemino sexu creavit eos, unum marem, alteram foeminam. Quibus verbis duo probat Christus: primum, conjugium in hominibus esse institutum a Deo: non ita in aliis animalibus, eo quod diserte in sola creatione hominis fiat mentio maris & foeminæ: secundum, ita institutum, ut unus unam tantum haberet uxorem: q. d. Si deus virum plures uxores ducere voluisset, ut fit in polygamia & repudio, plures ei creasset & foeminas, ut una repudiata alteram posset ducere: filiam enim ducere non poterat. Nam in brutorum specie uni mari plures foemellas creatas fuisse non absurde quidam putant. *Et dixit, Deus, per os scilicet Adami tamquam Prophetæ divinitus in-*
spi-

spirati, ut exponit August. 9. de Genesi ad litt. c. 19. quamquam possent & esse verba, quæ sequuntur, ipsius Dei complentis sermonem Adæ.

5- *Propter hoc*, id est, quia prima primi mariti uxor unica, & quidem ex ejus latere formata est, *dimittet homo*, masculus junctus matrimonio, *Patrem & matrem*, nempe quantum ad vitæ societatem, conversationem, cohabitationem familiarem, sicut videmus reipsa fieri, *Et adhærebit uxori suæ*, non uxoribus, idque tamquam carni suæ: Græce est *proskollethesetæ*, agglutinabitur, scilicet modis oppositis dimissioni patris & matris. Ipsa vero dimissione parentum, quibus arctissime proles jungitur, ipsaque glutinis mentione arctissimam conjunctionem cum uxore indicat, ipsa vi dictionis ostendens, inquit Chrysost. minime illos esse separandos, & nefas esse maximum conjugalem conjunctionem per repudium velle solvere. *Et erunt duo*, non plures, hoc est, illi, qui erant duo, non plures, ante conjugium, vir scilicet unus & mulier una, erunt *in carne una*. Phrasi Hebraica illud, *in*, redundat, ut Genes. 2. *Factus est homo in animam viventem*, id est, anima vivens: item *Ædificavit in mulierem*, & alibi, *Ego ero illis in Deum*. Unde similiter est hic Græce, *Erunt in carnem unam*, id est, erunt (quomodo Syrus legit, & Christus

stus ipse hic explicat) caro una, seu ut Apostolus I. ad Corinth. 6. corpus unum, per conjugalem scilicet commixtionem corporum seu carnum, quemadmodum Adam & uxor erant una caro. Nam idcirco Eva de eadem carne viri sui sumpta fuit, ut typus humani conjugii, quo vir & uxor fierent una caro, simili modo atque Adam & Eva erant una caro, non quidem jam origine unius ex altero, quod primis conjugibus peculiare fuerat, sed commixtione. Unde Victor Antiochenus in Marcum: Ex una radice facti ambo, in unum rursum corpus conveniunt ambo, scilicet ipsa corporum commixtione & unione, per quam fiunt ex duabus carnibus una caro & unum principium unius prolis. Et hinc est, quod Apostolus I. ad Corinth. 6. vers. 16. etiam commixtione cum meretrice unam carnem fieri tradit. Sed in hoc præcellit unio conjugum, quod hi fiant una caro non solum facto, sed etiam mutuo ipsorum corporum jure & potestate, idque ex Dei institutione. Hinc ergo ex illa dimissione parentum, ex adhæsiōe, seu agglutinatione ad uxorem, ac denique ex eo, quod ex Dei institutione duo erunt in carne una, concludit interpretando Christus.

6. *Itaque jam*, seu post hac, postquam fecerint, atque fuerint id, quod conjugum

jugum proprium est, *non sunt duo*, scilicet carne, id est, desinunt esse duo carne divisi atque separabiles, sicuti ante duo erant, *sed una caro*, id est, unum corpus, divina ordinatione compositum; alter alterius quasi membrum, tam indissolubiliter conjunctum, ac si essent prorsus unius omnino carnis duo magna membra, eo quod copula unam faciat. Hic est proprius hujus loci sensus, quem tradunt Basil. lib. de Virginit. August. lib. 2. operis imperf. contra Julian. & alibi passim, & fere veteres sancti Patres. Istam autem unitatem respiciunt aliæ quædam unitates, quarum ista est in conjugibus effectus, signum & complementum, nempe unitas amoris mutui, unitas societatis indissolubilis, unitas originis sceminae ex viro, unitas juris & potestatis mutuae: de quibus diximus Genes. 2. v. 24. Sed illæ proprie non indicantur hic, sed sola ea, quam diximus. Unde non recte etiam quidam explicant, ut una caro sit & unus homo: manent enim revera duo homines, non tamen duæ carnes, modo jam explicato. *Quod ergo.* Infert hic Christus secundam conclusionem, qua directe respondet Phariseis: q. d. Cum ergo ex Dei instituto duo sint facti una caro, id quod *Deus conjunxit*, id est, unam carnem, quam Deus sua auctoritate in unam coalescere fecit, *homo;*
sive

five uxor, five iudex, five quilibet legislator sua temeritate atque audacia *non separet*, id est, non dividat repudio aut divortio; non magis quam corpus proprium sua auctoritate discerpat aut mutilet. Nam his verbis, ut Chrysost. notat, ostendit Christus, repudium esse, & contra naturam, dum una caro in duo scinditur, perinde ac si homo suum ipsius corpus discerperet: & contra legem atque auctoritatem factoris naturæ, quia quod ille junxit & separari vetuit, divellitur.

7. *Dicunt illi: Quid ergo, id est, Cur vel quomodo ergo Moyses mandavit dare uxori libellum repudii, & dimittere?* supple, *mandavit.* Nam ut Moysis auctoritate Christi responsum refellerent, utramque & libelli dationem & dimissionem a Moyse mandatam esse significant. Unde Christus caute verba sua moderans, loco, *mandavit*, substituit:

8. *Moyses permisit vobis*, id est, non severe vetuit, non punivit, concessit nationi vestræ dimittere a thoro & habitatione perpetua, cum potestate ducendi aliam, sed concessit necessitate, non voluntate consuetudinem jam inolitam, nempe *ad duritiam cordis vestri*, id est, propter duritiam cordis, seu cervicis, nempe propter obstinatum & rebellem animum vestrum, qui non sinebat sibi persuaderi id, quod iustum & rectum
 E e erat.

erat. Significat enim, indulgentia Moysem, & consequenter Deum usum esse, permittendo dimissionem, videlicet ne majora mala perpetrarent per uxoricidium, veneficia, apostasiam a cultu Dei repudium prohibentis. De libello nihil respondet, quia ille magis impediabat repudium quam juvabat, utpote efficiens, ne subito vel facile impræmeditato ad repudiandum profilirent, & ut esset testimonium duritiæ viri, & in favorem uxorum dimissarum, de quibus, & aliis, huc spectantibus, dictum est in Pentateucho. *Ab initio autem, creationis, institutique matrimonii cum abesset omnis infirmitas & cordis duritia, non fuit sic: id est, non fuit permissum Adæ aut cuicumque dimittere uxorem, sed conjugium institutum fuit omnino inseparabile.*

9. *Dico autem vobis, renovando antiquam illam institutionem, & Mosaicam tollendo permissionem: Quia quicumque dimiserit uxorem suam, id est, a thoro & habitatione abiecerit: Nisi ob fornicationem: Græce est (me hepi porneia), non ob fornicationem, & Syriace, non adulteram: ita ut non sit illis exceptio, sed simplex restrictio: quasi dic. Quicumque dimiserit uxorem non fornicantem, seu non adulteram. Accipiendo vero tamquam exceptionem, sensus est, quasi per parenthesis diceretur, quicumque dimiserit*
uxo-

uxorem (quod quidem tantummodo propter fornicationem licet.) Sed utrovis modo sumas, nullo pacto referri debet ad id, quod sequitur, *Et aliam duxerit*, quasi in illo casu non mœcharetur vir: sed tantum ad id, quod præcessit, scilicet ad dimissionem. Et ita respondet Christus tacite ad Phariseorum questionem, Utrum liceret homini dimittere uxorem quacumque ex causa? Quasi responderet, nequaquam, sed propter fornicationem tantum. Itaque si aliam duxerit, dimissa superstita, sive ea fornicata fuerit, sive non, mœchatur, hoc est, non matrimonium init, sed committit adulterium: quia, ut August. libr. 2. ad Pollentium cap. 13. vinculum cum priore conjuge, nisi morte alterius non solvitur, non adulterium ineuntis, sed de corpore exeuntis. Quod si ille mœchatur, multo magis mœchatur ille, qui non dimissa priori uxore, per polygamiam plures duxerit. *Et qui dimissam*, quacumque ex causa, etiam fornicationis duxerit, similiter mœchatur, quantumvis id Lex permiserit. Hic est verus sensus hujus loci, quem nonnulli hæretici, imo & catholici olim sic intellexerunt, quasi aliquo casu, saltem propter fornicationem, liceret non solum uxorem dimittere, sed & aliam ducere. Referebant enim illud, *Nisi ob fornicationem*, etiam ad id, quod sequitur,

tur, & *aliā duxerit*: sed post Concil. Trident. Sess. 24. Can. 7. non potest amplius hac de re dubitari; quamquam & Concil. Milevitanum Can. 17. idem aperte declarasset. Consule dicta supra in v. 32. cap. 3.

10. *Dicunt ei discipuli*, verisimiliter domi: nam Marcus narrat c. 10. v. 11. etiam præcedentem sententiam domi fuisse saltem repetitam: *Si ita est causa hominis*, ist est, si vel quandoquidem ita res se habet inter conjuges, hoc est, si ita indissolubile est vinculum, ut nullo omnino uxoris vitio solvi queat, atque alia duci: non enim dubitant de Christi sententia, sed admirantur: *Non expedit nubere*, Græce *gamesai*, id est, uxorem ducere, quod viris, de quibus Apostoli loquuntur, competit: nam *Nubere* alioquin competit mulieribus, ut notat August. de gestis Pelagii c. 13. quasi dicer. Apostoli, Non expedit in illam servitutem se conjicere, unde sola morte exire possis, quocumque tandem vitio, aut fœditate, aut malitia labore uxore.

11. *Qui dixit illis*, non omnes capiunt verbum istud, quod scil. non expedit nubere, seu uxorem ducere: hoc est, non omnes admittunt hoc præctice in animum, sive non omnes tanta virtute voluntatis præditi sunt, ut affectum illum corporis omnium violentissimum superent, sed illi tantum, quibus datum est,

a Deo: quibus scilicet datum est a Deo, molestiis illis rebellantis cupiditatis non cedere, post concupiscentiam suam non ire, titillantes cogitationes mox opprimere, carnem cibo potuque castigare: talibus enim modis dat Deus donum istud, quibus dat. Inspirat quippe eis non solum velle castum esse, sed etiam posse, hoc est, fortiter velle. Nam, ut optime August. lib. de grat. & lib. arbitrio cap. 4. Quibus non est datum, inquit, aut nolunt, aut non implent, quod volunt: quibus autem datum est, sic volunt, ut impleant, quod volunt. Proinde non recte explicant hoc multi, quasi Christus significaret omnibus volentibus hoc dari: non quasi castitas non simul pendeat a voluntate, sed quia velle non sufficit. Nam, ut ex August. loco cit. & experientia patet, multi continere volunt, sed non implent, quod volunt, quia non satis robusta voluntate volunt. Robustæ autem voluntatis inspiratio maximum est donum Dei, nec omnibus datur. Unde idem lib. 5. contra Julianum c. ult. reprehendens huiusmodi explicationem: Possent, inquit, Christus dicere, non omnes capiunt verbum hoc, sed qui voluerit, si verum esset, quod vos dicitis. Tacite ergo Christus approbat id, quod Apostoli dixerant, imo simul rei difficultatem exaggerando, attraxit magis & hortatus

est, ut notat Chrysoſt. Hom. 63. quaſi dic. inquit Ambroſ. de virginibus, Non eſt communis pluribus, & vulgaris integritas, nec pro infirmitate permittitur (quemadmodum nubere) ſed pro virtute conceditur.

12. *Sunt enim eunuchi.* Vox, enim, continuandi eſt, non probandi: vult enim declarare, allatis tribus eunuchorum generibus, quinam ſint illi, qui capiant verbum hoc, quod non expediat nubere, ſcilicet eunuchi, non primi vel ſecundi, ſed tertii generis. Sunt ergo eunuchi, *qui de matris utero ſic nati ſunt*, nempe teſtibus natura trunci, vel frigidi, ad nuptias inepti, qui per naturam, non virtutem, corpore ſaltem caſti ſunt. *Et ſunt, qui facti ſunt ab hominibus*, ſcilicet eunuchi, ſeu caſtrati, id eſt, quibus teſtes ab hominibus vel attriti, vel exſecti, vel una cum verebro & ſcroto abſciſſi ſunt, ut etiamnum ſit apud Turcas: de quibus tribus generibus diximus ad cap. 23. Deutero. verſ. 1.... *Et ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtraverunt.* Hoc Valeſii hæretici apud Auguſt. Hæreſi 37. & Epiphani. Hæreſi 58. exequabantur, ipſa membra mutilando, tam ſua, quam hoſpitem ad ſe divertentium. Imitatus eſt & Origenes, & merito reprehenuſus. Eſt enim divina lege prohibitum tamquam opus homicidæ, ut Chryſoſt. Nam huiusmodi mutilatio fit cum

cum magno vitæ periculo, & certissimo gravissimoque detrimento valetudinis. Non enim solum potestas generandi, sed totus virilis vigor tollitur, qui inde in omnia membra, totumque hominem, adeoque & animum redundat. Totus enim homo fit frigidus, flaccescit, languescit, non solum corpore, sed & animo, ita ut ex viro quodammodo fiat mulier: de quo Cælius Rhodigin. lib. 4. c. 7. Ita ut merito quidam vocaverit cor principium vivendi, testes vero bene vivendi. Adde mutilationem illam etiam ad castitatem esse inutilem: tollitur enim facultas quidem generandi, non tamen coeundi, imo nec pruritus carnis, nec appetentia rei venereæ, multo minus voluntas, ut clare dicitur Eccles. 22. vers. 2. Unde Calligæ eunuchus Valentiniani gladio percussus fuit, a meretrice convictus, teste Aug. lib. 6. contra Julian. c. 14. Ergo qui seipsos castraverunt, non in corpore, sed in ipsa concupiscentiæ radice, ut idem lib. de virginit. c. 24. hoc est, qui præ castitatis proposito ab uxoribus continent, haud secus ac si virilia sibi amputassent, quod perfectissime fit, cum voto quasi castratione auferunt sibi non solum voluntatem, sed & potestatem licite amplectendi nuptias. Illos ergo natura eunuchos, istos necessitas facit, hos voluntas. Sub viris autem

comprehendit & fœminas, tamquam sub sexu potiori: nam & in illis repertæ fuerunt omnis generis eunuchæ, etiam secundi, ut testis est idem Cælius.. *Propter regnum cœlorum*, id est, non propter præsentis vitæ commoditates, idololatriam, Philosophiam, laudem hominum, sed ut justitiæ ac Deo facilius, liberius, majori cum fructu vacent, & ad regni beatitudinem perveniant, quod exequitur Paulus 1. ad Corinth. 7. v. 32. usque ad v. 36. Sed quia res ardua est, & sublimis, Angelicam istam puritatem in corruptibili corpore meditari, ipsa rei magnitudine ac pulchritudine proposita, calcar addit: *Qui potest capere*, ut scilicet se castret propter regnum cœlorum, *capiat*, id est, castret ille se. Est enim, ut Hieronym. vox hortantis ad pudicitia præmium: qu. d. Qui potest pugnare, pugnet & expugnet, vincat ac triumphet. Nam verbo illo, *qui potest*, significat iterum, non omnes hoc posse, sed quibus datum est, hoc est quibus divinitus ardens, firma, & constans voluntas aspirata est, ut fluctus illos comprimant, eaque adhibeant, quibus superentur, orationem, jejunium, carnis macerationem, cordis custodiam, fugam. Verbo, *capiat*, significat rem pendere simul a libertate arbitrii. Proinde indicat quidem unicuique consulendas esse vires suas, ad rem tantam suscipiendam,

dam, simul tamen nuptiis castitatem præfert, animosque ipsa rei magnitudine magis incendit, ut notat Chrys. quia, ut ait Ambr. lib. de viduis, non infirmitatem vinculis alligavit, sed præmiis virtutem provocavit.

13. *Tunc oblati sunt ei parvuli.* Lucæ cap. 18. &, seu etiam, *infantes*, qui scilicet necdum incedere possent. Ut *manus eis imponeret* & *oraret*, id est, ut manibus impositis oraret pro salute ipsorum, seu ut benediceret ac bene precaretur eis. Mos enim ille offerendi viris virtute claris pueros benedicendos jam inde a temporibus, & exemplo Jacob, benedicientis Ephraim & Manasse, inter Judæos inoleverat. Hic tamen simul moti fuisse videntur ex efficacia contactus Christi, ut, qui ægrotos lauabat, etiam præmuniret. *Discipuli autem increpabant eos*, prohibendo simul offerentes, ut Marcus: nempe ut qui gravioribus negotiis occupato molestiam exhiberent, & rem auctoritate ac dignitate tanti viri indignam committerent, cum ægroti non essent. Zelasse enim videntur pro quiete & reverentia magistri sui. Quibus ille respondet:

14. *Sinite parvulos venire ad me*, sive per se, sive aliis offerentibus. *Talium enim*, si scilicet ad me venerint, & benedicti fuerint, *est regnum cælorum*, seu æterna felicitas. Non dicit autem, *istorum*, sed

talium, ut Hieron. notat, ut indicaret se non solos ætate parvulos, sed etiam parvulis similes quantum ad mores comprehendere, quod ex Lucæ explicatione subjuncta patet. Humilitatis enim similitudinem, ut Augustinus lib. 1. de peccator. meritis cap. 19. in parva ætate posuit, commendans adultis mirificam illam animi simplicitatem & innocentiam, quæ in parvulis elucet, de qua plura diximus initio cap. 18. Itaque tacite taxat fastum discipulorum, qui pueris istis dissimiles contemnerent eos, quod pueri nequaquam solent.

16. *Et ecce unus accedens*, &c. Hieron. confundit istum cum eo, de quo Lucas c. 10. v. 25. cum potius sit ille, de quo idem Lucas cap. 18. v. 18. Unde non est mirum, si deceptus Hieron. putaverit istum tentandi animo Christum interrogasse. Rectius enim Chrysost. ex circumstantiis omnibus colligit, eum sincero corde accessisse. Nam Marcus flexisse genua, & a Christo dilectum esse dicit. Lucas addit fuisse principem, id est, præcipuæ dignitatis & potentia virum inter Judæos, nempe propter divitias. Quia autem præfatione honorifica usus fuerat, & *bonum* appellaverat, & de bono faciendo interrogaverat: hinc notant plerique Christum quoque duo respondisse, primo, *Quid me dicis bonum?* ut Lucas & Marcus:

cus: deinde, *Quid me interrogas de bono?* ut hic Matthæus. Sed quia etiam Græca hoc loco legunt, *Quid me dicis bonum?* hinc verisimile est illud, *Quid me interrogas de bono?* non sic explicandum esse, *Quid me interrogas, quid boni factururus sis?* sed ita potius, ut cæteris consentiat hoc modo: *Quid me interrogas, de bono mentionem faciens, seu me bonum dicens?* Nam & hoc postulant verba statim subjuncta: *Unus est bonus Deus*, id est, solus Deus est per se, naturaque sua bonus, & omnis fons bonitatis tam hominibus quam operibus. Cum enim de bono, quo beatus fieret, interrogasset adolescens, ludendo in verbo, *bonus*, corrigere seu altius erigere vult ejus animum, qui tamquam ad purum hominem accesserat, ut scilicet intelligeret id, quod loquebatur, & ita crederet, se esse Deum, qu. d. inquit August. libr. 3. contra Maximinum c. 23. Quando me nihil aliud quam hominem putas, quid me dicis bonum? Recte me appellabis bonum, si me noveris Deum. Non enim te facit bonum, nec beatum, nec boni operis factorem, nisi bonum immutabile, quod solus est Deus. In eundem sensum exponit Hilar. l. 9. de Trin. Athanas. Dial. 1. de Trinit. Ambr. lib. 2. c. 1. De fide.

Si autem vis ad vitam ingredi, æternam intelligit & beatam, quasi aliud non sit vivere, quam sine ullo fine & sine ulla miseria vivere. Nam illa sine ullo additamento dicitur vita, nec intelligitur nisi æterna, & beata, tamquam sola dicenda sit vita, in cujus comparatione ista, quam ducimus, mors est potius dicenda quam vita, prout explicat August. in v. 77. Psalm. 118....

Serva mandata: procul dubio omnia, sive de credendis, sive de faciendis, & sive Deum sive hominem respiciant. Refellit enim hæc Christi responsio eos, qui sola contenti fide opera contemnunt. Existimans autem adolescens a novo doctore nova mandata ferri, interrogat: *Quæ?* nec alia Christus adfert, quam ea, quæ Moyses in tabulis scripserat, nec tamen omnia, sed sola secundæ tabulæ, sub illis tamquam notioribus & facilioribus synecdochice comprehendens ea, quæ spectant ad primam, maxime quia hæc in illorum observatione includuntur. Qui enim secundam tabulam observat, necessario observat & primam. Unde & Paulus ad Rom. 13. vers. 9. & 10. plenitudinem legis vocat, dilectionem scilicet proximi; sicut & hic generali illo præcepto, *Diliges proximum tuum, sicut teipsum*, omnia mandata concludit.

20. *Dicit ei adolescens : Omnia hæc custodivi a juventute mea*, id est, ab ineunte ætate, seu, ut Syrus vertit, a pueritia mea. Nam adolescentis juvenus alia non potest esse nisi pueritia. Multi auctores graves volunt falsum dixisse istum adolescentem: sic enim sentit Hieronym. hic, Basil. Homil. in divites avaros, Clemens Alexandr. 4. Stromat. c. 3. Ambr. in Psalm. 1. Iren. l. 4. cap. 26. Imo & August. Epistol. 89. quæst. 4. dicit: Puto, quod se mandata arrogantius quam verius servasse respondit. Itaque adolescens iste multum amans divitias suas, nec intelligens, quousque se extenderet in ista divitiarum affluentia præceptum de diligendo proximo, non fraudulentum, ut putavit Hieron. sed simplici & candido animo videtur respondisse, se omnia præcepta observasse ut minimum sicut Pharisei servabant. Unde & Marc. ait, quod Christus eum intuitus dilexerit. Nec mentitus proprie dici potest, quamvis Basil. hoc dicat; sed, si accurate veritas liberetur, arrogantius quam verius videtur hoc respondisse, ut August. dixit, *Quid adhuc mihi deest?* qu. d. Paratus sum quidlibet suscipere, si quid mihi defuerit. Christus autem distinguens mandata Legis ab ista excellentiore consiliorum perfectione, non ait hic, si vis ad vitam
in-

ingredi; ad hoc enim mandatorum observatio sufficit: sed

21. *Si vis perfectus esse*, in observandis scilicet ipsis mandatis, & assequenda vita æterna: quod fit amovendo non solum charitati contraria, ut sunt peccata, sed etiam omnia impedimenta actus charitatis, ut sunt matrimonium, curarum sæcularium, & similia. Nam quamvis perfectio essentialiter consistat in perfecta mandatorum observatione, hoc est, in perfecta charitate, & sequela Christi: instrumentaliter tamen consistit in observatione consiliorum, quia per hæc ad observanda præcepta charitatis maxime homo promovetur, ut latius tradit D. Th. 2. 2. quæst. 184. art. 1. & seqq. Unde celebris illa sententia Abbatis Moyfis, apud Cassianum Collat. 1. cap. 7. Jejunia, vigiliæ, meditatio Scripturarum, nuditas, ac privatio omnium facultatum, non perfectio, sed perfectionis instrumenta sunt, quia non in ipsis consistit disciplinæ illius finis, sed per illa pervenitur ad finem, nempe cordis munditiem & charitatem. *Vade, vende quæ habes*, id est facultates & bona tua: quæ non quidem mala, sed magno tibi impedimento sunt assequendi vitam æternam, tum cura, tum illecebris, tum amore sui & fiducia, quibus innectere solent animum. Unde August. lib. 83. Quæstionum quæst. 36. Cha-

Charitatis venenum est spes adipiscendorum aut retinendorum temporalium. *Et da pauperibus*, simul & semel omnibus divitiarum oneribus, curis & affectibus expeditus. Iste est enim perfectissimus in hoc genere virtutis gradus: paulatim vero ex divitiis possessis elemosynas dare secundus aut tertius, ut Hier. adversus Vigilant. cap. 5. Itaque ut divitiarum contemptum liberalitate cumulet, non vult abjici aut dissipari opes, sicut quidam Philosophi fecerunt, nec consanguineis aut retributoribus dari, sed pauperibus. Ne vero putaret sibi perire, quæ amabat, *Et habebis*, inquit, *thesaurum in cælo*: ostendens tanto plura & majora reperturum, quanto cælum terra præstantius est. Nam, ut Chrysof. Hom. 64. retributionis præstantiam thesaurum appellat, simul præmii abundantiam, & stabilitatem, & incorruptibilitatem humano verbo signanter exprimens. Ne vero me putes tua, non teipsum quærere, *veni*, scilicet jam pauper & nudus, jam terrenis rebus exutus, liber curis etiam spe sæculi abjecta, *Et sequere me*: tum corporaliter discipulatui meo inhærendo, tum vero maxime vitam meam omnibus virtutibus & maxime charitate perfectam imitando. In hoc enim consistit summa perfectionis, cujus paupertas illa jam dicta magnum instrumentum & adju-

men-

mentum est. Hunc perfectionis scopum cum Philosophi ignoraverint, non mirum, quod paupertas & nuditas quorundam parvi momenti, imo prorsus vana fuerit. Utilius enim terrena opulentia tenetur humiliter, quam superbe relinquatur, inquit August. Epistol. 34. ad Paulinum & Tharasiam.

22. *Cum audisset adolescens verbum, abiit tristis*, quod sentiret sibi deesse vires ad conscendendum illum perfectionis gradum. *Erat enim habens multas possessiones*: quarum magno amore tenebatur, ex duplici scilicet capite, & quod eas jam haberet, & quod multas haberet. Nam & facilius paucæ quam multæ deferuntur, ut in Apostolis patuit; & ut Augustin Epistol. citat. Nescio, quo modo, cum superflua & terrena diliguntur, arctius adepta quam concupita constringunt. Aliud est enim nolle incorporare quæ defunt, aliud jam incorporata divellere: illa velut cibi repudiantur, ista velut membra præscinduntur.

23. *Jesus autem dixit discipulis suis*, nempe circumspiciens eos, ut Marcus capite 10. vers. 13. Quo significat postulasse attentionem eorum, tamquam rem eis valde necessariam dicturus. Qua de causa etiam non dicit ibi, ut Matth. *Dives difficile intrabit*, &c. sed cum admiratione, *Quam difficile*, &c. nempe quia cum magno labore; & propter illum labo-

laborem etiam valde rarum est, ut Hilar. & Hieron. notant. Non ergo impossibile, ut voluerunt Pelagiani, apud Augustin. Epist. 89. sed *difficile* dixit, quia quamvis plerumque non fiat, fit tamen aliquando, etsi cum labore. *Dives*, id est, affluens terrenis opibus. Non enim quamlibet rerum necessariorum præsentiam, sed affluentiam opum taxat: & sic intelligendus Marcus, dicens, *qui pecunias habent*, nempe multas, ita ut divites sint. Causa est, quia divitibus difficile est divitias relinquere, & adhuc difficilior divitiis retentis, mandata servare. Nam præterquam quod luxuriæ, gulæ, luxus omniumque vitiorum instrumenta & incentiva esse solent & multas mordaces molestasque coacervandi & conservandi curas adferre; hoc habent peculiare, quod possessoribus sensim sine sensu superbiam, sui amorem, seu avaritiam & fiduciam in se inspirent, eoque majorem, quo majores sunt, quasi Deo non amplius indigeant. Et hinc est, quod August. dicere solet, proprium vermem divitiarum esse superbiam. Unde aptissime Apostolus illa jam dicta vitia divitum notans I. ad Timoth. 6. v. 17. . . . *Divitibus hujus sæculi præcipe, non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, facile tribuere, communicare, &c.* Et ipse Christus apud Marcum c. 10. v.

24. quasi explicans radicem difficultatis istius, quam adferre solent saluti, *Quam difficile est, inquit, confidentes in pecuniis intrare in regnum cælorum!*

24. Cum autem discipuli, ut Marc. testis est, obstupescerent propter sententiæ severitatem, Christus non corrigens id, quod dixerat, sed augens, longe severius repetit: *Iterum dico vobis: quasi diceret, Imo amplius dico: Facilius est camelum per foramen acus transire, &c.* Ut concinnior esset comparatio, nonnulli apud Theophyl. per *camellum*, intelligunt funem nauticum, quo alligatur anchora, sed ille potius *Camelos* dicitur per Jota. Veteres & recentiores communiter intelligunt *Camelum*, animal gibbosum ac tortuosum, quod dicitur facilius transire, nempe hominis opera, per *foramen acus*, minimum scilicet quod vel habet vel facit acus, *quam divitem, &c.* Est autem locutio proverbialis, Judæis tunc temporis usitata, & postea sæpius usurpata a Thalmudistis, qui de elephante hoc efferunt, quod Christus de camelo, Syris notiore. Significat ergo, non solum difficile, sed impossibile esse, divitem intrare, &c. & quidem si rei naturam tantum spectes, impossibilius, quam camelum transire per foramen acus, eo quod divitiæ jam dicta certissima salutis impedimenta adferant, quæ nullis viribus humanis amoveri possunt, sed

fed tantum magna gratia Dei, ut August. initio Epistol. 122. ad Probam & libro 2. Quæst. Evangel. qu. 47. & hoc indicare videtur Christus vers. 26. Alii tamen volunt esse locutionem hyperbolicam, qua non tam impossibilitas, quam magna admodum difficultas significetur. Cujusmodi locutiones videre licet & Jeremiæ 13. versu 23. & Eccles. 22. versu 18. & Proverb. 17. versu 12. & vulgo usitatæ sunt, cum dicimus, *Facilius ignem aquæ misceas, quam illos concilies*, significando utrumque esse valde difficile. Nam revera perdifficile est, ut divites avellantur ab amore, fiducia, & abusu divitiarum, a jactantia & superbia naturaliter inde pullulante. Difficultatem ergo illam mirantes discipuli dicunt:

25. *Quis ergo poterit salvus esse?* Intransendo in regnum cœlorum; hæc enim discipulis eadem sunt. Aliqui de divitibus tantum intelligunt quæstionem generalem: quasi dicerent, Quis divitum potest salvus esse? eo quod & ipsi & alii plurimi essent pauperes. Sed præstat generaliter quæri, ut verba sonant, eo quod discipuli intelligerent plerumque incumbere divitiis, vel possidendis seu possessis, vel desiderandis & acquirendis (idem enim est morbus, divitiis jam possessis nati, & inhiare parandis;) & si tantam difficultatem adferrent divitiæ,

majorem adferre vitia notissima, quibus mundus plenus est.

26. *Aspiciens autem Jesus*, benigno scilicet vultu, nimirum ad solandam eorum de salute hominum sollicitudinem, ait: *Apud homines hoc impossibile est*, scilicet divitem intrare in regnum cœlorum, & salvum fieri. *Apud Deum autem omnia possible sunt*: & proinde etiam istud, nempe, quia magna Dei gratia fieri potest, ut mutetur animus divitum, & vel divitias prorsus abjiciant, vel certe retinendo divitias, a cupiditate fidæciæque, ac tenacitate rerum temporalium ad charitatem æternorum, & a perniciofa superbia ad humilitatem saluberrimam convertantur, inquit August. cit. quæst. 47. lib. 2. Quæst. Evang. Quamvis ergo & pauperi sit impossibile salvari sine gratia Dei, divitibus tamen propter causas jam dictas significat esse longe difficilius, longeque singulariori opus esse auxilio Dei, quo pauper non indigeat.

27. *Tunc respondens Petrus*, nomine reliquorum tamquam omnium caput, dixit ei, sollicitus videlicet, non tam de salute sua, & collegarum suorum, ut qui manifeste non erant divites, quam de præmio paupertatis suæ: *Ecce nos reliquimus omnia*, nempe pauperibus, sive jam vendita, sive etiam integra in ulum pauperis uxoris, liberorum, aliorumque conversa, *Et secuti sumus te*
hoc

hoc est, utrumque consilium, quod adolescenti præsce ipsisti, vel plene ad litteram, vel certe maxima ex parte fecimus. *Quid ergo erit nobis?* mercedis, aut præmii, an thesaurus in cœlo, an aliquid inferius? Dubitat enim, eo quod vel non omnes sua vendidissent, vel certe non divitias, sed perpauca quædam, ut naviculam & retia pauperibus reliquissent. Magna tamen fiducia dicit, *Reliquimus omnia*: quia, ut Augustinus Epist. 89. totum mundum dimittit, qui & illud, quod habet, & quod optat habere, dimittit. Affectum enim, inquit Gregor. Homil. 5. in Evangel. debemus in hac re potius pensare, quam censum. Multum reliquit, qui sibi nihil retinuit, & qui quamlibet parum totum deseruit. A sequentibus enim tanta dimissa sunt, quanta a non sequentibus concupisci potuerunt. Hoc attendens ergo Dominus respondet Petro:

28. *Vos, qui secuti estis me*, corporaliter relictis omnibus, ut comites individui & sectatores vitæ meæ. Sic enim hoc intellexit Petrus, & sic eos fecisse narraverat Matth. cap. 4. vers. 20. & 22. omnium enim derelictionem ista sequela comprehendit. *In regeneratione*: non baptismi, ut Hilar. qui hoc jungit cum verbis, *secuti estis*, sed mundi, quæ cœlum novum, & terra nova creabitur, vel in regeneratione hominis novissima,

quæ juxta August. libr. 3. ad Bonif. cap. 3. ambigente nullo, est resurrectio mortuorum: & propterea regeneratio dicitur, ut August. libr. 20. de Civit. cap. 5. quia per eam caro nostra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum est anima nostra regenerata per fidem. Per illam enim carnis incorruptionem ab omni corporeæ concretionis labe, & affectibus terrenis, veluti quadam regeneratione purificabimur, ut Ambros. apud. eundem August. 4. ad Bonif. cap. 11. ... *Cum sederit filius hominis in sede majestatis sue*, id est, cum se palam vivis & mortuis magna cum majestate & gloria judicem exhibuerit. Sessio enim tranquillitatem & auctoritatem judicis apte significat: unde & hoc situ fortassis appariturus est in nubibus, veluti throno suo. *Sedebitis & vos super sedes duodecim*, id est, etiam vos cum simili gloria judices mihi proximi apparebitis, unusquisque in throno suo. Alludit enim ad morem humanum, ubi cum Rege judicante Consilarii confident, & simul ad numerum duodenarium Apostolorum. Præsentem enim justitiam & statum eorum respiciebat, quemadmodum Scriptura in promissionibus & minis solet, subintelligendo tacitam conditionem, si in justitia & statu illo perseveraverint, a quo Judas excidit. Et quia omnium Christum sequentium, re-

lētis omnibus, eadem ratio est, hinc Augustin. lib. 20. de Civit. cap. 5. per duodenarium numerum significari tradit universam multitudinem judicantium, propter mysterium numeri ternarii & quaternarii, in se ductorum; quorum utroque quædam universitas in Scripturis indicari solet. Nam alioqui Paulus, qui se Angelos judicaturum dixit I. ad Corinth. 6. sedem judicandi non haberet. Simili modo illud, quod sequitur, *Judicantes duodecim tribus Israel*, intelligendum est. Sub illis enim universitas judicandorum, seu omnes gentes intelliguntur, alioquin tribus Levi tamquam decimatertia in judicata recederet, ut Augustin. ibidem. Duodecim tamen tribus tantum nominat, eo quod illarum peculiariter ipse esset Rex, ipsis Messias missus, illis denique ipsemet & Apostoli primo prædicare deberent. Porro judicium istud non est solius comparationis, ut vult Hieron. nam hoc & malis quibusdam competit, ut Ninivitis, Matth. 12. vers. 41. neque etiam approbationis sententiæ, quod omnibus bonis erit commune, sed judicium potestatis & auctoritatis. Unde eis, tanquam principibus Regi proximis, primatus in regno cælorum promittitur, & aliquid longe amplius, quam illi adolescenti.

29. *Et omnis, qui reliquerit, &c.* His verbis putat Theophyl. extendi superius præmium ad alios quam ad Apostolos. Sed rectius dixeris cum Origen. Tract. 9. in Matth. & August. Epist. 89. hic tangi inferius genus hominum, & inferius præmium: ita scilicet, ut priori sententia responderit Christus de iis, qui omnia reliquissent, & Christum secuti essent, sicut Apostoli: hac vero posteriori de iis, qui quamvis Christum non secuti fuerint corporaliter, omnia tamen, vel aliquid propter ipsum reliquerint: id est, deseruerint, etiamsi non vendiderint. Nam inter relinquenda ponitur etiam uxor, quæ vendi non potest, deferri tamen potest, siue studio perfectionis, ad sequendum Christi consilium, si consenserit; siue ad servanda præcepta, etsi fuerit invita & non consenserit. Potest enim occurrere necessitatis articulus, ut aut uxor sit relinquenda Christiano, aut Christus: idemque iudicium est de domo, parentibus, fratribus, & quibuslibet temporaliter bonis, ut latius tractat August. illa Epist. 89. in fine. *Propter nomen meum*, id est, propter me seu amore mei, videlicet potius quam me, aut fidem meam, aut præcepta deferat. Non enim conjugia, aut cognationes dirimi Christus cupit, sed se uxori, parentibus, filiis, ipsique adeo vitæ præponi. *Centuplum*

lum accipiet: supple ex Marco & Luca: in hoc seculo, quod & postulat antithesis cum vita æterna, ut sequitur. Centuplum autem idem est, quod centies tantum, scilicet pro singulis relictis: ubi numerum certum poni pro incerto patet ex Luca, dicente, Et non recipiat multo plura in hoc seculo: quasi dicer. Non damno, sed lucro ei erit ista relictio: partim quia, ut Hieronym. loco carnalium bonorum recipiet spiritualia, nempe virtutes animi, pacem & consolationes, quæ comparatione & merito sui ita sunt, inquit, ut si parvo numero centenarius comparatur: partim quia loco unius fratris, sororis &c. centuplo plures erunt, qui ei castum & spiritualem affectum, ac solatium fratris, sororis, uxoris, &c. impendent, & suis domibus excipient, bonisque sustentabunt. Hoc enim potissimum hic spectari ex Marco patet; qui dicit, Qui non accipiat centies tantum, domos, fratres, sorores, matres &c. Qui etiam adjicit, cum persecutionibus, hoc est, in mediis persecutionibus: quando ad suos deferendos compellitur & omnium auxilio destitui videtur. Et vitam æternam possidebit: supple ex Marco & Luca, in futuro seculo: item (quod in omnibus similibus intelligi debet) nisi aliunde impedimentum obijciatur. Summa igitur promissionis est, quod qui sua propter Christum deseruerit, longe felicius erit.

etiam in hoc sæculo, quam si sua retinisset, & maxime in futuro.

30. *Multi autem erunt primi novissimi.* Ordo verborum est, Multi primi erunt novissimi, & contra. Varie hoc accommodant ad Christi propositum: sed additum videtur, ne Apostoli mirarentur, quod ipsi viles homines judicaturi essent Judæos, ac duodecim tribus, & qui persecutionibus pressi sua deferrent, in vita æterna cæteris antecellerent. Nam, ut hanc inopinatam vicissitudinem ob oculos poneret, adducit generalem parabolam, in cujus fine concludit, *Sic erunt novissimi primi, &c.* quasi explicuisset id, quod hic dixerat. Unde & hic, ubi nos legimus.

C A P U T XX.

*S*imile est regnum cælorum, Græce & Syriace est, *Simile enim est, regnum cælorum, &c.* ut sit ratio præcedentis sententiæ. *Simile* ergo est, &c. hoc est similiter agitur in Ecclesia, quemadmodum si paterfamilias aliquis conducireret operarios ad excolendam vineam suam, paciscendo cum eis.

2. *Denario diurno*, id est, denario argenteo, qui pro opera unius diei penditur solet. Intelligi enim videtur denarius

rius minor, unius drachmæ pondere, unius circiter Regalis Hispanici valore, de quo alibi diximus.

Et egressus circa horam tertiam. Pro horarum istarum intelligentia sciendum est, Judæis & Romanis diem divisum fuisse in horas duodecim, similiter & noctem: quarum quæque dividebatur in quatuor partes æquales: quæ respectu noctis dicebantur quatuor Custodiæ, seu Vigiliæ, respectu diei vero vocabantur istis usitatis nominibus Prima, Tertia, Sexta, Nona. Dies enim & hora prima incipiebant in exortu Solis, & primus quadrans diei complectebatur horam primam, secundam, & tertiam totam; secundus quartam, quintam & sextam, quæ terminabatur præcise ipso meridie; tertius septimam, octavam & nonam; ultimus vero decimam, undecimam & duodecimam, quæ finiebatur ipso occasu Solis. Hinc est quod horæ istæ diurnæ longiores essent in æstate, quam in hyeme, & e contrario horæ nocturnæ longiores in hyeme, quam in æstate. Neque ulla hora respondebat nostris adæquate & semper; nisi solus finis sextæ, & initium septimæ, quæ semper incidebant in medium diem, vel mediam noctem. Ex his patet, primum quadrantem in se complexum fuisse totam horam primam & tertiam. Unde quia hic dicitur *circa tertiam, circa sextam,*
circa

circa nonam, & undecimam, intelligi videtur, finitam seu sub finem tertiæ, &c. ubi incipiebat secundus quadrans, & circa finem sextæ, ubi incipiebat tertius quadrans. Similiter ergo circa undecimam, id est circa finem undecimæ, cum scilicet non nisi una hora diei tota duodecima esset reliqua. Reliqua in littera parabolæ satis manifesta sunt. Paterfamilias itaque iste est Deus in primis Pater, de quo Christus Joan. 15. Pater meus agricola est: quamvis Hilar. intelligat Christum Dominum. Vineam est Ecclesia, juxta Orig. in Matth. & Greg. Hom. 19. in Evang. Operarii homines sunt, qui per fidem in Ecclesiam vocantur: nemo enim in eam intrare potest nisi vocatus per gratiam, idque ad excolendam vineam, id est, ad opera justitiæ facienda, & quidem conventionem facta, id est, interveniente promissione mercedis. Horæ diversæ diversa tempora sunt vocationis, quæ tamen non eodem modo ab omnibus intelliguntur. Ambr. enim libr. 7. in Luc. Iren. lib. 4. cap. 17. Orig. Hilar. & alii intelligunt per diem totam tempus, quod a mundi initio usque in finem interjectum est. Ita ut primum mane, seu hora prima sit mundi initium usque ad diluvium: tertia hinc usque ad Abraham: sexta ab Abraham usque ad Moysen: nona, inclinante jam sæculo, & pallecente luce

ce virtutis, denotat tempus Legis, & decolores hominum mores, a Moyse usque ad Christum: undecima ab adventu Christi, usque ad finem mundi, quæ a Joanne *novissima hora* dicitur: quo tempore Gentiles in vineam excolendam vocati sunt, quibus etiam dictum, *Quid hic statis tota die otiosi?* Eo quod usque ad ultimam transacti mundi ætatem justitiam neglexerant: idque sicut ajunt, *Quia nemo nos conduxit*, id est, nullus Patriarcha, vel Propheta nobis veritatem & vitæ vias prædicavit. Alii intelligunt diversas ætates hominum, quibus ad fidem & justitiam faciendam in Ecclesiam vocantur, ita videlicet, ut qui pueri venerunt, hora prima adducti sint; qui adolescentuli, tertia; qui juvenes, sexta; qui viri, & in senectutem vergentes, nona; qui decrepiti, vel in fine vitæ, ut latro, undecima: non enim omnes Deus primo mane vocat. Ita Augustin. Serm. 237. de tempore, cap. 1. Basil. reg. 224. inter breviores, Nazianzen. Orat. 40. & alii. Utramque expositionem complectitur Greg. Homil. illa 19. jam citat. Hieronym. & Augustin. & sane utrovis modo recte intelligi potest. Et primo quidem modo scopus parabole erit, ostendere, quod Gentiles sine injuria æquentur antiquis Patribus, ac Judæis, quamvis prius vocatis; secundo vero, nihil interef-

teresse, qua sua ætate aliquis ad fidem vocetur; quod sane videtur parabolæ congruere. Ultimi enim dicuntur breviori tempore operati, & tamen parem recipere mercedem. Nihil autem interest, qua mundi ætate vocetur aliquis, ut diutius, vel minus diu operatus dicatur, sed qua sua ætate. *Forum*, in quod paterfamilias exit, totus est mundus, in quo extra Ecclesiam non nisi otiosa & mundana tractantur. *Denarius*, qui æqualiter singulis redditur, est vita æterna, seu regnum cœlorum, ubi erunt omnes, quos prædixit Deus, ut latè declarat August. libr. de sancta virginit. cap. 26. Nam quamvis stella a stella differat in claritate, & diversa sint Sanctorum merita, in vita tamen æterna & in regno cœlorum esse omnibus commune est, sicut in cœlo esse omnibus commune est sideribus. *Vespera diei* est finis mundi & novissimi iudicii dies. Nam quamvis mors uniuscujusque sit ejus vespera, communis tamen omnibus vespera est illa dies. Procuratorem, seu œconomum Iren. libr. 4. cap. 70. vult esse Spiritum sanctum, qui dividit singulis, prout vult. Rectius cum Gregor. dixerimus esse Christum, qui iudex vivorum & mortuorum constitutus suam singulis mercedem dabit: & quamvis omnibus simul, tamen incipit a novissimis usque ad primos; quia ut

August.

August. Serm. illo 59. cap. 4. qui post unam tantum horam laboris mercedem acceperunt, priores videntur accepisse, quia minus diu dilati sunt. *Murmur* significat Sanctorum admirationem, vel, ut Chrysost. ac Theophyl. indicat tantam esse Dei gratiam erga Gentes, vel eos, qui ultima vitæ ætate vocati sunt, ut humano more, si fieri posset, alios ad invidiam & murmur concitaret. Nam quamvis, ut vers. 4. dicitur, omnibus etiam sero vocatis, quod justum fuerit, detur, si mercedem cum opere compares, tamen quia opus illud est gratiæ & gratuito datum, merito mirantur novissimis tantam gratiam esse factam, ut magnitudine dilectionis compensantes laboris brevitatem, in mercede æquentur primis, *Qui portaverant pondus diei*, id est, continuum totius diei laborem, & æstus, Solis: nempe propter graviores labores ante Christi adventum, cum fæviret diabolus, vitæque esset diuturnior, & gratia minor; vel propter graviores per totam vitam carnis æstus, ac tentationes, quæ in hora novissima, nempe sub Christi gratia, vel senectute, longe mitiores sunt. Et quia totum istud gratiæ Dei est, quam ipse, quibus vult, facit, hinc respondet paterfamilias *Uni*, loco omnium, *Amice*, non facio tibi injuriam, &c. id est, non fraudavi te pacta mercede. *Volo autem & huic novissimo*

vissimo dare, nempe ex liberalitate mea, quamvis brevissimo tempore laboraverit, sicut & tibi.

15. *Aut non licet mihi, quod volo, facere?* Græce & Syriace additur, *in meis*, id est, in rebus meis, seu (ut Augustinus explicat Serm. cit.) de meo. *An oculus tuus nequam est*, seu malus, quia ego bonus sum? id est, An tu invidus es, quia ego in alium liberalis sum? *Malus* enim *oculus* Hebræis significat invidiam, ut videre licet Marci 7. vers. 22. & clare Proverb. 23. v. 6. ubi pro homine invidio est Hebraice *Ragh ghajjn*, oculus malus, & Eccl. 31. v. 14. eo quod ex oculis invidia potissimum eluceat. Hæc videtur genuina parabolæ explicatio. Nam quod plerique recentiores velint, per primos significari Judæos; per novissimos Christianos, eo quod Judæi acceperint tantum mercedem temporalium, Christiani vero vitam æternam, multis modis videtur parabolæ dissonare, utpote in qua primi clare dicunt, *novissimos sibi pares esse factos*, & paterfamilias dicit, *Volo huic novissimo dare sicut & tibi.* Unde omnes etiam acceperunt singulos denarios, id est, parem mercedem.

16. *Sic*, id est, quemadmodum in hac parabola, qui primi vocati fuerant, ultimo acceperunt mercedem, & qui longe diutius gravioresque labores pertulerant, nihilo tamen ceteris ampliorem, sed

sed potius minorem, quamvis laboribus parem mercedem acceperunt: ita etiam in regeneratione fiet, ut multi, qui *novissimi*, & abjectissimi in hoc mundo fuerant, relinquentes omnia, persecutionibus pressi, &c. fiant *primi*: & e contrario, qui hic *primi* fuerant, ut Scribæ & Pharisei, & similes, fiant *novissimi*, & ab ipsa vita æterna excludantur. Est enim repetitio sententiæ præcedentis, ad cujus probationem hæc parabola, quæ de solis in vitam æternam vocatis loquebatur, interposita fuerat. Unde id, quod sequitur, *Multi enim sunt vocati*, &c. est ratio non ejus, quod in parabola contigisse dixerat, ubi omnes electi erant, sed sententiæ illius generalis, maxime quatenus Apostolos, ac Judæos, seu duodecim tribus respicit, ut dictum est in fine Cap. præcedentis. Itaque *Multi sunt vocati*, a Deo ad fidem, ad charitatem, ad perfectionem Evangelicam, & ad regnum cœlorum, *Pauci vero electi*, ad id scilicet, ad quod vocati fuerant, maxime ad regnum cœlorum. Et ideo non est mirum, quod qui primi videntur vocatione & hominum judicio, fiant *novissimi*, & contra. Electio enim ista occulta est & singularissimæ Dei gratiæ: ex qua fit, ut, quamvis omnes vocentur, pauci tamen ex iis vocentur secundum propositum, ut Apostolus loquitur, hoc est, ita vocentur a Deo, ut reipsa

credant, ut justificentur, ut glorificentur, Deo eis dante perseverantiam.

17. *Et ascendens, &c. assumpsit duodecim discipulos secreto:* Græce (*kat idian en te hodo*) seorsim, scilicet ab aliis discipulis & turbis, ne sequens prædictio nimis divulgaretur, & ita mors ejus, vel impediretur, vel procurata videretur. *Et ait illis:*

18. *ecce ascendimus, &c. quasi diceret,* Ecce jam in hoc ascensu præ foribus est, quod aliquoties prædixi vobis de morte mea.

19. *Et tradent eum gentibus;* Romanis scilicet & Præsidi Pilato, sicut ipse testatur Joan. 18. vers. 35. *Gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi.* Tradent autem, ut gravius cruciatur, nempe *ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum.* Ad crucifixionem solam expresse tradiderunt; ad reliqua tacite, tum quia gratum eis fuit, quidquid ei supplicii inferretur: tum quia materiam illusionis & flagellationis præbuerunt, accusando eum tamquam affectatorem regni. Interim hæc prædicit, ut ad patientiam & animi constantiam præmuniret. Nam quod Lucas c. 18. v. 34. dicit, quod *nihil horum intellexerunt*, intellige, quod non intellexerint mortis istius tam ignominiosæ mysterium & fructum ad redemptionem generis humani: non quod verba clarissima non intellexerint. Alioquin enim
non

non diceret Marcus c. 10. v. 32. quod *discipuli stupebant*, nempe Christum tam alacriter nihilominus pracedentem, & quod *sequentes timebant*, scilicet mortis prædictæ periculum.

20. *Tunc*, audita per filios mentione resurrectionis, & sessionis super duodecim sedes ad judicandas duodecim tribus. Putabant enim Christum jamjam proficisci ad capeffendum regnum suum, quod more Judaico in terra Jerosolymis expectabant. *Accessit mater filiorum Zebedæi*, Jacobi & Joannis, nomine Salome, ut colligitur ex Marci 15. vers. 40. juncto cum Matth. 27. vers. 57. *Petens aliquid ab eo*, in genere, ut fidem ejus magis obstringeret, ne re statim intellecta repelleretur. Marcus dicit ipsos filios petiisse, quia scilicet matrem ad petendum subornaverant, ut petitio esset honestior, & impetratio facilior, eo quod mulier, & pro filiis, & Christo cognata (ut multi) & ipsi serviens, facilius flectere posse videretur; & ut repulsæ pudor, & caterorum Apostolorum invidia esset minor. Unde notat Aug. lib. 2. de consensu Evang. c. 64. & Hieron. hic, non tam matri quam filiis instigantibus Christum v. 22. respondisse. Matrem autem ipsam pulchre & latius excusat Ambros. in Luc. brevius Hieron. quod error esset muliebris, & effectus pietatis. Petebat enim pro filiis: *Dic*,

ut *sedent*, &c. jube statim tamquam Rex, ut filii mei cingant tibi utrumque latus, ac veluti proximi, & proceres regni *sedent*. His enim verbis primas in regno petit, & clare alludit ad sedes illas duodecim, de quibus cap. præced. v. 28. ut a filiis instructam fuisse liqueat.

22. *Respondens autem dixit* ipsis filiis: *Nescitis quid petatis*, quia nescitis, quid sit regnum meum, nempe non carnale in hoc mundo, sed spirituale: nescitis, quid sit sedere mihi proximum, id est, nescitis, quam magnum sit, & ipsas Angelicas excedens virtutes, ut Chrysost. Nescitis, quid faciat idoneum tali loco, scilicet non sanguinis nexus, sed potatio calicis: nescitis, quam inordinate petatis, triumphum scilicet ante victoriam: denique nescitis, qua via impetretur, nempe non hujusmodi precibus, sed meritis. *Potestis bibere calicem*, ignominie, supplicii, & mortis, *quem ego bibiturus sum?* id est, Satisne virium habetis, ut eandem, quam ego, sortem subeatis certaminis, passionis & mortis, quæ eos, qui primas in regno meo obtinere volunt, necesse est imitari? *Calix* enim in Scripturis uniuscujusque sortem, ei a Deo decretam, significare solet, five bonam, ut Psal. 15. v. 3. & Psal. 22. vers. 3. *Calix meus inebrians*, &c. five, quod frequentius est, malam, ut Psalm. 10. vers. 7. & Pl. 74. v. 9.

Calix in manu Domini vini meri plenus mixto: quæ metaphora Prophetis valde usitata est, ut liquet Isaïæ 31. v. 17. & Jeremiæ 25. v. 15. & alibi. Desumptam autem volunt ab antiquo potantium ritu, quo convivii præses unicuique suum miscebat calicem seu portionem, quam biberet. Itaque his verbis docet eos Christus & exemplo suo modum, quo obtinerent id, quod petierant. Quod idem Græcus textus, & Syriacus hoc loco itemque Latinus apud Marcum, alia explicat methaphora. *Et baptismo, quo ego baptizor, baptizari?* Eandem enim passionem suam vocat *baptismum*, sicut & Lucæ 12. v. 50. qua ita undique obrutus & afflictus fuit, sicut homo undique aquis mergitur; per aquas enim inundantes tribulationes significare Scripturis familiaris tropus est, ut patet Ps. 8. v. 1. 2. 3.... *Dicunt ei, Possumus.* Sentiebant enim se animo paratos in carcerem, & mortem cum Christo ire, sicut & Petrus postea; sed quemadmodum honoris, quem ambierant, magnitudinem, ita & necessarias ad bibendum hujusmodi calicem vires nesciebant: dulce enim martyrium, sicut & bellum, inexpertis.

23. *Ait illis: Calicem quidem meum, id est, meo similem, bibetis*, quia alter eorum mortem pro Christo Act. 12. alter exilium, fervens oleum, graveisque

tribulationes passus est, Apocalyp. 1. vers. 9. quæ omnia ad calicem Domini pertinent. *Sedere autem ad dexteram*, &c. id est, summum in regno meo honoris gradum, *non est meum dare vobis*, id est, superbis: hoc enim adhuc estis, inquit August. Psal. 126. Unde illis verbis, *Potestis bibere calicem*, &c. putat eos ad humilitatem passionum ab ambitione fuisse revocatos. Capite vero 12. libr. 1. de Trinit. aliter exponit, *Non est meum*, id est, non est humanæ potestatis hoc dare, quia tamquam ab homine postulatis: sed paternæ, ac proinde & meæ æternæ prædestinationis. Possent hæc verba apposite ad mentem petentium sic exponi: Primas regni sedes non est æquum, ut pro libitu meo humanoque beneplacito distribuam, amicorum, familiarium, consanguineorum cedendo affectibus aut votis: sed illis dandæ sunt, quibus a Patre sunt decreta, nempe certantibus & vicentibus: quibus enim certamen & victoriam, illis & coronam paravit. Ita fere Chrysost. Hieron. & Theophyl. Nec ait ergo Christus, nec negat eos esse, quibus dandæ sint illæ sedes, sed ostendit non sic esse dandas, taciteque eorum animos prius ad labores cogitandos quam ad coronas excitat. Græce deest illud, *vobis*; & tunc iste sensus est, *Non est meum dare*

ambitiose petentibus, *sed quibus, id est, nisi quibus paratum est a Patre, per æternum decretum*: sic enim Græcum *alla* aliquando vertitur, ut Marci. 9. v. 7.

24. *Et audientes decem, indignati sunt, carnaliter æmulantes de petitione carnali.* Ex eodem enim fonte indignatio & petitio prodiit; quia quisque sibi more aulicorum hujus mundi primatum ambiebat. Itaque omnibus ex æquo medicinam admovens, exemplo tum Regum tum suo eos ad modestiam revocat.

25. *Scitis, quia principes gentium dominantur eorum, id est, eis, quibus præsumt, seu Gentibus, ut Græcum sonat; id est, Scitis quod Principes hujus mundi, ijque gentiles, a Dei cultu & religione alieni, dominantur in subditos, seu dominandi & imperandi fastum ex principatu quærunt utpote eum solo dominatu, non utilitate subditorum metientes.* Nam Græce verbum *katakuriëuin*, id est, *Dominari* propter additam præpositionem, *kata* in malam partem sumitur: quod eodem verbo & sensu vetat pastores Petrus, Epist. 1. c. 5. v. 3. *dominari in clerum, id est, in gregem, qui eis sorte obtigit. Et qui majores sunt, seu magnates Gentium, qui dignitate polleant inter eas, potestatem exercent in eos, id est, eo referunt dignitatem suam, ut jubeant, imperent, & alios imperiosa potestate sua quo quomodo ad obse-*

quium impellant: quasi dicer. Christus, Scitis affectationem, qua laboratis, esse Gentilium, amantium solum dominatum, & potestate sua ad fastum & gloriam suam abutentium. Quæ sententia & assertive, & majori emphasi interrogative legi potest:

26. *Non ita erit inter vos*, discipulos videlicet regni cælestis, quorum mores, a Gentibus Dei ignaris differre debent. *Sed quicumque voluerit inter vos major fieri.* Hieron. Chrysoft. & Hilar. in Psalm. 118. intelligunt hic præscribi modum parandi principatum in regno cælorum, scilicet humilitate ministrandi & serviendi hic omnibus, non fastu dominandi. Sed aptius dixerimus Christum ex onere incumbente primatui regni cælestis, seu Ecclesiæ, ab eodem affectando deterrire, hoc sensu: Qui voluerit major fieri, seu esse, ut sequitur vers. 27. id est, qui statuerit magnus esse & auctoritate eminere, suscipiendo principatum, ille jam major factus, *sit vester minister*, id est, sciat ita se præesse debere, ut non honorem suum, commodum, aut imperandi fastum ex principatu quærat, sed ministerium aliorum: sive ita, ut se exhibeat ministrum, salutem tantum eorum quærendo: quod idem repetit aliis verbis v. 27. sed cum quadam auxesi. Plus est enim *primum* esse, quam *majorem*: & plus est esse, *servum*,

servum, quam *ministrum*: quasi dicer. Sciat se, quidquid bonorum habet corporis, animi, fortunarum, & vitam ipsam salutis vestræ procurandæ impendere debere, instar servi. Nam, ut præclare August. 19. de civit. cap. 14. In domo iusti viventis ex fide, & adhuc ab illa cælesti civitate peregrinantis, etiam qui imperant, serviunt eis, quibus videntur imperare. Neque etiam dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi; nec principandi superbia, sed providendi misericordia. Et sic exposita Matth. sententia prorsus convenit cum ea, quæ est Lucæ 22. v. 26.

28. *Sicut filius hominis*, ego scilicet omnium citra controversiam major, primus, & princeps, *Non venit in hunc mundum, ministrari*, id est, eo scopo, ut sibi ab alijs ministretur, sive ut hominum ministerio utatur, ad pompam magnificentiæ suæ, *sed ministrare*, id est, sed ut hominum salutis, & utilitati, discurrando, prædicando, sanando, moriendo serviat. Nam, hoc est, quod addit, *Dare animam suam*, id est, ut profundat ipsam vitam suam, sive ut tradat semetipsum Deo Patri, juxta dicta Matth. 10. vers. 39.... *Redemptionem*, Græce *lutron* id est, pretium redemptionis, quo captivi redimuntur, *pro multis*, omnibus scilicet, qui simul multi sunt, redimendis ab ira Dei, & capti-

G g 5

vitate

vitae diaboli. Maluit tamen, *multis*, quam, *omnibus* dicere, ut non sufficientiam suae redemptionis, sed fructum, exprimeret, qui non in omnes, sed multos redundabit, ut insinuat Hieron. quo modo & infra c. 26. vers. 28. & Paulus ad Hebræos 9. v. 28. Christum oblatum dicit ad multorum exhaurienda peccata.

29. *Et egredientibus illis ab Jericho.* Ita Marcus cap. 10. v. 46. idem miraculum narrat factum in egressu a Jericho. Nam quod unum tantum c. cum nominat, Matth. vero duos, fieri potuit, ut significaret illum unum fuisse famosissimum, unde & pater ejus a Marco exprimitur: alterum innotum, sicut hanc apparentem contradictionem solvit August. lib. 2. Quæst. Evang. quæst. 48. & lib. 2. de consen. cap. 65. Majorem difficultatem habet, quod Lucas c. 18. v. 35. notat, hoc esse factum, *cum appropinquaret Jericho*, id est, ante ingressum in Jericho. Et quamvis indicet August. hoc intelligi posse cum esset prope Jericho, scilicet ingrediendo, magis tamen inclinat, sequendo proprietatem verbi, *appropinquaret*, hoc factum esse ante ingressum, & ita esse aliud miraculum, simile ei, quod narrant Matth. & Marcus. Sed tanta est omnium omnino cæterarum circumstantiarum similitudo, ut idem plane miraculum a tribus narrari videatur.

Et

Et ita dicendum est, Lucam exprimere locum, unde primo incepit cæcus clamare, scilicet cum appropinquaret Jesus Jericho: sed cum esset dilata sanitas eius, eum iterum obsedisse viam, cum egrederetur Jericho, & tunc vocatum esse ac sanatum. De oratione vero ista, *Miserere nostri, filii David*, vide dicta Matth. 9. v. 27. & c. 15. v. 22.

31. *Turba autem increpabat eos, ut tacerent*: putans eos vel stipem more mendicorum a Christo petere, vel importunis clamoribus Christo voces eorum dissimulanti, esse molestos: forte & quod ægre ferrent nonnulli eum vocari Filium David. *At illi magis clamabant*: ut strepitum turbæ superarent, nescii quantum Christus abesset. Per quod indicatur ardor desiderii ipsorum. Allegorice & pulchre tractat hanc historiam August. Serm. 18. de verbis Dom. c. 11. & seqq. Nam duo cæci sunt duo populi, Judaicus & Gentilis, non oculis sed animo cæci: qui, *transiente Jesu*, id est, dispensante nobis temporalia, ac transitoria adventus & incarnationis suæ opera & sacramenta, *clamant*, ut sanentur & operibus & vocibus, dum gratiæ & Evangelicæ legi per opera congruere volunt. Quod cum facere incipiunt, *turba prohibet*, id est, consuetudo desideriorum carnalium, vel dilectores hujus mundi impediunt, sed perseverando vincunt strepitum, ut *stan-*
te

te Jesu, id est per stabilem divinitatem
ejus sanentur, ut videre possint, ac di-
ligere incommutabilem lucem æternæ
sapientiæ. Eodem fere modo lib. 1.
Quæst. Evang. quæst. 28. Latius vero &
magis tropologico sensu tractat hæc Gre-
gor. Hom. 2. in Evang.

C A P U T XXI.

Et cum appropinquassent Jerosolymis, &
venissent Bethphage in montem Oliveti.
Mons Oliveti dicitur, eo quod esset lo-
cus olivis confitus. Unde Græce voca-
tur mons (*helaion*) olivarum. Distabat ad
orientem a Jerusalem itinere sabbati;
ut est Act. 1. vers. 12. hoc est, mille
circiter passibus, si remotissimam ejus
radicem spectes. Nam Josephus lib. 6.
de bello Judaico c. 3. scribit sex sta-
diis distare, nempe spectando verticem
Vallis Josaphat, quæ interjacet inter ur-
bem & montem & quam mediam secat
torrens Cedron. Bethphage vero vicus est
seu villula sacerdotum, ut Hieron. ad ra-
dicem orientalem illius montis sita. Un-
de quod Luc. & Marcus dicunt hoc fa-
ctum esse, cum Jesus appropinquasset
Bethaniæ, quæ tamen Joan. 11. vers.
18. dicitur distare a Jerusalem stadiis
quindecim, id est, passibus facile 170.
aut

aut 180. intelligendum est, Evangelistas ruditer describere situm locorum istorum; quasi dicer. Cum essent propinqui Bethaniz, unde veniebant, Joan. 12. v. 1. & 12. Bethphage, monti olivarum, & Jerosolymis: *Tunc misit duos discipulos.* Quidam apud Auctorem operis imperf. Petrum & Philippum fuisse volunt, quod obscure indicat Hilar. alii Petrum & Joannem, sed res incerta est.

2. *Dicens: ite in castellum:* Græce komeo, id est, pagum seu vicum, Quod contra vos est, id est, e regione vestri. Ex quo quidam putant fuisse Bethphage, quo tendebant. *Et statim,* in ipso scilicet introitu pagi, *Invenietis asinam alligatam, & pullum cum ea,* asinum, tenerum quidem & necdum ad opera separatum, utpote super quem, juxta Marc. & Lucam, nemo adhuc hominum sedisset, equitationi tamen idoneum. Nam Judic. 4. v. 4. filii Jain dicuntur sedisse super triginta pullos asinarum: & similiter Judic. 12. vers. 14. filii nepotes Abdon super septuaginta pullos asinarum.

3. *Et si quis vobis aliquid dixerit:* nempe, *Quid facitis?* ut Marc. vel: *Quare solvitis?* ut Lucas, vel simile quid: *Dicite,* quia Dominus, non noster vel vester, sed absolute Dominus, scilicet omnium, & jumentorum istorum, & dominorum eorum, & totius creaturæ, *His opus habet.* Non vult ergo vi tolli, sed
dup-

duplici argumento dominii & necessita-
 tis eos persuaderi, ut abduci finant. *Et*
confestim dimittet eos, occulta virtute mea
 persuasus. Hæc ergo mandando Christus
 manifestavit & omniscientiam suam, &
 dominium supremum, & omnipotentiam
 in universa, ne forte casu inventis asi-
 na & pullo, Zachariæ vaticinium sibi
 adaptasse videretur. Nam fiebat hoc
 totum non novitatis vel laboris levandi
 causa, sed *Ut adimpleretur quod dictum est*
per Prophetam, &c. Ubi, *ut*, non solum
 consequentiam significare potest, sicut
 alias sæpe exposuimus, sed etiam fina-
 lem causam, nempe ut ostenderet de
 se Zachariam prophetasse, & ita Judæi
 se Regem suum agnoscerent. Nam cau-
 sa hujusmodi introitus in Jerusalem fuit,
 ut verus Rex Israel, quia hætenus Re-
 gium titulum & honorem fugerat, mor-
 ti vicinus se palam Regem profiteretur;
 sed ita tamen, ut simul regni sui in hoc
 mundo qualitatem & specimen exhibe-
 ret, a mundi regnis diversissimum. Hu-
 milia enim excelsis miscuit, regiam
 magnificentiam plebeja humilitate tem-
 peravit. Nam vectus est quidem jumen-
 to, & strato, & cum acclamationibus,
 quod solent Reges: sed illi superbis e-
 quis, hic asino; illi propriis, hic com-
 modato; illi ephippiis phaleratis & gem-
 matis, hic vilibus vestimentis; illi ar-
 matis stipati, hic inermibus discipulis;

illi

illi cum acclamationibus totius civitatis, hic puerorum & pauperis vulgi. Manfuetudine enim & humilitate voluit subditos suos ad se trahere, & imitando regni sui consortes fieri. Et ne cui hæc regia pompa ridicula videretur, vaticinii præmonitione eum revocat, hoc ipsum prædicentis. Citat autem non tam verba quam sensum Zachariæ; nisi malis esse duo testimonia mixta, Zachariæ scilicet & Isaïæ 62. v. 11. ubi similiter legimus.

5. *Dicite filie Sion*, id est, annuntiate ei faustum lætissimumque hoc nuntium: qua de causa legitur in Zacharia *Exulta satis filia Sion*. Porro *Sion* erat mons, a meridie ambiens Jerosolymam, in eminente & solida prærupta petra, unde arx ei imposita fuit, quam cepit David, 2. Reg. 5. v. 7. Et quia plateis atque ædificiis montem illum instruxit, dicta est ibidem *civitas David*. Est autem in *filia Sion* Hebraismus, quo civitas seu congregatio civium *filia* appellari solet, sicut Psalmo 44. *filia Tyri*, & 136. *filia Babylonis*; quod a Poëtis quoque Græcis usurpatum. Simul est & synecdoche, qua a parte urbis, ubi Regia erat, tota civitas significatur. *Ecce Rex tuus*, verus, legitimus, e gente tua, tot vaticiniis promissus, tam diu expectatus, ecce venit tibi, id est, jam jam adest in salutem, non oppressionem tuam
ut

ut sæpe Reges: quod pulchre Propheta exprimit, etsi omittat Evangelista, addendo *Iustus & salvator*: quasi dicer. Venit, ut te iustificet & salvet, ne pereas: *Iustus* enim regendis, *Salvator* tuendis subditis prodest; quæ duo optima Regis officia sunt. *Mansuetus*, Hebraice (*Ghani*) *pauper*, pro quo LXX. videntur legisse (*Ghanau*) *mansuetus*: nam uti vocum, ita & significationis est summa affinitas. Pauperes enim spiritu, qualis maxime Christus fuit, etiam mansueti esse solent. Hoc addit, maximi solatii loco. Reges enim tumentes opibus & fastu fere dominantur in subditos, capite 20. vers. 25. & minime mansueti sunt. Signum autem mansuetudinis *Sedens* (Hebraice *equitans*) *super Asinam*. Græcum & hæbraicum verti potest, *super asinum*, quomodo plerique vertendum putant, ut repetitione Hebræis usitata idem per *asinum* & *filium subiugalis* significaverit. Moventur eo, quod tres reliqui Evangelistæ solius pulli mentionem fecerint, & nemo super duobus jumentis sedere potuerit; unde hoc Hieron. & Beda ad allegoriam transferunt. Sed quia ex versu 2. & 7. clare patet asinam simul adductam fuisse, recte vertitur etiam hic *asinam*, maxime cum vox Græca *onos*, & Hebraica *Athon*, etiam *asinam* significet, ut patet 2. Reg. 19. vers. 26. & quia nomina generum ac specierum utrumque

que sexum Hebraice comprehendere solent. Itaque juxta communio-rem & verisimiliorem, expositionem, cui S. August. favere videtur libro 2. De consensu c. 66. sedit Christus, & *super asinam*, in ascensu fortassis ac descensu montis, tamquam robustiorem: ac deinde in ingressu urbis *super pullum, filium subjugalis*, id est, animalis sub jugo assueti, scilicet asinae: nam Heb. est (*Ben athonoth*) *filium asinarum*, id est alicujus ex asinabus, quomodo vitulus in Scripturis dicitur filius bovis seu vaccæ. Intelligitur enim pullus hactenus matrem sequi solitus: unde LXX. dicunt *pullum novum*. Quia igitur Christus expresse dixerat v. 3. *Dominus non hoc, sed his opus habet*, ideo discipuli

7. *Adduxerunt asinam & pullum*: & consequenter illi duo discipuli, loco ephippiorum, *imposuerunt*: non super unum solum, sed *super eos vestimenta sua*, exteriora, id est, pallia, ut Græce, ut ita commodior & honestior esset equitatio: *Et eum desuper sedere fecerunt*, Græce iterum (*epano auton*) *super eos*, id est, super asinam & pullum collocarunt, vicissim scilicet, ut supra dictum, quamvis & ad vestimenta referri possit. Notant autem plerique veteres, ut Hieron. hic, & August. 12. contra Faustum, capite 42. per *pullum*, super quem nemo sederat, significatum esse populum gentilem,

nullo legis iugo domitum, per *asinam subjugalem* Judaicum. Utrique insedit Jesus, utrumque sibi subdidit, missis ad eos duobus discipulis, uno in circumcisionem, altero in Gentes.

8. *Plurima autem turba*, id est, plurimi ex turba, qui partim e Bethania secuti fuerant, partim ex Jerosolymis, procedebant ei obviam, ut patet Joan. 22. versu 12. & seqq. *Straverunt vestimenta sua*, exteriora, ut supra, *in via*, ut esset mollior & ornatior, & incensus honorificentior, cum vestimenta etiam ab asina calcarentur. Maximi hoc honoris & observantiae argumentum fuit, & vix unquam Regibus exhiberi solitum. *Alii autem cadebant ramos de arboribus*, oleis & palmis, quarum ibi copia: & eadem de causa *sternebant in via*. Addit Joan. eos accepisse ramos palmarum manibus. Fiebat hoc ex usu Judaico, ubi moris fuit non solum in festo tabernaculorum, sed etiam in aliis solemnibus gaudiis ramos virides maxime palmarum ferre manibus, ut videre licet in fundatione arcis Jerusalem, 1. Machab. 13. v. 51. & in purificatione Templi 2. Machab. 10. versu 7.

9. *Turbæ autem quæ præcedebant*. Ingen-tem fuisse facile ex eo colligitur, quod ex solemnitate Paschali Jerosolymis affluerant, ut ex Joan. 12. patet. Nam paucis annis post testatur Josephus oc-
cur-

currisse Cestio Gallo, Syriae Praefidi, facile trigefies centena millia. *Clamabant*, laudantes scilicet Deum prae laetitia. Causa fuit propter omnes, quas viderant, virtutes seu miracula, ut expreffit Lucas c. 19. v. 37. ubi & locum notat, ubi contigit, scilicet prope descensum montis Oliveti. Maxime autem eos moverat miraculum suscitati Lazari: nam propterea & obviam venerant, ut Joannes notat. *Osanna Filio David*. De voce *Osanna* multae auctorum conjecturae sunt. Clemens Alexand. lib. 1. Pædag. c. 5. dicit significare lucem, gloriam, & laudem; Hilar. redemptionem: ad quos videtur respexisse Auctor operis imperf. dum illas opiniones nonnullis tribuit. Quidam apud Theophyl. dicunt hymnum significare: apud Justin. quæst. 50. excellentem magnificentiam. Augustin. Tract. 31. in Joan. scribit ex Hebræo esse vocem obsecrantis, quæ magis affectum animæ indicet, quam rem aliquam significet, quasi esset interjectio. Sed verissimum est id, quod tradit Hieronym. Epist. 145. ad Damasum & hic in Comment. *Osanna* esse vocem compositam ex *Hoschag*, seu *Hoschiagh*, id est, *Salva*, & *Na*, id est, *quæso*. Contrahi vero & per syncopen pronuntiarî, instar unius dictionis, docet Elias in Thisbi. Desumpta est autem ex Psalmo 117. vers. 25. sicut evidens facit id, quod

hic habetur, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Nam ille totidem verbis est versus 26. immediate sequens. Itaque quia Psalmus iste, ut inquit Hieron. manifeste de Messia prophetat, & in synagogis Judæorum creberrime legebatur, hinc populis notior erat: ut proinde illum cœperint Jesu tam vero Messia acclamare, præsertim cum divino instinctu res ista ageretur, ut patet ex vers. 16. de pueris, & Lucæ 19. v. 40. Accedit, quod ex antiquis Hebræorum libris, ipsoque usu hodierno, constet *Osanna* fuisse solemnem acclamandi & bene precandi formulam, in festo tabernaculorum tam usitatam, ut etiam ipsi salicum rami, quos manibus ferebant, vulgo non intelligente linguam Hebraicam, eodem nomine *Osanna* appellarentur, ut idem Elias in Thisbi testis est. Et hinc est quod in precibus Judæorum hodiernis, quæ quasi Litanie sunt, ex nominibus & beneficiis Dei conflata, vox illa *Osanna*, sexcenties, ad singula pene Dei nomina & beneficia, repetatur, sicut apud nos *Te rogamus audi nos*, vel *Libera nos Domine* vel *Ora pro nobis*. Fuit itaque a discipulis & populo usurpata vox illa, juxta significationem Psalmi, cujus versus canebant, pro *Salva queso*, ut esset acclamatio exultantium, quasi dicerent, *Salva queso Regem nostrum*: non dissimilis il-

li apud nos usitatae, *Vivat Rex*, vel *Io triumphe*. Patet hoc ex eo, quod in eodem versu ejusdem Psalmi sequitur, *O Domine bene prosperare*, sive, ut Hebraice legitur, simili plane forma (*Hatzlichanna*) quasi diceret *Hatzlichanna*, id est, *Prospera quæso*, seu *Prosperum da successum*. Unde quamvis Hieron. velit sensum esse, *Osanna*, id est, *Salva quæso*, nos scilicet seu populum tuum, aptius tamen videtur dici, quod petant salvari & prosperari Regem suum. Sequitur enim *filio David*, quod Latine diceremus *filium David*. Nam verbum illud Hebraicum construitur usitate non tantum cum accusativo, sed & cum dativo, ut patet Judic. 7. v. 2. & 2. Reg. 10. versu 11. quo modo etiam hic habetur in Syriaco, quasi dicer. *Salutem adfer, quæso, filio David*: cujusmodi phrasis servata est etiam in Latino Psalmo 97. versu 1. *Salvavit sibi dextera ejus*. Quamquam apposite valde hic sensus esse possit: Solemne illud *Osanna* sit, seu acclametur filio David, regnum Davidicum auspicienti. Nam hæc videtur esse causa, cur cæteri Evangelistæ referant vocem illam acclamataam fuisse, sine ullo addito, & ab omnibus sine interpretatione servata sit, ut indicarent quasi materialiter novo Regi more solito acclamari. Nam ad regni inaugurationem eos respexisse, patet ex eo,

quod Marcus acclamatum dicit: *Benedictum quod venit regnum patris nostri David*; cujus scilicet restauratio per Messiam futura, & tamdiu expectata, jam tantem venit. Unde quod hic addit Matth. *Benedictus qui venit*. &c. Lucas exprimit, *Benedictus qui venit Rex*, id est, omni benedictione & prosperitate repleatur Rex iste noster Messias. *Qui venit*, non tamquam seipsum ingerens, sed *In nomine Domini*, id est missus a Deo, & personam gerens Dei, visitantis populum suum. *Osanna in altissimis*, supple audiat, ut sit quasi ardens populi exhortatio ad exclamandum magnis vocibus *Osanna Regi suo*. Vel, *in*, positum est pro, *ex*, hoc sensu: *Osanna*, seu salus ac prosperitas veniat Regi nostro divinitus de cœlis altissimis. Similis phrasis est Psal. 148. v. 1. *Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis*, id est, de excelsis: est enim repetitio Hebræis familiaris. Unde Lucas quasi interpretans cæteros, addit, *Pax in cœlo*, id est, salus ac prosperitas de cœlo & gloria *in*, id est, de excelsis, descendat scilicet super Regem nostrum. Quod ergo frequentissime *Osanna* repetebant, in summi ardoris ac affectus argumentum erga Regem fiebat. Sic enim olim cum populus Regibus atque Episcopis acclamabat, pro numero acclamationum æstimabatur affectus, ut patet ex gestis

Ec.

Ecclesiasticis apud August. Epist. 110. ubi *Deo gratias, Christo laudes, fiat, &c.* acclamantur plusquam vigesies, imo trigesies sexies. Quod igitur in istas voces erga Christum tunc erumperent; causa indicatur a Luca c. 19. v. 11. *Eo quod essent prope Jerusalem, civitatem scilicet regiam, caput regni, & quia existimarent, quod confestim regnum Dei manifestaretur.*

10. *Cum ergo instrasset Ierosolymam, Israelitici regni metropolim, cum tanto applausu, commota est universa civitas, id est, cives Ierosolymitani, maximeque sacerdotes, novitate scilicet spectaculi attoniti: nam qui clamabant, fere erant exteri, & advenæ, ut indicatur Joan. 12. v. 12. Dicens, Quis est hic? id est, qualis est iste, ut cum tanto honore & applausu Rex Israel salutetur? Videntur enim invidiæ verba, quibus honore indignum significant.*

11. *Populus autem simplex & candidus respondet: Hic est Jesus Propheta, Græce (outos hestin Iesos ho prophetes) ille Propheta, nempe a Moyse promissus, Deut. 18. v. 15. sicut hoc ponderant Hieron. & Theophyl.*

12. *Et intravit Jesus, scilicet eadem hac die; nam quæ sequuntur vers. 15. de pueris, adhuc Osanna clamantibus, videntur omnino ad hanc diem pertinere. Itaque Marc. qui ad secundum diem*

referre videtur, usus est recapitulatione
 ejus, quod pridie acciderat, ut expo-
 nit August. lib. 2. De consensu Evangel.
 c. 68. etsi alii minus apte velint Mat-
 thæum hic uti anticipatione. Intravit
 autem non in arcem Sion, eo quod nol-
 let hujus sæculi Regem agere, sed in
templum, ut verus Filius Dei Patris. In-
 telligit autem atrium extremum, quod
 vocabatur Prophanum, & atrium Genti-
 um, quia & gentilibus & immundis o-
 rationis causa patebat. Erat enim & a-
 liud atrium pro Israelitis, ubi erat por-
 ticus dicta Salomonis; aliud denique ip-
 si templo proximum, solis Sacerdotibus
 pervium, ubi erat altare: de quibus Jo-
 sephus libro 15. Antiquit. capite ult. &
 lib. 6. De bello Jud. cap. 6.

Et ejiciebat, ex illo atrio extremo,
Omnes vendentes & ementes in templo, nem-
 pe omnis generis hostias ad sacrificia
 necessarias, agnos Paschales, oves,
 boves, columbas, &c. quas peregrini
 non poterant domo adducere, sed e-
 mittere cogebantur. Fiebat hoc commer-
 cium olim in ipsa urbe: sed vel com-
 moditatis, vel lucri causa a Sacerdoti-
 bus, locum verisimiliter elocantibus, in
 atrium istud, quod orationi tantum ser-
 vire debebat, translatum fuerat. Erat
 enim istud atrium ingenti magnitudine,
 imo facile quatuor stadiorum. Nume-
 rum quoque vendentium & ementium
 fuisse

fuisse magnam his Pascalibus diebus, inde patet, quod Josephus lib. 7. de bello Jud. cap. 17. testetur sub Cestio Præsidente fuisse caesa hostiarum Paschalium ducenta quinquaginta millia & sexcentas. *Et mensas nummulariorum evertit*, qui mutabant aurum argento, monetam majorem minore, peregrinam usitata, & in mensis numerabant, ut vel oblationibus votivis vel emptioni hostiarum commode serviret, & inde lucrabantur. *Et cathedras*, seu sedilia, in quibus toto die commoditatis causa federent, *vendentium columbas evertit*: ne ad mensas vel sedes suas reverterentur. Unde & *nummulariorum effudit aes*, ut ait Joan. c. 3. in alia simili ejectione. Hoc igitur facto publica & vere Regia auctoritate usus est, se & regem, & summum templi Pontificem, divinique cultus Præsidentem ipso facto exhibens. Unde merito Hieron. & alii factum istud summo opere mirantur, velut maximum signorum, quod unus tantam multitudinem, fretam auctoritate Sacerdotum, quibus invisus erat, & quidem praesentium, ignominiose flagello expulerit. Igneum enim quiddam, inquit Hieron. & sidereum radiabat ex oculis ejus, & divinitatis majestas lucebat in facie.

13. *Et dixit eis: Scriptum est, Domus mea*, templum scilicet meum, in quo inhabito, *Domus orationis vocabitur*, id est,

domus orationis erit, sub qua & gratiarum actio & omnis cultus Dei comprehenditur. Isaias addit c. 56. *cunctis populis*. Et quo, & aliis loci circumstantiis, patet agi de Ecclesia novi Testamenti: cujus quia typus fuerat templum Judæorum, Christus ad illud prophetiam istam transfert, *Vos autem fecistis illam, istis mercimoniis, speluncam latronum*: quia cum avaritia, mendaciis, fraudibus, & consequenter inopum despoliatione conjuncta esse solent; qui latronum insidantium sanguini & vitæ mores sunt. Adde quod loci sacri & sacrificiorum prætextu, quemadmodum latrones spelunca, sese tegerent.

15. *Videntes autem principes sacerdotum & Scribæ mirabilia, quæ fecit*: Regiam scilicet ingressum, mirabilem illam tantæ auctoritatis ejectionem, & salvationem ægrorum: & *pueros clamantes in templo*, id est, continuantes adhuc clamores, quos majores inchoaverant, quemadmodum fere solent.

16. *Dixerunt ei: Audis quid isti dicunt?* nempe quomodo te Regem vocitant isti, quorum testimonium futile ac puerile est, & quos verbo facile compescere potes? Nam ex invidia taxant his verbis vanitatem in Christo, & inanem affectionem ac delectationem tituli Messie & Regis. Quibus dixit: *Utique: numquam legistis, quia ex ore illud, quia, ex*
He-

Hebraica & Græca phrasi redundat) *infantium & lactentium perfecisti laudem?* id est, laudem tuam, o Deus, quæ ab adultis canitur, aut cani deberet, omnibus numeris perfectam, expressisti ex ore, etsi non ex mente parvulorum: quasi dic. Vultis ut os claudam ætati parvulæ, cui Spiritus sanctus aperuit, & jam olim aperiendum prophetavit? Auctor Operis imperf. *infantes* intelligit, non ætate, sed simplicitate cordis: *lactentes* vero fide & sensu imperfectos & ineruditos. Et sane tales videtur respexisse Prophetia Psalmi, generaliter prædicens, per infirma mundi, ut per Apostolos & Gentiles, Deum esse clarificandum: quod Christus ad veros & ætate pueros, tamquam maxime simplices, & sensu ineruditos, transtulit & accommodavit. Ubi Hier. notat responsi dexteritatem, quod neque dicendo, *bene faciunt pueri*, Pharisæis ansam calumniæ apud Præsidem præbuerit, neque rursus dicendo, *errant*, debetis ætati ignoscere, veritatem læserit.

17. *Et relictis illis abiit*: nempe, ut Marcus, cum vespera facta esset, in *Bethaniam*, vicum, ut supra ex Joan. ii. v. 18. quindecim stadiis distantem Jerosolymis, id est duobus circiter miliaribus Italicis. *Ibique mansit*, mansit noctu in domo ut verisimile est Mariæ & Marthæ, unde paulo ante venerat.

18. *Mane autem revertens in civitatem esuriit*: sive excitaverit in se famem illam, edendo miraculo opportunam, sive versperi incarnatus naturaliter mane esurierit: nam fictam fuisse famem, ut aliqui volunt, miraculi patrandi causa nulla dicendi necessitas est.

19. *Et videns fici arborem, &c. venit ad eam*, quærens scilicet ut Marcus, si quid forte inveniret in ea, nempe quo famem levare posset. *Et nihil invenit in ea nisi folia tantum.* Causam notat Marcus, quia non erat tempus ficorum, ut pote paulo ante passionem, circa finem mensis Martii. Cur ergo quæsit? Quia secundum hominem incognita ei fuit species arboris, inquit Calvinus, in Harmonia. Sed hoc ineptum. Quæsit ergo, ut homines solent, id quod sciebat se non inventurum partim ad habendam miraculi patrandi occasionem, quo ille, qui semper benignitatis exempla in hominibus, nunc tandem semel etiam severitatis virtutisque puniendi, sed in re insensata, Judæis & Apostolis demonstraret, ut Chrys. & Hilar. partim & maxime ad mysterium figurandum, quod a plerisque veteribus observatum fuit, eodem scilicet Hilario, Hieronym. Theophyl. Orig. Tract. 17. in Matth. Non enim vel ex inedia impatientia, vel ex iracundia maledixit ficui, sicut rebus inanimatis iracundi homines solent

(pue-

(puerilis enim & ridicula fuisset ultio) sed ejusdem mysterii causa. Ficus enim typus est synagogæ, cui datum est tempus pœnitendi inter discessum Christi & reditum ad judicium. *Venit*, esuriens ejus salutem: sed *invenit* infœcundam, foliis dumtaxat vestitam, id est, verbis inanibus legis, templi, cæremoniæ, traditionum, jactantia nudaque religionis specie; fructibus vero justitiæ vacuam, bonis operibus sterilem: ideo plectitur populus ille maledictione & ariditate, quia a Deo & gratiæ humanæ derelictus & reprobatus est, ut, qui ante fructus ferre noluit, jam obduratus & exsiccatus nec possit. Idque *in sempiternum*, Græce (*eis ton aiona*) *in sæculum*, hoc est, ut Hieron. in longum tempus, quia Judæi saltem in fine mundi conversi, scilicet cum plenitudo gentium intraverit, fructum ferent.

20. *Et videntes discipuli*, non tunc, sed postridie mane cum illac præterirent, ut Marc. notat, *mirati sunt*, de tanta virtute maledictionis: ideo enim aiunt: *Quomodo continuo aruit?* scilicet ad illius sententiæ pronuntiationem. Nam ad hunc sensum respondet Christus:

21. *Si habueritis fidem*, nempe præstantissimam illam, quam comparavit alibi grano sinapis: *Et non hæsitaveritis*, operis difficultate territi, & diffidendo. Græce est (*me diakridete*) *non dijudicaveritis*, id est,

est, non discreveritis inter opus facile, ac difficile, quemadmodum diffidentes solent, sed æqualiter Deum bonum & omnipotentem facturum confidatis id, quod expedire judicaveritis: non solum *de ficulnea facietis*, id quod scilicet in ficu factum est, *sed & si monti huic*, &c. de quo vide dicta Matth. 4. v. 19.

22. *Et omnia quaecumque petieritis*: nempe secundum voluntatem ejus, ut est 1. Joan. 5. vers. 14.... *In oratione*, sæpe enim fideles adhibendas etiam preces indicat ad impetrandum. *Credentes accipietis*, fide scilicet non hæsitante. Fides enim & fiducia requiruntur.

23. *Et accesserunt ad eum principes sacerdotum*: de quibus dictum cap. 2... *Et seniores populi*, id est, judices ejus, ac magistratus. Addunt alii *Scribas*, id est, Legis doctores, adeoque totum concilium, cui in religionem & civilia erat auctoritas penes Judæos, ut scilicet Jesum tali pompa, numero, auctoritate terrerent inquirentes ex eo, *in qua potestate hæc facis?* id est, qua auctoritate, ut Græce est, populum doces, venditores victimarum ejicis, Regis & Christi voces tibi acclamari finis? *Et quis dedit tibi hanc potestatem?* Tunc tibi a teipso privatim arrogas, an de cœlo data est, &c. Nos enim penes quos, utpote legitimos successores Moyſis, omnis in templum, vel religionem & doctrinam

nam auctoritas est, hanc tibi non dedimus. Quam quæstionem ipse non vult solvere; sed ita respondet, ut ipsimet solvant, interrogando *unum sermonem*, id est, unam rem aliquam, seu unum aliquod more Hebraico; ubi verbum generalissime pro re usurpatur.

25. *Baptismus Joannis*, sub quo tota ejus prædicatio & functio intelligitur, sicut sub circumcissione subinde tota lex, *Unde erat? e cælo, an ex hominibus?* id est, quis ei dederat potestatem baptizandi? Deusne immediate de cælo, an homines committendo, vel ipse usurpando?

26. *Si dixerimus e cælo*, id est, quod auctoritate divinitus accepta officium suum exercuerit, *dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi?* Prædicanti, ac testificanti, me esse Filium Dei & Christum, ut patet Joan. i.... *Si autem dixerimus, ex hominibus*, id est, humanam esse adinventionem, & consequenter potestatem usurpatam, *timemus turbam*, id est, populum gregatim a Joanne baptizatum. Lucas clarius, *Plebs universa lapidabit nos*, scilicet tamquam palam blasphemos. *Omnes enim habebant Joannem sicut Prophetam*, id est, tamquam vere Prophetam, cujus auctoritas non est ab hominibus, sed immediate a Deo. Illud enim, *sicut*, non est similitudinis, sed veritatis nota, quod Marcus expressit, dicendo, *Omnes enim habebant Joannem, quia vere*
Pro-

Propheta esset: & Lucas, certi sunt Prophetam esse. Itaque utrinque constricti perplexitate quæstionis, ac discriminis vitæ amittendæ, & veritatis confitendæ,

27. *Dixerunt: Nescimus*, nempe id quod ipsis etiam latentibus totus populus noverat, quod ex ore Joannis audiverant, Joan. i. v. 32. unde multis modis mentiuntur. *Dico vobis*, &c. id est; Quemadmodum vos non vultis mihi diserte respondere de potestate Joannis, ita nec ego vobis, nequitia plenis, de mea. Sed sicut ipsi in cogitationibus suis responderant, Joannis auctoritatem esse a Deo, ita & Christus tacite ipsis indicat suam esse a Deo, insinuando scilicet, ea se potestate hæc facere, quam Joannes ei prædicatione & testificatione sua tribuerat.

28. *Quid autem vobis videtur*, de hoc quod adjicio, quod non potestis dicere vos etiam nescire, *quis*, uter scilicet ex duobus illis filiis, *fecit voluntatem*, seu præceptum, *Patris*, de operando in vinea;

31. *Dicunt ei: Primus*, quia illi verba tantum, non facta defuerant, alteri vero facta non verba. Quis autem non malit verbis negari sibi id, quod poscit, dummodi quod poposcerit fiat, quam non fieri, quod spondetur ut fiat? cum facti effectus ex desperatione sit gravior, spes autem destituta plus doleat. Ex hoc autem ipso arctissime concludit in eos Chri-

Christus, *Quia Publicani & meretrices, &c.* homines antea præ cæteris in utroque sexu vita infames, *Præcedent vos, Græce (proagustin umas) præcedunt vos*, id est, vobis, qui religionem profitemini, & justitiam verbis promittitis, exemplum & ducatum præbent, ut imitemini: quasi dicer. si prior filius fecit voluntatem Patris, ergo Publicani & meretrices eam faciunt, ante nolendo recte vivere, postea pœnitendo, exemploque vos præcedendo: vos vero nequaquam eam facitis. Rationem explicat versus sequens.

32. *Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ*, scilicet incedens, id est, justitiam & pœnitentiam, prædicatione, conversatione, totaque vita irreprehensibili præ se ferens, ut nihil dubium esse posset, quin missus esset a Deo: *Et non credidistis ei*, obtemperando ei, de pœnitentia, de Christo, de regno cœlorum annuntianti. Credere enim medico est ejus præcepta sequi. Sic namque *Publicani & meretrices crediderunt ei*, mente scilicet, & factis fidei consonis, pœnitentes, baptismum suscipientes, Christo prædicato adhærentes, regnum propositum vi facta rapientes. *Vos autem videntes*, hujusmodi pœnitentiam & vitæ correctionem in Publicanis & meretricibus, *Nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei*, hoc est, non estis saltem eorum exemplum secuti, quos præcedere de-

bebatis, sed permanistis obstinati in incredulitate. Hinc patet, juxta scopum Christi, per *primum filium* intelligi Publicanos, & meretrices: per *secundum* vero Scribas & Phariseos, ut exprimit Hilar. Can. 21. Illi primo noluerunt operari justitiam, sed postea pœnitentia ducti sunt; hi verbis eam prætulerunt, factis non præstiterunt. Sed quia ista duo hominum genera typus fuerunt Gentium & Judæorum, hinc per *primum filium* Gentes, per *secundum* Judæos magno consensu intelligunt veteres, Orig. Tract. 18. in Matth. Athan. disput. cum Ario in Conc. Nicæno, Chrysost. Theophil. Auctor operis imperf. Hieronym. hic. & alii. Gentes enim accepta naturali lege eam servare noluerunt, sed postea per pœnitentiam & Christi fidem se correxerunt: Judaicus populus magnifice spondens, Exodi 19. v. 8. *Cuncta quæ locutus est Dominus, faciemus*, in vineam non ivit, id est, legem non observavit, sed insuper hæredem occidit, quod alia parabola ob oculos ponit, ad plebem quidem loquens, ut ex Luca patet, sed in Phariseos.

33. *Homo erat Paterfamilias.* Iste Deum Patrem significat, universæ creaturæ velut magnæ familiæ maximeque rationalis, natura Dominum, benevolentia patrem. *Qui plantavit vineam.* Vineam istam Iren. lib. 4. cap. 7. intelligit humanum

manum genus: sed rectius Origen. Tract. 18. in Matth. Hieron. & alii, populum Judaicum, de quo Isaias cap. 5. v. 7. *Vinea Domini exercituum domus Israel est: quam ex Ægypto silvescentem transtulit Canaam, ut est Psalm. 79. v. 9. Tunc autem eam plantavit, quando ei Deus sui notitiam inseruit, ut indicat Augustinus Serm. 59. de verbis Dom. cap. 2. hoc est, quando eam in formam Ecclesiæ redegit, ut ferret fructus iustitiæ. Et sepem circumdedit ei, dum eam per Angelos & homines providentiæ suæ custodia & munitione vallavit; quam minatur se detracturum, ut sit in direptionem & conculcationem, Isaiæ 5. vers. 5.... Fodit in ea torcular. Quod alii intelligunt altare, holocaustorum sanguine quasi musto redundans, alii aliud: non inepte intelligi posset lexurgens & premens, ut unusquisque fructum edat. Et ædificavit turrim, sive templum, ut Hieron. & Orig. sive Jerosol. ex quorum utroque speculatores ad custodiam vineæ prospectabant, quod officium hic maxime indicatur. Quamquam fortasse, per turrim, torcular ac sepem nihil aliud velit, nisi Deum omnium necessariis vineam instruxisse, nihilque ultra debuisse ei facere, quod non fecerit, ut indicatur in simili plane parabola, Isaiæ 5. v. 4.... Et locavit eam, id est, non dedit, aut vendidit, aut alienavit, sed*

gubernandam & excolendam tradidit, pactus se daturum fructuum portionem, & æternæ vitæ mercedem *Agricolis*, Regibus scilicet, sacerdotibus, Scribis, seu doctoribus, iudicibus, ut quisque eorum juxta functionem suam, vineam excoleret. *Et peregre profectus est*, quando substractis illis mirabilibus præsentia suæ signis, tamquam ablentem se gessit, qui nusquam aberat.

34. *Cum autem tempus fructuum appropinquasset.* Fructus sunt vita bona, justitia, & obedientia mandatorum. Tempus reddendi fuit quidem semper, ex quo lex data fuit, sed maxime post datos populo iudices, Reges ac Duces, quia tunc nulla suberat excusatio. *Misit servos suos*, nempe Prophetas, ut August. Serm. 59. de verbis Dom. & alii consentiunt, imo ipse Christus satis explicat, qui misit illos, ut fructus acciperent, id est, eos monendo exigerent. Ex quibus *alium ceciderunt*, ut Jeremiam, c. 20. vers. 2. Micheam 3. Reg. 22. v. 24. *Alium occiderunt*, ut eundem Jeremiam, Isaiam, Ezechielem, & alios: *alium lapidaverunt*, Zachariam filium Joiadæ, 2. Paral. 24. v. 21.

36. *Iterum misit alios plures prioribus:* ut hæc Dei longanimitas eos adduceret ad poenitentiam, & sollicitudo ad officium. Unde Jerem. c. 7. v. 25. *Misi ad vos omnes servos meos Prophetas per diem con-*
sur-

surgens diluculo, &c.... Et fecerunt illis similiter, de quo generatim testantur S. Stephanus, Act. 7. v. 52. & Apostolus ad Heb. 11. v. 36. & seqq.

37. *Novissime autem, tanquam ad Prophetarum finem, Misit ad eos filium suum, unigenitum. Seipsum significat, ut distinguat a filiis adoptivis, quos servos vocaverat. Dicens, verebuntur filium meum, id est, æquitas postulat, ut revereantur: magis enim indicatum vult officium eorum, quam rei eventum. Unde Lucas dixit, forsitan verebuntur, attribuens Deo id, quod homo paterfamilias, rerum incertus, merito de colonis cogitasset ac dixisset: sic tamen ut simul eorum libertas arbitrii indicetur.*

38. *Agricolæ autem videntes filium, id est, agnoscetes eum esse filium, ex testimonio scilicet Joannis, ex signis mirabilibus ut Joan. 15. vers. 24.... Dixerunt intra se, id est, in animo suo, vel etiam inter se, unus ad alterum: hoc enim videtur postulare colloquium sequens, quod latius prophetatur, & pulchre describitur Sap. 2. v. 12. usque ad 21. prout veteres unanimiter explicant: Hic est heres, regni scilicet, & domini in populum Israel; heres, inquam, non qui Patri morienti succederet, sed cum vivente & regnum donante regnaret. Venite, occidamus eum. Quod ab eis dictum esse & conclusum, præ-*

unte Caipha, testatur Joan. c. 11. v. 50. & 53. idque paucis diebus ante prolatam hanc parabolam. *Et habebimus hereditatem ejus*, id est, libere pro arbitratu nostro dominabimur in populo ejus, liberati ab ejus exprobatore, opprobriis, & ignominia. Nam causæ occidendi fuerunt, partim asperitas reprehensionum Christi, & inde nata confusio coram populo, ut indicatur illo loco Sap. 2. partim ambitio libere dominandi, in populo, ut insinuat Joan. 11. v. 48. ubi timent, ne a Romanis expellantur, nempe si intelligerent alium Regem, Messiam scilicet esse susceptum a Judæis.

39. *Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam*: protestando per hoc, quod non agnoscerent eum esse vineæ dominum: *Et occiderunt*, importunitate extorquendo a Romanis mortis sententiam. Prædicit itaque hic & mortem, & mortis locum: nam extra Jerusalem, quæ erat vineæ caput, seu, ut Apost. ad Hebr. 13. extra portam passus est Dominus.

40. *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* Eos ipsos agricolas hæredicidas, ad quos loquebatur, facit judices, ut appareat sententiæ æquitas, simili plane modo, ut in eadem parabola Isaïæ. 5. v. 3.

41. *Aiunt illi* (Christo: est enim datus) *Malos male perdet*, id est, malos male mulctatos seu malis affectos perdet:

det: & vineam suam, scilicet reliquias Israel, quibus Gentes inferentur, non excidet, nec donabit aliis, sed *locabit aliis agricolis*, id est, regendam committet aliis, Apostolis scilicet & successoribus eorum, *Qui reddant ei fructum temporibus suis*, statutis & opportunis, id est, qui sic excolant vineam Dei, ut uberes bonorum operum fructus ferat Deo, ut magis indicatur v. 43. Porro verba ista tribuuntur a Marco & Luca ipsi Christo, & eis auditis narrantur Sacerdotes dixisse: *Abfit*. Quare ne hæc sibi repugnare videantur, alterutrum dicendum est, vel cum August. lib. 2. de conf. Evang. cap. 70. quod quidam Sacerdotes responderint hæc verba, quæ tamen etiam Christo tribuantur, quia Christus est veritas, cui omnis veritas tribuenda est, per quemcumque dicatur: vel facilius, ut Chrysost. quod primo responderint Sacerdotes hæc verba, ut Matth. narrat: deinde Christus ea approbaverit, ut Marcus & Lucas, sed ita tamen, ut significaret se in ipsos Sacerdotes presentes collimare: quo audito contradixerint Christo, dicentes, *Abfit*, scilicet ut nos juxta parabolam tuam necem heredi paremus, & consequenter nobis ista contingant, ut male perdamur, & vinea a nobis auferatur. Quamvis ergo Matthæus non posuerit, quod isti parabola contradixerint, aperte tamen con-

traditionem respicit, dum subjungit, *Jesus illis dixisse*:

42. *Nunquam legistis in Scripturis.* Est enim modus refellendi id, quod præcefferat, tamquam contrarium, ut observavit Augustinus loco cit. Idem namque valet atque id, quod significantius Lucas dicit, *Quid est ergo quod scriptum est?* quasi dicer. Si vos recte dicitis, *Ab sit* quasi non esset verum id, quod dixi in parabola: quid ergo dicit Scriptura illius Psalmi, quem de messia scriptum canitis? *lapidem, quem reprobaverunt edificantes*, id est, lapis ille, quem architecti, qui præstant ædificandæ synagogæ ac domui Dei, tamquam structuræ inutilem abjecerunt, *Hic factus est in caput anguli*, id est, caput anguli, quem Paulus ad Ephes. 2. v. 20. uno verbo Græco vocat *akrog niaion*, id est, summum angularem seu in extremo & supremo angulo positum: qui est præcipuus in structura: utpote superne continens totam juncturam duorum parietum, sicut inferne lapis fundamentalis. Itaque hic alio sermone parabolico iidem sunt ædificantes, qui in parabola erant agricolæ: idem ædificium, quod vinea; idem lapis reprobatus, qui filius seu hæres occisus, ut annotavit Hieron. Ædificantes ergo hoc loco sunt Sacerdotes & Principes populi, ut exponit S. Petrus Act. 4. vers. 11. quia docendo regendoque

synagogam in domum Dei ædificabant. Qua de causa & Apostolus se *sapientem architectum* vocat, 1. ad Corinth. 3. vers. 10. ipsum vero populum ibidem vocat *Dei agriculturam*: ac *Dei ædificationem*, hoc est, juxta has parabolas, Dei vineam, Dei domum. *Lapis* vero dicitur Christus, propter soliditatem ac firmitatem seu stabilitatem, quam tribuit Ecclesiæ suæ, tamquam in fundamento ejus positus, cui tota structura innititur. Vocatur vero *angularis* propter indissolubilem juncturam, quam tribuit ædificatio. In angulo enim ingentes lapides ponuntur, qui utrumque parietem ex diverso venientem complectantur & jungant. Unde per hoc indicatur, Christum in uno ædificio suo juncturum duos populos de Circumcisione & præputio venientes, id est, Judaicum & Gentilem, ut August. 18. de verbis Dom. cap. 10. & alibi sæpius, & ab omnibus pene veteribus huius loci Interpretibus annotatum est, Orig. Hilar. Hieron. Theoph. & insinuatum a Paulo, ad Ephes. 2. vers. 14. & 15. Caput autem *anguli* dicitur honoris causa, ut opponatur hoc reprobationi ejus: quasi dicer. quem reprobaverunt ipsi, tamquam ineptissimum ædificio, *hic factus est*, id est, fiet, phrasi Prophetica futura tanquam præterita vaticinantium, summus in angulo, id est, dux & caput Ecclesiæ, & quidem ex

duobus jam populis conflata. A *Domino*, id est, non ab hominibus, seu humana industria, sed divina omnipotentia. Est enim tacita oppositio Dei, eligentis illum lapidem in caput anguli, contra homines reprobantes, ut clare indicatur 1. Pet. 2. vers. 4.... *Factum est istud*, Græce hic, & Hebraice in Psal. 117. legitur: *Facta est hæc, & est mirabilis*: sed mansit phrasis in Græco ex Hebraico, ubi carentes neutro ponunt pro eo fœmininum: sicut quando dicunt, *Unam peti a Domino, & hanc requiram*, id est, unum. Factum est ergo istud a Domino, quod scilicet lapis ille, seu Jesus reprobatus, renitentibus inimicis factus sit per resurrectionem princeps Ecclesiæ, & quidem ita, ut duos parietes istos sub se conjunxerit. *Et est mirabile in oculis nostris*, id est, est nobis mirabile visu, seu mirabile videtur nobis, qui adhæremus lapidi illi per fidem: loquitur enim Psalmus ex persona creditorum tempore Christi.

43. *Ideo*, quia scilicet juxta Scripturam istam, reprobando lapidem a structura vestra, impleturi estis id, quod in parabola de hærede vineæ occidendo attuli, *Dico vobis*, omnibus, tam principibus, tamquam mali totius auctoribus, quam plebi eis adhærenti, *Quia auferetur a vobis regnum Dei*, ut scilicet non regnet amplius Deus, seu Christus
in

in vobis: id est, fiet, ut non sitis amplius synagoga, populus & hæreditas, & regnum eius, quem reprobastis. *Et dabitur*, per gratuitam gratiam, & misericordiam, & bonitatem vocationis, quam erga Gentes peculiariter prædicat Apostolus ad Romanos 15. v. 9. & 11.... *Genti facienti fructus eius*, id est, Gentibus edituris fructus dignos regno Dei, nempe fructus iustitiæ. Itaque prædicat hic reprobationem Judæorum, cum ablatione veri cultus Dei, & Gentes occasione reprobationis eorum ad fidem & regnum Dei esse vocandas, ut clare docet Paulus Act. 13. v. 46. & latius ad Rom. 11. v. 25. & seqq.

44. *Et qui ceciderit super lapidem*, &c. Certam est, *cadere super lapidem*, & *lapidem cadere super aliquem*, hic distingui, illud minus, hoc majus esse. Unde diversis modis hoc exponitur. Verisimilius videtur id, quod dicunt Chrysost. hom. 96. & August. lib. 10. quæst. Evang. q. 30. ut *cadere super lapidem* sit offendere seu impingere in lapidem, adhuc in terris positum, quemadmodum ambulantes solent, hoc est, *scandalizari in Christo* ut est c. 11. v. 6. nam hac de causa vocatus est Christus *lapis offensionis* & *petra scandali*: quod fit, dum Christus vel non creditur, vel creditus deseritur, vel male vivendo contemnitur, ut explicatur optime 1. Petri 2. v.

8. Qui ergo sic offenderit in lapidem, *Confringetur* Græce (*southlathesetai*) *conquassabitur*, sicut & apud Lucam vertitur, hoc est lapidem non lædet, sed ipsemet ita collidetur, ut quidem penitus non intereat, sed tamen toto corpore afflictus, & quasi fractus doleat. *Super quem vero*, pondere suo ex alto *cecidit*, lapis iste, *conteret eum*, Græce (*kikmesei*) *ventilabit*, id est, ita conteret, ut in minutas partes, in auras dispergatur, nullaque reparationis sit spes. Prima igitur parte significatur pœna præsentis vitæ, quæ peccantes in Christum sequitur, sive in anima, sive in corpore: secunda vero pœna damnationis futuræ, cum lapis ille de cælo super impios tota mole casurus est. Unde aliqui allusionem ad vasa fictilia fieri putant, quæ si ceciderint in magnum lapidem, franguntur quidem, ita tamen, ut nonnumquam propter magna fragmenta aliquo modo reparari possint: si lapis in ipsa ex alto ceciderit, penitus in minutissimas partes conteruntur.

C A P U T XXII.

I. **S**imile factum est regnum cælorum, seu Ecclesia, hoc est, simile quid accidit in colligenda ex hominibus Ecclesia, in qua Deus regnum suum inchoat,

choat, ut postea compleat, ac si Rex quispiam pararet nuptias filio, ad quas propinqui venire detrectarent, &c. Rex enim iste Deus Pater est, *qui fecit nuptias filio suo*, unigenito, uxorem ducenti. Uxor ista, seu sponsa est Ecclesia, juxta Apost. ad Ephes. 5. vers. 25. & seqq. & Apocal. cap. 21. v. 2. & 9. Unde *Nuptiæ* non significant hic ipsam matrimonialem conjunctionem, vel incarnationem Christi, per quam Ecclesia ei sponsa facta est, sed nuptiale convivium, splendidum, & magnificum, unde ad ipsum dicuntur homines invitati. Hoc autem non est aliud, nisi ille doctrinæ, Sacramentorum, & gratiarum apparatus, quo Deus tamquam diversis ferculis hominum animas, per fidem sibi copulatas pascit, & in æternum gaudiis beatæ vitæ pasciturus est.

3. *Et misit servos suos*, Joannem Baptistam, imo & ipsum Christum Dominum, qui formam servi accepit, *Vocare invitatos ad nuptias*, id est, ut eos, qui jam olim invitati fuerant ad nuptias, suo tempore celebrandas, ad diem nuptiis præfinitum vocarent. Invitati illi sunt Judæi, qui jam olim per Moysen & Prophetas de tali convivio Mellis exhibendo certiores facti, & invitati, & ad credendum persuasi fuerant. Hi ergo, jam jam instante convivii die, vocati sunt per servos illos, prædicantes;

Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum celorum, ut ad convivium venirent, id est, ut Ecclesiæ credendo in Christum infererentur. Fit allusio ad morem humanum, quo, decreto jam matrimonio, futuræ nuptiæ consanguineis plerumque denuntiantur, sed sic tamen, ut, cum dies instat, denuo vocentur, ut ad præstitutam veniant. *Et nolebant venire*, id est, noluerunt in Christum credere, Ecclesiæ ejus inferi, & participes convivii fieri.

4. *Iterum*, semel jam contemptus, missus, post mortem ac resurrectionem filii sui, *alios servos*, Apostolos duodecim, Paulum, Barnabam, Stephanum & alios, qui præscriptis verbis hæc denuntiarent invitatis: *Ecce prandium paravi*, id est, non jam dies prandii nuptialis instat, sed advenit, & omnia omnino ad refectiorem mentis in hac vita necessaria præparata sunt. Prandium enim spiritualia vitæ præsentis bona respicit, cœna vero futuræ gaudia, de qua Lucæ 14. Hac ergo prædicatione jubet Rex, & quidem ultimo, annuntiari Judæis; Messiam, agnum sine macula, jam esse mortuum, crucifixum, resurrexisse, & ad epulandum propositum, omniaque jam consummata esse, quæ ad plenissimam redemptionem, salutem, & refectiorem desiderantur; hoc enim per *tauros & altilia* videtur significari. Quamquam

quam sigillatim Christus per *taurum* significari possit, ad explendam famem, & ad sustentationem rudiorum, ut robusti fiant; idem vero per *atilia*, ad præbendas delicias sublimis contemplationis spiritualibus. *Venite ad nuptias*, id est, nihil jam superest, nisi ut veniatis, & mensæ accumbentes, convivii illius magnifici honore, deliciis, gaudiis, reipsa perfrua-
mini, credendo in Christum.

5. *Illi autem*, aliis rebus occupati & præpediti, *neglexerunt*, seu non curarunt venire, & Evangelicæ veritati credere, & *abierunt*, ad sua quisque negotia, nempe *Alius in villam suam*, *alius vero ad negotiationem suam*, diversis scilicet terrenarum rerum amoribus, studiis ac lucris abstracti.

6. *Reliqui vero*, longe magis impii & ingrati humanissimæ invitationi ad inæstimabilem tanti convivii foelicitatem, *tenuerunt servos ejus*, &c. prout in Actibus Apostolorum de Jacobi & Stephani occisione, & Pauli, aliorumque contumeliis narratur.

7. *Rex autem cum audisset*, tantum contemptum gratiæ, servorum contumeliam ac cædem, *iratus est*, ist est, ultionem tandem decrevit, post tantam scilicet dissimulationem, *Et missis exercitibus suis* (Romanos intelligit sub Tito & Vespasiano) *perdidit homicidas illos*, gladio, fame, & peste: usque adeo, ut Josephus
lib.

lib. 7. de bello Judaico c. 17. testis sit, periisse sola ultima Jerosolymæ obsidione undecies centena millia, præter innumeras clades, quibus & ante, & postea alibi affecti sunt. Quamvis autem textus hoc factum dicat propter cæsos servos Regis, non negat tamen ipsius Christi occisionem præcipuam fuisse causam. *Et civitatem illorum succendit*: quod ad literam etiam contigisse idem Josephus eodem libro testatur.

8. *Tunc ait servis suis*: non post perditos homicidas succensamque civitatem, sed tunc, cum pervicaciter ad nuptias venire, seu Christi fidem recipere detrectarent, *Nuptiæ quidem paratæ sunt*, durat enim ac celebratur nuptiale istud prandium a morte Christi, usque ad vesperam mundi, quando æterna cœna incipiet: *Sed qui invitati erant, non fuerunt digni*. Plus significat, quam dicit, nempe Judæos, non tantum non fuisse dignos nuptiis, sed per tantam pervicaciam, ingratitude, & impietatem etiam indignos: non ita gentes. Hinc ergo, ut Apost. ad Rom. 11. v. 11. Judæorum delicto salus facta est Gentibus, quia cum se judicassent indignos æterna vita, & nuptiis istis, prædicatores ad Gentes conversi sunt, Act. 13. v. 46. ut qui nunquam invitati fuerant, in Christum credendo, ad nuptias venirent; hoc est, enim, quod addit:

9. *Ite ergo ad exitus viarum*, id est, quia Judæi venire nolunt, percurrite omnes vias, usque ad omnes earum angulos, atque exitus, id est, per universum mundum omnibus Gentibus usque in fines orbis terræ, prædicate Evangelium. *Et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias*, nemine cujuscumque conditionis, quantumvis barbaro, excluso: nempe ut æmulatione vel zelotypia stimulati Judæi ægre ferendo sibi salutem a barbaris præripi, convertantur.

10. *Et egressi congregaverunt omnes*, id est, ex omni hominum genere, seu ex omni tribu, & lingua, & populo & natione, & sexu, & professione, *malos & bonos*: non qui se malos perseveraturos profiterentur: sed *malos*, sive qui laterent, dum ingrediendo probitatem simularent: *bonos* autem, qui sæculo uti verbis, ita factis renuntiabant: sive *malos & bonos*, quo scilicet jam adducti ad nuptias mali & boni apparerent: sive denique *malos & bonos* dictum est secundum quandam humanam conversationem, in qua etiam ii, qui nondum crediderunt, vel laudari, vel vituperari solent: quas interpretationes dat Aug. libr. de fide & operib. c. 17. Nemo enim proprie loquendo bonus est ante fidem. *Et impletæ sunt nuptiæ*, locus scilicet nuptialis, seu, ut Syrus, domus convivii, *discumbentium*: quasi dicer, ita non

perierunt impensæ convivii, & mortis Christi, propter Judæos venire detrectantes; sed multo pluribus adductis, domus, hoc est, Ecclesia, impleta est. Nam ut Apost. ad Rom. 11. delictum eorum divitiæ sunt mundi, & diminutio eorum divitiæ gentium.

11. *Intravit autem rex, convivii cœnaculum, ut videret, seu spectaret, discumbentes, convivas, utrum scilicet omnia digne tantis nuptiis, tanto sponso & sponsa agerentur.* Significatur autem visitatio Dei, in die judicii facienda. Addit hoc, ne sibi unusquisque ex gentilibus satis esse putaret, quod vocatus venire voluisset, etiamsi indigne se gereret vocatione sua. *Et vidit ibi hominem, id est, unum quemdam, non indutum veste nuptiali, id est, decente nuptias & festum diem: lacera enim & sordida veste dehonestari solent nuptiæ, & sponsus contemni.* Hanc vestem parabolice Calvinus intelligit fidem; sed male, quia per eam ad nuptias venerat, August. 22. contra Faustum cap. 19. gloriam sponsi, quam quisque, non suam, quærere debet. Quid hoc sit, exponit ipse lib. ad Donatistas post Collat. cap. 20. & latius quodam Sermone de nuptiis in appendice, videlicet fidissima sponsi Christi charitas. Vestis enim nuptialis accipitur in honorem conjunctionis sponsi & sponsæ: ac talis est, inquit,
ut

ut eam non habeant, nisi boni, in convivio relinquendi. Quæ sane vestis sola charitas est, qua maxime sponsus honoratur: & hic est communis antiquorum sensus, Gregorii, Ambrosii, & aliorum. Nam quod Chrysost. hanc exponit esse vitam immaculatam, seu virtutibus splendidam, a peccatorum sordibus alienam; Auctor imperf. & Hieron. opera bona seu novi hominis; Hilarius candorem habitus cælestis & Spiritus sancti gloriam; in idem prorsus redeunt: charitas enim sine illis esse non potest, nec illa sine charitate.

12. *Et ait illi: Amice.* Amicum vocat, quia ad nuptias amico animo invitatus fuerat, inquit Hieronym. & ut zelo iustitiæ, non autem odio se increpari intelligeret. *Quomodo huc intrasti,* id est, qua fronte & audacia te in tantas nuptias intrufisti, & cum cæteris versaris, *non habens vestem nuptialem,* id est, legibus nuptiarum requisitam, quæ in sponsi & sponsæ gloriam cedat? Arguitur autem in eo solus defectus charitatis, tametsi de cætero se modeste gessisset, neque convivas perturbasset. Quod ergo iudicium eorum erit, qui sordide & flagitiose vivunt, omniaque tumultibus miscent, quibus convivas in Ecclesia perturbent? *At ille obmutuit,* quia ubi veritas ipsa iudex erit, cessabit omnis excusatio,

palliatio ac defensio. Unde, illo per ipsum silentium se condemnante,

13. *Dixit rex ministris*, justitiæ suæ, Angelis scilicet: *Ligatis manibus*, ne se defendere queat, & *pedibus*, ne fugere: quibus significat inevitabilem ejus pœnam absque ulla spe liberationis, aut præsidio defensionis, *mittite eum*, Grace (*arate*) *ejicite*, scilicet foras ex nuptiis & ex cœtu Sanctorum, qui charitate velut veste immaculata amicti sunt, *In tenebras exteriores*, carcerem inferni: de quibus tenebris & stridore & fletu, vide dicta in cap. 8. versu 12. Delabitur hic Christus a cortice parabole ad rem significatam; in quam collimans etiam mox concludit:

14. *Multi enim sunt vocati*, ad nuptias Filii Dei, ad consortium regni cœlorum: sub quibus vocatis comprehendit etiam invitatos vocatosque, qui venire detrectaverant, scilicet Judæos, maxime tamen eos, qui venerant quidem, sed vestis, id est, probæ conversationis defectu ejecti fuerant. *Pauci vero electi*, a Deo, ut in cœna æterna, ad quam ex prandio nuptiali perducendi sunt, salute potiantur. Tangit enim radicem primam, ex qua oritur diversitas, ut vocati vel veniant, vel decenti veste nuptiali induantur, vel in ea perleverent, ne convivio ejiciantur. Ex hoc autem, quod unus tantum e-

ctus

Etus dicitur, multique remanserunt in convivio, cum tamen e contrario multi dicantur vocati, & pauci electi: concludit Aug. Serm. cit. & lib. De gestis Pelagii c. 3. per ejectum parabolice significari universum malorum cætum, qui in Ecclesia bonis permixti vivunt, & multitudine sua electos longe superant.

15. *Tunc*, cum irritati essent tot parabolis Pharisei, præ cæteris infensi Christo, *Consilium inierunt*, ut caperent eum in sermone: Græce (*pagideusosin*) ut illaquearent, seu verbis velut laqueo, caperent, ut, quem vi non audebant capere, operibus tamen videbant irreprehensibilem, ipsi jam toties suis verbis capti, vicissim proposita captiosa questione eum verbis in periculum adducerent.

16. *Et mittunt ei discipulos suos*, quasi ipsi ignotos, quos tamen ipsos fuisse Phariseos notat Marcus. *Cum Herodiani.* Gentiles eos fuisse sentit Auctor operis imperfect. Chrylost. vero & Hieron. milites Herodis: Theophyl. eos, qui Herodem Christum putarent. Verisimile est fuisse Herodis, non primi illius, sed filii ejus Tetrarchæ, qui Antipas dictus est, domesticos. Ille enim tempore passionis Christi jam instantis erat Jerosolymis, Lucæ 23. versu 7. Unde Syrus vertit, *Cum iis, qui de domo Herodis*, seu cum domesticis Herodis, &

Evangelium Hebræum Eliæ Hutteri & aliorum legit, *cum servis Herodis*. Herodes enim Magnus impense faverat Romanorum tributis, quibus olim præfuerat; quem & filium ejus imitatum fuisse non est dubium. Pharisei contra favebant Judaicæ libertati, & Herodis erant adversarii. Testis est enim Joseph. l. 18. Antiq. c. 2. fuisse quosdam ex Juda Galilæo ortos, sed eadem plane cum Phariseis sentientes, qui neminem præter Deum, Dominum ac Principem haberi aut nominari vellent, adeoque Romanis ac tributis erant insensibilissimi. *Dicentes*, Græce rectus casus est: unde Syrus, *Et dicunt ei*, scilicet Pharisei, per os discipulorum. Quo indicatur præscriptis verbis quæstionem a Phariseis mittentibus fuisse propositam. *Magister*, *scimus quia verax es*, id est, quod amas veritatem, nec solum amas in te, sed etiam in aliis. *Et viam Dei in veritate doces*, id est, doces vere, sincere, absque fuco & respectu viam, quam Deus ab hominibus ambulari cupit, hoc est, quid Deus velit fieri, & non fieri. *Et non est tibi cura de aliquo*, id est, non curas quemquam, quo minus liberrime absque odio, aut metu, aut gratia veritatem dicas. Veracitas enim reddit hominem incommutabili veritati similem? veritas autem neminem curat, palpat, aut metuit. *Non enim respicis*
per-

personam hominum: Marcus, *Non vides in faciem hominum*, utrumque Lucas breviter explicat, dicendo, *Non accipis personam*, hoc est, solius causæ merita intueris, nihil curans quascunque extraneas personarum condiciones, ad causam non pertinentes, divitias, honores, potentiam, &c. Verissima est ista sinceri Doctoris, maximeque Christi, laus, nullo hominum respectu, gratia, aut metu ab officio & libertate asserendæ veritatis deflectere. Sed in Phariseis erat ista pestilentissima adulatio, eo tendens, ut Chrysost. notat, ut Christum inflarent, & audacem redderent, atque ita in ancipiti constitutus aliquid diceret, vel contra religionem & libertatem Judaicam, ut sic Pharisei præsentem eum plebi invisum redderent, vel contra præsentem Reipublicæ statum, ut sic eum Herodiani comprehenderent, & apud præsidem Pilatum accusarent: nam de hac ipsa tributi causa apud Pilatum mentiti sunt, Lucæ 23. v. 2. Et hoc est, quod Lucas aperte dicit, eos fuisse insidiatores, qui se justos simularent, quæstionemque proposuissent, ut traderent illum principatui & potestati Præsidis.

17. Quandoquidem igitur tam incorruptus sis Doctor veritatis, *Dic nobis: Quid tibi videtur*, de hujus quæstionis veritate; quæ conscientiam nostram torquet & perplexam facit? *Licet censum*

dare Cæsari, an non? Salva scilicet religione & absque offensa Dei. Pompeius enim primo universam Judæam vectigalem populo Romano fecerat; deinde Augustus cum circa tempus nascentis Christi toti nationi censum seu tributum annum imposuisset, Judas Galilæus hoc indignum ratus, populum ad rebellionem incitaverat, ut multis locis indicat Josephus & Gamaliel Actorum 5. v. 37. Hinc orta quæstio, tempore Christi maxime controversa, utrum liceret tributum Cæsari solvere? Pars affirmativa tenebatur ab Herode & Herodianis, & Romanorum fautoribus; negativa a Juda Galilæo, atque ejus discipulis, & maxime grata erat populo ac Pharisæis.

18. *Cognita autem Jesus nequitia eorum, id est, fraudulenta hypocrisis, ait: Quid me tentatis, seu experiri scientiam meam cupitis, hypocrite?* aliud enim voce, aliud opere proferebant: nam benevolentiam erga Jesum, magnam æstimationem ejus, studium veritatis & justitiæ & religionis simulabant, cum nihil eorum esset ipsis cordi.

19. *Ostendite mihi numisma census, id est, speciem monetæ, qua census, Judæis imperari solitus a Romanis, solvi debet.* Constat enim ex Ælio Lampridio, moris fuisse Romanis Imperatoribus, ut numismata, pro ratione tributi vel census, magna vel parva conderentur. *At illi*

obtu-

obtulerunt ei denarium: quod fuit numisma Romanum; intelligit autem argenteum. Testatur enim & miratur Plinius lib. 23. c. 3. populum Romanum victis gentibus in tributo semper argentum imperasse, non aurum. Putatur autem hic fuisse denarius minor, unius Atticæ drachmæ poudere, hoc est, valoris circiter Regalis Hispanici, qui olim quinque, nunc sex stuferos valet. Cum autem constet ex cap. 17. v. ult. Censum illum fuisse didrachimum, hinc sequi videtur, eum vel denario duplicato debuisse ab omnibus solvi, vel certe pro ratione facultatum uniuscujusque, uno vel duobus.

20. *Et ait illis: Cujus est imago hæc, & superscriptio?* Nam ut nunc, ita & olim tempore Christi, signabantur nummi imagine Principis, vel Reipublicæ & caracteribus limbum ambientibus, ut ex multis vetustis nummis constat. Quamvis initio apud Romanos pecude, unde pecunia dicta, signarentur; deinde aliis notis, Jano, bigis, quadrigis, victoria, &c. ut videre licet apud Plin. loco citato. Interrogat hæc Christus, non quod ignoret, sed partim ut ex propriis eorum verbis quæstionem solveret, partim ut significaret non sibi terrena esse curæ, sed cælestia.

21. *Dicunt ei: Cæsaris,* verisimiliter Tiberii, utpote jam decimumoctavum

imperantis annum. *Tunc ait: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari.* Quibus verbis tacite significatum esse a Domino plerique volunt, tributum illud esse Cæsari, in recognitionem domini, solvendum, utpote cui se subjectos usu numismatis ejus profiterentur. Sed merito dubites, utrum hoc sequatur: nam & Abramam, Gen. 23. v. 16. usus est moneta publica, scilicet Hetheorum, inter quos vivebat, quibus tamen non erat subjectus: & Judæos verisimile est pecunia Græca & Romana propter commercii commoditatem ante subjectionem, esse usos; & tyrannis etiam census, qui non debetur, solvi solet. Itaque verisimile est, Christum, sicut anticipi & lubrica quæstione pulsatus fuerat, ita & lubricæ atque ambidextre respondisse, ut nihil decideret, sed eos incertos relinqueret, quid Cæsari deberet solvi, an census, an honor, an obedientia? sicut eos etiam de solvendis Deo incertos reliquit, cum dicit, *Et quæ sunt Dei, Deo.* Hoc tamen duabus de causis adjecit. Primo ut indicaret, etsi, quæ sunt Cæsaris, Cæsari solverentur, neminem ex eo impediri, quin reddat ea, quæ sunt Dei Deo, ut Origenes; illud enim pauperiorem forsitan reddet, non tamen impium. Ita docens, nihil obstare religioni, sicut ipsi putabant, quo minus, salva pietate,

te, & Cæsari pareretur in iis, quæ ad ipsum spectabant, scilicet terrenis, & simul Deo, in rebus divinis. Secundo, ut simul eorum negligentiam perstringeret, in iis solvendis, quæ sunt Dei, obedientia scilicet mandatorum ejus: quasi dicer. De solvendis debitis Cæsari, avaritia stimulante, estis anxii, cum de solvendis debitis Deo nihil curetis: hoc oportet facere, & illud non omittere, cum res postulat.

22. *Et audientes mirati sunt, responsum tam cantum, in quo nihil reperiri posset, quo vel in populi, vel in Cæsaris offensam caderet, ut speraverant. Lucas hoc exprimit, Et non poterant verbum ejus reprehendere coram plebe.*

23. *In illo die accesserunt ad eum Sadducei. De hac secta diximus alibi, sicut & de lege suscitantium semen, id est, filium & posteritatem fratri, id est proximo cognato suo, sine liberis defuncto. Primogenitus enim filius ex uxore, fratris nomine defuncti appellabatur, ut Lex ait, hoc est, habebatur filius & heres defuncti, non viventis. Proponunt Sadducei hanc quæstionem, ut absurditate, quæ ex ea sequi videbatur, (quod scilicet vel plures eandem haberent postea simul uxorem, vel unus præ cæteris quibus erat par jus) expugnarent resurrectionem, & consequenter regnum cælorum & vitam æ-*
ter-

ternam, quam Christus prædicabat. Neque enim suspicari poterant carnales homines, vitam ibi cælibem esse ducendam. Proponunt autem ex ipsa lege Moyſis, quam ſolam recipiebant, ut teſtatur Joſephus 18. Antiquitatum cap. 2. Quibus reſpondet:

29. *Erratis*, negando reſurrecciónem, & ignorando modum ejus, dum ſcilicet putatis vitam, quæ futura eſt, fore vitæ præſenti ſimilem. *Nescientes Scripturas*, quia non intelligitis eas, quæ de hac re loquuntur: *neque virtutem*, ſeu omnipotentiam Dei, cujus poteſtate corpus redactum in cineres, ad vitam, eamque longe aliam, ac jam vivimus, revocabitur. Tangit igitur duplicem radicem erroris iſtius, ignorantiam Scripturarum & omnipotentiae Dei: quibus de cauſis ab omnibus olim, tum Judæis, tum Philoſophis, tum hæreticis, reſurrección ſublata fuit, & etiamnum hæreſes contra pleroſque arduos fidei articulos excitantur. Primo igitur docet eos errare in modo futuræ vitæ intelligendo, convellens totius erroris fundamentum.

30. *In reſurrecciónem enim*, id eſt, tempore reſurrecciónis, ad quam omnis vita poſt eam ducenda, ſpectat, *neque nubent, viri, neque nubentur, fœminæ*: nam Græce eſt (*ut gamuſin, ut ohgamizontai*) *neque uxores ducunt, neque dantur ad nuptias*; quo modo eadem Græca verba verſa ſunt

sunt Lucæ 17. v. 27. Itaque hic, contra Latinorum consuetudinem, *Nubere* tributum est viris, & *Nubentur*, usurpatum est personaliter. Colligit autem hinc Hieron. tum hic, tum Epist. 27. ad Eustochium, in resurrectione futuram sexuum diversitatem. Neque enim recte de lapidibus, vel rebus quæ non possunt nubere, dixeris, *non nubent*, &c. Quamvis Tertullianus lib. de habitu muliebri, cap. 2. Origenes & alii nonnulli, eundem sexum, qui viris, videantur tribuisse fœminis: sed recte August. 22. de Civit. cap. 17. corporibus vitia detrahentur, natura servabitur. Non est autem vitium sexus fœmineus, sed natura erunt membra non accommodata usui veteri, sed decori novo, quo non alliciatur aspicientis concupiscentia, quæ nulla erit, sed Dei laudetur sapientia, atque clementia, qui & quod non erat, fecit, & liberavit a corruptione, quod fecit. *Sed erunt sicut Angeli Dei in cælo:* seu qui in cælo sunt, ad differentiam dæmonum, hoc est, vivent absque nuptiis, cibo, potu cæterisque mortalitati sustentandæ & propagandæ necessariis, sicut Angeli, quod Augustin. loco citat. dicit: Erunt sicut Angeli, seu æquales Angelis immortalitate, atque felicitate, non carne. Non enim hic natura Angelica, sed similitudo spiritualis conversationis promittitur, ut Hieron. locis
cita-

citatis : qui ad Eustochium recte notat, sicut & Basil. libr. de vera virginit. Virgines istam Angelicam similitudinem resurrectionis in hac vita prævenire, quorum puritatem in corruptibili carne circumferunt.

31. *De resurrectione autem mortuorum non legistis.* Hic eos probat nescire Scripturas, retundens ex ipso Moyse argumentantes ex Moyse, cum alioqui longe clariora ex Prophetis testimonia suppetere.

32. *Ego sum* : id est, non solum olim fui, sed etiam nunc sum, *Deus Abraham, Deus Isaac, &c.* Sub hac propositione quodammodo subsumit Christus : atqui *Non est Deus mortuorum*, id est, eorum, qui corpore & anima extincti sunt, *sed viventium.* Unde concludendum relinquit; ergo Abraham, Isaac, & Jacob non sunt mortui, sed vivunt, & consequenter mortui resurgunt.

Contra quam argumentationem moveri difficultas potest, quia, quamvis animæ Patriarcharum solæ viverent, nec resurgerent corpora, Deus posset vocari eorum Deus. Sed duobus modis responderi potest. Primo, ut omnia verba in suo rigore accipiantur, & immediate corporum resurrectio probetur. Nam Abraham, Isaac, & Jacob non sunt nomina animarum, sed personarum, seu suppositorum, corpore & anima constan-

stantium, ut notavit Theophyl. in cap. 12. Marci: & viventes, cum de hominibus sermo est, dicuntur, qui corpore & anima unitis vivunt. Itaque cum dicatur Deus Abraham, & Isaac, & quidem dicatur Deus tantum esse viventium, quos pridem corpore defunctos esse constat: necesse est Abraham & Isaac suis corporibus adhuc vivere, sed Deo. Nam hunc sensum indicat Lucas, cum addit, *Omnes enim vivunt ei*, nimirum quia morte brevissimo tempore velut somno intercurrente tantum dormiunt, non mortui sunt Deo, utpote quos ad vitam corporis mox revocaturus est. Hac enim de causa mortui vocantur ab Apostolo *dormientes*, sicut & Lazarus Joani. 11. v. 11. & puella Matth. 9. vers. 25. *dormire* dicuntur. Declarat hoc Chrysost. appositâ similitudine Adami, quia sicut pomo comesto, decretaque mortis sententia, statim mortuus dicitur, tametsi diu postea supervixerit: ita vicissim mortui, propter decretam a Deo resurrectionem, dicuntur ei vivere. Et hoc modo Christus immediate probasset resurrectionem. Secundo & fortasse facilius responderi posset, Christum in verbis suis spectasse mentem Sadducæorum. Sadducæi autem teste Josepho 18. Antiquit. cap. 2. cum corpore extinguebant simul & animas. Itaque immediate Christus probat ani-

mas

mas permanere post mortem corporis, ex eo, quod vocetur Deus Abraham, & Deus non sit Deus mortuorum, id est, penitus extinctorum, etiam quantum ad animam, sed viventium. Quod si anima non extincta, sed immortalis permanet, ergo resurgent & corpora. Anima quippe ex naturali quodam pondere requirit conjungi corpori, & per quam justum est, ut quod particeps fuit operum, ac laborum, poenæ quoque & præmii particeps fiat. Et hinc est, quod non tantum Sadducæi, sed & olim Philosophi, & hodie Athei, cum animæ immortalitate etiam corporum resurrectionem susculerunt, & e contrario qui immortalitatem animæ, iidem & corporibus resurrectionem tribuerunt. Unde & Paulus 1. ad Corinth. 15. v. 18. & 32. ex negata corporum resurrectione infert, dormientes perire, scilicet etiam quantum ad animam, & pios labores nihil prodesse: & 2. Machab. 12. v. 44. concluditur, orationes pro defunctis nihil profuturas esse, nisi resurgant & corpora.

34. *Pharisæi autem audientes, &c. ne scilicet etiam sibi videretur silentium impositum, ut deprimerent Christi gloriam, coram turbis admirantibus; Convenerunt in unum, ad proponendam novam quæstionem, qua ille, qui Sadducæos superaverat, a se superaretur.*

35. *Et interrogavit eum unus ex eis, nempe Phariseis, Legis Doctor: Marcus Scribam vocat, Syrus Legis peritum; ex quo patet, Legis doctorem etiam Scribam esse, & eosdem Scribas esse potuisse & Phariseos, utpote cum hoc sectæ esset nomen, istud officii. Tentans eum, id est, ut experiretur ignotum, inquit August. 2. de consensu cap. 73. hoc est, ut amplius experimentum caperet peritiæ Scripturarum ejus. Hic enim quamvis Phariseis invidia stimulis se obtulerit, qui quæstionem ex intimis Legis arcanis petitam Jesu proponeret, bono tamen animo ad sciendam scilicet sententiam Christi hoc fecisse colligi videtur ex Marci 12. vers. 28. & seqq. Interrogavit ergo:*

36. *Quod est mandatum magnum in Lege? id est, maximum inter omnia Legis Moyſis mandata, ut ex Marco patet, qui dicit, quod esset primum omnium mandatum? Carent enim Hebræi superlativo. Videtur ista quæstio tunc fuisse controversa, ut notavit Beda in Marcum, aliis mandatum de sacrificiis, aliis aliud præferentibus. Ait illi Jesus:*

37. *Diliges Dominum Deum tuum. Apud Marcum præmittitur etiam illa præfatio, quæ habetur Deuter. 6. Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est: qua manifeste præmittitur dilectioni, & fundatur in animo fides unitatis essentiæ*

divinæ; occultius autem Trinitatis personarum, ut observavit Euthymius, in eo quod ter nomen Domini, ac Dei repetitur. Cui præfationi mox subiungitur apud Marcum, *Et diliges Dominum*, &c. quasi dicer. itaque quia unus est, totum amorem in illum Dominum Deum tuum converte. Pro quo Hebraice est nomen *tetragrammaton*, id est, quatuor litterarum, (*I H V A*) seu *Iehova* quod Deum sub omnis essentiae pelago exprimit, & ita tacite rationem continet ejus, quod sequitur, cur scilicet ex toto corde, toto animo, tota mente &c. sit diligendus; nimirum quia est primum ens, summum bonum, abyssus, fons ac principium omnis entis & boni, ac proinde primum & summum, quod mereatur diligere. *Deum tuum*, qui te sibi in populum peculiarem elegit, in filium adoptavit, diligit, & ex dilectione innumeris cumulavit beneficiis. Nam in prima parte summa ratio diligendi suggeritur, ipsa divinæ naturæ excellentia: hic vero proxima, ipsius scilicet in nos amor, ac beneficentia; ut, si in amando tardiores fuerimus, saltem amantem redamemus. *Ex toto corde*. Hoc additur, ut distinctius intelligamus, quomodo totus amor noster in unum Deum nostrum converti debeat. Recte itaque observat Basil. in Psalm. 44. & Theodoret. quæst. 3. in Deuteron. per istud, *ex toto*, seu *omni corde*, præcipi nobis,

nobis, ut non scindamus dilectionem in dilectionem Dei, & rerum inferiorum Deo: quantum enim in eas dilectionis impenderis, tantum Deo subtrahi necesse est. Sed quia jam fundata in animo dilectione Dei, unicuique rei, parentibus, liberis, cæterisque omnibus utilia ex ejusdem illius divinæ dilectionis legibus procuranda sunt (sic enim Deus ipse, quem diligis, jubet:) hinc fit, ut quidquid aliud justo genere amoris, qui longe inferior est, in animum venerit, illuc rapi, & referri debeat, quo totius dilectionis illius impetus currit. Tota enim illa dilectio proximorum in illam dilectionem Dei referenda est, quæ nulum a se rivulum extra se duci patitur, cujus derivatione minuatur, ut Augustinus libr. I. de doctrina Christiana, cap. 22. Sic ergo *cor totum* opponitur cordi in plures amores diversos diviso, quod hic fieri vetat. Opponitur etiam *cor totum* cordi remisso, ac languido, ut significetur nihil nobis magis, aut æque diligendum esse, ac Deum; nihil illius amori præferendum, aut æquandum: qui sensus ex primo sequitur. Sed magna est sententiarum diversitas in assignando discrimine *cordis*, *animæ*, *mentis*, *fortitudinis*, *virium*, quibus nominibus hoc præceptum diversis locis exprimitur. Juxta August. loco citato. *cor* significat cogitationes, *anima* vitam, *mens* intellectum;

juxta Nyssenum libr. de creat. hominis, *cor* designat animam vegetabilem, *anima* sensitivam, *mens* intellectivam. Alii, maxime recentiores, putant hæc omnia unum idemque significare, & ad majorem tantum energiam repeti, ejusque signum esse, quod aliquando aliquid eorum omittatur. Sed hoc nihil aliud probat, nisi vel præceptum istud subinde non plene exprimi, vel certe unum eorum ex alio intelligi posse. Rectius igitur & verisimilius videtur dici, sicut alibi diximus, & hic locus postulat, ut iterum dicatur, quod, cum dilectio sit voluntatis actus, voluntas ipsa per *cor* significetur. Nam sicut *cor* est principium omnium corporalium motuum, ita voluntas, maxime quantum ad intentionem finis ultimi, qui est obiectum charitatis, est principium omnium motuum spiritualium. Et ideo ubicumque præceptum istud ponitur, semper *cor* ponitur primo loco, tamquam fons istius dilectionis. Tria sunt autem principia actuum, quæ moventur a voluntate, intellectus scilicet significatus hoc loco per *mentem*, & vis appetitiva interior designata per *animam*, & vis executiva exterior omnium actionum, quæ exprimitur Deuter. 6. per *fortitudinem*, & Marci 12. vers. 30. per *virtutem*, & Lucæ 10. vers. 27. per *vires*: eadem enim ista tria sunt. Præcipitur igitur, ut tota nostra

ra

ra intentio feratur in Deum, quod est *ex toto corde*; &, ut noster intellectus subdatur Deo maxime per fidem, quod est *ex tota mente*; & ut appetitus noster inferior regatur secundum Deum, quod est *ex tota anima*; &, ut exteriores actus nostri obediant Deo, quod est *ex tota fortitudine*, seu virtute, seu viribus. Ita fere S. Thomas 2. 2. quæst. 44. art. 5. Ex quo patet, quam vere Augustin. dicat loco superius allegato, nullam vitæ nostræ partem hoc præcepto relinqui, quæ vacare debeat, & quasi locum dare, ut alia re præter Deum velit frui. Cui conformiter Victor Antiochenus in Marcum ait, idcirco in ista Lege repeti *cor, animam, mentem, virtutem*, quo hominem tanto Dei amore flagrare debere demonstret, ut nihil prorsus in ullam omnino animæ facultatem irrepere sinat quod ejus erga Deum dilectionem excludat, aut diminuatur, aut alio transferat.

38. *Hoc est maximum mandatum*, id est, præcipuum, quia maxime ab homine requisitum, omnia secum trahens mandata; plenitudo enim legis est dilectio, ad Rom. 13. item omnium mandatorum finis & scopus; finis enim præcepti est charitas, 1. ad Timoth. 1. v. 5. . . . *Et primum*, dignitate, tanquam de fine ultimo, de ente primo, de summo bono, atque ita necessario est finis aliorum

mandatorum, & in intentione tam legislatoris, quam factoris primum.

39. *Secundum autem simile est huic; officio; quia similiter dilectionem præcipit; & amplitudine, quia universa secundæ tabulæ præcepta continet, sicut alterum primæ. Diliges proximum, nempe quemlibet hominem; nam ut Iren. lib. 4. cap. 27. homo homini proximus. Hinc illa laudatissima sententia cujusdam apud Comicum qui reprehensus fuerat, quod aliena curaret negotia. Homo, inquit, sum, humani a me nihil alienum puto; cui tota aliquando theatra plausisse ferunt. Utitur autem nomine Proximi, ut tacite suggerat rationem legis, seu dilectionis istius, nempe societatem, fundatam in proximitate, hoc est in conjunctione naturali, non sanguinis, sed animorum, id est, rationis & imaginis Dei, & consequenter præcipue in capacitate summi boni, in qua socij & proximi sunt omnes homines. Si enim pecuniæ ratio socios facit, quanto magis ratio naturæ, non negotiandi, sed nascendi lege communis? inquit August. Epist. 52. . . Sicut te ipsum, id est, similiter atque te diligis, etsi non æqualiter. Similitudo autem ista dilectionis attenditur primo & maxime in fine diligendi proximum, scilicet propter Deum. Hinc August. lib. 10. de Civit. cap. 4. Cum mandatur de proximo diligendo, sicut*
seip-

seipsum, quid aliud mandatur, nisi ut ei quantum potest, commendet diligendum Deum? Dilectio quippe sui, non propter Deum, non est vera sui dilectio. Cum enim se diligere sit, sibi velle summum bonum, tunc verissime & propriissime homo seipsum diligit, cum Deum diligit; nam hoc ipsum est, sibi velle summum bonum. Unde idem August. lib. de morib. Eccles. cap. 26. Solus se novit diligere, qui Deum diligit: sicut ille se satis diligit, qui sedulo agit, ut summo & vero perfruatur bono. Quod si nihil est aliud, quam Deus, quis cunctari potest, quin sese amet, qui amator est Dei? Et ista causa est, cur nullum præceptum sit, ut homo diligat se, quia in dilectione Dei perfectissime involvitur. Secundo, attenditur ista similitudo in rebus, quas proximo velle debemus, seu in officiis, quæ ei præstare debemus, nempe bona, non mala, sive corporis, sive animæ: omnia enim officia societatis humanæ ex illo unico præcepto nascuntur, & ut ibid. August. ad duo revocantur: nempe, ut in nullo lædamus proximum, secundum illud Apostolicum, ad Rom. 13. v. 10. *Dilectio proximi malum non operatur*: deinde ut eum, cum possumus, adjuvemus. Unde utrumque complectens August. lib. de vera relig. cap. 46. Ea est regula dilectionis, inquit, ut quæ homo vult

sibi bona provenire, & proximo velit; & quæ accidere sibi mala non vult, & illi nolit. Quorum affirmativum indicatur sup. Matth. 7. v. 12. *Omnia, quaecumque vultis, ut vobis faciant, &c.* negativum vero Tobiae 4. vers. 16. *Quod ab alio oderis fieri tibi, &c.* Ex his patet, non esse necesse addere, ut proximus non diligatur, propter propriam utilitatem, aut delectationem. Nam & hoc includitur in eo, quod debeat eum diligere propter Deum, sicut & seipsum. Nam, ut optime August. loco de morib. Ecclesiae citato: Quod agis tecum, hoc agendum cum proximo, id est, ut ipse etiam perfecto amore diligat Deum. Non enim eum diligis tamquam teipsum, si non ad id bonum, ad quod ipse tendis, adducere satagis.

40. *In his duobus mandatis universa Lex, Moyſis, & non tantum Decalogus ejus, pendet & Prophetæ, seu Prophetarum doctrina: hoc est, inquit August. libro 1. quæſtione Evangelica qu. 33. & latius lib. de perfect. justitiæ cap. 5. in his duobus habent finem, & ad hæc duo referenda sunt: quidquid enim Dei lege prohibemur, & quidquid jubemur facere, ad hoc prohibemur & jubemur, ut duo ista compleamus. Imo tota Scriptura, adeoque Dei cum hominibus providentia non aliud spectat. Unde August. ubi Scriptura aperta est, charitas patet:*

patet: ubi obscura est, charitas latet: de quo vide & in Psal. 140. Recte autem observat Epist. 52. idem August. dici, *In his duobus mandatis*, non in his tribus, quasi tertium esset de diligendo seipso, ut intelligeretur, inquit, nullam esse aliam dilectionem, qua quisque diligit seipsum, nisi, quod diligit Deum; qui enim aliter se diligit, potius se odisse dicendus est. Cum ergo summam agendorum Phariseos Christus docuisset, nunc etiam summam credendorum novæ Legis eos ex Scripturis docere volens & omnem prætextum se persequendi ad necem tollere:

41. *Congregatis Pharisæis*, nempe contra se, ut supra vidimus v. 34. *Interrogavit eos*, suo jam jure & vice: utpote jam toties ab eis interrogatus ac tentatus.

42. *Quil vobis videtur de Christo? Cuius filius est?* Hanc questionem clare de seipso proposuerat Apostolis, Matth. 16. v. 13. & 15. Hic vero proponit in genere abstrahendo a persona sua. Statim enim, ut Chrysost. ut eum seductorem & perditum esse respondissent. *Dicunt ei, David*: quod ita tritum tunc erat, ut etiam vulgo esset notissimum: sicut aliquoties supra vidimus. Sed ita hoc intelligebant, ut nihil amplius de Christo suo sentirent, nisi Regem de stirpe David terrenum fore Dei adoptione filium charissimum, qui Judæos dispersos

in terrenam libertatem assereret, regnum David collapsum multo augustius restitueret, & usque ad fines terræ subactis gentibus dilataret: cuiusmodi etiamnum expectant Judæi. Hanc opinionem ergo ut corrigeret Dominus, ait:

43. *Quomodo ergo, si scilicet nihil aliud est, nisi Davidis filius, David in spiritu, nempe sancto, id est, per spiritum sanctum actus & impulsus, qui mentiri, aut errare non potest, vocat eum Dominum, scilicet suum? Pater enim non vocat filium Dominum suum. Locus autem, quem citat, est ex Psalmo 109.*

44. *Dixit Dominus, nempe Deus; est enim hic Hebraice nomen illud ineffabile, quod soli Deo competit, & fere verti solet, Dominus, eo quod Hebraice legi soleat per (Adonai) quod Dominum significat. Domino meo, Messiae scilicet, seu Christo: Hebraice est (Ladoni) quod hominibus tribui solet. Unde vis argumenti non est sita in eo, quod vocet simpliciter Dominum, sed Dominum meum, cuius scilicet ipse sit servus. Sede a dextris meis, id est, habeas & habere agnoscaris æqualem mecum gloriam, maiestatem, imperium. Unde urgens hanc phrasis istius prærogativam Apostolus ad Hebr. I. v. 17. ait: Ad quem enim hominum aut Angelorum dixit aliquando, Sede a dex-*

dextris meis? Et I. ad Corinth. 15. v. 25. hunc locum paraphrastice citans ait: *Oportet illum regnare; donec ponat, &c.* & ad Ephes. 1. v. 20. clarius explicans effectum istius sessionis, *Sulcitans*, inquit, *illum a mortuis & constituens ad dexteram suam in cælestibus supra omnem principatum, & virtutem, & dominationem, &c.* Eodemque modo ad Philippenes 2. v. 9. Ex quibus patet, Apostolo interpretante, Deum Patrem hoc dixisse, id est, tradidisse Christo hanc sessionem a dextris tempore glorificationis ejus post resurrectionem. Tunc enim res fieri dicitur, quando innotescit, & ipse Christus hoc satis declarat infra c. 26. v. 64. tametsi ab initio incarnationis Christus, cum accepit esse Deum, accepit & æqualem Patri gloriam, quæ postea manifestata est. Est autem locutio metaphorica, ab humano more sumpta, ubi ad dexteram est locus maxime honorificus. Nec tamen hac phrasi Pater ad sinistram esse, Filioque postponi significatur; nam mox eodem Psal. v. 5. Pater dicitur esse a dextris Filii. Quamvis enim in sermone proprio dextera inferat respectum ad sinistram, non tamen necesse est hoc etiam sermone metaphorico indicari. Verbis ergo, ut Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 6. honorificis, & præsentiam declarantibus significatur summi honoris æqualitas; plus

plus videlicet cuique personæ quodammodo tribuendo, ne minus habere credantur, ut ait Ambros. de Filio lib. 2. de Spiritu sancto c. 12... *Donec*, id est, etiam donec: exprimit enim illud tempus, quo maxime videri poterat non sedere ad dexteram; relinquens intelligendum maxime sessurum postea. Non enim præsentium promissio est futurorum exceptio: ut Basil. hom. 25. vide dicta c. 1. v. ult. Unde Apostolus ad Hebr. 10. v. 12. *In sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum, &c.* Ex quo Apostoli loco intelligitur tempus novissimi iudicii significari quando dicit, *Donec ponam inimicos, seu adversarios tuos omnes, Reges, populos, imperia, &c. Scabellum pedum tuorum*, id est, ita subiectos tibi, ut instar scabelli sub pedibus tuis eos conculces & proteras: quo absolutissimum imperium Christi significatur.

45. *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?* id est, quomodo ista duo consistunt? Non enim negat eum esse filium David; nam, ut Augustinus Serm. 234. de tempore, *quomodo*, verbum quærentis est, non negantis: sed eo collimat, ista difficultate objecta, ut cogerentur aliam sublimiorem in eo naturam agnoscere. Illi vero præoccupati cum essent ista falsa opinione,

46. *Nemo poterat ei respondere verbum, seu quidquam, quod nodum illum solveret. Ex quo silentio manifeste constat & sequitur: primo, certum fuisse apud Judæos illius temporis, quod iste Psalmus a Davide scriptus fuerit contra cavillationes recentiorum Judæorum, qui putant scriptum esse, vel a Melchisedech, vel ab Eliezer servo Abraham, vel aliis tempore Davidis viventibus: secundo certum item fuisse Phariseis, quod ille idem Psalmus de Christo scriptus esset contra alias recentiorum Judæorum tergiversationes, qui volunt scriptum, vel de Abrahamo, ut testis est hic Hier. vel de Davide, ut Aben Ezra, & Rabbi David putant, aut de Ezechia, ut Judæi olim exponebant, teste Justino contra Triphonem, & Tertull. lib. 5. contra Marcionem c. 9. nam alioqui facile respondissent Pharisei, utroque modo difficultatem eludendo.*

CAPUT XXIII.

1. **T**unc, cum arrogantiam Phariseorum de scientia repressisset, ut iisdem quoque tanquam incorrigilibus palam pietatis ac sanctimonix larvam detraheret, *Locutus est ad turbas & discipulos, ne imitationis contagio corrumperentur.*

rentur. Et quia gravissime Scribas & Phariseos volebat perstringere, ne officii auctoritatem lādere voluisse, vel eorum principatum affectare, vel odio eorum, & inimiciis moveri videretur, prudenter præmittit:

2. *Super cathedram Moysi*, id est, quam Moyses instituit, Dei auctoritate. Significatur autem non suggestus, in quo docuit Moyses, quasi ea dumtaxat servanda juberentur, quæ ex tali cathedra docerent, ut quidam nimis materialiter acceperunt: sed auctoritas Moysis in rebus divinis, nempe docendi & interpretandi Legem Dei, præcipiendi regendique populum in iis, quæ spectant cultum Dei: sic enim & cathedram Petri, auctoritatem Petri dicimus. Respicitur enim ad usum, quo docentes, ac judicantes plerumque sedent, ut fecit Christus docens, Matth. 5. vers. 1. & Lucæ 4. v. 20. & judicantes sessuri significantur, Matth. 25. v. 31... *Sederunt Scribæ & Pharisei*, per legitimam in officio successionem. Pharisei enim & Scribæ videntur plerique fuisse simul ex ordine Levitico ac sacerdotali: ita ut Phariseis fere incumberet gubernare populum, & magistratum gerere, ut testatur Josephus 18. Antiq. c. 2. Scribis, legem interpretari, Sadducæis ab utroque exclusis, vel in instituta Phariseorum trans-euntibus, si magistratum caperent, ut

ut ibid. Josephus, & ideo nulla hic de Sadducæis fit mentio, nec etiam de sacerdotibus ac Pontificibus sub illis nominibus, nimirum ut auctoritati parceretur. Quia vero Moyses Christi personam, & figuram gessit, consequenter August. Serm. 49. de verbis Domini c. 5. per Scribas & Phariseos vult figurari Episcopos illos, doctoresque Christianos, qui sua quærunt, quique dicunt, & non faciunt, nempe quia Moyses, hoc est, Christi, auctoritatem & locum tenent.

3. *Omnia ergo quaecumque* (quibus universalibus signis absolutissima sine exceptione obedientia indicatur) *dixerint vobis*, sive docendo, sive jubendo. Intellige autem, quamdiu non constiterit esse aperte contraria cathedræ, in qua sedent, seu doctrinæ Moysis & Legis Dei. Sic enim & Apostolus jubet filios obedire parentibus per omnia, ad Coloss. 3. v. 20. cum tamen notum sit, Deo magis obediendum esse quam hominibus, si contraria tradant. Et hinc est, quod ipse Christus hoc ipso cap. v. 16. & seqq. doctrinæ quædam capita in Mosaicæ corruptelam inducta, reprobabat, & cap. 16. v. 6. & 12. monet a fermento, id est doctrina Phariseorum, cavendum. *Servate & facite*, id est, omnino facite, quia scilicet non eorum, sed Dei sunt, quæ docent: nam ut August. 4. de doctr. Christiana cap. 27. Cathedra

thedra non ipsorum, sed Moyſis, cogit eos docere etiam bona non facientes. Argunt ſua in vita ſua, docere autem ſua, cathedra illos non permittit aliena. Unde lib. 16. contra Fauſtum c. 29. advertere jubet, quantus honor hic deferatur doctrinæ Moyſi, in cujus cathedra etiam mali ſedentes bona docere cogebantur. *Secundum opera vero eorum nolite facere*, id eſt, ne auctoritas, quæ vos ad obedientiam doctrinæ movit: etiam ad vitæ imitationem moveat: quod cauſſime idcirco monet, quia, ut Aug. abundant in plebe, qui malæ vitæ deſenſionem ex ipsis præpoſitis, & doctoribus quærunt, reſpondentes in corde ſuo: Quod mihi præcipis, cur ipſe non facis? Atque ita ex vitiorum eorum moribus ſibi vivendi legem ſingunt. *Dicunt enim*, ſeu præcipiunt optima quæque, juxta legem Dei, & non faciunt: vita enim verbis diſſidet. Atque ita conſequenter fieri ſolet, ut quod verbo in animis auditorum ſtruunt, vita deſtruant. Ut enim quis obedienter audiatur quanta-cunque granditate dictionis, majus habet pondus vita dicentis, inquit Auguſt. loco de doctrina Chriſtiana citato. Unde idem præclare monet auditores talium doctorum; tract. 46. in Joan. Botrum inter ſpinas caute lege, ne, dum quæris fructum (audiendo ſcil. malos doctores)

laceres manum, & cum audis bona dicentem, ne imiteris mala facientem.

4. *Alligant enim* (metaphora a jumentis sumpta, quibus imponi & alligari solent sarcinæ) *onera gravia & importabilia*, Græce (*dysbastakta*) *portatu difficilia*, nempe traditiones, tum seniorum, tum proprias, tum ipsius quoque præcepta divinæ legis. Datur enim ratio istius sententiæ generalis, *Dicunt, & non faciunt*. Hæc ergo omnia dicuntur *onera gravia*, &c. tum multitudine, tum gravitate, tum interpretationis duitia, tum accuratissimæ observationis rigore, quem postulabant. Quod verbo *alligandi* significatur: sicut fastus imperandi, & leges cudendi, per id, quod sequitur, *Et imponunt in humeros hominum*, ut ea ferant. Ipsi autem cum exemplo deberent præcedere gregem, *digito suo*, qui opponitur humeris, *nolunt ea movere*, id est, ne minimum quidem observandi conatum adhibere, ut saltem exemplo suo ea reddant leviora. Duplex igitur notatur hic perversitas, ut Chrysost. notat, quod sine venia exquisitissime vellent vivere multitudinem, & quod nimium sibi ipsis indulgendo, magnam assumerent licentiam: cum bonus Princeps in se sævus, in alios benignus esse debeat.

5. *Omnia vero opera sua*, si quæ faciunt, quæ speciem boni præ se ferant, *faciunt*, ut videantur ab hominibus, id est, ut gloriam

riam hominum aucupentur, sicut late & sigillatim declaratum est cap. 6. Præcedenti ergo versu taxabatur eorum aperta improbitas, hic vero simulata probitas, ostentatione & vanitate plena. Hanc ergo per partes explicat.

Dilatant enim Phylacteria sua, id est, amplioribus quam cæteri utuntur phylacteriis, ut videlicet in se convertant oculos hominum, & eis tanto religiosiores videantur. Erant enim *Phylacteria* membranæ, ut Hieron. in quibus erant scripta Legis mandata, quas & Pharisei & Scribæ ab aure ad aurem fronti alligabant & brachio. Sic enim carnaliter intelligebant mandatum illud, Deuter 6. v. 8. quo nihil aliud jubebatur, nisi ut jugiter essent memores mandatorum Dei. Hinc ergo dictæ sunt illæ membranulæ Judæis (*Tephilim*) quasi alligamenta, Græce *Phylacteria*, quasi conservatoria, ad conservandam memoriam Legis Dei. *Et magnificant fimbrias*, id est, magnas faciunt fimbrias suas, scilicet palliorum suorum, ut additur Græce & Syriace, nimirum ut magis viderentur memores Legis Dei, præferentes eam vestibus, cum vita spernerent. Erant enim illæ *Fimbriæ* fila quædam non texta, in extremitate vestis dependentia, quibus instar limbi imposita erat vitæ coloris hyacinthini: quas & Christum gessisse patet Lucæ 8. v. 44. qua de re dixi-

diximus num 15. in fine. Jufferat hoc Deus, ut eis visis veluti obliviosi pueri, divinæ Legis recordarentur. Addit Hieron. solitos Phariseos in illis fimbriis accutissimas ligare spinas, ut interdum pungerentur, & hac quasi admonitione ad officium revocarentur.

6. *Amant autem primos recubitus in cænis*, id est affectant locum honoratiorem in solemnibus conviviiis: quæ antiquis magis esse solebant cænæ, quam prandia, ut liberius possent sine curarum interpellatione protrahi. Unde illud Apost. 1. ad Thessal. 5. v. 7.... *Qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt...* *Et primas cathedras in synagogis*, id est, primos confellus in publicis conventibus, audiendæ legis causa, ubi humilitas regnare deberet: *Et salutationes in foro*. Submissionis istud genus est, quod per modum officii quotidiani præstari etiamnum quibusdam in locis solet magnatibus, quos clientes ita colunt, vel domi eos visitando, vel foris salutando. *Et vocari ab hominibus Rabbi*. Nomen est, quod dignitate, & inprimis eruditione præstantibus apud Judæos tribuitur, quasi dic. *Domine mi*, vel *Magister mi*. In his autem omnibus taxat non tam factum quam affectum eorum, quod scilicet amarent, id est, affectarent, & studiose appeterent hujusmodi vanitatis lenocinia. Nam talibus præcellentiae no-

minibus vel signis, sæpe nos affici decet, amare & affectare non decet.

8. *Vos autem*, discipuli mei, quos a Phariseorum vitiis alienos esse decet, nolite vocari *Rabbi*, id est, ne ametis vocari, five ne affectetis hujusmodi gloriosæ appellationis titulos, placendo vobis in illis, sed potius, quantum in vobis est, declinate: hoc prohibens in discipulis, quod in Phariseis reprehenderat: actio enim aliena non prohibetur, sed propria. *Unus*, seu unicus, est enim *Magister*, seu doctor, *vester*: qui scilicet vos omnes docet, & a quo habetis quidquid magisterii in alios exercetis. Unde tacite eodem modo factum magisterii reprimit, quo Apostolus 1. ad Corinth. 4. *Quid habes (in magisterio) quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Græce additur, hic *Christus* sicut & Latine infra versu 10. Explicat autem nomine *Magistri*, quod supra dixerat *Rabbi*, unde Syrus eadem voce utitur. Hac ergo consideratione reprimit factum gloriandi in illo titulo, eo quod ille soli Christo tanquam Deo vere, absolute & perfecte competat, a quo nos accepimus, quidquid habemus. Ipse est enim prima veritas, fons omnis veritatis & scientiæ, omniscius, apud quem omnis docendi auctoritas residet, & a quo in omnes defluit, qui solus vere docet hominem
iclen.

scientiam, five naturale lumen cordibus ingerendo, five tenebras istius luminis sua luce illustrando. Cæteri auribus vel oculis nuda signa suggerunt, quæ admonent tantum, ut naturali lumine quæramus veritatem, non autem exhibent, ut eam noverimus. Nam veritas seu scientia veritatis aliunde haurienda est, ut subtiliter, fuse, & pulchre docet August. tum alibi sæpe, tum libro fere toto de Magistro, maxime a C. 10. usque ad finem. *Omnes autem vos fratres estis*: sicut in natura, ita & in doctrina, unius Christi magisterio accepta, quasi condiscipuli; est enim oppositum superiori membro. Unde conclusum vult, neminem gloriari, aut sibi placere debere in titulis *Magistri* aut *Rabbi*; multo minus aliis se inde superbe præferre, sed omnem gloriam Deo & Christo transcribendam, cujus omnes discipuli ac ministri sunt. Ex quo patet, hæc non obstare, quo minus sub magisterio, & ut Hieron. loquitur, sub confortio hujus veri magistri, aliquis ad utilitatem aliorum, & sit & vocetur *Magister*, sicut & *Pater*, prout Apostolus se *Patrem Corinthiorum* & *Magistrum Gentium* vocat. Et quia *Fratrum* nomine usus fuerat, arrepta occasione transit ad titulum *Patris*.

9. *Et Patrem nolite vobis vocare super terram*: quasi dicer: Quin etiam ne quidem *Patrem* vocet aliquis quemquam ex

mortalibus in terra degentibus, nempe sic, ut illi vitam & esse suum præcipue acceptum referat, atque ab ejus providentia maxime pendeat, & hæreditatem expectet, sicut gentiles *Patres* vocant. Hoc enim vult subjuncta ratio: *Unus est enim Pater vester, qui in cælis est*, scilicet Deus; omnium quidem ratione creationis, Christianorum vero ratione regenerationis, cui universa vita, corpus, anima, sensus, ratio, mens, victus, sanctificatio, adoptio, hæreditas accepta ferenda est; ita ut ab eo omnis paternitas in cælo & in terra nominetur. Cum ergo impium sit, Patris honore privare eum, qui nos genuit, hoc tantum doceri cupit, ut noverimus, inquit Chrysost. Hom. 37. quem proprie & principaliter Patrem vocare oporteat. Nam, ut notat Hieron. quemadmodum unus per naturam Deus, & unus filius non præjudicat, ne per adoptionem Dii vocentur & filii: ita & unus Pater & magister non præjudicat aliis, ne abusive appellentur Patres & Magistri. Porro sicut non vult, ut eo sensu, quem diximus, aliquem vocemus Patrem, ita nec, ut ipsi nos vocemus; quemadmodum supra vetando, ne vocemur Magistri, vetat etiam ne alios eo sensu vocemus. Et quia illa præcellentiae affectatio veris discipulis Christi maxime perniciosa est, eandem doctrinam iisdem

dem verbis repetit, ut altissime memoria imprimatur.

10. *Nec vocemini Magistri*: ubi simul explicat. quid sibi supra voluerit illud, *Rabbi*. Et quia scopus istius saluberrimæ doctrinæ est humilitas, hinc addit:

11. *Qui maior est vestrum*, id est, Qui ex vobis Magistri vel Patris, seu docendi regendive officio aut dignitate præcelluerit, non se existimet cæteris præstantiorem: sed potius ille, *erit minister vester*: Futurum pro Imperativo, id est, ille sit minister, seu gerat se pro ministro: quasi dicer: Nihil inde in se agnoscat, aut vindicet, præter humilis ministerii obligationem & sedulitatem, gloriam omnem adscribens Deo, quia vir bonus non dominandi cupiditate imperat, sed officio consulendi. Atque ita ut August. ait lib. 19. de Civit. cap. 16. magis debent patres, quod dominantur, quam servi, quod serviunt, tolerare, id est, tamquam durum quid sustinere.

12. *Qui autem se exaltaverit*, in huiusmodi dignitatum ac titulorum ambitu & jactantia, sibi in iis complacendo, sibi aliquid trubuendo, inde aliis superbe se præferendo, *Humiliabitur*, a Deo deprimetur. *Et qui se humiliaverit*, id est, demisse de se senserit ac se gesserit, nihil adscribens sibi ex donis Dei, non inde se aliis præferens, sed in fontem suum refundens omnia, *Exaltabitur*, a Deo,

Deo, five per ipsum in futura gloria, five per homines in hac vita. Nam & hic verissimum esse solet, quod honor sequatur fugientem, fugiat sequentem, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Sententia autem ista generalis est, sæpius a Christo in diversis propositis usurpata, ut liqueat vel fuisse tritum tunc proverbium, vel apophthegma ipsi proprium. Ex quo etiam patet scopus totius doctrinæ superioris, nempe Christum non de vocabulis, *Magistri, Rabbi, Patris*, sed re ipsa & fastus affectatione contendisse

Væ autem vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ. Hic jam orationem in Scribas ipsos & Phariseos convertit, mira spiritus, verborumque libertate & acrimonia, octies ingeminans *Væ*, hoc est, minas impendentis a Deo supplicii, sicut alibi octo beatitudines inculcaverat. In faciem autem, nihil veritus jamjam impendentem ab eis mortem, exprobrat eis scelera sua, & præcipue hypocrisin, id est, simulationem sanctitatis & religionis: per frequentem illius vocis repetitionem indicans fictum ac simulatum fuisse, quidquid in negotio religionis gererent. Id autem facit præsentibus turbis, ut ita, si non ipsi Pharisei pudore vel terrore corrigerentur, saltem alii, detracta simulatæ sanctitatis larva, ab eorum admiratione & imitatione revocarentur. *Clauditis regnum cælorum*, id est,

est, impedimentum præstatis, ne introëant homines in regnum cœlorum, nempe non solum gravia illa onera, de quibus supra, hominibus imponendo, quæ ipsi digito non tangitis, sed maxime eos a fide in Christum avocando, doctrinam ejus jamuando, miracula calumniando, ipsum ut seductorem persequendo. Utitur autem metaphora ab eo, qui clavem auferendo, ostium claudit, ne quis introëat, & idcirco dicit, *Ante homines*: quasi dicer. Jam parantibus ingressum occluditis ostium ante faciem. Lucas vero idem significans dixit, *Tulistis clavem scientiæ*, id est, abstulistis, & vobis ipsam vindicastis, & per illam ipsam modis jam dictis clauditis. *Vos enim non intratis*, quia onera quæ imponitis, digito non tangitis, & in eum, qui Evangelium prædicando dissipat ea, non vultis credere. *Nec introeuntes*, id est, paratos credere in me, & pedem quasi habentes in limine, *Sinitis intrare*, doctrina vestra, exemplo, consilio, jussu, calumniis, terroribus eos a fide revocando.

14. *Væ vobis Scribæ & pharisei hypocritæ*, quia comeditis domos viduarum, id est, exhaustis ac devoratis facultates viduarum: quia hæ mulieres etiam minus cautæ, & magis ad pietatem pronæ esse solent, & quia viro destitutæ, consiliario carent, & bonorum suorum dominæ

sunt. Unde circa viduas semper hypocritæ negotiari solent, & felicius aucupantur, *Orationes longas orantes: Græce* (*propheisei makra proseuchomenoi,*) *sub obtentu prolixæ orationis*, sicut ve titur Marci 12. versu 40. id est, sub specie longæ orationis, seu obtendentes tam crudeli avaritiæ adversus imbecillem sexum prolixas orationes, quibus earum salutem commendetis Deo. Obtentus enim iste veritati opponitur, & significat eos magis orationes simulasse, quam orasse, utpote qui non viduarum salutem, sed prædæ captarent, cor non in cælo habentes, sed in oculis. *Propter hoc*, id est, duplicem istam iniquitatem, scilicet propter immisericordiam in destitutas patrono mulierculas, & hypocrisin, *Amplius accipietis iudicium*, id est graviolem condemnationem.

15. *Væ vobis Scribe & pharisei hypocritæ, quia circuitis mare, & aridam*, id est, percurritis mare ac terram. Adagialis est locutio, quam Latine exprimunt, *Omne movetis lapidem, & adhibetis diligentiam, Ut faciatis unum profelytum*, id est, ut unum advenam ad Judaicam religionem adducatis. *Profelytus* enim Latine advena dicitur, qui scilicet a Gentilismo ad Judaismum transfertur, quasi diceret adventitium religionis, qui opponitur Judæo nato. Etiam hac de causa vocantur *Hypocritæ*,

eo quod ista sollicitudine, quæ in se bona erat, hoc spectarent, ut vel sanctiores inde viderentur, vel, ut Autor operis imperfecti, ut lucra sua e sacrificiis augerentur. *Et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos*, id est, multo magis obnoxium æternæ condemnationi, quam vos estis, quia facitis eum longe sceleratiorem, nempe partim doctrina traditionum, quibus corrumpitis legem, partim & maxime exemplo vestro, idque sive quia offensus redit ad vomitum, id est, idololatriam, sive ut Chrysost. quia comparatum est, ut probos magistros vix imitemur, improbos etiam improbitate superemus. Quamquam August. contra Faustum ideo duplo dictum putat, quia hoc implere negligebat, quod propria voluntate susceperat.

16. *Væ vobis duces cæci*, id est, qui duces doctoresque aliorum vos profitemini, & tamen ignorantia pleni estis. Paulo ante hypocrisin, hic vero ignorantiam eorum supinam perstringit in eo, quod dicerent *Quicumque juraverit per templum, & in altari*, id est, per altare, nihil est, id est, non debet, ut patet ex opposito, quod sequitur, hoc est, non tenetur hoc jurejurando, nec reus est perjurii. *Qui autem juraverit in auro templi*, id est, per aurum, sive pecuniam, quæ

quæ in templo offertur, & cui gazophylacia serviebant.

17. *Et quicumque juraverit in dono, seu per donum quod est super illud, videlicet per victimam ovis, bovis, similæ, &c.* Hoc juramenti genus Judæis, eisque solis erat familiare, dicebaturque *juramentum Corban*, id est, *donum seu doni*, ut testis est Josephus libro primo contra Appionem, paulo post medium, his verbis: Inter peregrina sacramenta, etiam juramentum, quod *Corban* appellatur, enumerat Theophrastus. Apud nullos autem hoc reperitur juramentum, nisi apud solos Judæos, quod interpretatur ex Hebraica lingua *Donum Dei*. Hæc ille. *Debet*, persolvere, quod juravit, seu tenetur jurejurando. Itaque Pharisæi, quamvis contempsisse videantur juramenta per creaturas, tamquam in quibus non interponeretur nomen Dei, ut diximus etiam cap. 5. v. 34. excipiebant tamen juramenta per aurum templi ac sacrificia, tamquam nihil esset illis post Deum majus, aut sanctius, utpote quæ immediate referrentur ad Deum, propter quæ templum & altare fuissent condita. Nimirum ut ita populus, intelligens singularum oblationum sanctitatem, promptior fieret ad illa frequentanda, quorum pars maxima in sacerdotum lucrum cederet. Ita avaritia excitationis i-

stius

stius & stultitiæ inde secutæ causa fuit. Hinc Christus:

18. *Stulti & Cæci, quid enim majus, id est, sanctius atque dignius, est, aurum an templum, quod sanctificat aurum? id est, a quo sanctitas aliqua communicatur auro? Nam ante oblationem templo factam profanum est: templum vero non propter aurum, sed propter Deum, domui suæ inhabitantem, sanctum est. Idem judicium de hostia & altari. Hoc enim per se ex institutione sua Deo dedicatum est: hostia vero antequam altari imponatur, profana est, atque ipsa impositione fit sacra. Itaque destruit Christus præsuppositam eorum opinionem, qua putabant oblationes templo & altari esse sanctiores unde error iste de juramento fluxerat, argumentans ex illo principio: Propter quod unumquodque est tale, illud majus: atque ita istud, enim, rationem reddit, cur cæcos appellaverit. Ex his ergo infert jam Christus conclusionem Pharisaicæ doctrinæ contrariam.*

20. *Qui ergo jurat in altari, id est, per altare; Hebraïsmo, quo utuntur præpositione, in, cum verbis jurandi, ut patet Hebraice Isaïæ 65. 16. Genes. 20. v. 16. & alibi sapissime. Jurat in eo, quatenus majus est victimis impositis, quæ ratio versu 19. indicabatur. Et in omnibus, sacrificiis ac donis, quæ super illud sunt, quæ vos majora esse dicitis: ac proin-*

proinde omni modo tale juramentum vel æque vel magis obligat.

21. *Et quicumque juraverit in templo*, seu per templum jurat in illo, id est, non tantum jurat per illud, sed etiam in eo, qui habitat in ipso, id est, per Deum ipsum, cujus domus est templum. Domus enim cum inhabitatore suo, cujus majestas ibi relucet, qui in eo invocatur & colitur, qui effectu exaudiendi præsens est, simul consideratur, etsi non exprimitur.

22. *Et qui jurat in cælo*, id est, quemadmodum etiam qui jurat per cælum (adfertur enim hoc ad explicandum id, quod dixerat, quod scilicet juramentum per templum esset per Deum ipsum inhabitantem) *Jurat in throno Dei*, id est, per cælum tamquam thronum gloriæ Dei: & in eo, Deo scilicet qui sedet super eum, vide dicta c. 5. v. 34. Hoc ergo docet, quod, cum jurare non sit aliud, nisi Deum testem invocare, creaturæ vero mutæ non possint esse testes veritatis, quicumque jurat per quamcumque creaturam juret, hoc ipso etiam per eam tamquam divinam, id est, tamquam ad Deum relatum, veluti creatorem ejus, vel præsidem, vel gubernatorem jurat, ac proinde Deum ipsum testem citat.

23. *Væ vobis Scribæ & pharisæi Hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum,*
&

& *cinnum*, id est, studiose decimas exigitis, inquit Hieron. vilissimorum olerum, ut avaritiæ vestræ consulatis. Sed rectius Auctor operis imperfecti, exponit *decimas*, id est, decimas scrupulose offertis omnium. Hinc enim est ista gloria Pharisæi, apud Lucam: *Decimas do omnium*, scilicet etiam vilissimorum, quæ possideo, ubi Græce est idem verbum quod hic. Et hinc est quod eos vocat hic Hypocritas, videlicet quia minutias illas observabant, ut minimo dispendio exactissimi viderentur legis observatores, cum tamen negligenter, & relinquerent, *Quæ graviora sunt legis*, id est, quæ lex præcipue postulat, tanquam ipsum animum, internamque Dei ac proximi dilectionem spectantia, sine quibus pietas consistere non potest, & quorum comparatione omnes externæ observantiæ, de sacrificiis, de decimis, de cæremoniis leviora sunt, & velut media respectu finis, de quo supra c. 12. v. 7. & Micheæ 6. v. 8.... *Judicium*, id est, justitiam, qua cuique suum redditur: & *misericordiam*, qua ex benignitate proximo succurrimus consilio, opera, operibus, etsi non debeatur ex justitia. Itaque duo illa complectuntur universa officia erga proximum, quibus eum diligimus, sicut nos ipsos. *Et fidem*, in Deum, qua tamquam radice indicatur etiam spes & charitas: seu intelligitur fides in Deum,

Deum, quæ per dilectionem operatur, & proinde id, quod respondet illi maximo præcepto, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde*, &c. *Hæc*, scil. graviora legis, quæ spectant duo illa maxima præcepta, in quibus universa Lex pendet & Prophetæ, *oportuit facere*, scil. summa cura præ ceteris omnibus; & illa, de decimis menthæ, anethi, &c. *non omittere*. Ex quo quidam inferunt, illas vilissimorum olerum decimas vere fuisse debitas Levitis, quia dicitur, *oportuit*. Sed facile responderi potest, vel illud, *oportuit*, poni pro, conveniebat: vel Christum loqui juxta mentem Pharisæorum, scilicet si putarent ea ex lege deberi. Quamvis autem superficies Legis ea non videatur excludere, dum dicit Levit. *Omnes decimæ terræ*, sive de frugibus, Hebr. (*de semine*) *Domini sunt*: videtur tamen rigor ille non fuisse intentus a Legislatore. Et idcirco quando illa eadem generalis sententia, quæ habetur Deut. 14. v. 22. mox ibidem per partes explicatur, solum exprimuntur decimæ frumenti, vini & olei, quæ alibi dicuntur communiter decimæ de area ac torculari. Unde S. Hilar. dicit citra culpam præterire licuisse. Itaque Christus vehementius taxans præposteram eorum diligentiam, addit:

24. *Duces cæci, excolantes*, seu qui excolatis, *culicem*, e potu vestro, ne strangulet

gulet bibentes, *camelum autem glutientes*, id est, secure sine periculi metu transmittitis. Adagialis est sententia, in cuius posteriori parte hyperbole est, sed non abhorrens ab usu loquendi Hebræorum, apud quos *Culex* & *Camelus*, animal ipsis notum, pro minimæ & maximæ rei symbolis usurpabantur: quasi dic. Nonne cœci estis, qui tam anxie & superstitiose servatis minima, cum gravissima Legis capita sine ullo conscientiæ remorsu prætereatis; instar eorum, qui scrupulose culicem excolarent ex potu, & integra animalia majora deglutirent? Unde August. lib. 1. Quæst. Evang. quæst. 56. refert hoc ad factum eorum, quo latronem seditiosum dimiserunt, quia scil. non solverat sabbatum, & Christum occiderunt; qui allegorice significati fuerunt per culicem & camelum.

25. *Væ vobis, &c. quia mundatis, quod deforis est*, seu exteriorem superficiem calicis, id est, vasis, ex quo sumitur potus & *paropsidis*, seu lancis, ex qua cibus. Per quæ significat, quod exteriori munditiei corporis, & sanctitati coram hominibus studerent. Nam ut intelligerent sermonem esse parabolicum, statim transit ad proprium. *Intus autem*, id est, in anima & conscientia, *pleni estis rapina*, id est, iniustitiis, pauperum scilicet & viduarum oppressiõibus, & *immunditia*, peccatorum. Quamquam

Græce persistatur in eadem metaphora, scil. *Pleni sunt*, calix & paropsis, *rapina* & *injustitia*; significando id, quod bibebant, & comedebant, per rapinas & injustitiam esse partum. Et sic perpetua esset allegoria, significans eos in animo plenos esse fraudibus & injustitia, exterius innocentes & sanctos.

26. *Pharisææ cæce*, qui non intelligis, quæ sit vera mundities coram Deo, *munda prius*, quod *intus est calicis*, id est, ea quæ continentur calice & paropside, seu ipsum potum ac cibum, ne fraude & injustitia parti sint: *ut fiat*, quod *deforis est, mundum*, id est, ut postea ordine suo mundes ipsum calicem ac paropsidem, quibus illi sumuntur. Quo allegorico sermone indicat studendum esse ante omnia munditiei animæ & conscientiæ; tum deinde etiam per se corpus & actiones omnes externas futuras mundas. Nam, ut August. in quodam Sermone, animi munditiam sequitur corporis munditia. Non enim potest esse mundus animus in corpore immundo; nam qui mundus est animo, operari corpore flagitia non potest. Itaque sicut animus naturaliter secum rapit corpus, ita animi integritas mater est omnis sanctitatis corporis, & honestatis coram hominibus. Qua in re quia enormiter hallucinabantur Pharisei, pleni hypo-

crisi,

crisi, pergīt in eodem proposito, alia similitudine illam exprobrando.

27. *Væ vobis, &c. quia similes estis sepulchris dealbatis*, id est, calce aut gypso illitis. Judæorum enim sepulchra pretereaque erant super terram, e saxis excisa, instar cubiculorum: *Quæ a foris parent hominibus speciosa*, quia forinsecus opere humano splendebant calce lita, & marmore vestita, auro coloribusque distincta, quibus nihil proinde ad speciem venustius; *Intus vero plena sunt omni spurcitia*, abominanda scilicet immunditia cadaverum & vermium.

28. *Sic & vos a foris quidem paretis*, seu apparetis, *hominibus iusti*, phylacteriorum dilatatione, fimbriarum amplitudine, precum prolixitate, zelo faciendi profelitos, anxia illa decimandi cura, externa iterataque sæpius corporis lotione, cæteraque externa morum gravitate: *Intus autem*, in animis vestris, *pleni estis hypocrisi*; quia cum hæc per se mala non sint, sed potius bona, studio tantummodo simulandæ sanctitatis ea facitis, ut videamini scilicet ab hominibus, ut est versu quinto; *& iniquitate*, leges illas, quarum observatione gloriamini, prævaricando.

29. *Væ vobis, &c. qui ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum*, id est, ædificatis & ornatis sepulchra Prophetarum, aliorumque iustorum, a

patribus vestris innocenter occisorum (non enim aliquid distinctum vult dicere de Prophetis, quod non de justis, neque contra) nempe magnificis structuris, picturis, sculpturisque monumenta eorum illustrando: ut scilicet per hoc testemini vulgo impenitentes vos occisorum virtutes animo colere, scelera majorum occidentium detestari, eisque longe vos esse sanctiores. Hoc enim eos isto facto voluisse probat id, quod sequitur.

30. *Et dicitis: Si fuissetis in diebus, seu ætate, patrum nostrorum, qui illos occiderunt, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum, effundendo scilicet, id est, non conspirassemus cum eis in eorum innocentium necem.*

31. *Itaque testimonio estis, per istam glorificationem, qua patribus vos jactatis esse dissimiles: quia, seu quod, filii estis eorum, & proinde quod sitis potius similes. Lucas cap. 11. v. 48, addit, Testificamini, quod consentitis operibus patrum vestrorum. Causam addit: quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem edificatis eorum sepulchra: quasi dicer. vos jactatis, vos improbare patrum vestrorum scelera: ego dico, vos potius approbare, quia tanta est vestra in me discipulosque meos impietas, ut videamini sepe, quos patres vestri occiderunt, ut plenum fiat homicidium: nempe quasi latronum filii, qui non humanitate, sed alio homicidii genere ter-*

re suffodiunt, quos patres jugularunt. Videtur enim Christus factum de se indifferens, spectata in eis morum perverfitate, in sinistrum sensum trahere. Unde alii sic accipiunt, quasi Christus significare velle: Patres vestri occiderunt, vos autem ædificando occisorum sepulchra, quasi trophæum victoriæ parentum erigere videmini; nempe si non animi vestri scopus, sed mores spectentur. Hinc addit:

32. *Et vos*, id est, Itaque vos, quemadmodum filios decet & filii solent, *Implete mensuram patrum vestrorum*, id est, absolvite mensuram illam impietatis, ac scelerum, a patribus vestris inchoatam, quæ toti genti vestræ ita præstituta est, ut ea impleta excidenda sit. Deus enim non finit impietatem, ac scelera in immensum crescere, sed singulis non tantum hominibus, sed & nationibus, certum limitem statuit, quem non excedat, & quo cum pervenerit, turbinem indignationis suæ, vel excisionis effundit. Ita satis clare colligitur ex Genesi. 15. vers. 16. *Nondum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum*. Hæc autem mensura Judæis fuit, ut finerentur usque ad occisionem Messiae inolescere, tum demum a Romanis occiderentur. Imperativus igitur hic pro Futuro prophetico more sumitur, ut diximus in caput 13. vers. 14. vel potius est acerba ironia minis

conjuncta, quasi dicer. Eja igitur pergitte, absolvite patrum vestrorum cœpta, sicut filios decet, ut ira Dei in vos deserviat. Ironiam enim hanc explicat id quod adjicit sine ironia.

33. *Serpentes* propter nocendi acerbitatem cum calliditate conjunctam, *genimina viperarum*, quod alibi dixerat, *progenies viperarum*, id est, pessimorum parentum pessimi filii, homicidarum homicidæ: *quomodo fugietis, a judicio gehennæ*, id est, quo pacto fieri potest, ut judicium Dei, quo gehennæ adjici meremini, effugiatis? inveterata enim & in naturam versa impietas difficillime exuitur. Vide dicta cap. 3. vers. 7.

34. *Ideo*, scilicet, quia genimina, seu filii estis viperarum, & ita mensuram patrum impleturi; non enim hic redditur causa missionis, quæ sequitur: *Ecce ego mitto ad vos Prophetas*: illud, *ego*, emphasim habet, q. d. Ego, ad quem tamquam Deum, Deique sapientiam pertinet mittere Prophetas, *mitto*, &c. Explicat hanc energiam Lucas, quando dicit suis, non Christi verbis, *Propterea & sapientia Dei*, nempe ipse Jesus, dixit, *Mittam ad illos Prophetas*, id est, jam-jam statim a resurrectione mea mittam Prophetas, prophetiæ scilicet dono illustres, sicut probant Apocalypsis Joannis, & multæ prædictiones Pauli & Petri, & Agabi, Act. 11. vers. 72. & Act. 21. vers.

vers. 10.... *Et sapientes*, id est, illa prædictos sapientia, de qua Luc. cap. 21. vers. 15. cui non poterunt resistere omnes adversarii; qualem fuisse Stephanum idem testis est, Act. 6. vers. 10.... *Et Scribas*, doctos scilicet in regno cœlorum, hoc est doctores & interpretes Scripturarum, divinæque Legis peritissimos. Pro Sapientibus & Scribis Lucas nude dicit Apostolos, nempe, quia, ut Hilar. Can. 24. Apostoli totum simul erant, & de futurorum revelatione Prophetæ, & de Christi agnitione Sapientes, & de Legis intelligentia Scribæ: vide alios Act. 13. vers. 1.... *Et ex illis*, id est, alios ex eis, *Occidetis*, Stephanum, & Jacobum, alios & *crucifigetis*, Simeonem filium Cleophæ, secundum Hierosolymorum Episcopum, teste Hegesippo, apud Euseb. (lib. 3. Historiæ cap. 16.) & *flagellabitis in synagogis*, ut Paulus quinquies sibi contigisse testatur, 2. ad Corinthios 11. v. 24.

35. *Ut veniat super vos omnis sanguis iustus*, id est, ut ita juxta meritum scelerum vestrorum redundet in caput vestrum omnis sanguis iustorum, qui injuste effusus est a sanguine Abel iusti, qui primus propter justitiam celebris & necatus fuit: *Usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachæ*. Quis ille sit magna contentio est. Plerique Græci, ut Basil. in ferm. de nativitate Christi, Orig. hom. 16. in Matth. & alii, itemque Baronius

putant esse Zachariam patrem Joannis Baptistæ, quem ex traditione quadam dicunt ab Herode occisum inter templum & altare, eo quod cum pueros occideret, filium non prodidisset, vel ut alii, quod B. Mariam Virginem prædicarit. Favet huic sententiæ, quod Christus primum & ultimum justum ab Judæis occisum exprimere voluisse videatur. Sed hanc traditionem ex apocryphorum somniis manasse dicit hic Hieron. Nonnulli & olim, & nunc volunt esse Zachariam, unum ex minoribus Prophetis, qui filius Barachæ dicitur, Zachar. i. v. i. Sed minus verisimiliter, cum nihil de occisione ejus, multo minus de loco occisionis constet. Communior sententia est a S. Hieron. asserta, esse Zachariam filium Jojadæ, summi pontificis, quem constat occisum a Rege Joas *in atrio domus Domini*, ut est 2. Paralip. 24. v. 21. hoc est, ut hic dicitur, *inter templum & altare*, scilicet holocaustorum, quod in atrio ante templum sub dio stabat. Filius Barachæ dicitur, vel quod Jojada Pontifex binominis fuerit, ut in Scripturis frequens est; vel quod tamquam vir sanctus *Barachias*, id est, *Benedictus Domini* dicatur: unde Hieron. testatur in Evangelio Hebraico, quo Nazareni utebantur, filium Jojadæ vocari. Exprimitur ergo Abel & Zacharias, non quod iste ultimus a Judæis occisus fuerit,

rit, sed quia ultimus, de quo ex Scripturis canonicis constet; & quia, cum de vindicta sanguinis innocenter fusi Christus agat, illam Scriptura disertis verbis in Abel & Zacharia annotat, Genes. 3. *Ecce vox sanguinis, &c.* & 2. Paralip. 24. *Vileat Dominus & requirat.* Porro observatione digna est historia mirum in modum affinis huic loco, quam narrat Josephus lib. 5. de bello Jud. cap. 1. ubi scribit Zachariam quemdam virum probum, filium Baruch (idem hoc, quod Barachias) fuisse paulo ante novissimam obsidionem Ierosolymitanam a Judæis zelotis in templo, id est, in atrio occisum, cum a septuaginta iudicibus unanimiter fuisset absolutus. Ex quo factum, ut quidam suspicatus fuerit Christum prophetice id, quod futurum erat, veluti præteritum narrasse. Sed quidquid sit de hac historia, in omni sententia tres nascuntur difficultates: Prima, quomodo dicat Christus, *occidistis*, cum præsentibus Pharisei nullum Zachariam ex istis occidisse videantur. Secunda, quomodo de Judæis istis vindicta capiatur cædis iustorum præcedentium. Tertia, qua iustitia omnis sanguis, etiam a maioribus effusus, super istos veniat. Ad primam dicitur, totam nationem, ut unum populum considerari, in quo facta majorum tribuuntur filiis, & contra. Sic enim Abrahamæ promissa,

ac data est terra Chanaam, sed in posteris ejus; & populo Judaico tempore Judith viventi tribuitur habitatio in Mesopotamia, descensus in Ægyptum, transitus per mare, ac desertum, quæ in majoribus contigerant. Ex hoc oritur solutio etiam secundæ quæstionis: nam ratione unitatis istius, qua unus est populus, & in quo posteri sunt aliquid majorum & majores aliquid posterorum, fit, ut facta majorum filiis imputentur: imo in illis quoque, non solum a Deo, sed & ab hominibus compensentur, sive in bonum, sive in malum. Et hinc est, quod Amalecitæ exciduntur propter facta parentum a quadringentis annis perpetrata, 1. Reg. 15. v. 2. & 3. tunc enim scelus patrum punitur in filiis qui aliquid eorum sunt. Hoc autem non semper, sed tunc solet fieri, quando filii peccata majorum imitantur, ut Augustin. libr. contra Adimantum cap. 7. & ita complent mensuram ab illis inchoatam: tunc enim excidium a perversa natione promeritum in illam quidem cadit, sed in postremis istius nationis exercetur & sentitur, quod justum est, ut sicuti mensuram peccatorum parentum, ita etiam poenarum impleant. Sic igitur, qua justitia hoc fiat, quæ erat tertiâ quæstio, facile apparebit, si consideres vindictam illam esse quidem peccatorum, quæ parentes perpetrarunt,
quia

quia sine illis præcedentibus non fuisset illata, multo minus tam acerba, sed tamen eam non excedere magnitudinem sceleris a solis filiis perpetrati, sicut hoc de atrocissimis Judæorum facinoribus, Christum & Apostolos occidentium, & Ecclesiam persequentium, evidens est. Vide dicta Exodi 20. vers. 5.

37. *Jerusalem, Jerusalem.* Amantis & ex intimis visceribus commiserantis est ista ingeminatio. *Quoties volui congregare filios tuos*, id est, quoties volui per Prophetas, aliosque servos meos, ac denique per me ipsum conatus sum cives tuos in varia studia distractos prædicatione, præceptis, promissis, minis ad me convertere, sinu gratiæ meæ fovendos, & alis providentiæ protegendos, *Quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis*: ut partim calore foveat, quo roborentur & crescant, partim adversus milvum protegat, ne rapiantur: quod, ut illa affectu, ita Christus potestate erga parvulos suos perficit, ut notat Augustin. qu. 36. lib. 1. Quæst. Evang. Optime autem se comparat gallinæ: nam, ut ibidem & Tractat. 15. in Joan. notat, hoc genus animantis magnum affectum in filios habet, ita ut eorum infirmitate affecta, & ipsa infirmetur, alis demissis, plumis hispida, voce rauca, omnibus membris demissa & abjecta, ut, etsi filios non videas, matrem tamen intelligas: ita
 æterna

æterna Sapiencia mater nostra per carnis susceptionem, affectiones & labores infirmata est, ut pullis suis congrueret: *Et noluisti*, filios tuos congregari, id est, non permisisti & omnibus modis impedivisti, maxime per primates tuos. Voluntatem istam congregandi, plerique intelligunt voluntatem signi per prædicationem, minas &c. nam illi voluntati resisti solet ab hominibus; non autem efficacem, quæ semper impletur. Quamquam etiam de illa verba Christi vera sunt: nam per illam filios suos sæpe Christus congregare voluit, & reipsa etiam invita Jerusalem, & nolente, & resistente congregavit, quoscunque ipse congregatos efficaciter voluit, ut exponit August. lib. 1. operis imperfecti, contra Julianum. Sed quia ille resistendi conatus poena dignissimus fuit, & plures ibi erant, quos obduratione & desertione dignos judicaverat, hinc addit:

38. *Ecce, jam in proximo, relinquetur vobis domus vestra deserta.* Templum intelligit Hieronymus a Christo deserendum: rectius intelligas ipsam civitatem, adeoque totam regionem, quam prædicit in vastitatem esse redigendam per excidium urbis & gentis juxta illud Psal. *Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit, qui inhabitet.* Et quia causa illius vastitatis ac desertionis fuit, quod a præsentia & protectione Christi,
&

& gratiæ ipsius deserti fuerunt (quam etiam nonnulli prædictis verbis significatam fuisse volunt) hinc adlit,

39. *Dico enim vobis: Non me videbitis a modo*, id est, ab hoc tempore, seu post breve tempus subtrahetur vobis præsentia, tutela, & gratia mea, ita ut neque corporis, neque animi oculis incredulitate & cæcitate percussis, me amplius videatis: *Donec dicatis*, id est, donec mutatis jam animis celebrem illum versiculum de Messia, quem indignamini esse mihi acclamatum, tribuatis mihi, & me Messiam agnoscat. Indicat autem tempus, quo sub finem mundi ad se Messiam convertendi sunt: nam de tota natione loquens, præsentibus tribuit, quod in posteris implebitur. *Benedictus, qui venit in nomine domini*, id est, omnium hominum benedictione, & laude cumuletur ille, qui jam jam venit, seu venturus est judicare orbem terrarum in justitia, jussu, & auctoritate Dei Patris sui. Est enim acclamatio, qua gratissimum ejus adventum sibi esse Judæi testabuntur, quem majores eorum tanta contumelia repudiaverant. Unde non poterat Christus acriori epilogo præsentis Phariseos pungere, vel honorificentiori se accommodare.

CAPUT XXIV.

1. **E**T *egressus Jesus de templo, nempe* sub vesperam post labores docendi & prædicandi, *ibat, e civitate versus montem Oliveti, ubi noctibus morari solebat, ut Lucas testis c. 21. v. penult. Et accesserunt discipuli, ut ostenderent ei ædificationes templi, id est, structuræ raram pulchritudinem, pretium, firmitatem, magnificentiam. Marc enim & Lucas hoc explicant, dum ille quidem dicit, Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ: hic vero addit, quod bonis lapidibus, & donis ornatum esset: quæ dona Græce anathemata dicuntur, quæ scilicet Deo dedicata e parietibus, vel columnis suspendi solent. Erat enim Templi istius novi ab Herode excitati structura tota ad miraculum stupenda, five artem, five pretium, five materiam, five ornatum spectes. Aperit omnia latius Josephus lib. 6. de bello Jud. cap. 6. ubi dicit: Exterior templi facies nihil quod animus & oculi mirarentur, non habebat: crustis enim aureis gravissimis undique tecta, sub ortum primum solis igneo splendore lucebat, & intueri conantium oculos quasi Solis radiis avertebat. De lapidibus vero dicit lib. 15.*

Antiq.

Antiq. c. ult. Constabat e lapidibus candidis, firmissimis, magnitudine viginti quinque cubitorum in longum, octo in altum, latitudine vero duodecim. Quibus addit libr. 6. de bello nonnullorum saxorum longitudinem fuisse quadraginta quinque cubitorum. De donis vero dicit, circa templum affixa fuisse spolia barbarica, nempe ex victoriis aliquot sæculorum, quæ omnia Herodes denuo dedicaverat, additis etiam recentibus Arabicis. Hæc ergo omnia ostendebant Christo discipuli, non tam curiositate, quam commiseratione moti, ut quia tum alias, tum paulo ante Jerosolymis interitum minatus fuerat, ambitione & magnificentia structuræ Deo dedicatæ fleteretur, ut observat Hilarius. Sed iram Dei peccatis provocatam nec saxa, nec lapides placant. Itaque respondet:

2. *Videtis hæc omnia?* quasi dicer. Considerate etiam atque etiam magnificentiam istam, ut magis Dei de ea sententiam admiremini: nam *Amen dico vobis*, id est, tamquam certissimum vobis assero: *Non relinquetur hic lapis super lapidem*, id est, lapidi adhærens, qui non destruat: Græce (*Katalythetetai*) dissolvatur. Qua vulgari hyperbole quamvis tantum significari videatur, structuram illam universam penitus destruendam, atque æquandam solo, tamen etiam ad litteram divina providentia sententiam hanc Christi

sti impleri voluit. Nam cum Romani, teste Josepho libr. 7. de bello Judaico cap. 18. templum quidem, imo civitatem totam subvertissent, fundamenta vero terræ infossa remanissent, sub Juliano Apostata, cum ea nudassent Judæi, ut novum templum imponerent, terræ motus excitatus lapides veterum fundamentorum concussit, ac longe lateque disturbavit, ut testis est Socrates libr. 3. Historiæ cap. 17. & Ruffinus lib. 7. c. 38.

3. *Sedente autem eo super montem Olivæ:* ut quiesceret nonnihil a totius diei labore. Contigit hoc sub vesperam, dum tenderet in Bethaniam, vel, ut alii, inde rediens, ut noctem in hoc monte orando consumeret, ut supra ex Luca dictum. Marcus addit *sedisse contra templum*, id est, e regione, & facie in templum versa, unde videntur occasionem sumpsisse interrogandi. *Accesserunt ad eum discipuli secreto.* Idem tantum quatuor nominat, Petrum, Jacobum, Joannem, Andream, & pro, *secreto*, dicit eos *separatim*, scilicet a cæteris Apostolis (nullæ enim hic turbæ aderant) Christum interrogasse, ut scilicet tamquam familiarioribus facilius ea arcana de futuro templi & urbis excidio communicaret, præsertim cum non esset tutum de rebus illis palam loqui; hoc enim postea S. Stephano crimini datum fuit, Act 6. vers. 14. Itaque dicunt: *Dic nobis, quan-*
do

do hæc erunt? quod scilicet non relinquetur hic lapis super lapidem, quod recentissime fixum eis adhærebat: *Et quod signum adventus tui?* gloriosi ad iudicium, de quo jam alias audivimus, cap. 13. vers. 41. cap. 16. vers. 21.... *Et consummationis sæculi?* id est, finis mundi, de quo ibidem cap. 13. Tria igitur diversa quarunt & jungunt simul: quod reipsa quoque excidium urbis illius & orbis, & secundum adventum Christi ad regendum in mundo jam innovato discipuli conjungendum putarent. Et illa causa est, cur Marcus & Luc. confuse tamquam de una re dicant, *Quando ista fient?* scilicet de templo prædicta, & *quod signum, quando hæc omnia incipient consummari?* Sed quia idem tempus erit consummationis sæculi & adventus Christi, diversum vero everisionis Jerusalem: hinc tamquam ad duas quæstiones distinctas, distincte respondet suis locis, ut infra dicturi sumus. Quia vero discipuli omnia confuse interrogasse videntur, juxta Marc. & Lucam, vel saltem confuse intellexisse; hinc Christus quoque in initio confuse respondet, revocans eos a curiositate futurorum, & a cogitatione regni Messiae ad sollicitudinem de seipsis. Præmittit enim generalia quædam monita usque ad vers. 15. exclusive, de iis, quæ mixtim, tam excidium urbis illius, quam totius orbis (quia unum erat ty-

pus alterius, tam quantum ad ipsum excidium quam quantum ad signa, quæ præcesserunt) præcessura sunt: neque tam ad urbis aut orbis finem, quam ad ipsos Apostolos, eorumque successores instruendos pertinent, ut a periculis sibi caveant. Itaque respondet Christus:

4. *Videte, ne quis vos seducat*, abstrahendo vos a mea fide in aliquem errorem; quasi dicer. Vos de templo & novissimis mundi rebus estis curiosi & anxij, sed ante omnia de vobis ipsis curam gerite, ne seducamini.

5. *Multi enim venient*, post discessum meum a vobis, *in nomine meo*, id est, nomen dignitatemque meam usurpantes, *dicentes, Ego sum Christus*, seu Messias promissus, quos ideo v. 24. *Pseudochristos* vocat: & multos seducent, qui mendacijs istis fidem dabunt. Cavete igitur, ne inter illos sitis: nam ut Hilar. ut fides pestifero mendacio detrahi posset, admonitio præcessit. Tales impostores fuerunt, Theodas, de quo Act. 5. v. 36. & Josephus in fine c. 2. lib. 20. Antiq. itemque Simon Magus, qui se *virtutem Dei magnam* dixit, Act. 8. v. 9. & se pro Christo venditavit, ut August. hæresi 1. necnon Menander apud Tertull. de præscript. cap. 4. Similes plures præcesserunt everfionem etiam Jerosolymæ, sed multo plures consummationem sæculi. Hoc ergo primum est signum utrique

rique excidio commune. Secundum est id, quod sequitur.

6. *Audituri enim estis praelia, & opiniones praeliorum*, id est, bella varia, & rumores bellorum, qui sæpe magis turbant ac terrent homines, quam ipsa bella. Lucas addit *seditiones*, quas multas & miras narrat Josephus præcessisse everfionem Jerosolymæ per totam Judæam: vide lib. 4. de bello Judaico c. 5. & aliis pluribus locis. Itaque recte præmonet: *Videte*, seu cavete, *ne turbemini*, plus æquo, ut idcirco vel a fidei meæ retinendæ vel aliis prædicandæ constantia discedatis. Duplex ergo bellum, ut Chrysost. eis prædixit; alterum spirituale a seductoribus: alterum corporale ab hostibus & seditiosis: nempe ut ad omnia adamantini fierent, & si fractus illaberetur orbis, impavidos ferirent ruinæ: idque eo magis, quod illa evitari non possent. Oportet enim hæc fieri, suppositis scilicet hominum corruptissimis moribus, & consequenter justissimo decreto Dei, quo illos per bella conterere & emendare solet, ut Augustinus in præfat. libr. de civitate Dei. Unde merito virum prudentem æquo & imperturbato animo esse decet, ad illa mala toleranda, quæ ita oportet fieri. Sed nondum, id est, non statim, ut Lucas, cum scilicet ista fient, est finis, nempe sive Jerusalem, sive mundi: quasi dic,

Adhuc illa graviora præcessura sunt, quorum ista tantum sunt præludia.

7. *Consurget enim gens in gentem.* Magis explicat id, quod prælia futura dixerat ante consummationem, tam urbis quam orbis totius. Nam ante excidium Jerosolymæ narrat Josephus lib. 2. de bello Jud. cap. 11. 18. 19. Judæos consurrexisse in Samaritanos, Romanos, Syros: rursum Cæsarienses, Scythopolitas, Ascalonitas, Ptolomenes, Alexandrinos, Damascenos in Judæos, cap. 19. 20. 21. 25. totiusque Syriæ regna in gentem Judæicam. *Et erunt pestilentie & fames:* Græce inverso modo (*Limnos kai loimoi*) *fames & pestilentia*, videlicet juxta proverbium (*Loimos meta limnin*) *Pestis post famem*, & utraque belli filia esse solet. De ingenti fame ante vastatam Jerusalem fit mentio Act. 11. v. 28. de qua latius Joseph. 20. Antiquit. c. 2. & 3... *Et terræ motus per loca*, id est, in diversis locis. Testis est Eusebius in Chronico sub Nerone tres urbes terræ motu in Asia concidisse: testis & Joseph. lib. 4. c. 7. de bello Jud. ubi de alio terræ motu dicit: Orta crebra fulgura, horrendaque tonitrua, concussæque terræ vasti mugitus: certumque erat apud omnes, hominum exitio mundi statum esse turbatum.

8. *Hæc autem omnia*, scilicet errores, seu seductiones, bella, rumores bellorum,

rum, pestes, fames, terræ motus, quamvis per se gravissima, tamen tantummodo *initia sunt dolorum*, qui mox Jerusalem, & postea totum orbem invadent: Græce expresse (arche ton dinon) *initia parturitionum*, seu dolorum, quibus parturientes affliguntur: hoc est, exigua sunt & similia primis doloribus, partus instantis prænuntiis, qui doloribus in ipso partu irruentibus longe leviores, & quasi præludia tantum sunt.

9. *Tunc tradent vos*: Lucas, ante hæc omnia: quasi dicer. Ne vero vos ipsos putetis ab omnibus malis immunes futuros, interim dum ita affliguntur improbi. Per *Apostolos* autem omnium fidelium personam significari notat Hieronymus.

10. *Et tunc scandalizabuntur multi*, id est, scandalum patientur, deficiendo a fide mea & iustitia, ad vitandas tribulationes istas, mortes, & odia. Neque hoc tantum, sed qui jam ita scandalizati fuerint, falsi fratres facti, *invicem tradent*, id est, alii alios fideles prodent persecutoribus, imo & odio habebunt: gravius enim Apostatarum & hæreticorum est odium, quam infidelium. Hoc tertium bellum est a falsis fratribus.

11. *Et multi Pseudoprophetæ surgent*, id est, ut notat Chrysost. qui se Prophetas, hoc est, Evangelicæ veritatis doctores venditabunt: & *seducent*, a fide per vos

prædicata & plantata, *multos*, qui hanc crediderunt. Hic designantur omnes hæretici, qui partim ante excisam Jerusalem, ut Nicolaitæ, Hymænæus & Philetus, & alii, partim ante mundi finem exoritura erant.

12. *Et quoniam abundavit foris, iniquitas* scil. crudelitas persequentium, scandala deficientium, errores male docentium, hinc intus, *refrigescet charitas multorum*, qua antea erga Deum & proximum fervebant: videtur enim esse quasi epilogus eorum, quæ v. 10. & 11. præmiserat.

13. *Qui autem perseveraverit*, Græce (*hodie hipomeinas*) *qui sustinuerit*, seu *pertulerit*, scil. ista mala, persecutiones, scandala, odia, errores, *usque in finem*, ita ut nullis malis irruentibus dejiciatur, *salvus erit*. Vide dicta cap. 12. v. 22. Et quia merito suspicari poterant Apostoli tantam calamitatum abundantiam impedimento futuram Evangelio a se prædicando, & frustra futuros labores suos, præoccupat Christus:

14. *Et prædicabitur*: quasi dicer. Quantumvis tot malis mundus perturbandus, & adversus me concitandus sit, certissimum habete, quod non obstantibus omnibus, *prædicabitur per vos & alios*, hoc *Evangelium regni*, seu de regno cœlorum, omnibus patefacto atque proposito, *in universo orbe*, antequam scil. finis veniat. Nec vero nudam tantum prædicationem, sed

sed etiam fructum prædicationis secutura per hoc insinuat, scilicet Gentium conversionem ad Deum vivum. Fiet autem ista prædicatione, *in testimonium omnibus gentibus*, id est, ut sit illis loco testimonii, quo Deus testetur omnibus gentibus regnum cœlorum, æternamque salutem esse eis a Deo per Filium paratam, si amplecti velint: esse inexcusabiles, si nolint. *Et tunc*, scilicet postquam prædicatum & creditum fuerit in omnibus gentibus, & non ante, ac proinde non tam cito ac vos putatis, *Veniet consummatio*, Græce (*to telos*) *finis*, scilicet eorum, de quo vos quærivistis. Hoc autem Hieron. & alii intelligunt de consummatione sæculi, antequam tandem prædicatum erit Evangelium in omnibus gentibus: Hilar. vero Can. 25. etiam de consummatione Jerosolimæ: cui consentit Chrysost. ac discipuli ejus. Nam Apostolus Paulus testatur sæpius suo jam tempore, nempe ante everfam Jerusalem hoc esse factum, ad Rom. i. vers. 8. & c. 10. vers. 18. & ad Colos. i. vers. 6. & 23. nimirum, quia in maxima orbis noti parte factum fuerat, quamvis perfectius ante mundi finem complendum sit. Quia igitur nihil eorum, quæ hæcenus dicta sunt, non contigerit, juxta Scripturæ phrasas, etiam ante consummationem Jerosolymæ: hinc malim, ut supra dixi, omnia ad hunc

versum usque indistincte de utriusque consummatione intelligere: atque ita utrorumque Patrum sententia erit vera.

15. *Cum ergo videritis abominationem desolationis, &c.* Post monita generalia delabitur Christus ad primam Apostolorum quæstionem de excidio Jerusalem, eamque perducit usque ad versum 25. ut sentit August. epist. 80. Nam quamvis I en. lib. 5. v. 25. & Hilar. hæc omnia ad Antichristum referant, tamen ad occasum Jerusalem litterali sensu pertinere perspicuum est ex Lucæ 21. v. 20. ut mox patebit. Sed quænam sit ista *abominatio desolationis*, magna quæstio est. Iren. Hilar. & alii nonnulli acceperunt ipsum Antichristum. Citat hanc opinionem & Hieron. qui tamen duas alias suggerit, ut sit vel statua Cesaris, quam Pilatus in templo posuit; aut equestris statua Imperatoris Adriani, quæ ibi usque in præsentem diem, inquit, stetit. Sed factum Pilati contigerat initio præfecturæ ejus: & consequenter, antequam Christus hæc prædiceret; erantque sola signa militaria, quæ in Jerosolymam clam illata sunt, & ad paucos dies hæserunt; Adrianus vero diu post excisam Jerusalem vixit, cujus tamen excidende hic signa dantur. Lucem adfert huic obscuritati Lucas, qui post Marcum & Matth. scripsit: nam id, quod Matth. dixerat, *Cum videritis abominationem desolationis stan-*
tem

tem in loco sancto, & id, quod Marcus, ubi non debet, quia scilicet in loco sancto stare non debet (per quem sine dubio templum intelligitur, sicut apertissime in Daniele legitur:) Lucas hoc modo exprimit, *Cum videritis circumdari ab exercitu Jerusalem.* Utrumque Christum dixisse est verisimile. An autem ipse exercitus Romanorum Judæis propter idolatriam & vexilla imaginibus Deorum plena, vocetur *abominatio desolationis*, sicut multi recentiores volunt: an vero aliquid aliud, quod eodem tempore, cum Jerusalem ab exercitu circumdata fuit, concurrerit, non ita liquet. Et mihi quidem ipse exercitus Romanus nullo modo videtur esse illa abominatio, quæ a Daniele prædicta est, propter multas causas. Primo, quia jam bis fuerant, & civitas & templum a Romano exercitu circumdata, & multis cædibus expugnata, semel per Pompejum, & iterum per Solum atque Herodem, ut testis est Josephus libr. 14. Antiquit. cap. 8. & ult. nec tamen ullus intellexit fuisse illam abominationem Danielis impletam. Secundo, jam a temporibus Pompeji, eiam ætate Christi, semper erat Jerosolymis præsidium Romanorum in arce Antonia quæ adhærebat templo, ut auctor Joseph. lib. 6. de bello Jud. cap. 6. & ita copiosum, ut multas myriades civium contineret, maxi-

me diebus festis, in officio, & aliquando vi profligaret: nec tamen quisquam imaginatur ibi fuisse illam abominationem desolationis. Tertio, quia Marcus dicit abominationem illam staturam *in loco, ubi non debet*, id est, ut Matth. *in loco sancto*. Nulla autem est ratio, cur tunc peculiariter non deberet stare Jerusalemis, cum ibi sæpius steterit ante, & semper stare poterat, quandocumque libuisset. Quarto, quia Daniel juxta LXX. & textum vulgatum expresse dicit, illam abominationem staturam in templo: & sic plerique veteres etiam intellexerunt. Romanus autem exercitus non stetit in templo, neque in obsidione Cestii Galli, de qua Lucas videtur loqui: neque in ultima Vespasiani, nisi templo jam incenso. Agitur autem de abominatione præcedente everfionem, quia datur tamquam signum everfionis brevi futuræ, & fugæ capeffendæ ex Judæa, quod sine dubio in ultima obsidione serius factum erat. Hinc ulterius videtur quod non possit etiam per illam abominationem intelligi occupatio templi, quæ facta est per Judæos repugnantes Cestio oppugnantibus. Illi enim tunc non occupaverunt, nisi exteriores partes templi, non interiores: textus enim Græcus Josephi, qui tale quid videtur dicere, male translatus est. In exteriores autem partes licebat Judæis laicis semper intra-

trare, etiam cum armis, illudque defendere: sicut jam bis, terve cum magnis etiam Judæorum cladibus defensum fuerat, & contra Pompejum & contra Solum, ut ex Josepho citatis locis patet. Nec tamen quisquam unquam existimavit abominationem illam desolationis, quam Daniel prophetavit, fuisse toties in templo positam; imo ibidem Josephus satis indicat non per expugnationes illas, sed per solum introitum Pompeji in aditum sancti Sanctorum aliquam profanationem contigisse. Unde & Herodes, templo iterum expugnato, studiofissime cavit, ne milites in aditum irruerent. Quare nihil verisimilius dici puto, quam illam a Daniele prædictam *abominationem desolationis*, id est, quæ desolationem secum traxit, seu ejus causa fuit, esse scelestissimam illam profanationem totius templi, quæ facta est paulo post circumdatam ab exercitu Cestij & liberatam Jerusalem, duravitque usque ad everisionem ejus, per tres circiter annos cum dimidio. Cestius enim obsedit eam sub finem anni Christi 68. & soluta mox obsidione Titus evertit eam anno 72. Facta est autem ista profanatio per ingentem latronum manum, qui erumpentes in Jerosolymam, pollutis pedibus, inquit Josephus lib. 4. cap. 5. sanctum locum intrare cœperunt, ac templo uti loco castris ac domicilii tyrannorum.

raunidis adversus populum. Tot vero
 cædibus innocentium & nocentium toto
 illo tempore, tum inter se pugnantes,
 tum cum populo, illud repleverunt, ut
 Josephus testetur libro 6. capite 1. per
 atria divina diversorum sanguinem ca-
 daverum fecisse stagnum, nec potuisse
 amplius manere Dei locum qui dome-
 sticorum funerum erat sepulchrum. Hinc
 neque Judæis neque Romanis in tota ob-
 sidione intolerabilius vel horribilius quid-
 quam visum est, quam illa immanis tem-
 pli profanatio, ut propter ista sacrilegia
 Josephus lib. 6. cap. ult. dicat: Puto, si
 Romani contra noxios venire tardassent,
 aut hiatu terræ devorandam fuisse civi-
 tatem, aut diluvio perituram, aut ful-
 minum aut Sodomæ incendia passuram:
 imo ut etiam Titus ipse seditiosos ali-
 quoties rogaret, ut a tanta profanatio-
 ne discederent, se quoque testaretur
 non esse causam ejus, ut videre licet
 libro 7. cap. 4. & aliis locis. Hinc i-
 dem testis est lib. 5. cap. 2. veterem
 fuisse sermonem, tunc demum civitatem
 captum iri, Sancta quoque flammis ex-
 urenda lege belli, cum seditio fuisset
 exorta, templumque Dei propriæ ma-
 nus ante violassent: quibus, inquit, ze-
 lotæ, nihil de eorum fide dubitantes,
 ministros se præbuerunt. Qui sermo ex
 Danielis prophetia vel Christi prædictio-
 ne fortassis ortum habuit: quæ enim

verior & magis proprie dicta *abominatio* in templo stare potuisset? Jure merito vocatur *desolationis*, quia illius desolationis templi ac Jerusalem, quam statim Daniel adjungit usque in finem perseveraturam, vera causa fuit. Nam illam seditionem zelotarum, & aliorum sceleratorum in templo, causam perditionis Jerosolymæ, ac templi exusti fuisse, ex Josephi attestatione manifestissimum est. Itaque quod Lucas dicit, *Cum videritis circumdari ab exercitu Jerusalem*, scilicet sub Cestio (tunc enim erat fugæ locus, non sub Tito:) non designat ipsam abominationem desolationis, sed potius tempus, quo illa mox erat apparitura, & quo deberent de fuga cogitare ex Jerusalem & Judæa, eo quod brevi instaret ejus consummatio. Unde Josephus lib. 2. cap. 25. dicit: Post Cestii casus adversos, nobilium Judæorum multi, tamquam e navi pessum itura, ex civitate enatarunt. Inter quos & Christianos eum comprehendisse verissimile est ex Eusebio, de quo statim.

Qui legit, intelligat; nempe obscurum illum Danielis locum: & sic erunt hæc verba Christi. Sed quia Marcus eadem ponit, qui tamen nullam Danielis mentionem facit; hinc fortasse convenientius acciperentur non verba Christi loquentis, sed Evangelistæ, postea scribentis verba Christi, & exhortantis, ut,
qui

qui illa legerit, intelligat, id est, det operam, ut intelligat, tamquam obscurius quidem dicta, sed tamen maximi momenti, ad sciendum signum instantis eversionis Jerusalem ac templi. Et ideo Lucas, qui post Evangelistas scribens clarius explicuit, ea prætermisit.

16. *Tunc*, cum scilicet, viderint ista (pendet enim huc usque sententia) *Qui in Judæa sunt*, id est, in universa terra Israel; generaliter enim accipitur. Nam statim post illam obsidionem Jerusalem, seu potius templi, quæ per Cestium Gallum facta fuerat, iisdem calamitatibus involutæ sunt Galilæa, ceteræquæ provinciæ & urbes, quæ debellatæ & miserrimum in modum vastatæ sunt a Vespasiano, ante obsidionem ultimam Jerosolymorum. *Fugiant ad montes*, id est, in loca invia ac tuta; nam qui fugerunt in urbes Judaicas, plerique miserrime perierunt. Obdixerunt huic monito Christiani, qui ex Jerusalem, totaque regione migrarunt trans fluvium in urbem Pellam, quæ parebat Regi Agrippæ, amico & coadjutori Romanorum, ut Euseb. testis est libr. 3. Hist. cap. 5. & Epiph. Hæresi. 29. num. 7.

17. *Et qui in tecto*: Græce (*epi tu domatos*) *super tectum*. ut vertitur Marci 13. Agitur enim de tectis illis planis Orientalium ubi ambulare & negotia tractare licebat. *Non descendat tollere*, seu ut tollat,

lat, *aliquid de domo sua*: supellectilem, pecuniam, aut aliud subsidium itineris aut fugæ, sed nudus cum omnium rerum jactura fugiat. Est enim locutio hyperbolica, qua ut August. epist. 80. festinatio fugæ præcipitur: cujusmodi est & ista phrasis, quæ sequitur.

18. *Et qui in agro*, id est, foris fuerit ambulandi, aut operandi causa, non revertatur domum, tollere tunicam suam, qua se tegat in fuga ad peregrinandum. Marcus ait *vestimentum*, nempe exterius; si ne tunica enim non exitur in agrum. Unde Græcum *himation*, apte verteretur *pallium*, sicut vertitur supra cap. 3. v. 40. Pallium enim servit fugientibus contra injurias aëris, & noctis. Lucas generalius hoc exprimit, *Qui in regionibus fuerint*, scilicet extra Jerusalem, non intrent in eam. Et causam addit, *quia dies ultionis hi sunt*: ut sumatur scilicet ultio de tota illa rebeli & pertinacissima natione. Unde ad calamitatis istius acerbiter respiciens Matthæus.

19. *Væ autem prægnantibus & nutriendis*: quia illæ uteri, hæ infantium sarcina gravatæ fugere non poterunt, naturæ vinculo præpeditæ, ne illam abjiciant. De fuga enim adhuc subnectit.

20. *Orate, ut non fiat fuga vestra*, id est, non occurrat ista fugæ necessitas, hyeme: qua viæ ad fugiendum velociter sunt difficiles, dies breves, noctes intolerabiles

les: *Vel sabbato*, quo exiguum itinerandi spatium præscriptum erat. Unde act. i. v. 12. mons Oliveti dicitur sabbati habere iter. Generaliter itaque significatum voluit juxta Augustin. 37. lib. 1. quæst. Evang. orandum esse, ne aliquo impedimento fugæ detineantur. Non quod fuga esset etiam sabbatis illicita: sed loquitur juxta opinionem vulgarem Judæorum, qui ad superstitionem usque sabbatum etiam in necessitate observabant; ut Josephus diversis locis testatur. Plurimumque autem solet August. ista omnia exponere moraliter, cavendum scilicet esse in tribulationibus, ne quisque invictus *de tecto in domum*, id est, de spirituali sublimitate descendat ad carnalem vitam: nec *ex agro revertatur*, id est, nec deficiendo in posteriora respiciat. Væ enim *prægnantibus*, & *lactantibus*, quæ jam adeptæ sunt, quod concupierant. Orandum enim esse, *ne hieme vel sabbato fugiamus*, id est, ne in tristitia aut lætitia; & consequenter amore rerum temporalium, quisquam inveniatur in die illa: Ita ille in fine Psalm. 39. & quæst. 37. citat. & Epistola 80.

21. *Erit enim tunc*, postquam abominatio desolationis steterit in loco sancto; *tribulatio magna*, scilicet in Judæa & Jerusalem. Nam etiam ista ad excidium istius gentis pertinere, patet ex Luca; qui, cum dixisset, *Erit enim pressura magna super*

super terram, ut ostenderet se terram Judææ intelligere, explicando adjicit, & *ira populo huic*. Species autem tribulationis exprimit ibid. *Cadent enim in ore gladii*, & *captivi ducentur in omnes gentes*. Porro tribulatio talis e*st*, *Qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet*: nempe in illo populo Judaico, inquit August. Epist. illa 80. Nam, ut ibidem ait, Josephus talia mala dicit illi populo tunc accidisse, ut vix credibilia videantur. Unde merito posset generalius intelligi, quod nec fuit, nec erit talis tribulatio in ulla omnino particulari gente aut regione totius mundi: quia videlicet extremum scelus occisi Filii Dei extremis tribulationibus vindicandum erat. Unde & ipse Josephus palam asserit libro 6. c. 11. Ut breviter dicam, inquit, neque aliam civitatem umquam talia perpe^{ss}am puto, neque ullam nationem post hominum memoriam malitia ferociorem fuisse.

22. *Et nisi breviati fuissent dies illi*, æterno scilicet Dei decreto: agitur enim de re futura. Quod quidam apud Augustin. epist. citata intelligunt factum eo modo, quo sub Josue dies fuit longior. Ipse August. intelligit per *dies brevios* ipsa mala breviate: sed non incommode intelligi potest, *nisi dies*, id est, nisi tempus istius belli ac tribulationis Judaicæ fuisset a Deo brevius decretum, quam illorum

impietas & justitiæ divinæ severitas exigebat, *non fieret salva omnis caro*, scilicet Judaica, inquit Chrysost. Duplex Hebraismus, *Caro*, pro homine, & *non omnis* pro nulla, sicut Lucæ 1. versu 37. & alibi sæpius. Sensus est igitur, nullus Judæorum evasisset mortem temporalem, sed tota natio fuisset deleta per Romanos. *Sed propter electos*, ad æternam beatitudinem ex illa natione, qui scilicet vel tunc vivebant, vel ex illis usque ad finem mundi nascituri erant. Non enim debemus ambigere, inquit August. ibidem, illo Judaicæ calamitatis tempore fuisse in populo illo electos Dei, quorum alii jam in Christum crediderant, alii credituri erant. Propter electos ergo illos, ne simul cum reprobis vel jam nati, vel antequam nati pereant, *breviabuntur*, reipsa, *dies illi*, sicut ab æterno breviores constituti fuerant: hoc est, citius divina providentia bello & calamitatibus illis finem imponet, efficiendo, ut Romani celerius superent. Quod ita evidens fuit tam ipsis Judæis quam gentilibus, ut Josephus crebro inopinatas Romanorum victorias Deo adscribat; & ipse Titus, captis Jerosolymis & inspectis munitionibus, dixerit: *Plane Deo adjuvante pugnavimus, & Deus erat, qui detraxit ab istis munitionibus Judæos*. Nam quæ hominum manus aut machinæ ad istas valerent? ut est apud eundem Josephum

lib.

lib. 7. cap. 16. Unde idem Titus, rejecta corona sibi oblata, fatebatur non se talium operum auctorem fuisse, sed Deo iracundiam contra Judæos demonstranti manus præbuisse, ut narratur apud Philostratum. Quamvis ergo multi ista omnia de abominatione desolationis, dierumque breviatione retulerint ad ultima & Antichristi tempora, certum tamen videtur, omnia hæc usque ad expugnationem Jerusalem & calamitates gentis Judaicæ pertinere, sicut intellexit Chrysof. & Theophyl. & ex professo August. epist. 80.

23. *Tunc si quis vobis dixerit*, post excidium scilicet Jerusalem, quo, defunctis plerisque Apostolis, Pseudochristi & pseudoprophetae, id est, hæretici potissimum pullulare cœperunt. Transit enim hic Christus ad tertiam quæstionem, a Jerusalem scilicet ad finem mundi: nam vastatio Jerusalem vastationis & finis mundi typus fuit. Itaque illud, *Tunc*, omne tempus, quod ab illa excisa usque ad finem mundi labitur, comprehendit, & maxime tempus Antichristi. *Si quis vobis dixerit*, discipulis scilicet meis: nam sub Apostolis omnes fideles intelligit: *Ecce hic est Christus aut illic*, id est, hoc aut illo loco apparuit Messias, promissus a Deo, qui Judæos aut vos a calamitatibus liberet, felicitatemque largiatur: *nolite credere*, quia non nisi unus est Christus, qui jam

P p 2

venit.

venit. Tales fuerunt non pauci, ut olim Barchochebas tempore Adriani Imperatoris de quo Euseb. lib. 4. cap. 6. & nuper David Georgius Basileæ, & alius ex Anabaptistis, qui se Regem Sion finxit: & ipse Antichristus tota professione hoc acturus est.

24. *Surgent enim Pseudochristi*, qui se Christos se reprobato mentientur, & *pseudoprophetae*: nam sicut Christus veros Prophetas habuit, qui de illo prædicaverunt: ita Pseudochristi suos habebunt Pseudoprophetas: & quia pseudoprophetae olim erant falsi doctores rerum sacrarum, ideo sub hoc nomine comprehenduntur etiam hæretici, qui pseudoprophetis antiquis in nova lege succedunt. *Et dabunt*, seu edent, *signa magna* & *prodigia*, non vera, sed mendacia, ut vocantur ab Apostolo 2. ad Thessal. 2. ut sic verum Christum verosque Prophetas imitentur, qui illis veluti sigillis Dei doctrinam suam & missionem confirmarunt. Edent illa virtute demonum, qui pro sublimitate sua semina rerum istarum, id est, prodigiorum, nobis occultiora, noverunt, & ea per congruas temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita gignendarum rerum & accelerandorum incrementorum præbent occasiones, ut August. 3. de Trinit. cap. 8. Recte autem dicit, *præbent occasiones*, quia tota actio sit ab illis causis

lis naturalibus, quas adhibent. *Ita ut in errorem inducantur*, id est, tam plausibilia, tam verisimilia, tam efficacia ad persuadendum, ut fallendi essent errore finali, *etiam electi* ad salutem, per æternum prædestinationis divinæ decretum: *Si fieri potest*, id est, si esset possibile, ut creata vis creatoris decreto, beneplacito, ac viribus protegentibus prævaleret. Significat enim, si tales electi suæ prudentiæ & viribus relinquerentur, omnino esse fallendos. Unde rectissime August. de correp. & grat. cap. 7. Horum si quisquam perit, fallitur Deus: sed nemo eorum perit, quia non fallitur Deus. Horum si quisquam perit, vitio humano vincitur Deus: sed nemo eorum perit, quia nulla re vincitur Deus. Et Christus ipse de talibus ovibus: *Non rapiet eas quisquam de manu mea.* Joan. 10. versu 28.

25. *Ecce predixi vobis*, periculi magnitudinem, ut scilicet illud sollicite magis caveatis. Non enim electio, aut prædestinatio, etiam cognita, est, aut esse debet causa socordiæ, sed sollicitudinis, ac diligentie, ut per illam ipsam diligentiam, hoc est, sollicitam ardentemque voluntatem, id quod constitutum est, impleatur, & ex illa ipsa discant homines se ad prædestinationem divinæ gratiæ pertinere, ut loquitur August. de dono perseverantiæ cap. 22.

26. *Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, Christus, nolite exire, id est, non modo non credere, sed nec exire dignemini, ut quid rei sit, videatis. Ecce in penetralibus, id est, in conclavibus, seu locis ædium abstrusioribus: nolite credere.* Explicat itaque magis particulatim id, quod ante dixerat, *Ecce hic est Christus, aut illic*; idque pro omnibus, ponendo duo loca contraria, desertum foris, & penetralia domi.

27. *Sicut enim fulgur exit ab oriente, id est, promicat e nubibus in oriente positus, & paret, id est, apparet, & subito conspicitur, non tantum in meridie & Aquilone, sed, usque in occidentem, hoc est, per universum undequaque orbem spargitur, & undique cernitur; nam per duas illas partes oppositas totum mundum significat: Ita erit & adventus Filii hominis, id est, subitus, inexpectatus, non incerto, abstruso, & abdito loco, sed toti mundo illustris & conspicuus: quasi dicer. tametsi vos, ac fideles mei sciatis, me Christum secundo esse venturum, nolite tamen credere quibuscunque prædicantibus, Ecce hic, aut illic Christus apparuit, & regnum suum auspicatur; quia adventus meus, qui adhuc expectatur, non erit occultus, & per homines præcones hominibus nuntiandus, ut fuit in Bethlehem, sed subitus & instar fulguris, quod non indiget præcone, aut*
nun-

nuntio, per se toti orbi ita manifestus, ut neminem latere possit. Sensus iste Chrysostomi est & vere genuinus. August. vero quæst. 38. lib. I. Quæst. Evang. & aliis locis omnia præcedentia a vers. 23. de quibusvis hæreticis & schismaticis intelligit, qui non sunt audiendi a populo Christiano, dum prædicant, *Eccce hic Christus, aut illic*, id est, dum particulas terrarum, atque provinciarum, ubi vigent, demonstrant, dicentes, apud se solos esse Christum & Ecclesiam, aut *in deserto, ac penetralibus*, id est, in obscuris occultisque conventiculis, ubi curiositatem hominum decipiunt. Nam quod ait, *Filium hominis appariturum sicut fulgur*, inquit, contra illos valet, qui occulte congregant, tamquam in penetralibus, & paucos. tamquam in deserto, cum *Orientis & Occidentis* nomine Ecclesia per totum orbem futura significetur: & ad manifestationem claritatemque Ecclesiæ pertinet fulguris nomen. Sensus iste videtur magis mysticus.

28. *Ubicumque fuerit corpus*, Græce (to proma) cadaver, *illic congregabuntur & aquilæ*, quia naturali sensu illud etiam trans maria sentire dicuntur, & advolare, ut inde pascantur, ut hic Hieron. Desumptum videtur ex Job. 39. v. 30. ac transiisse in proverbium, quo significetur non opus esse magno studio, ut

ea jungantur, quæ natura ad invicem geruntur. Se ergo comparat cadaveri, propter mortem corporis, Sanctos suos aquilis, quod aquilarum instar in altis super terrena volent, oculatissimi in Christum velut Solem oculos figant, fenestram renouent; quasi dicer. Ubicumque fuero, cum instar fulguris in nubibus apparuerō, eo Sancti mei, nemine indicante, sentientes præsentiae meae virtutem, tamquam ad escam suam, ex omnibus orbis partibus summo desiderio rapti in nubibus obviam Christo in aëra convolabunt. Quamquam Hilarius locum passionis, ubi iudicium futurum sit, indicari putet, scilicet Vallem Josaphat.

29. *Statim autem post tribulationem illorum dierum*; nempe quibus Pseudo-christi & Pseudo-prophetæ dixerint, *Ecce hic est Christus, &c.* Per quod in primis tempora Antichristi significari diximus, & eo referunt Chrysost. ac Theophyl. Quamvis referri etiam possit ad dies tribulationis Jerosolymitanæ: de qua vers. 21. postquam secutura significetur alia rerum omnium perturbatio. Dicit autem, *statim post*, etsi jam tot annorum centuriæ transierint; partim quia divino iudicio tempus istud est momentaneum: apud quem, ut dicitur 2. Petri 5. mille anni sicut unus dies: partim quia etiam hominum æstimatione perexiguum est, cum unicuique dies ille ultimus, seu

ul-

ultima tribulatio tam propinqua fit, quam est dies mortis. Nam, ut August. epist. 80. in quo statu quemque invenerit suus novissimus dies, in hoc eum comprehendit mundi novissimus dies. Itaque, ut unusquisque semper ad illum diem ultimum esset paratus, semper eum isto loquendi modo Christus expectari voluit: quem postea eadem de causa Apostoli imitati sunt, dum 1. Joan. 2. dicitur, *Nunc esse novissima hora*; & 1. Petri 4. *Omnium finis appropinquasse*. Unde & Deuter. 32. versu 35. *Juxta est dies perditionis*.

Sol obscurabitur & Luna, &c. August. loco cit. per Solem intelligit Christum, per Lunam Ecclesiam, qui persecutionis acerbitate, sub Antichristo ita sint obscurandi, ut hominibus non appareant: per *stellas cadentes* eos, qui, cum gratia fulgere viderentur, persequentibus cedent & cadent. *Virtutes autem cælorum movebuntur*, quia quidam firmissimi turbabuntur. Sed ex Lucæ 2. versu 25. & 26. satis apparet, litteraliter hæc in Sole & Luna & stellis eventura, quemadmodum passim etiam a Prophetis prædictum est, Isaïæ 13. versu 10. & in primis Joelis 2. v. 31. ut proinde moralis, vel mystica sit August. interpretatio. Itaque *sol obscurabitur*, ut sicut prima lux nascentem: ita postremæ tenebræ morientem mundum loquantur. Unde Apocal. 6. v. 12. Sol dicitur futurus niger tamquam

saccus cilicinus: non propter splendorem Christi præsentis, ut vult Hieronym. & Chrysost. (Lucas enim indicat hanc obscurationem præcessuram adventum iudicis) sed luminis defectu. *Et luna non dabit lumen suum*, propter defectum scilicet Solis, a quo lumen suum mutuatur: Unde Apocal. dicit, *Fiet sicut sanguis...* *Et stellæ cadent*: quia propter defectum luminis eadem ex causa cecidisse videbuntur, cœlo quasi luminibus privato. Quamvis non desint, qui intelligant hoc de exhalationibus ignitis, quæ stellis similes de cœlo cadent, multo scilicet mirabilius, quam nunc fit, ut inquit Augustinus 20. de civitate cap. 24.... *Et virtutes cœlorum commovebuntur*. Quod Græci de virtutibus Angelicis fere intelligunt, quæ ad tantam rerum perturbationem admiratione concutientur: recentiores de astris, quæ *militia cœli* vocari solent: sed illa jam cecidisse dicta sunt. Itaque videtur esse generalis expressio & complexio eorum, que particulatim de Sole & Luna, & stellis dixerat: quasi dic. Et omnes vires cœlorum commovebuntur; Græce est enim *donameis*, id est, *potestates, vires*, ut non incongrue significari posset idem, quod Job 26. v. 11. dicitur: *Columnæ cœli contremiscent*. Unde Proverbiorum 8. v. 26. simili fere phrasi vocantur etiam *cardines orbis terræ*, & alibi *cardines maris*, quasi dicere hic vellet:

let: Ipsum omne robur & firmamentum, & quasi cardines cœlorum commovebuntur, Græce (*Saleuthesontai*) agitabuntur. Proinde idem hic dici videtur, quod 2. Petri 3. v. 10. *Cœli magno impetu transibunt.* Hæc igitur tam inusitata ægrotantis mundi symptomata instantis ejus occasus, & quasi mortis indicia sunt & simul adventantis judicis. Unde sequitur:

30. *Et tunc*, Sole, Luna, stellis obsecuratis, parebit, Græce (*Phanisetai*) apparebit, *signum filii hominis*, id est, id, quo Filius hominis mundo & hominibus, fidelibus & infidelibus notus, ac celebris est, quod non est aliud, nisi signum Crucis, Sole fulgentioris, ut inquit Chrysostom. & consentiunt antiqui, Hilarius, Hieronym. Theophyl. & alij. Unde canit Ecclesia: *Hoc signum crucis erit in cœlo, cum Dominus ad judicandum venerit*: nempe ad solatium fidelium, videntium vexillum adventantis Domini, ac trophæum Redemptoris sui; ad terrorem infidelium, maxime Judæorum. Unde etiam *tunc*, illo scilicet visu, *plangent omnes tribus terræ*, id est, omnes nationes pectoris tussione (quod proprie, præsertim Græce, est plangere) lamentabuntur, doloremque suum testabuntur, nimirum quod judicem talem crucifixerint, vel crucifixum contempserint: nam de impiis loquitur, pii enim diligent adventum ejus. *Et videbunt*, corporeis oculis *Filium hominis*
ve.

venientem in nubibus cæli: quasi curru triumphali ad judicandum veheretur, & in throno suo sederet. Ita contigit & in transfiguratione; hujusce gloriæ typo, & talem adventum in nubibus promiserunt Angeli in ascensione. Servient nubes istæ ad temperandam omnium aspectui claritatem eius, & ad augendam gloriam. Unde addit *cum virtute multa*, seu magna, & maiestate, Græce, (meta dunameos kai doxes polles) *cum potestate & gloria multa*, non scilicet cum illa infirmitate & humilitate, qua nunc. Virtus, seu potestas apparebit in illa momentanea mortuorum omnium resurrectione totiusque mundi restauratione; majestas in corporis claritate, nubis amictu, stipantium multitudine, gloria & reverentia.

31. *Et mittet Angelos suos*: qui, ut putat Gregor. Hom. 1. in Evang. visibiliter hominum oculis apparebunt, *cum tuba & voce magna*. Vox. Et, expositive, seu exegetice accipi videtur pro, *id est*: quasi dicer. cum tuba, quæ est vox magna, sicut Apocal. 1. v. 10. & ibid. c. 4. v. 1. dicitur. *Audiui vocem magnam tanquam tubæ loquentis mecum*, articulatis scilicet sonis. Unde & Paulus, cum 1. ad Corinth. 15. versu 25. de sola tuba dixisset, *in novissima tuba; canet enim tuba*: magis se declarasse videtur 1. ad Thessal. 4. v. 15. dicens; *Ipse Dominus in jussu, &*
in

in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo. Ita ut omnia ista non aliud declarent, quam vocem magnam, quasi tubalem instar tubæ, toto mundo personantem ministerio Archangeli & Angelorum, jussu Christi Domini editam. Unde Joan. 3. versu 25. vocatur *Vox Filii Dei*, quam mortui audient, quia jussu ejus vox illa edetur. Ita fere August. Epist. 120. cap. 34. qui tubæ nomine evidentissimum & præclarissimum aliquod signum vult intelligi. Adhibebitur autem partim, ut ejus ministerio excitentur mortui, sicut Lazarus voce Christi, partim ut per eam ad tribunal convocentur. Unde August. ibid. putat esse istum clamorem, qui cap. seq. v. 6. media nocte factus dicitur, *Ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Et hic statim adjungitur effectus tubæ: & congregabunt electos ejus a quatuor ventis, id est, a quatuor mundi plagis, Oriente, Occidente, Meridie & Aquilone, unde spirant præcipui quatuor venti. Sub quibus, ut significaret universas mundi partes intelligi, addit, efficacioris expressionis causa, idem quasi repetendo, *A summis cælorum usque ad terminos eorum.* Similis phrasis est Deuter. 4. vers. 32. & Psalm. 19. versu 7. & 8. sed tam ibi Hebraice quam hic Græce est, *ab extremis cælorum usque ad extrema eorum*: & ideo eadem vox *akron*, hoc loco nunc *summum*, nunc *terminus*

minus transfertur; summum enim rei etiam est terminus, seu extremum ejus. Sensus est ergo, ab uno *cæli* extremo usque ad alterum. Per *cæli* autem *extremum* intelligitur locus cœli extremo subjectus, & ideo eandem rem expreflit Marc. *A summo*, id est, extremo *terre usque ad summum cæli*.

32. *Ab arbore autem fici*, quæ eis erat in illis locis notissima. Alioquin Lucas addit, *Videte ficulneam & omnes arbores*; utrumque enim videtur Christus dixisse. *Discite parabolam*, id est, accipite ex ea similitudinem. *Cum jam ramus ejus tener*, id est, mollis, fuerit, quasi propter appropinquantem Solem succo plenus, & *folia nata*: apud Lucam, *Cum producant jam ex se fructum*. Sed *Fructus* ibi significat, quidquid ex re pullulat, ut gemmæ & folia: unde Græce est (*probalosin*) cum jam protruserint, scilicet gemmas & folia. *Scitis quia est prope æstas*.

33. *Ita & vos cum videritis hæc omnia*, incipere & fieri, quæ huc usque dicta sunt, etiam de adventu Filij Dei in nubibus, Angelorumque missione. Nam quamvis Apostoli, ad quos loquitur, non essent ea omnia visuri, voluit tamen & ipsos & omnes, qui hæc ab illis discerent, semper esse suspensos. *Scitote quia prope est in januis*, id est, quod omnino jam jam adest præ foribus, nempe non adventus Filij Dei; ille enim jam

apparuisse dictus est : sed, ut supplet Lucas, regnum Dei, illud plenum & pacatissimum, quod post iudicium in Sanctis revelabitur. Hæc ergo verba consolationem electorum continent a tot tribulationibus, quibus in mundo pressi fuerant, suggerendo illis spem proximam beatissimæ tranquillitatis, sicut clare colligitur ex Lucæ 21. versu 28.... *Respicite & levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.* Ut autem certa esset fides futurorum istorum, quæ prædixerat, graviter ea confirmat.

24. *Amen dico vobis, quia non præteribit, id est, interibit & abolebitur, generatio hæc.* Alii generationem credentium, alii humanum genus, alii hanc ætatem, alii aliter intelligunt. Nihil convenientius videtur posse accipi, quam hæc generatio Judæorum; illam enim sæpe solet nomine hujus generationis designare, ut patuit cap. præcedenti versu 36. & c. 12. v. 41. & 42.... *Donec omnia fiant, id est, impleta fuerint.* Ideo autem illam generationem, seu nationem permanfuram asserit, quia pleraque potissimum in illa natione complenda erant, ut quæ de excidio Jerusalem, & ejus calamitatibus, de Pseudochristis & plantu tribuum prædixerat.

35. *Cælum & terra, quibus nihil est in rebus creatis firmitus & immobilius, tamen transibunt, a statu suo, id est, muta-*
ta-

tabuntur: *verba autem mea*. quæ vobis hactenus locutus sum, non præteribunt; quantum ad rem scilicet significatam, hoc est, non mutabuntur, & non aliter aliquid continget, quam illa sonant & significant, sed certissime habebunt effectum suum, quia ab incommutabili veritate prolata. Deducta enim, inquit Hilar. ex æternitate, id in se continent virtutis, ut maneant. Hoc ergo addit, ne quis futurarum rerum incertitudine, vel nimia dilatione de veritate inciperet fluctuare. Ut vero etiam curiositas reprimeretur, adjicit:

36. *De die autem illa & hora*, qua cælum & terra transibunt, & Filius hominis cum Angelis venturus est, id est, de tempore certo & determinato consummationis mundi, & adventu judicis, five dies, five hora, five mensis, five annus fuerit, *Nemo scit, neque Angeli cælorum*; hoc est, nemo in cælo, neque in terra, neque naturali scientia, neque revelatione. Repressit igitur eos, inquit Chrysost. ne discere vellent, quod Angeli nesciunt. Ut autem efficacius occurreret curiositati, neque moleste ferrent, quasi contempti a Christo, quod nec ipsis secretum istud Christus committeret, addit, juxta Marcum, *neque Filius*: cujus sententiæ obscuritas, ne faveret Arianis, diversas interpretationes peperit. Hieronym. hic & Ambros. libr.

libr. 5. de fide, cap. 8. locum corruptum esse voluerunt. Alij, ut Origen. Tractat. 30. in Matth. putant Christum ignorasse tunc diem judicii; post resurrectionem vero scivisse. Inter varias interpretationes antiquorum duæ veri similiores videntur. Prima est Athanasii libr. 4. contra Arianos & Ambr. lib. 8. in Luc. & Nanzianzen. ex professo Orat. 36. ut neque Filius, supple hominis, illum diem sciat, hoc est, ut non sciat eum diem ex eo, quod est homo, sed ex eo tantum, quod simul est Filius Dei. In quem sensum scribit August. 1. de Trinit. cap. 12. Christum dixisse alibi, Non est meum dare vobis, quia non est suæ potestatis humanæ, sed divinæ. Hinc Gregorius libr. 8. Epist. 42. In natura quidem humanitatis novit diem & horam, non ex natura humanitatis novit: ideo scientiam, quam ex natura humana non habuit, in qua cum Angelis creatura fuit, hanc se cum Angelis habere denegavit. Secunda est, quam ibidem Gregor. tradit, & est Augustini multis locis, præcipue loco illo de Trinit. citat. & libr. 83. Quæst. Evang. qu. 60. & alibi, ut Filius hoc nescire se dicat, quod nescientes nos facit, id est, inquit Augustinus, quod non ita sciebat, ut tunc discipulis indicaret. Quo sensu dicit Apostolus: *Neque enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, nem-*

pe hoc Apostolus inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant, cum tamen loqueretur sapientiam inter perfectos. Simili modo Christus dicit Joau. 15. *se Apostolis omnia nota fecisse, quæ audiverat a Patre suo*, scilicet quæ communicare deberet, cum plurima divinitatis secreta non fecisset nota. Itaque juxta hunc sensum loquitur Christus tamquam legatus a Deo, qui non sic a Patre diem illum didicerat, ut cuiquam eorum, ad quos legatus fuerat, eum aperire deberet, ita ut illum sibi soli sciret, non aliis. Nam alioqui quomodo diem & horam ignorat, qui omnia ad diem illum & horam prædixit? Causa vero celandi fuit, quia, ut Chrysost. hic & Basil. libr. 4. contra Eunomium scientia ejus non expediebat nobis: expectatio enim perpetua ferventiores ad pietatem facit, cognitio negligentes. Et hinc addit, *Nisi solus pater*; ad quem, velut principium creationis, ita & resolutionis mundi, pertinet scientia horæ illius. Non tamen excluditur Filius, in quantum Deus, aut Spiritus sanctus, sed illa sola, quæ natura a Patre differunt. Unde perinde est, ac si diceret, Nullus homo, nullus Angelus, nullus legatus ad homines, sed solus Deus. Hinc Act. 1. de illo die interrogatus similiter refert ad Patrem: *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.*

Dicendo autem, *Non est vestrum*, satis indicat, suum esse scire.

37. 38. *Sicut autem in diebus Noë*, supple accidit, *ita erit & adventus Filii hominis*, id est, ita tempore ejus adventus continget. Sic expressit hoc Lucas clarius c. 17. v. 26. nimirum erunt homines comedentes & bibentes, id est genio & conviviis indulgentes: nubentes & nuptiis tradentes Græce (*gamuntes kai ekgamazontes*) ducentes uxores, & ad nuptias dantes, hoc est, rebus jucundis hujus vitæ, & voluptatibus, more solito vacantes, sine ulla sollicitudine, ac timore futurorum. Non enim hic arguit scelera, sed supinam illam suæ salutis securitatem; nam hoc postulat id, quod sequitur.

39. *Et non cognoverunt*, imminens sibi exitium diluvii, quod tulit, seu abstulit & occidit, omnes: quamvis esset a Noë prædictum & prædicatum; culpabilis enim eorum ignorantia & incredulitas taxatur: *Ita erit & adventus Filii hominis*, id est, similiter inexpectatus, quia vacabunt epulis, voluptatibus, lucris & negotiis hujus mundi. Unde Lucæ 17. additur in alia similitudine de diebus Loth, *E-mebant & vendebant, plantabant & ædificabant*, id est, rebus terrenis toti immerfi erant. Unde Apostolus: *Cum dixerint pax*, scilicet a præteritis malis, & *securitas*, scilicet a futuris, *tunc repentinus eis superveniet interitus*. Sed hic merito quærat ali-

quis, quomodo poterit esse tanta securitas hominum, cum tot mala præcessura dicantur: fames, bella, pestes, & maxime Sol obscurandus, &c. Reip. de impiis potissimum hic sermonem esse, qui inter medias afflictiones piorum vacabunt deliciis, sicut milites, dum alii vastantur. Addit Hier. mundum ante consummationem ab omnibus illis malis aliquandiu fore pacatum. Quæ vero v. 29. de obscuratione Solis & Lunæ, &c. dicuntur, ea ipsa jam pertinent ad ipsum adventum Judicis.

40. *Tunc*, in adventu Filii hominis, *duo erunt in agro*, nihil minus quam de die judicii cogitantes; *duæ scilicet ancillæ erunt in mola*, id est, loco, in quo molitur, seu pistrino: hoc enim vilissimum servitii genus ad ancillas olim pertinebat, ut patet Exodi 11. versu 5. *Unus assumetur*, scilicet sursum rapietur ad Filium hominis, ut indicat Lucas c. 17. v. 36. & 37... *Et unus relinquetur*, id est, non rapietur. Significatur igitur in quacumque hominum conditione, sive liberorum, sive servorum, sive divitum, sive pauperum, sive vitæ contemplativæ, sive activæ, fore bonos & malos, alios salvandos, alios damnandos, nullam cujuscumque societatis habendam esse rationem, sed a se mutuo esse divellendos, utrisque diem & horam fore prorsus incognitam. Unde concludit:

42. *Vigilate ergo*, id est proinde, si vobis consultum cupitis, diem illum semper præ oculis habete, ita vivendo, ne imparatos opprimat. Præcipitur enim hic non vigilia corporalis, nec nuda memoria illius diei, sed memoria cum sollicitudine, inde nata, ut per vitæ probitatem ad illum parati simus. Quia nescitis, qua hora, seu quo tempore, Dominus vester, Filius scilicet hominis, venturus sit, ad vos judicandos, ut præmium vel supplicium reddat. Itaque cum dicit, ergo, insinuatum voluit, ut supra annotavimus, & plerique veteres observant, hanc esse causam, cur dies & hora illa nobis occulta maneant, ut scilicet perpetuo ad subeundum illud iudicium parati maneamus: quod sine dubio non fieret si presciremus. Ne autem Apostoli putarent, hoc solis hominibus, tunc victuris, dici, addit apud Marcum, *Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate.* Nam eadem est ratio de die mortis uniuscujusque, in quo quisque a Deo judicatur: tempora enim diversa sunt, sed causa eadem, status idem. Unde ad eum, sicut ad diem iudicii, omnis Christianus paratus esse debet, quia, ut Aug. Epist. 80. imparatum inveniet ille dies, quem imparatum invenerit suæ vitæ hujus ultimus dies. Hanc porro perpetuam vigilantiam exemplo boni patrisfamilias declarat, qui, *Si sci-*

ret, qua hora, Græce (*poia phylake*) qua custodia, hoc est, qua vigilia nocturna, quas olim quatuor a militibus excubantibus observatas fuisse alibi diximus, *fur venturus esset, vigilaret utique.* Manca est ista similitudo, & supplenda, juxta verbum sequentem, hoc modo: Sed quia non potest hoc scire, quia furis conditio est, ut captet horam, qua minime expectatur: hinc quoad fieri potest, ei semper vigilandum est. Unde concludit, applicando similitudinem.

44. *Ideo & vos estote parati.* Quibus verbis explicat, quid sibi voluerit metaphoram vigilandi. Vigilat autem, seu paratus est, qui eo semper statu est, ut placeat Deo & ipsi Deus: sic enim adventum Judicis non timebit, sed diliget, quacumque hora venerit. Quia qua nescitis hora, Græce efficacius (*e ora u dokeite*) qua non putatis, id est, non expectatis, hora. *Filius hominis*, instar furis, *veniet*, ad vos judicandos, sive in particulari judicio, sive universali. Hanc Christi parabolam alludendo imitati sunt & explicaverunt Apostoli: ut cum Petrus Epist. 2. c. 3. dixit, *Adveniet dies Domini, ut fur*; & Paulus 1. ad Thessal. 5. v. 2. *Ipsi diligenter scitis, quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet*: & ipse Christus, Apocal. 16. v. 15. *Ecce venio sicut fur*: nimirum quia adventus ejus incertus, inopinatus, & plerisque inexspe-

spectatus est: ut sic, inquit Hier. pendule expectationis incerto semper credant esse venturum, quem nesciunt, quando venturus sit. Quamvis autem in commune omnes ad indefessam vigilantiae curam adhortatus fuerit, speciatim tamen Apostolis, hoc est, inquit Hilarius, populi Principibus, seu Episcopis, in expectatione adventus sui sollicitudinem mandans addit.

45. *Quis putas*, &c. Unde Ambros. in Præfat. lib. 5. de fide, exponit hæc de Petro. Pro *Quis putas*, Græce est, (*tis ara*) id est, *Quisnam?* sic enim subinde noster Interpretes illud *ara*, per *putas*, reddit. *Est fidelis servus & prudens*, &c. Ordo verborum est: Quis servus, quem constituit Dominus super familiam, &c. est fidelis & prudens, &c. Alludit autem ad divitem patremfamilias (cui se tacite hic Christus comparat) qui peregrare proficiscens unum ex famulis præficiat toti familie, Græce (*hepi therapeias*) *famulatio*, id est, famulis reliquis, quibus *in tempore*, scilicet opportuno, singulis sive diebus, sive septimanis, *det cibum*, id est, alimentum congruum, quod eis debetur. Pro, *cibum*, Lucas 9. 12. v. 42. dicit *tritici*, id est, frumenti, *mensuram*, Græce uno verbo *simmetrion*, quasi diceret frumenti dementum. Ubi alluditur ad antiquum morem, quo servis dabatur in singulos menses certa

frumenti mensura ad victum, quod vel a mense, vel metiendo *demensum* dicebatur, ex quo aliquid parcentes poterant augere peculium suum. Hic ergo oeconomicus, seu famulitio prepositus, quem Lucas *dispensatorem* vocat, debet esse *Fidelis & prudens*: fidelis ut non fallat: prudens, ut non fallatur: fidelis, ut non sua, sed lucrum Domini, hoc est salutem familiæ ejus quærat: prudens, ut cum judicio illud faciat, id est, mediis utatur idoneis. Dicit igitur, *Quis putas?* quasi dicer. quam rarus est! Et ideo etiam

46. *Beatus ille servus*, quisquis ille fuerit prefectus familiæ, id est, Ecclesiæ Christi, quem cum venerit Dominus ejus in fine sive vitæ, sive mundi, invenerit sic facientem, scil. fideliter & prudenter incumbentem officio suo. Unde Augustin. Epist. 148. Nihil in hac vita difficilius, laboriosius, periculosius Episcopi, aut Presbyteri, aut Diaconi officio (qui omnes in populum officium habebant) sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster Imperator jubet.

47. *Amen dico vobis: Super omnia bona sua*, id est, non solum super famulitium, sed quia fidelitatem ejus expertus est, super omnes divitias suas, *constituet eum*, pene parem sibi. Quo significatur præcellens beatitudinis gradus, qui fidelibus prefectis Ecclesiæ a Deo tribuendus est.

48. *Si autem malus ille servus, super familiam constitutus, dixerit in corde suo: Moram facit Dominus, &c. id est, ex longa mora & absentia Christi Domini longos vitæ annos, & impunitatem sibi pollicendo,*

49. *Et cœperit percutere conservos, id est, cœperit non tantum non fungî officio, sed dominari velle in clero, abutendo potestate sua in aliorum injurias ac tyrannidem; manducet autem ac bibat cum ebriosis, id est, commestationibus ac voluptatibus suis indulgeat, & ita Christi patrimonium prodigat. Ubi ad duo capita vitiorum revocantur omnia præfectorum crimina, ad voluptates & injurias, id est, ad flagitia & facinora: illa ad corrumpendum se, hæc ad nocendum aliis committuntur. Sed, ut August. lib. 3. de doctrina Christiana c. 10. flagitia priora sunt, & facinorum fontes: facinora enim committuntur, ut removeantur impedimenta flagitiorum, aut adjumenta quærantur.*

50. *Veniet dominus servi illius, ad judicium. Adhuc enim perseverat Christus in inculcanda incertitudine adventus sui novissimi: sub quo adventum suum ad judicandum unumquemque in hora mortis intelligit. In die, qua non sperat, Græce (ε u prosdoka) qua non expectat: imo longe adhuc abesse putat.*

51. *Et dividet eum*, a conservis, id est, separabit ab officio, & de familia sua ejiciet. Idem enim supplicium ei infligitur, quod supra c. 22. v. 13. invento sine veste nuptiali, qui e convivio ejectus fuit. *Partemque ejus ponet cum hypocritis*, id est, conditionem, sortem, ac hereditatem ei talem dabit, qualem habent & merentur omnes impii, qui Hebraica proprietate *Hypocritæ* vocari solent, ut patet Job 8. versu 13. & alibi. *Pars* autem significat sortem stabilem alicujus, & consequenter æternam, quam quasi hereditatem sibi assignatam possidet. Unde simili phrasi dicitur Job 20. versu 29. & Job 27. versu 26. *Hæc est pars hominis impii apud Deum*: & Psal. 10. *Ignis, sulphur pars calicis eorum*. Unde subito transitu a figura significante ad rem significatam, aperiens parabolam addit: *Illic*, in parte hypocritarum, seu impiorum. *Erit fletus & stridor dentium*, de quibus diximus cap. 13. v. 42.

CAPUT XXV.

I. **T**unc, nempe in illo meo adventu ad judicium. Nam ex conclusionem, quæ hic habetur versu 13. patet eum prosequi idem omnino argumentum, quod cap. superiori, versu 42. inchoa-

choaverat: quo adhortatur tribus diversis parabolis, furis, servi mali, ac decem virginum, ad perpetuam vigilantiam. *Simile erit regnum cælorum*, Ecclesia mea, quæ ex hoc mundo collecta fuerat, *Decem virgtnibus*. Desumptus est exterior cortex parabolæ ab antiquo ritu, quo sicuti sponso juvenes, ut Judic. 14. versu 11. ita sponsæ honoris causa virgines addebantur, quæ ipsa nocte nuptiarum in sponsæ ædibus adventum sponsi expectabant, & accenso lumine prodibant obviam sponso venienti in domum sponsæ, ut ipse eam inde, cum virginibus lumen præferentibus, in ædes suas vel aliam convivii domum duceret, ubi noctu, sicut moris erat, nuptiarum pompa celebraretur. Hinc fluxit Latina phrasis *ducere uxorem*. Itaque ad rem significatam transeundo virginum decem nomine (quo nomine universitas exprimitur) significantur non solæ, quæ continentiam profitentur, ut Chrysost. & alii voluerunt, sed omnes animæ Christianorum; non tamen qualescumque, sed, ut August. Serm. 23. de verbis Domini, tales animæ, quæ habent Catholicam fidem, & habere videntur opera bona in Ecclesia Dei, id est, non aperte rebelles, sed quæ profitentur aliquo modo bonis operibus, se parare velles ad adventum sponsi ad iudicium. *Virgines* vocantur, sive propter integritatem fidei,

fidei, juxta Apost. 2. ad Corinth. II. v. 2. & 3. five propter continentiam a quibuscumque corporis illecebris quam omnes profitentur. *Quæ accipientes lampades suas, nempe accensas: infra enim vers. 8. conquerentur eas extinguere; ergo ardebant, ut observat Origen. & Hieron. Per Lampades significatur fides, iisdem auctoribus & Nazianzeno in fine Orat. 40. & Cyrillo Catechesi 15. quæ accenditur, cum operibus quoquo modo lucet: alioquin sine operibus extinguitur, hoc est, ut est Jacobi 2. versu 26. mortua est. Exierunt obviam, id est, comparaverunt se, ut occurrerent sponso, hoc est, corde expectaverunt adventum ejus, inquit August. Serm. cit. Ubi autem nos legimus, sponso & sponsæ: Græce tantum est (*tu nymphon*) sponso, & aptius ad parabolam, ut ex supra dictis liquet, itemque ad rem significatam. Certum est enim per sponsum istum significari Christum. Eatenus tamen & sponsæ ibatur obviam, quia illa per virgines ad ædes sponsi deducenda erat.*

2. & 3. *Quinque autem ex eis erant fatuæ, &c. pars earum erant imprudentes, quæ scilicet rebus necessariis ad occursum sponsi non se instruxerant sicut prudentes. Fatuitas vero ista seu imprudentia in eo sita erat, quod Fatuæ acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum, scilicet in vasis suis, ut est versu seq. nempe distin-*

distinctis a lampadibus: hoc est contentæ lampades suas quoquo modo lucere, non sibi providerunt de oleo, quod lampadibus, moram faciente sponso, infundi posset. *Oleum* istud est vera charitas, qua Deus & proximus diliguntur, quia ut oleum universis liquoribus, ita charitas reliquis virtutibus supereminet, eademque nutrit & accendit fidem, & quasi lampadem ardere facit. A quo non discrepat id, quod August. dicit *oleum* esse lætitiā conscientię, seu intentionem, qua quis bonum facit: sola enim charitas est, quæ vero bono non laudibus hominum delectatur. Et quia charitas est mater operum vere bonorum, hinc eadem est ista interpretatio cum ea, quam dat Hieron. Hilar. Origen. Cyril. Nazianz. locis cit. quod *oleum* sint opera bona. Hoc ergo oleo caruerunt fatuæ in vasis, quia cum eis sufficeret lampades aliquo modo lucere coram hominibus, per externam pietatis speciem, operaque quædam sive ex timore, sive ex cupiditate rerum temporalium, aut laudis humanæ facta, non fecerunt provisionem *In vasis suis*, id est, in cordibus aut conscientia; provisionem, inquam, veræ & solidæ pietatis ac charitatis, ex qua bene operarentur, sicut prudentes fecerunt.

5. *Moram autem faciente sponso*, Christo scilicet differente adventum suum, ut
 Au-

Augustin. & Chrysostom. Unde & Hieron. atque Hilar. moram istam volunt esse tempus pœnitentiæ, quod conceditur: *dormitaverunt omnes*, quod fit niſtando; & *dormierunt*, id est, prorsus tandem in somnum inciderunt. *Dormitatio* sunt ægritudines, quibus tenditur ad dormitionem: *Dormitio* vero seu somnus est ipsa mors fidelium. Unde Apostolus *Nolo vos ignorare de dormientibus*. Omnes ergo & prudentes & imprudentes virgines hoc jam dicto intervallo moriuntur.

6. *Media autem nocte*, qua summa quies homines occupat: id est, eo tempore, quo minime exspectabatur. Unde August. tam Serm. illo cit. 22. quam lib. 83. Quæst. Evang. qu. 79. & Epist. 120. quibus omnibus locis hanc parabolam expresso explicat, indicari simul putat obscuritatem illius diei, de qua ante dixerat, quod de die illa & hora nemo sciret: Hieron. vero & Chrysost. indicatum volunt, Christum media & intempeſta nocte ad iudicium venturum. *Clamor factus est*, a præcedentibus sponſi comitibus Angelis, nempe clamor tubæ ac vocis illius magnæ, de qua Cap. præced. v. 31. ut sentit August. Epistol. illa citat. Significatur enim signum aliquod evidentissimum, & præclarissimum quod ante Domini adventum per totam mundi machinam personabit, & omnes e somno, hoc est, a mortuis excitabit.

Ec-

Ecce sponsus, quem tamdiu desiderastis & exspectastis: venit, præsentis temporis est, id est, jam adest. Exite obviam ei, ut eum excipiat, sicut decet.

7. *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, per corporum resurrectionem, & ornaverunt lampades suas, seu composuerunt & aptarunt illas, ut quæque potuit: hoc est, inquit August. Serm. 22. citat. pararunt se, ut Deo redderent operum suorum rationem. Discutiet enim tunc quisque, ut ait Auctor Operis imperf. fidem suam, considerabit opera sua, interrogabit conscientiam suam. In quo examine cum fatuæ se deficere sentirent, ad aliorum auxilium confugerunt, dicentes:*

8. *Date nobis de oleo vestro, quod scilicet in vasculis vobiscum tulistis, quia lampades nostræ extinguuntur, deficientibus videlicet jam laudibus hominum, cæterisque causis, propter quas antea operibus nonnullis bonis lucere videbantur. Nam, ut August. citat. quæst. 83. quorum facta aliena laude (& iudicio) fulciuntur, eadem subtrahæta deficiunt, & de consuetudine id semper inquit animus, unde gaudere solet. Itaque hominum adiutorium implorant, eorumque, qui corda non vident, testimonium habere volunt apud Deum, qui cordis inspector est. Sed*

9. *Responderunt prudentes dicentes: Ne forte non sufficiat nobis & vobis: nam in illo iudicio trepidat etiam ipsa bona conscientia; vix enim sibi sufficit, ut sibi testimonium perhibeat, inquit August. Quis enim gloriabitur mundum se habere cor? Unde non desperationis, sed piæ humilitatis ista prudentium vox fuit. Ista vero, Ite potius ad vendentes & emite vobis, non consulentium, sed irradientium est responsio: ut etiam hoc August. notat: quasi dicerent, Ante tempus fuit & parandi olei, & juvandi vos, nunc est serius: ite nunc ad eos, quorum vel lampades, vel gratiam, vel iudicium, vel aliud quid quærebatis, ut coram hominibus lucere videremini.*

10. *Dum autem irent emere, id est, dum anxie sunt de remedio, venit sponsus, ad domum sponsæ, & quæ paratæ erant, quantum ad lampades & oleum, id est, quibus bonum coram Deo testimonium perhibebat conscientia de fide non ficta & charitate sincera, seu operibus bonis, intraverunt cum eo ad nuptias, id est, domum & convivium nuptiale, gaudia scilicet æterna: & receptis omnibus, clausa est janua, nunquam scilicet in æternum aperienda: non enim, ut inquit August. ibidem, post iudicium patet precum aut meritorum locus.*

11. *Novissime vero, &c. cum jam emendi olei tempus præterisset, in magnis*

nis angustiiis & afflictionibus constitutæ, redeunt ad implorationem Dei, dicentes: *Domine, Domine, aperi nobis.* Quæ ingeminatio magni affectus & anxietatis & poenitentia, quamvis seræ, indicium est: nam tales fore tunc reproborum animos & affectus, testatur liber Sapientia cap. 5. vers. 3. & seqq. sicut & hic infra v. 44. Sed quia magna est ejus ferveritas post judicium, cujus ante ineffabilis misericordia prærogata fuit, hinc respondens ait:

12. *Nescio vos*, id est, non habeo vos pro meis. Non enim quasi ignoret, hoc dicit, sed ex illa regula, inquit Augustin. quæst. illa 49. qua non habet ars Dei, hoc est sapientia Dei, ut intrent in gaudium ejus, qui non coram Deo, ex sincera scilicet charitate, sed vel ut placerent hominibus, vel ex timore, vel cupiditate rerum temporalium, visi sunt aliquid secundum ejus præcepta operari. Concludit igitur sicut cap. præced. v. 42.

13. *Vigilate itaque*, scilicet in omnem diem & horam, hoc est, ut ibid. v. 44. ideo & vos estote parati semper, scilicet instructi lampade fidei, & oleo sinceræ charitatis, ex qua opera bona pululent, ne forte idem vobis contingat: *Quia nescitis diem neque horam*, qua venturus est sponsus ad judicandum & consequenter ad nuptias celebrandum: quod

quia unicuique a morte incipit, hinc & illius diem & horam perinde nescimus. Quisquis igitur, inquit August. cit. qu. 59. paratus fuerit usque ad somnum, id est, usque ad mortem, paratus etiam invenietur, cum media nocte clamor factus fuerit, quo omnes evigilaturi sumus. Ut autem Apostoli, & omnes intelligerent, quo pacto vigilare & se parare deberent ad illam novissimum diem, subiungit aliam parabolam.

14. *Sicut enim homo peregre proficiscens, &c.* nam illa causalis particula indicat hanc parabolam eodem omnino spectare. Quia vero pendet oratio imperfecta, & nihil respondet illi voci, *sicut*, hinc tali modo supplenda est. Sic enim se habet regnum Dei, *sicut homo peregre, &c.* vel sic agetur cum hominibus, cum iudex ille venerit, sicut si homo distribueret servis ad negotiandum bona sua, & peregre profectus postea rationem ab eis repeteret, &c. *Homo* igitur iste sine dubio Christus est, qui *peregre profectus* dicitur, propter visibilem presentiam subtractam Ecclesiae, & in primis propter diuturnam quasi susceptae alicujus peregrinationis absentiam. *Et tradidit illis, servis, bona sua;* non ut ea sibi servarent, sed ut ex eis negotiarentur, hoc est, lucrum facerent, videlicet profectum & augmentum regni Domini sui. Per *Bona*, quæ inferius vocantur *Talenta*, quidam

dam intelligunt etiam naturale ingenium, ceteraque naturalia dona, ut August. lib. De vera relig. C. 51. & Ambr. in Luc. sed ut apparet, nimis diffuse; nam agi videtur hic de bonis, quæ Christus proprie dat servis, id est, fidelibus suis: neque illa naturalia dantur secundum propriam virtutem, ut est versu 15. Alii etiam intelligunt gratias gratum facientes, & comprehendunt charitatem cum fide & spe, dona timoris, fortitudinis, &c. Sed nec illa dantur secundum propriam virtutem; & versus 27. convincit agi de donis, quæ in alios expenduntur. Itaque quamvis ad quælibet hujusmodi dona quadam affinitate hæc parabola extendi possit, proprie tamen & directe per *Bona & Talenta* intelligi videntur ea dona, quæ gratias gratis datas vocamus, quæ in utilitatem aliorum conferantur, ut sunt auctoritas, præfectura, sacerdotium: cujusmodi enumerat Apostolus ad Ephes. 4. v. 11. ut esse Apostolum, Prophetam, Evangelistam, &c. ac 1. ad Corinth. 12. sermo sapientiæ, scientiæ, fides, operatio virtutum, &c. ita Chrysost. & Hier. hic, & indicat Justin. contra Triphonem & Nazianz. Orat. 26.

15. *Et uni dedit quinque talenta*, scilicet auri vel argenti, de quo vide dicta cap. 18. v. 24. *Alii autem duo, alii unum.* Super qua numeri diversitate multi di-

versa philosophati sunt; sed revera nihil aliud significari videtur, nisi varia esse dona Christi, nec omnibus æqualia committi, sed uni plurima, aliis pauciora, aliis paucissima & minima. *Unicuique secundum propriam virtutem*, Græce *dynamis*, id est, juxta potestatem seu vires, ut Hier. nempe naturales vel supernaturales: hoc est, non temere ea dedit, sed prout vidit quemque esse idoneum, peritum & industrium ad utendum, per quod non meritum donorum illorum, sed capacitas tantum significatur, quam plerumque Christus attendere solet, ut conferendo auctoritatem prædicandi, regendi, &c. illis, qui per aliud ejus donum præstant prudentia, eloquentia, vel scientia, &c. Nam si qui forte inepti in Ecclesia similem auctoritatem obtinent, non tam eis Christus illam sua voluntate dedit, quam ipsi sibi eam importunitate rapuerunt. *Et profectus est statim*, ut absente Domino magis unicuiusque libertas ac diligentia quasi extra oculos Domini probaretur.

16. *Abiit autem, qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis*, id est, negotiari cœpit per ea, seu expendere dona Christi in salutem proximorum, & gloriam Domini sui, & *lucratus est alia quinque*, id est, duplum, quod in rationibus mercatoris maximum lucrum est; quasi diceret, insigni diligentia atque industria donis

donis usus est, ita ut fructum proferret uberrimum.

17. *Similiter & qui duo acceperat*: nam & mediocribus donis præditi, imo & minimis, possunt summum fructum facere, pro modulo doni sibi concessi:

18. *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram.* Apud Luc. dicitur ligasse in sudario, per quæ duo August. loco citato intelligit terrenis voluptatibus vel delicatis ac superfluis rebus involutum gerere; quod videtur ad allegoriam accedere: nam ex exprobratione Domini versu 27. colligitur, nihil aliud esse, quam ex pusillanimitate vel inertia otiosum hære, seu gratiam Dei in vacuum accipere, ut loquitur Paulus 2. Corinth. 6. nempe donum Dei ad negotiationem salutis aliorum, & gloriæ Domini promovendæ non producere, cum deberent. Quamquam enim etiam lucrari duplum possit, qui unum talentum accepit, & otiari ille, qui quinque; exempli tamen causa ista ponuntur, ut inde intelligatur, quanto magis improbandus sit ille, qui si quinque talenta, vel duo acceperit, ea defodiat; & probandus, qui unum, id est, minima accepit, illud tamen lucrando duplicaverit.

19. *Post multum vero temporis*, præsentis videlicet totius sæculi decursus: insinuatur enim tempus a Christi ascensione, inquit Hieron. usque ad iudicium,

& simul longanimitas Domini expectantis. *Venit Dominus & posuit rationem cum eis*: nam, ut Greg. Hom. 9. in Evang. cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. Cui enim multum datum est, multum petetur ab eo. Ea quippe lege data esse indicat hic aperte Christus, ut non sint simpliciter nostra, sed ut eorum reddenda sit ratio.

20. & 21. *Et accedens, &c Ait Dominus*, tam ei, qui alia duo, quam qui alia quinque, præter accepta, superlucratus fuerat: *Euge serve bone*: Græce (eu) Bene & Recte: unde Latinum *Euge* formatum est, vox laudantis & congratulantis de bene functo officio: & *fidelis*, (Et) exegeticum est, quasi dicer bone in eo, quia fuisti fidelis, non tua scilicet, sed domini lucrum quærens, *super pauca*, quæ tuæ fidei concredita fuerant. Nam dona quamvis maxima sint & plurima hujus vitæ, comparatione futurorum, inquit Hieronym. parva & pauca sunt. *Super multa te constituam*, quod supra c. 24. v. 47. dixerat, *super omnia bona sua constituet eum*, administranda scilicet & possiderenda: erit enim coheres Christi, & heres Dei, id est, infiniti boni & gaudii ejus. Unde explicans id quod dixerat, addidit: *Intra in gaudium Domini tui*, id est, sis ejusdem gaudii particeps cum Domino tuo, & consequenter ejusdem possessor regni, gloriæ & afflu-

en-

entia; nam gaudium est quies animi de possessio bono: unde hoc verbo, ut vult Chrysof. universam beatitudinem significat. Observat autem August. Tract. 25. in Joann. dictum esse, *intra*, quia intus in animo est magnum penetrabile, & dulce secretum, sine tadio, sine amaritudine multarum cogitationum, sine interpellatione tentationum ac dolorum, ubi de isto intimo secretissimoque bono gaudetur. Adde, intrari, quia Deus maior est corde nostro. Qui autem unum acceperat, ait:

24. *Domine scio, quia homo durus es: id est, noveram te esse severissimum in exigendis iis, quæ tibi quoquo modo deberi putas, imo quasi raptorem eorum, quæ non debentur, quia metis, ubi non seminasti, &c. & consequenter ubi nihil tuum est. Videtur enim adagium fuisse, de hominibus avarissimis, quibus bonus est odor lucri ex re qualibet. Depingitur autem hic symbolice excusatio multorum, qui pigritiæ suæ causam tum hic, tum in futuro iudicio in Deum conicient, ut quod Deus nimis severus & intractabilis sit, cui sit servire difficile; qui reprobet, quos voluerit; qui graviora jubeat, quam imbecilla hominis natura ferat; qui gratiam obediendi neget, & ita vult metere, ubi non seminavit, & similia.*

25. Hac itaque indole tua considerata, *timens*, varios negotiandi casus, ne

forte scilicet vel nihil assequendo lucri, vel minus, quam speres, vel ipsam sortem amittendo te offenderem: *Ab-scondi talentum tuum in terra*, ut tibi sine periculis totam sortem tuam salvam servarem, id est, nolui mihi rem esse cum tua negotiatione tam periculosa. *Ecce habes quod tuum est*; quasi dicer. Non habes, quod de me conqueraris, aut amplius postules.

26. *Respondens autem Dominus, dixit ei: Serve male*, in calumniando & accusando Domino tuo, ut te excuses, & piger, in negotiando, sciebas, quia meto, ubi non semino, &c. id est, si noveras duritiam & avaritiam illam meam, ut metam, ubi non feminavi, quare non istiusmodi cogitatio, inquit Hieronymus, tibi incus sit timorem, ut scires & verereris, mea multo diligentius repetiturum, nempe exigendo id a te, quod tibi ad erogandum aliis, id est, ad negotiandum, dederam? Loquitur enim, non quasi concederet, calumniam esse veram, sed juxta opinionem servi retorquet argumentum. Unde in simili parabola apud Luc. cap. 19. v. 22. dicitur, *De ore tuo te judico, serve nequam*.

27. *Oportuit ergo*: quasi dicer. Si meto, ubi non semino, quanto magis metere volo, ubi feminavi, dando tibi pecuniam meam, ut per te cresceret. *Oportuit ergo te committere pecuniam meam num-*
mula-

mulariis, id est, fœneratoribus, qui nummos accipiunt ab hominibus pecuniosis, promisso certo lucro, ut eos aliis mutuando multo plura lucrentur. Est autem via ista lucrandi tutissima & facillima: unde taxatur hic servus, quod ne tantillum quidem industriam adhibuerit ac tentaverit, ad afferendum aliquid lucri v. g. proximos monendo, consulendo, fraterne corripiendo, &c. Sed quia homines dicere solent: non obtemperassent mihi, nihil profecissem, & similia, respondet Dominus: Nihil hoc ad te, tuum erat pecuniam meam aliis credere. *Et veniens ego*, reversus scilicet peregre ad audiendas omnium rationes; *recepissem utique*, seu recuperassem a fœneratoribus id, quod meum erat, cum usura, hoc est, lucro.

28. *Tollite itaque ab eo talentum*, omnibus Spiritus sancti donis eum spoliando: & *date*, similia dona, non jam ad fructificandum in aliis, sed ad gaudii, honoris & gloriæ cumulum, *ei, qui habet decem talenta*: sic enim Sancti in cœlo omnis generis dotibus fulgebunt, ut omnia reproborum dona in ipsos transfusa videantur. Hic ergo non tam verbis quam rebus ipsis refutat calumniam servi pigri, dum neque talentum seu fortem, neque lucrum cujusquam servi in suam, sed in ipsorum salutem & gloriam vertit,

29. *Omni enim habenti*, id, quod debet habere; sub quo hic proprie usus bonus donorum Dei intelligitur. Unde August. *Omni habenti*, inquit, id est, bene utenti, id, quod habet, *dabitur* adhuc amplius remunerationis loco, & *abundabit*, &c. Vide dicta cap. 13. v. 12. De tenebris vero exterioribus, fletu, & stridore servi inutilis seu otiosi, id est, qui propter solam inertiam, seu negligentiam utendi donis Dei sibi concessis, reprobatus est. Vide c. 8. v. 12.

31. *Cum autem venerit Filius hominis*. Hic jam incipit gratifice & magnifice depingere ipsam formam, qua cum servis supradictis rationem positurus est, hoc est, ipsum illum adventum & iudicium describere, ad cuius perpetuam expectationem variis parabolis vigilantiam nostram excitaverat. *Cum ergo venerit*, seu apparuerit mundo, *Filius hominis*; eadem scilicet hominis forma, qua nunc apparet contemptibilis, sed tunc in maiestate sua, Græce (*en te doxe*) in gloria, quæ ei tamquam filio debetur: *Et omnes Angeli*, omnes omnino cœlis evacuatis, inquit Chrysost. idque visibili forma, ut supra ex Greg. audivimus, cum eo, partim honoris, partim ministerii, partim testimonii causa de gestis hominum, quibus administratorii spiritus fuerunt. Post biduum ergo Pascha facturus & passurus præmittit gloriam trium-

umphantis, ut animos discipulorum tacite præmuniret & scandalum crucis compensaret ut notat Hieron. *Tunc*, referendum hoc ad omnia sequentia, *sedesit, congregabuntur, separabit, statuet, &c.* *Sedebit super sedem maiestatis suæ*: Græce (*hepi tronu doxes autu*) *super thronum gloriæ suæ*, id est, gloriosum & regium tribunal, quod jam nemo contemnat. Hanc sedem Orig. vult esse Sanctorum virtutes: Auctor operis imperf. & Beda Ecclesiam jam glorificatam: alii Angelos, qui peculiariter dicuntur *Throni*; quæ omnia ad allegoriam videntur accedere. Rectius fortasse nubes illustrissima & gloria, cum qua venturus promissus est, & per quam olim Deus maiestatem suam declarare solebat.

32. *Et congregabuntur ante eum*: in locum ergo definitum, contra Origin. nam si sparsi per mundum remanent, non congregantur. Locum istum Hilar. Can. 23. putat esse passionis, alii ascensionis, montem scilicet Olivarum, ex Zachar. 14. v. 4. qui forte de alia re loquitur: alii Vallem Josaphat, ex Joëlis 10. v. 2. & 12. ubi certum est de iudicio agi. Sed revera omnes isti conveniunt: nam inter montem Olivarum & Calvariæ Vallis Josaphat & antiqua Jerusalem interjecta est; ita ut iudice super montem Olivarum, unde descendit, iterum ascendente, Vallis ista Josaphat, & Jerusalem, & mons Calvariæ in conspectu sint;
Val-

Vallis autem Gehennon, quæ inferni est typus, ad sinistram. Neque quemquam angustia loci moveat: electi enim rapiuntur obviam Christo in aëra, reliqui erunt in illa valle in circuitu, ut dicitur citat. cap. 3. Joëlis versu 12. ut Jerusalem sit tellis predicationis, mons Calvariæ passionis, Oliveti ascensionis, loca in circuitu laboriosæ conversationis. *Omnes gentes*, ita ut comprehendat etiam omnium gentium & ætatum homines, contra aliquos, qui solos Christianos judicandos putarunt. *Et separabit eos ab invicem*; non gentes integras, quod præcessit, sed homines singularem gentium, ministerio scilicet Angelorum, ut capite 13. versu 49... *Sicut pastor, vesperi reversus ab agro, segregat oves ab hædis*; qui mixtim toto die in agro, sicut boni & mali in mundo, pasti fuerant, ut tunc tandem in diversis stabulis collocentur.

33. *Et statuet, oves quidem a dexteris, & hædos a sinistris*: id est, illos loco honoratiori, hos abiectiori, quicumque ille locus fuerit. Nam cum Paulus sit testis, electos in aëra rapiendos, verisimile est, reprobos in terra mansuros. Porro *Oves* vocantur boni seu electi, propter mansuetudinem, patientiam, simplicitatem, & innocentiam, ut Chrysost. item propter fructum, quem adferunt, ut Hilar. Theophyl. *Hædi* vero reprobi, ut idem Chrysost. propter libidinem, qua

qua fervent, præ cæteris animalibus, propter rixas, itemque gulam, ob quam non recta via, sed per præcipitia solent incedere: adde in primis propter foetorem & immunditiam vitæ.

34. *Tunc dicet Rex.* Ante descriptam majestatem se Filium hominis dixerat, nunc regem, quia Regis est regnum donare, & ab eo proscribere, salvare ac damnare. Ac primo quidem dicet, *his, qui a dextris ejus erunt*, quia sponte benefacit, invitus punit; ideo pronior ad salvandum, quam ad damnandum. *Venite*, id est, mihi vos jungite, æterni regni jam possessori; invitatio est enim teneri affectus & favoris. *Benedicti Patris mei*, seu a Patre meo, ad quem omnia sua Christus referre solet, hoc est, quibus, benedixit Pater meus, cujus benedicere non est aliud quam benefacere. Datur enim tacita ratio, cur ad se venire, & ad regnum possidendum invitentur, nempe amor & favor Dei Patris, qui auctor fuit & electionis & prædestinationis, & beneficæ benedictionis ipsorum, sive omnium beneficiorum, quibus ad salutem perducti sunt. *Possidete*, Græce *kleronomesate*, hereditate, seu hereditario jure & stabiliter accipite: nempe, ut Chrysostom. quasi proprium, quasi paternum, quasi vestrum, ut filii patris, heredes ejus, coheredes mei, qui titulus hereditatis in filiis adoptivis nullo mo-

modo excludit merita. *Paratum vobis*, seu præparatum, id est, prædestinatum, non quodlibet bonum, sed *regnum cœlorum*, cujus complexu tota beatitudo comprehenditur: regnum, inquam non nuper paratum, sed *a constitutione mundi*. Apostolus nos electos dicit, ad Ephes. i. ante constitutionem mundi: plus ergo significat quam dicit, ut scilicet per longissimum rei creatæ spatium æternitatem captui hominis infirmo insinuet.

35. *Esurivi enim*. Causa datur non verbi *paratum*, sed *possidete*, id est, non præparati, seu prædestinati regni; neque enim propter opera eis prædestinatum fuit: sed jam jam possidendi, quia propter opera velut merita electis re ipsa regnum conferetur. Quem esse hujus loci sensum probat manifeste versu 41. & 42. ubi similiter propter opera ipsa reprobi damnabuntur. Cum ergo præparatio regni, seu prædestinatio sit causa benedictionis divinæ, & bonorum operum, seu meritorum, sensus videtur huc redire: Regnum quod vobis ab æterno prædestinatum fuit, re ipsa jam occupare, eo quod curaveritis, ut isti prædestinationi divinæ, bonis moribus & operibus responderetis, & aptaremini, seu, ut S. Petrus dicit, quia satis egistis, ut per bona opera certam vestram electionem faceretis. Itaque *Esurivi*, in membris meis. Tota enim Ecclesia, & Christus
tam,

tamquam caput ejus, unum est completum corpus, in quo fit capiti, quod corpori fit, & contra. Quod Augustin. explicat similitudine corporis humani, ubi si pes calcatur, lingua clamat, calcas me. Hinc Paulo Christus, Ecclesiam, seu corpus ejus persequenti, *Quid me persequeris?.... Et dedistis mihi*, Regi vestro fame presso, *Manducare*: tacite enim datur ratio, cur hujusmodi opera tantum præmium, regnum scilicet, mereantur, quia tanto Regi istius regni facta sunt: nempe non solum, quia intuitu ejus facta sunt, sed ipsimet in membris ejus: in quo mirabilis elucet benignitas Dei. Exprimit enim hic Christus unam tantum speciem bonorum operum scilicet misericordiæ, loco omnium, quemadmodum in exemplis fieri solet. Non enim erit una omnino causa salutis, vel perditionis omnium, quemadmodum jam supra patuit ex parabola de talentorum usu, vel neglectu; sed diversa diversorum, quæ Christo sive pronuntiante, sive revelante ab omnibus respectu singulorum cognoscetur. Fiet enim, inquit August. lib. 20. de Civit. cap. 14. virtute divina, ut cuique opera sua, vel bona, vel mala cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset, vel excuset, scientia conscientiam. Et hoc sensu Apocal. 20. v. 12. dicuntur libri aperti.

ti. Sed quare ista species operum præ cæteris hic exprimitur? Partim, quia opera dilectionis proximi & facilia sunt, & obvia, & ad omnes omnino fideles spectant, quibus inculcanda erant; nam hac etiam de causa solorum fidelium iudicium descriptum est. Partim ut inde colligeremus, quanto præmio opera sublimiora remuneranda sint. Partim denique, juxta August. in quodam Serm. de Eleemos. quia, ut Scriptura dicit, *Judicium sine misericordia fiet ei, qui non fecit misericordiam*. Nulli enim ibunt in regnum, inquit, quia non peccarunt, sed quia peccata sua redemerunt eleemosynis.

Hospes eram, id est, peregrinus sine domicilio in terra aliena, & *collegistis me*, id est, in hospitium induxistis.

36. *In carcere eram*, & *venistis ad me*, sive ad redimendum, sive saltem ad consolandum. Ad hæc dilectionis opera reducenda sunt alia multa, quæ Christus non expressit, sive corporalia, ut sepe- lere mortuos, sive spiritualia.

37. *Tunc respondebunt ei justi*: illi maxime, qui Christum numquam in carne viderunt. Respondebunt autem non tam ore, quam animo, quia visa tanta judicis humanitate, quam nisi his verbis edocti, numquam fuissent ausi sibi arrogare, incidet eis in mentem cogitatio de rei tam insolitæ veritate. Similiter quoque uniuscujusque cogitationi

40. *Respondens Rex dicet, &c. quamdiu.* Græce (*eph' oson*) in quantum, seu quatenus, *fecistis uni ex fratribus meis*, utpote filiis quoque Dei licet adoptatis, *minimis*, utpote pauperibus, & qui propter inopiam, atque afflictionem tali subsidio indiguerunt. Quos *minimos* vocat, ut Origen. notat, tum quod in oculis suis essent humilitate minimi; tum quod mundo etiam Christiano despecti. Ubi merito ponderat Auctor Operis imperfecti extremam Christi benevolentiam, qui etiam in throno suæ majestatis sedens contra mores hujus mundi non erubescit pauperes non modo pro suis, sed & pro fratribus agnoscere. *Mihi fecistis*, id est, perinde habeo, ac si mihi esset factum indigenti; imo *mihi*, quia intuitu mei & membro meo. Docet enim his verbis tacite, qua consideratione elemosynæ nostræ fieri debeant pauperi, & animus ad eas excitari, nempe considerando afflictum non modo tamquam pauperem, sed tamquam Christianum, filium Dei, fratrem & membrum Christi sicut supra diximus c. 18. v. 5. *in nomine meo*, & cap. 10. versu 42. *in nomine discipuli*, & hic *mihi*.

41. *Tunc dicet & his, qui a sinistris erunt*: post absolutam pro electis sententiam, quibus dixerat, *Venite*, dicet reprobis: *Discedite a me*, qui sum iustitia, vita, salus, beatitudo, summum bonum;

discedite videlicet tamquam mihi prorsus dissimiles: quos, ut Auctor Operis imperf. propter immunditiam & horrorem vix tamdiu sustineam, quamdiu in iudicio meo statis. His ergo verbis pœna damni infligitur; sequentibus pœna sensus. *Maledicti*: non addit *Patris mei*, sicut iustis dixerat, quia maledictionis, ut Chrysost. & Orig. notant, auctor non est Deus, sed uniuscujusque improbitas; *in ignem æternum*, id est, supplicium ignis nullo fine terminandum, prout fides habet, & Augustin. defendit adversus errorem Origenis & Priscillianistarum, libro adversus illos scripto cap. 5. & 6. & patet hic ex v. ult. Nomine *Ignis*, tamquam efficacissimæ & summopere penetrantis activitatis, omnes omnino pœnæ sensibiles comprehenduntur. *Qui paratus est*, non hominibus, aut vobis, sed *diabolo*, omnium reproborum spirituum principi Lucifero puniendo, & *Angelis ejus*, dæmonibus cæteris, qui Angeli ejus vocantur, tum quod ab eo seducti apostatanti a Deo, inhæserunt, tum quod in eos veluti natura & improbitate subditos, imperium tenet, eis utens velut ministris ad hominum perditionem. *Diabolo autem & Angelis ejus*, non hominibus, paratum ignem dicit, quia ante peccatum, imo creationem hominis, diabolo puniendo paratus fuit: homini vero non nisi consequenter, & post con-

temp.

temptam pœnitentiam, quia se perseveranter diaboli consortem fecit. Itaque continetur his verbis gravis exprobratio, quod scilicet contempta salute, per Evangelium suum oblata, diabolo ad ignem damnato potius, quam sibi adhærere maluerint, cum tamen ipsis licet peccantibus iterum regnum suum obtulisset.

42. *Esurivi enim & non dedistis, &c.* Sola peccata omissionis, & quidem operum charitatis eis imputat: idque partim, quia illa a plerisque parvi fieri, imo nec peccata haberi solent. Unde, ut August. in quodam Serm. de eleemosyna, tacite sensus est: Non pro criminibus tantum, quæ & vos agnoscitis, vos condemno, sed etiam quia *esurivi, & non dedistis mihi manducare*: partim quia, ut ibidem notat, per illa opera multi liberari potuissent, aliorum peccatorum rei, si eleemosynis ea redemissent: partim denique, quia sub illis facile graviora commissionis peccata, & iudicium eorum intelligi potest. Quam enim spem habere possunt, qui mala faciunt, quando illi perituri sunt, qui bona non faciunt? ut August. Serm. 38. de Sanctis.

44. *Tunc*, cum longe aliter sentient sua opera & non opera ponderari, quam cogitaverant, & se etiam contempti ipsius iudicis argui, *respondebunt ei & ipsi, Domine, quando te vidimus, &c.* Respondebunt hoc ex inveterata illa superbia videlicet non tam

discendi, quam negandi causa; neque tam se excusando, quam judicem accusando, quasi immerito hoc scelus illis imputantem. Unde Auctor. imperf. In judicio stant, & adhuc peccare non cessant. Utrique ergo & electi & reprobi dicunt eadem verba, sed dispari affectu. Utraque enim & humilitas & arrogantia putat se non fecisse, quod fecit: illa enim bonorum suorum ignara est, hæc malorum.

46. *Et, id est, itaque, ibunt hi:* quasi dicer. Itaque istæ sententiæ judicis non inanes erunt, sed nulla pœnitentia mutandæ, nulla appellatione suspendendæ, mox sortientur effectum suum, ut hi eant *in supplicium æternum*: Græce *kolasin*, quod proprie non ignem, vel rem affligentem, sed ipsam afflictionem, pœnam aut cruciatum denotat: Unde August. serm. 14. de verbis Apostoli, & lib. de spiritu & littera cap. 33. legit *ambustionem*. Significatur ergo isto verbo, ut idem notat lib. de fide & operibus cap. 15. ubi legit *combustionem*, non solum locum supplicii, vel ignem, sed ipsam operationem ignis æternam in eos futuram, quotquot a sinistris fuerint. Unde & ille refutat illos, qui putabant aliquos v. g. parvulos in ignem quidem, vel locum ignis æterni ituros, ita tamen ut ab illo non affligantur, ut ita aternitas ipsius cruciatus enervetur.

Iusti autem in vitam æternam, sine fine fœlicem, ut exponit August. lib. 6. de civit. cap. ult. Nam si anima vivit in pœnis æternis, mors potius illa est dicenda, quam vita: nulla quippe major & pejor est mors, quam ubi non moritur mors. Cum autem anima, quia immortalis, sine qualicumque vita etiam in pœnis esse non possit, summa mors ejus est alienatio a vita Dei in æternitate supplicii, prout ibidem explicat Augustinus. Unde ipsa beatitudo æterna creaturæ rationalis, vocatur vita æterna, phrasi Scripturis propria, ut idem tradit 14. de civit. cap. 11. Hac ergo sententia, sicut explicat, quid sit regnum illud Sanctis paratum, scilicet vita æterna, ita & quid sit ignis diabolo paratus, scilicet supplicium seu cruciatus. Utrumque autem perinde æternum dici, notat Augustinus cap. 6. contra Priscillianistas, & Origenistas erga diabolum misericordes, ne, inquit, cum diaboli pœnas dolemus, etiam de regno Christi dubitemus. Si enim falsa minatus est Christus, ut ab injustitia corrigeret, etiam falsa pollicitus est, ut ad justitiam provocaret, sicut addit Greg. 4. dialog. cap. 44. Quomodo autem possint damnati esse in perpetuis ignis pœnis, & tamen semper vivere, vide August. explicantem lib. 21. de civit. c. 3.

CAPUT XXVI.

I. **C**um consummasset *Iesus sermones hos omnes*, de excidio templi, urbis orbis, suoque adventu & iudicio: quamquam non desint, qui omnes sermones hactenus in hoc libro scriptos intelligant, ut indicetur Christum hactenus egisse doctoris officium, nunc aggredi redemptoris. Dixit: *Scitis quia post biduum Pasca fiet*, scilicet prima dies azymorum, ut ex Marco patet, tamquam festum omnibus publice notum. Dixerat autem Christus præcedentes sermones jam egressus Jerosolymis sub vesperam; igitur in fine feriæ tertiæ. Post illam sequitur biduum ante Pascha, feria scilicet quarta & quinta, in cujus fine agnus immolabatur, & sequebatur eam feria sexta, solemnissimus Paschatis dies. *Pascha* vox est Chaldaica, quæ Hebraice (*Pésach*) dicitur, id est, *Transitus*, seu potius *Transfultus*, a (*Pasách*), *Transilire*. Hinc illa vox proprie, & ante omnia significat illum transitum, seu transfultum, quo Angelus percutiens primogenita, domos Hebræorum sparsim positas, & illitas agni sanguine, transiliebat, & irruebat in domos Ægyptiorum; ista enim ratio redditur Exodi 12. v. 23. Inde transfertur ad significandum ipsum agnum

SECUND. MATTH. Cap. XXVI. 663

num Paschalem, veluti victimam illius transitus, ut ibidem v. 31. & 34. Et Lucæ 22. v. 7. diem, in qua necesse erat occidi Pascha, & ulterius diem festum in memoriam transitus institutum, ut hoc loco, sicut patet ex Lucæ 22. v. 1. Denique significat varias hostias, illo & sequentibus diebus immolandas, ut patet Deuteron. 16. v. 2.... *Et filius hominis*, illo die, *tradetur* Gentibus, a Judæis, sicut jam aliquoties prædixerat, ut cap. 20. v. 19. quamvis & traditio Judæ hic intelligi possit. In primo sensu illud, *ut crucifigatur*, significat finem, in secundo tantum eventum. Hac ergo prædictione etiam diei passionis suæ præmunic discipulos, ne scandalo crucis turbarentur; ne putarent eum rerum remotissimarum esse conscium, & sibi impendentium ignarum; ne suspicarentur eum invitum pati, sed potius scirent, eo se occidendum die, quo ipsemet vellet, non quo Judæi vellent, cum ipsi diem istum studiose vitarent, ut sequitur v. 5.

3. *Tunc*, nempe sub idem tempus, quo mortem prædixit: hoc enim concilium sacerdotum congregatum fuisse contra Christum postridie mane, seu feria quarta sequente tradit August. epist. 86. in fine. Itaque tunc vehementius irritati præcedentibus ejus concionibus, *congregati sunt principes Sacerdotum*, id est, primarii sacerdotum, de quibus diximus

cap. 2. v. 4. . . . *Et seniores populi*, qui populum judicabant, & regebant in civilibus. Marcus & Lucas addunt, *Scribas*, id est, Legis peritos ac doctores. Ex quibus omnibus constitisse videtur magnum illud synedrion, penes quod erat summum iudicium apud eos de religione, præsidente summo Pontifice. Unde hic additur, *in atrium*, Græce (*eis ton aulon*) *in aulam*. Atrium tamen proprie significat locum subdialem, Latini *Cortem* dicunt in ipso aditu domus, ut patet v. 69. quamvis hic synechdochice posset pro ipsis ædibus sumi. *Principis Sacerdotum*, id est, summi Pontificis: *Qui dicebatur*, cognomine, *Caiphas* vel *Caiaphas*, ut eum nominat Iosephus lib. 18. Antiq. cap. 3. ubi dicit nomen ejus fuisse vocatum Iosephum Caiapham, qui Pontificatum acceperat a Valerio Grato Judææ præside.

4. *Et consilium fecerunt*, seu ceperunt unanimi consensu. *Ut Jesum dolo tenerent*, id est, per insidias & fraudulenter atque inscio populo caperent. Causam dat Lucas, *quia timebant plebem*, ne, si aperta vi eum caperent, seditio populi Jesu faventis contra se oriretur. Jam enim aliquoties conati fuerant eum palam apprehendere, imo mandatum dederant, Joan. 11. v. 46. sed res non successerat. *Et occiderent*; etiam palam tempore opportuno.

5. Eodem itaque timore plebis, *dicebant*, id est, statuebant, & concludebant etiam hoc; *Non in festo*, supple., occidatur: nam de clancularia captione non ita erant solliciti: Græce est (*me en te eorte*) *Non in festo*, scilicet Paschæ jam instante, sub quo potissimum intelligitur prima dies azymorum, tum quia solemniissima; tum quia maxime a populo frequentata. Cæteri die usque ad septimam non erant populo festi: quamquam non male intelligi possunt omnes dies Paschales, quod erat unum festum septem diebus durans, ultra quod volebant rem totam differri. Simili modo servavit Herodes Petrum, volens post Pascha producere eum populo, Act. 12. v. 3. & 4. *Ne forte tumultus fieret*, Græce (*genetai*) fiat, & sic apposite sunt verba Judæorum. Noster vertendo, *fieret*, accepit tanquam verba Evangelistæ. *In populo*, adversum se concitato: sciebant enim multos in eum credere, multos ut prophetam, ut benefactorem venerari, vix quemquam ei adversari, multos ex Galilæa ejus patria confluxuros; denique verebantur ne facinoris istius sceditas die illo festo commissa, quo noxii solebant dimitti, populo displiceret. Adde tantam fuisse pronitatem Judæorum ad seditiones in festo Paschatis, ut Josephus testetur in hujusmodi solemnitatibus Romanos fuisse militarem manum adhi-

bere solitos, ut tumultus populares impedirent. Itaque his verbis indicant, nisi timuissent populum, nihil veritos fuisse etiam in eundem diem Paschatis eadem ejus decernere, sicut & paulo post, oblata opportunitate Judæ proditoris, & metu populi, velut inani evanescente, re ipsa factum est: Deo videlicet, non ipsis, eligente diem, horam, locum, modum quibus illa victima debebat cædi.

6. *Cum autem Jesus esset in Bethania, vico Mariæ Magdalenæ & Lazari, ubi hospitari solebat, ultra montem Oliveti, ad radices ejus, ut supra, In domo Simonis leprosi*: ita cognominati non a lepra, quam tum laboraret; quia propter immunditiam non potuisset cum populo versari, nec populus cum ipso: sed quia fortassis lepra sanatus fuerat, vel ea ipse vel aliquis ex majoribus laboraverat. Nam hujusmodi nomina, ut *Rufus, Niger, Barbatus*, &c. imponi solent etiam posteris familiæ ab aliquo progenitore. Porro Matthæus non sequitur hic ordinem temporis & historiæ: constat enim ex Joan. 12. ubi eadem historia narratur, contigisse hoc ante triduum, hoc est, quinque vel sex diebus ante Pascha. Redit igitur Matthæus ad id, quod prætermiserat, ut ita pateret, quæ ex occasione Jesus per Judam avarissimum proditus, ac dolo tentus, & consilio muta-

to in die festo occisus fuerit: liquet hoc ex v. 14.

7. *Accēssit ad eum mulier:* Joan. cap. 12. *Mariam* vocāt, scilicet Magdalenam, sororem Lazari, qui simul mensæ accumbēbat, & Marthæ, quæ suo more ministrabat. *In domo Simonis*, tamquam vel vicini, vel consanguinei, vel amici, vel, ut Joan. versu 2. insinuat, communi omnium nomine parantis Domino solemnem cœnam, gratitudinis scilicet, & amicitiae causa: *habens alabastrum*, id est, pyxidem unguentariam ex alabastrite lapide, quem inquit Plinius lib. 36. cap. 8. in princ. cavant ad vasa unguentaria, quoniam optime ea servare incorrupta dicitur. Unde Tullius 2. Academ. *Quibus etiam alabaſter plenus ungenti patere videtur.* Idem Plinius cit. lib. cap. 7. scribit lapidem illum vocari quoque Onychem, quia colorem & levitatem habet unguis humani. Unde illud Horatii lib. 4. Carm. Ode 12. *Nardi parvus onyx eliciet cadum*, scilicet vini a me. *Unguenti.* Mixture est ex liquoribus herbarum odoriferis, cujusmodi multas mixturas tradit Plinius lib. 13. c. 1. 2. & 3. ubi scribit postea etiam spissa esse facta unguenta, ita ut lini, & non solum perfundi possent. Perfusio ista non maculabat, sicut nec aquæ rosacæ & similia, eo quod non esset mixtum oleum, sed nu-

di liquores fragrantissimi, quibus utebantur, tum valetudinis causa, tum potissimum ad luxum, ut loco cit. Plinius... *Pretiosi*, Græce *Barytimoy*, id est, *gravis pretii*: ubi simul videtur respici partim ad pondus ejus: erat enim, ut Joan. integra libra: partim ad pretium materiæ, unde constabat. Testis est autem Marcus fuisse, *Nardum spicatum*, id est unguentum nardinum spicatum, seu ex spicarum nardi liquore factum. Non quod ex eo solo constaret, seu quod illa herba esset principalis in unguentis, ut loquitur Plinius lib. 12. cap. 12. ubi præstantissimum in nostro orbe nardum dicit esse Syriacum: cacumen ejus in aristas, seu spicas se spargere, ideoque gemina dote nardi spicas & folia celebrari. Hinc ergo ortum est duplex *Nardum*, seu unguentum nardinum, scilicet *spicatum*, ex spicis nardi, quod præstantissimum erat, & *foliatum*, ex foliis. Pro *spicato* autem est apud Joan. *pistici*, a (*pistis*) *fides*, quasi dicer. *fidelis*, ut indicetur fuisse unguentum sincerum, sine dolo, & non adulteratum, ut Hieron. quanquam sic potius *Pisti* dicendum fuisset. Facillime enim adulterari potuisse unguentum nardinum, tum pseudo-nardo, quæ nostra *Lavendula* putatur esse, tum propria radice nardi, tum ut tradit ibidem Plinius, & lib. 13. c. 1. novem specie-

ciebus herbarum, quæ nardum Indicum imitarentur. Quamvis nonnulli malint Græcum *pistikes* corruptum esse pro *spikates* (nam Græci nonnulla vocabula Latina usurparunt in Evangelio) ac deinde Latinum Interpretem eandem vocem retinuisse. *Et effudit*, nempe liquidum istud unguentum totum, nihil reservando: quod Marcus clarius indicat, dicendo, quod *fregerit alabastrum*, credibile enim est fuisse pyxidem tenuissimam. *Super caput ejus*: partim ut ita capilli ejus unguento perfunderentur, ut quibus potissimum adhiberi solebat; partim ut inde in vestes totumque corpus diffunderet, ut totus oleret. Fecit hoc ex more quidam conviviorum magnificorum; nam cum bellariis corollisque in mensas secundas veniebant unguenta: non tamen fecit deliciarum aut luxus causa, sed ad testandam personæ dignitatem, & suam de eo fidem, quem Filium Dei vivi crederet, non minus quam soror ejus, Joan. 11. v. 27. & gratitudinem de acceptis ab eo beneficiis, & ferventissimum amorem, cui nullus sumptus videretur satis: nam, ut Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana cap. 12. in omnibus talibus non usus rerum, sed libido utentis in culpa est. Porro Joannes addit, quod *unxit pedes Jesu*, ut ita totus in sepulturam ungeretur, & quod *exterfit capillis suis*; ut ita, quod mulieribus solet esse

esse percharum, & præcipuo ornamento, pedibus Domini sui subjiceret. Exterfit autem pedes, non ab unguento, sed a pulvere & fordibus, ut ungi possent: est enim ordo præposterus in narratione.

8. *Videntes autem discipuli indignati sunt, stomachantes in animo suo.* Discipulorum autem nomine, vel solum Judam significat, prout Joan. expressit, locutione Scripturis usitata, vel præter illum etiam nonnullos ex Apostolis, quibus hoc, Juda murmur inchoante, persuasum sit: sed ita, ut Judas murmuraverit juxta Joannem, quia fur erat, subtrahendo ex oculis, quos portabat, ut jam tum sibi peculium pararet, ex quo aliquando separatus a Christo, viveret: reliqui vero sincero animo propter pauperum curam, quam a magistro didicerant, utpote quem non deliciis hujusmodi, sed frugalitate & misericordia capi scirent. Utrumque sensum suggerit August. lib. 2. de consensu Evang. c. 37. *Dicentes, ut quid perditio hæc?* Græce (*eis ti*) *ad quid*, id est, quorsum ista profusio unguenti pretiosi, cum scilicet manifestus & inutilis luxus sit?

9. *Potuit enim istud, si sibi servare nolebat, sed offerre Domino nostro, venditari multo, seu magno pretio a nobis:* Marcus expressius, *plusquam trecentis denariis*, quos si minores intelligas, unius scilicet drachmæ pondere, essent septuaginta

ginta quinque circiter floreni. Ex quo colligas & opes istius mulieris, & affectus ejus magnitudinem, & alacritatem erga Dominum, ut Victor Antiochenus notat.

10. *Sciens autem Jesus*, indignationem eorum, quantumvis occultam & mulieris reprehensionem, *ait illis: Quid molesti estis huic mulieri?* Ubi defendit mulierem, neque furem prodendo, ut vitia occulta doceret non esse mox detegenda: neque aspere perstringendo indignantes, ut longanimitatem suaderet erga eos, qui errore peccant, non malitia. *Opus enim*, non perditionis, ut vos putatis, sed *bonum operata est in me*, utpote ex plurimis præclaris virtutibus profectum humanitate, gratitudine, fide magna, charitate ardente. Et ut argumentum etiam ipsorum solveret, addit:

11. *Nam semper pauperes*, quorum cura a vobis prætextitur, & vos fallit, *habetis*, seu *habebitis*, *vobiscum*, Deo sic peculiari providentia disponente, ut occasionem semper habeatis ad manum, ut quemadmodum addit Marc. *Cum volueritis, possitis illis benefacere.... Me autem*, talem amicum, benefactorem, ac dominum *Non semper habetis vobiscum*, id est, non diu habebitis, utpote brevi morte auferendum; plus enim insinuat, quam dicit. Intelligit autem, quod non habebunt, quemadmodum tunc in omni convivio

victu & familiaritate, inquit Hieron. ita scilicet, ut, quamvis velitis, non possitis mihi benefacere, ac proinde merito finendi sint homines affectum suum effundere in me jam parantem abitum per corporalia in me officia.

12. *Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum*, id est, Nam quod ista mulier effudit hoc unguentum in caput, unde in totum corpus diffunderet, ad sepeliendum me fecit, id est, tam opportune me unxit, ut quasi divinaverit me paulo post esse sepeliendum. Unde plerique volunt mulierum hanc insciam sepulturæ a Spiritu sancto instigatam fuisse, ut, quia sciebat eam ab hoc ultimo officio celeritate resurrectionis prohibendam, ista præventionem ejus desiderio satisficeret. Quamquam nihil videatur absurdi, si dicamus eam, propter familiaritatem cum Christo, de instante morte & sepultura instructam, cum vereretur, ne per Judæorum rabiem prohiberetur, hoc officium vivo tamquam mortuo impendere voluisse. Quod fortassis significavit Marcus, dum dixit, *Quod habuit hæc, fecit*, id est, quod potuit, fecit respectu sepulturæ, quia postea, cum volet, non poterit: nam, ut addit, *Prævenit ungere corpus meum in sepulturam*, id est tamquam ad sepulturam, ut textus Syriacus exponit. Unde eodem modo intelligendum videtur id, quod Joan. dixit

dixit obscurius, *Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud*, Græce (*tetereken*) *servavit*, seu *servaverit*, id est, sine, ut non frustra servaverit unguentum hoc, ad me sepeliendum, ungendo scilicet nunc me, quod postea non poterit; sic enim ipso eventu non frustra servaverit. Mos erat iste sollemnis Judæis, & orientalibus nonnullis, mortuorum condire corpora, ut testatur Joan. 19. v. 40. & patet Gen. 50. qui inter infideles usum habuit, ut, quantum liceret, putrefactionem a corporibus arcendo, amoris sui teneritudinem & perseverantiam testarentur; inter fideles vero, ad declarandam spem futuræ resurrectionis.

13. *Ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium, regni cælestis, quod ego hæcenus prædicavi: In toto mundo: quasi dic. quod quidem per totum mundum divulgabitur, quo tacite Gentium vocationem prædicat, Dicetur & quod hæc fecit, videlicet non tamquam murmure & indignatione, & reprehensione dignum, sed In memoriam ejus, id est, ad perpetuam ejus apud omnes laudem: referendum est enim ad, dicetur, non ad, fecit, ut ex Marco patet. Itaque his verbis objectioni eorum opponit celebre totius orbis judicium, defensionem & laudem, quam impleri videmus, tamquam quæ fecerit opus fidei, devotionis, charitatis, & mysticæ cujusdam prophetiæ, per Spi-*

T t

ritum

ritum sanctum intentæ, excellentissimum. Ex quo etiam colligere licet, Judæ socios esse eos, qui reprehendunt sumptus, qui subinde, quando specialis pauperum non urget necessitas, in cultum & honorem Christi profunduntur, sive templa ornando, in quibus residet, sive in vasis sumptuosis ei ministrando.

14. *Tunc abiit*, cum scilicet hac Christi reprehensione irritatus, & unguenti pretio, cui inhiabat, esset frustratus; videtur enim non tam tempus abitus tangere, quam proximam occasionem proditoris Judæ. Nam abivit ad concilium congregatum feria quarta, ut communior est auctorum sensus: convivium autem istud contigit circiter triduo ante. Itaque *abiit*, nullo invitante, nulla necessitate, sed sponte propria, & incitante avaritia, *Unus de duodecim*; numero, non merito; specie, non virtute; commixtione corporali, non vinculo spirituali; carnis adjunctione, non cordis unitate, inquit Augustin. Tractat. 6. in Joan. Expressit autem hoc Evangelista, ut significaret aptitudinem personæ ad prodendum, utpote domesticæ, & sceleris magnitudinem, ut ponderatur Psal. 54. versu 13. & notat Chrysostr. Quod indicatum voluit Lucas, cum de hoc ejus abitu loquens, ait: *Intravit autem Satan in Judam*, non occupando corpus ejus, sed pessimam venditionis voluntatem

tem inspirando, seu, ut Joau. ait cap. 13. mittendo in cor ejus, ut traderet eum: sic enim insinuatam voluit sceleris impietatem & sceditatem, quod de furtis ejus nemo dixit. *Ad principes sacerdotum*, jam congregatos, ut de medio capiendi consultarent.

15. *Et ait illis: Quid mihi vultis dare?* Hieron. putat esse verba ponentis in potestate ementiam, quantum darent, quasi vilissimum mancipium venderet. Verius fortasse, esse verba proponentis venalem, & tentantis, utrum dignum tali merce pretium offerre velint; ut ita infelix, quod ex unguenti effusione damnum se fecisse credebat, inquit Hieron. magistri pretio compensaret. Ita verum illud Apostolicum, 1-ad Timoth. 6. versu 10. *Radix omnium malorum est cupiditas....* Et ego, cui hoc propter domesticam consuetudinem & familiaritatem perfacile est, *eum tradam*: satis indicans, sibi non esse curæ, quid cum eo facturi sint. Rei substantiam nude tetigit Evangelista, sed prætextum offensionis & facinoris non defuisse ei, verisimile est, v. g. quod jam tandem cerne-
ret esse hypocritam, sectatorem convivorum ac deliciarum, delibutum odoribus & unguentis pretiosis.

At illi constituerunt ei, id est, pacti sunt, ut Lucas, prævia scilicet ultro citroque conventionem, *triginta argenteos*: qui quan-

tum efficiant pretium, diversæ sententiæ sunt. Omisissis minus probabilibus, duæ majorem habent verisimilitudinem. Altera Baronii, quam videtur & Franc. Lucas probare, quod *Argenteus* significet hic libram argenti. Probant hoc duobus potissimum argumentis: Primo ex Thib. Eliæ, qui dicit in voce, SLCH nomen *Argentei* in Lege significare siclum, in Prophetis libram, in Hagiographis talentum; hic autem respici ad locum Prophetæ Zachariæ, adeoque libram significare. Secundo, quia emptus fuit eo pretio ager in suburbanis Jerusalem, in sepulturam omnium peregrinorum, qui necessario magno pretio emptus fuit. Cum ergo libra contineat uncias 12. & consequenter siclos 24. qui æstimabantur circiter singuli quatuor drachmis, seu regalibus Hispanicis, hoc est, uno circiter floreno Brabantico, summa hæc foisset 720. florenorum, æstimando regales more Hispanico. Alia sententia multo communior est, *Argenteum*, hic absolute positum, sumi pro siclo seu statere, sic enim legit Orig. Nam plerumque cum in Scripturis (*Ceseph*) id est, *argentum*, ponitur cum nomine numerali, subauditur siclus, ut videre licet Isaïæ 7. versu 12. ubi Hebraice eodem modo utrobique reperitur, *decem argenti*, & *mille argenti*, quod Interpres noster & LXX. suppleverunt, addendo, *siclos*. Et hinc est, quod

quod Chaldaeus Paraphraſtes plerumque etiam ſic locutiones iſtas ſuppleat. Itaque ſumma hæc fuiſſet, triginta circiter florenorum, vel alia æſtimatione pecuniæ triginta ſex. Quod igitur ex Elia profertur, non videtur in Scripturis eſſe fundatum, neque exemplis probari poſſe. Pretium agri non debet videri nimis exiguum, cum Jeremiæ 32. verſu 9. ſeptemdecim ſtateris, ſeu ſiclis argenteis ematur ager; maxime cum non conſtet, quantus ager fuerit, & an totus ea emptus pecunia; & conſtet longe majorem tunc fuiſſe pecuniæ raritatem, quam nunc eſt. Quod vero nonnullos movent quidam argentei nummi, qui teſte Budæo, & Baronio Pariſiis & Romæ oſtenduntur, tamquam qui ſint ex illis, quos Judas in templum abiecit, pondere tantum duarum drachmarum, id eſt, valore decem aut duodecim ſtuſerorum, habentes hinc hominis effigiem, illinc roſeuli, parvi momenti eſt. Non enim ſignificatur, vel ſignificatum volumus, ſingulos nummos valuiſſe ſiclum, ſed triginta ſiclos argenteos fuiſſe annumeratos, in quocumque tandem nummorum genere, ſicut nos dicimus triginta florenis rem vendi, etſi in ſtuſeris vel pataconibus pecunia numeretur.

16. *Et exinde*, ſeu ex eo tempore, quo ei pecunia promiſſa fuit, *querebat*

opportunitatem, temporis atque loci, *ut eum traderet*; sive proderet Judæis. Explicat Lucas, quænam fuerit hæc *opportunitas*, scilicet ut fieret, *sine turbis*, id est, absente populo, qui tumultum excitare posset; prout Sacerdotes desideraverant & forte pacti erant. Et hæc fuit causa, cur noctu, post cœnam, cum secretus esset, in prædio Gethsemani eum traderit, ut notat Origen. & cur tam bella *opportunitate oblata* consilium suum, de quo v. 5. sacerdotes mutaverint.

17. *Prima autem die Azymorum*, id est, ea in cujus vespera incipiebat usus Azymorum, seu panum infermentatorum, qui incipiebat una cum esu agni Paschalis. Agnus autem immolari debebat juxta legem, Luna seu die 14. mensis primi ad vesperam, de quo Exodi 12. v. 6. & 18. Itaque cum dies naturales, qui apud Hebræos Lunæ vocantur, quia mensibus utebantur lunaribus, computari inciperent ab ortu Solis, & completerentur diem artificialem simul & noctem, dies illa mensis 14. in cujus vespera agnus immolabatur, & Azyma mox noctu incipiebant, vocatur hic *prima Azymorum*, ratione scilicet vespere sue, seu noctis. Quia vero dies festi incipiebant a vespera usque ad vesperam sequentem, hinc fit, ut plerumque dies, seu Luna 15. vocetur *prima Azymorum*, ut patet Levit, 23. v. 5. & passim alibi.

Sed

Sed illa dies non significatur hoc loco, quia Christus nondum comederat agnum, imo nondum illum præparaverat. Unde Marcus diem accuratius exprimens addit, *quando Pascha immolabant*, scilicet Judæi juxta legem & pressius Lucas, *in qua necesse erat* (juxta mandatum scilicet legis) *occidi Pascha*, id est, agnum Paschalem. Ex quibus etiam manifestum est, Christum eadem die Pascha comedis, qua solebant & debebant Judæi, Luna scilicet decima quarta, & ita in instituendo sanctissimo Sacramento Azy-
 mis panibus esse usum. *Accesserunt discipuli ad Jesum*, cum scilicet jam ab ipso Domino de Pascha sollicito jussi essent parare Pascha, ut patet Lucæ 22. v. 8. Accedunt autem rogantes, *Ubi*, id est, in qua domo: de civitate enim constabat esse debere Jerosolymam, juxta legem Deuteron. 16. v. 5. & 6. merito vero de domo quærunt, propter affluentiam totius nationis illo die, & edictum Principum, ut apprehenderetur, si quis sciret, ubi esset, Joan. 11. v. 56. & quia propter defectum hospitii ordinarii quotidie concedebat in Bethaniam, & in montem Olivarum, Lucæ 21. versu penultimo. *Vis paremus tibi comedere Pascha*, id est, ut comedas agnum Paschalem? præparandi enim erant panes azy-
 mi, lactucæ agrestes, baculi, vinum, cæteraque ad convivium necessaria, imo

agnus emendus, adeoque mactandus & affandus. Nam ex Marci 14. v. 17. Christus non venit nisi vespere jam facto. Immolabatur autem aliquamdiu ante Solis occasum, ut latius diximus in Exodi cap. 12. v. 6. ex Josephi lib. 7. de bello Jud. cap. 17. idque non necessario a sacerdotibus, sed ab illis de familia, fungentibus in isto casu sacerdotum officio, ut alibi ex Philone notatum est.

18. *Ite in civitatem, Jerosolymam, ad quemdam: Græce ton deina, Hebraice Peloni*, quibus nominibus significant hominem, cujus nomen exprimere nolunt, sive ignoratione, sive alia de causa. Cum ergo certus esset homo, sicut ex indiciis per alios Evangelistas expressis, liquet, verum videtur, quod Augustinus ait lib. 2. de consensu Evangel. cap. 80. Matthæum ex sua persona hoc interposuisse, non quod Dominus sic locutus sit, sed ut compendio insinuaret, fuisse missos ad certum quemdam, nomine non expresso. Fecit hoc, ut Euthym. & Theophyl. in Luc. ne Judas locum præsciens cœnam sive agni sive mysticam intempestive turbaret. Mysticas causas adferunt Hieron. & Orig. *Et dicite illi, Magister dicit: quo auctoritatis vocabulo indicat jam fuisse discipulum, sicut per illud, tempus meum prope est, fuisse familiarem, utpote apud quem ultimam suam cœnam, sponte, non invitatus,*

tus, vellet fumere. Nam tempus intelligit non agni manducandi, sed discessus sui ex hoc mundo: quod toties inculcat, ut patefaceret discipulis, inquit Chrysost. se non invitum, sed omnium præcium ad passionem properare. *Apud te facio Pascha*, id est, facere seu celebrare decrevi cœnam Paschalem: neque solus, sed *cum discipulis meis*, ut sciret ille paterfamilias pro tredecim hominibus parandum esse locum. Utitur hic Christus verbis imperio & auctoritate plenis, ut paulo ante ad dominos asinæ adducendæ, ut ostenderet se omnia & scire & posse apud quoslibet. Probavit hoc successus rei, de quo non anxii discipuli

19. *Fecerunt, sicut constituit*, seu præceperat, *illis Jesus*. Fuerunt autem illi, qui missi sunt, Petrus & Joannes, ut Lucas declarat.

20. *Vespere autem facto*, quo scilicet agnus comedi solebat: Unde Lucas *cum facta esset hora*, scilicet esui agni destinata. Fiebat autem hoc post occasum Solis, tametsi immolatio agni, reliquaque necessaria ante occasum, ab hora nona, id est, tertia nostra circiter pomeridiana, ad occasum usque fierent, ut ex Josepho alibi dictum est. *Discumbebat*, Græce (*anekeito*) *recumbebat*. Olim enim accumbendo vel recumbendo cibum solebant fumere; Unde nunc mansit eorundem verborum usus, etsi sedendo

sumamus: quod & tempore Christi locum habere potuit, ut per, *discumbebat*, nihil aliud indicatum voluerit, nisi cibum sumebat, nempe vel agni Paschalis, cujus horam Lucas expresseerat, vel etiam cœnæ communis eam comitantis: non enim vetitum erat plures adesse cibos. Unde male ex hoc verbo colligunt nonnulli apud Theoph. Christum hoc anno non comedisse Pascha, eo quod a stantibus deberet comedi. Nam etsi Lex Exodi 12. hoc non clare dicat, sed tantum insinuet, usum tamen illum fuisse declarat Philo lib. de sacrificiis Cain & Abel. *Cum duodecim discipulis suis*, Apostolis, tanquam familia sua, cum qua agnus debebat comedi. Similiter igitur & omnes, etiam Judam adfuisse, & neminem præterea: solum enim deficientibus domesticis vicini advocabantur, Exodi 12. v. 4.

21. *Et edentibus illis*, id est, inter cœnandum communi cœna, seu durante adhuc convivio, *dixit*, tum ante instituta mysteria, sicut hic indicatur, tum post, ut Lucas, cap. 22. v. 21. & sentit Augustin. libro 3. De consensu cap. 1. Quamquam commode dici posse videatur Matthæum anticipatione uti, Lucam rectum servare ordinem: ut scilicet hæc de proditore dicta sint statim post instituta traditaque sacra mysteria, atque eis connectendum sit id, quod
Joan.

Joan. cap. 13. narrat de buccella Judæ tradita. *Quia unus vestrum*, quos præ cæteris beneficiis affeci, in familiam assumpsi, alui, docui, Apostolos feci, *me traditurus est*, seu proditurus, scilicet hostibus, qui Apostolis satis erant noti. Prædictum hoc voluit, ut constaret se non circumventum, sed volentem, scientem, prudentemque mori: personam suppressit, ut ejus amor adhuc parceret, ut juxta Hieron. hac lenitate pœniteret eum facti sui, cum consilia sua perspecta cerneret.

22. *Et contristati valde*: Chrysost. *semi-mortui*, tum scilicet de tanto scelere in Dominum committendo, tum quod de se quisque esset anxius, ne vel facinoris istius reus ab aliis crederetur, vel ex summa fragilitate etiam reus fieret. Magis enim Christi dictis, quam suæ ipsorum fidebant conscientiae, ut Hieron. & Theophyl. notant. Nam hinc de se ipsis veriti, & de nemine audentes suspicari, cœperunt singuli dicere, *numquid ego sum Domine*, in quem tantum scelus cadere possit? quasi dicer. Manifesta, quæso, ut peream, vel caveam, vel certe a metu & suspitione liberer. Qui respondit:

23. *Qui intingit mecum manum in paropside*, seu in eadem patina, *hic me tradet*, hoc est, qui eadem mecum mensa & cibo uti solet, quod Lucas dixit, *Ecce manus*

*manus tradentis me mecum est in mensa: sicut & Psalmus, quem Christus hac de re citat Joan. 13. versu 18. prophetavit. Et ita hæc verba non magis manifestant proditorem, quam ante, sed tantum exaggerant scelus: nam quod aliqui putant, hic paulo clarius proditorem expressum esse, eo quod cum plures essent parop-fides, ipse intingeret in illa, in qua Christus & aliqui vicini, minus verum dici videtur, eo quod Marcus dicat, *Unus ex duod. cim, qui intingit.* Multo minus verum videtur, quod Hieronym. & alii nonnulli putant, Judam proprie expressum fuisse, eo quod ex impudentia ausus esset solus cum Domino intingere in eadem paropfide, quia Petrus non tam sollicitè adhuc postea urssisset, ut proditorem sciret, Joan. 13.*

24. *Et filius quidem hominis valit*, id est ultro, non tam moriendo quam migrando, discedit ex hoc mundo: non fortuito, aut inopinate, non coactus potentia inimicorum, sed *sicut scriptum est de illo*, in Lege, Psalmis, & Prophetis, juxta quos oportebat Christum pati, & ita intrare in gloriam suam, ut ipse ait Lucæ 24. hoc est, ut implendo Scripturas obtemperet decretis Patris sui. Ita, inquit Chrysost. discipulos confirmavit, ne rem imbecillitati attribuerent. *Væ autem illi homini, per quem Filius hominis tradetur: quasi dicer. Ne tamen gloriatur pro-*

proditor, quasi de re bene gesta & impletis per opus suum Scripturis: nam bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille, id est præstaret ei numquam fuisse in rerum natura: quod propter poenarum atrocitatem ei prædicat, nimirum, ut quem pudor non vicerat, inquit Hieronym. corrigant denuntiata supplicia. Non ergo sententia ista ad omnes damnatos extendi debet, cum Christus hoc, ut August. 5. contra Julianum cap. 8. non de quibuslibet, sed de scelestissimis & impiissimis peccatoribus dixerit; unde nec Aug. ibid. ad parvulos sine baptismo mortuos audet extendere. Cum ergo omnes discipuli interrogassent, an ipsi essent, Judas se tacite notari sentiens, ne se silentio prodere videretur, ut audacia bonam mentiretur conscientiam, insigni impudentia rem dissimulans rogat:

25. *Numquid ego sum rabbi*, de quo hoc suspicaris; Persuasus enim videtur fuisse, vel Jesum, qua erat humanitate, non esse hoc ei palam objecturum, vel si objiceret, palam se negaturum; atque ita velut atroci injuria opportune se posse proripere, vindictæque specie prodicionem effectam dare.

Ait illi: Tu dixisti, eo ipso, quo istud quamvis interrogando profers, id est, tu es ille. Est ista Hebræis familiaris affirmatio, ut patet infra v. 64. ubi Cai-
phas

phas sic illam locutionem intellexit, & Marc. eam explicans, dicit eius loco Christum dixisse, *Ego sum*: & Joan. 18. v. 37. eodem modo Christus dicens Pilato, *Tu dicis quia Rex ego sum*, affirmat se esse Regem. Est enim modus iste affirmandi modestus, sine arrogacia loquentis, sine offensione colloquentis. Hic ergo expressit prodicionem, sed ut verisimiliter suspicatur August. initio lib. 3. de consensu Evang. ita, ut non animadverterent adhuc discipuli, quia forte submissius loqueretur. Unde tunc videtur Petrus a Joanne nutu postulasse, ut peteret clarius, quis esset, de quo Joan. 13. & mox data est Judæ buccella. Merito autem notat hic Chrysost. tolerantiam Domini, qui cum nec objurgaverit, nec exprobraverit, terminos nobis, ac regulas tolerantiae & oblivionis fixit injuriarum.

26. *Cœnantibus autem eis*: Græce (*ethiotion*) *manducantibus*, id est, cum nondum esset sublata mensa, aut cibi; non enim actus cœnandi, sed tempus indicatur, quo scilicet sumpto jam cibo suavibus se colloquiis reficiunt convivæ, sicut factum esse constat ex Joan. 13. & seqq. Unde Lucæ 22. v. 20. & 1. ad Corinth. 11. v. 25. calicem dicitur sumpsisse, postquam cœnavit. Sub finem ergo cœnæ mysteria novæ Legis instituit, tum quia necesse erat Pascha vetus, ac typicum, cui

cui sola cœna erat destinata, præcedere, ut ei succederet novum ac verum: tum quia Salvator, ut August. epist. 118. cap. 6. quo vehementius commendaret mysterii hujus altitudinem, pro more valedicentium hoc ultimum voluit infigere cordibus & memoriæ discipulorum, a quibus statim ad passionem digressurus erat. Et quia passionis suæ, adeoque per passionem, nostræ redemptionis nobis non solum memoriale, sed & participationem volebat relinquere, hinc *Accepit Jesus panem*, nimirum ut sub speciebus panis & vini utrumque fieret, utpote quæ & aptissime significarent corpus & sanguinem in passione separatum, & utrumque esse factum vere cibum & potum, quo & Christo significaremur arctissime conjungi & ali in vitam æternam, & inter nos charitatis mutuæ vinculo in unum conflare, quemadmodum ex pluribus granis, tum tritici, tum uvarum, in unum confluentibus, fit unus panis & unum vinum, prout indicavit Paulus 1. ad Corinth. 10. v. 17. denique, ut ita humanæ infirmitati sese attemperando humanæ carnis & sanguinis horrorem tolleret, ut observavit Ambrosius lib. 4. de Sacramentis cap. 4. Theophyl. & alii Patres passim. Panem autem accepit azymum, tum quia fermentatus in illa cœna adesse non poterat, tum quia azymus significandæ fin-

ceri-

ceritati & veritati, quæ participantibus de his mysteriis adesse debent, maxime congruat: quam significationem tangit Apostolus 1. ad Corinth. 5: v. 8.... *Et benedixit.* Hæretici exponere solent, laudes dixit, gratias egit, nempe Deo; sed certum est, referri ad panem, hoc enim & verborum series postulat, & Græce apertius est, ubi legitur (*labon ton arton, kai eulogesas, eklase*) *Accipiens panem cum benedixisset, fregit.* Et hinc est, quod Paulus 1. ad Corinth. 10. versu 16. dicit, *Calix benedictionis, cui benedicimus*, quod non nisi ad propositam creaturam referri potest. Quod ergo Lucas & Paulus dicunt *eulogesas*, id est, *cum gratias egisset*, non explicant verbum *eucharistias*, seu benedictionem, de qua hic mentio est, sed aliam exprimunt actionem Christi, quæ conjuncta fuit: nam & gratias egit Deo pro beneficiis, & quod Legis advenisset consummatio, simul benedixit pani, atque ita singuli totam actionem istam ex una parte indicant, sicuti Lucæ 23. versu 35. & Act. 2. vers. 42. 46. eandem indicant sola fractione, veluti fidelibus notissima, & minus infidelium irrisioni exposita. Et hinc est, quod, cum Christus miraculum circa panes multiplicandos vellet edere, Marci cap. 8. v. 6. simpliciter dicit, *gratias agens fregit*: Lucæ vero cap. 9. versu 16. *respexit in cælum* (qui est habitus gratias agentis)

& *benedixit illis*, scilicet panibus & piscibus. Unde & Ecclesia intelligens omnia ista etiam hic concurrisse, dicit in Canone, *Elevatis oculis in cælum tibi gratias agens, benedixit*, scilicet pani, quatenus nimirum invocavit Dei beneficentiam & potestatem super panem, ut mutaretur in corpus suum. Quamquam quia Dei benedicere est benefacere, benedictio ista sæpissime vocetur a Patribus ipsa consecratio, ut videre licet sæpius apud Ambros. maxime libro de his, qui mysteriis initiantur cap. 9. Benedixit ergo pani, id est, consecravit eum, seu eo dignitatis evexit, ut in corpus suum mutaverit, nimirum dicendo ipsa verba, quæ sequuntur, ut tradit D. Thomas in Comment. & 3. parte, quæst. 78. art. 1. ad 1. Neque enim ita simul dicunt omnia Evangelistæ, sicut facta sunt: nam & fractio & distributio, vel post, vel simul cum istis verbis contigit, nec tamen simul ab Evangelistis eodem ordine exprimuntur. Fuit ergo ista benedictio singularis, & operatoria, qualis & illa panibus multiplicandis adhibita: unde nec umquam Christus benedixisse cibis legitur, nisi cum singulare miraculum operari vellet. Hinc & eandem benedictionem, ut ex Paulo patuit, similiter calici adhibuit, cum, si vulgaris fuisset, sufficere potuisset prima, quæ vel pani, vel initio toti cœnæ adhibita fue-

rat. *Ac fregit*, panem jam benedictum, atque mutatum, in tot videlicet partes, quot erant convivæ, idque more patrum-familias. *Deditque discipulis suis*, cum scilicet sibi primo dedisset, ipse nimirum conviva & convivium, ipse comedens, & qui comeditur, ut Hieronym. Epist. 150. quæst. 2. Fecit enim hoc partim, ut sacrificium absolveret, partim, ut exemplo Apostolos præcederet, ne horrerent cibum, quem corpus ejus esse perceperant, ut notavit de calice Chrysostom. Deditque autem in manus, non in os, conjectura non levis est, tum quia dicit, *accipite*, quod ad manus usitatus referri solet, tum quia ista in veteri Ecclesia diu consuetudo fuit, ut in manus fidelibus traderetur: quem ritum descripsit Cyrillus in fine Catechesis 5.

Et ait: Accipite, & comedite. Quibus verbis invitat & simul usum declarat tanti doni, nempe ut comedendo unatur nobis, ut fiamus unum corpus, & unus spiritus cum eo, & inter nos, qui de uno pane participamus. *Hoc est corpus meum.* Continet rationem comedendi; unde subaudiendum est, *enim*, sicut hoc in calice expressum est. Illud, *Hoc*, non est substantivum, quasi significans individuum vagum, ut videtur putasse D. Tomas, qui istius opinionis multis sequentibus causa fuit; sed certum est, juxta mentem Interpretis nostri & Evan-
ge-

gelistæ, esse adjectivum conveniens cum suo substantivo, quod sequitur, *corpus*. Patet hoc manifeste ex forma calicis, ubi non dicitur, *Hoc*, sed, *Hic est sanguis meus*, & clarissime Lucas conjungit cum calice, *Hic calix*, Græce (*to poteron*) *hoc poculum*. Ex quo ulterius patet illud, *Hoc*, non posse designare panem, ut hæretici volunt, idque non solum, quia esset falsa oratio, sed ipsa verba repugnant: dicendum enim fuisset, *hic*, præsertim cum immediate, *panis*, præcessisset. Designat igitur, *corpus*, nec tamen locutione vel identica, vel tautologica, sed rectissima, & usitatissima, qua in mundi exordio Adam dixit, *Hoc nunc os ex ossibus meis*, & Moyses Exodi 16. *Iste est panis*, & Jud. 21. *Hic est heres*, & *Deus Pater*; c. 3. *Hic est Filius meus dilectus*; & infinita similia, quibus Scriptura & usus quotidianus plenus est. Nam in his omnibus subjectum & prædicatum idem quidem significant (quod omni propositioni affirmativæ veræ commune est, alioquin enim esset falsa) sed alio modo, subjectum nomine communi & obscuro, demonstrante tamen præsentiam; prædicatum nomine specifico & particulari. Nam quod objiciunt, cum diceretur, *Hoc*, nondum adfuisse corpus, parvi momenti est. Propositio enim operatoria, qualis est ista, quæ mutatione quadam efficit id, quod significat,

sicut non habet veritatem nisi integre pronuntiata, ita quoque non demonstrat id, quod adest, eo momento, quo subjectum profertur, sed quod aderit in termino pronuntiationis: sicut si Christus aquam in vinum mutasset in nuptiis, his verbis, *Hoc est vinum*; vel costam in mulierem istis, *Hæc est mulier*; non fuisset necesse, rem demonstratam esse præsentem, nisi absoluta tota oratione.

Est. In hoc verbo Zuinglius figuram inesse voluit, ut idem sit, quod significat; sed contra linguarum usum: nulla est enim lingua, neque Latina, neque Græca, neque Hebraica, in qua, *Est*, aliam habet significationem, quam esse, seu, ut Philosophi loquuntur, nudam unionem extremorum. Est enim verbum uti communissimæ significationis, ita & simplicissimæ, in quod omnia alia resolvuntur; ipsum vero in nullum aliud resolvi potest. Sic enim resolvimus, *Christus patitur*, id est, *Christus est patiens*: ipsum vero (*Est*) inclusum non potest resolvi ulterius, nisi resolves in seipsum. Et hæc est causa, cur nec in Hebraica, nec Syriaca lingua, qua Christus locutus est, exprimatur: unde impossibile est in eo fuisse tropum. Quia vero signorum esse, non est aliud, quam significare, hinc fit, ut cum signum de signo prædicatur, vel res significata de signo aliquo parabolico, sine ullo troppo soleamus,

mus, est, explicare per, significat, ut *Ensis, est gladius, Septem boves septem anni sunt, Semen est verbum Dei, Denarius est vita æterna, & similia*: qualis tamen non est ista, *Petra erat Christus*, sed sensus propriissimus est, *Petra illa spiritualis eos consequens erat Christus*. Itaque error iste Zuinglii ex imperitia natus est. Ex quo fit, ut Calvinus & alii Sacramentarii velint esse tropum in prædicatione *Corpus meum*; ut sit idem, quod signum, seu figura corporis mei. Sed tunc necessario illud, *Hoc*, demonstrare deberet panem, quod supra rejicimus. Deinde Græce additur articulus (*to soma*) *istud corpus*, quod habet vim exprimendi veri corporis, & distinguendi ab omni alio, quod etiam nomine corporis significari potest, scilicet corpus mysticum, quod est Ecclesia quasi dicer. Ipsissimum illud verum corpus meum. Quod multo efficacius postulant verba sequentia, apud Lucam & Paulum, *quod pro vobis datur*, Græce uno verbo *to didomenon*, quasi diceret corpus datum: conjungitur enim adjectivum in recto cum substantivo, *corpus*, ita ut illud ipsum, quod vocatur in recto corpus, sit datum. Figura autem corporis non est data pro nobis, neque in cruce. Evidentius autem id postulat forma calicis apud Lucam Græce (*tuto to poterion on to hai mati mu, to hiper himon ekchynomgnon*) *Hic est calix*

calix in sanguine meo pro vobis effusus: ubi ipse calix, sanguinem scilicet continens, pro nobis effundi dicitur, quod de figura vel calicis, vel sanguinis nullo pacto verificari potest. Et sane cum agnus Paschalis figura fuerit Christi, in cruce offerendi, ut patet Joan. 19. v. 36. si corpus non est aliud, nisi figura corporis, in cruce offerendi, profecto figuram figuræ substituit, obscuram evidentissimæ, cum tamen venerit figuris finem imponere. Hinc, ne quis hic tropos, figuras, parabolas imaginaretur, categorica locutione usus est verbis lucidissimis, quibus apertiora, aut simpliciora fingi nequeant, etsi omnes linguas in unum conflaveris. Hinc cum Evangelistæ in aliis recensendis plerumque verbis discrepent, hic e contrario tres Evangelistæ & unus Apostolus Paulus, cum diversis temporibus, ac locis scriberent, ne apice quidem discrepant. Et tamen Tenebriones hæretici, qui ubique Scripturas apertas esse clamitant, hic tantas tenebras inveniunt, vel potius adferunt, ut sententiam quasi Solis ipsius radio scriptam in ducentas diversas expositiones laceraverint, sicut nuper edito quodam libello expressum est. Contra quos omnes, etsi in verbis esset aliqua obscuritas, sufficere deberet unanimis totius Ecclesiæ & omnium Patrum consensus, quem supra dedimus, & eorum ver-

bis

bis latius traditum videre licet apud eos, qui contra hæreticos ex professio scripserunt.

27. *Et accipiens calicem*, Græce (poterion) poculum, seu vas ex quo bibitur, nempe vino & aqua temperatum, pro more regionis. De vino satis constat ex Marco & Luca, qui *genimen*, seu *generationem vitis*, nominant; de aqua ex Ecclesie traditione, de qua Cyprian. Epist. 63. temperatura ista fieri solet, tum sanitatis, tum temperantiæ causa: hic autem peculiariter adhibita est, ut unio Christi cum populo, id est, cum Ecclesia, adumbraretur: *gratias egit*: Græce (*eucharistes*) cum *gratias egisset*, scilicet Deo Patri; sub quo & elevatio oculorum in cælum & calicis benedictio, quam Paulus 1. ad Corinth. 10. versu 16. expressit, intelligenda est, ut supra indicavimus. Ex hoc gratiarum nomine Græce vocabulo dicta est *Eucharistia*, tum quia cum prævia gratiarum actione conficitur, tum quia cum sequente & quidem summa gratiarum actione, pro tam immenso redemptionis beneficio, sumenda est. *Et dedit illis*, non in os, sed in manus, ut colligitur ex iussione, quæ sequitur, *dicens: Bibite ex hoc omnes*. Syrus, *vos omnes*, quod Lucas ita expressit, *dividite inter vos*, ita videlicet, ut in orbem vos omnes ex eodem isto calice bibatis; & ita factum esse declarat Mar-

cus dicens : *Et biberunt ex eo omnes*, nempe præsentes Apostoli. Ex quo patet ineptia hæreticorum, qui hinc conficere volunt omnibus omnino participantibus etiam vini speciem præcipi.

28. *Hic est enim sanguis meus.* Hic concordat genere cum *sanguis*, ad quod refertur, sicuti *Hoc*, ad *Corpus*: nam omnino similes locutiones sunt, & simili sensu interpretandæ. Non enim significatur vel calicem illum, vel vinum esse sanguinem, sicut nec panem esse corpus: sed illum, quem præbebat, & in quem intentio ejus ferebatur, absolutis verbis, esse sanguinem suum. Dictio vero, *enim*, exprimit rationem invitationis ad comedendum, utpote quia jam audiverant & crediderant, carnem & sanguinem ejus vere esse cibum & potum in vitam æternam. *Novi testamenti.* Alludit ad verba Moyſis, Exodi 24. ubi fanciens vetus Testamentum aspersione sanguinis victimæ, eodem plane modo ait, *Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum.* Opponit ergo se Christus Moyſi, sanguinem suum sanguini vitulorum, Apostolos populo Judæorum, aspersiorem aspersioni, testamentum testamento. Porro Græca vox *diadeke*, cui *Testamentum* respondet, etsi ex vi vocis quamlibet dispositionem & pactum significare possit, quemadmodum & Hebæica, receptissima tamen ejus significatio

tio est (*Berith*) ut significet, sicut & *Testamentum*, voluntatis decretum, de eo, quod post mortem fieri, quis velit, & consequenter contineat promissionem hereditatis: unde & morte testatoris confirmatur, ut Apostolus docet ad Heb. 9. Testamentum itaque duplex in Scripturis est celebre, Vetus & Novum. Vetus ita dictum est, quod ante Novum non institutum quidem, sed revelatum fuit, & quod veteri homini, utpote terrena promittens bona, congruat, ut August. lib. 3. ad Bonifac. c. 4. nec proprie testamentum est, sed potius pactum aut fœdus, utpote quod promissionem terrenorum bonorum non absolutam, sed sub conditione implendæ Legis contineret, populo eam acceptante, ut patet Exodi 24 v. 3. 6. & 7. Quia vero quandam similitudinem habebat cum testamento, promittens scilicet terram Canaan, velut quandam hereditatem: hinc etiam sanguine, tum ad sanciendum proprie fœdus, tum ad testamentum quodammodo morte, non Dei, sed victimarum ei oblatarum roborandum, dedicatum est, ut notat Apostolus, ad Heb. 9. v. 18. & seqq. Quæ tamen omnia eo maxime spectabant, ut per carnalem Legis observationem, bonaque carnalia in præmium reposita, significarentur observatio Legis spiritualis, & bona spiritualia, hoc est, ut præfiguraretur

testamentum novum, ab ipso Christo in terris versante revelandum. Sed hoc discrimen fuit, quod Vetus, ut diximus, proprie pactum fuerit, unde & a Judæis irritatum est, sicuti Deus queritur apud Jeremiam c. 31. v. 32. Novum vero proprie testamentum. Nam quamvis & novum contineat conditionem observandæ spiritualiter Legis Dei: hanc tamen ipsam conditionem una cum præmio ejus vitam æternam, tanquam unam completam hereditatem filiis suis prædestinatis per gratiam dandam Deus promittit, & proinde etiam facit, ut patet clarissime ibid. versu 31. & 32. Et hoc totum tanquam testamentum morte testatoris confirmatum fuit, sicut urget Apostolus, ad Hebr. 9. versu 15. & 16. Unde utrumque etiam a Deo, non ab homine sperandum & expectandum est, ac dari debet. Hoc est ergo, quod hic dicitur. *Hic est sanguis meus novi testamenti*, id est, quo novum istud testamentum a Prophetis promissum, a me revelatum & prædicatum sancitur, & veluti morte testatoris jam jam futura, & hoc ipso sanguine, qui mystice funditur, repræsentata confirmatur. Ad hoc enim significandum addit: *Qui pro multis*, Lucas, *Pro vobis*: unde Ecclesia utrumque confundit dicendo, *pro vobis & pro multis*. Multos autem dicere mavult, quam omnes, quia non tam sacrificii

ficii sufficientiam respicere videtur, quam fructum ejus: quasi diceret, pro vestra & multorum salute *effundetur*. Interpres respexit effusionem, quæ facta est in sacrificio crucis: sed textus originalis omnium trium Evangelistarum & S. Pauli habet præsens, (*to ekchynomgnon*) qui *effunditur*. Quod quamvis intelligi etiam posset de cruce, quia mox in ea sanguis ejus effundendus erat; Lucas tamen & Paulus clare conjungunt cum calice, tamquam adjectivum cum suo substantivo, qui calix effunditur, seu libatur. Unde significat Christus, sanguinem illum jam tum effundi, id est, offeri Deo, quod proprie libari dicitur, tamquam sanguinem sacrificii. Hinc eodem sensu Lucas de corpore dicit, *quod pro vobis datur*, Græce (*didomgnon*) & Paulus *quod pro vobis frangitur*, (*klomgnon*) id est, offertur & immolatur. Proprie enim panis est frangi, non corporis, nisi sub specie panis, præsertim cum prædictum fuerit, non esse frangendum in cruce, *Os non comminuetis ex eo*, Joan. 19. versu. 39. prout utrumque observat Chrysost. in versu 16. c. 10. 1. ad Corinth. Nec intelligi potest, effundi sanguinem, & dari corpus, ad bibendum, & comedendum tamquam Sacramentum, quia hoc jam dixerat per, *comedite & bibite*: neque dixit, *vobis*, sicut dicendum fuisset, sed *pro vobis*, scilicet datur & effunditur Deo,

quod

quod proprie est sacrificii. Offeritur namque Deo pro salute multorum, nempe, *In remissionem peccatorum*: qui proprie est effectus ejus, ut sacrificii, non ut sacramenti; sic enim vitæ conservationem, vigorem & augmentum operatur. Remissionis solius mentionem facit, quia in ea veluti fonte cætera legata novi testamenti, justitia, adoptio, vita æterna continentur. Adjunxit autem eam sanguini magis, quam corpori, tum quia in sanguine ratio sacrificii maxime cernitur; tum quia sanguis expressior est figura mortis, in satisfactionem pro peccatis susceptæ: quamvis etiam tacite in eo contineatur, quod de corpore dictum est, *quod pro vobis datur*, id est, pro salute vestra, pro remissione peccatorum vestrorum. Ex quibus patet Eucharistiam non tantum esse Sacramentum, sed & sacrificium propitiatorium; & hoc ex ipsis verbis convinci.

29. *Dico autem vobis: Non bibam a modo, Græce (ap arti) ex nunc seu in posterum, familiariter scilicet vobiscum convivendo, atque cœnando, de hoc genimine, seu fructu vitis, id est, de hoc vino, quod scilicet in cœna bibimus, quo calicem illum implevimus, sub cujus specie sanguinem meum accepistis, Usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum, id est, donec bibam illud, longe alterius rationis & excellentiæ, in regno cœlorum*

rum vobiscum familiariter convivendo. Venuste enim transit a significatione vini propria ad metaphoricam, sicut fit etiam cap. 8. versu 22. & Joan. 4. versu 13. & 14. ut significet se in regno cœlorum cum illis inebriandum vino cœlestium deliciarum ab ubertate domus Dei, & torrente voluptatis ejus esse potandum, ut est psalm. 35. ubi ista præsens metaphora vini explicatur. Itaque verbis istis significat, sicut familiares solent, hunc ultimum esse haustum, hanc postremam cœnam, quam cum eis sumeret. Sicut autem inter bibendum de vino, ita idem inter comedendum de cibo dixisse Christum, testis est Lucas cap. 22. v. 16. *Ex hoc non manducabo istud, donec impleatur in regno Dei*: cui mox subjungit ista verba de generatione vitis jam explicata. Ex quo multi probabiliter sentiunt, hæc esse dicta ante consecrationem Corporis & Sanguinis Domini, ut Matthæus ordinem dictorum non servaverit, sed Lucas; qui bis loquens de calice, primum v. 7. loquatur de calice profano, qui in cœna agnum Paschalem subsequente a patrefamilias distribui solebat; deinde v. 20. de calice sacro. Sed utrovis modo contigerit, verba veritatem suam, ut explicuimus, habere possunt.

30. *Et hymno dicto*: Græce in plurali, (*hymnesaites*) cum dixissent hymnum, seu laudes

des Deo consuetas. Unde nonnulli putant fuisse Psalmum 112. cum quinque sequentibus, eo quod illi a Judæis, ut Paulus Burgenfis notat, post comestum agnum Paschalem cani solerent. *Exierunt in montem Oliveti*: decebat enim non in loco convivii, sed orationis eum capi, ut Origenes.

31. *Tunc dixit &c. Omnes vos scandalum*, seu offendiculum. *Patiemini in me*, id est, ero vobis lapis offensionis & scandali hac nocte, quia ex iis, quæ circa me fient, occasionem ruinæ seu lapsus in peccatum accipietis. Hoc autem in eo situm erat, quod fugientes Christum & corpore & animo, fidem divinitatis ammittendo, deseruerint: Nude enim fugere, cum Christum scirent ultro se tradere, neque defensionem, neque comitatum eorum velle, non fuisset peccatum, sed peccatum fuit ex timore mundano fugere, eo quod putarent Christum jam velut invitum & superatum pro aliorum libidine ad mortem rapi, & ex hujusmodi perturbatione in ipsa fide vacillare atque deficere. Nam hoc eis revera contigisse indicat clarius ipse Christus, Joan. 16. v. 31. & 32. *Modo creditis Ecce venit hora, ut dispergami, &c.* quasi diceret, inquit August. in istum locum, tunc ita perturbabimini, ut etiam quod modo creditis, relinquatis. Et hinc est, quod Hilar. exponat, *scanda-*
da-

dalum patiemini, id est, metu atque infidelitate turbabimini: quam sæpius notat Aug. passum esse Cleopham, quando dixit Lucæ 24. v. 21. *Nos autem sperabamus, quod ipse redempturus esset Israel.* Scriptum est enim, de hujus noctis tribulatione: *Percutiam pastorem*, gladio persecutionis ac tribulationis, ut in manus hostium suorum perveniat, & hoc pacto dispergentur oves gregis, quem colligere cœperat, suaque auctoritate continebat. Intelligit autem Christum & Apostolos, cæterosque discipulos, qui de pastoris sui salute & expectata redemptione desperantes, corporeque & animo fugientes, id est, etiam fide desciscientes eum deseruerant. Citat autem sententiam juxta sensum, non verba: nam Hebraice Deus alloquitur gladium suum dicendo, *Percute Pastorem*: quo significat se facere id, quod gladio suo præcipit, ut fiat. Prædictum hoc Deus, & Christus allegatum voluit, partim ut intelligerent nihil inopinatum sibi contingere, partim ne post lapsum suum inquit Hieron., desperarent salutem. Unde illorum infirmitatem promissione reditus sui mox futuri erigens, addit:

32. *Postquam autem resurrexero*, quod statim tertia post die futurum jam sæpius audivistis, *præcedam vos*, denuo velut Pastor gregem suum, ut vos a dispersione apud me colligam, in Galileam, patriam

riam vestram, de qua vobis repetenda cogitabitis, ut a Judæorum odiis ac metu liberati securius vivatis: quasi dicer. Nec desertus deferam vos, sed præveneriam vos in Galilæam, quam repetere voletis, ubi familiarius & sæpius apparendens colligam & refocillabo vos.

33. *Respondens autem Petrus*, qui se taxatum senserat in eo, quod dictum erat, *Omnes vos, ait illi*, impulsus quidem fide & amore in Dominum suum, sed infirmitatis suæ inexpertus: *Etsi omnes, &c. Ego nunquam scandalizabor*, ut te vel deferam vel de te dubitem: ubi Chrysost. triplex peccatum ejus notat; quod neque prophetæ, neque Christi verbis acquiesceret, quod cæteris se præponeret, quasi dicer. Quidquid passi fuerint cæteri, ego solus manebo tibi fidelis, quod denique sibi seu viribus suis arrogaret id, quod precibus a divina misericordia erat impetrandum. Nam ut optime dixit S. Innoc. in epist. ad Concilium Carthaginense, necesse est, quo auxiliante vincimus, eo iterum non auxiliante vincamur. Unde Christus retundens illam arrogantiam ejus cum gravi asseveratione ait:

34. *Amen dico vobis*, ut vel sic animi sui fragilitatem suspectam haberet, vel crederet: *quia non*, ita diu post, quando animus tuus videri posset deferbuisse, sed *in hac ipsa nocte*, in qua jactas constan-

stantiam tuam, idque adhuc, *Antequam gallus cantet*, id est, ante tempus, quod vocatur galli-cantus, seu gallicinium, non semel, non bis, sed *ter me*, Dominum tuum, quem tantopere te diligere gloriaris, non deseres fugiendo, sicut alii, vel simpliciter scandalizaberis, quod metu ac trepidatione fieri solet, sed turpissime *negabis*, me tibi notum esse & consequenter te discipulum meum esse, tibi quidquam negotii vel fuisse unquam, vel esse mecum. Omnia enim verba Christi emphasin habent, & tam distincte exprimunt modum, tempus, horam, numerum, ut vel sic tandem sibi fidem adhiberet: non ut cogeretur ad negandum, inquit Ambros. in Luc. sed ut instrueretur ad cavendum. Porro Gallicinium, est proprie tempus, non quo gallus canit media scilicet nocte, sed quo maxime canit, nempe adventante luce circa initium quartæ vigiliæ. Unde Marci 13. v. 35. galli cantus distinguitur intra mediam noctem & mane, id est, versus auroram: & Tobiae 8. v. 11. vocatur pullorum cantus. Cum ergo Matth. & Lucas & Joannes absolute dixerint, *antequam gallus cantet*, solus Marcus dixit cap. 14. *priusquam gallus vocem bis dederit*; & eodem cap. v. 68. & 74. distincte narrat, gallum bis cantavisse: quod optime consistit cum aliorum narratione, quia Marcus comprehendit & illum primum galli

cantum, qui media nocte fit, alii antonomastice solum illum maximum & celebriorem, quem diximus. Itaque Petrus adhuc fiducia non divinæ gratiæ, sed sui ipsius plenus, & fortasse putans comminantis, non prædicentis esse verba, ait:

35. *Etiam si oportuerit me mori tecum*, quia ut August. lib. de grat. & lib. arbitrio cap. 7. putabat se posse, quod se velle sentiebat: dixit enim ista, non ut magistrum mendacem, sed ut animum suum, cujus utcumque conscius erat, testatum faceret. Unde & cæteri, ne viderentur Petro animolitate & fidelitate cedere, *Similiter dixerunt*: Quare ut istam in eis valde perniciosam præsumptionem sanaret, avertit ab eis paulisper Deus faciem suam, & facti sunt conturbati, ut ipso lapsu eis proficiente in bonum, humiliores redirent, atque doctiores, non sibi jam arrogando tamquam de suis viribus fiduciam permanendi, sed a divina gratia humiliter deprecando, ut idem tradit, de correptione & gratia cap. 9.

36. *Tunc venit in villam*, Græce (*chorion*) prædium, ut vertitur apud Marcum, seu agrum, qui fortasse complexus est villam simul & hortum, quem Joan. nominat cap. 18. v. 1. *Quæ dicitur Gethsemani*, (*Vallis olei*) vel (*Geth*) posito pro (*Ge*) vel (*Geth*) sive (*Gath*) proprie sumendo, *Torcular olei*, propter montem

tem olivarum, ad cujus radices erat. *Et dixit, Sedete hic*, in anteriore horti parte, ubi reliquit octo discipulos, donec *vadam illuc*, paulo ulterius ad jacetum lapidis, ut Lucas, & orem. Non ergo latendi causa secessit, sed ut doceret, & oraret in tristitia, & modum orandi, quietem scilicet a turbis appetendo, ut Chrysost

37. *Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, Jacobo & Joanne*, quos præ cæteris assumpsit, veluti familiariores & constantiores, quibus pleraque secreta crederet; ut sicut maiestatis in transfiguratione, ita etiam infirmitatis testes fierent, ut utraque visa minus cæteris turbarentur. *Cæpit contristari*, & non ante, quantumvis de proditore & morte sua loqueretur: nempe quia non subito & præter voluntatem, ut nobis accidit, sed sponte, quando, quomodo, & quantum voluit, contristatus est: *Et mæstus esse*, Græce *ademonin* id est, gravissime angi, & animo pene deficere, quod apud Marcum ideo vertitur, *tædere*: cui additur etiam *pavere*, Græce *obtupefcere*, id est, ingenti metu malorum imminentium concuti.

38. *Tunc ait illis: Tristis est anima mea*, Græce *perilypos*, id est, undique obsessus est animus meus tristitia, *Usque ad mortem*, id est, quasi in ipsa morte essem constitutus, quod Psalm. dixit: *Circum-*

dederunt me dolores mortis. Christus itaque cum assumpsisset naturam mortalem & infirmam, simul eam cum appetitu irascibili suscepit, & motuum ejus capaci. Omnibus autem rebus inditum est naturaliter existendi & permanendi desiderium, & consequenter fugiendi interitum suum: sed in hoc inter nos & Christum Dominum discrimen maximum fuit, quod nos istiusmodi motus, utpote rationem plerumque præcurrentes patiamur, & non patiamur inviti: nam & irascimur & tristamur cum nolumus, & non irascimur, aut tristamur, cum volumus, neque quantum volumus, propter rebellionem ex peccato natam: ille sponte, cum voluit, & quantum voluit. In nobis ad objecta illicita non minus feruntur quam licita: in Christo nunquam ad illicita. In nobis plerumque rationem turbantes, eam ad se ferunt, imo pertrahunt, in Christo ratio nullam ex eis inquietudinem patiebatur. Hoc est igitur quod August. dicit in psalm. 87. Christum istos humanæ infirmitatis affectus non conditionis necessitate, sed miserationis voluntate suscepisse. Causa suscipiendi multiplex fuit: primo, ut verum se probaret hominem: si enim cum vultus, & verba, & res, mœrorem expresserunt, non creditur tamen a nonnullis passio inquit Chrysost. quid dicerent, si illa defuissent? Secundo, ne quis passionem faci-

facile & sine dolore toleratam suspicetur. Neque enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint, quam dolorem, ut Ambros. in cap. 22. Lucæ. Tertio, ut solaretur infirmos, ne timorem mortis & horrorem, peccatum esse crederent, vel de seipsis desperarent, ut Aug. 3. de consensu cap. 4. si in subeunda morte pro iustitia sibi alacritatem illam deesse sentirent. Ultro itaque Christus totius passionis acerbitem cum omnibus circumstantiis sibi ob oculos posuit, & naturam in motus tantæ acerbitati congruos erumpere permisit. Unde non timidus, ut nos, sed fortissimus fuit, ut qui & timoris & tædii, ac tristitiæ molestias sustinere & superare voluit. Quamvis autem non sit dubium, tristatum fuisse Christum etiam de proditione Judæ, de peccatis Judæorum, de scandalo Apostolorum, & similibus rationi repugnantibus malis, ut Hieron. eo tamen non videtur hic respici, sed ad tristitiam de amaritudine passionis: quæ tamen non turbabat gaudium beatificæ fruitionis ejus, neque hoc illam excluderat, quia erant de diversis objectis, & in diversis animæ partibus. Unde ut observat D. Thomas opusc. de humanitate Christi, etiam pœnitentibus accidit dolere, & de eodem suo dolore gaudere: quamquam divina dispensatione factum videtur, ne tantum gaudium tan-

tam tristitiam excluderet, vel minueret. *Sustinete hic, Cræce (minate) manete: Et vigilate mecum*, ut vigiliæ & orationis societas vobis sit prælidium, mihi aliquod solatium.

39. *Et progressus pusillum*, etiam ab illis tribus: *progressus* quidem juxta humanam consuetudinem & verecundiam, qua æstuantis animi motus in oratione coram hominibus effundere submolestum est: *pusillum* vero ut tamen testes esse possent, & imitatores actorum. *Procidit in faciem suam*, ut corporis habitu simul humilitatem superioris partis animi, & desolationem inferioris testaretur. *Dicens & orans: Pater mi*, quod Marcus dixit: *Abba, Pater*, quasi interpretans voce Græca id, quod Chaldaica dixerat *Abba*, fortasse sacramenti alicujus causa, inquit Augustinus, ut significaret se pro corpore suo, Ecclesia, ex Hebræis & Gentibus constante, pati. *Si possibile est*. Non loquitur de absoluta possibilitate: quod ut intelligeremus, apud Marcum additur; Christum, cum dixisset, *Si fieri potest*, adjecisse, cautionis causa scilicet, *Omnia tibi possible sunt*. Itaque quid sit illud, *Si possibile est*, explicuit Lucas dicendo, *Pater si vis*, ut notat Augustinus 3. de consensu Evangel. cap. 4. Unde non de rei impossibilitate, vel de absoluta Patris omnipotentia, sed de Patris voluntate hoc dixit. Hoc enim fieri

fieri potest, quod ille voluerit: & non potest, quod noluerit, etiam si in se spectatum fieri non repugnet. *Transeat a me calix iste*, terribilis passionis, & imminentis mortis, quem jam gustare coepi: de qua voce *Calicis* alibi diximus. Ex hac oratione Calvinus Christo inconsiderantiam, oblivionem officii sui, mentis caliginem, inconstantiam, subitas voces dolore extortas adscribit, sed impie. Fuit enim præmeditata hæc oratio, ita contexta, ut priore ejus parte exprimeret desiderium humanæ naturæ, optantis ab acerbissima morte liberari: posteriori vero, desiderium voluntatis rationalis, subjicientis illum eundem naturæ impetum plenissime divino beneplacito. Diversa quippe fuerunt desideria, non sibi adversa, eandem passionem sub diversis considerationibus abhorrentia & amplectentia. Dominabatur enim voluntas appetitui, ut sicut libere tristitiæ motus exerebat, ita eosdem & impletionem eorum divinæ voluntati subiceret. Veteres, ut August. epist. 120. cap. 10. Greg. lib. 12. Moral. cap. 8. & alii nonnulli volunt Christum in se transfigurasse vocem infirmorum: quod cum priore interpretatione bene consistit. Fieri enim potest, ut simul uteretur voce naturæ, & hoc faciendo causam ageret fragilitatis & trepidationis humanæ, ut S. Leo loquitur Serm. 5. de Pass. instruens

struens eos, quid infirmitati concederetur humanæ, & quo pacto deberent huiusmodi vota ad divinam voluntatem revocari, sicut ipse fecit, dicendo: *Verumtamen non sicut ego volo*, appetitu illo naturæ, supple fiat; *sed sicut tu*. Quod dicendo indicat, & suam esse illam rationalem, obsoletamque voluntatem. Itaque non est hæc duplex oratio, nec una corrigit alteram, ut aliqui putant (nihil enim in Christo corrigendum erat.) sed una, plena & deliberata oratio, cuius prima pars exprimit horrorem passionis ac desiderii naturæ; hac tamen conditione moderatum, ut si fieri posset, id est, si Pater vellet, non moreretur: quæ conditio cum non subsisteret, altera pars subicit rem totam divinæ voluntati: ut exemplo doceret, inquit Chrysost. etiam natura abhorrente, ac renitente esse sequendum Deum.

40. *Et venit*, Præsens est, sicut & *invenit*: res enim narratur, quasi ob oculos posita gereretur: *eos dormientes*, & *dicit Petro*, qui cæteris erat caput, & præ cæteris se iactaverat; in ipso tamen, & cum ipso simul taxat cæteros: *Sic*, id est, sicine, itane impletis magnifica promissa vestra? Unde apte quidam huic voci subjiunt interrogationem. *Non potuistis una hora vigilare mecum?* in extremis angustiis meis, dum ego vigilo, oro, sudo, pugno cum morte.

Non

Non quasi per horam hac prima voce orasset: sed per, *horam*, breve temporis spatium indicare voluit, ad accusandam eorum negligentiam, quod nos dicemus, *per momentum*. Quamvis aliqui *horam* accipiant, ut verba sonant, eoquē respexisse Lucam velint, cum diceret, *quod prolixius orabat*.

41. *Vigilate ergo & orate*, non jam mea, sed vestra causa, hoc autem orate, non, ut non tentemini, sed *ut non intretis in tentationem*, ei succumbendo, id est, ut Deus non sinat vos induci in tentationis consensum: hic est enim gratiæ Dei orationis effectus. Nam tentari non semper malum est, imo sæpe bonum, ut homo noverit infirmitatem suam & gratiam Dei. Ne autem fiderent spiritus sui, seu voluntatis promptitudini, occurrit Christus: *Spiritus quidem*, seu voluntas illa spiritualis, quam vos habere sentitis, *promptus est*, ad resistendum tentationi, & moriendum mecum: *caro autem*, id est, appetitus incolumitatis carnalis, quietis ac pacis, *infirmus*, ad sequendam illam voluntatem, quia adhuc in vobis robustus est. Quo enim talis carnis appetitus validior est, eo reddit hominem ad spiritus desideria assequenda infirmior, imo infirmitas nostra ipse est, eo major, quo robustior. Hæc ergo causa necessitatis orandi, ut amor ille amore spiritus majore superetur.

42. *Iterum secundo abiit & oravit: Pater mi, si non potest hic calix transire, &c.* Insinuat iterum indirecte gratum naturæ fore, si transiret; gratius tamen, ut eveniat, & impleatur voluntas Dei; dum absolute adjicit, *fiat voluntas tua*: quibus verbis non solum se resignat in mortem & voluntatem Dei, sed etiam orat, ut circa se impleatur. Eadem ergo est hæc oratio, quæ prior; quamvis in verbis aliqua videatur differentia: unde Marcus ait, eum eundem sermonem dixisse.

43. *Et venit iterum*, ut inter media pericula curam salutis eorum ostenderet, eosque sui officii admoneret, ut & ipsi suam agnoscerent infirmitatem, & nos alienam tolerare disceremus. *Et invenit eos dormientes*, præ tristitia, ut expresse addit Lucas. *Erant enim oculi eorum gravati.* Somno igitur non voluntario premebantur; inquit August. 2. contra Gaudent. cap. 22. tristitia enim somnum provocat. Unde pueri cum fleverint & adulti tristes facile dormiunt.

44. *Et relictis illis oravit tertio eundem sermonem, dicens*: id est, in eandem sententiam, seu eandem rem oratione petens: *Sermo enim Hebraice pro re sumitur.* Idem ergo, quamvis diversis forsan verbis, explicuerit, sicut & secunda vice factum vidimus. Sed cur ter oravit? quia hic numerus rei perfectioni & constantiæ servire solet, juxta

ta Chrysoſt. ut ſcilicet doceret perfeverandum in oratione inter pericula, etſi non ſiamus mox voti compotes. Unde quamvis prima oratione, imo ipſemet potuiſſet, ſine oratione triſticiam ſuam ſedare; maluit tamen exempli noſtri cauſa velut fructum tertix orationis hoc obtinere. Itaque

45. *Tunc*, finitis precibus, ſuppreſſo naturæ horrentis affectu, venit ad diſcipulos ſuos. & dicit: *Dormite & requieſcite.* S. Auguſt. lib. 3 de conſenſu cap. 4. accipit, ut verba indulgentis eis jam ſomnum: ideoque his pronuntiatis putat Dominum aliquantulum ſiluiſſe, ut fieret, quod permittebat; tum denique ſubjeciſſe id, quod Marcus dicit, *Sufficit.* Theophil. tamen & Euthym. valde appoſite accipiunt, ut verba exprobrantis importunam ſomnolentiam, per ironiam, quomodo & Auguſt. accipi poſſe dicit; hoc enim videtur poſtulare, quod ſequitur: *Ecce appropinquavit hora*, ſeu articulus temporis a Deo definitus: *Et*, id eſt, qua, *Filius hominis tradetur in manus peccatorum*: quaſi dicer. periculum præſens vos jam ſatis excitabit, quos crebra monitio non excitaverat.

46. *Surgite, eamus*, ipliſ obviā, ut pateat, inquit Chryſoſt. non neceſſitatis aut infirmitatis humanæ rem iſtam eſſe, ſed divine diſpenſationis, nec me incaute oppreſſum, ſed ultro eis a me ipſo

so traditum. *Ecce appropinquavit, qui me tradet*, Prædictio erat; necdum enim se dederat in conspectum: unde ut appareret vera, unanimiter Luc. Marc. 8. Matth. notant, quod

47. *Adhuc ipso loquente Judas unus de duodecim venit*, ex apostolo subito factus dux sceleratorum hominum. Ne quid enim Christi injuriis deesset, oportebat eum a discipulo ordinis sibi conjunctissimi tradi. *Et cum eo turba multa*, nempe tribunus & cohors a Romanis accepta, & ministri a Pontificibus & Phariseis, ut tradit Joannes: simul etiam aliqui principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores aderant, ut Luc. c. 22. versu 52. *cum gladiis & fustibus*, ferratis scilicet, id est, hastis, muniti adversus vim sive Apostolorum sive turbæ, & velut facinorosum comprehensuri: *missi a principibus sacerdotum & senioribus populi*, id est, a summo magistratu, tam Ecclesiastico quam civili.

48. *Qui autem tradidit, dedit eis signum*, ne per tenebras errarent in persona, præcipue milites, qui eum minus nove-
rant. *Quemcumque osculatus fuero*. Elegit hoc signum pacis, partim reverentia magistri, partim verecundia discipuli, ut Hieron. notat, ut & Christum proderet sine violentia, & sceleris foeditas eum ipsum & coapostolos lateret ad tempus. Erat enim signum salutantibus pro more
gen-

gentis usitatum, ut patet in Joab, typo Judæ, 2. Reg. 2. versu 9. Unde Christus, *Osculum mihi non dedisti*, Lucæ 7. versu 45. Hinc eadem consuetudo mansit inter veteres Christianos, ut patet Act. 20. versu 37. & ad Roman. 16. versu 16. & passim alibi. *Ipse est*, quem quæritis, & quem pactus sum tradere: *tenete eum*, Marcus addit: *Et ducite caute*, ne scilicet e manibus elabatur, ut aliquando fecit in Nazareth, Lucæ 4. v. 30. & Joan. 10. versu 39. Monuit hoc Judas, ne, si quo casu elaberatur, simul forsan & pecuniam pactam, & officium dispensatoris amitteret.

49. *Et confestim accedens*, tamquam domesticus: unde turbam videtur aliquantulum præcessisse, ut scilicet & videri ab ea posset, & non ab ejus partibus stare videretur. *Dixit: Ave Rabbi*, & *osculatus est eum*: nec Dominus osculum averfatus est, tum ne criminis causam aliqua ei præberet offensio, ut Leo Serm. 5. de passione: tum ut plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret, ut hic Ambrosius: denique ut ita doceremur etiam sævituros in nos inimicos diligere, ut hic Hilar. Unde nec convitiis, nec minis, nec verbo perstringit asperiore, nec perfidiam exprobrat, sed blandissimo verbo intimam pungens conscientiam, ait:

50. *Amice*; quia amicus fuerat, & adhuc in scelere Dominus amicum animum erga eum servabat, ut Augustin. in Psalm. 3.... *Ad quid venisti?* id est, Quo impietatis devenisti, inquit aliqui, ut sit commiserantis; sed Græcum (*eph o parei*) *al quid ades* seu *al venisti?* satis indicat Christum de corporali adventu loqui. Unde videtur vox admirantis: Cur cum osculo, si proditor? Cur cum illo comitatu, si amicus? Ut autem indicaret, non ignotam sibi fraudem esse, apud Lucam addit, maxima cum emphasi, *Osculo Filium hominis tradis?* id est, charitatis insigne, inquit Ambros. in Hexam. convertis in signum proditiōis? Pacis pignore uteris ad officium crudelitatis? Unde idem in Psalm. 39. graviore telo tantæ dignationis percussum esse Judam dicit, quam si eum fulmine percussisset, neque patientiam Domini ferre potuisset, qui majestatem prodidit; putat enim ipse propter hanc dignationis vocem in primis tactum Judam pœnitentia, & pecuniam retulisse. His ita peractis recessit Judas versus turbam, & contigerunt illa, quæ Joan. narrat de turbis prostratis, ut sentit Augustin. 3. de consensu capite 3. Si enim ante osculum ista contigissent, non opus fuisset osculi signo, cum eis dixisset ipse Jesus, *Ego sum*. Itaque post osculum & prostrationem turbæ, propria voce Christi in-

instructi, quod ipse esset, *Tunc accesserunt*, Domino eis quasi potentioribus cedente, & potestati temporariae potenti-
am, quam habebant, permittente, & *manus injecerunt*, &c. cum tamen hoc jam tentare vellent.

51. *Et ecce unus extendens manum*, Petrus scilicet, ut est apud Joan. cum videret, ut ait Luc. quod futurum erat, quod nempe ligaturi essent, & ad supplicium adducturi, Christo non amplius eos prosterneute, sed sinente accedere, *exemit gladium*, animo fervidus & manu promptus, non expectato Christi responso, ad interrogationem, qua discipuli petierant, num percuterent in gladio? Sed unde gladius Petro, in familia Christi pacifici? Chryl. putat reservatum ex occisione agni Paschalis; Cyrillus in Joan. ex consuetudine regionis ad arcenda pericula nocturna: sed perspicuum videtur, studiose a Petro fuisse gestatum, ad defendendum Dominum occasione proditi-
onis instantis, & verborum Christi, Lucæ 22. versu 36. & 38. ... *Et percutiens servum principis sacerdotum*, nomine Malchum, ferocius instantem, inquit Leo Ser. 1. de Passiõ. ut inter primos manus injiceret in Jesum, *Amputavit auriculam ejus*, dexteram: quo satis indicatur, eum occidere voluisse, sed Deo ictum moderante, vel servo declinante frustra-
tum. Fecit hoc Petrus eodem mentis

ardore, quo cætera, inquit Hieron. & ut promissis suis satisfaceret.

52. *Tunc ait: Converte gladium in locum suum*, in vaginam reconde. Noluit enim persecutorum defendi vulnere, qui voluit suo vulnere omnes sanare, inquit Ambrosius 3. Officior. c. 4. Sed antequam hæc diceret, apud Lucam præmisit, *Sinite usque huc*, scilicet eos progredi ad me capiendum, inquit August. Quamquam Græcum *eate* etiam significet *cessate*, quasi dic. desinite, huc usque suffecerit me defendisse, quem sensum Euthymius insinuat. *Omnes enim qui acceperint gladium*, ad ulciscendum, ut vult Basil. Regum 4. 9. seu potius generaliter, qui acceperint privata auctoritate. Ille enim accipit gladium, inquit August. contra Faustum cap. 70. qui nulla superiori ac legitima potestate vel jubente vel concedente in sanguinem alterius armatur. *Gladio peribunt*, id est, digni sunt, qui pereant. Non enim eventus, sed meritum homicidæ significatur, juxta legem Gen. 9. v. 6. *Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius*. Quo dicto non Petrum tantum, sed & hostes suos, gladium & violentam potestatem in se innocentem usurpantes, perstrinxit, ut notat Chrysost. & Theophyl. Paruit statim Petrus, ut liqueat eum, sicut Moysen olim, inquit August. loco cit. non detestabili immanitate, sed

sed emendabili animositate justitiæ regulam excessisse: utrumque odio improbitatis alienæ; Moysen fraterno, Petrum Dominico, licet adhuc carnali, tamen amore peccasse. Hæc prima ratio, qua repressit Petrum. Altera est:

53. *An putas, quia non possum rogare Patrem, pro auxilio Angelorum multo potentiori quam tuo; Et exhibebit mihi modo, hac ipsa hora, in momento, inquit Tertull. de patientia cap. 3. ut significet interpellationem cælestis præsidii nondum esse feram, vel importunam: Plusquam duodecim legiones angelorum, pro vobis duodecim Apostolis. Eadem voce, Legio, utitur textus & Græcus & Syriacus, qua usus videtur & ipse Christus tanquam in Judæa propter Romanos jam vulgari. Hieron. & Vegetius scribunt Legionem continuisse sex millia militum, alii plures, Polybius pauciores. Quidquid sit, significari Christus voluit ingentem Angelorum numerum. Loquitur autem secundum opinionem Petri, cum ipse nec hominum, nec Angelorum auxilio indigeret, sed Angeli ipso.*

54. *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, supple, quæ tradunt, quia sic oportet fieri? id est, quia oportet me non resistere, me debere capi & mori. Scriptura enim dicit, Tamquam ovis ad occisionem ducetur. Item, Ego tamquam agnus mansuetus, qui*

portatur ad victimam. Nam, ut Cyrill. in C. 50. Isaiaë, ovis & agni in eos, per quos ad occisionem ducuntur, non infiliunt. Respondet itaque tacite objectioni, cur non petat auxilium, & cur illos & se a defensione contineat.

55. *In illa hora*, seu temporis articulo, *dixit turbis*, præcipue principibus Sacerdotum, magistratibus templi, & senioribus, ut Luc. explicat, nam in milites Romanos ultima hujus versus verba non ita quadrant: *tamquam ad latronem existis cum gladiis*, &c. ad conflandam mihi hominis facinorosissimi invidiam, qui quidlibet auderet, antequam capi posset, idque nocte intempesta, ut quasi ex insperato violentia ejus opprimatur. Gravissima est enim expostulatio de injurioso agendi modo, cum non in modum latronis se gessisset. Nam *quotidie*, clara scilicet luce, nec semel, sed per singulos dies, *apud vos*, præsentibus & spectantibus, *sedebam docens*, tamquam securus, nihil de fuga sollicitus, omnibus docendo benefaciens. De miraculis tacet, inquit Chrysostom. ne se jactare videretur. *In templo*, loco sanctissimo, vobis subiecto, a latrociniis alienissimo, ante judicium totiusque Reip. conspectum: & *non me tenuistis*, sicut debebatis, si erat justa causa.

56. *Hoc autem totum factum est*, ut adimplerentur *Scripturæ Prophetarum.* Oportebat

bat enim hoc Sacramentum multipliciter prædici, quia quanto magis erat incredibile, tanto magis scandalo futurum erat, si nude prædicaretur, inquit Tertullian. libr. contra Judæos cap. 10. Marcus hoc modo, *sed ut impleantur Scripturæ*; ut sint illa verba Christi reddentis rationem, cur hoc totum, scilicet proditio, comprehensio noctu instar latronis sine defensione contigerit, nempe non eorum potestate, aut viribus, quia diu ante perpetrassent, sed quia decreto Patris per Scripturas prænuntiato jam tandem permetteretur. Unde Lucas, *Hæc est hora vestra*, seu opportunitas diu exoptata, qua vobis a Deo tandem permittitur in me agere, quod lubet; & *potestas tenebrarum*, id est, malignorum spirituum, laxata jam a Deo, quibus dominantibus præbetis manus. Matthæus tamen videtur hæc verba ex persona sua dicere. Ex his liquet, quam præsentī animo Christus in periculis fuerit, ut qui unicuique interritus, quod suum erat, diceret, Judæ, Petro, Judæis. Tunc cum jam eum & captum, & ligatum, & Judæorum potestati prorsus traditum viderent, *discipuli omnes relicto eo fugerunt*; in pace leones, in prælio cervi, ut Tertull. loquitur, De corona milit. cap. 1. metuentes videlicet timore humano, ne & caperentur, cum Christi permissu libere abire potuissent, Joan. 18. v. 8.

57. *At illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caiphā, principem sacerdotum, hoc est, Pontificem anni illius, ut Joan. Ubi Scribæ & seniores convenerant, jam ante scilicet, exspectantes ex Judæ condicto eventum rei, ut eum statim nocte, communi auctoritate damnarent. Testis autem est Joannes, fuisse ante ductum ad Annam, quia focer erat Caiphæ, & inde ligatum ad domum Caiphæ.*

58. *Petrus autem, animo jam ex prima trepidatione recepto, sequebatur eum, victus amore erga Dominum, quamvis infirmo: unde multum ponderat Ambros. in Lucam, hanc ejus audaciam inter pericula. A longe, quia amor mixtus erat timor: charitas trahit eum, timor retrahit: Usque ad atrium principis sacerdotum, id est, in ipsam aulam (εας τυς αules) ut est Græce, scilicet primam ministris deputatam. Non enim hic accipitur pro loco subdiali; nam Ingressus intro, intromissus scilicet per ostiariam, opera illius discipuli, qui erat notus Pontifici, ut tradit Joannes; sedebat, ad ignem, ut alii narrant, cum ministris, operientibus dominos suos: ubi, inquit Cyril. libr. 11. in Joan. cap. 42. alto corde dolorem premens, quæ illi faciebant, facere simulabat.*

59. *Principes autem sacerdotum, &c. quærebant falsum testimonium, quod tamen verum videri vellent; unde Syrus simpli-*

citer, *quærebant testes*: juris enim speciem impietati prætexere voluisse perspicuum est. Primo itaque de doctrina inquisierunt, ut Joan. ubi cum nihil invenissent ex ipso, sed remissi essent ad auditores, testes ex auditoribus quærunt. *Ut eum morti traderent*: quo indicatur, nihil eis de mortis causa fuisse curæ, sed larva judicii contentos fuisse, tum ut sic honori suo consulere, tum ut Pilati opera possent uti ad supplicium decernendum, sine quo non poterant.

60. *Et non invenerunt*, etiam falsum testimonium, quod esset idoneum ad necem juris specie decernendam, eo quod nullam, ut Orig. vel verisimilitudinem, vel colorem reprehensionis invenirent in tanta ejus innocentia. *Cum multi falsi testes accessissent*, qui vel Pontificibus, vel magistratibus gratificari vellet, alii aliud, sed sine sufficienti ad supplicium colore testantes, *Novissime autem venerunt*, tamquam singulare præ cæteris crimen objecturi, *duo*, ut in ore duorum testium plene condemnari posset, juxta legem Deuter. 16. versu 6. *falsi* tamen, quia & sensum & verba Christi perverterunt.

61. *Hic dixit*: *Possum destruere templum Dei*: (*manusfactum*, addit Marcus) scilicet Jerosolymitanum: & *post triduum reedificare illud*. Tendebat hoc testimonium ad convincendam ejus impietatem in de-

struendo templo augustissimo, & presumptionem, vel artes ejus magicas in reedificando. Falsum erat, & in verbis, quia non dixerat: Possum destruere, sed, Solvite, vos scilicet, hoc est, si solveritis: & in sensu, quia locutus erat de templo corporis sui. Et hinc notat Marcus, *non fuisse conveniens eorum testimonium*, quia ad necem insufficiens, etsi fuisset verum: nemini erat injuriosa potestatis propriæ declaratio. Mirabilis autem innocentia, contra quam aliquid nec fingi potest ab inimicis.

62. *Et surgens princeps sacerdotum*, iratus scilicet & impatiens, quod nullus inveniretur calumniæ locus, ut Hieron. notat: atque in primis, eo quod videret id ipsum Jesum adstantem intelligere, & idcirco putaret eum omnia silentio quasi contemnere. *Ait illi: Nihil respondes ad ea*, &c. non quasi Caiphas ipse judicaret esse digna responso; sed ut ex quacumque occasione sermonis locum inveniret accusandi, inquit Hier. *Jesus autem tacebat*, tum quod ipsa se testimonia refellerent, etiam inimicorum & judicium judicio, tum quod nihil esset profuturum, sed nociturum. Inimicos enim, dum purgare nos volumus, acerbamus, inquit Ambros. lib. 2. de interpellat. cap. 2. Quidquid enim dixisset, vertendum erat in calumniam, cum esset tantum figura judicii, reipsa latrocinium

nium ad damnandam innocentiam. Itaque tacendo, accusationem non firmabat, sed spernebat, tamquam qui non suum, sed alterius crimen audiret, ut loquitur Ambros. in psalmum 118. Denique hoc mirabile silentium per totam passionem observatum non caruit mysterio, quod abjecta scilicet omni privatae defensionis cura, mortem a Deo Patre decretam subire vellet. Itaque

63. *Princeps Sacerdotum* ait illi, ut efficacissimam calumniam ex ejus ore capta- ret; *Adjuro te per Deum vivum*, id est, Dei vivi seu veri nomine, & auctoritate interposita, mando tibi, & obstringo te, ut sit testis mandati mei, & irreverentiae tuae in Deum & me, si adhuc taceris, & vindex falsi, si fefelleris. Ritus ille adjurandi in Scripturis frequens est, quo quis adigitur per reverentiam Deo debitam, ad aliquid faciendum, vel dicendum. *Ut dicas nobis, si tu es Christus*, ille Messias Rex Israel, nobis promissus & expectatus, *Filius Dei*, natura scilicet, & proinde æqualis Deo. Nam & ipse Christus prædicaverat de se, Joan. 5. v. 18. unde Judæi eum lapidare volebant, & hoc passim percrebuerat, & post confessionem Petri talis a discipulis habebatur, ut etiam patet ex testimonio Marthæ, Joan. 11. v. 27. Duo igitur sunt hic gravia accusationis capita, quæ meditatur Caiphas: ut si fateretur se Mes-

siam Regem, esset reus læsæ majestatis Cæsaris; si Filium Dei, blasphemus: sentiebant enim hoc esse non posse, nisi simul esset æqualis Deo, unde utrumque objecerunt apud Pilatum Joan. 18. & 19. si autem utrumvis negaret, facile convinceretur, utrumvis sibi tribuisse, & recenter acclamari permisisse. Christus igitur, ut ostenderet se nec publicam judicis auctoritatem contemnere, & se gloriam Deo, per quem adjuratus erat, deferre debitam, simulque nos doceret, quomodo præceptum, quod tulerat, de promenda clara fidei & charitatis confessione ante Reges & Præsides, esset observandum,

64. *Dicit illi: Tu dixisti*, scilicet id quod res est; seu id, quod sum; est enim modesta & sine loquentis arrogantia veritatis confessio: unde apud Marcum clare dicitur, *Ego sum*, & Lucas utrumque conjungit, *Vos dicitis, quia ego sum*. Ne autem prætexere possent, se non satis dilucide responsionem intellexisse, ut tacite argumentum solveret, quod eos a credendo deterrebat, adjicit: *Verumtamen dico vobis*. Illud, *Verumtamen*, adversarium est, sed non habet, cui respondeat. Itaque videtur Christus non ad verba, sed ad mentem eorum respondere, quæ exprimitur Lucæ 22. v. 67. quia scilicet non crederent eum esse Filium Dei, nempe propter personam ejus contemp-
ti-

tibilem: quasi dicer. vos id quod dixi, non creditis quidem, verumtamen reipsa hoc brevi patefiet: nam *amodo*: id est, ex modo, seu ex hoc tempore, & posthac, *Videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei*, id est, non habitu rei criminosi, atque in illa abjectione, qua modo, sed super omnem creaturam, assidentem Deo, natura, potestate, imperio, honore æqualem: de quo vide dicta cap. 22. v. 44. Impletum est hoc statim ab ascensione, ad Philipp. 2. v. 9. quia prædicantibus Apostolis & miraculis coruscantibus, videre, id est experiri coacti sunt Christi exaltati ad dexteram Patris majestatem: maxime tamen implebitur in novissimo judicio, de quo intelligi debet id, quod sequitur; & *venientem in nubibus cæli*, ad judicandum vivos & mortuos, & inter illos etiam vos judices meos. Alludit ad duo Scripturæ loca, de Filio Dei pronuntiata, Psal. scilicet 109. versu 1. & Danielis 7. v. 13. August. Epist. 80. intelligit nubes mysticas, prædicatores scilicet Evangelii, quibus vectus Christus fuit statim ab ascensione per Judæam, totumque mundum, Judæis videntibus; sed sensus videtur mysticus.

65. *Tunc princeps Sacerdotum scidit vestimenta sua*, ad testandam doloris sui magnitudinem de tanta scilicet blasphemia. Erat hoc & Gentibus, maxime tamen

Judæis, usitatum ad declarandam rei alicujus indignitatem & acerbiteriam, sive luctus, ut fecit Jacob, visa tunica cruenta filii, & Josue, Num. 14. versu 6. sive blasphemix, ut fecit Ezechias, auditis blasphemiiis Rabfacis, 4. Reg. cap. 19. versu 1. & Paulus, & Barnabas, Act. 14. vers. 13. Itaque nesciens, inquit Leo Serm. 6. de Pass. quid hæc significaret infamia, sacerdotali se honore privavit, id est, privandum significavit, ut notarunt & Orig. & Hieron. erat enim vetitum summo sacerdoti scindere vestimenta sua, Levit. 21. v. 10. Similis mystica significatio scissæ vestis portendit & Sauli ablationem regni, 1. Reg. 15. v. 28. & Salomoni 3. Reg. 11. v. 31. *Dicens, blasphemavit*, id est, Deo injuriam verbis irrogavit, sibi divinitatem arrogando. *Ecce nunc*, hoc ipso tempore & loco, coram tribunali, *audistis blasphemiam*, quæ nulla scilicet tergiversatione excusari potest. Videntur esse verba exultantis, quod tandem voti compotes facti sint.

66. *Quid vobis videtur?* non de crimine, quod perspicuum esse volebant, sed de poena. *Dixerunt, Reus est mortis*, juxta Legem apertam, Levit. 24. v. 16. Lapidatio decreta erat blasphemis per eandem Legem: sed videntur necessario supplicium crucis ei destinasse, ut patet ex tot acclamationibus cap. sequenti. Itaque hic Christus primus propter confellio-

feſſionem principalis articuli fidei, ſcilicet nominis Chriſti, condemnatur; quade cauſa peculiariter vocatur *Caput Martyrum*.

67. *Tunc*, cum jam eſſet adjudicatus morti, & ſolutum conſilium, & indiſtum iterum in mane, *exſpuerunt in faciem eius*, ſcilicet viri, qui tenebant eum, ut *Laccas*: Marcus inſinuat etiam aliquos Sacerdotum hoc feciſſe, dum a miniſtris eos diſtinguit. Eſt hoc genus contumeliæ graviffimum animo ingenuo, in ſummum contemptum, & deſtationem ejus: quaſi facies, pars honeſtiſſima, ſit digna fordibus contemptoris excipiendis. *Et colaphis cæciderunt*, Græce (*ekolaphisan*) *colaphizarunt*. Theophyl. dicit hoc fieri digitis curvatis, & in pugnum contractis, quod idem ſignificat verbum Syriacum, & translatio Hebræa, & noſter textus hoc poſtulat. Diſtinguitur enim hic a palmis, ſeu alapis, ut Marc. unde & apud Comicum, *Colaphis tuber eſt totum caput*. Nam colaphi dantur non ſolum in faciem, ſed & in cervicem, & caput: ut non ſit dubium, hinc totam faciem lividam intumuiſſe. *Alii autem palmas in faciem ejus dederunt*: Græce *herrapiſan*, quod Beza, & aliqui Catholici, fortaliſſis eum imitati, volunt eſſe *bacillis cedere*: ſed male: non enim vulnera hic Chriſto, ſed magis ſummam ignominiam quærebant. Teſtatur & Suidas, *rhapizein* eſſe

esse plena & explicata manu genas cedere, quasi dicas, *Expalmare* seu *Depalmare*. Unde & quidam hæretici fatentur eruditius verti non potuisse, quam noster hic vertit: & alius longe melius nostrum vertisse, quam Bezam. Cæterum, quia *rhapis*, teste Hesychio, etiam *soleam* seu *crepidam* significat, hinc *rhapizein*, cum de ludibriis agitur, etiam significat faciem solea percutere, quod Persius dixit, *objurgare solea*. Porro utrovis modo fiat, gravissima est ignominia, & servitutis vilissimæ nota. Hinc est, quod insultationem addant acerbissimam.

68. *Prophetiza nobis, Christe*, id est, Ostende te jam Prophetam, cum nullus Christo major sit Propheta, qualem te jactasti; dicendo nobis: *Quis est qui te percussit?* hac scilicet vel ista alapa. Sarcasmus iste non habet locum, nisi ex Marco & Luca intelligamus, quod *velaverunt faciem ejus*, hoc est, oculos, ne pereutientes videre posset. Itaque mordacissimis istis ludibriis significare volebant, falso sibi nomen Christi & Prophetæ arrogasse, ut qui nec percussores suos posset dignoscere. Alia multa fuisse verborum opprobria indicat Lucas generaliter dicendo, *Et alia multa blasphemantes dicebant in eum*: similiter & factorum, Isaïas, cum dicit, id quod siluerunt Evangelistæ, *Genas meas dedi vellentibus*, seu vellicantibus, barbam scilicet. Quæ
om-

omnia sicuti fuerunt dictu & cogitatu horrenda in talem personam, ita & patientia ejus admirabilis, ut ea de causa dixerit ibidem ejus nomine Isaias, *Ideo posui faciem meam, ut petram durissimam*, hoc est, inquit Tertull. lib. de patientia, omni impatientiæ impenetrabilem.

69. *Petrus vero*: quamvis hæc narrentur post contumelias Domini uno tractu narratas, contigerunt tamen vel inter illas, vel fortassis etiam ante, durante examine. Itaque *Petrus sedebat*, ad ignem cum ministris: ut calefaceret se, *foris in atrio*, id est, anteriori aut exteriori aula, quo significatur, Christum tunc fuisse in interiori, seu conclavi, quo non erat accessus ministris. Marcus addit *deorsum*, ut insinuet Dominum fuisse sursum in superioribus ædium. Ut-
rumque optime notat August. 3. de consensu cap. 6.... *Et accessit ad eum una ancilla*, summi Sacerdotis, ut Marc. & quidem ostiaria, quæ Petrum intromiserat, ut indicat Joannes. *Dicens*, primo quidem circumstantibus, *Et hic cum illo erat*, ut colligitur ex Luca; deinde audacior facta & ipsi Petro: *Et tu cum Jesu Galilæo eras*, & consequenter ejus discipulus es, ut indicat Joannes. Contemptus causa sic vocabatur, & tunc & postea a Juliano Apostata, eo quod in Galilæa, maxima ex parte educatus esset, & plerique ejus discipuli essent Galilæi.

70. *At ille negavit coram omnibus*, ut omnes ita purgationem, sicut accusationem ancillæ audire possent. Notat hanc circumstantiam, velut gravantem crimen, *dicens, Nescio quid dicis*, id est, nescio, quid verbis istis significatum velis. Habet enim hoc emphasin securæ negationis, quasi incognitus sibi esset, ut nec terminos intelligeret. Erat autem hoc non solum negare discipulatum Christi, sed etiam se esse Christianum, hoc est, ipsam fidem Christi, ut August, tract. 113. in Joan. nemo enim credit incognitis. Ecce columna firmissima, inquit ibidem, ad unius auræ impulsu tota contremuit. Ubi est illa promittentis audacia, & de se plurimum præsumptis? sed quid mirum, si Deus vera prædixit, homo autem falsa præsumpsit?

71. *Exeunte autem illo*, eo quod timeret deprehendi: *Januam* scilicet aulæ, ut iret in vestibulum, ante atrium, ut Marcus. Ubi cum foris jam esset, prima vice gallum cantantem audivit, ut ibidem notat, neque quidquam commotus fuit. Colligunt itaque nonnulli hoc circa mediam noctem contigisse, quando gallus primo canere solet. *Vidit eum alia ancilla*, & ait his, qui erant ibi: musfitans hoc forte circumstantibus, sic ut Petrus exiens audire posset. Reversus est ergo, vel ne fugisse videretur, vel ut se purgaret, vel frigoris impatiens,
vel

vel curiosus, ut videret finem istius tragœdiæ. Nam ex Marco constat Petrum exiisse, & gallum audivisse cantantem; ex Joanne vero, quod ad focum stans secundo negaverit. Silet ergo Matthæus reditum ejus. Itaque post reditum alius quidam, ut Lucas notat, imo alii plures, ut Joan. objecerunt ei, stanti & calefacienti, idem, quod ancilla dixerat circumstantibus, videlicet: *Et hic erat cum Jesu Nazareno?* ita fere S. August. ista conciliat, quæ alioqui minus perspecta quosdam adegerunt, ut Petrum sæpius quam ter negasse crederent.

72. *Et iterum negavit cum juramento;* ut vel sic crederent, quod simpliciter neganti non crediderant. Ita mendacio adjecit perjurium, quia non novi hominem; tantum abest, ut sim discipulus ejus. Mansit ergo ibi securior, putans eis se plene fecisse fidem tanta asseverandi pertinacia.

73. *Et post pusillum, (Lucas ait, Intervallo facto, quasi unius horæ) accesserunt qui stabant.* Lucas unum tantum nominat, quem Joan. dicit fuisse cognatum ejus, cujus Petrus auriculam absciderat, atque objecisse, quod eum vidisset in horto. Huic alii se junxerunt, *Et dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es,* qui isti homini adhæserunt: nam & loquela tua manifestum te facit: idioma scilicet Galilæum, quo loqueris, probat te esse Galilæum,
ut

ut dicitur apud Lucam, & consequenter te esse istius Galilæi discipulum. Nam quamvis omnes Syriace loquerentur, dialecto tamen discrepabant; cujusmodi discrepantiam ejusdem linguæ in omnibus nationibus videmus. Petrus autem videns crescere periculum ex cognato ejus, quem pene occiderat, & se tot argumentis premi, & pene convinci.

74. *Cæpit detestari*; Græce *katanathematism*, id est, execrari, & diris se devovere, sibi mala imprecari: quamquam aliqui intelligant cœpisse detestari Jesum. *Et jurare*, seu cum jurejurando affirmare, scilicet tam imprecatorio, quam assertorio; quia non novisset hominem, quanto minus se esse discipulum ejus. *Et continuo* (Lucas, adhuc eo loquente) ut appareret, Christum vera prædixisse, gallus cantavit (Marcus, iterum cantavit:) quam iterationem ipse notat, quia solus narrat, Christum prædixisse, quod ter negaturus esset Petrus, antequam gallus cantaret bis.

75. *Et recordatus est Petrus*, partim exteriore cantus admonitu, partim interiore Christi suggestione: quæ si defuisset, non magis tunc quam primo cantu fuisset recordatus verbi Jesu, quod dixerat, &c. Unde Lucas ante recordationem istam, velut causam ejus, notat, quod conversus Dominus, non corporaliter, quia nihil profuisset; ut enim supra ex August.

notavimus, Petrus erat foris, id est, in aula exteriori ac deorsum. Christus intus ac sursum: *Respexit Petrum*; divinæ scilicet miserationis intuitu, quia latenter subvenit, cor tetigit, memoriam revocavit, interiore sua gratia visitavit Petrum, interioris hominis usque ad exteriores lacrymas produxit affectum, ut loquitur hac de re August. de gratia Christi cap. 45. Quem internum divinitatis Christi respectum fuisse significatum, docet etiam Ambros. lib. 18. in Lucam, & Leo Serm. 3. de Pass. Itaque Petrus non tam metu quam compunctione motus, & ideo consortio, per quod lapsus erat, *egressus foras*; solitudo enim ad negotium flendi & pœnitendi aptior, ut August. 8. Confess. cap. 11.... *flevit amare*, quia tam enorme peccatum non erat pœnitentia perfunctoria expiandum. Permissa sunt hæc divinitus in Petro, ut elideretur ejus præsumptio, inquit Basil. Reg. inter breviores 81. ut disceret infirmis parcere, ubi suam novisset infirmitatem, ut idem ait Homil. 22. ut in Ecclesiæ principe etiam ab iteratis peccatis remedium pœnitentiæ conderetur, ut Leo Serm. 9. de Pass. denique ut idem ait, ut nemo auderet de sua virtute confidere quando mutabilitatis periculum nec Petrus potuit evadere.

CAPUT XXVII.

Mane autem factō, (Lucas, ubi factus est dies) concilium inierunt: quod posset intelligi de simplici consultatione eorum; sed Lucas dicit, quod convenerint, & duxerint Jesum in concilium suum: quo indicatur, concilium nocturnum ante finitam noctem fuisse dissolutum, & mane iterum congregatum. Itaque Concilium inierunt omnes principes sacerdotum, ut nemo tantæ causæ deesset, adversus Jesum, ut eum morti traderent, id est, qua via mortis sententiam jam latam exequerentur, an, ut olim cogitaverant; an tumultuarie, ut fecerunt in Stephanum; an via juris, auctoritate Præsidis. Evangelistæ omnes notant hoc secundum concilium, quod Marcus dicit fuisse universum, ex omnibus videlicet septuaginta duobus constans iudicibus. Solus Lucas notat eandem quæstionem ibi fuisse iteratam, an esset Christus, eoque confidente, quod ipse esset, eos similiter respondisse, *Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audivimus ex ore ejus.* Ex qua rerum similitudine, & quod non videatur verisimile eos iterum examinasse id, quod jam confessus erat, ne forte, quod nollent, palinodiam caneret, vel otiosam responsionem iteraret, putant

tant quidam ea omnia contigisse in solo primo nocturno conventu, & Lucam non suo ordine narrasse. Sed sane ipse contextus Lucæ sic rem describit, ut sine violentia non possint omnia torqueri ad primum conventum. Dicit enim: *Ut factus est dies, convenerunt, &c. & duxerunt eum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus; & peracto illo examine, lataque sententia addit, quod surrexerint & duxerint ad Pilatum.* Alii putant omnes illas interrogationes, & testimonia contigisse mane in secundo concilio, Matthæum vero & Marcum ea per anticipationem narrasse; sed longe sane improbabilius. Apertissime enim describunt duo Evangelistæ illusionem Christi, quasi nocte factam, idque propter existimatam blasphemiam, quod se Christum dixisset. Nam tota illusio ista erat perpetua quædam exprobratio istius confessionis, & ideo Matthæus dicit, *Tunc exspuerunt, &c.* Itaque rectius & facilius accipiuntur, ut verba sonant, quo etiam in hoc concilio, quia plenum erat ex omnibus iudicibus, & quia alterum nocturnum fuerat, quod jure habetur illegitimum, & ut confidentius eum condemnarent omnium suffragio, si in eadem confessione persisteret, eamque confirmaret, eum interrogaverint, an esset Christus, & ex ore ejus, & iterata confessione ipsum condemnaverint. Itaque

2. *Vinctum*, Græce (*thesantes auton*) *cum vinxissent eum*, unde solutus videtur adfuisse in concilio, ut confessio liberior, nec vi extorta videretur. Vinxerunt autem, quia moris erat, ut, quem adjudicassent morti, ligatum traderent, ut Hieron. notat, videlicet tanquam certo reum. *Adduxerunt eum*, nempe universum concilium simul, ut ex Luca patet, qui dicit: *Surgens omnis multitudo eorum duxerunt*, &c. Idque ut auctoritate sua cohiberent populum: tum ut Pilatus sine longiori examine morti traderet eum, qui omnium unanimi iudicio esset mortis reus: denique ne quisquam eum auderet defendere. *Et tradiderunt Pontio Pilato*, ut esset executor sententiæ, non arbiter causæ, inquit Leo Serm. 8. de Pass. id est, ut non cognosceret causam, sed ut in damnatum adverteret. *Præfidi*, id est, Præfecto & Gubernatori totius Judææ a Tiberio constituto. Causa vero, cur non ipsi occiderent, datur apud Joan. cap. 18. v. 31. quod non liceret eis interficere quemquam; adempta scilicet eis per Romanos potestate capitalis supplicii statuendi, quamvis possent infligere leviolem pœnam, ut flagellationis, Act. 5. v. 40. Et hinc est, quod testatur Josephus 20. Antiquit. c. 8. Annanum Pontificem privatum fuisse pontificatu, eo quod Jacobum, fratrem Jelu Christi, & alios viros bonos, coacta

coacto judicum concilio, velut impietatis reos curasset lapidandos, nempe absque Romani Præsidis, vel certe Regis Agrippæ assensu. Nam lapidatio Stephani videtur tumultuarie nullo juris ordine, vel sententia contigisse. Potuerunt vero, & aliæ fuisse causæ tradendi eum Præsidi, ut scilicet invidiam declinando, culpam in Præsidem ethnicum derivarent: ut res tutius sine seditionis periculo fieret, & sine violatione festi fieri videretur: quas causas considerant Chrysostr. in hunc locum, & Aug. Tract. 114. in Joannem.

3. *Tunc videns Judas, quod damnatus esset*, id est, certæ morti adjudicatus, conclamata jam bis sententia, ad cujus executionem per Pilatum properabant. Unde putant multi, non existimasse Judam, quod esset interficiendus a Judæis, sed quia non poterat eorum animum ignorare, quem jam sæpe declaraverant, verius videtur, quod criminis atrocitas jam tandem ob oculos posita una cum considerata Christi erga se ad ultimum usque humanitate, *pœnitentia ductus* fuerit machinatae prodicionis; sed inutili. Nam quamvis & peccatum horruerit, & confessus fuerit, & pecuniam abjiciendo quodammodo satisfecerit, multis tamen necessariis pœnitentia ejus caruit. Defuit enim fides Christi, ut Dei, ut redemptoris, ut justificatoris a peccato,

defuit spes veniæ, sicut & Cain, defuit affectus amoris in offensum Deum. Unde dolor fuit non erigens animum ad emendandum, sed horrore quodam crucians & obruens conscientiam ad desperandum, eo fere modo, quo fit in inferno. *Retulit triginta argenteos*, ut pactum, quantum in se esset, rescinderet, & ita ementium infidelitatem professio vendentis argueret, ut Hilarius. *Principibus sacerdotum*, sive in domo Caiphæ, vel Pilati congregatis, sive potius nonnullis in templo obeuntibus ministeria. Principes enim sacerdotum vocantur capita familiarum, quæ non necesse est omnia adfuisse.

4. *Dicens: Peccavi, tradens sanguinem iustum*, prodendo virum innoxium ad mortem; hoc enim significatur per sanguinem. Unde tacite multo gravius arguit principes proditoris, & mortis auctores, & simul abstergit maculam, quæ Christo apud Judæos adhærere potuisset, quod eum discipulus propter sibi magis nota crimina tradidisset. *At illi dixerunt: quid ad nos? quod tu peccaveris: tu videris, an feceris, & quid feceris & quam rationem reddere possis.* Itaque facinus in solo vendente statuunt, cum vendentis testimonio scelus ementium argueretur.

5. *Et projectis argenteis in templo: sic enim sacerdotibus eos sibi videbatur reddere; recessit, non affectu pœnitentis, sed furore*

fore pereuntis, loca secreta quærens;
 & abiens laqueo se suspendit: quasi qui vel-
 let proprio supplicio scelus suum expia-
 ri, inquiunt quidam; sed rectius Hieron.
 in cap. 5. Amos, malis, quibus anxiba-
 tur, finem impone e, reputans mortem
 sibi malorum fore finem, ut desperan-
 tes solent. Stimulos enim & flagella
 conscientie non sustinebat. Elegit autem
 suspendium, quia, ut Augustinus 2. con-
 tra litteras Petiliani c. 49. duæ sunt ma-
 xime viles & usitatae mortes eorum, qui
 seipsos interimunt, laqueus & præcipi-
 tium. De genere mortis ejus plura in
 caput 1. Actorum.

6. *Principes autem sacerdotum dixerunt:*
non licet eos mittere in corbonam, id est,
gazophylacium, seu potius in thesaurum
sacrum, qui Corban dicebatur, ut Joseph.
lib. 3. de bello Judaico cap. 8. quamvis
proprie significet oblationem seu donum.
Quia pretium sanguinis est, quo scilicet san-
guis, seu homo ad sanguinis effusionem
est venditus; ubique sibi similes, exco-
lantes culicem & camelum glutientes;
quasi conscientia ipsorum sine noxa sce-
lus caperet, cujus pretium thesaurus non
reciperet. Non licere autem dicunt,
non quod certa Dei lege esset prohibi-
tum, sed per analogiam ad legem Deu-
teron. 23. v. 18. vel propter certas eorum
traditiones.

7. *Concilio autem inito*, in quem pium usum pecunia posset expendi, cum velut polluta non posset converti in thesaurum vel usum templi. *emerunt ex illis agrum figuli*, Græce (*ton agron tu kerphamenos*) *illum agrum figuli illius*, certum agrum designans, tunc, cum scriberet, celebrem. Situs erat ad australem plagam urbis, post montem Sion, ut notat Hieron. lib. de locis Hebraicis. *In sepulturam peregrinorum*, ut in mortuos & immundos expenderetur immundum hominis interfecti pretium. Peregrini enim, hoc est, non cives Jerosolymitani, magno numero quotannis affluebant Jerosolymam ad solemnitates, qui propriis carebant sepulchris. Quanquam credibilius sit, hic intelligi peregrinos gentiles, quales erant Romani milites, quos nefas putabant cum Judæis sepeliri: & ita res ista magis servit mysterio. Significatum enim fuit, morte Christi emendum esse mundum, velut agrum lutosum & peccatis immundum, in sepulturam peregrinorum: ut scilicet paretur vera requies iis, qui in hoc mundo velut advenæ & peregrini degunt, maxime Gentilibus.

8. *Propter hoc vocatus est ager ille*, nempe non a Principibus, sed a vulgo, cum res innotuisset: (sicut indicatur Act. i. v. 15.) *Haceldama*: Vox est Syriaca, significans *agrum sanguinis*, usque in præsentem diem,

diem, quo illa scribebat Evangelista. Divina hoc factum est providentia, ut, cum scelus obruere vellent, magis inclaresceret. Nam, ut Chrysost. ait, nomen loco inditum omni tuba clarius scelera tam eorum prodidit eadem, non presentibus tantum, sed & posteris, ut quoties ager nominaretur, toties memoria sceleris eorum revivisceret.

9. *Tunc impletum est, quod dictum est per Jeremiam Prophetam.* Prophetia, quæ hic citatur, apud Jeremiam non habetur, sed apud Zachariam, magis tamen quantum ad sensum, quam ad verba. Unde difficultas ista novem aut decem diversas peperit opiniones. Alii putant desumptum testimonium ex scriptis Jeremiæ, quæ perierunt, de quo 2. Machab. 2. v. 1. Alii ex apocryphis Jeremiæ libris, sicut fecit Apostolus de Janne & Mambre 2. ad Timoth. 3. v. 8. Alii ex Jeremia nostro erasum esse. Alii e rore librariorum positum Jeremiam pro Zacharia. Utrumque indicat Euseb. lib. 10. de demonstratione Evang. Alii traditionem ex Jeremia acceptam citari. Alii occurrisse Matthæo nomen Jeremiæ pro Zacharia, & corrigere noluisse, eo quod sciret tantam esse Prophetarum concordiam & unitatem, eodem per omnes loquente Spiritu, ut quod unus dixisset, alteri tribui posset. Ita August. 3. de consensu Evang. cap. 8. Duæ sententiæ

videntur esse probabiliore: una, quod cum Zacharias de pretio mentionem faciat, nihil de agro empto, vel de eo, quod istud Dominus constituerit; Jeremias vero nihil de pretio appretiati, sed de agro empto, & quod hoc esset *verbum*, id est, voluntas & constitutio Domini: Matthæus utramque prophetiam in unam conjunxerit, & uni attribuerit eo modo, quo fecit & Marc. c. i. v. 2. ubi tribuit Isaïæ, eadem arte contexendi Scripturas, prophetiam quandam Malachiæ, cui Isaïam subjungit. Hoc autem eo magis fecit Matthæus, eo quod præmisisset de agro empto in sepulturam peregrinorum, ad quod multo magis spectat prophetia Jeremiæ, quam Zachariæ: nam Jeremias sacerdos agrum illum emit ad significandum, quod Judæi reversuri essent e captivitate Babylonica, & habitaturi in agris Israel, quod sublimius præfigurabat, Judæos in fine mundi reversuros, velut peregrinos in Ecclesiam, tamquam agrum Christi occisi pretio peregrinis comparatum. Sensus istum subindicant & magis amplecti videntur S. August. loco citato & S. Anselmus in hunc locum. Altera est facilior, quamvis Augustino non videatur probari, nomen Jeremiæ irrepsisse in textum incuria vel temeritate librariorum; cujus rei indicium est, primo quod Matthæus non soleat nomina Prophetarum

exprimere: secundo, quod nonnulli codices Latini, etiam tempore August. & Lirani eo caruerint, ut uterque testis est; unde & nunc non desunt manuscripta, tum Romæ, tum in Belgio, a quibus abest: tertio quod Syriacus textus non habeat nomen Jeremiæ. Hanc difficultatis istius solutionem ex antiquis innuit Hieron. & amplexus est Rupertus ac Liranus; ex recentioribus, Jansenius, Maldonatus, Baronius ad annum 34. numer. 19. Franc. Lucas in Notis ad Latin. textum, Suarez in 3. partem tom. 2. disp. 34. sect. 1.

Et acceperunt. Aliqui suppositum hujus verbi faciunt illud, *a filiis Israel*, ut subaudiatur, *quidam*: quasi dicer. quidam ex filiis Israel acceperunt; qualis locutio est Act. 21. versu 16. & hic supra c. 23. versu 34. Sed clarum videtur, quod illud, *a filiis Israel*, respondeat verbis Zachariæ 11. versu 12. *Appretiatus sum ab eis.* Rectius itaque sacerdotes acceperunt, *Triginta argenteos, pretium appretiati*, per appositionem, quasi dicer. qui argentei fuerunt illud pretium Messiae appretiati. *Quem appretiaverunt*, id est, tanti æstimaverunt, & isto pretio pacti sunt, *a filiis Israel*, Juda scilicet proditore, qui erat ex illis, quod propheta stomachando dixerat, *decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis.*

10. *Et dederunt eos in agrum figuli, i. e. ad emendum agrum figuli.* Matthæus neque

que verbis, neque verborum ordine cum Zacharia convenit, ut Hier. notat, sed tantum sensu. Propheta enim personam Christi gerens petiit a Judæis sibi dari mercedem suam, pro beneficiis, quibus eos docendo, sanando, &c. affecerat; & principes, loco mercedis, *appenderunt*, inquit, *mercedem meam triginta argenteos*, eos appendendo Judæ proditori, ut morte mulctarer. Itaque dixit Dominus ei, *Proice illos argenteos ad statuarium*, Hebraice *figulum*, id est, sic eos projice in templum, ut per sacerdotes ad manus statuarii seu figuli, vendentis agrum suum, perveniant, *decorum* scilicet & magnificum *pretium*, quo *appretiatus sum ab eis*, pro tot laboribus & beneficiis: pressius enim verba ista cum irrisione & stomacho legenda sunt, ut ibidem Hieron. notat. Itaque quos ibi argenteos projici jubet, eos projiciendos esse hoc ipso prædicit, & quod Propheta se mox fecisse dicit, hoc Matthæus narrat esse factum. Et illa causa est, cur ea, quæ Zacharias protulit in prima persona, Matthæus narret in tertia, a qua tamen statim transit ad primam dicendo, *Sicut constituit mihi Dominus*. Verba ista non sunt apud Prophetam, sed res ipsa, quatenus dicit se, sicut jussus fuerat a Deo, tulisse & projecisse triginta argenteos in templum.

11. *Iesus autem stetit ante Præsidem* scilicet in Prætorio, Judæis remanentibus foris, ne contaminarentur. Multo enim plenius hanc historiam narrat Lucas initio capitis 23. & maxime Joan. cap. 18. versu 28. & seqq. Ex Joanne itaque constat, quod primo eum accusare noluerint, ut qui ejus judices fuissent, sed statim tamquam malefactorem plectendum esse contenderint. Quod cum Pilatus detrectaret, ex Luca constat, eos objecisse, quod se dixisset esse Christum Regem, & tributa Cæsari dari vetuisset. Hoc crimen, neglectis cæteris, maxime examinandum duxit Pilatus, eo quod nemo in Romano imperio se Regem dicere posset sine læsa majestate, nisi Cæsar concessisset. Itaque interrogat eum Præses: *Tu es Rex Judæorum?* Græce (*ho basileus*) scilicet quem illi promissum exspectant & Christum vocant. Non caret autem emphasi illud, *Tu*, in tali scilicet habitu & apparatu, ut non sine contemptu & risu dictum videatur, ut notavit Origenes. *Dicit illi Iesus: Tu dicis.* Quæ verba non statim Pilato reddita sunt, sed multis interpositis, quæ narrat Joan. Ut enim Augustinus ait 3. De consensu cap. 8. multa dicta & multa responsa sunt: unde quisque eorum, quantum visum est, decerpsit, & in narratione sua posuit, quod satis esse judicavit.

12. *Et cum accusaretur a principibus, &c.* Rursum scilicet postquam jam totas ad ipsos rediisset Pilatus, & Jesum post examen de affectata Regis dignitate excusaret. Accusatio autem hæc secunda erat de subversione gentis Judaicæ a Galilæa usque huc, Lucæ 23. versu 5. hoc est, quod esset seditiosus. *Nihil respondit:* Pilato enim jam responderat id quod satis erat; adversariis noluit. propter causas, quas diximus cap. præced. v. 63. Unde Pilatus quamvis satis adverteret criminum inanitatem, aggravat tamen ea verbis.

13. *Non audis, quanta adversum te dicunt testimonia?* ut scilicet responsum eliceret, quo seipsum aliquantulum defenderet, & ita facilius liberari posset. Indicat hoc clarius Marcus, dicendo: *Non respondes quidquam?* scilicet ut te tuearis: *vide in quantis te accusant*, quasi dicer. *Defende teipsum;* sed Dominus

14. *Non respondit ei ad ullum verbum,* non contemptu Præsidis, sed accusationum. Unde nec præses, cui jam falsus erat alteram accusationis partem, arbitratus est se silentio contemni, sed miratus est *vehementer*, nimirum quod vir communi judicio sapiens, eloquens, innoxius, judicem faventem habens, in periculo capitis constitutus, ad accusationes inanes, & frigidas calumnias tan-

ta mansuetudine & fortitudine animi & mortis contemptu prorsus obmutesceret.

15. *Per diem autem solemnem, Paschatis.* Omitit hic iterum Matth. missionem ejus ad Herodem: nam quæ hic sequuntur, contigerunt, postquam ab Herode remissus esset, ut patet ex Luca. *Consueverat Præses populo dimittere unum vinculum, seu captivum, quem voluissent, videlicet populus.* Consuetudo ista videtur manasse ex memoria beneficii liberationis ex carcere Ægyptiaco, & a Romanis conservata, cum Rempublicam invasissent, in gratiam populi, qui privilegiis & consuetudinibus istiusmodi maxime teneri solet.

16. *Habebat, autem tunc vinculum insignem, sceleribus.* Crimina ejus indicantur a Luca, quod fecisset in civitate seditio- nem & homicidium. Joan. addit fuisse latronem, quales scilicet publicas obsi- dent vias.

17. *Congregatis ergo illis dixit Pilatus, preveniens postulationem populi, qui occasione, tum festi, tum Jesu traditi congregatus erat: Quem vultis dimittam? Barabbam, an Jesum, qui dicitur Christus?* id est, qui vulgo a vobis habetur ille Messias, & Rex Judæorum, etsi non huiusmodi. Serio, non joco hoc eis refri- cat, ut hoc nomine, & hac inulita po- pulo opinione esset Jesus gravior. Pila- tus enim, cum non potuisset eum apud

Principes liberare, ut ex aliis Evangelisti patet, tentavit hanc viam, ut expeditissimam apud populum, innumeris ab eo affectum beneficiis. Unde etiam non permisit eis liberam electionem, quemadmodum versu præced. sed restrinxit ad duos tantum; unum de industria selectum facinorosissimum, ne subesset aliqua misericordiæ causa; alterum innocentissimum, ut cogerentur ipsam eligere. Hic animus Pilati patet ex versu sequenti.

18. *Sciebat enim, ex fama publica, quod per invidiam tradidissent eum, sibi scilicet occidendum, Principes sacerdotum.* Cum autem invidia sit odium fœlicitatis alienæ, ut Aug. 11. De Genesi ad lit. c. 14. causa hujus invidiæ fuit claritas nominis ejus apud populum, & auctoritas in docendo major quam sua, ut satis colligitur ex Joan. 11. versu 48. & cap. 12. versu 19.

19. *Sedente autem illo pro tribunali; id est, in tribunali, more Judicis, ad causam examinandam, misit ad eum uxor ejus, quod decorum non esset maritum per se in negotiis publicis interpellare: (Lucius Dexter in Chronico vocatam vult Claudiam Proculam:) Dicens: Nihil tibi, & justo illi, id est, nihil tibi negotii sit cum isto justo; quem ita vocat, quod excellenter justus esset, ita & nomen religionis deterret eum ab ejus condemnatione.*

natione, sicut metu malorum per id, quod sequitur: *Multa enim passa sum hodie per visum*: (Grace, *kat onar, in somnis*) ut vertitur Matth. I. versu 20. non quod noctu contigerit, mane enim narrasset marito, sed quod dormienti post discessum mariti. Quid passa fuerit, non constat: verisimile est, fuisse minas poenarum, impendentium Judæis & Pilato, ex persecutione & damnatione iusti illius. S. Ignatius, Beda, & Anselmus putant immisum fuisse somnum a diabolo, impedire volente fructum passionis, quem incipiebat persentiscere. Sed cur igitur Judæos non cessavit instigare ad scelus? Rectius proinde Ambros. lib. 10. in Luc. Hieron. Theophyl. & alii docent, fuisse a Deo immisum non Pilato Iudici, ne suspectus aut corruptus videretur, eique non crederetur: sed uxori, ut innocentiae testimonium haberet Christus ab omnibus, a Judæis credentibus, a Iudice, uxore ejus, centurione, militibus, latronibus, terra mota, sole obscurato, templo, petris, mortuis. Notatione vero dignum est, neminem in tota passione pro liberatione Domini locutum esse, nisi duos Gentiles, Pilatum & uxorem ejus.

20. *Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt populis, per emissarios suos, huc illuc dimissos; spatium enim aliquod deliberandi videtur fuisse interpositum.*

Tacite autem indicatur, Pilatum non fuisse frustrandum spe sua, nisi Pontifices concitassent turbam sibi obnoxiam. *Ut peterent Barabbam, Jesum vero perdere,* id est, mortem ejus postularent. Hoc autem a Pilato non erat eis propositum, sed ex pura malitia Pontifices addiderunt. Præses itaque territus uxoris denuntiatione, cum fortius instaret pro liberatione, & rursum peteret, *quem velent dimitti,*

21. *Illi dixerunt, Barabbam.* Quæ postulatio sicut erat injustissima, ita Domino ignominiosissima, postponi videlicet publico latroni, imo in gratiam latronis damnare innocentem, & in odium innocentis liberare latronem. Unde S. Petrus, Act. 3. versu 14. exprobrat eis istam injustitiam velut intolerabilem: & Athanas. de Pass. notat, idcirco apud Judæos horrendas illas seditiones & cædes paulo post increbuisse, quas narrat Josephus libris de bello Judaic. Unde & Pilatus attonitus petitionis impudentia, iterum instat:

22. *Quid igitur faciam de Jesu?* Dixit igitur hoc, volens dimittere Jesum, ut notat Luc. cap. 23. versu 20. Nam tacite & placide eis suggerit, ut simul petant etiam alterum sibi dimitti, & idcirco iterum reficit eis gratissimum Judæis titulum, *Qui dicitur Christus,* qui scilicet talis etiam recentissime a vobis habi-

habitus est: sed plusquam oportebat, Judicis auctoritatem vulgo submisit: non enim erat populi, pœnam alteri vincitorum decernere, sed tantum libertatem petere. Unde cum populo gratificari decrevisset, ad præcipitium summæ iniquitatis deductus est.

23. *Dicunt omnes*, & principes, & a principibus persuasus populus, arrepta e vestigio potestate sibi facta, *Crucifigatur*. Proxima crucis petendæ occasio fuit petitio Pilati: nam quamvis præter mentem, tacite tamen suggerebat malevolis hominibus, ut, quia latro & seditiosus pro Jesu liberabatur, supplicium quoque ipsius transfiret in Jesum, ut notat Baronius: idque maxime quia accusabatur seditionis & majestatis, Lucæ 23. v. 2. & 3. unde & titulus, *Rex Judeorum*. Supplicium autem crucis apud Romanos decernebatur seditiosis & majestatis reis, latronibus & præsertim personis vilissimis, ut servis, sicut probat Lipsius 1. de Cruce. Itaque tria videntur Pontifices in petendo illo supplicio spectasse: primo congruentiam ad prætextata crimina: secundo, summam atrocitatem, ut ita se vindicarent; sit enim quemadmodum in partibus nervosissimis & a corde remotissimis, ita cum maximis & diuturnis doloribus: tertio, extremam ignominiam, ut nomen & memoria ejus esset Judæis & Gentibus exe-

crabilis, ut notat Chryſ. in Joanem. Divinitus quoque factum eſt, ut Salvator nullum ſibi mortis genus deligeret, ne aliud genus expaveſcere videretur, ut Athanaſ. de corporali adventu Verbi. *Ait illis Præſes: Quid enim mali fecit? illud, Enim,* implicatam facit hic & apud Marcum orationem, nihil enim habet, cui respondeat. Itaque, vel reſpondet menti potius quam verbis, quaſi dicer. non eſt æquum, ut crucifigatur, quid enim mali fecit? vel certe redundat. Itaque populum facit hic teſtem innocentiae: illi autem cum in accuſando & probando palam deficerent, ad importunas ſe preces & vociferationes vertunt. Porro verbis iſtis ſubjicit Lucas, *Corripiam ergo illum & dimittam*, ex quo colligitur, poſt iſta verba fuiſſe flagellatum, ſpinis coronatum, indutum purpura, ductum foras, & cum iterum clamarent, Pilatum ſediſſe pro tribunali, & laviſſe manus; ſicut narratio Joannis omnino poſtulare videtur.

24. *Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, neque remiſſione ad Herodem, neque beneficio liberationis ſolemniſ, ſive loco Barabbæ, ſive cum Barabba, neque flagellatione & reliqua ignominioſa tractatione, neque toties iterata conteſtatione innocentiae ejus. Sed magis tumultus fieret, ſeditio ſcilicet popularis ex eo, quod ſe tam difficilem præberet,*

beret. Quibus verbis non excusatur Pilatus, qui ne declinaret a justitia, omnia perrumpere debuisset; sed potius Christus, quod nullo crimine, sed metu seditionis damnatus sit, imo a Judice absolutus: nam *accepta aqua lavit manus*: sequens in eo factio, vel naturalem significationem lotionis corporis, ad indicandam animi sui innocentiam; vel apud Judæos Judaicam adhibens cæremoniam, ut vult Orig. apud quos illa ad istum finem lege præscripta erat, Deuter. 21. versu 6... *Coram populo, spectante, ut impii facti invidiam a se in populum declinaret.* Factum suum explicat his verbis: *Innocens ego sum a sanguine justii huius*, id est, a morte, seu effusione sanguinis, quam petitis. Sed si hic justus, quomodo tu damnando innocens? Itaque Jesum damnando absolvit, se purgando condemnat: nec sufficit manuum lotio: nam ut Leo Serm. 8. de Pass. non purgant contaminatum animum manus lotæ, nec in aspersis aqua digitis expiatur, quod famulante impia mente committitur. *Vos videritis*, in quorum caput culpa cædis istius execrandæ & vindicta redundabit. Hæc ergo cæremonia videtur adhuc eo spectasse, ut vel sic Judæos revocaret: sed per divinam providentiam eo directæ est, ut testatissima redderetur morientis pro nobis innocentia, dum in ipsa sententia justus pronuntiatur, ut observat

August. Serm. 118. de temp. & ita vincit, cum judicatur.

25. *Et respondens universus populus, qui ex universa Judæa confluxerat in illo festo: Sanguis ejus super nos & super filios nostros, id est, Nos totam culpam & poenam criminis, si quæ fuerit, præstabimus, & in nos & filios nostros suscepimus; tu sis securus.* Phrasis est Hebraica, frequens in Scripturis, ut Levit. 20. versu 9. 12. 16. Itaque his verbis & sua & filiorum capita vindictæ obligarunt, quæ in hodiernum usque diem durat. Maledictiones enim & benedictiones parentum super filios, velut qui pars ipsorum sint, miros effectus habere solent.

26. *Tunc, superatus tanta pervicacia, dimisit eis Barabbam: Jesum autem flagellatum, (Græce Phragellosus, cum flagellasset) ante videlicet, non nunc, quod jam esset crucifigendus: Lucas enim dicit Pilatum dixisse, emendatum dimittam; & paulo post, corripiam eum & dimittam: quo flagellationem indicare voluit, & quidem consilio, non ut in crucem ageretur, cui erat moris flagellationem præmittere, sed ut eorum animos leviori castigatione, crucem præire solita, placaret, Jesumque a cruce eriperet, ut sentit August. Unde post flagellationem, & per ipsam flagellationis immanitatem adhuc conatus est Jesum a cruce eripere, ut ex Joan. apertissimum est. Porro Virgæ a Flagellis*

his distinguuntur, ut patet etiam 2. ad Corinth. 11. versu 24. & 25. quia virgæ honestiores erant, flagra fervorum: illæ lignis, hæc loris constabant: illæ mitiores erant, hæc asperrima; ita ut Horatius vocet libr. 1. Sat. 3. *horribile flagellum*, & Ulpianus L. 8. De pœnis, scripserit, ministrorum immanitate multos sub ejusmodi flagellis interiisse. Intexebantur eis subinde tali, aut officula, quæ vocabantur flagra talaria, seu taxillata, maxime horribilia. An hic ita factum fuerit, non constat, nisi quod verisimile sit, immanem fuisse flagellationem, ut inimicos placare posset; ideoque & ab Isaia & a Christo prædicta fuit. More Judaico, subinde etiam Romano, reus alligabatur columnæ & cædebatur, neque stans, neque sedens, sed inclinatus, ut expresse præscribitur in tradition. Thalmuldicis libri Marcoth. cap. 3. Unde Hieron. Epist. 27. Ostendebatur illi (Paulæ) inquit, columna, Ecclesiæ porticum sustinens, infecta cruore Domini, ad quam dicitur vinctus & flagellatus. Cujus rei & Prudentius testis est, & hodie Romæ ostendi dicitur in templo S. Praxedis. Flagellatus est autem a Pilato, seu jussu ejus, ideoque non a Judæis, sed Romanis militibus; ut numerus quadraginta ictuum, uno minus, non fuerit in eo observatus, sed dirissima extiterit flagellatio. Tra-

didit eis, Judæis scilicet, non militibus; Lucas enim dicit, Tradidit eum voluntati eorum, videlicet Ut crucifigeretur, sua quidem auctoritate, non tamen sententia, quasi cruce dignus. Non enim probari potest, Pilatum in eum tulisse sententiam velut reum mortis: unde illa videtur ficta, quæ legitur apud Adrichomium. Ergo pro tribunali sedit quidem, sed adjudicavit tantum, fieri petitionem eorum, ut loquitur Lucas; ut scilicet ab ipsis damnatus traderetur eis crucifigendus, sicut petebant.

27. *Tunc, cum scilicet Jesus esset flagellandus, non cum tradendus esset ad crucem; utrumque enim dixerat Matthæus. Nam non minus coronatio, totaque sequens illusio, quam flagellatio præcesserunt traditionem ad crucem, ut Augustin. 3. de consensu cap. 9. & ex Joan. clarum est. Itaque Matth. & Marcus recapitulant id, quod ante narrari rerum ordo postulabat. Tunc ergo, cum esset flagellandus, & velut mitiori pœna quam mortis corripendus, ut, vel sic liberari posset, milites Præsidis, ideoque Romani, tamquam lictores, quatuor tantum videntur fuisse, Joan. 19. versu 23. & suscipientes Iesum in prætorium, id est, accipientes eum, duxerunt intus in atrium prætorii, ut Marc. locum scilicet habitationis Prætoris Romani, seu Præsidis. Porro tam Matth. quam*

quam Marcus & Joan. aperte tribuunt flagellationem Pilato, id est, iussui eius, coronationem tamen & cætera solis militibus. Unde Tertullian. de corona milit. cap. 9. dicit eam fuisse Romanorum militum commentum: nam sicut, cum esset a Caipha condemnatus, licentia ministrorum exprobravit ei acerbissime quasi arrogatam prophetiam, ita flagellato licentia militaris arrogatam Regiam dignitatem, idque ludibriis crudelissimis, non jubente, sed permittente Pilato, ut Leo Serm. 8. de Pass. putans videlicet Judæorum animos mitigandos. Isti ergo quatuor milites *Congregaverunt ad eum universam cohortem, suam scilicet, cujus ipsi erant, ut inaugurationi regis, quam meditabantur, nullius ingenium, industria, petulantia, improbitas deesset, sed immanes vires suas in commune conferrent. Itaque non videntur cæteri flagellationi interfuisse. Porro Cohors est peditum, decima scilicet pars legionis: unde facile est conicere de numero, si constaret de numero legionis. Hoc constat, cohortem facile fuisse quingentorum militum: aliqui ad mille quingenta augent, putantes legionem constituisse duodecies mille quingentis militibus; nec testimonia apud antiquos, Tacitum & alios desunt.*

28. *Et exuentes eum, vestibus propriis, quibus eum a flagellatione iterum induerant, chlamydem coccineam circumdederunt*

21. detritam scilicet alicujus militis, ut esset instar alicujus paludamenti, quo Reges & Imperatores in castris utebantur. Joannes vocat *vestem purpuream*, & Marcus *purpuram*, quæ Regibus & Principibus viris propria erat. Unde Ambrosius & Hilar. putant eam fuisse distinctam a *chlamyde coccinea*, non solum colore, sed & vestis genere: Augustinus tamen 3. de consensu cap. 9. putat eandem fuisse, eo quod purpura quædam sit cocco simillima, vel quod eadem coccinea chlamys etiam in aliqua parte aliquid purpuræ habuerit. Hæc ergo quasi paludamento Regali Regem adumbraverunt.

29. *Et plectentes coronam*, instar diadematis Regii, *de spinis*, ut ludibrium esset cum tormento conjunctam. Spinæ istas rhamnum fuisse credunt, qui locis istis frequens: aliqui juncum marinum fuisse volunt; sed hoc improbabile est, magisque convenit figuræ arietis, hærentis cornibus inter vepres, si rhamnus fuerit. *Et posuerunt super caput ejus*, non ut instar pilei caput tegeret, sed ut tempora tanquam corona cingeret & pungeret. Nam ut Tertull. de corona milit. cap. 14. præter figuram contumelia in promptu est, & turpitudine, & dedecoratio, & his implexa sævitia, quæ nunc Domini tempora & scindaverunt, & lancinaverunt. *Et arundinem in dextera ejus*, ut esset loco sceptri. *Et genu flexo*, ut spe-

speciem adorationis novi Regis præferrent, *illudebant ei*, velut ludicro Regi; & apprecantes omnia fausta & felicia dicebant: *Ave Rex Judæorum*, quibus tacite ei exprobrabant affectationem regni.

30. *Et expuentes in eum*; hac contumelia magis interpretantes ludicram adorationem suam, *acceperunt arundinem*, scēptum scilicet e manibus ejus, & percutiebant caput ejus, simul, ut morionem, qui regnum affectabat, irridentes, ut S. Thomas notat: simul dolorem inferentes ex concussione spinarum. Addit Joan. etiam dedisse eis alapas loco scilicet tributi, & munerum, quæ Regibus inauguratis offeruntur: ita ut ista illusio ad summum crudelitatis & contumeliarum omnium fastigium pervenerit, ut loquitur Victor Antiochenus in Marcum. Videntur hoc fecisse in gratiam Judæorum, ut Chrysostom. notat, si non eis incitantibus, a quibus mercedem nocturnæ comprehensionis acceperant. Mirum est autem, quod Rex Judæorum Agrippa postea simili fere modo in persona cujusdam morionis (Araba, si non forte Barraba) Alexandriæ illusus fuit, in vindictam arbitror facti illius, ut narrat late Philo in Flaccum. Mystice Ambros. lib. 10. in Lucam: Quamvis militibus defuerit boni operis affectus, Deo tamen suus non defuit honos, qui salutatur, ut Rex, coronatur ut victor, qua-

si Deus & Dominus adoratur. Arundo comprehenditur manu ejus, ut humana fragilitas jam non sicut arundo moveatur a ventu, sed operibus Christi corroborata firmetur: eadem caput ejus percutit, ut solidata divinitatis attactu nostra conditio mutari possit. Hæc ille. Aliter Hieronimus in Matth. In chlamyde coccinea opera Gentium cruenta (id est, peccatum) Christus sustinet: in corona spinea maledictum solvit antiquum: in calamo venenata occidit animalia. Sed accuratius & latius S. Athanas. De passione & cruce Domini.

31. *Et postquam illuserunt ei*, tot & tam acerbis ludibriis ad satietatem usque, *exuerunt eum chlamyde*, coccinea. Multa hic intermittit Matthæus, quæ Joan. supplet cap. 19. versu 4. usque ad 16. Fuit enim in isto habitu ostensus Judæis, ut placarentur, rursus examinatus, tandem productus foras, a Pilato sedente pro tribunali traditus voluntati eorum. Itaque redit hic Matthæus ad narrationem inchoatam versu 26. Exuta igitur chlamyde, *induerunt eum*, milites illi quatuor, *liectores*, *vestimentis ejus*, ut ab hominibus cognosci posset, & *duxerunt eum*, ut crucifigerent: Marcus & Joan. ajunt *eduxerunt*, scilicet extra civitatem. Tunc enim impletum est illud Matthæi, quod ejece-
runt heredem extra vineam, tamquam indignum scilicet, quem civitas sustine-
ret,

ret, ut extra portam, juxta Apostolum ad Heb. 13. pateretur, sicut ibi hostia pro peccato cremabatur. Decebat enim eum extra civitatem in agro cum Abel pati, ut cessantibus veteribus victimis, nova hostia novo imponeretur altari, & Crux Christi non templi esset ara, sed mundi, ut notat sanctus Leo Serm. 8. de Passione Domini.

32. *Exeuntes autem*, in ipso scilicet egressu portæ civitatis. Constat enim ex Joan. Christum exivisse bajulantem sibi crucem, sicut Isaac ligna sui sacrificii portaverat. Reo namque ex more imponebatur crux ferenda, vel tota, vel pars, sicut ex ethnicis Scriptoribus constat. Fiebat autem & ad ludibrium & ad pœnam. Unde August. Tract. 117. in Joan. Grande spectaculum, sed si spectet impietas, grande ludibrium: si spectet pietas, grande mysterium. Ludibrium erat in eo, ut Leo Serm. 8. cit. quia fiebat ad irrisionem regis dignitatis: mysterium, quia gestabat virgam principatus sui; qua percussurus erat diabolus, & triumphus sui trophæum super humeros, quod fixurus erat in frontibus Regum. Itaque exeuntes portam, invenerunt hominem Cyrenæum, ex Cyrene urbe, vel Cyrenaica regione, quæ est in Africa circa Libyam, ut patet non solum ex Plinio lib. 5. cap. 5. sed & Act. 2. v. 10. Unde veteres plerique
alt-

auctores, Ambros. Hilar. Leo, volunt, Gentilem fuisse, ad significandum, Gentiles præ Judæis crucem Christi laturos. Quamquam: Simon, nomen sit Judaicum: Judæus enim esse potuit, qui, vel cujus parentes habitationem e Cyrænæ Jerosolymam transtulissent: erant namque dispersi Judæi per totum orbem, ut patet loco Act. cit. *Hunc angariaverunt*, seu vi compulerunt, ut tolleret crucem ejus. Lucas, *imposuerunt ei crucem*, nempe totam, ferendam usque ad locum Calvariæ, ut sentit August. 3. De consensu cap. 10. sicut ante Jesus totam tulerat. Causam fuisse debilitatem nimiam, & accelerationem, videtur verisimile. Militaris autem insolentia coëgit hominem extraneum, eo quod nemo ignominiosum lignum ferre dignaretur. Significatum autem fuit, crucem a plurimis non suscipi nisi coactis, susceptam tamen ferri voluntarie.

33. *Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha*, scribendum fuisset *Golgoltha*, sed, L, euphoniæ causa excidit, & Syriace significat *Calvariæ*, sicut hic explicatur. Locus autem *Calvariæ* dictus est a calvariis & ossibus facinosorum hominum ibi dispersis, eo quod esset locus supplicii infamis, ut vult Hieron. Plurimi tamen veteres ita vocatum volunt, quod ibi primi hominis cranium, seu ipse primus homo traditione quadam diceretur sepul.

sepultus, ut Orig. in Matt. Ambr. lib. 1. in Luc. Athanas. de Pass. Epiph. late Heresi 46. ut videlicet ibi mortem susciperet Christus, ubi radix totius mortis requiesceret.

34. *Et dederunt ei vinum bibere*: Græcus habet (oxos) acetum, sed fere omnes Latini veteres legunt vinum, (oinos) & ita Græce etiam legitur apud Marcum. Credibile est fuisse vinum evanidum & acetosum, ut utroque nomine vocari potuerit, sicut Theophyl. in Marc. notat. Ex composito hoc factum fuit, ad affligendum moriturum, cum damnatis ad mortem vinum præstantissimum dari soleat, ne mortis horror terreat, vel dolor torqueat. *Cum felle mixtum*: Marcus vocat vinum myrrhatum. Vinum autem myrrhatum, seu myrrhinum duplicis generis erat: aliud ex poculis myrrheis, quibus vinum calidum infusum fuerat, odorem, saporemque contrahebat jucundissimum: aliud myrrha, calamo aliisque aromatis condiebatur. Utrumque pretiosissimum erat, ac vires addebat, prout constat partim ex Plinio lib. 14. c. 13. partim ex Atheneo, qui etiam dulce fuisse indicant. Constat autem traditionibus Judæorum, quæ adhuc in Thalmud extant, afficiendis supplicio myrrhatum vinum propinari solitum, nimirum juxta illud Proverb. ult. *Date siceram merentibus*, &c. Itaque juxta hæc valde verisimili-

militer dici potest, hoc vinum myrrhatum fuisse distinctum a vino felle mixto, ut sentit Euthym. & obscurius Theophyl. in Matth. Sed tamen & idem Theophyl. & alii plerique veteres, ut August. libr. 3. de consensu cap. 11. sive diversum fuerit vinum, sive idem, cui fel mixtum fuerit, hoc est, sola myrrha amarissima instar fellis, vel cui revera fel simul & myrrha commixta fuerint, sentiunt fuisse amarissimum, & ad illudendum affligendumque adhibitum specie refocillandi, quod sane moribus Judæorum videtur magis fuisse consentaneum. *Et cum gustasset*, cujusmodi esset, ne scilicet indignabundus contemnere videretur, tamen *noluit bibere*, id est, transmittere, quod Marcus dicit eodem sensu, *non accepit*, scilicet ut biberet, seu transmitteret, ne vel sibi malum accersere velle, ut desperabundi solent, vel barbaram eorum immanitatem probare videretur.

35. *Postquam autem crucifixerunt eum*, id est, cruci affixerunt, nempe clavis, non funibus, ut constat ex resurrectione, Lucæ 24. versu 29. & Joan. 20. versu 25. & 27. Affixus autem fuit tribus clavis, ut communior videtur habere opinio, uno videlicet duos pedes terebrante, sicut tradit Nonnus metaphrastes Evangelii secundum Joannem, & Nazianz. in Carm. de Christo a cruce deposito. Gregorius

gorius tamen Turonensis tradit quatuor fuisse clavos, cui antiquiores imagines suffragantur. Suppedaneum subiciunt quidam pedibus, ut facilius suffigi possint; sed sic stetit in cruce Christus, non suspensus pependisset, sicut hoc agnoscunt Scripturæ, Act. 5. versu 30. & alibi. Facie versum fuisse in occidentem, dorso Jerosolymam, docet Sedulius & Auctor Comment. in Marcum apud Hieronym. ut sic duæ simul prophetiæ literaliter implerentur: *Dorsum, non faciem ostendam eis in die perditionis eorum*, Jeremiæ 18. versu 17. *Oculi ejus super gentes respiciunt*, Psal. 65. Cum corona spinea pependisset, expresse docet Tertull. lib. contra Judæos c. 13... *Diviserunt vestimenta ejus*, id est, partiti sunt milites: damnatorum enim vestes, ut Cyrillus 12. in Joan. c. 32. quasi hereditatis lege ad se pertinentes sibi vindicabant, ut nunc a lictoribus fieri solet. Ergo nudus crucifixus est: unde Psal. 68. qui de passione loquitur: *Operuit confusio faciem meam*. Vestimenta fuisse plura, patet ex Joan. nam præter tunicam, scilicet interiorem, quæ mansit integra, in quatuor partes diviserunt vestimenta, quæ videtur fuisse tunica exterior, si non & pallium: quod tamen, quia magis honestatis, quam necessitatis causa gestatur, vix credibile est passionis tempore gestum fuisse. Hæc ergo vestimenta diviserunt in quatuor

partes, unicuique militi partem, ut Joanes. *Sortem mittentes*, nempe non solum super tunicam inconsutilem, sicut Joan. narrat, sed etiam super vestes illas divisas, quis quid tolleret, ut ex Marco clare constat. Factum est hoc, spectante Jesu, ad ludibrium & acerbitatis augmentum, ut Theophyl. observat.

36. *Et sedentes milites*, tum lictores, tum reliqui custodes, cum centurione suo, de quo versu 34. ... *servabant eum*, ne quis videlicet amicorum de cruce vivum deponeret.

37. *Et imposuerunt super caput eius in ea crucis parte*, quæ super lignum transversum eminebat, *causam ejus*, propter quam crucifixus esset, seu causam supplicii, *scriptam*, tribus videlicet linguis, ut Joanes. Fiebat ex more Romano, quo titulus supplicii scriptus vel præferrebat, cum duceretur reus, vel affigebatur. Sic ergo Christus quamvis in cruce pro nobis hominis infirmitate dolebat, super crucem tamen Regis majestate fulgebat, ut Beda in Lucam. *Hic est Jesus Rex Judæorum*, Marcus, *Rex Judæorum*, Lucas, *Hic est Rex Judæorum*, sensum expresserunt, non verba. Nam vera verba crucifixo affixa videntur a Joan. adferri, *Jesus Nazarenus Rex Judæorum*: illa quippe cum titulo Romæ asservato dicuntur convenire, ut *Jesus* sit proprium nomen; *Nazarenus*, patria, qua vulgo

no-

notus erat: *Rex Judeorum*, causa supplicii, qua Pilatus simul etiam se purgasse voluit affectationem regni Judaici ei imponens, & se de pontificibus, ad innocentis necem adigentibus, ulcisci, quod eis ignominiosum esset, Regem eorum ipsis postulantis in crucem suffigi. Nam propterea etiam titulum mutare noluit, quamvis altiore consilio divinitus id ageretur, ne scilicet scriberet, quod affectasset regnum, sed quod esset Rex; hoc non crimen, sed gloria est.

38. *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones*; consilio tum humano, tum divino; humanum fuit, partim Pilati, ne ita insontem plectere videretur, ut sceleratis parceret; partim Pontificum, ut confors supplicii latronum, confors etiam criminum vulgo haberetur: & ideo ipsis, ut credibile est, instigantibus tamquam princeps facinorosorum hominum in medio suspenditur, quod ei fuit summæ ignominiae, sicut Isaias & Christus ipse notavit Lucæ 22. versu 27. Divinum consilium fuit, ut vere pro sceleratis passus, & eorum ad se converforum princeps esse significaretur; divinique iudicii & discretionis specimen exhiberet, dum iudex in medio unum damnat, alterum salvat, Judæos rejicit, Gentes adsciscit, ut ex parte notavit Augustin. Epistola 48.

39. *Prætereuntes autem*, sive casu via publica, quæ ibi erat, ut Euthym. & Victor. Antiochen. notant, sive potius spectantes, qui de industria circumcurabant crucem, curiositatis & virulentiae ostendendæ causa, ut insultarent morientibus: *blasphemabant eum*, verbis in ejus divinitatem contumeliosis convitiando, *moventes capita sua*, propter irrisionem, ut notat Ambros. talis est enim motus capitis irridentium. Unde Isaia 37. versu 22. *Subsannavit te virgo, filia Sion, post te movit caput.* Et hanc irrisionis speciem prædixerat de Christo David, Psal. 21. versu 8. & Psal. 108. versu 25. Est autem hoc genus contumeliæ, in summis scilicet malis aliquem tam acerbis appetere ludibriis & convitiis, acerbissimi animi signum, & toleratu gravissimum.

40. *Dicentes*, id est, non solum gestibus irridebant, sed, ut S. Leo Sermon. 10. de Passione, fixuris clavorum addebant etiam tela linguarum: *Vah*; Interjectio est hoc loco contemnentis & exprobrantis, sibilo oris pronuntianda, qualis est apud Flandros, *Phi*. *Qui destruis templum Dei & in triduo illud reædificas*: quasi dicer. Qui te tantæ potentiae venditasti, pudeat te jam jactantiæ & arrogantiae tuæ. *Salva temetipsum*, e cruce; quod longe facilius, quam vastam illam molem triduo erigere. *Si Filius Dei es*, sicut coram Pontificibus professus es,
des-

descende de cruce. Noluit autem, quia tempus non erat ostendendæ potentiae, sed perfectæ patientiæ, ut August. in Psalm. 40. noluit, ne si ad eorum postulata descenderet, impatientiæ videretur cedere: denique noluit, ut majus divinitatis suæ præberet testimonium, videlicet tum tantam patientiam, quantam nemo hominum perpetraret, ut Tertull. lib. de patientia, tum gloriosam resurrectionem suam.

41. *Similiter & principes sacerdotum*, omnis decoris & gravitatis & dignitatis suæ obliti præ animi immanitate. Nec enim eos interesse decebat suppliciis, multo minus morientem scommatibus incessere. *Cum Scribis & senioribus*: unde ab omni genere hominum laceratus est, a tribus ordinibus primatum, a vulgo, a militibus, a supplicii fociis latronibus, ut ita, juxta Chrysostom. tamquam arrogans, impostor, in conspectu omnium vituperatus decederet.

42. *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere.* Verba videntur esse non fatentium ejus miracula, ut vult Hieronym. sed potius tacite calumniantium: quasi dicerent, Seipsum non potest salvum facere, ergo signum est, quod nec alios salvos fecerit, sed tamquam impostor & magus oculis illuserit. Unde Chrysost. dicit priora miracula in dubium vocari; Theophyl. ea vellicari, ut

phantastica ; Euthymius , ut præstigiis facta. Et quia se dixerat esse Messiam & Filium Dei , utrumque se putant apertæ falsitatis convincere. *Si Rex Israel est* , nempe ille promissus Messias , ut indicant Marcus & Lucas. *Descendat de cruce* , & credimus , Græce (*pisteusomen, credemus*) *ei* : non quasi hoc serio sentirent , aut promitterent , sed propter conditionis , ut putabant , impossibilitatem , & evidentiam ad oculum , quod non esset Messias. Loquuntur animo illudendi crucifixum. Cur ergo non descendit , ut eis potestatem descendendo monstraret ? Respondet Leo Serm, 17. de Pass. quia non secundum preces blasphemantium linguarum humani generis redemptio debebat omitti : & Augustin. Tractatu 37. in Joan. quia patientiam docebat , ideo potentiam differebat. Si enim quasi commotus ad eorum verba descenderet , victus convitiolorum dolore putaretur. Nam quid ei magnum fuit de cruce descendere , qui potuit de sepulchro resurgere ? Et tamen resurgenti non crediderunt , quanto minus descendenti ?

43. *Confidit in Deo* , id est , jactavit se fiduciam in Deo Patre suo habere : *liberet nunc* , scilicet eum Deus , *si vult eum* , non si ipse Deum , sed si Deus ipsum vult , id est , diligit eum , & favet ei tamquam filio suo. *Dixit enim* , *Filius Dei sum* , ei proinde maxime dilectus , & curæ. Impof-

Impossibile est enim, ut filium suum negligat, qui neminem in se sperantem derelinquit, sicut hoc argumentum perficitur Sapient. 2. versu 18. Cum ergo non liberaretur, invicte probatum putabant, eum non esse Filium Dei. Errabant in circumstantia temporis. Sine dubio enim Deus Filium suum liberaturus erat de manibus contrariorum, non tamen a cruce liberando, sed a mortuis resuscitando, omnibus suppliciis ad redemptionem humani generis, & ad exemplum perseverantissimæ patientiæ consummatis.

44. *Id ipsum autem, (nempe, Si tu es Christus, salvum fac teipsum, & nos, ut exprimit Lucas) latrones improperabant ei: erat enim tacite dicere, non es talis, sed impostor: unde Marcus dicit, quod convitiabantur ei. Uterque autem notat circumstantiam, quod simul crucifixi erant cum eo. Ut insinuet rei indignitatem, cum oporteret eos timere Deum, per cuius iudicium in eandem damnationem inciderant, sicut hoc postea alter latronum alteri exprobravit; & de morte propria, non de convitiis alienis esse sollicitos. Oritur autem difficultas, quomodo Matth. & Marcus dicant latrones improperasse Jesu, cum nonnisi unus dixerit juxta Lucam. Græci ut Orig. Chryf. cum suis, Cyrill. Catech. 13. valde verisimiliter sentiunt, utrumque*

initio convitiatum fuisse; alterum deinde visis mirabilibus esse conversum. Quamvis August. 3. De cons. cap. 16. per tropum velit pluraliter dici id, quod unus tantum fecit, quod ipse pluribus exemplis Scripturæ probat esse familiare. Ambros. libr. 10. in Luc. & Hieron. hic utramque expositionem jungunt.

45. *A sexta autem Hora*, scilicet jam transacta, seu signo ejus dato, hoc est, ipso medio die, quo lumen Solis est maximum, *Tenebræ factæ sunt*: non ita densæ, ut Ægyptiacæ, sed quales esse solent serena nocte, cum astra lucent: astra enim esse visa, testis est Phlegon apud Euseb. in Chronico. Nam ex factis circa crucem Christi patet, quod se mutuo & omnia viderint circumstantia. Ambros. epist. 83. & aliis locis videtur putare, quod Sol revera occiderit in Occidente, ibique per tres horas manserit, juxta prophetiam Amos cap. 8. hac de re, *Occidit Sol in meridie*. Sed verius est, aliis duabus de causis tenebras esse factas: primo, quod Soli Luna se supposuerit: oculatus enim testis Dionysius Areopagita epist. ad Polycarpum asserit, Lunam ab ortu Solis media die, extra conjunctionis tempus, subingressam esse Solem, & rursus versus Orientem hora nona recessisse. Qua in re triplex erat miraculum: primum, quod esset plenilunium, quo non potest naturaliter fieri

fieri eclypsis Solis: secundum, quod Luna ab Oriente Solem subintraret, cum semper hoc fieri debeat ab Occidente: tertium, quod eadem via rediret, relinquens primo resectam illam Solis partem, quam ultimam texerat, cum deberet oppositum fieri: quartum adde, quod Luna immota steterit sub Sole per tres circiter horas, usque ad nonam, cum eclypsis Solis brevissima esse soleat. Sed etiam, omnibus istis positis, quia Luna est minor Sole, maximamque patitur parallaxin, non potuit efficere, ut fierent tenebræ, *super universam terram*, sicut testatur Evangelium esse factas. Nam quamvis Origen. solam Judæam intelligat, plerique tamen veteres, Chrysostr. Theophyl. & alii verius universam terram intelligunt. Unde a Dionysio & Apollophane visa est hæc eclypsis in Ægypto; & Tertull. in Apologet. cap. 21. testis est, istum mundi casum a Romanis in archiva relatum esse. Phlegon citatus refert defectionem inter omnes, quæ acciderant, fuisse maximam: Euseb. loco allegato se in commentariis Ethnicorum reperisse consignatum, quod tenebræ factæ fuerint super universam terram. Itaque alteram causam tanti deliqui indicat Lucas, cum dicit: *Sol obscuratus est*, hoc est, ut Hieron. in v. 9. cap. 8. Amos, retraxit radios suos pendentem in cruce Dominum spectare non ausus.

Sic igitur Creatori suo quodammodo creatura congenuit, &, ut Leo serm. 6. de pass. crucis clavos omnia simul elementa senserunt. Debebat enim hoc testimonium (divinitatis scilicet ejus) suo mundus auctori, ut in occasu conditoris sui vellent universa finire. *Usque ad horam nonam*, id est, tertiam nostram pomeridianam, per tres scilicet horas continuas, ne putaretur naturaliter contigisse, unde videntur tenebræ durasse, quamdiu vivus pependit in cruce. Facta sunt autem ista, ut optime Augustinus de fide contra Manichæos cap. 26. ad humanam naturam docendam, non ad Christi naturam tuendam. Nam fuit gravissimum testimonium divinitatis, in summa ejus infirmitate exhibitum, per quod ut Cyril. lib. 2. ad Reginas, Creatore contumelia affecto, creatura quodammodo irascebatur sceleratis: ne aut pendentem videret Dominum suum, aut impii blasphemantes, ut Hieron. luce sua fruerentur; ut denique tenebras mundo Judaicæ cœcitatatis ostenderet, inquit Leo sermone 10. de passione.

46. *Et circa horam nonam clamavit*: Marcus & Græcus exclamavit, (*aneboesen*) quo augetur vehementia, sicut & epitheto, *Voce magna*: nam adhibuit eam, ut ostenderet poenarum magnitudinem, & se mori non naturæ infirmitate, sed sua voluntate; morientes enim lenta morte

voce

voce destituuntur. *Dicens, Eli, eli lamma sabaethani.* Tria priora vocabula sunt initium Psalm. 121. (ut ita declararet totum Psalmum de se esse prophetatum) sicut Hebraice legitur: nam illud, *respi-ce in me*, quod Latine legimus, a LXX. insertum est. (*Sabaethani*) est Syriacum a *Sabac* sive *Sebac*, id est, *dereliquit*, quod idioma tempore Christi vulgare erat; nam Hebræi dicunt *Ghazabtani* seu *Azabtani*, quo modo & in quibusdam manuscriptis Latinis legitur. Pro *Eli* Marcus habet *Eloi*, quod idem significat. Est enim singulare ab *Elohim*. Servarunt Evangelistæ vocabula Hebraica, ut ita tacite daretur ratio, cur Eliam invocatum putarent. *Hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* secundum humanam scilicet naturam, exponendo eam omnium persecutorum voluntari, omnium tormentorum acerbitati, sine consolatione. Querimoniam esse naturæ derelictæ multi volunt, sicut illam, de qua supra, *Transseat a me calix iste.* S. Leo Serm. 17. de Pass. & Cyprian. de Passione, esse verba inquiringentis causam derelictionis, ut videlicet nobis occasionem darent quærendi causam mortis Christi, & fructum ejus, videlicet peccatum hominum offendentium, & gratiam Dei offensi: nam utrumque tam magnum est, ut soli Deo plene perspectum sit, Cyrill. lib. 2. ad Reginas, per-

peropportune vult esse verba vocantis ad benevolentiam, five exorantis Deum: quasi dicer. Ut quid, id est, memento, ut quid, seu in quem finem dereliqueris me, nimirum ut placatus maledictionem humano generi incumbentem solvas. Et ita essent verba Christi, tamquam sacerdotis, Patrem placantis, & fructum sacrificii exorantis pro humano genere. Nam vocem desperationis hic Christo elapsam esse, ut Calvinus docet, blasphemia est omnibus antiquis inaudita, quam ipse Christus refutat, non solum in eodem Psalmo, dicendo, *Spes mea ab uberibus matris mee*, sed in ipsis illis verbis, *Deus meus*, &c. Deus quippe sicut non est mortuorum, ita nec desperantium. Non enim potest quisquam dicere, *Deus meus*, inquit Ambr. in Psal. 43. nisi qui Deo plenum defert pietatis affectum.

47. *Quidam autem, &c. audientes.* Hieron. arbitratur fuisse Romanos milites, sermonis Hebraici ignaros, qui *Eliam*, pro *Eli* intellexerint. Favet multum, quod hic dicatur unus ex eis dedisse acetum, quem Lucas dicit fuisse militem. Forſan Judæi illudendi causa pervertunt sacra verba, quos postea milites imitati ſint, ut dicerent: *Eliam vocat*, ſeu invocat in auxilium, ut ſe deponat, quia ſeipſum ſalvare non poteſt, *Iſſe*, cruciarius; ſpirat enim contemptum.

48. *Et continuo*, ut clamasset, *Eli*, *currens unus ex eis*, miles, ut Lucas, acceptam spongiam implevit aceto, quia naturaliter liquorem imbibit, & acceptam reddit, *Et imposuit arundini*, ut posset ori hominis, in alto pendentis, admoveri. Nam præter illud arundinis tectoriæ genus, quod vulgo est notum, est & aliud crassum ac longum, instar mediocris hastæ, in quibusdam partibus Galliæ, in Hispania & Italia notissimum, quod Græci vocant *kalamon charachian*, apud Theoph. *hastam vallatoriam*, alii *sativam*. Sed quid aceto & spongiæ cum isto clamore Christi, *Eli, Eli*? Ex Joanne hoc intelligitur: nam Christus eodem tempore clamavit, *Sitio*, ut extremam suam afflictionem indicaret. Cum ergo ab hominibus nullum solatium sciret esse præ manibus, ad Deum videtur se convertisse, clamando, *Eli, Eli*. Et idcirco miles accurrens, specie restinguendi sitim, revera autem ad illudendum, ut ex Luca patet, admovit, ori sitibundo spongiam cum aceto, quod magis exsiccat, & simul irrisit eum, dicens, ut narrat Lucas, *Si tu es Rex Judæorum, salvum te fac*: quasi diceret. Quid clamas & invocas auxilium alienum Eliæ? salvum fac te ipsum: & ut Marcus, *Sinite videamus, si veniat Elias ad deponendum eum*; quod Matth. hic narrat cæteros adstantes dixisse: sed utrique hoc dixerunt, & miles ad cæteros,

teros, & cæteri ad ipsum, quasi dicerent, potetur aceto, ne ante adventum Eliæ moriatur. Ex quibus verbis videtur etiam colligi, cur illud acetum, spongia, & arundo parata steterint, videlicet ne animo deficerent crucifigendi vel crucifixi: unde & nunc contra deliquium animi adhiberi solet: vel etiam ne crucifixi ex fluxu sanguinis, quem sistit, citius morerentur. Itaque, præter irrifionem, etiam hac de causa acetum a milite oblatum fuit, ut esset spatium videndi, num Elias esset venturus. Diversa igitur plane fuit hæc aceti oblatio ab ea, de qua versu 34. Nam illa ante crucifixionem, hæc post facta est, quamvis male quidam confuderint. Utraque plena fuit barbarie: unde utramque distincte, velut summæ inhumanitatis, Psaltes prophetavit, *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto.*

50. *Jesus autem iterum clamans voce magna*, in argumentum superstitis in eo roboris, ut videlicet testatum redderet, se non defectu virium mori, ut contingit iis, qui lenta morte moriuntur, sed vitam & mortem esse in sua plena & libera potestate, sicut de se ipso asseruerat, Joan. 10. versu 18. quod Chrysost. Theophyl. & plerique veteres notaverunt. Vox ergo ista testimonium fuit divinitatis ejus, quam ex ea, & vel sola præcipue cognovit, & confessus est

Centurio, Marci 15. versu 39. Clamavit autem Christus hæc verba: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, sicut ex Luca patet: ut indicaret se non ut facinorosum, sed per omnia bene sibi conscius, & Deo confidentem mori; & morientibus hujus pietatis exemplum relinqueret, *emisit spiritum*, id est, ut Tertull. in Apol. c. 11. spiritum sponte dimisit, prævento carnificis officio: nam hoc verbo significatur mors spontanea. Ut enim Ambr. in Luc. quod emittitur, voluntarium est; quod amittitur, necessarium, & ideo Joan. ait *spiritum tradidisse inclinato capite*, voluntate videlicet, non infirmitate. Emisit autem, seu tradidit spiritum, non clamando, sicut Latinus textus sonat, sed ut Græcus apud Luc. cum clamasset, (*kraxas*) & apud Joan. cum inclinasset caput, (*klinas.*)

51. *Et ecce.* Qua loquendi connexionne, & modo recte observat August. 3. de consensu cap. 19. tunc esse scissum velum, cum emisisset spiritum, & ideo Lucam ordinem non observasse. *Velum templi.* Velum duplex fuit, non solum in veteri tabernaculo, ut patet ex Apost. ad Hebr. 9. versu 2. & 3. Exodi 26. versu 21. & 36. sed etiam in templo, sicut distincte narrat Joseph. de bello Judaico c. 6. Hieron. Epist. 115. ad Hedibiam quæst. 8. accipit hoc de velo exteriori, quod primis portis oppan-

pandebatur, & ante illum Orig. Sed alii plerique veteres, ut Leo Serm. 10. de Pass. Cyril. lib. 16. in Joan. cap. 37. Theophyl. & alii intelligunt de velo interiori, quod instar parietis separabat Sanctum Sanctorum a Sancto. *Scissum est in duas partes a summo usque deorsum.* Quas circumstantias & Marcus diligenter annotat, ut liqueat latere mysterium. Orig. in Matth. August. 12. contra Faustum cap. 11. Cyril. loco cit. & Hieron. hic tradunt significari omnia legis sacramenta, quæ prius tegebantur, jam Christi morte esse patefacta, nec amplius velo tegenda, juxta Apostolum 2. ad Corinth. 3. versu 14. & 15. ubi dicit, *Velamen in electione veteris Testamenti manere non revelatum, nisi in Christo*, aptissime quoque significatum fuit id, quod Apostolus insinuat ad Hebr. 9. versu 8. jam propalatam esse Sanctorum viam, hoc est, cum Christus jam per suum sanguinem ingressus esset in cælum, jam viam ad Sancta Sanctorum, id est, in cælum per ea significatum, esse manifestatam: quæ via est gratia Christi jam palam cognita & prædicata. Porro præter velum descriptum, addit Ephræm Serm. 1. de Pass. columbam e templo egredi visam. *Et terra mota est*: quasi crucifixum Dominum suum ferre non sustinens. Testis est Phlegon, scriptor Ethnicus apud Euseb. hoc terræ motu Bythiniam,

&

& in ea Nicæam præcipue concussam esse. *Et petre scissæ sunt*: ex terræ motu, quod montem Golgotha usque ad sua tempora monstrare testatur Cyrillus Catechesi 13. Fiebant hæc omnia ad testandam scele-
ris atrocitatem, iram Dei, dignitatem crucifixi, duritiem prodigiosam crucifi-
gentium saxis duriores, ut Ambr. lib. 10. in Lucam.

52. *Et monumenta aperta sunt*, eo consi-
lio, quo & monumentum Christi; ut sci-
licet appareret ea revera corporibus de-
stitui. Factum est hoc prodigium, ut
declararetur, crucifixum esse dominum
vivorum & mortuorum, esse mortis &
infernæ domitorem, denique in signum
futuræ, vi crucifixi, resurrectionis om-
nium, ut Hieron. Epist. 105. Quæst. 8.
& Ambros. in Lucam. *Et multa corpora San-
ctorum, qui dormierant, surrexerunt*: a morte
ad immortalitatem, ut sentit Hilar. in
Matth. & Epiphan. Hæresi 75, quamvis
August. Epist. 99. putet contrarium,
propter Apostolum, qui dicit ad Hebr.
11. Sanctos veteres non sine nobis fuisse
consummandos. Sed locus ille non vi-
detur cogere, eo quod loquatur de ge-
nerali omnium beataque resurrectionis
consummatione, cui non officit pauco-
rum privilegium.

53. *Exeuntes de monumentis post resurre-
ctionem ejus*: unde etiam tunc tantum
cum Christo resurrexerunt. Christus e-

nim primitiæ dormientium: qua de cau-
 fa Tertull. lib. de anima c. 53. vocat
 Patriarchas & Prophetas appendices do-
 minicæ resurrectionis. Itaque illud, *Post
 resurrectionem ejus*, videtur referendum
 ad omnia præcedentia, *exeuntes, surrexe-
 runt, aperta sunt*. Ratio enim sicut veta-
 bat, ne exirent de monumentis ante
 Christi resurrectionem, ita etiam, ne an-
 te resurgerent, vel ante monumenta a-
 perirentur: quamquam hoc postremum
 sit incertius. *Venerunt in sanctam civitatem,
 Jerusalem*, quia monumenta erant extra
 civitatem. Quamvis autem recenter
 polluta sanguine Domini, tamen *sancta*
 dicitur, non solum propter templum,
 & cultum unius Dei, adhuc tum duran-
 tem, & ab Apostolis usurpatum, ut Hier.
 Quæst. citata: sed maxime, quia in ea
 tum steterant pedes Domini, ibi huma-
 næ redemptionis mysteria peracta sunt,
 & inde Evangelium in universum mun-
 dum corruscavit, ut latius Hier. Epist. 17.
Et apparuerunt multis, iis qui cernere me-
 rebantur, inquit Hieron. hoc est, fide-
 libus, & a Jesu non alienis. Apparue-
 runt autem, ut essent socii resurrectio-
 nis Christi, ac testes ejus, ne phantasti-
 ca putaretur, si solus resurgeret: de-
 nique ut essent præcones potestatis ejus,
 & pignus futuræ resurrectionis omnium.

54. Centurio autem, & qui cum eo erant.
 Apud Metaphrastem dicitur vocatus Lon-
 gi-

ginus, & martyrio coronatus, quod & apud Chrysoft. refertur. *Viso terræ motu, & his quæ fiebant, scissione scilicet petrarum, patientia admirabili, & præcipue magno illo clamore morientis, ut notat Marcus; quia judicabat eum habere vitam & mortem in potestate: nam tenebræ solæ nihil moverant. Timuerunt valde, de sui facinoris atrocitate, ne vindicta sceleratæ necis, cujus ministri fuerant, eos apprehenderet. Dicentes: Vere Filius Dei erat iste, qui proinde necem ejus inultam esse non fineret. Audiverant hoc a Judæis accusantibus, & in cruce etiam exprobrantibus. Illius ergo recordati sunt, & insolitis prodigiis verum esse confessi. Per illud autem, Vere filius Dei, videntur veram divinitatem ejus agnovisse, ut sentit Cyrill. libr. 12. Thesauri cap. 14. & Basil. in Gordianum Mart. Unde quod Lucas Centurionem dixisse narrat, Vere hic homo justus erat, distincta fuit confessio a præcedente: quamvis August. 3. de consensu cap. 20. dicat esse posse interpretationem Matthæi; quo sensu falsus esset Filium Dei omnimodo, quasi Deo dilectum, quia veracem & justum. Hic primus erat fructus orationis pro transgressoribus in cruce fusæ.*

55. *Erant autem ibi multæ mulieres a longe: non a longe venientes, sed a longe spectantes, apo makrothen theorousai,*

ut addit Græcus: idque propter turbam
 five potius metum: affectum tamen earum
 hic celebratum Evangelista voluit,
 quod nec morientem prorsus deseruerint,
 ut ante discipuli. Fuisse tamen inter illas
 etiam viros indicat Lucas, cum dicit,
Stabant omnes noti ejus a longe & mulieres,
notos distinguens a mulieribus: quæ se-
cute erant Jesum a Galilæa, ministrantes ei.
 Itaque tribus in rebus hic commendatur
 earum studium; primo, quod ad mor-
 tem usque sequerentur: nam valde pro-
 pe, imo juxta crucem, saltem aliquo
 tempore & aliquas adstitisse, testis est
 Joannes c. 19. versu 25. secundo, quod
 patriam remotam ejus amore deseruif-
 sent: tertio, quod ministrarent ei, nem-
 pe de facultatibus necessaria suppeditan-
 do, ut Luc. c. 8. versu 3. quod fuisse
 consuetudinis Judaicæ, ut sceminæ præ-
 ceptoribus victum & vestitum ministra-
 rent, tradit Hieron.

§6. *Inter quas erat Maria Magdalene,*
 præcipuas tantum & celebriores nomi-
 nari notat Orig. Theophyl. & Euthym.
Et Maria Jacobi, scilicet minoris, juxta
 Mare. ut distinguatur a Jacobo Zebe-
 dæi, fratre Joannis. *Et Joseph mater,* Græ-
 cus & Syrus vocat non *Joseph*, sed *Jo-*
ses, sicut & supra c. 13. versu 53. Hanc
Mariam Joan. c. 19. versu 25. vocat
Mariam Cleophae, supple, vel filiam, vel
 potius uxorem. *Cleophas* enim videtur
 fuisse

fuisse cognominatus *Alphæus*, & maritus fuisse istius Mariæ. *Et mater filiorum Zebedæi*, Jacobi & Joannis: vocatam esse *Salomen* notat Orig. ex Marco, & communiter post ipsum alii.

57. *Cum autem sero factum esset*, hoc est, dies inclinata ad occasum, non tamen finita, ut posset sufficere ad sepulturam; quia post occasum Solis incipiebat otium & observatio sabbati: unde Marcus notat adhuc durasse parasceven ante sabbatum. *Venit homo quidam dives*: quod notat, non propter jactantiam, sed duabus de causis necessariis: primo, ut constaret ratio, cur ad Pilatum accedere, & ab eo corpus impetrare potuerit, ut observat Hieron. Unde Marc. addit, fuisse nobilem & decurionem, id est, senatorem, ut est Græce, scilicet urbis Jerusalem. Hic ergo fiducia divitiarum & dignitatis, ut August. 2. de cons. c. 22. intravit audacter ad Pilatum. Secundo, ut declararetur magnitudo affectus ejus; horrent enim divites ac nobiles corpus pauperis e patibulo deponere ad sepulturam. *Ab Arimathea*, scilicet civitate oriundus: nam alioqui civem fuisse Jerosolymitanum, probat sepulcrum ibi excisum. *Arimatheam* hanc Hier. de locis Hebraicis scribit esse patriam Samuelis, 1. Reg. 1. dictam *Ramathaim*, quæ primo *Ramah* vel *Ramatha* dicta fuit, quia in loco excelso, inde

cum *He* demonstrativo *Haramah*, seu *Haramatha*, *Haramathim*, quasi pluraliter, inde corrupte *Arimathæa*. Qui & ipse discipulus erat *Jesu*; sed hætenus occultus, ut *Joan.* propter metum *Judeorum*. Unde & hinc emicare incipit virtus *Dominicæ* passionis. quod ita subito in alium virum mutatus sit. *Hic accessit ad Pilatum*, & petiit corpus *Jesu*. Nam legibus civilibus *Romanorum*, quod etiamnum servatur, vetitum est damnatorum corpora sine *Judicis* facultate deponere aut sepelire.

58. *Tunc Pilatus jussit reddi corpus*, cum scilicet ante intellexisset ex accersito centurione, vere esse mortuum, juxta *Marcum*. Hanc enim *Deus* informationem ab ipso *Judice* permitti voluit, ne qua calumnia de resurrectione oboriretur.

59. *Joseph involvit illud*: centum scilicet libris aromatum conditum, & quasi tectum, ut narrat *Joanes*. In *sindone* munda, quia nova, ut *Marcus*. Est autem *Sindon* pannus lineus subtilissimus, quo non solum involvit corpus ipse cum *Nicodemus*, sed etiam illigavit institis, faciem tegendo sudario, ut *Joan.* 19. versu 40. juncto cum versu 6. & 7. cap. 20. ut satis liqueat, eadem forma involutum fuisse, qua fuit *Lazarus*, *Joan.* 11. versu 14.

60. *Et posuit illud in monumento suo*: nam sicut propria domo præ paupertate caruit
vividus,

vivus, ita & sepulchro proprio mortuus: *Novo*, in quo scilicet nemo positus ante fuerat. Divinitus hoc actum est, tum quod ita deceret personæ dignitatem & sanctitatem: tum maxime, ne alius suscitatus a perfidis crederetur, ut Ambr. in Luc. & Hieron. hic. *Quod exciderat in petra*, instar cubiculi, intus fere quadrati, ut scribunt diversi, qui viderunt. Pertinet & hoc partim ad honorem Domini; talia enim sepulchra non solent plebeis, sed viris magnis parari: partim ad fidem resurrectionis, ne quis corpus vel suffossis fundamentis, vel dirutis, & repositis iterum lapidibus raptum a discipulis fingeret: denique ut esset perpetuum resurrectionis Dominicæ monumentum posteris. *Et advolvit saxum magnum*, ut sine auxilio plurimorum referari non posset monumentum, inquit Hieron. nam & hoc Deus adversus calumnias resurrectionis egit.

61. *Erat autem ibi Maria Magdalene & altera Maria*, scilicet Jacobi & Joseph mater, ut Marcus. Plures alias indicat adfuisse Lucas cap. 23. v. 55. si jungatur cum cap. 24. v. 1. & 10. . . *Sedentes contra sepulchrum*: ut observarent, ubi & quomodo a viris sepeliretur, ut & ipsæ postea eodem fungi possent officio, sicut utrumque ex Luca constat. Loci enim angustia non sinebat eas simul intrare,

nec decentia honoris illis viris se interponere.

62. *Altera autem die, quæ est post parasceven*, hoc est, ipsa die sabbati: quo tacite taxantur rigidi illi observatores sabbati Pharisei, qui toties de violatione Christo calumniati, nullam illius nunc rationem habent in petendis armatis, ducendis ad sepulchrum, in signando, & consequenter ante aperiendo, postea claudendo laboriose monumento, ut notarunt Chrysost. & Theophyl. Porro *Parasceve*, videtur feria illa sexta, qua crucifixus est, quasi diceret, *Præparatio*, quia illo die parabantur ad vivendum omnia necessaria sequenti die, ne otium sabbati violare cogerentur, qua de re vide Exodi 16. v. 23. & 26. Marcus clarius vocavit *Parasceven*, quod est ante sabbatum, Græce *Profabbaton*.

Convenerunt, &c. ad Pilatum: unde credibilius, hoc esse factum non eadem nocte, qua incipiebat sabbatum, sed mane.

63. *Domine, recordati sumus*. Unde recordati, cum hoc Christus non prædixisset nisi Apostolis? Nam sermones illos parabolicos vel obscuros, quos hac de re habuit ad Judæos, Matth. 10. v. 4. & Joan. 2. v. 19. verisimile est ab eis non intellectos. Itaque videtur illa fama publice fuisse sparsa; nam & mulieres, Lucæ 24. v. 8. dicuntur recordatæ verborum ejus de prædicta resurrectione.

ne. *Quia seductor ille dixit: Græce (eknei-nos ho planos) ille planus, id est, impostor, prout legit & exponit August. ho. mil. 36. quo verbo & doctrinæ velut seductoris, & miraculis velut præstigiatoris calumniantur, ad solatium fervorum ejus, inquit idem August. si illo nomine appellentur. Post tres dies resurgam. Ita & apud Marc. cap. 8. v. 81, Christus legitur dixisse: sed utrumque exponendum est per alium locum Matthæi, ut post tres dies, sit tertio post die, vel post tres, saltem inchoatos dies. Hic Pharisæorum sensus eo patet, quod v. sequenti petunt custodiri sepulchrum tantum usque in diem tertium: nam alioqui custodiri debuisset multis diebus post diem tertium.*

64. *Jube ergo custodiri usque in diem tertium, transactum scilicet: neque enim unquam Christus prædixerat, qua diei tertiæ parte resurrecturus esset. Ne forte veniant discipuli ejus, quos magno numero esset, constabat: Græce additur (nuktos) noctu, scilicet clam. Et furentur eum, & dicant plebi, hominibus scilicet imperitis, non nobis, qui hujusmodi fabulis non credimus. Prætexunt ergo cautioni suæ fraudem discipulorum, sed reuera metuebant resurrectionem ejus, territi tum propria scientia, tum prodigiis illis mirandis, tum contestatione divinitatis ejus a militibus & vulgo redeunte: qua enim spe hominem cum in-*

famia mortuum, a quo decepti essent, rudes, ignobiles & nullius auctoritatis viri, nullo argumento rei tam incredibilis muniti resurrexisse fingerent? Itaque videntur revera conati vel impedire vel obscurare resurrectionem, si forte fieret. *Et erit novissimus error*, Græce, (*hi heschate plane*) *novissima impostura*, scilicet de resurrectione, si eam plebi persuadeant, *pejor priore*, qua se Filium Dei & Christum dixit, quia scilicet priore probabilior, & eam in se continens confirmabit: denique quia invidia Christi occisi in te & nos redundabit apud plebem, & seditionis erit seminarium.

65. *Ait illis Pilatus: Habetis custodiam*, turbam custodum, scilicet illam, quæ vobis servivit ad crucem, præsto habetis; *ite, custodite, sicut scitis*, id est, utimini ea pro vestra prudentia: significat enim se invitum rebus ipsorum ulterius immiscere.

66. *Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum*: Græce *hesphalisanto*, quod verbum supra versu 63. & 65. vertitur per *custodire*: proprie autem significat tutum reddere contra pericula, & munire, sicut hic vertitur. Munierunt autem duobus modis: primo, *signantes lapidem*, Græce *sphagisantes ton lithon*, sigillato, seu obsignato lapide, quo claudebatur ostium sepulchri: sigillo videlicet publico, contra omnem fraudem, sive corruptorum custo.

custodum, sive discipulorum, sicut fecit Darius, Danielis 6. versu 17. ne quid fieret contra Danielelem. Nicephorus vero libr. 1. cap. 32. scribit traditione acceptum a maioribus, quod lapis ille vinculo ferreo ingenti fuerit alligatus sepulchro, ut avelli non posset: cujus rei vestigia suis temporibus monstrasse lapidem testis est Beda libro de locis sanctis. Deinde munierunt sepulchrum, *cum custodibus*, id est, adhibita militum custodia (nam jungendum est cum verbo *munierunt*) scilicet ne quis posset sepulchrum ingredi, vel aggredi vel accedere. Quam diligentiam inimicorum divina providentia permisit, ut fides resurrectionis esset certior, & gloria major, & plebis animus paratior ad credendum.

CAPUT XXVIII.

V*espere autem sabbati, quæ luceſcit in prima sabbati.* Locus hic difficillimus est, in quo omnes Evangelistæ sibi invicem videntur contradicere, & aliqui sibi ipsis. Nam Matth. narrat mulieres venisse *vespere* & quidem luceſcente die; Joanes, *mane*, cum adhuc tenebræ essent: Lucas, *valde diluculo*: Marcus, *orto jam sole*: ubi quatuor diversa tempora significari videntur. Itaque nonnulli quatuor di-

stin-

finctos adventus mulierum live earum-
 dem live, ut alii, diversarum posuerunt;
 sed improbabiliter: omnes enim de eo-
 dem adventu loquuntur, uno exprimen-
 te, quod alter tacuit. *Vespere sabbati*:
 S. August. 3. de consensu cap. 24. per
Vesperam intelligit, totam noctem, quæ
 sequebatur sabbatum, significari a prima
 parte noctis, quæ est vespera: a quo non
 dissentit Dionys. epist. ad Basilidem &
 Hieron. epist. 150. quæst. 4. Tantum dif-
 ficultatem facit, cur vocetur *Vespera sab-
 bati*, cum non pertineret ad sabbatum
 nox illa, sed ad Dominicam. Hieronym.
 ibidem & melius ac clarius Greg. Nyssen.
 Orat. 2. de resurrect. Christi observant,
 Græce esse, *opse*, quod & *Vespere* signi-
 ficat, & proprie, *Sero*, ideoque sensum
 esse, quod sero sabbati, id est, tarde
 post transactum sabbatum, vel ut Græce
 (*opse sabbaton*) *sero sabbatorum*, id est,
 post dies septimanæ totius transactos. Ut
 autem intelligeremus, non vespere pres-
 sius accepto, nec incipiente nocte, sed
 pœne transacta, mulieres venisse, subji-
 cit quasi seipsum interpretando, *quæ lu-
 cescit*, subaudiendum est, *in die*, quæ
 lucefcit: Græcum enim *tu epiphoskyse*,
 indicat nullo modo referri posse ad,
vespere, quasi dicer. dudum, vel sero post
 sabbatum in die illucescente. *In prima
 sabbati*, Græce (*eis mian sabbaton*) *in unam
 sabbatorum*, usurpando unam pro primam, Phra-
 si

si Hebraica, quæ habetur Genes. 1. v. 5. Itaque *prima sabbati*, est dies Dominicus, ut August. tract. 120. in Joan. sabbatum accipiendo, vel pro septimana, ut sit Lucæ 18. v. 12. *jejuno bis in sabbato*, vel proprie pro sabbato jam transacto, quasi dicer. Prima die a sabbato jam præterito. Sensus ergo plenus est, quod sero sabbati, seu dudum post transactum sabbatum, appropinquante jam luce sequentis diei Dominicæ, venerint, prout Augustin. Hieron. & Greg. citati optime declarant. Unde simili plane sensu dixit Lucas 23. v. 54. quod Christo jam crucifixo *sabbatum illucescebat*, id est, apparebat seu incipiebat. Ordo itaque rei gestæ hic fuit, ut mulieres emerint aromata, statim cum transisset sabbatum: sicut Marc. 16. v. 1. hoc est, adhuc illo vespere sabbati, post occasum Solis: deinde cum sero esset sabbati, id est, jam diu transisset, interjecta scilicet nocte, summo mane egressæ sunt, & venerunt ad monumentum, illucescente *prima sabbati*, seu die Dominica, ut Matthæus. Quod ceteri distinctius & clarius interpretantur; Lucas quidem *valde diluculo*, Græce *horthru batheos*, summo diluculo; Joan. autem, *cum adhuc tenebræ essent*, non spissæ, sed quales esse solent cœlo albescere incipiente; Marcus vero *valde mane*, orto jam Sole, hoc est, ut August. 3. de consensu c. 24. cum cœ-
 lum

lum jam albesceret, quod non fit nisi Solis orientis vicinitate; ipse enim videtur legisse, *orientem jam Sole*. Neque videtur intelligi posse, ortum jam fuisse Solem, quasi jam elevatus fuisset supra horizontem; sic enim sibi ipsi Marcus contradiceret, dum simul dicit fuisse valde mane. Nisi forte voluerimus illa duo ad diversa tempora referre, ut dicantur venisse valde mane, quia tunc venire cœperint: orto autem jam Sole, quia tunc ad sepulchrum pervenerint, ut voluit Dionys. Alexandrinus. *Venit Maria Magdalene & altera Maria*, de quibus C. præced. versu 61. Hæ duces erant cæterarum, studio ferventiores: nam plures adfuisse patet Lucæ 24. versu 10. Marci 16. versu 1. Unde nulla est in Evangelistis contrarietas, dum Joan. solam Magdalenam, Matth. duas, Marcus tres, Lucas plures exprimit. *Videre sepulchrum*, an scilicet ingredi possent, amoto lapide: nam de hoc fuisse sollicitas, patet ex earum discursu apud Marcum. Principalis autem scopus erat, ut corpus ungerent. Satis vero perspicue colligitur, eis nihil de militum custodia, nihil de sigillatione sepulchri innotuisse; nec enim ante Solis ortum inter milites se coniecissent, nec publica sigilla frangere cogitassent. Videntur autem omnes Evangelistæ tam accurata temporis descriptione insinuare voluisse tem-
pus

pus resurrectionis Dominicæ; contigisse scilicet eam summo diluculo, sole ad exortum properante, ante adventum mulierum, quod Marcus videtur dicere versu 9. *furgens mane prima sabbati*. Quamvis enim Hieronym. nemini constare dicat tempus resurrectionis, communior tamen sensus habet, quod dixi. Unde noctu natus est, vespere mortuus, mane surrexit, meridie ascendit, ut August. apud Prosperum Sententia 203.

2. *Et ecce terræ motus factus est magnus*, non mulieribus jam prope sepulchrum positis, ut patet, quia cum venissent, viderunt revolutum lapidem; sed cum essent in itinere. Factus est ille terræ motus partim ad declarandam potestatem descendantis, partim ut custodes excitati & attenti fierent ad Angeli descendantis præsentiam, ut testes rei gestæ esse cogerentur, sicut notat Chrysostom. cum Theophyl. *Angelus enim Domini descendit de cælo*. Conjunctio enim causam terræ motus efficientem reddit; finem vero descensus indicat, cum subjicit: *Et accedens revolvit lapidem*, ut mulieribus aditum ad ingressum sepulchri patefaceret, ut viderent eum surrexisse, & hoc ipsum eis, alioquin nullo modo surrexisse, sed sublatum esse, credituris, testaretur. Non ergo sepulchrum aperuit, ut Christus resurgere posset, sicut aliqui hæretici putant, sed ut surrexisse ostend-

ostenderet & nuntiaret. Nam, ut veteres docent August. Serm. 138. De temp. Hieron. Epist. 150. quæst. 6. ad Hedibiam, Chrysost. Hom. 84. in Joan. & alii passim, surrexit Christus sepulchro clauso, sigillo inviolato, sicut ex utero Virginis natus fuit. *Et sedebat super eum*, extra supra sepulchrum videlicet; ut pateret, non casu revolutum lapidem, sed se revolutionis esse auctorem, se defensorem & custodem sepulchri Dominici. Itaque quasi exspectat mulieres, quibus resurrectionis gaudium nuntiaret.

3. *Erat autem aspectus*, seu vultus, *eius sicut fulgur*, coruscans scilicet instar fulguris, & *vestimentum ejus sicut nix*. Græce & Syriace, *album ut nix*. Fulgur ergo cœlestem Angeli originem, candor puritatem & innocentiam denotabat; illud ad terrendos milites, hic ad demulcendas mulieres. Nam, ut Gregor. Homil. 21. in Evang. in fulgure terror timoris, in nive blandimentum candoris. Utrumque serviebat ad illustrandum in tenebris sepulchri omnia, & ad testandum simul Angeli & resurrectionis gloriam.

4. *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes*, terrore videlicet non humano, de corpore per negligentiam sublato, vel de pœna imminente. Non enim erat terror per discursum accersitus, sed hujusmodi, qualis ex tam terribili & tam subito aspectu Angelicæ formæ nasci

sci solet, maxime impiis hominibus. Unde & Daniel justus cap. 10. v. 1. dicit, se viso Angelo emarcuisse, nec habuisse quidquam virium. *Et facti velut mortui*, id est, animi stupore & timore, & vultus pallore semianimes; sicut in subitaneo & magno timore, maxime visu spectrorum multis contigisse notum est.

5. *Respondens autem Angelus*, id est, loqui incipiens, de qua phrasi diximus alibi, *Dixit mulieribus*. Ea, quæ dixit, conveniunt plane cum iis, quæ narrat Marcus cap. 14. versu 6. & 7. ut clarum videatur eundem esse Angelum, & eandem visionem, de qua hic sermo. Sed illud difficultatem facit, quod Marcus dicat, mulieres eum vidisse, cum introissent in monumentum, videlicet sedentem a dextris in monumento; Matthæus autem iudicet extra, super lapidem sedisse, & invitasse, ut intrarent. Solvit hanc difficultatem Augustin. 3. De consensu cap. 24. quod Marc. monumentum, in quod ingressæ sint mulieres, vocet aliquod spatium, quod esset aliqua maceria communitum, ut deinde in saxeam sepulchri locum intrari posset. Vera solutio pendet a forma monumenti. Constat autem ex descriptione Brocardi, & ea, quam nuperrime fecit Legatus Regis Franciæ, sepulchrum esse velut cubiculum fere quadratum, ex petra excisum, septem plus minus pedum longitudine & latitudine. Ostium habet

valde demissum ad Orientem: ad dexteram, id est, ad latus Boreale habet loculum instar mensæ valde demissum, cui corpus impositum fuit. Porro antequam speluncam, seu cubiculum istud ingrediaris, occurrit alia crypta ejusdem figuræ & magnitudinis, solo pariete ab illa altera separata, in quo pariete fuit ostium illud parvum, de quo dictum est. Sic ergo facile intelligitur, lapidem ab ostio revolutum fuisse ab Angelo, ita quidem, ut esset extra monumentum, in quo fuerat corpus Domini, intra tamen, prout complectitur etiam illam anteriorem cryptam. Et in illo lapide ad dexteram revoluto sedit Angelus, quasi sepulchri interioris custos, invitans mulieres ad ingressum. Ut vero cæterarum apparitionum ordo, & consonantia Evangelistarum breviter intelligatur, sciendum, quod, cum ingressæ essent mulieres, & corpore non invento, adhuc non crederent, sed mente consternatæ exirent, invenerunt duos illos Angelos, de quibus Luc. cap. 24. versu 4. qui eas paulo durius alloquuntur. Nuntiant illæ rem totam Apostolis, maxime urgentes, non esse corpus inventum, ut patet Joan. 20. versu 2. Petrus igitur & Joannes ad sepulchrum currunt, & non invento corpore, illud revera, sicut & mulieres, sublatum crediderunt. Interim Magdalena & mulieres, quæ Apostolos rursum ad sepulchrum secutæ fuerant, viris redeuntibus

bus manserunt ibi. Cum vero Maria corpus adhuc quærendo fleret, & inclinaret se, ut per demissum ostium in monumentum prospiceret. vidit in illo loco, ubi positus fuerat Dominus, alios duos Angelos, unum ad caput, alterum ad pedes: & mox ploranti apparet ipse Dominus, Joan. 20. versu 12. & 14. qui cum ab ea recessisset, ipsa cum cæteris mulieribus redit domum, & in hoc secundo itinere omnibus simul apparet Dominus, ut narrat Matthæus infra versu 9. ut omnes oculatæ testes esse possent. Hac rerum serie ob oculos posita, facile omnes Evangelistæ intelligentur. Itaque Angelus ille super lapidem ante ostium sepulchri, in crypta tamen prima monumenti, sedens ad latus ostii dexterum

Dixit mulieribus, non solum scilicet aliis mulieribus, sed etiam ipsi Mariæ Magdalænæ: quod quamvis quidam negent, patet tamen ex Lucæ 24. v. 22. & seqq. juncto cum Joan. 20. v. 2. & 3.... *Nolite timere vos*; sed illi timeant, qui crucifixerunt, qui resurrectioni ejus adversantur. Hanc enim emphasin notat Greg. in hoc Evang. & Hier. & explicat sequens ratio: *Scio enim, quod Jesum quæritis*, nempe ut religiosum ei præstetis officium, sicut & ego: quasi dic. Scio enim, quo animo veniatis, honorandi, non nocendi; unde non est quod timeatis.

6. *Non est hic*, non tamen sublatus est

mortuus in alium locum: *surrexit enim*, idque, *sicut dixit*, id est, sicut ipsemet & mortem suam, & resurrectionem prædixit. Hoc enim maxime juvabat, ad adstruendam resurrectionis fidem: quasi diceret. inquit Chrysostomus. Si mihi diffiditis, verborum illius memineritis. *Venite & videte locum, ubi positus erat Dominus*, corpore scilicet jam vacuum, solas habentem ejus exuvias rite positas. Itaque invitat eas, ut ingrediendo peragant iter suum, ut si nec suis, nec Christi verbis crederent, saltem oculari experientia suæ vacuo crederent sepulchro, ut expendit Hieron.

7, *Et cito euntes*, ut scilicet luctum de morte Domini aliis quam citissime levetis, *dicite discipulis*, apud Marcum additur nominatim, & Petro, ne propter trinam negationem præceptoris, loco discipuli excidisse, vel ab illo beneficio se exclusum putaret. *Quia surrexit*, Hebraismus est, id est, eum surrexisse: *Et ecce*, in argumentum & fructum resurrectionis ejus, *præcedet vos in Gallilæam*, id est, præcedet, & jam omnino præcedit. Significatur autem, quod quantumcumque festinaverint, eos ipse prævenit; ita tacite eos incitans ad maturandum discessum suum ex Judæa in Galilæam, ut eum ibi videant redivivum. Sed cur in Galilæa, non in Judæa eis apparere voluit? Primo, ut securo animo ab eis ac tute videri posset, ubi Judæorum metus fidem non perturbaret, ut Chrysostomus.

foſt: Secundo, quia maxima ibi erat diſci-
pulorum multitudo: Ac denique propter
myſterium, ad ſignificandum videlicet
Chriſtum a Gentibus, per Galilæam Gen-
tium figuratiſ maxime videndum eſſe fi-
de, Judæis in incredulitate remanentibus.
Quod ergo Chriſtus eodem adhuc die ap-
paruit Apoſtoliſ, non evertit promiſſionis
huius fidem, ſed ſuperat. Neque ſic appa-
ruit in Judæa, ſicut poſtea in Galilæa: nam
ibi, ut bene notat Hieronym. Epiſt. 150.
quæſt. 7. tantum pro conſolatione timen-
tium, & breviter apparebat, rurſumque
ex oculiſ tollebatur: hic tanta familiaritas
erat & perfeverantia, ut cum ipſiſ pariter
converſaretur. Unde & quingentiſ ſimul
apparuit, teſte Apoſtol. 1. ad Corinth. 15.
verſu 6.... *Ecce prædixi vobiſ, ut videlicet*
cum factum fuerit, credatiſ non eſſe phan-
taſma, ſed ipſum Dominum: eo enim
ſpectantiſ hæc verba, ſicut ſimilia Chriſti,
Joan. 14. v, 29.

8. *Et exierunt:* quo ſignificatur ingreſ-
ſaſ fuiſſe monumentum, Angelo videli-
cet præeunte & fulgore illuſtrante locum,
ut notat Hieron. Epiſt. cit. quæſt. 6. Nam
& tenebræ adhuc erant, & ipſa ſpelunca
omni fenestra caret. *Cito de monumento,* a-
laſ eiſ addente tum juſſu Angeli, tum gau-
dio magno, tum maxime timore, ut perſpi-
cui ex Marco patet. Uterque affectuſ e-
tiam hic notatur: nam illud, *magno,* ad
utrumque referendum eſt. Gaudium erat

ex amore resurgentis; timor ex periculi magnitudine, & Angelicæ visionis insolentia, & ex suspitione, ne spectra essent, & corpus vere sublatum; nam eas non credidisse Angelo, clare constat ex Joan. 20. versu 11. usque ad 16... *Currentes nuntiare discipulis ejus*, undecim Apostolis, & cæteris omnibus, ut Lucas. Nuntiabant autem, Angelos apparuisse, & corpus Domini esse sublatum, ut patet Joan 20. versu 2. Visa sunt autem illis deliramenta animalia, ut Lucas notat, videlicet illa, quæ de resurrectione simul nuntiabant.

9. *Et ecce Jesus occurrit illis.* Magna hic rerum gestarum lacuna est: non enim potuit hæc apparitio contigisse in primo regressu mulierum, quia nihil de Domini apparitione sibi facta narraverunt discipulis, ut constat tam Joan. 20. versu 2. quam Lucæ 24. versu 9. & seqq. & maxime versu 23. & 24. Itaque ordo historię est iste: primo, Maria Magdalena & cæteræ mulieres narraverunt, sepulchrum esse vacuum, & sibi Angelos apparuisse, ut patet ex locis proxime citatis. Petrus & Joannes hoc audito cucurrerunt ad monumentum, & crediderunt ita esse: sicut mulieres narraverant. Quæ cum rursus illos duos Apostolos ad sepulchrum essent insecutæ, viris in civitatem regressis, Dominus soli apparet Magdalene prope sepulchrum stanti, ut narrat Joan. capite 20. Illa cum rediret, & cæteras mulieres
jam

Jam quoque redeuntes in itinere esset af-
 secuta, ut hanc apparitionem sibi soli fa-
 ctam discipulis nuntiaret, habuerunt om-
 nes obvium Dominum, sicut hic narrat
 Matthæus. *Dicens, Ave: Syrus, Pax*
vobis, quæ forma salutandi Hebræis est fa-
 miliaris: unde & Syriace sic legitur Judas
 salutasse Dominum, Matth. 27. versu 49.
Pax Rabbi, ubi nos, *Ave Rabbi*: est enim
 apprecatio omnis prosperitatis, & boni,
 nomine *Pacis* significati. Unde & August.
 lib. 19. de Civit. cap. 11. & seqq. longo &
 eruditissimo discursu, docet omnium bo-
 norum & appetituum finem esse pacem.
 Notant porro plerique veteres resurre-
 ctionem primo mulieribus nuntiata, ip-
 sumque Dominum illis primo apparuisse,
 ut quia a sexu isto cœpta mors esset, ipsi
 primum gloriæ resurrectionis & visus, &
 fructus, & nuntius, redderetur, ut loqui-
 tur Hilarius. *Illæ autem accesserunt*, cum ex
 facie, voce, gestu certum haberent, esse
 Dominum, & tenuerunt pedes ejus: hoc est
 non solita familiaritate, sed humi pedibus
 tantæ majestatis advolutæ sunt, simul te-
 stantes & affectum & dignam reverentiam.
Et adoraverunt eum, non solum animo, sed
 ista etiam corporis prostratione. Ex hoc
 autem facto, & alio Luc. 7. versu 38. &
 Joan. 12. versu 32. & 4. Reg. 4. v. 27.
 videtur iste adorationis ritus fuisse mulie-
 ribus familiaris apud Judæos.

10. *Tunc ait illis: Nolite timere.* Ex quo

constat, etiam hic eas timuisse: naturalis est enim infirmitas ista nostra, ut ad alterius vitæ visiones, siue bonas, siue malas, quasi naturam nostram superantes, timore concutiamur: quem abstergit Dominus, ut mente pacata possent, quæ dicerentur, percipi, inquit Hieronym. & ad fidem animus parari. *Ite, nuntiate fratribus meis, discipulis.* Hanc esse summæ dignationis vocem expendit Apostolus, ad Hebr. 2. versu 11. quod videlicet tanto se humanius cum iis gereret, quanto eum illi ignavius deseruerant, & ipse factus erat gloriosior.

II. *Quæ cum abiissent, Græce (poreuomenon e auton) quibus abeuntibus,* hoc scilicet secundo itinere versus civitatem: unde videntur huc usque milites apud monumentum perstitisse, siue latitando & a longe spectando, siue timore stupefacti. Hinc dicuntur mox narrasse omnia, quæ facta fuerant, descensum videlicet Angeli terribilem, lapidis amotionem, mulierum & postea virorum ingressum, & quod neque corpus in sepulchro invenissent, neque quidquam inde asportassent. Nec dubium, illos ipsos quoque lustrasse sepulchrum, si timor permitteret. *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem:* omnium videlicet nomine, ut officii sui rationem redderent, ne pœnas ejus deserti luerent. Illustre fuit hoc testimonium veritatis, & ab inimicis datum, quod ut Principibus erat irrefragabile, ita pervicacia inexcusabilis. Itaque

12. *Congregati Principes sacerdotum cum senioribus*, hoc est, cum universo concilio, pecuniam copiosam dederunt militibus, ad opprimendam & pervertendam veritatem evidentissimam. Nisi enim fuisset talis, potius milites accusando, quam veritatem occultando, persecuti fuissent. Causa fuit, ne tam horribile scelus in Filium Dei hominibus perpetrasse viderentur.

13. *Dicite, quia discipuli ejus nocte furati sunt eum vobis dormientibus*: hoc est, Sitis testes rerum, quæ contigerunt vobis dormientibus. Sed si dormiebant, quid videre potuerunt? si nihil viderunt, quomodo testes sunt, ut ponderat August. in vers. 7. Psalmi 63. Ita infœlix astutia tanti synedrii sive concilii se ipsam jugulavit. Adde rem esse per se incredibilem tot milites uno lethargo ita oppressos, ut nec accedentium strepitu, nec lapidis ingentis ferrique religati amotione, neque corporis ablatione, quisquam excitatus fuerit.

14. *Et si hoc, seu ejus rei fama, auditum fuerit a Præside, nos suadebimus ei*, scilicet ut placatus sit; Græcum enim *peisomen* significat etiam oratione flectere: & *securos vos faciemus*, a pœnæ periculo: nam sive verum esset, quod milites dicerent, sive falsum, erant supplicio obnoxii, sive propter desertum officium excubandi, sive propter prævaricationem. Rem tamen totam a Præside, ut erat, intellectam esse, non est dubium: sed facile ei erat ignosce-

re militibus, resurrectionem ejus tegentibus, cujus mortis & ipse reus erat.

15. *Et divulgatum est verbum istud*, id est, res ista, mendacium istud, non de militibus pecunia corruptis, ut perperam aliqui, sed de Christo furtim sublato per discipulos, ut Chrysostr. & alii plerique exponunt, apud Judæos, videlicet incredulos, quorum erat longe maxima pars: *Usque in hodiernum diem*, quo ista scribebat Matth. imo ad nostram usque ætatem, sibi in hoc stulto mendacio Judæi blandiuntur.

16. *Undecim autem discipuli, &c. abierunt in montem*, ut libere & sine arbitris cum illis Christus loqueretur: *ubi constituerat illis Jesus*. Hæc constitutio non est scripta, unde etiam incertum est, quis mons iste fuerit, quamvis plerique probabiliter putent fuisse Thabor. Valde autem verisimile est, esse istam apparitionem, de qua loquitur Paulus I. ad Corinth. 15. versu 6. ubi dicit eum visum esse plusquam quingentis fratribus simul. Videtur enim hæc, quæ toties prædicta est, fuisse valde solemnis apparitio, omnibus facta simul, qui in Judæa & majori numero in Galilæa crediderant, & moniti confluxerant. Contigit autem, ut minimum post octo a resurrectione dies, sicut satis colligitur ex Joan. 20. versu 28. & notat August. 3. De consensu, cap. 25.

17. *Et videntes eum, adoraverunt*, tamquam Filium Dei, verumque Deum jam resur-

resurrectione gloriosa declaratum, ad Rom. 1. versu 4... *Quidam autem dubitaverunt.* Difficile videtur, quomodo dubitaverit quispiam ex undecim, cum Thomas maxime incredulus jam ante credidisset. Itaque intelligi potest, quod dubitaverint non jam de resurrectione Jesu, sed utrum ille revera esset, qui Jerosolymis sibi toties apparuerat, sicut Apostoli de Christo super mare ambulante dubitaverunt, an phantasma esset. Et ad hoc dubium exhibendum apte sequitur. quod *Accedens loquutus sit.* Vel certe, *dubitaverunt*, sumitur pro, *dubitaverant*, per enallagen temporum, quæ in Aoristis Græcis subinde fit: quasi dic. Sine cunctatione prostrati adoraverunt eum, tametsi de eo quidam ante multum dubitaverant; quem sensum Theophyl. probat.

18. *Et accedens Jesus:* ut propius & familiarius cerneretur & audiretur, *dixit: Data est mihi omnis potestas*, id est, auctoritas regendi, quam imperium dicimus; non enim agitur de omnipotentia. Traditam autem sibi dicit non tamquam Deo, quia eam ab æterno habuit, neque tamquam homini, ratione incarnationis, sed tamquam victori mortis & inferni, & hominum redemptori. Significatur enim hic præmium passionis ejus, de quo Apost. ad Philipp. 2. versu 10. & Psalm. 2. versu 8. *Data est igitur ista auctoritas*, primo, quantum ad statum gloriosum omnium
Do.

Domino proprium; secundo, quantum ad usum, quia illa per universum orbem jam usus erat, Ecclesiam colligendo: denique quantum ad notitiam, quia tunc res fieri dicitur, cum innotescit. *In celo & in terra*, id est, super universam creaturam quasi dicer. Ego constitutus ac declaratus sum coeli ac terræ, totiusque creaturæ, maxime rationalis, Dominus, in cujus nomine jam omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, ac infernorum. Præmittit hoc, ut intelligerent, se non temere eis dare potestatem Apostolicam, & jubere id, quod sequitur.

19. *Euntes ergo*, scilicet in mundum universum, ut Marcus, & non in solam Judæam: id est, Hac igitur mea auctoritate suprema velut fundamento functionis vestræ nixi, *Docete omnes gentes*, totius orbis: nam hic revocat præceptum illud suum, quo dixerat olim: In viam gentium ne abieritis. Quid autem docerent, & quas gentes, Marcus exprimit clarius, *Prædicate Evangelium*, scilicet regni (sub quo tota summa credendorum, & in primis pœnitentia comprehenditur) *omni creaturæ*, id est, non solum gentibus, sed & Judæis: nam omnes gentes hic etiam Judæos comprehendunt, ut sic eosdem hic regni sui, id est, Ecclesiæ, quos totius orbis, terminos statuatur. *Baptizantes eos*, qui scilicet doctrinam receperint, lavantes aqua; hoc enim proprie est *Baptizare*. Materiam

teriam hanc Sacramenti magis expressit Christus apud Joan. c. 3. versu 3. Itaque tacite hic assignatur materia Sacramenti, quam Ecclesia tum ipso verbo baptizandi, tum aliis Scripturæ locis, tum perpetua traditione edocta naturalem aquam esse tenuit. *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Multi nude exponunt, *In nomine*, in virtute, auctoritate, vel efficacia Patris, &c. quæ una est trium personarum. Sed quantumcumque baptizaret aliquis in auctoritate vel unius, vel trium personarum, non subsisteret baptismus, nisi exprimeret nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Unde multorum hæreticorum Baptismus, ut Marcionistarum apud Iren. libr. 1. cap. 13. Paulianistarum in Concilio Nicæno, & aliorum rejectus est, quod ista forma non uterentur. Ex quo patet, sensum istorum verborum ex Ecclesiæ traditione sic assignandum esse, ut non minus expresso & invocato nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, quam in eorum auctoritate & virtute baptizetur. Nam ex istis verbis, accedente Apostolorum usu, forma baptismi sumpta est, sine quibus (ut August. loquitur lib. 6. De baptismo, c. 25.) baptismus Christi consecrari non potest. Porro veteres, ut Basil. Hom. contra Sabellianos, & lib. 3. contra Eunomium, late Ambros. lib. 1. De Spiritu sancto cap. 14. & alii observant, non dici, *In nominibus*, sed,

In

In nomine, quia unum est nomen trium, una scilicet Deitas, potestas, virtus, auctoritas. Unde Hieron. hic: Nomen Trinitatis, unus Deus est. Brevissime igitur exprimitur unitas Deitatis in Trinitate personarum: ut omnes Christiani in ipso limine Ecclesiæ fidem Dei unius ac trini profiterentur, nec hominum baptizantium, sed auctoritate ejusdem Dei se regeneratos intelligerent, quæ creatos.

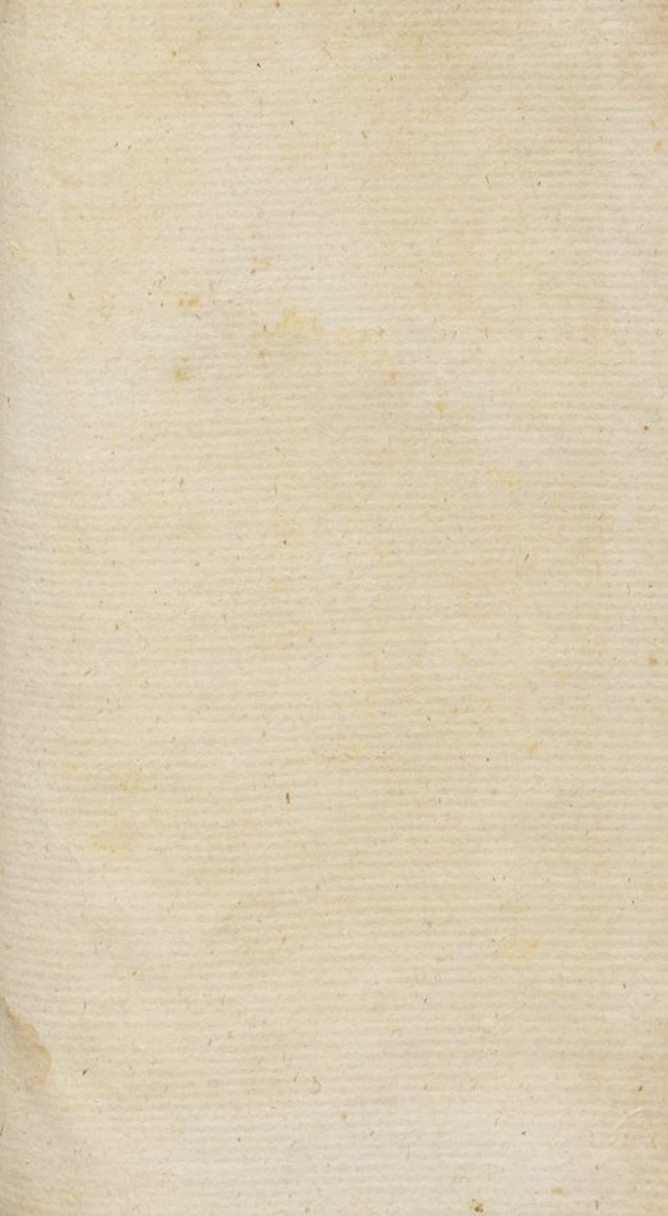
20. *Docentes eos servare.* Fidem ante baptismum, mores post baptismum jubentur docere. Quem pulchrum ordinem hic observat Hieron. Nam neque fides, neque baptisma satis ad salutem sunt, nisi digna Deo accesserit conversatio. Docentes ergo eos servare non hæc, non illa, sed omnia, ut ponderat Basil. proæmio in Reg. fusius disputatis, *Quæcumque mandavi vobis*, non solum scripta, sed & non scripta; nihil enim tunc scriptum erat, sed omnia viva voce mandata. Respicit namque in primis ad ea quoque, quæ cum illis communicaverat, per quadraginta dies apparens eis, & loquens de regno Dei. Inter cætera vero mandavit etiam superiores homines audire, quando dixit: *Qui vos audit, me audit*: & proinde dicendo, *Quæcumque mandavi vobis*, non excludit legitima mandata Præpositorum, sed includit. *Et ecce*: Attentos reddit hoc verbo

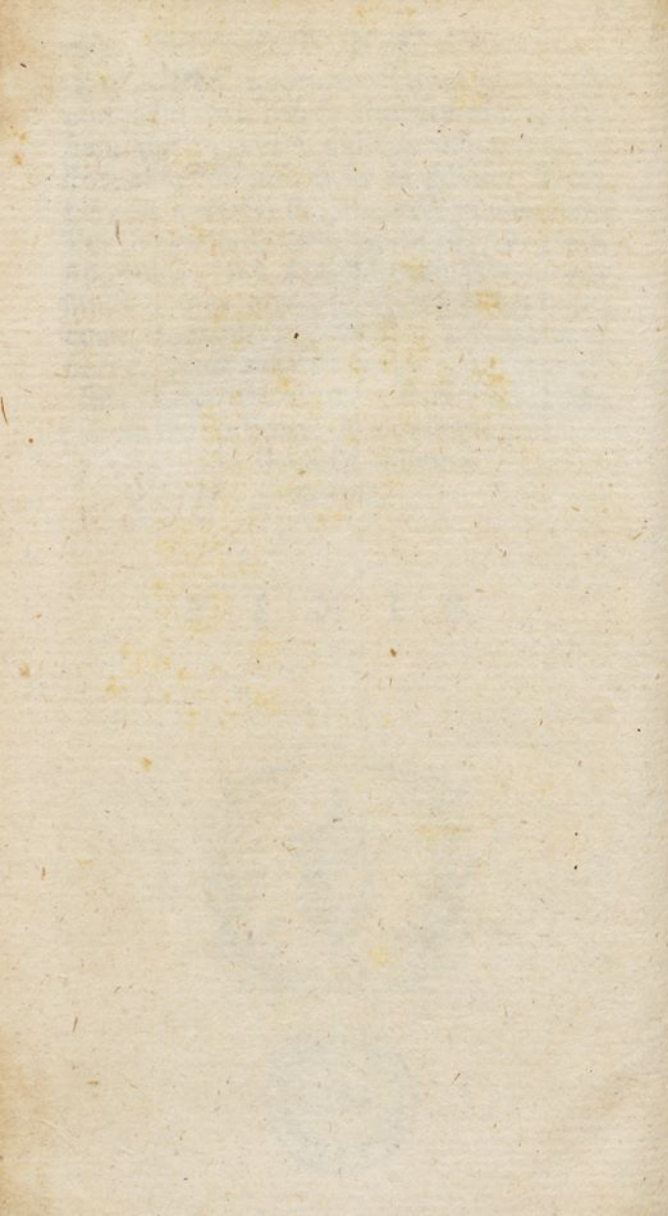
bo, velut rem magnam dicturus, & simul occurrit cogitationibus eorum. Merito enim trepidare poterant homines imperiti, nullius auctoritatis, ad suscipiendam tanti negotii molem: quasi diceret, Igitur, nolite timere, neque respicere, quid vos viribus vestris possitis, *ecce ego*, qui vici mundum, cui omnem potestatem jam datam audivistis in coelo & in terra, *vobiscum sum*, auctoritate, favore, virtute, spiritu. Non enim loquitur de praesentia visibili, nec etiam, qua praesens est per sanctissimum Sacramentum, sed de illa praesentia spirituali, qua adest Pastoribus Ecclesiam ejus nomine & potestate gubernantibus, omnesque praedicationis & gubernationis tempestates sustinentibus. Ne autem diffiderent posterii Apostolorum successores, cum dixisset, *vobiscum*, qui brevi morituri erant, addit ad aliorum consolationem, *omnibus diebus usque in consummationem saeculi*. Tacite enim duo verbis istis promittit: primum, ipsos usque ad consummationem saeculi omnibus diebus permanuros, ut hic notat Hieronymus, hoc est, victuros, in succedente sibi usque in finem mundi Pastorum seu Doctorum serie; sive officium praedicandi, docendi, baptizandi, gubernandi, cujus ipsos bases constituerat, semper mansurum: secundum, se semper eis in docenda veritate, & gubernanda Ecclesia adfuturum.

rum. Per quorum primum promittit, nunquam vel reipse interituram Ecclesiam suam, vel visibilem officiorum istorum œconomiam in invisibiles latebras, ut hæretici fingunt, esse condendam. Per secundum vero promittit, eosdem Apostolos, seu Apostolorum successores simul omnes non recessuros a veritate, quam docendam jussierat. Hoc enim si fieret, profecto tam inanis esset promissio, quam si revera officia Pastorum ab eo instituta, & consequenter ista Ecclesia subverteretur.

F I N I S.

65
0
709446